

KRANJSKI ZBORNIK 2020

KRANJSKI ZBORNIK

2020

*Praznovanje razglasitve Države SHS v Kranju, 29. oktobra 1918.
Slovenija je kot ozemlje, ki ga naseljujejo Slovenci, prvič v zgodovini postala subjekt in objekt mednarodne politike.
(Fotografijo hrani Gorenjski muzej.)*

KRANJSKI ZBORNIK

2020

MESTNA OBČINA
KRANJ

DRAGOCENI DOKUMENT ČASA

V časovni naglici, ki jo narekuje hiter življenjski ritem našega vsakdana, hodimo mimo bogate zgodovinske, kulturne in naravne dediščine, zatopljeni v svoje misli in obveznosti. Ulice, stavbe, parke, oddajnike, promet, kulturno dogajanje zaznavamo kot samoumeven prostor in stvari, s katerimi se zgolj srečujemo oziroma jih uporabljamo na naših dnevnih poteh. A prav vsak prostor in vsaka stvar v sebi skriva svojo zgodbo. Mnoge od njih takšne z dodano vrednostjo.

Ste kdaj pomislili, kako dragocena je arheološka dediščina v starem mestnem jedru Kranja? Ali pa, kako so se skozi različna obdobja razvijale telekomunikacije na tem območju do zmogljivosti, ki jih koristimo danes? Kako je na razvoj lokalne skupnosti vplivala elektroenergetika v regiji? Katere so zgodovinsko pomembne stavbe? Morda se vsak dan sprehajate ob njih, pa tega niti ne veste. Koliko nadarjenih ljudi se je rodilo v naših krajih in koliko pomembnih literarnih in glasbenih del ter del visoke umetnosti izhaja iz tega okolja?

Kako zgodovinsko bogat je ta naš prostor! Naša regija, občina, mesto! Pomen pridobitev, ki so bile za neko obdobje preteklosti prelomne, začne bledeti skozi čas in menjavo rodov. Zato je bistveno, da se podatki in zgodbe, ki definirajo naše kraje, ohranjajo na papirju in v digitalni obliki, ki zagotavlja hitrejšo dostopnost. Tako prek zapisov pomnimo, kakšno vrednost nosijo v sebi. Zgodovino krajev, iz katerih izhajaš, je treba beležiti, ohranjati. Za naše zanamce. In prav to počne Kranjski zbornik. Pomembno je, da se rodovi prihodnosti zavedajo svojih korenin, temeljev, ki so jih postavljali njihovi predniki, kolektivnega spomina, bistvenih družbenih sprememb v lokalnem okolju, dosežkov, napredkov. Tudi s tem se krepi odgovornost do družbe in spodbuja nadgrajevanje že izumljenega oziroma obstoječega.

Kranjski zbornik je svoje poslanstvo skozi 60 let opravljal z odliko. Spremenila sta se država in družbeni red, zbornik pa se je ohranil in služi namenu, to je zapisu zgodovine z izvorom v lokalnem okolju, ki sicer nikjer ne bi bila zabeležena in bi utonila v pozabo. Ta dragoceni dokument časa, verodostojni zgodovinski vir, bo svojo strokovno-poljudno tradicijo nadaljeval tudi v prihodnje.

Periodična knjižna publikacija, ki jo držite v rokah, natančneje izvod z letnico 2020, vsebuje 31 avtorskih člankov. Uredniškemu odboru, avtoricam in avtorjem se zahvaljujem za uspešno opravljeno delo, profesionalni pristop in kakovostne izdelke. Vam, spoštovani bralci, pa želim, naj vam bo zbornik čim večkrat v pomoč s podatki in zanimivimi zgodbami. Ko boste naslednjič hiteli dnevu naproti, postojte za hip, ozrite se okoli sebe. Verjamem, da boste po prebranem čitvu še bolj uživali v opazovanju prostora, ki si ga delimo.

Matjaž Rakovec,
župan Mestne občine Kranj

PRETEKLOST ZA PRIHODNOST

Kranjski zbornik kot periodična publikacija praznuje 60 let. Pravzaprav začetki segajo še nekoliko dlje nazaj, saj je v letu 1954 izšel njegov predhodnik, po obsegu skromnejši spominski zbornik z naslovom Kranj v boju in svobodi. Toda leta 1960 smo dobili prvo zajetno knjigo prispevkov, ki je bila posvečena devetstoletnici, odkar se v zgodovinskih virih prvič omenja kranjska naselbina. Njegovi snovalci so takrat sledili predvsem dvema ciljema: bil naj bi kronika »naglega razvoja na družbenem, gospodarskem, kulturnem in socialno-zdravstvenem področju ter drugih delovanjih« ter zbirka prispevkov, ki odstirajo davno preteklost (še posebno s področja arheologije), predstavljajo stavbni razvoj in okolje, pišejo o politiki in gospodarstvu v preteklih desetletjih ali stoletjih, o razvoju šolstva in športa, zdravstva ter o umetniških dosežkih, iz časa pozabe obujajo pomembne osebnosti, ki so veliko prispevale k razvoju občine, ter opozarjajo na uspešne Kranjčane doma in po svetu.

Takšna okvirna vsebinska zasnova Kranjskega zbornika se je ohranjala do današnjega dne, prispevki pa so kakor kamenčki v mozaiku vsakih pet let dograjevali naše vedenje in spoznanja o »mestu na skali«. Zaradi kakovostnih strokovnih člankov si je pridobil ugled prestižne publikacije, zato k sodelovanju ni težko pritegniti uglednih avtorjev. Tako je zdaj pred nami že 12. knjiga, ki bralcu na novo osvetljuje in dopolnjuje podobo mesta v daljni in bližnji preteklosti. Marsikdo jo bo na dušek prebral, še več pa se jih bo pri svojem študiju ali znanstvenih raziskavah v prihodnjih letih vračalo k njej, iskaje pomembne in verodostojne podatke.

Morda se kdo, ki vzame v roke to lepo vezano knjigo, vseeno povpraša, ali nam je sploh potrebna v časih, ko zlepa več ne pohitimo v knjižnico, ampak o zelenem kar »poguglamo« na eni od svojih digitalnih elektronskih naprav. Kaj bi se prebijali skozi ducat tehtnih tiskanih zvezkov, ko ob preprostem pritisku s prstom najdemo skoraj vse, kar želimo? Medmrežje nam omogoča takojšen dostop do knjižnice informacij, kakršne po velikosti in obsegu še ni bilo. Saj je po četrtr tisočletja celo slovita Britanska enciklopedija nehala izhajati!

Mnogi strokovnjaki opozarjajo, da zadeva ni tako preprosta. Ameriški publicist Nicolas Carr ne ovrže pomena elektronskih medijev, toda opozarja na nevrološke raziskave, kako zgolj brskanje po spletu povzroča, da nam poglobljeno branje postane naporno in da beremo bolj razpršeno »malo tu, malo tam«. Zmanjšuje se naša sposobnost, da neko temo podrobno spoznamo sami, da z lastnimi mislimi ustvarimo bogato in posebno vrsto povezav, iz katerih raste edinstvena inteligenca vsakega posameznika. Zbranost naj torej ohranjamo in vadimo ob branju klasičnih knjig.

Oba medija, papirnati in elektronski, se torej ne izključujeta in sta komplementarna. Tudi knjižna izdaja Kranjskega zbornika zato ne bi smela biti ogrožena. Odlično pa bi ga dopolnjevali njegovi povzetki prispevkov na spletu.

Najnovejšo knjigo Kranjskega zbornika je ob nepogrešljivem delu urednice, lektorice, tajnice in oblikovalca soustvarilo 32 piscev. Posebna zahvala gre seveda tudi občini in njenemu vodstvu za podporo pri tem že tradicionalnem knjižnem projektu, s katerim se oziramo v bogato krajevno zgodovino in nam je kažipot v prihodnost.

Miha Mohor,
predsednik uredniškega odbora

IN MEMORIAM

BEBA JENČIČ (1948–2016)

*Dolgost življenja našega je kratka.
Kaj znancov je zasula že lopata!
Odrpte noč in dan so groba vrata;
al dneva ne pove nobena pratka.*

(F. Prešeren)

Če si je kdo zaslužil, da mu v slovo zašepeta naš največji pesnik, potem je bila to Beba Jenčič. V Kranju je bil le še France Drolc, ki je svoje življenje absolutno, enako kakor Beba, posvetil dr. Francetu Prešernu.

Diplomirana umetnostna zgodovinarica Francka Jenčič, tako je bilo namreč njeno krstno ime, a poznali smo jo le kot Bebo, je vso svojo poklicno pot prehodila v družbi s Prešernom, v Gorenjskem muzeju v Kranju. Spomin na največjega kranjskega rojaka je plemenitila in ohranjala s predanim strokovnim delom, pa naj je šlo za priložnostne tematske razstave ob njegovem rojstnem dnevu ali februarске razstave Prešernovih nagrajencev, s katerimi je vizionarsko utrla pot danes prestižni prireditvi Shod muz na kranjskem Parnasi. V letih velikih Prešernovih obletnic je s svojim znanjem in bogatimi izkušnjami sodelovala s strokovnjaki ZVKD Kranj ob prenovi Prešernove hiše, še danes pa lahko tam uživamo v njeni postavitvi stalne razstave, ki na pregleden in eleganten način predstavi tako čas pesnikovega bivanja v Kranju kot veličino njegovih

Poeziji. Tudi pregled drugih tematik, ki se jim je posvečala kot kustodinja, je dolg in raznovrsten, zato naj omenimo le, da je pripravila vrsto razstav sodobnih slovenskih likovnih umetnic, bila poznavalka slikarjev Leopolda Layerja in Valentina Hodnika, z odmevno razstavo pa je skupaj s sodelavci prva odstrnila zastor pozabe nad Janezom Bleiweisom.

Beba Jenčič je bila tudi skrbna in odlična urednica, kar je dokazala z zajetno publikacijo 50 let Prešernovih nagrad, katero ji je zaupalo Ministrstvo za kulturo in bi jo na tem področju lahko imeli za njeno življenjsko delo. Enako zavzeto je dolga leta sodelovala tudi v uredniškem odboru Kranjskega zbornika. Bila je izkušena in razumevajoča sogovornica ne le članom odbora, ampak tudi avtorjem prispevkov, oblikovalcem in drugim sodelavcem. Bila je aktivna in prijazna sodelavka, ki ni skoparila z dobrimi nasveti, in vsi, ki smo si z Bebo delili čas in delo, se je spominjamo z iskreno hvaležnostjo in spoštovanjem.

Barbara Ravnik

IN MEMORIAM

JANEZ KOPAČ (1948–2019)

Maja 2019 smo se na trziškem pokopališču poslovili od tragično preminulega sodelavca in prijatelja Janeza Kopača.

Rojen v Trziču, kjer je obiskoval tudi osnovno šolo, je nadaljeval šolanje na kranjski gimnaziji, nato pa študiral zgodovino in sociologijo na Filozofski fakulteti Ljubljana, kjer je diplomiral leta 1973. Že pred diplomom se je zaposlil v Mestnem arhivu Ljubljana, v katerem je takratni novi ravnatelj Jože Žontar ob vzpostavitvi arhivske mreže v Sloveniji organiziral delo v štirih delovnih enotah: dveh v Ljubljani ter v Kranju in Novem mestu. Janez Kopač je bil imenovan za vodjo Enote za Gorenjsko v Kranju in se tako za vso delovno dobo zapisal arhivistiki in zgodovini. Leta 1973 so delovne enote zaživele tudi v praksi, Mestni arhiv pa se je preimenoval v Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Le dva zaposlena v enoti sva začela prihajati na delo v pisarno v občinski kleti, kjer je bilo le nekaj miz in stolov ter dva pisalna stroja. Takrat na Gorenjskem – razen v Škofji Loki – še ni bilo arhivskega skladišča, saj tudi arhivskega gradiva še ni bilo. Tedaj smo predvsem evidentirali dokumentarno gradivo pri ustvarjalcih, pregledovali materialno varstvo in ugotavljali urejenost in varovanje. Po ureditvi arhivskih skladišč v trziškem muzeju za območje občine Trzič, radovljiški graščini za območje občine Radovljica, stari osnovni šoli v Predosljah za območje občine Kranj in prizidku nekdanjega jeseniškega župnišča za območje občine Jesenice, so se lahko začela tudi druga arhivska dela: prevzemanje arhivskega gradiva, strokovna obdelava, izdelava pripomočkov za uporabo in uporaba arhivskega gradiva.

Leta 1992 je dr. Jože Žontar odšel na drugo delovno mesto in Janez Kopač je najprej kot vršilec dolžnosti, od leta 1995 pa kot direktor, prevzel vodenje Zgodovinskega arhiva Ljubljana. S svojim bogatim znanjem, delovnimi izkušnjami in prizadevnostjo je uspešno izboljševal slabo materialno stanje v poslovnih in depojskih prostorih celotnega arhiva, posodabljal strojno in programsko računalniško opremo, nadaljeval z objavami arhivskih in zgodovinskih razprav v seriji Gradivo in razprave, skrbel za strokovno izpopolnjevanje zaposlenih, pripravljal razstave in druge kulturne dogodke. Leta 1998 je ob praznovanju stoletnice arhiva pripravil razstavo in katalog 100 let Zgodovinskega arhiva Ljubljana, 1898–1998. V sodelovanju z mestnim arhivom na Dunaju je pripravil razstavo Slovenija in Dunaj, ki je bila postavljena v Avstrijski akademiji znanosti na Dunaju in Cankarjevem domu v Ljubljani.

Leta 1999 se je vrnil v Enoto za Gorenjsko v Kranju na delovno mesto arhivista. Sodeloval je z ustvarjalci arhivskega gradiva, odbiral, urejal in popisoval arhivsko gradivo, preučeval zakonodajo, pripravljal predavanja za usposabljanja in izobraževanja. V študijskem letu 1999/2000 se je vpisal na magistrski študij in ga leta 2004 končal z nalogo Lokalna oblast na Slovenskem v letih 1945–1955 ter s tem pridobil naziv magister arhivskih znanosti. Delo je izšlo tudi v Gradivu in razpravah.

Bil je član mnogih strokovnih komisij Arhivskega društva Slovenije in Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, član Uredniškega odbora Kranjskega zbornika in drugih uredniških odborov, predavatelj na strokovnih seminarjih za uslužbenke javnopravnih oseb in aktivni udeleženec arhivskih posvetovanj. V znanstvenih in strokovnih revijah, monografijah, zbornikih, priročnikih in katalogih je objavil veliko člankov s področja zgodovinskega arhiva in arhivistike ter recenzij.

Janez Kopač si je veskozi prizadeval za prepoznavnost arhivske stroke in arhivov, predvsem pa za pomen arhivskega gradiva za kulturo in slovensko identiteto. Vsakega dela se je lotil resno in odgovorno. Tak je bil tudi kot človek. Zato smo ga spoštovali in ga imeli radi.

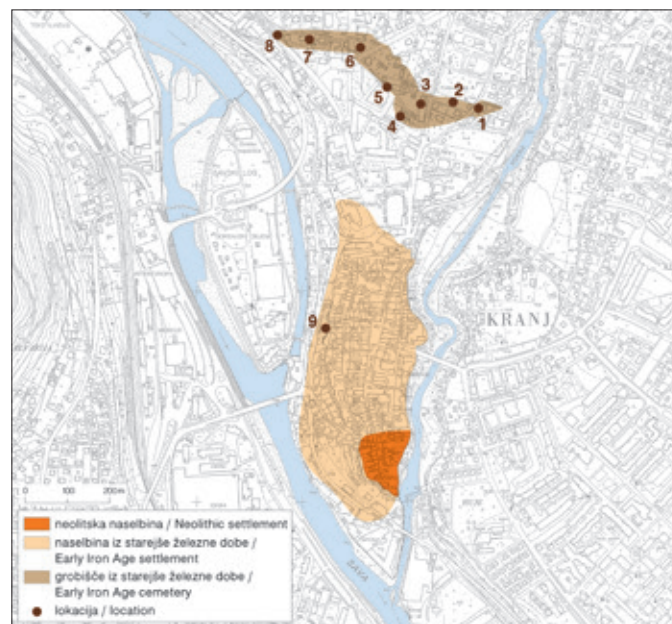
Mija Mravlja

Milan Sagadin

KRANJSKA GROBIŠČA IN PROBLEM KONTINUITETE MED POZNO ANTIKO IN ZGODNJIM SREDNJIM VEKOM

Novi estetski in idejni kriteriji renesanse in humanizma so odprli vrata za vstop arheološke dediščine grške in rimske antike v zavest evropskih narodov. Sprva so bile to predvsem likovne stvaritve grške in rimske klasike, vse večje zanimanje za zgodovino pa je postopno razširilo interese tudi na epigrafske spomenike kot zgodovinske dokumente. Na Gorenjskem so najstarejši sledovi tovrstnega zanimanja ohranjeni v rokopisu Avgušтина Tyffernusa iz leta 1507, ki omenja antične nagrobnike iz Lesc in Radovljice¹. Predstavniki slovenskega razsvetljenstva so arheološke ostaline antičnega obdobja že prištevali med pomembne zgodovinske vire. Znani so Schönlebnovi poizkusi ugotavljanja antičnega imena za Blejsko jezero, predvsem pa Linhartova identifikacija Kranja z antičnim Santicom, ki ga omenjata Klavdij Ptolomej in Antoninski itinerarij². V oporo tej identifikaciji so zgodovinopisci tistega časa navajali nagrobnik iz kapele sv. Petra v Stražišču (AIJ 215, CIL III 3892)³, »stare denarje« z vrta družine Matajc v Stražišču ter Neronov novc z Labor. Že Müllner in Globočnik pa leta 1889 Kranja nista več enačila s Santikom⁴. Postopno so tudi arheološke ostaline iz prazgodovinskih obdobj in zgodnjega srednjega veka pridobivale status zgodovinskega vira, s čimer so tudi arheološke najdbe iz Kranja postajale vse pomembnejše.

Velik napredek v poznavanju arheološke dediščine Kranja so pomenila 90. leta 19. stoletja. Najprej so od 1893 dalje pričele prihajati na dan številne najdbe s prazgodovinskega grobišča z območja tedanje Mayerjeve pristave (začetek sedanje Gregorčičeve ulice), mestnega pokopališča (današnji Prešernov gaj), mestne sirotišnice in Marjanišča oz. Mladinskega doma (današnja Mladinska in Stritarjeva ulica). Grobovi sodijo večidel v začetek stare železne dobe (starejše obdobje halštata oz. HaB3/C1, sredina 8. stol. pr. Kr.). Tovrstne najdbe so se na tem območju in zahodno od njega nadaljevale še pred 1. svetovno vojno in se zaključile pred 2. svetovno vojno z odkritjem grobov ob Prahovi in Zupančičevi vili (Stošičeva ulica in Koroška cesta). Po vojni je bil najden še mlajšehalštatski bojevniki grob v parku ob Bleiweisovi cesti⁵. Prazgodovinsko grobišče se je očitno širilo po robu rečne terase, ki poteka domala v ravni črti od vzhoda proti zahodu severno od kranjskega pomola in povezuje kanjona Kokre in Save. Danes je terasa le še slabo opazna, zaznamuje jo rahel

Slika 1: Prazgodovinska naselbina in grobišče v Kranju: 1, 2 – Prešernov gaj (staro mestno pokopališče); 3 – Gregorčičeva ulica (nekdanja Mayerjeva pristava z okolico); 4 – Stritarjeva ulica (nekdanja mestna sirotišnica in mladinski dom); 5 – Mladinska ulica; 6 – Bleiweisova cesta; 7 – Stošičeva ulica (Prahova vila); 8 – Koroška cesta; 9 – Ljubljanska cesta. (Iz: Sagadin, M., 2020, *Carnium – V/In*: J. Horvat, I. Lazar, A. Gaspari (ur./eds), *Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru (Minor Roman Settlements in Slovenia)*, *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 40, 2020, 201–212, sl. 1).

vzpon cest od Slovenskega trga proti severu (Slika 1). Prazgodovinske naselbinske najdbe zadnjih let na območju starega mestnega jedra časovno in kulturno sovpadajo z grobnimi najdbami tega grobišča, tako da gre nedvomno za grobišče naselbine na konglomeratnem pomolu.

Že med raziskavami prazgodovinskega grobišča na območju Mayerjeve pristave so se pojavljale tudi posamezne antične najdbe, med vojno pa je bil izkopan rimski grob ob gradnji stavbe Stritarjeva 8. Posamezni rimski predmeti so bili najdeni tudi severno od tod.

Grobni pridatki se niso ohranili, zato ne moremo ugotoviti, kateremu obdobju rimske poselitve bi to domnevno grobišče pripadalo⁶. Glede na bogate zgodnjeantične najdbe v starem mestnem jedru, bi nekje v bližini vsekakor pričakovali tudi pripadajoče grobišče, vendar je bila zgodnjeantična poselitve Kranja razmeroma kratkotrajna, tako da grobišče verjetno ni imelo večjega obsega⁷.

Prelom in mnogo pomembnejše je bilo odkritje velikega grobišča iz obdobja preseljevanja ljudstev v Lajhu pod starim mestnim jedrom (današnje Sejmišče in Savska cesta). Prvi podatki so omejeni na slabo dokumentirano izročilo o najdbah zlatega nakita ob gradnji kleti pri nekdanji Vidmarjevi hiši. Bolje opredeljuje najdbe so bile odkrite leta 1896 ob ruvanju dreves na Pavšlarjevem posestvu, raziskave, ki so sledile in se nadaljevale do leta 1905, pa so dokončno umestile Kranj na arheološki zemljevid Evrope⁸. Po manjših zaščitnih sondiranjih na Sejmišču leta 1982⁹, ki so nakazale veliko večji obseg grobišča, so raziskave dobile nov zagon ob gradnji komunalne infrastrukture leta 2004/5, gradnji stanovanjskih blokov ob Savski cesti leta 2007¹⁰ in ob rekonstrukciji Savske ceste leta 2009¹¹. Doslej je ugotovljenih in dokumentiranih 720 grobov, neznano število je bilo uničenih ob nestrokovnih delih, precejšen del grobišča pa je še neraziskan. Grobovi večinoma pripadajo romaniziranemu staroselskemu prebivalstvu, pa tudi različnim germanskim ljudstvom, ki so se tedaj premikala po Evropi – Vzhodnim Gotom, Alamanom, Langobardom. Vsekakor gre za največje in najbogatejše grobišče iz obdobja preseljevanja ljudstev v širšem prostoru vzhodnih Alp in srednjega Podonavja.

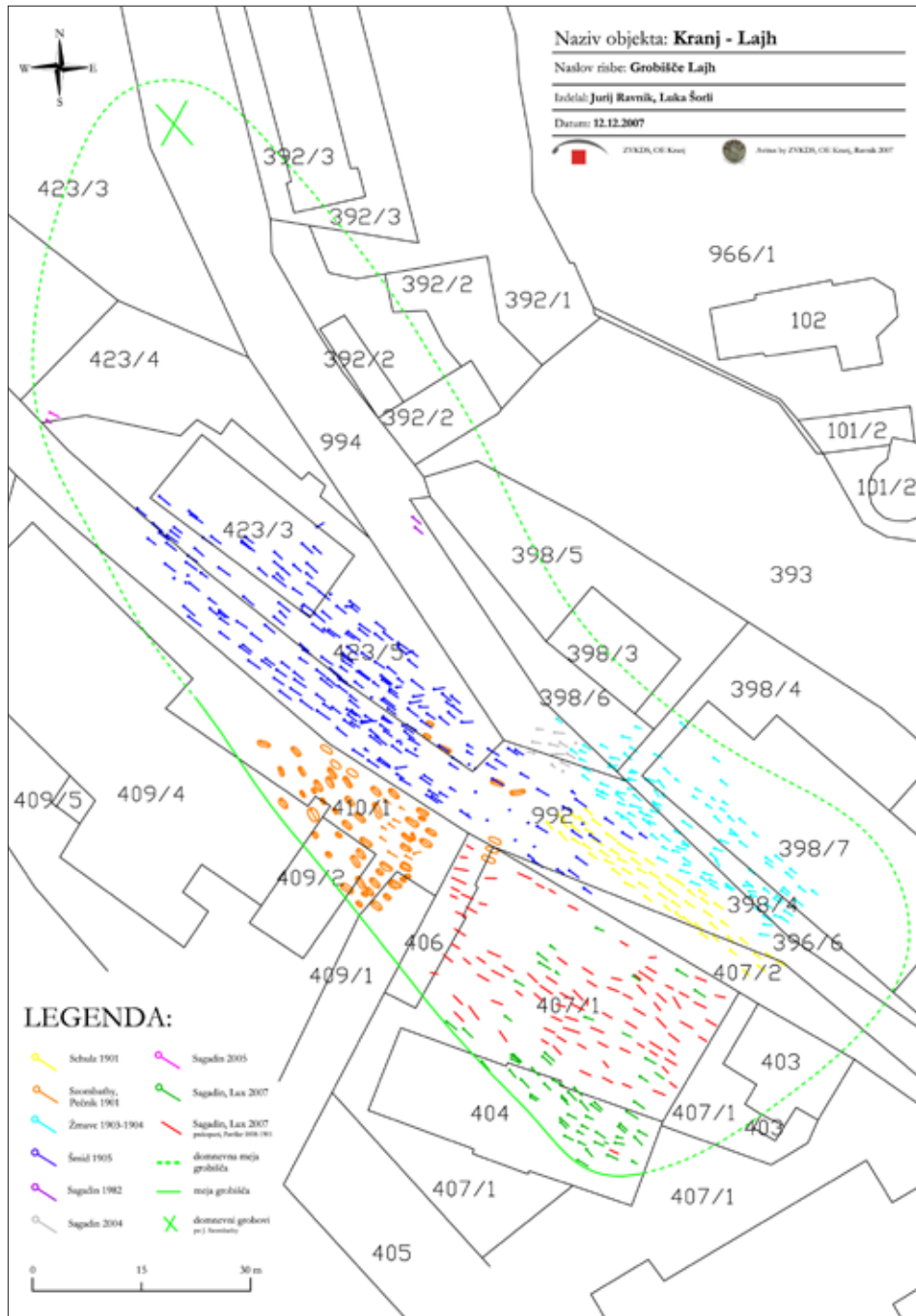
Naslednje pomembno grobišče se razprostira okrog župnijske cerkve sv. Kancijana v središču starega mestnega jedra. Prve staroslovanske najdbe s te lokacije so bile odkrite že leta 1914¹², raziskave pa so se razmahnile zlasti po vojni. Od leta 1953 do 1973 sta tukaj raziskovala Narodni muzej iz Ljubljane in Gorenjski muzej¹³, pri čemer je bila raziskana vsa okolica cerkve do stavbe Glavni trg 5, leta 1984 pa je Zavod za varstvo kulturne dediščine Kranj v mejah možnosti raziskal še notranjost cerkve¹⁴. Ob različnih gradbenih posegih v mestnem jedru je bilo med leti 1995 in 2004 dokumentiranih še več posameznih grobov¹⁵, v letih 2010 do 2013 pa so bila opravljena obsežna izkopavanja na delno že raziskanih in še neraziskanih površinah Glavnega trga in Tavčarjeve ulice¹⁶, tako da je bilo v celoti na tem grobišču izkopanih 2936 grobov iz obdobja od 7./8. stoletja do 1798, ko je bilo v uporabi že novo pokopališče izven mesta (današnji Prešernov gaj). Velik del grobišča se nahaja še pod stavbo Glavni trg 5, tako da s svojo velikostjo in številom grobov predstavlja največje zgodnesrednjeveško grobišče v tem delu Evrope.

Slika 2: Lokacije poznoantičnih in zgodnesrednjeveških grobišč v Kranju: (1 – Kranj – Lajh, 2 – Kranj – župna cerkev; 3 – Kranj – križišče Iskra; izdelal D. Valoh, ZRC SAZU – Inštitut za arheologijo).

Tretje veliko skeletno grobišče je nastalo okrog nekdanje župnijske cerkve sv. Martina na desnem bregu Save, tik ob Savskem mostu. Zaradi pogostih poplav Save je bila v letih od 1728 do 1734 v Stražišču zgrajena nova cerkev, stara ob mostu pa opuščena. Na tej lokaciji so prenehali pokopavati konec 18. stoletja. Gradnja novega križišča je povzročila, da so bila leta 1977 tu izvedena zaščitna arheološka izkopavanja, ki so obsegla približno tretjino celotnega grobišča. Izkopanih je bilo 543 grobov, od katerih jih 279 datiramo v pozno antiko in zgodnji srednji vek¹⁷.

Pojav treh izjemno velikih in delno sočasnih grobišč (Slika 2) na tako ozkem prostoru je gotovo fenomen, ki opozarja, da je Karnij v času pozne antike in zgodnjega srednjega veka predstavljal gravitacijsko središče oz. centralno naselje širšega območja. Ponuja pa tudi podrobnejši vpogled v razvoj poselitve pripadajočega prostora s primerjavo kronologije in kulturne pripadnosti teh velikih grobišč in istočasnih malih grobišč v okolici. Poleg tega lahko zasledujemo tudi proces doseljevanja novega prebivalstva na področju mikroregije, postopnega stapljanja prebivalstva različnega porekla in vzpostavljanja gravitacijskega centra. Zato je najprej potreben vpogled v kronologijo posameznih grobišč.

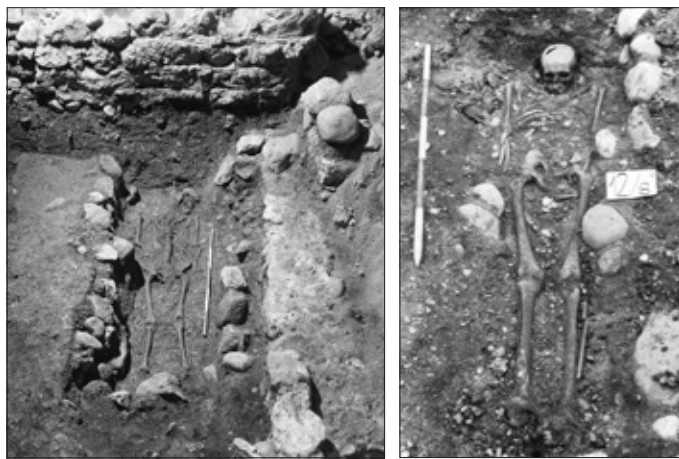

Slika 3: Grobišče v Lajhu, domnevni obseg in načrt dosedanjih izkopavanj (manjkajo zadnja izkopavanja D. Josipoviča iz leta 2009, iz: Lux, J., Ravnik, J., Poskus rekonstrukcije obsega poznoantičnega grobišča Lajh v Kranju, Varstvo spomenikov 44, 2008, 43–69, 57).

GROBIŠČE V LAJHU

Med arheologi je do nedavnega veljalo, da je splošno sprejeta datacija grobišča v Lajhu celotno 6. stoletje¹⁸. S tem je bila opuščena datacija enega od prvih raziskovalcev grobišča, kranjskega rojaka Valterja Šmida. Ta je grobišče, predvsem na podlagi historičnega ozadja (trajanje langobardskega vpliva na tem prostoru), datiral v 7. stoletje¹⁹. Vendar je tudi J. Kastelic na podlagi poznega tipa S fibul (cloisonné), ki je bil najden v Kranju, opozarjal na veliko verjetnost podaljšanja datacije v začetek 7. stoletja²⁰. Tovrstne fibule se v novejši literaturi umeščajo v celotno 1. polovico 7. stoletja²¹. Tudi številne pasne spona mediteranskega tipa, ki jih je v svoji študiji gradiva s tega grobišča obravnaval Z. Vinski, lahko postavimo še v ta čas²². V zadnjem obdobju pa raziskovalci opozarjajo predvsem na dve najdbi, ki bi utegnili podaljšati datacijo grobišča še v 7. stoletje ali še dalj. To je najprej srebrnik iz groba 50 Žmavčevih izkopavanj, ki ga numizmatiki postavljajo v 2. polovico 7. stoletja²³. S to datacijo je ponovno oživila teza V. Šmida o obstoju langobardske enklave v Kranju še v času po 2. tretjini 7. stoletja²⁴. Druga taka najdba je steklena mozaična jagoda iz groba 57 Šmidovih izkopavanj. Podobne jagode se namreč na tem prostoru pojavijo šele v zadnji tretjini 8. stoletja²⁵. Taka odstopanja v dataciji opozarjajo predvsem na to, da je treba za raziskani del grobišča opraviti tudi temeljito stratigrafsko (horizontalno kronološko) analizo. Za dokončne zaključke pa je seveda treba grobišče izkopati v celoti.

Posamezne najdbe z območja Sejmišča namreč kažejo, da se grobišče razteza še do stavbe kegljišča in njene okolice (Slika 3). Rešitev

Slika 4, 5: Grob 110 iz notranjosti župnijske cerkve (1984 – foto M. Sagadin) in grob 177 (12/8) s križišča pred Iskro (1977 – foto D. Holyński).

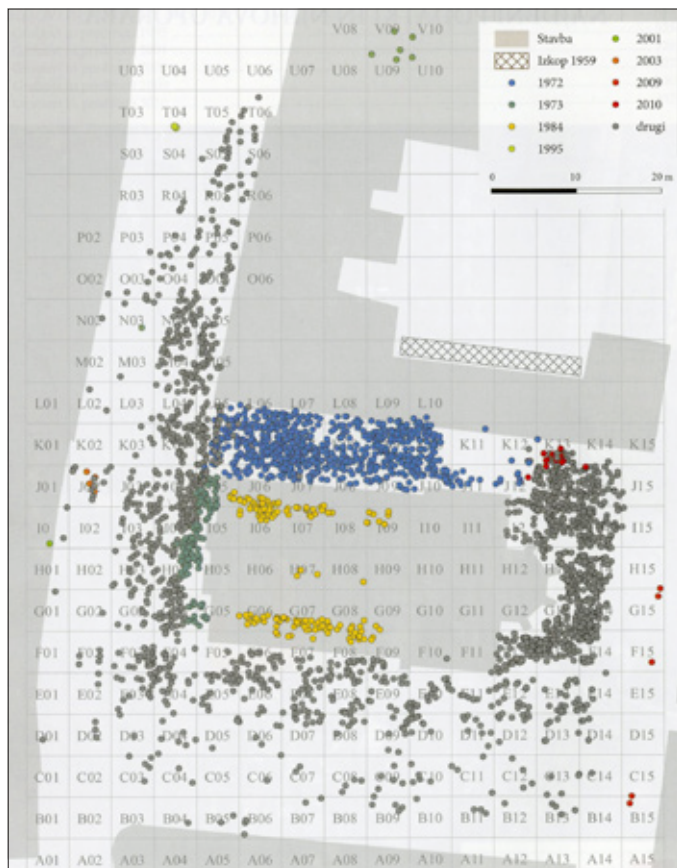
problema verjetno tiči v dataciji staroselskih romanskih grobov, za katere pa je značilno, da v 7. stoletju nimajo več pridatkov oz. da od pridatkov ostanejo zgolj noži (in glavniki)²⁶. Opazna pa vseskozi ostaja še druga značilnost staroselskih grobov, to je njihova izrazita grobna konstrukcija, ki jih loči od nekoliko kasnejših staroslovanskih grobov. Grobne jame staroselskih grobov so izjemno velike, po vsej višini vkopa obložene z večjimi kamni ali lesom, večji kamni so pogosto postavljeni kot vzglavje tudi pod lobanjo²⁷ (Slika 4, 5). Skeleti v teh grobovih imajo precej razgibano lego rok in (v primerjavi s kasnejšimi staroslovanskimi grobovi) manj dosledno orientacijo v smeri vzhod-zahod. Te značilnosti staroselskih grobov tudi povezujejo vsa tri kranjska grobišča in obenem omogočajo identifikacijo najmlajših poznoantičnih grobov, čeprav so ti brez pridatkov.

GROBIŠČE OB ŽUPNIJSKI CERKVI

Že sam nastanek grobišča ob župnijski cerkvi v Kranju pomeni premik iz antičnega obdobja v zgodnji srednji vek. Dolga antična tradicija ločevanja mesta mrtvih od mesta živih se je že od 5. stoletja dalje vse pogosteje opuščala. Obenem z opuščanjem celih mestnih predelov v propadajočih rimskih mestih, se je pojem urbanega prostora, ki je bil v antiki natančno določen in posvečen, pričel izgubljati. Najprej so se pojavili posamezni pokopi v urbanih zgodnjekršćanskih cerkvah ali tik ob njih. To so bili privilegirani pokopi »ad sanctos«, tj. pokopi ob grobovih mučencev ali svetnikov, ki so se nahajali v teh cerkvah. Že v 5. stoletju pa se pojavljajo večja organizirana grobišča v mestih, npr. v Sirmiju, ali (v 6. stoletju) v Kartagini²⁸. V Sloveniji se grobišča, pripadajoča poznoantičnim višinskim naselbinam 6. stoletja, dosledno pojavljajo še izven naselbin – izjema so le privilegirani pokopi v cerkvah (Rifnik, Ajdovski gradec nad Sevnico, Ajdna, Tonovcov grad itd.). Le na Tonovcovem gradu nad Kobaridom, katerega trajanje v 7. in 8. stoletje potrjujejo tudi naselbinske najdbe, se nekateri pokopi pojavljajo tudi že v naselju, ne da bi bili vezani na samo cerkev²⁹. Očitno je do preloma z antično tradicijo v pojmovanju mesta pri nas prišlo v 7. stoletju.

Zgodnj srednjeveško grobišče ob župnijski cerkvi v Kranju z veliko večino grobov pripada t. i. ketlaški kulturi 9., 10. in 11. stoletja (Slika 6).

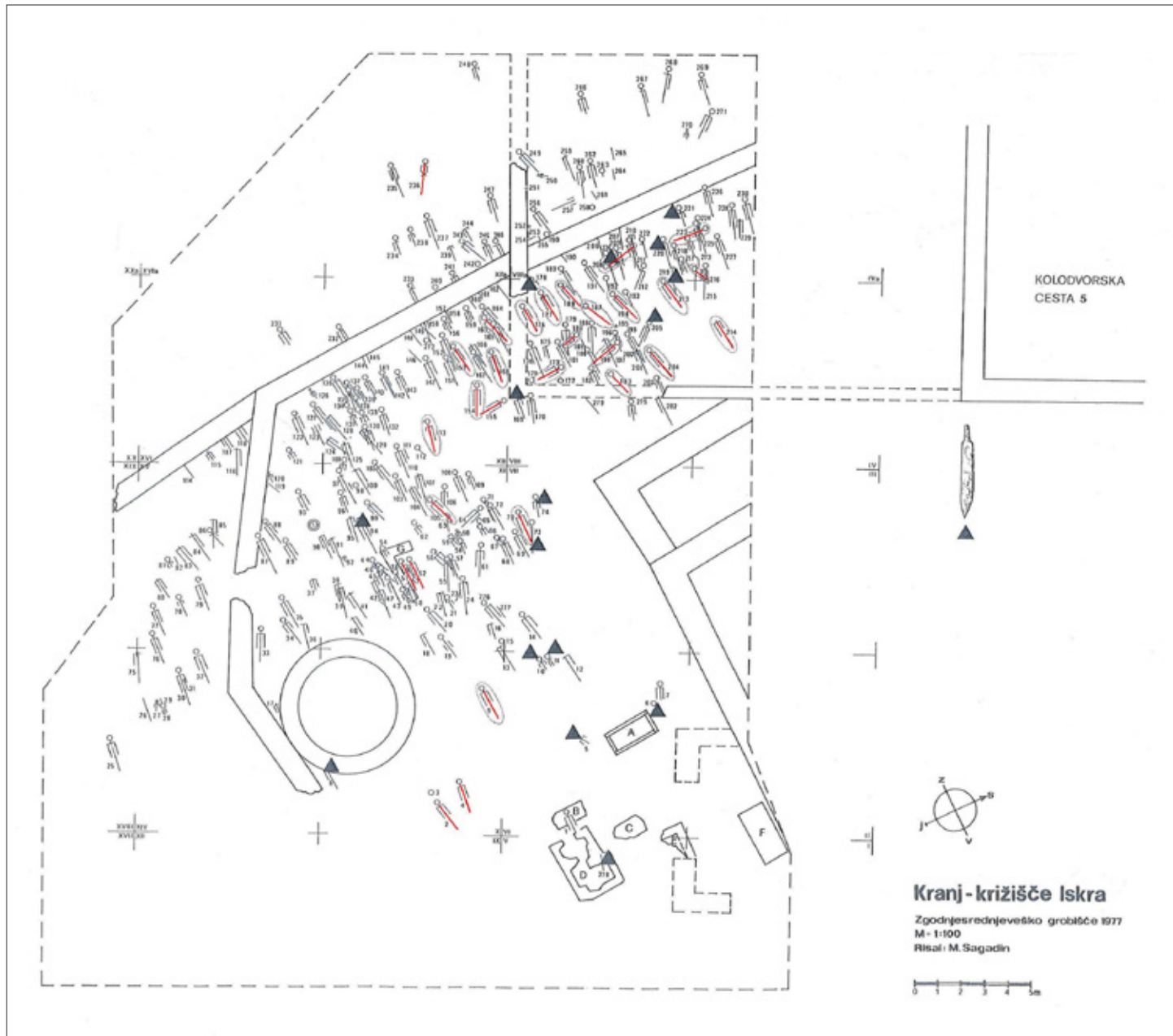
Vendar se najgloblji grobovi ne le z globino vkopov, pač pa tudi z grobno konstrukcijo jasno ločijo od večine kasnejših grobov. To razliko je opazil že prvi izkopavalec J. Kastelic, čeprav jih ni datiral kot posebno skupino³⁰. Grob 145 iz te skupine, v katerem sta bila najdena dva srebrna uhana z vertikalno nanizanimi votlimi jagodami, je označil kot »predketlaškega«. Primerjave za

Slika 6: Grobišče ob župnijski cerkvi v Kranju (iz: Pleterški, A., (ur.), *Arheološka raziskovanja grobov najdišča Župna cerkev v Kranju med letoma 1972 in 2010* (Archaeological investigation of graves from Župna cerkev site in Kranj between 1972 and 2010), *Opera Instituti archaeologici Sloveniae* 37, Ljubljana 2017, sl. 2).

take uhane omogočajo njihovo datacijo v konec 7. in začetek 8. stoletja³¹. Tudi A. Valič posebej omenja skupino najglobljih grobov z izrazito grobno konstrukcijo ob severni steni kranjske cerkve in jo interpretira kot priseljence iz Istre. V tej skupini je bil namreč tudi grob 107/1972 z bronastima uhanoma s po tremi obročki na dnu loka. Tovrsten nakit povezuje naš prostor z območjem Istre in Furlanije, kjer se je še ohranila navada dajanja nakita v grob in kjer se taki uhani pojavljajo v 7. in 8. stoletju na staroselskih ali etnično mešanih grobiščih. Poleg uhanov s tremi obročki na dnu loka tovrstni grobovi pogosto vsebujejo tudi nože in žičnate

uhane z zankami na loku in preproste obročke, spete s kaveljci. Kot poganski element nastopajo v teh grobovih keramični lončki in različni poganski pogrebni običaji (kurjenje na grobu ipd.), ki naj bi dokazovali prisotnost Slovanov v tej populaciji. Žičnate uhani z zankami na loku in obročki, speti s kaveljci, ki so značilni za staroselske grobove Istre in Furlanije, so bili odkriti tudi na našem grobišču, vendar v relativno zelo majhnem številu – v tem času so torej prevladovali grobovi brez pridakov³². Ob župnijski cerkvi pa ni grobov s keramičnimi lončki, tako da med temi najstarejšimi grobovi ni zaslediti poganskih elementov, ki bi jih lahko pripisovali Slovanom. Izkopavanja v notranjosti župnijske cerkve leta 1984 so pokazala, da najgloblji grobovi z izrazito grobno konstrukcijo ležijo tik ob temeljih najstarejše cerkve in da v nobenem primeru ne posegajo vanje. Mlajši (ketlaški) grobovi tu in tam že ležijo na teh temeljih, vendar ne posegajo v temelje osmerokotne krstilnice severno od cerkve. Glede na rekonstruirani tloris najstarejše cerkvene stavbe v Kranju lahko ugotovljamo, da cerkev tipološko sodi med zgodnjekrščanske cerkvene stavbe, kakršne so se na prostoru oglejske cerkvene jurisdikcije pojavile v 5. in 6. stoletju. Natančnejše primerjave nam omogočajo, da datacijo najstarejše cerkve v Kranju zožimo na 2. polovico 6. stoletja, ko je bila cerkvi prizidana tudi osmerokotna krstilnica z apsido³³. Potemtakem so bili najstarejši grobovi razporejeni ob cerkvi, ko je ta že stala, mesto pokopa in dosledno spoštovanje cerkvene stavbe pa dokazujeta, da so bili pokopani prebivalci že pokristjanjeni. Za našo razpravo je manj pomembna teoretična možnost, da bi cerkev lahko nastala tudi še kasneje, glede na datacijo najstarejših grobov ob njej, npr. ob koncu 7. ali v 8. stoletju. Vendar je treba poudariti, da zgodovinski podatki to možnost izključujejo – 7. in 8. stoletje v naših krajih pomenita obdobje rušenj, vojaških spopadov in ropanj kot posledica prvih vdorov Slovanov in Avarov. Od leta 577 do 591 sledimo postopnemu propadanju škofij na prostoru vzhodnih Alp, od začetka do konca 7. stoletja pa roparskim vpadom Avarov in Slovanov v Furlanijo ter povračilnim napadom Langobardov. Pomembno pa je, da je cerkev v 7. in 8. stoletju še stala in da pokope lahko pripišemo pokristjanjenemu staroselskemu prebivalstvu. Pisni viri namreč dokazujejo, da kakršno koli misijonarsko delovanje v 7. stoletju med novimi ljudstvi (Avari in Slovani) ni bilo mogoče, na prostoru južno od Drave pa tudi v 8. stoletju še ne³⁴. Poleg tega je za kontinuiteto življenja v Karniju od pozne antike v zgodnji srednji vek pomembno tudi to, da je osmerokotna krstilnica ta prehod preživela, čeprav je bila morda njena funkcija spremenjena.

Slika 7: Grobišče ob tovarni Iskra (desni breg Save), razprostranjenost staroselskih grobov (rdeča oznaka) in grobov z noži (iz: Sagadin, M., Kranj, križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka (Kranj, Iskra crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period), Katalog in monografije 24, Ljubljana, priloga 12).

GROBIŠČE OB TOVARNI ISKRA (DEJNI BREG SAVE)

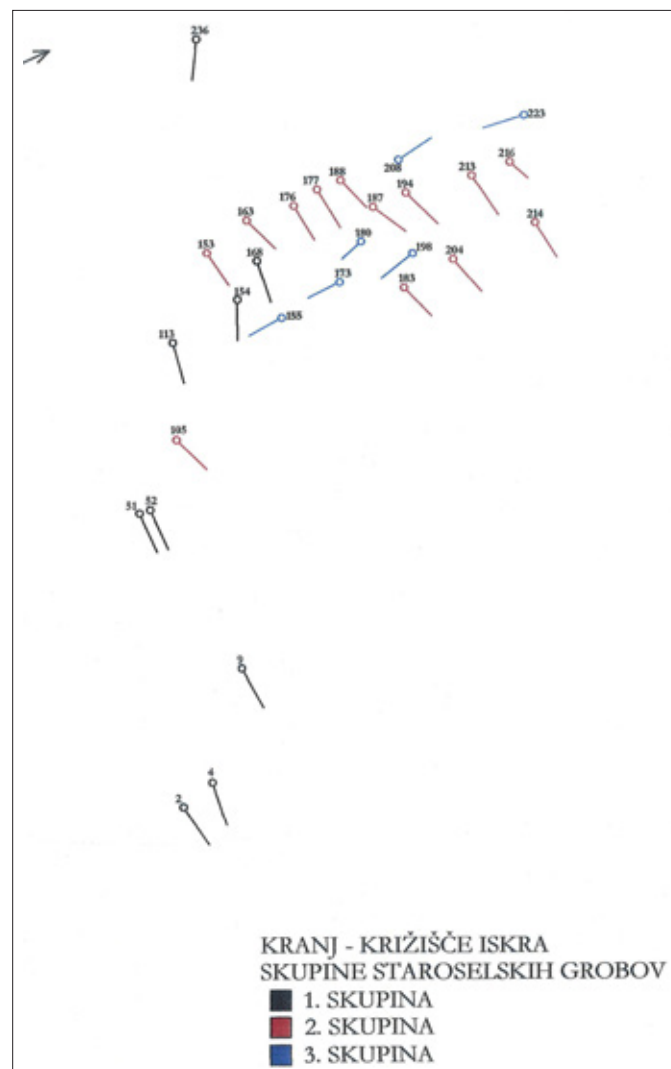
Vzrok za nastanek grobišča na desnem bregu Save, ob nekdanji cerkvi sv. Martina, ni jasen. V prvi obravnavi grobišča je bila izražena domneva, da grobišče pripada neki arheološko še neugotovljeni naselbini pod Šmarjetno goro, to domnevo povzema tudi T. Knific³⁵. Vendar ob dokaj številnih naključnih arheoloških najdbah z območja Stražišča ni poznoantičnih, poleg tega pa bi sočasna naselbina zahtevala za čas pozne antike nujno naravno zavarovano lego, ki je v Stražišču ni opaziti. Posamezni grobovi, odkriti na Laborah³⁶, sicer opozarjajo na možnost poselitve v 4. in 5. stoletju, a grobišče takega obsega, kot je to ob Savi in ki je imelo očitno tudi pokopališko cerkev, predpostavlja naselbino, ki bi zapustila opaznejše sledi. Za sedaj se zadovoljimo s tezo, da gre tu za drugo grobišče antičnega Karnija, morda namenjeno prebivalstvu s širšega območja, ki je imelo ob višjem vodostaju Save težave s pokopavanjem v Lajhu.

Zaradi gradnje novega križišča pred tovarno Iskra je bila lokacija nekdanjega pokopališča in stare šmartinske cerkve ogrožena, zato je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine leta 1977 opravil zaščitna arheološka izkopavanja na površini, ki je bila z gradnjo križišča ogrožena. Izkazalo se je, da je bil s tem odkrit le južni del grobišča, glede na razprostranjenost naključnih najdb verjetno le tretjina celote³⁷.

Poleg številnih grobov je bil odkrit tudi vogal nekega objekta (zelo verjetno cerkve, ker so se ob njem nizali najstarejši grobovi), več uničenih zidanih grobnic (brez ohranjenih skeletov) ter večje število mozaičnih kock, ki opozarjajo na bogato opremo poznoantične cerkve. Med 279 grobovi, ki so bili starejši od 11. stoletja, sta se ob podrobnejši obdelavi grobnih najdb, načina pokopa in usmeritve jasno izoblikovali 2 skupini: 30 grobov je pripadalo poznoantičnim staroselcem 6. stoletja, ostali so sodili v zgodnji srednji vek, to je v t. i. ketlaško fazo staroslovanske kulture 9., 10. in 11. stoletja. Ketlaško fazo je bilo na tem grobišču tudi moč razdeliti na starejšo in mlajšo stopnjo. Starejši fazi ketlaške kulture npr. pripadajo grobovi z noži, ki so dolgotrajna dediščina pozne antike. Kljub jasno zaznavni časovni vrzeli med skupinama staroselcev in Slovanov, ki so jo izkazovale drobne najdbe in ki bi na podlagi datacij morala trajati kar 200 let, je bilo že ob prvi obravnavi opozorjeno na nekaj nenavadnih dejstev. Tako je bilo očitno, da so se staroslovanski grobovi starejše stopnje izrazito zgoščali ob poznoantičnih, pri tem pa v nobenem primeru s svojim vkopom niso poškodovali staroselskega groba. V nekaterih primerih so vkopi starejše skupine zgodnjersrednjeveških (staroslovanskih) grobov dopolnjevale vrsto, ki so jo tvorili staroselski

grobovi. Staroslovanski grobovi z nožem npr. niso izstopali iz območja, ki so ga zavzemali staroselski pokopi (Slika 7).

Nedvomno so ob vkopavanju zgodnjersrednjeveških grobov prebivalci nekako morali vedeti za lokacije starejših, težko pa je verjeti, da je to detajlno poznavanje zemljišča trajalo 200 let, ne da bi

Slika 8: Staroselski grobovi na grobišču Kranj – križišče Iskra (iz Sagadin, M., *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjersrednjeveškem obdobju*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2008, karta 5).

oznake grobov kdo obnavljal. Ob kasnejših obravnavah grobišča se je pokazalo, da je zelo izpovedna horizontalna stratigrafija staroselskega dela grobišča, in sicer glede na število grobnih najdb³⁸. Pripadnost grobov staroselskemu prebivalstvu so določale najprej grobne najdbe, vsi grobovi s tovrstnim inventarjem pa so bili globoko vkopani, z velikimi grobnimi jamami, s izrazitimi grobnimi konstrukcijami iz oblega kamenja, s kamnom pod glavo, z razgibano lego rok in nedosledno usmeritvijo vzhod–zahod. Zato smo lahko tudi grobove, ki sicer niso imeli grobnih najdb, na podlagi takega načina pokopa pripisali poznoantičnim staroselcem. Ob izločitvi staroselskih grobov iz načrta celotnega grobišča se je izkazalo, da se ti grobovi na podlagi odstopanja od idealne usmeritve vzhod–zahod razvrščajo v 3 skupine: prvo skupino predstavlja 9 grobov, ki so usmerjeni zahod–vzhod ali severozahod–jugovzhod. Ta skupina je razporejena ob južnem robu grobišča, kjer so tudi ostanki poznoantičnih grobov v zidanih grobnicah. Drugo skupino sestavlja 13 grobov, ki so usmerjeni jugozahod–severovzhod in oblikujejo dva urejena niza pokopov na zahodnem robu grobišča. Tretjo skupino pa predstavlja 6 grobov, ki zapolnjujejo vrzeli med vrstami grobov druge skupine (Slika 8).

Prav logika pokopavanja tretje skupine, ki išče prostor med vrstami druge skupine, dokazuje, da je tretja skupina najmlajša. V prvi skupini ima najdbe 78 % grobov, le 22 % jih je brez, v drugi skupini je grobov z najdbami 38 %, brez pa 63 % grobov, v tretji skupini so vsi grobovi brez najdb. Upoštevač dejstvo, da je tretja skupna po logiki pokopavanja najmlajša, se jasno pokaže postopno opuščanje pridatkov v poznoantičnih grobovih. To je bilo kot pojav širših (evropskih) razsežnosti ugotovljeno že večkrat³⁹. Če torej najstarejša skupina staroselskih grobov sodi v 6. stoletje, lahko zaključimo, da je najmlajša gotovo posegla že krepko v 7. stoletje (ali še kasneje). Situacija je podobna kot pri najstarejših grobovih ob župnijski cerkvi v mestu. Vendar ob sedanjem stanju poznavanja gradiva z grobišča ob Savi (ki ni v celoti raziskano), vendarle obstajajo razlike v primerjavi z grobiščem ob župnijski cerkvi. Kot je bilo že omenjeno, se tam namreč pojavlja tudi nekaj grobov z obročki iz tanke žice, spetih s kaveljci, obročki z zavojkami na dnu loka in vpetimi verižicami, zaponke iz bronaste pločevine z železnim jedrom ipd. Tovrsten nakit je datiran že v 7./8. stoletje⁴⁰. Grobov s takim nakitom na grobišču ob Savi ni bilo. To lahko pomeni, da je na grobišču ob Savi vendarle prišlo do krajše prekinitve pri pokopavanju, a za končno sodbo bo treba počakati do izkopa celotnega grobišča.

Medtem ko so v Karniju ob starokrščanski cerkvi pokopavali poznoantične romanizirane staroselce, pa so v vaseh okrog mesta že nastajala manjša staroslovanska grobišča, umeščena praviloma

na obrobju najstarejših vasi. Tako je bilo pri gradnji tovarniškega poslopja Jugobruna na Gorenji Savi leta 1930 odkritih dvojice skeletnih grobov s keramičnimi lončki. Strokovna intervencija Narodnega muzeja iz Ljubljane (R. Ložar) je registrirala le prekopane človeške kosti in črepinje keramičnih posod. Poleg tega je inventar enega od grobov vseboval še bronast prstan, v drugem pa je bila najdena železna pušična ost, železen nož in bronasta pasna spona. Keramičen lonček je bil dodelan na počasnem vretenu, iz grobe gline in neenakomerno žgan⁴¹. Ob podrobni horizontalno kronološki analizi grobišča s Puščave nad Starim trgom pri Ložu⁴² in številnih drugih grobišč se je pokazalo, da grobovi s tovrstnim gradivom pripadajo novonaseljenim Slovanom 8. stoletja in da so noži v teh grobovih dediščina staroselskih običajev.

Povsem podobna situacija se je ponovila v letih 1961 in 1962 pri Srednjih Bitnjah. V gramoznici ob glavni cesti vzhodno od vasi so bili prekopani 4 skeletni grobovi, ležeči v smeri zahod–vzhod⁴³. Dva od njih sta imela pridatke – železen nož in keramičen lonček v enem ter spodnji del večje keramične posode v drugem. Naknadno je bil najden še del tretje posode. Vse keramične najdbe so bile grobo izdelane, na lončarskem kolesu le dodelane, neenakomerno žgane, lonec je bil okrašen z enojno valovnico. Tudi tu gre za staroslovanske grobove iz zgodnje faze naselitve (t. i. karantanska faza).

Ob podružnični cerkvi sv. Mihaela na Drulovki sta bila že leta 1928 najdena dva neidentificirana grobova. Za preverjanje tega podatka so bile leta 1956 opravljene sondažne raziskave, ki so odkrile dodatne 4 skeletne grobove. Eden od njih je imel ob glavi obsenčni obroček iz tanke bronaste žice, ki omogoča datacijo grobišča v starejšo (karantansko) fazo staroslovanske kulture 8. stoletja⁴⁴. Majhen obseg in umeščenost grobišča na rob vasi ustreza zgodnji fazi slovanske naselitve.

Blizu vasi Kokrica naj bi leta 1939 naleteli na manjše skeletno grobišče 11 grobov, od pridatkov se omenja le keramičen lonček. Glede na to se grobovi pripisujejo zgodnjim Slovanom⁴⁵. V prekopanem materialu ob župnijski cerkvi sv. Lovrenca je bil leta 2004 najden odlomek poznoantične ali zgodnjeresnedeveške keramike.

Zahodno od vasi Mlaka sta bila v peskokopu najdena 2 skeletna grobova. Eden od njiju je imel kot pridatek železen nož, v zasutju drugega je bilo več odlomkov keramičnih posod. Grobova sta opredeljena kot staroslovanska, glede na lego in obseg grobišča gre za način pokopavanja značilen za zgodnjo fazo naseljevanja⁴⁶.

Očitno je, da vsa ta manjša grobišča v okolici Kranja lahko datiramo še v 7./8. stoletje in da glede na pridatke (keramični lončki) izkazujejo še poganski način pokopavanja. Takih grobov tako na

grobišču ob župnijski cerkvi kot na grobišču ob Savi ni bilo najti, čeprav na obeh lokacijah poznamo grobove iz tega časa. Kaže torej, da zgodnji Slovani 7. in 8. stoletja na teh dveh velikih grobiščih niso pokopavali in da se še niso naselili v Kranju, ampak le v okoliških vaseh.

Taka poselitvena slika povsem ustreza nekaterim navedbam v pisnih virih 7. in 8. stoletja. V tem pogledu je zlasti zanimivo pismo papeža Agatona bizantinskemu cesarju Konstantinu IV. z lateranske sinode leta 680. V pismu papež med drugim pravi: »... V naših deželah namreč vsak dan divja srd različnih (barbarskih) ljudstev, ki enkrat divje napadajo, spet drugič pustošijo in ropajo, zaradi česar je naše življenje polno skrbi. Tisti, ki jih obdaja sovražna barbarska sila, se preživljajo s trudom svojega telesa, ker se je nekdanja podpora cerkve zaradi pomanjkanja in raznovrstnih nesreč postopoma zrušila. ... Tako smo ravnali zlasti zato, ker se sredi ljudstev, tako Langobardov kot Slovanov, pa tudi Frankov, Galcev, Gotov in Britancev, nahajajo, kot je znano, številni naši služabniki, ki si vseskozi na moč prizadevajo, da bi spoznali, kaj se dogaja v zadevah apostolske vere. Kolikor morejo, vztrajajo v veri složno z nami...⁴⁷«

Izjemno pomemben podatek je, da je med podpisniki pisma tudi škof svete celejanske cerkve Andrej. Očitno so torej še konec 7. stoletja obstajale posamezne enklave staroselskega krščanskega prebivalstva (v tem primeru antične Celeje) znotraj poganskega sveta novih prebivalcev. Podobno situacijo kaže tudi zapisnik t. i. sinode ob Donavi iz leta 796. Takrat so se po dokončni zmagi frankovske vojske nad Avari v frankovskem taboru zbrali kralj Pipin, vodja dvorne šole Karla Velikega in vodilni mislec tega časa opat Alkuin, oglejski patriarh Pavlin, salzburški škof Arno in nekaj škofov. Zapisnik opisuje med drugim tudi stanje krščanskih verskih praks, ki so se v deželi še opravljale. Omenja npr. neizobražene duhovnike (clerici inlitterati, idiotae), ki niso več poznali pravilnega obrednika. Očitno je šlo za duhovnike iz vrst staroselskega prebivalstva, ki so delovali med barbari in so že davno izgubili stik s kulturnimi središči in svojimi škofi⁴⁸. Situacija je torej povsem primerljiva s tisto, ki jo kažejo arheološki podatki iz Kranja in okolice: v prvi fazi naselitve (7./8. stoletje) Slovani še niso posegli v mesto, kjer so (v enklavi) še živeli in pokopavali romanizirani staroselci.

Kako je potekalo pokopavanje v Kranju in okolici, lahko na kratko povzamemo takole: v 6. in 7. (deloma tudi 8.) stoletju staroselci pokopavajo v Lajhu in ob cerkvi na desnem bregu Save, v 8. stoletju se pokopi staroselcev prenesejo ob cerkev v središču mesta, obenem Slovani pričnajo pokopavati v okoliških vaseh (Gorenja Sava, Bitnje,

Drulovka, Mlaka ...). V 9. stoletju Slovani prenehajo pokopavati ob vaseh v okolici in pričnejo pokopavati ob obeh cerkvah – ob Savi in v mestu.

	5. st.	6. st.	7. st.	8. st.	9. st.	10. st.
Kranj – župna cerkev						
Kranj – križišče Iskra						
Kranj Lajh						
Gorenja Sava						
Srednje Bitnje						
Mlaka						
Drulovka						

Legenda: Staroselci Slovani

Trajanje pokopavanja na poznoantičnih in zgodnesrednjeveskih grobiščih v Kranju in okolici.

Slovanom naselitev v mestu sprva verjetno niti ni bila v interesu, saj jih je, kot izrazito agrarno družbo, zanimala predvsem plodna, že obdelovana zemlja, ki je bila iz središča Kranja težko dosegljiva. Nekatere antične najdbe dokazujejo, da so bila zemljišča v okolici Kranja kultivirana vsaj že v 2. stoletju in so antične podeželske vile na tem območju obstajale še v 4. stoletju. V Britofu pri Kranju je poselitev trajala še v pozni antiki. Nekdaj kultivirana zemljišča so bila za nove naseljence vsekakor bolj privlačna kot krčenje novih poljskih površin na plitvi, ilovnati zemlji nad konglomeratno osnovo, kakršna je na kranjskem pomolu. Sistem poselitve, ki povsem opušča mestna naselja, pa kaže tudi na izrazito ruralizacijo družbe, ki je nastopila v zgodnjem srednjem veku.

Posebnost zgodnjih staroslovanskih grobišč v okolici Kranja je, da se ne nadaljujejo v mlajša obdobja, prav vsa prenehajo že s temi zgodnjimi grobovi. Drugod po Gorenjskem – za primerjavo jemljemo najboljše raziskano regijo okrog Bleda – manjša vaška grobišča ravno tako začenjajo z grobovi s keramičnimi lončki in noži, a se nadaljujejo v kasnejšo ketlaško fazo 9. in 10. stoletja. A. Pleterski ugotavlja, da so v Blejskem kotu na malih vaških pokopališčih prenehali pokopavati šele okrog leta 960, to pa povezuje z vključitvijo pokrajine

v srednjeveško rimsko cesarstvo. S tem se je uveljavil nov red, ki je zahteval dosledno pokopavanje ob cerkvah⁴⁹. V Kranju se je prenos pokopavanja k cerkvam očitno zgodil že prej – nekje v 9. stoletju. Ta sprememba je tudi povzročila, da sta obe zgodnesrednjeveški grobišči dobili tak obseg. Zapoved, ki je povzročila to spremembo, je morala imeti oporo v konkretni politični moči. Kje je razlog za spremembo? Če ga skušamo najti v zgodovinskem dogajanju tistega časa, ne moremo mimo sprememb, ki so nastale po neuspelem uporu Ljudevita Posavskega. Kot vemo, je bila slovanska kneževina Karniola ob koncu 8. stoletja že v vazalnem odnosu s frankovsko državo, saj je v ofenzivi proti Avarom leta 796 del frankovske vojske vodil tudi Slovan Vojnomir – verjetno knez Karniole. Uporu, ki je izbruhnil leta 819 in je bil naperjen zoper frankovsko oblast oz. zoper krutost frankovskega prefekta Furlanske marko Kadaloha (jugovzhod frankovske države, kamor je spadala tudi Karniola), pa so se pridružili tudi Slovani ob gornji Savi. V začetni fazi upora, leta 819, so uporniki dosegli nekaj uspehov, vendar so bili že naslednje leto Karniolci poraženi, upor pa dokončno zatrt leta 823 s smrtjo Ljudevita Posavskega. Franki so po tem uporu ugotovili, da organizacijski sistem upravljanja države, ki je temeljil na dveh vzhodnih krajinah (Bavarski in Furlaniji), v katere so bile vključene tudi številne gentilne slovanske kneževine, ni ustrezen. Slovanska plemena v klientelnih in preveč samostojnih kneževinah so se izkazala za nezanesljiva. Z reformo leta 828 so bile namesto kneževin vzpostavljene grofije, slovanske kneze so zamenjali frankovski grofi, ki so bili neposredno odgovorni frankovskemu vladarju. V Karnioli se tako okrog leta 838 že omenja grof Salacho, Bavarec po rodu⁵⁰. V blejskem kotu te politične spremembe niso pustile sledov v pogrebnih običajih, mala vaška pokopališča se nadaljujejo vse do 10. stoletja. Kaže pa, da je bil Kranj deležen drugačne obravnave. Že A. Pleterski ne izključuje možnosti, da so bili postopki frankovske oblasti v različnih slovanskih župah različni⁵¹ in Kranj kot glavno mesto Karniole ter sedež grofa je bil verjetno deležen večje pozornosti. V prvi tretjini 9. stoletja je tako misijonarska dejavnost Ogleja očitno dobila večjo državno podporo, s katero je lahko vzpostavila sistem pražupnij na območju svojega delovanja. Tudi patrocinj kranjske župnijske cerkve (sv. Kancij, Kancijan, Kancijanila in Prot) je izrazilo povezan z najzgodnejšim in neposrednim prizadevanjem Ogleja po vzpostavitvi najstarejše mreže župnij in zdi se, da je prav kranjska cerkev najstarejša s tem patrocinjem⁵². Vzpostavitev sistema pražupnij že v 9. stoletju dokazuje tudi obstoj nekaterih oglejskih župnij južno od Drave, ki jih niso prizadeli madžarski vpadi v prvi polovici 10. stoletja⁵³. Kranj se tem uničujočim pohodom gotovo ni izognil, spomin nanje bi lahko predstavljala ubita ženska iz groba

61 z grobišča ob Savi⁵⁴, ni pa izključeno, da je bila ob teh pustošenjih porušena tudi zgodnjekrščanska cerkev v Kranju⁵⁵. Vsaj ob koncu 10. stoletja je bila na istem mestu postavljena nova cerkev, Kranj pa je očitno centralne funkcije gravitacijskega središča, izoblikovane v pozni antiki, obdržal tudi še v 11. in 12. stoletju. Bil je namreč sedež obmejnega grofa (prvi so izhajali iz pomembne bavarske družine Ebersbergov), tu pa so imeli svojo utrdbo tudi briksenški škofje. Šele grofje Andeški so sedež mejne grofije prenesli v Kamnik, Kranju pa so očitno že v 1. tretjini 13. stoletja podelil mestne pravice (1221 se omenjajo kranjski meščani). Kranj se torej kaže kot edino mesto v Sloveniji, v katerem je moč dokazovati kontinuiteto iz pozne antike v zgodnji srednji vek in naprej vse do danes.

OPOMBE

- 1 Meterc, J., Pregled zgodovine Lesca do 18. stoletja, Gorenjski kraji in ljudje 10, *Leški zbornik*, Lesce 1999, 143–151.
- 2 Linhart, A. T., *Versuch einer Geschichte von Krain und der Übrigen südlichen Slaven Österreich*, I, Ljubljana 1788, 322; Hitzinger, P., Kje je stal stari Santicum – *Kmetijske in rokodelske novice* 14, Ljubljana 1856; Maurig, J., Kranj. – *Dom in svet* 6, Ljubljana 1893, 463; Radics, P. v. 1862, *Archäologische Karte von Krain*, 1864 (priloga k *Geschichte Krains, Handbuch*, I. snopič 1862). Danes velja, da se antično ime Santicum nanaša na Beljak na avstrijskem Koroskem.
- 3 Hoffiler, V., Saria, B., *Antike Inschriften aus Jugoslawien* I, Zagreb 1938; CIL III = *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, (ed. Mommsen, Th., Hirschfeld, O., Domaszewski, A.), Berlin, 1873–1902.
- 4 Müllner, A., *Mittheilungen aus dem Museum (Geschenke)*, Argo 3, Laibach 1894, 168; Globočnik, A., *Archäologische Karte von Krain*. – *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 2, Laibach 1889.
- 5 Škvor Jernejčič, B., Starejšeeleznodobne gomile na Gorenjskem. Žgani grobovi pri Vili Prah in na Koroški cesti v Kranju/Early Iron Age tumuli in the Gorenjska region. Cremation burials at Vila Prah and Koroška cesta in Kranj. – *Arheološki vestnik* 68, 2017, 117–196; Stare, F., Dva ilirska grobova iz Kranja. – *Arheološki vestnik* 5, 1954, 112–127.
- 6 Knific, T., Arheološka najdišča v Kranju. – *Kronika* 2, 1971, 70–76.
- 7 Sagadin, M., Zgodnjeantični Kranj. – V: *Avguštinov zbornik*, Kranj, 2003, 71–81.
- 8 Knific, T., Vojščaki iz mesta Karnija. – V: *Kranjski zbornik* 1995, Kranj 1995, 23–40.
- 9 Sagadin, M., Lajh, – *Varstvo spomenikov* 25, 1983, 252.
- 10 Knific, T., Lux, J., Otroci iz mesta Karnija. – V: *Kranjski zbornik* 2010, Kranj 2010, 26–36.
- 11 Urek, M., T. Podobnik, Š. Tomažinčič, S. Djokič, *Končno strokovno poročilo o arheoloških raziskavah grobišča v Lajhu in prazgodovinske poselitve na območju Savske ceste in Sejmišča v Kranju*. – Neobjavljeno poročilo, 2016.
- 12 *Mittheilungen der k.k. Central-Commission* 40, 1914, 142.
- 13 Kastelic, J. 1960, Staroslovanski Kranj. – V: *900 let Kranja. Spominski zbornik*, Kranj, 38–50; Valič, A., Oris 20-letnih raziskovanj grobišča v Kranju. – V: *Kranjski zbornik* 1975, Kranj 1975, 159–167; A. Pleterski (ur.), B. Štular, M. Belak, *Izkopavanja srednjeveškega in zgodnjenovoveškega grobišča pri župni cerkvi v Kranju v letih 1964–1970* (Excavations of Medieval and Post-Medieval cemetery

- at the Župna cerkev in Kranj from 1964 to 1970). *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 35, Ljubljana 2016.
- 14 Sagadin, M.; Prva cerkev v luči arheoloških raziskav. – V: R. Peskar, M. Sagadin, A. Šebalj, *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, Ljubljana 2017, 35–55; A. Pleterški (ur.), B. Štular, M. Belak, Arheološka raziskovanja grobov najdišča Župna cerkev v Kranju med letoma 1972 in 2010 (Archaeological Investigation of graves from Župna cerkev site in Kranj between 1972 and 2010), *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 37, Ljubljana 2017.
 - 15 Sagadin, M., Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnj srednjeveškem obdobju. *Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani*, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana 2008, 33–35.
 - 16 Urankar, R., Bešter, H., *Arheološka izkopavanja v Kranju Mestno jedro*. Prvo strokovno poročilo, PJP, d. o. o., januar 2014 (neobjavljeno).
 - 17 Sagadin, M. 1987, *Kranj, križišče Iskra. Nekropola in časa preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka (Kranj, Iskra crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period)*, Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987.
 - 18 Vinski, Z., Ovrednotenje grobnih pridatkov. – V: Stare, V., *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*, Katalogi in monografije 18, Ljubljana, 1980. Vendar v zvezi s posameznimi predmeti (zlata igla s kloazonirano okroglo glavo, križaste fibule, železne in bronzaste zapestnice, mediteranske pasne sponje itd.) opozarja tudi na možnost podaljšanja datacije v zač. 7. stol.
 - 19 Šmid, V., *Die Reihengräber von Krainburg. Jahrbuch für Altertumskunde* 1, Wien 1907, 55–76.
 - 20 Kastelic, J., Staroslovanski Kranj. – V: *900 let Kranja, Spominski zbornik*, Kranj 1960, 41.
 - 21 Legoux, R., Périn, P., Vallet, F., *Cronologie normalisée du mobilier funéraire mérovingien entre Manche et Lorraine*, Bulletin de liaison de l'Association française d'Archéologie mérovingienne, 2004, 36, tip 228.
 - 22 Vinski, Z., Ovrednotenje grobnih pridatkov. – V: Stare, V., *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*, Katalogi in monografije 18, Ljubljana 1980, 24.
 - 23 Kos, P., *Neue langobardische Viertelsiliqueen*. – *Germania* 59, 1981, 97–103.
 - 24 Bona, I., *I Longobardi in Pannonia*. – V: *I Longobardi*, katalog razstave, Cividale dei Friuli 1990, 14–73, 63.
 - 25 Knific, T. 1995, Vojščaki iz mesta Karnija. – V: *Kranjski zbornik* 1995, Kranj 1985, 23–40, 32.
 - 26 Lotter, F., Bratož, R., Castritius, H., *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in Srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)*, Ljubljana 2005, 155; Bierbrauer, V., Jugoslawien seit dem Beginn der Völkerwanderung bis zur slawischen Landnahme: die Synthese auf dem Hintergrund von Migrations- und Landnahmevorgänger. – V: *Jugoslawien: Integrationsprobleme in Geschichte und Gegenwart*, Göttingen 1984, 49–97.
 - 27 Stare, V., *Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*. Katalogi in monografije 18, Ljubljana 1980, 13.
 - 28 Bierbrauer, V., Jugoslawien seit dem Beginn der Völkerwanderung bis zur slawischen Landnahme: die Synthese auf dem Hintergrund von Migrations- und Landnahmevorgänger. – V: *Jugoslawien: Integrationsprobleme in Geschichte und Gegenwart*, Göttingen 1984, 49–97, 75; Leone, A., Spazio urbano e inumazioni in Nord Africa dal IV. al VII. secolo ad: limiti e prospettive. – V: *L'Edifice culturel entre les périodes paléocrétienne et carolingienne (9th International Colloquium)*, Poreč 2002. *Hortus artium medievalium* 9, Motovun 2003, 445–454.
 - 29 Modrijan, Z., Milavec, T., Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe. (Late Antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid. Finds.), *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 24, Ljubljana 2011, 13, 18.
 - 30 Kastelic, J., Staroslovanski Kranj. – V: *900 let Kranja, Spominski zbornik*, Kranj 1960, sl. 2 in 3.
 - 31 Sagadin, M., Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnj srednjeveškem obdobju. *Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani*, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana 2008, 128–129.
 - 32 Npr. grob 256/1956 ali 241/1973 – A. Pleterški (ur.), B. Štular, M. Belak, Izkopavanja srednjeveškega in zgodnj novoveškega grobišča pri župni cerkvi v Kranju v letih 1964–1970 (Excavations of Medieval and Post-Medieval cemetery at the Župna cerkev in Kranj from 1964 to 1970). *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 35, 2016, 110–111; A. Pleterški (ur.), B. Štular, M. Belak, Arheološka raziskovanja grobov najdišča Župna cerkev v Kranju med letoma 1972 in 2010 (Archaeological Investigation of graves from Župna cerkev site in Kranj between 1972 and 2010), *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 37, Ljubljana 2017, 244–250. Po opisih grobnih jam je pri obeh grobovih očitno, da je slo za najgloblje grobove z izrazito grobno konstrukcijo.
 - 33 Sagadin, M., Prva cerkev v luči arheoloških virov. – V: Peskar, R., Sagadin, M., Šebalj, A., *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*. Ljubljana 2017, 45.
 - 34 Sagadin, M., Prva cerkev v luči arheoloških virov. – V: Peskar, R., Sagadin, M., Šebalj, A., *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*. Ljubljana 2017, 53.
 - 35 Sagadin, M., *Kranj, križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka (Kranj, Iskra crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period)*, Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987, 66; Knific, T., Lux, J., *Kranj z okolico v pozni antiki – zapis geografa iz Revene in arheološki podatki*. – V: *Kranjski zbornik* 2015, 29–41, 35.
 - 36 Valič, A., Arheološke najdbe v Kranju in okolici od leta 1960 do 1970. – V: *Kranjski zbornik* 1970, Kranj 1970, 185–191, 188; Valič, A., Mesta arheoloških najdb v Kranju in okolici. – V: *Kranjski zbornik* 1980, Kranj 1980, 110–117, 115.
 - 37 Sagadin, M., *Kranj, križišče Iskra. Nekropola in časa preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka (Kranj, Iskra crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period)*, Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987, 13.
 - 38 Sagadin, M., Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnj srednjeveškem obdobju. *Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani*, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana 2008, 161–162, karta 5.
 - 39 Bierbrauer, V., Jugoslawien seit dem Beginn der Völkerwanderung bis zur slawischen Landnahme: die Synthese auf dem Hintergrund von Migrations- und Landnahmevorgänger. – V: *Jugoslawien: Integrationsprobleme in Geschichte und Gegenwart*, Göttingen 1984, 49–97; Lotter, F., Bratož, R., Castritius, H., *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in Srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)*, Ljubljana 2005, 155; Knific, T., Bled v zgodnjem srednjem veku. *Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani*, Oddelek za arheologijo, Ljubljana 1983; Pleterški, A., Belak, M., Grobovi s Puščave nad Starim trgov pri Slovenj Gradcu. – *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana 2002, 233–300.
 - 40 Pleterški, Belak, Grobovi s Puščave nad Starim trgov pri Slovenj Gradcu. – *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana 2002, 233–300, 271.

- 41 Knific, T., Dve staroslovanski grobišči z ozemlja Loškega gospostva. – *Loški razgledi* 22, Škofja Loka 1975, 11–23; Knific, T., Dve staroslovanski grobišči z ozemlja Loškega gospostva. Dodatek. – *Loški razgledi* 23, Škofja Loka 1976, 337.
- 42 Pleterski, Belak, Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu. – *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana 2002, 233–300, 265.
- 43 Valič, A., Staroslovansko grobišče v Smokuču pri Žirovnici in Srednjem Bitnju pri Kranju. – *Arheološki vestnik* 13/14, Ljubljana 1962/63, 565–578.
- 44 Korošec, P., Staroslovansko grobišče ob cerkvi na Drulovki. – *Arheološki vestnik* 18, 1967, 427–432.
- 45 Valič, A., Mesta arheoloških najdb v Kranju in okolici. – V: *Kranjski zbornik* 1980, Kranj 1980, 110–117.
- 46 Valič, A., Mlaka. – *Varstvo spomenikov* 9, Ljubljana 1962/64, 199.
- 47 Bratož, R., *Odnosi med etničnimi in verskimi skupinami na vzhodnoalpskem in srednjonavskem območju od konca 4. do konca 8. stoletja*, Ljubljana 2000, 34.
- 48 Benedik, M., *Kršćanstvo na Slovenskem v luči virov*, Celje 2016, 135.
- 49 Pleterski, A., Korak v kronologijo zgodnesrednjeveškega naglavnega nakita vzhodnih Alp. – *Arheološki vestnik* 64, 2013, 299–334, 319.
- 50 Štih, P., *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku. Osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja*, Filozofska fakulteta Ljubljana, Oddelek za zgodovino 2001, 53–58.
- 51 Pleterski, A., *Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki*, Dela SAZU 30, Inštitut za arheologijo 14, Ljubljana 1986, 146.
- 52 Peskar, R., Zgodovinski oris. – V: Peskar, R., Sagadin, M., Šebalj, A., *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, Ljubljana 2017, 28, op. 66.
- 53 Benedik, M., *Kršćanstvo na Slovenskem v luči virov*, Celje 2016, 214.
- 54 Sagadin, M., *Kranj, križišče Iskra. Nekropola in časa preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka (Kranj, Iskra crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period)*, Katalogi in monografije 24, Ljubljana 1987, 65, 68.
- 55 Sagadin, M., Prva cerkev v luči arheoloških raziskav. – V: Peskar, R., Sagadin, M., Šebalj, A., *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, Ljubljana 2017, 55–56, op. 169.

Veronika Pflaum

POZNOANTIČNA LAMELNA OKLEPA Z NAJDIŠČA TOMŠIČEVA 38 V KRANJU

Kranj se od leta 2005 ponaša s še enim izjemnim arheološkim odkritjem, ki dopolnjuje naše vedenje o poznoantičnem Karniju (*Carnium*), predhodniku Kranja, in njegovem nadregionalnem pomenu. V poletnih in jesenskih mesecih 2005 so potekala izkopavanja na zahodnem robu starega mestnega jedra, ob mestnem obzidju na vrtu hiše na Tomšičevi ulici 38. Izkopavanja je vodil dr. Milan Sagadin z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, terenski vodja izkopavanj je bil mag. Draško Josipovič, izkopavanje pa je izvedlo podjetje Magelan iz Kranja.¹

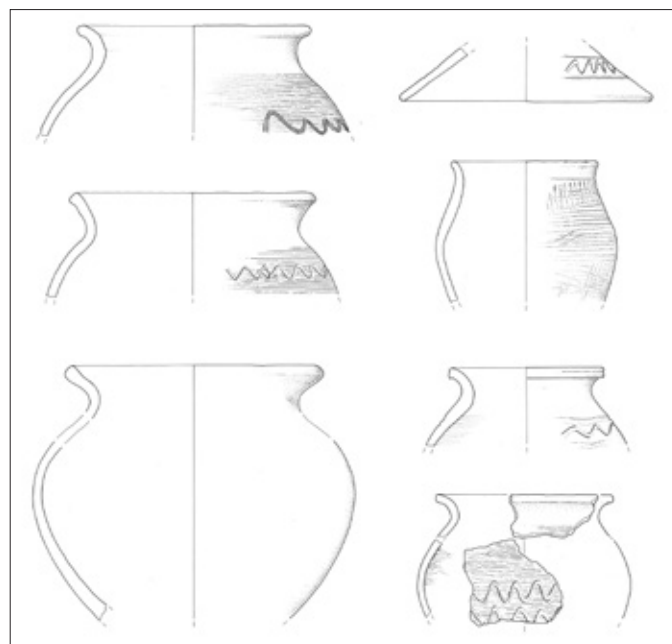
Izkopavanja so razkrila poznoantično obzidje, k njemu prizidano stavbo z maltnim tlakom ter na njem ležečo elitno vojaško opremo tedanjega časa – skoraj v celoti ohranjena lamelna oklepa in ost kopja posebne vrste, t. i. angona. Gre za elitno opremo najvišjega ranga, doslej odkrito na območju poznoantičnega Karnija. Oklepa, ki sta edinstveni najdbi v evropskem merilu, sta od leta 2015 skupaj z angonom na ogled v Gorenjskem muzeju.²

NAJDIŠČE

Najdišče Tomšičeva 38 je le ena izmed raziskanih lokacij v starem mestnem jedru Kranja, vendar je zaradi jasnega in izpovednega zaporedja plasti ključno za razumevanje kronologije poselitve v različnih obdobjih in pozidave v času poznoantičnega Karnija. Prvo interpretacijo stratigrafije po poročilu o izkopavanjih³ je v svoji doktorski disertaciji predstavil Milan Sagadin, vključno z opredelitvijo izbora keramičnih in drugih najdb.⁴ Nekatere najdbe je obravnaval tudi v raznih tematskih člankih. Opredelitve v nadaljevanju zato večinoma temeljijo na njegovih delih, mestoma pa so dopolnjene.

Nekatere redke najdbe iz najstarejših plasti so datirane še v prazgodovino, na konec bronaste in začetek železne dobe.⁵ V zgodnji antiki je bilo na tem mestu prvič zgrajeno obzidje. Varovalo je civilno rimsko naselbino, ki je bila v srednjeavgustejskem času (po priključitvi Norika leta 15. pr. Kr) ustanovljena na novo, zamrla pa je po koncu avgustejskega obdobja oziroma po sredini 1. stoletja.⁶ Na najdišču Tomšičeva 38 je bil odkrit odsek zgodnjeantičnega obzidja oziroma dva vzporedna zidova najverjetneje dveh različnih faz tega obzidja, in del pravokotnega obrambnega stolpa.⁷

Poselitve je ponovno oživela šele v pozni rimski dobi, v 4. stoletju, občutneje pa v pozni antiki, konec 5. in v 6. stoletju.⁸ V tem času so na zahodnem robu naravnega pomola med Kokro in Savo postavili novo obzidje, od zgodnjeantičnega nekoliko zahodno in niže po bregu.⁹ Na dvorišču Tomšičeva 38 se je poznoantično obzidje ohranilo še do višine več kot 3 metre. Postavljeno je bilo približno 5 metrov zahodnejše od zgodnjeantičnega. Prostor za obzidjem, na njegovi vzhodni, notranji strani, so izravnali z nasipavanjem. V nasutjih so bile redke poznoantične najdbe in gradbeni material starejših, že porušenih stavb – med drugim kosi maltnega ometa z odtisi protja in številni odlomki fresk. Tako izravnani prostor ob obzidju so že nekaj časa uporabljali, preden so na tem mestu zgradili stavbo z maltnim tlakom. To dokazujejo številne poznoantične najdbe v kulturni plasti na vrhu nasutij, ki je bila prisotna le v južnem delu izkopnega polja.

Izbor keramičnih najdb iz poznoantične kulturne plasti pod tlakom poznoantične stavbe; merilo ni določeno (Risba: Milan Sagadin in Marko Zorovič)

Odlomek bizantinskega vrča z barvanim okrasom iz poznoantične kulturne plasti pod tlakom poznoantične stavbe (Foto: Anamarija Dimovska)

Številni so odlomki poznoantične grobe kuhinjske keramike – predvsem raznovrstnih oblik loncev, okrašenih z valovnicami ali metličanjem, ali neokrašenih. Med njimi so po prvih opazanjih Milana Sagadina prisotni nekateri, ki odražajo lastnosti zgodnejše poznoantične proizvodnje, hkrati pa so odsotni domnevni pozni ornamenti.¹⁰ Izmed keramičnih najdb izstopata odlomka posod finejše izdelave – odlomek ostenja sivočrne posode z glajeno površino¹¹ in zgornji del blede oranžnordečega enoročajnega vrča z izlivom, pobarvanega z okrasom v temnejši rdeči barvi.¹² Prvi sodi v skupino poznoantične germanske glajene keramike, ki se okvirno datira v prvo polovico in sredino 6. stoletja ter se pogosto povezuje z Langobardi,¹³ v tem primeru pa lega v plasti pod tlakom stavbe kaže na datacijo pred sredino 6. stoletja (gl. spodaj) in je zato povezava z Langobardi manj verjetna. Odlomek vrča sodi v skupino poznoantične mediteranske (bizantinske) keramike, okrašene z rdeče barvanimi progami. Z barvanjem okrašeni del vrča tako rekoč ni ohranjen, tako da natančnejša opredelitev na podlagi sloga in načina krašenja ni mogoča, verjetno pa je šlo za okras s širokimi programi.¹⁴ Enoročajni vrč je sicer značilna oblika v tej skupini poznoantične keramike.

Izmed nekeramičnih najdb so bili v kulturni plasti pod tlakom stavbe izkopani raznovrstni predmeti vsakdanje rabe in noše – keramične predilne uteži, del železnega ključa, bronasta utež, noge steklenih čaš, obročasta jagoda iz kamene strele in polovica steklene jagode, kamen z napisom, del železne zaponke (fibule), bronast žebliček, svinčena pločevina, del kamnitega brusa, dela železnih žebeljev ter drugi kovinski odlomki. Le redke teh najdb je mogoče ožje datirati znotraj poznoantičnega obdobja. Del železne fibule sodi v skupino samostrelnih fibul s trdnim nosilcem igle pozne sheme, vendar fibule zaradi odsotnosti noge ni mogoče zanesljivo uvrstiti v enega od opredeljenih tipov teh fibul (morda gre za tip Siscia).

Izbor najdb iz poznoantične kulturne plasti pod tlakom poznoantične stavbe (Foto: Miran Pflaum)

Tovrstne fibule so datirane v drugo polovico 5. in prvo polovico 6. stoletja in so na jugovzhodnoalpskem prostoru najverjetneje pripadale staroselskemu prebivalstvu.¹⁵

Čez opisano kulturno plast je bila izdelana podlaga za tlak in na njem maltni tlak poznoantične stavbe.

POZNOANTIČNA STAVBA IN NAJDBE NA NJENEM TLAKU

Poznoantična stavba ob obzidju je bila zgrajena tako, da je bil med zgodnjeantično in vzporedno poznoantično obzidje postavljen nov, prečni, slabše grajeni zid, ki je stavbo zamejil proti severu. Domnevno je bila stavba tudi na južni strani zamejena podobno, vendar jo je tam uničil temelj sedanje stavbe na Tomšičevi 42. Prostor v notranjosti tako nastale stavbe je bil nato tlakovan. Najprej je bila izdelana že omenjena podlaga za tlak, t. j. do 25 cm debela plast iz lomljenecv, prodnikov in peska. V njej so bile le redke najdbe – poleg maloštevilnih odlomkov grobe kuhinjske keramike še železna palčka, kos bronaste pločevine in koščena konica ter del »germanskega« keramičnega lončka. Časa nastanka podlage za tlak na osnovi teh najdb ni mogoče časovno natančneje določiti znotraj 6. stoletja. Sledil je do 10 cm debel maltni estrih. Prostor z maltnim estrihom je meril 8,9 × 4,2 metra.

Na tlaku stavbe sta ležala dva železna lamelna oklepa, železna ost kopjastega orožja (angona) in trije železni klini. Oklepa sta ležala približno 4 metre narazen, v bližini vzhodne stene stavbe, eden v njenem južnem delu, drugi severneje. V bližini severnega oklepa je bil odkrit tudi angono. Drugih najdb na tlaku ni bilo. Dragoceno vojaško opremo je pod sabo pokopala debela plast stavbne ruševine, v kateri je bil v južni polovici stavbe močan sloj žganine. Ostanke predmetov

je bilo v ruševini izredno malo, kar kaže na to, da se je stavba porušila v kratkem času. Najdbe v ruševini časovno niso ožje opredeljive: nekaj odlomkov poznoantične grobe kuhinjske keramike, nedoločljiv odlomek germanske keramike, odlomki okenskega stekla in steklene čaše, redki železni predmeti ter nekaj gradbenega materiala, v vrhnjem delu plasti pa tudi redki mlajši (srednjeveški) predmeti.

Stavba očitne vojaške namembnosti se je morala porušiti nepričakovano in nenadno (v napadu ali potresu), sicer uporabniki dragocene opreme ne bi zapustili. To lepo ilustrira tudi odlomek iz besedila uglednega rimskega pravnika Julija Pavla (deloval je konec 2. in v prvi tretjini 3. stoletja), vključen v Justinijanove Digeste. Opisuje, kako hud prekršek je bila prodaja orožja:

»Prodaja orožja je hudo kaznivo dejanje in kršitev se izenačuje z dezerterstvom, zlasti če je (vojak) prodal vso (vojaško opremo). Toda tudi če (je prodal) samo del (opreme, ga je treba kaznovati), samo da je razlika. Če je namreč odsvojil ščitnik za noge ali za ramo, ga je treba kaznovati z bičanjem. Če pa je (odsvojil) oklep, ščit, čelado (ali) meč, je podoben dezertertju. Pri tem kaznivem dejanju se laže prizanesre rekrutu (t. j. novincu), krivda pa se navadno pripiše čuvaju orožja, če je izročil orožje vojaku ob nepravem času.«¹⁶

Do konca izkopana poznoantična stavba (pogled proti zahodu): na vzhodu zidova zgodnjeantičnega obzidja, na zahodu poznoantično obzidje s sodobno nadzidavo, severno poznoantični zid, vstavljen med obe obzidji kot severna stena stavbe, južno severna stena stavbe na Tomšičevi 42. Na ohranjenem delu tlaka je v jugovzhodnem delu prostora rjava lisa, kjer je ležal prvi oklep, v severovzhodnem delu pa na tlaku leži drugi oklep. Del maltnega tlaka je bil odstranjen, da je bilo mogoče raziskati plasti in ostaline pod njim.

(Foto: Janez Rupnik)

Stavba ni bila nikoli obnovljena. Potem ko je bila nenadoma opuščena in se je porušila, ta del mesta ni bil ne v pozni antiki ne v zgodnjem srednjem veku več ponovno poseljen in pozidan. Srednjeveško obzidje je bilo pozneje postavljeno neposredno na vrh poznoantičnega obzidja, od njega pa se jasno loči po drugačnem načinu gradnje.

OKLEPA IN ANGO

Oklep v jugovzhodnem delu poznoantične stavbe je bil odkrit leže, razgrnjen na tleh. Ni ohranjen v celoti, saj deli leve (glede na položaj na telesu vojščaka) polovice oklepa manjkajo, preostali del oklepa pa se je ohranil v več delih. Sestavljen je bil iz petih vrst 17 cm dolgih železnih lamel in vrhnje, krajše vrstice kratkih lamel.¹⁷

Oklep, odkrit v severovzhodnem delu stavbe, je ležal v zloženem položaju, vrstice lamel pa so se zaradi korozije sprijele v celoto.

Oklep iz jugovzhodnega dela stavbe (Foto: Tomaž Lauko)

Oklep iz severovzhodnega dela stavbe (Foto: Tomaž Lauko)

Ohranjen je skoraj v celoti, v vsej širini, sprijeta celota pa meri približno 90 × 40 cm. Manjša dela istega oklepa sta bila najdena ločeno, nekoliko stran. Konstrukcija in dimenzije tega oklepa so bile enake kot v prvem, vendar verjetno brez vrhnje, krajše vrstice lamel.¹⁸

Oklepa se uvrščata v skupino t. i. lamelnih oklepov. Poimenovanje je sodobno in označuje konstrukcijo oklepa iz ozkih podolgovatih ploščic, t. i. lamel.¹⁹ Lamelni oklepi so se uporabljali dolgo časa in se pojavili v različnih kulturah in različnih obdobjih ter v različnih izvedbah, z uporabo različnih materialov. Ta vrsta zaščitne opreme izvira z vzhoda, predvsem z območja Bližnjega Vzhoda in Vzhodnega Sredozemlja. Uporabljali so jo že npr. Hetiti, Asirci, Egipčani in Ahajci. Široko je bila razširjena med iranskimi stepskimi ljudstvi. Poznale so jih tudi druge, izvenevropske in mlajše kulture, tako npr. Mongoli, Tibetanci, domorodna ljudstva v Sibiriji in Inuiti, v to skupino pa po konstrukciji sodijo tudi japonski samurajski oklepi. Poleg oklepov iz bronu in železa so znani tudi lamelni oklepi, izdelani iz usnja, kosti, roževine, mroževih oklov in drugih materialov.

Rimljani naj bi tovrstno zaščito prevzeli od Etruščanov, ki so jo poznali vsaj od 5. stol. pr. Kr. dalje. V klasičnem obdobju cesarstva so sicer široko uporabljali t. i. luskaste oklepe (sestavljene iz ploščic, ki po obliki spominjajo na ribje luske), vendar tudi lamelne oklepe vsaj od 1. stoletja dalje, predvsem na vzhodu cesarstva.

V pozni antiki so bili taki oklepi široko razširjeni v rimski vojski in med germanskimi ljudstvi. Posebej učinkovito so šteli konjenike pred napadom lokostrelcev, ki so imeli tedaj zelo pomembno vlogo v vojskovanju. V 6. in 7. stoletju so bili lamelni oklepi in lamelne čelade precej priljubljeni v vojski Vzhodnorimskega cesarstva. Lamelne oklepe so izdelovale rimske cesarske delavnice, *fabricae*, v katerih so izdelovali vojaško opremo za častnike in elitno težko konjenico.

Kot prestižno blago so jih prevzele tudi germanske elite, ki so bile zaveznice Bizanca, in federati Vzhodnorimskega cesarstva.

Lamelna zaščita iz železa, roževine ali usnja se je v Bizantinskem cesarstvu široko uporabljala vse do padca Konstantinopla.

Oklepa iz Kranja sta dva izmed maloštevilnih skoraj v celoti ohranjenih primerkov poznoantičnih lamelnih oklepov, odkritih v Evropi in na Bližnjem Vzhodu. Skoraj popolni lamelni oklepi so zelo redki, med seboj pa se bolj ali manj razlikujejo v kroju, zgradbi in obliki lamel. Izmed drugih, v veliki meri ohranjenih poznoantičnih oklepov, lahko omenimo najdbe z evropskih najdišč Rupkite v občini Stara Zagora v Bolgariji,²⁰ Niederstotzingen v južni Nemčiji,²¹ Krefeld-Gellep v Severnem Porenju v Nemčiji²² in Svetinja v Srbiji.²³ Oklepa iz Kranja se od drugih sočasnih najdb močno razlikujeta po dolžini in uniformnosti lamel ter v nekaterih konstrukcijskih podrobnosti.²⁴ Na splošno dajeta vtis preprostih in nesofisticiranih izdelkov tako po kroju, sestavi kot izdelavi. Zaradi vseh naštetih odstopanj in popolne unikatnosti se ponuja misel, da gre za lokalni izdelek po vzoru oklepov iz bizantinskih delavnic vojaške opreme, kar pa ostaja le domneva.

Pogostejše kot celi oklepi so najdbe posameznih lamel. V Evropi so bili deli oklepov ali posamezne nepovezane lamele odkrite na številnih, približno 80 najdiščih. V mnogih primerih gre za najdbe iz grobov (npr. na nekdanjem ozemlju Avarov v Karpatski kotlini ter v sedanjí Nemčiji na prostoru, kjer so nekdaj živeli Alamani in Franki), na ozemlju, ki ga je v času po Justinijanovi rekonkvisti obsegalo Vzhodnorimsko cesarstvo, pa se oklepi pojavljajo skoraj izključno kot naselbinske najdbe ali najdbe v vojaških utrdbah, izjemoma v grobovih vzhodnorimskih federatov.²⁵ V Sloveniji so bile po doslej dostopnih podatkih lamele oklepov odkrite na sedmih najdiščih:²⁶ Zidani gaber nad Mihovim,²⁷ Gradišče nad Bašljem,²⁸ Gora nad Polhovim Gradcem,²⁹ Tonovcov grad,³⁰ Rifnik pri Šentjurju,³¹ Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično³² in Korinjski hrib.³³ Konteksti najdb večinoma (še) niso znani. Vsa ta najdišča so utrjena višinska naselja ali višinske postojanke z izrazitejšo vojaško namembnostjo na strateško pomembnih točkah, po najdbah sodeč s prevladujočim romanskih prebivalstvom in prisotnostjo manjših germanskih, tudi langobardskih skupin.³⁴

Najdiščni kontekst ne omogoča natančne datacije oklepov iz Kranja, kaže pa na drugo polovico 6. stoletja. Prve interpretacije so ju zaradi angona postavljale v frankovsko-alamanski kulturni kontekst in datirale v leta, ko so Franki za kratek čas dosegli jugovzhodnoalpski prostor (v sredini 40-ih let 6. stoletja).³⁵ Angoni so namreč tipično frankovsko orožje, ki je imelo tudi funkcijo izstopajočega statusnega simbola vodilnega sloja frankovske in alamanske družbe. Razširjeni so predvsem

na ozemlju nekdanjega frankovskega kraljestva v delih sodobne Francije, Belgije in Nemčije. Datirani so v čas od konca 5. do sredine 6. stoletja, redkeje še v drugo polovico 6. stoletja.³⁶ Vendar se tudi ango iz Kranja³⁷ v svoji splošni podobi in podrobnostih (npr. številu zalusti, ki sta praviloma le dve, ne pa štiri, kot jih ima kranjski ango) razlikuje od klasičnih frankovskih angonov. Lahko bi torej šlo za imitacijo frankovskih angonov in bi ga morali razlagati kot predmet, ki kaže na frankovski vpliv ali kontakte z njimi.

Prvotna interpretacija najdb s Tomšičeve 38 pomeni precej zgodnjo datacijo obeh oklepov (v 5. desetletje 6. stoletja) v primerjavi s prevladujočo datacijo te vrste zaščitne vojaške opreme v evropskem prostoru v drugo polovico 6. in prvo polovico 7. stoletja.³⁸ Hkrati oba oklepa iz Kranja postavlja v drugačen kulturni in zgodovinski kontekst kot druge najdbe takih oklepov ali njihovih delov z ozemlja sedanje Slovenije, Balkana in Sredozemlja. V teh regijah so lamelni oklepi interpretirani v kontekstu ponovno vzpostavljene vzhodnorimske oz. bizantinske oblasti,³⁹ kar po novejši interpretaciji velja tudi za oklepa iz Kranja.⁴⁰ Glede na dognanja zgodovinskega gre v osrednjeslovenskem prostoru za čas sredine in druge polovice 6. stoletja in morda še začetka 7. stoletja.⁴¹

Tako razlago podpirajo tudi najdbe iz poznoantične kulturne plasti pod tlakom stavbe, saj so nekatere (npr. železna fibula in nekatere keramične oblike) datirane predvsem na konec 5. in v prvo polovico 6. stoletja. To kaže na možnost, da je bila stavba vojaškega namena zgrajena v sklopu Justinijanovih izgradenj novih utrd, utrjevanja obstoječih postojank in nameščanja vojaških posadk v naselja na širšem balkanskem in vzhodnoalpskem prostoru v času po ponovni osvojitvi (po letu 536) teh ozemelj, t. j. v 2. tretjini oz. sredini 6. stoletja.⁴² Pomemben argument nove interpretacije je tudi dejstvo, da stavba, v kateri sta bila najdena oklepa, ni bila obnovljena po nepričakovanem uničujočem dogodku in da ta del Karnija v pozni antiki ni bil več poseljen. Do uničenja stavbe je torej verjetno prišlo ob zatonu Karnija na prehodu iz 6. v 7. stoletje, in ne na vrhuncu njegovega življenja v sredini 6. stoletja.

Lamelna oklepa iz Kranja (in ango) moramo tako interpretirati v kontekstu ponovno vzpostavljene vzhodnorimske oblasti v jugovzhodnoalpskem prostoru in ju datirati v drugo polovico 6. stoletja. Nemogoče je identificirati poreklo posameznikov, ki so nosili oklepa in uporabljali ango. Oprema je lahko pripadala nekemu federatu v tej regiji – pripadniku langobardske ali druge germanske vojaške aristokracije, ki je služila v Karniju pod cesarsko oblastjo. Ne moremo pa niti izključiti možnosti, da sta ju uporabljala težko oborožena pripadnika redne vzhodnorimske vojske.⁴³

Železna ost angona (Foto: Tomaž Lauko)

SKLEP

Oklepa iz Kranja sta del skupine naselbinskih najdb poznoantičnih lamelnih oklepov, najdenih na ozemlju sedanje Slovenije, območju Balkana in v Sredozemlju, ki jih je mogoče povezati z obdobjem ponovno vzpostavljene vzhodnorimske oz. bizantinske oblasti. V Karniju ter na prostoru sedanje osrednje in vzhodne Slovenije je to čas druge polovice 6. stoletja (in morda začetka 7. stoletja) ter kaže na kontekst langobardskih federatov vzhodnorimskega cesarstva, povezanih z drugimi manjšimi germanskimi skupinami, ob prevladujočem lokalnem romanskem prebivalstvu. Prepletanje civilnega in vojaškega v tem času ter različne možnosti, kdo vse je tedaj v različnih okoliščinah lahko skrbel za obrambo utrjenih višinskih postojank,⁴⁴ ne dopušča dokončnega sklepa, kdo je oklepa in ango uporabljal. Kot pomemben statusni simbol vzhodnorimske in germanske vojaške elite oklepa dodatno potrjujeta že znani nadregionalni pomen Karnija v tedanjem času.

OPOMBE

- 1 Opis odkritij na Tomšičevi 38 v poročilu o izkopavanjih Josipovič, Podobnik, Rupnik 2006, doktorski disertaciji Sagadin 2008, 56–60, 297–302 in katalogu Sagadin, Pflaum 2016, 6–7. Predstavitev v nadaljevanju je povzeta po teh objavah. V članku predstavljene najdbe in slikovno gradivo hrani Gorenjski muzej.
- 2 Sagadin, Pflaum 2016.
- 3 Josipovič, Podobnik, Rupnik 2006.
- 4 Sagadin 2008, 58–60.
- 5 Josipovič, Podobnik, Rupnik 2006, 28.
- 6 Sagadin 2020; Horvat 2020, 416–418; Sagadin 2015, 213, 217; Horvat 2015, 191 (z navedbo starejše literature v op. 168).
- 7 Sagadin 2010, 17–18, 23, sl. 7; Sagadin 2015, 211–213, sl. 1: 10, sl. 5.
- 8 O tem Sagadin 2020, 207–210.
- 9 Sagadin 2020, 208.
- 10 Sagadin 2008, 107–121, 300–301, t. 55: 2–11.
- 11 Sagadin 2008, 99, 302, t. 56: 12.
- 12 Sagadin 2008, 122–123, 300, t. 55: 1.
- 13 O poznorimski in poznoantični glajeni keramiki s slovenskih najdišč Knific 1994 (na več mestih) in Modrijan, Novšak 2015, o tovrstnih najdbah iz Kranja pa Knific 1994, 218–219, 222 (št. 10 in 11), pl. 4: 2–6, pl. 8: 6, pl. 10: 9–11, in Sagadin 2008, 96–97, 99, t. 1: 11, t. 2: 6, 7, t. 6: 15, t. 9: 12, t. 12: 10–12, t. 17: 3, t. 18: 5, t. 24: 5, 14–16, t. 42: 2, t. 43: 8, t. 46: 5, 6.
- 14 Whitehouse 1966.
- 15 Milavec 2009; Milavec 2011, 24–29.
- 16 Paul, 49, 16, 14, 1. V slovenščino prevedel Janez Kranjc.
- 17 Sagadin, Pflaum 2016, 13, 16, 17; D'Amato, Pflaum 2019, 9, fig. 3, 4, 10, 12.
- 18 Sagadin, Pflaum 2016, 11, 14; D'Amato, Pflaum 2019, 9, fig. 6, 7.
- 19 Kratek pregled o lamelnih oklepih je večinoma povzet po članku D'Amato, Pflaum 2019, kjer je navedena nadaljnja literatura o lamelnih oklepih. Gl. tudi Kory 2004 in Dawson 2013.
- 20 Tobias, Klein 2010.
- 21 Paulsen 1967, 125–133, 191, Taf. 21–22, 54–58, 71, 83; Kokkotidis 2004, 737, kat. št. 10.2.
- 22 Pirling 1979, 42, 111–116, Taf. 41–43, 96–97.
- 23 Popović 1987, 28–30, sl. 22–23; Bugarski 2005, 162–166.
- 24 Lamele drugih oklepov redko presežejo dolžino 12 cm, posamezen oklep je bil praviloma sestavljen iz lamel različnih oblik in dolžine, mnogi tipi lamel imajo na vzdolžni stranici konkavni izrez, nizi lamel so bili včasih na notranji strani učvršteni z usnjenimi trakovi ali podloženi z usnjem ... Vsega tega na oklepih iz Kranja ni.
- 25 Kory 2004, 391–400, Abb. 65, 66; Glad 2009, 122–131, 138; Glad 2015, 117–125; Sagadin, Pflaum 2016, 15.
- 26 Sagadin, Pflaum 2016, 15; D'Amato, Pflaum 2019, fig. 37.
- 27 Bitenc, Knific 2001, 73–74, kat. št. 236.
- 28 Bitenc, Knific 2001, 71–72, kat. št. 226; Knific, Nabergoj 2016, 44, 221, sl. 53.
- 29 Knific, Nabergoj 2016, 44, 221, sl. 53.
- 30 Milavec 2011, 48, 412, T. 11: 3–6. Lamele so bile najdene v premešanih plasteh stavbe I.
- 31 Bitenc, Knific 2001, 73–74, kat. št. 238.
- 32 Neobjavljeno. Za informacijo se zahvaljujem dr. Timoteju Knificu.
- 33 Ciglencečki, Modrijan, Milavec 2020, 79, 173, 350, t. 13: 19. Lamela je bila najdena

v stolpu 4, zgrajenem v drugi tretjini 6. stoletja, v notranjosti stolpa, v spodnji ruševinski plasti, ob vhodu v stolp.

- 34 O arheoloških sledih Langobardov v Sloveniji Knific 2004 in Ciglencečki 2005.
- 35 Sagadin 2008, 193–194; Sagadin, Pflaum 2016, 24–27.
- 36 Schnurbein 1974; Theune-Grosskopf 1997.
- 37 Josipovič, Podobnik, Rupnik 2006, sl. 15a in 15b; Sagadin 2008, 75–76, sl. 16; Sagadin, Pflaum 2016, 24–25.
- 38 Glad 2015, 118.
- 39 Bugarski 2005, 175; Glad 2012; Glad 2015, 113–125.
- 40 D'Amato, Pflaum 2019, 42–44.
- 41 Za zgodovinski okvir v 6. stoletju gl. Bratož 2014, 389–391, 439–469, 477–480.
- 42 O tem pregledno Ciglencečki 2020 z nadaljnjo literaturo.
- 43 D'Amato, Pflaum 2019, 44.
- 44 O tem podrobneje Ciglencečki 2020, 282–285.

LITERATURA

- Bitenc, P., Knific, T., 2001, *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*, Ljubljana.
- Bratož, R., 2014, *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosedsvo v pozni antiki*, Ljubljana.
- Bugarski, I., 2005, A contribution to the study of lamellar armours, *Starinar* 55, 161–179.
- Ciglencečki, S., 2005, Langobardische Präsenz im Südostalpenraum im Lichte neuer Forschung, v: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität* (ur. W. Pohl, P. Erhart), Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9, Wien, 265–280.
- Ciglencečki, S., 2020, Namen utrdbe Korinjski hrib in pregled zadnjih antičnih utrdb z vojaškimi nalogami, v: Ciglencečki, S., Modrijan, Z., Milavec, T., *Korinjski hrib in poznoantične vojaške utrdbe v Iliriku*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 39, 225–290.
- Ciglencečki, S., Modrijan, Z., Milavec, T., 2020, *Korinjski hrib in poznoantične vojaške utrdbe v Iliriku*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 39.
- D'Amato, R., Pflaum, V., 2019, Two suites of lamellar armour from Kranj (Carnium), Slovenia, in the light of archaeological analogies, written sources and contemporary iconography, *Acta Militaria Mediaevalia* 15, 7–50.
- Dawson, T., 2013, *Armour Never Wears. Scale and Lamellar Armour in the West, from the Bronze Age to the 19th Century*, Stroud.
- Glad, D., 2009, *Origine et diffusion de l'équipement défensif corporel en Méditerranée orientale (IVe-VIIIe s.)*. Contribution à l'étude historique et archéologique des armées antiques et médiévales, BAR International Series S1921, Oxford.
- Glad, D., 2012, The Empire's influence on the barbarian elites from the Pontic region to the Rhine (5th-7th centuries): A case study of lamellar weapons and segmental helmet, v: *The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration*, (ur. V. Ivanišević, M. Kazanski), Paris - Beograd, 349–362.
- Glad, D., 2015, *L'armement dans la région Balkanique à l'époque romaine tardive et proto-byzantine (284-641)*. Héritage, adaptation et innovation, Bibliothèque de l'Antiquité Tardive 30, Turnhout.
- Horvat, J., 2015, Zgodnjerske vojaške najdbe s prazgodovinskih naselbin na Gorenjskem, v: *Sledovi rimske vojske na Slovenskem* (ur. J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat), Katalogi in monografije 41, 171–208.
- Horvat, J., 2020, Primerjalni pregled manjših rimskih naselij, v: *Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru* (ur. J. Horvat, I. Lazar, A. Gaspari), Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 40, 403–420.

- Josipovič, D., Podobnik, T., Rupnik, J., 2006, *Poročilo o arheoloških zaščitnih izkopavanjih na vrtu stavbe Tomšičeva 38 v Kranju 2005*, Kranj (neobjavljen tipkopolis).
- Knific, T., 1994, Vranje near Sevnica: A Late Roman Settlement in the Light of Certain Pottery Finds, *Arheološki vestnik* 45, 211–237.
- Knific, T., 2004, Prima dell'Italia: dati archeologici sui guerrieri longobardi in Slovenia. Esempi di ritrovamenti in Slovenia, v: *I Longobardi e la guerra* (ur. P. Moro), Roma, 125–143.
- Knific, T., Nabergoj, T., 2016, *Srednjeveške zgodbe s stičišča svetov*, Ljubljana.
- Kokkotidis, K. G., 2004, La tomba 12 della Necropoli di Niederstotzingen (Lkr. Heidenheim, Baden-Württemberg, Germania), v: *Guerrieri, principi ed eroi fra il Danubio e il Po dalla Preistoria all'Alto Medioevo* (ur. F. Marzatico, P. Gleirscher), Trento, 737–739.
- Kory, R., 2004, Schuppen- und Lamellenpanzer, v: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 27, Berlin-New York, 375–403.
- Milavec, T., 2009, Samostrelne fibule 5. in 6. stoletja na jugovzhodnoalpskem prostoru, *Arheološki vestnik* 60, 233–248.
- Milavec, T., 2011, Kovinske najdbe, v: Modrijan, Z., Milavec, T., *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24, 21–81.
- Modrijan, Z., Novšak, M., 2015, Lonec z glajenim okrasom iz rimskodobnega vodnjaka v Dobovi, *Arheološki vestnik* 66, 23–45.
- Paulsen, P., 1967, *Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen (Kreis Heindeinheim)*, Veröffentlichungen des Staatlichen Amtes für Denkmalpflege Stuttgart, Reihe A, Vor- und Frühgeschichte, Heft 12, Stuttgart.
- Pirling, R., 1979, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep 1964–1965*, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Serie B, Band 10, Berlin.
- Popović, M., 1987, Svetinja, novi podaci o ranovizantijskom Viminacijumu, *Starinar* 38, 1–37.
- Sagadin, M., 2008, *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjerednjeveškem obdobju*, Kranj (tipkopolis doktorske disertacije, Univerza v Ljubljani, Oddelek za arheologijo).
- Sagadin, M., 2010, Zgodnjeantično obzidje Karnija, v: *Kranjski zbornik* 2010, 16–25.
- Sagadin, M., 2015, Sledovi rimske vojske v zgodnjeantičnem Kranju, v: *Sledovi rimske vojske na Slovenskem* (ur. J. Istenič, B. Laharnar, J. Horvat), Katalogi in monografije 41, 209–220.
- Sagadin, M., 2020, *Carnium – Kranj, v: Manjša rimska naselja na slovenskem prostoru* (ur. J. Horvat, I. Lazar, A. Gaspari), Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 40, 201–212.
- Sagadin, M., Pflaum, V., 2016, *V blesku kovinske oprave. Poznoantična lamelna oklepa iz Kranja*, Kranj.
- Schnurbein, S. von, 1974, Zum Ango, v: *Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, Teil II* (ur. G. Kossack, G. Ulbert), Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Ergänzungsband 1/II, München, 411–433.
- Theune-Grosskopf, B., 1997, Die Kontrolle der Verkehrswege. Ein Schlüssel zur fränkischen Herrschaftssicherung, v: *Die Alamannen*, Stuttgart, 237–242.
- Tobias, B., Klein, P., 2010, Fragmente eines Lamellenpanzers, v: *Byzanz. Pracht und Alltag, München*, 291, kat. št. 349.
- Whitehouse, D., 1966, Medieval Painted Pottery in South and Central Italy, *Medieval Archaeology* 10, 30–44.

FRANCE PREŠEREN IN JOSIPINA URBANČIČ TURNOGRAJSKA – ZGODBA DVEH SLOVENCEV V KRANJU

UVOD

Čas v začetku in sredi 19. stoletja je bil zelo dinamičen za slovensko prebivalstvo, ki se je začelo zavedati političnih sprememb. Počasi je v ospredje začela pri Slovencih stopati zavest, da so en narod, stremeli so tudi k temu, da bi se Kranjci, Štajerci, Korošci in Primorci med seboj povezali v eno tvorbo. Vendar politično niso bili tako močni kot ostali slovanski narodi, npr. Čehi. Njihov boj se je odražal preko literature, ustvarjanja besed za slovenski jezik in oblikovanja jezika, medtem ko je bila pot do uresničitve programa Zedinjene Slovenije še dolga.¹ Kulturno aktivni Slovenci so se začeli zavedati, da bodo lahko »prebudili« narod samo preko kulturnega delovanja, in sicer z organizacijo raznih bralnih društev, besed in različnih srečanj, na katerih so brali slovensko literaturo. Zavedanje o tem, da narod potrebuje lastno literaturo, je bilo vsak dan večje in je raslo v narodno zavednem krogu izobražencev, kamor sta spadala tudi Josipina Urbančič Turnograjska in France Prešeren.

Čas, v katerem sta živela in ustvarjala, pa na Kranjskem ni bil najlažji. Prehod k denarnemu gospodarstvu je sčasoma omogočal kmetom finančno osamosvojitve. Zaradi tega se je začel spreminjati tudi njihov način življenja. Kmetje so začeli zahajati v gostilne, ki so postale prostor, kjer so se lahko srečevali. Na te spremembe se je ostro odzval dr. Janez Bleiweis, ki je v časopisu *Novice* opozarjal in navajal, da posedanja v gostilnah prinašajo negativne stvari, predvsem prekomerno uživanje alkohola.

V tem času je bilo na Kranjskem okrog sto industrijskih podjetij. Meščani na Slovenskem so za jezik sporazumevanja pogosto uporabljali nemščino in prevzemali navade iz evropskega okolja, zlasti nemškega, saj so od tam prihajale ideje, kako naj bi izgledala in delovala moderna meščanska družba. Pomemben del meščanskega življenja je bilo srečevanje v kavarnah, salonih in na kulturnih prireditvah. Moč se je kazala v posameznikovi sposobnosti, znanju in udejstvovanju. Statusa ni več določalo le dedovanje naziva oziroma »modra kri«.² V ta krog lahko uvrstimo tudi Josipinina deda Martina Urbančiča, ki je postal lastnik gradu Turn v Potočah pri Preddvoru potem, ko je uspešno upravljal posestvo Brdo in si tako prislužil lepo vsoto denarja.

S prihodom železnice so se začele spreminjati razdalje med Ljubljano in okoliškimi mesti in vasi, med njimi je bil tudi Kranj. Razdalje so postale manjše, vendar so kraji kljub temu ostali slabo razviti. Preddvor in grad Turn v Potočah, rojstni kraj prve slovenske pisateljice, pesnice, pravljicarke, pianistke in skladateljice Josipine Urbančič Turnograjske, ki sta dobri dve uri hoda oddaljena od Kranja, teh sprememb nista občutila. Omenjeno območje je imelo kar tri graščine: prva je bila na Hribu (v lasti jo je imel sredi 19. stoletja Anton Fuchs), druga v Preddvoru (last Josipinina strica Alojza Urbančiča) in tretja v Potočah, grad Turn (last Josipine mame Jožefine).

Po rezultatih, ki so povzeti po konskripcijski reviziji iz leta 1830, je takrat v občini živelo 282 moških in 366 žensk, skupaj 648 oseb. Prebivali so v 98 hišah, ki so bile razdeljene v 128 gospodinjstev in so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom.³ Predvidevamo, da se to število sredi 19. stoletja ni bistveno spremenilo. Kot omenja že Josipina Urbančič v svojih pismih, so ljudje jedli veliko sadja, stročnic in mlečnih izdelkov. Nekaj so jih tudi prodajali in jih so vozili na trg v Kranj. Tu se je praviloma vsak ponedeljek, ali včasih kak drug dan v tednu, odvijal semenj. Do tja so morali opraviti pot po dobro vozni okrožni poti. Industrija ni bila razvita. Kraj je imel kovačnico in mlin za mletje žita pri graščini na Hribu ter mlinsko žago in mlin za moko pri Žagarju v Potočah.⁴ Sredi petdesetih let je imel Preddvor samo eno zidano hišo. Nova vas tri, Breg štiri, medtem ko jih v Mačah in Potočah še niso imeli. Skupaj je bilo torej od 92 hiš samo osem zidanih. V eni družini je živelo v povprečju pet družinskih članov. Za primerjavo je imela v tem času na primer Radovljica samo še osem lesenih hiš, vse ostale so bile zidane (87).⁵

Pošta in šola sta bili le v Kranju. Tako je v letih 1846-1847 tudi Josipina tja hodila opravljat izpite. Kranj je bil za vse okoliške kraje središče, kjer so se srečevali vsi družbeni sloji.

Tako Prešeren kot Urbančičeva sama sebe nista nikoli uvrščala med meščanski sloj, čeprav je bila Urbančičeva videna kot mlada meščanska dama in Prešeren kot pravnik del izobraženske srenje. Pomembna ločnica je bilo tudi dejstvo, da sta govorila slovenski jezik in ne nemškega. Uporaba slovenščine namreč ni bila tipična za

meščana. Josipina Urbančič se je tako izogibala srečanj v meščanskih salonih v Ljubljani in Kranju, saj jo je, kot je pisala v svojih pismih, motilo ravno to, da Slovenci pri sporazumevanju in pisanju niso uporabljali slovenščine.

VLOGA ŽENSKE V SLOVENSKI LITERaturi

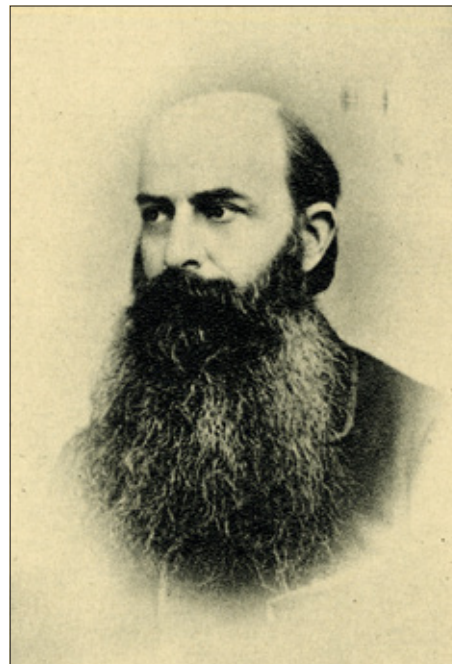
Slovensko zgodovino so od vsega začetka pisali in ustvarjali moški. Bili so nosilci politične oblasti in so odločali o vseh pomembnih stvareh. Po prepričanju mnogih, poslanstvo ženske ne more biti pisanje, ampak mora biti doma, kjer bo skrbela za urejenost doma in vzgojo otrok.

Prve pisateljice so se pojavile šele sredi 19. stoletja. Možnosti za pisanje so imele samo tiste, ki so bile izobražene in takšnih žensk na Kranjskem sprva ni bilo veliko. Mnoge, ki so imele priložnost javno nastopati, so se kazale kot zavedne meščanke, ki so govorile nemški jezik.

Vstop Franceta Prešerna v slovensko literaturo je bil tako nekaj povsem običajnega, medtem ko je Josipina Urbančič morala vložiti veliko napora, da je svoja prva dela sploh lahko objavila. Slednje dokazuje tudi uporaba psevdonima Turnograjska, saj ni vedela, kako bodo ljudje sprejeli njena literarna dela. Urbančičeva je namreč živela v času, ko so se ženske na Kranjskem na področju literature šele začele »prebujati«. Zavedala se je, da bo morala sama stopiti iz ozadja in storiti nekaj za narod, kar je zapisala tudi v pismu Antonu Janežiču. Poleg tega je želela preseči stare poglede na žensko poslanstvo, in sicer »da naj ženske skrbijo za gospodinjstvo in naj se ne ukvarjajo s politiko.«⁶

ŽENSKE LITERARNE USTVARJALKE V KRANJU IN OKOLICI

Ženske literarne ustvarjalke so v Kranju in okolici začele ustvarjati v popolnoma drugačnih okoliščinah kot njihove sovrstnice v Evropi. Politične, gospodarske in zlasti kulturne razmere so se šele razvijale in so bile drugačne od tistih v Parizu ali Londonu. A kljub temu so si vse delile isto mnenje, in sicer, da je potrebno podreti stare poglede na žensko (gospodinja in vzgojiteljica otrok) in družbi dokazati, da so sposobne tudi drugačnih nalog, ki so predvsem družbeno koristne. Kar pa ni bilo lahko, saj je na primer Janez Trdina v pogovoru z Lovrom Tomanom leta 1851 dejal: »Ženska naj bode pred pečjo ali pri zibelci - ne pri peresu! To njen poklic!«⁷ Iz slednjega je razvidno, da so nekateri moški pisatelji imeli zelo konzervativen pogled na ženske in njihovo poslanstvo, zato ni nenavadno, da je v tem primeru Trdina prišel v spor z Lovrom Tomanom, ki je bil z Josipino Turnograjsko zaročen.

Lovro Toman

Da Trdina vstopa Josipine Urbančič Turnograjske na slovensko literarno področje ni najbolje sprejel, je razumljivo, saj je bilo do takrat to področje izrazito moško. Tako je v svojih Spominih zapisal: »Babe naj se v te reči ne mešajo, naj primejo rajši za igle in burkle. Za pametne ljudi so ženske avtoriteta le v kuhinji in postelji.«⁸ Vendar je zanimivo, da kljub ostro izrečenim besedam moški niso imeli slabega mnenja o ženskih ustvarjalkah. Tako je na primer Janez Trdina o Josipini Urbančič Turnograjski kasneje zapisal, da je bila tako lepa kot Petrarkova Laura, medtem ko naj bi bil njen um še večji. Prav tako je priznal, da je bila »prva in prava Slovenka in da vsekakor zaslužijo njene čednosti in znanosti, da se ohranijo zarodu in zarodom, ki pridejo za nami.«⁹

Pri Prešernu je ženska predstavljena na dva načina, in sicer skozi ljubezensko razočaranje jo vidi kot zapeljivko (*Turjaška Rozamunda, Povodni mož itd.*), kasneje pa jo povzdigne na mesto, kjer jo občuduje (npr. Bogomila v *Krstu pri Savici*) in opravičuje (npr. *Nezakonska mati*). Urbančičeva pa ni želela, da bi igrala ženska samo vlogo lepe dame in razmišljala tako, kot ji je naročil njen mož oziroma bi mu morala v vsem slepo slediti. Njeno prepričanje je bilo, da ženska lahko skozi svojo izobrazbo, znanje in svoje razmišljanje prispeva novo politično moč, ki jo je sredi 19. stoletja narod potreboval za

svoj razvoj in obstoj. Tako je za vse njene glavne literarne junakinje (npr. Rožmanovo Lenčico, Marulo, Svoboljubno Slavjanko) značilno, da izpričujejo svojo vdanost narodu in se zanj tudi borijo ali celo žrtvujejo svoje življenje (npr. v povesti *Zvestoba do smrti*).¹⁰

JOSIPINA URBANČIČ (1833–1854)

Josipinin ded, Martin Urbančič, je bil začetnik rodbine Urbančičev, ki je obdržala gospodstvo Turn pod Novim gradom vse do dvajsetega stoletja. Njegov sin in Josipinin oče, Janez Nepomuk Urbančič, se je poročil s Kranjčanko Jožefino Terpinč, hčerko bogatega podjetnika Blaža Terpinca in sestro slovitega prvega slovenskega industrialca Fidelisa Terpinca. Zanimivo je, da se je Jožefina rodila v hiši, kjer je bilo od jeseni leta 1846 stanovanje in odvetniška pisarna Franceta Prešerna. V zakonu se jima je rodilo pet otrok: Jožef (1831–1833), Josipina (1833–1854), Janko (1835–1911), Anton Fidelis (1839–1840) in Fidelis Marija Magnus (1840–1918).¹¹

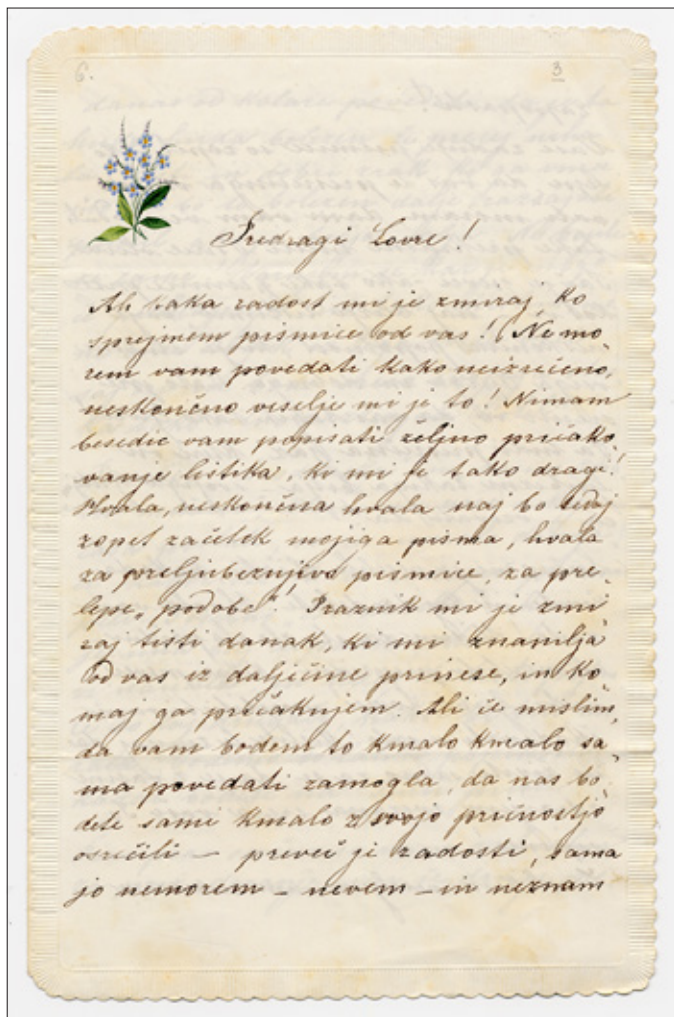
Josipina Urbančič

Josipina se je rodila 9. julija 1833. Oče ji je umrl 24. maja 1841, ko je bila stara komaj osem let. Mati je ostala sama in je morala poskrbeti za gospodarjenje na veliki posesti in vzgajati tri majhne otroke. Bila je razumna ženska in je svojim otrokom skušala nuditi najboljšo izobrazbo, saj se je zavedala njenega pomena. Ker takrat v Preddvoru ni bilo možnosti izobraževanja, saj tam še ni bilo šole, je mati na Turn povabila upokojenega kranjskega mestnega učitelja Alojzija Potočnika, ki je na Josipino močno vplival. V njej je odkril glasbeni talent, zato ji je nudil tudi glasbeno izobrazbo. Ljubezen do glasbe ji je torej v srce položil Potočnik, saj se je Josipina zelo rada in hitro učila.¹²

Mati Jožefina je takratnega preddvorskega kaplana Janeza Kastelica prosila tudi, da bi Josipino učil latinščino in italijanščino, francoščine pa se je lotila sama, medtem ko jo je zanimala tudi grščina. Ko sta s Kastelicem predelala določeno snov, se je naučila, nato pa opravljala izpite v Kranju na glavni šoli. Ohranjeno je namreč spričevalo tretjega razreda »Hauptschule in Krainburg« iz leta 1846, iz katerega je razvidno, da je bila vestna učenka.¹³

Leta 1849 je Kastelica, ki je odšel službovat v Kranj, nadomestil narodnozavedni kaplan Lovro Pintar, ki je bil takrat v Preddvor premeščen iz Radovljice.¹⁴ Učil jo je zgodovino, zemljepis, matematiko in verouk. Že takrat je bil vnet za slovensko literaturo in jezik. Ker je veliko časa preživel na Turnu, je Josipino navdušil, da je tudi ona vzljubila slovenski jezik in kasneje pričela ustvarjati prva prozna dela. V enem izmed pisem Lovru Tomanu je 9. marca 1851 zapisala: »Ako bi ne bil naš ljubi gospod Pintar k nam prišel, nobene povestice ne bi bila Josipina napisala.«¹⁵ Vse skupaj dokazuje, da je bila za Josipinino kasnejše ustvarjanje zelo pomembna izobrazba, ki je je bila deležna s strani obeh učiteljev. Imela sta zelo pozitiven pristop do poučevanja, dela sta se lotila vestno in natančno.

Josipina je odraščala in postajala prava dama – bila je lepa, nadarjena in izobražena. Deležna je bila prvovrstne vzgoje, na drugi strani pa je v sebi nosila in hkrati na vsakem koraku izražala ljubezen do slovenskega jezika, zato ji omikani meščanski saloni v Ljubljani niso bili všeč. To je zanimivo predvsem zaradi tega, ker je bila v teh salonih zaželena, vendar je sama v pismih pogosto zapisala, da pogrša predanost ljubljanskih gospodičen slovenskemu jeziku, saj so pisale in govorile v nemščini. Josipina je bolj kot razkošje nastajajočih majhnih meščanskih salonov v Ljubljani in Kranju ljubila naravo in okoliške gore, ki so se dvigale za gradom Turn. Vedela je, da hoče ustvarjati, izlivati na papir svoje misli, s katerimi je želela krepiti vero v skupno prihodnost celotnega naroda. Hkrati je želela sporočiti Slovencem, naj se zavedajo svoje edinstvenosti.

Josipinino pismo Lovru Tomanu

24. avgusta 1850 preko poznanstva z Lovrom Pintarjem spoznala Lovra Tomana, ki je prišel na obisk na grad Turn. Med njima se je razvilo bogato triletno dopisovanje, v katerem sta si izmenjala več kot 1100 ljubezenskih pisem.

Ker v Preddivoru ni bilo pošte, je Josipinin brat Janko vsak dan s konjem nosil pisma v Kranj na pošto, od koder so bila poslana v Gradec. Pisma so prihajala z Gradca, kjer je Lovro študiral pravo, vsak dan ali vsak drugi dan. Nekaj pisem se je tudi izgubilo, saj so ljudje v Kranju na pošti njuna pisma odpirali, ker jih je zanimalo, kaj si pišeta

tako pogosto. Josipina je bila jezna zlasti na svojega sorodnika Jožefa Skarja, ki je bil poštni mojster v Kranju. Jožef je bil namreč mož druge hčere (Kancianile) Blaža Terpinca, ki naj bi bil v bližnjem sorodu z Jakobom Trepincom.¹⁶

DVA SLOVENCA V KRANJU

Nedvomno sta bila Josipina Urbančič in France Prešeren kot otroka zelo dobra učenca. Josipina je imela zasebna učitelja, medtem ko je France obiskoval ljudsko šolo v Ribnici. Vzroka za to ne gre toliko iskati v pripadnosti družbenemu sloju, gre za dejstvo, da v Kranju in okolici ni bilo dekliških šol. Za Prešerna, ki je izhajal iz kmečkega okolja, je bilo šolanje zelo pomembno, saj mu je omogočalo nadaljnjo kariero. Pomena izobrazbe se je zavedela tudi Josipina, ki je kasneje poučevala svoja brata. Prešeren in Urbančičeva sta bila literarno zelo nadarjena, razgledanost po takratni evropski literaturi pa odraža njuno željo, da bi slovenski jezik povzdignila na višjo raven.

Po pisemskih zapisih naj bi Josipina v Kranju večkrat srečala Franceta Prešerna, ko je šla z mamo Jožefino obiskat svoja sorodnika Rudolfa Lokarja in njegovo ženo. Kadar so se srečali, so prebirali takratno slovensko in svetovno literaturo ter se o njej tudi pogovarjali. Josipina je bila takrat zelo mlado dekle, saj je bila stara petnajst let. Kljub temu da sta France Prešeren in Josipina Urbančič izhajala iz drugačnih okolij, so ideje, ki se odlikavajo v njunih literarnih delih, zelo podobne in odražajo duh časa, v katerem sta živela.

Kot sedemnajstletno dekle je bila navdušena nad slovansko zgodovino in glasbo: »Ah, kaka muzika je vendar slavjanska! Kaki čuti, kaki glasi, kaka milina in zopet kaka krepost je v nji. Zmiraj, zmiraj se mi lepši, zmiraj milejši zdijo pesmice, in nikoli mislim, bi se jih napeti ne mogla. Kmalo mislim v njih milo šumečo vodico zaslišati, kmalo zopet dereče valove velike reke, ktera jezna čez skalovje bobni. Lepe, zares neizrečeno lepe so slavjanske pesmi!«¹⁷ Vesela je bila Tomanovih novih pesmi in je svojo gorečnost izrazila z besedami: »Lepo bi bilo ko bi Vi še druge slovenske in sploh slovanske pesmice predstavili, in jih v časopisje dali, da bi Nemcem in nasprotnikom pokazali, kako bogata je poezija Slavjana. Ali bi se nekatere Prešernovih pesmi ne dale tudi prestaviti? Ali pa tudi druge in sicer slavjanske narodne pesmi.«¹⁸ Josipina je na tej ravni nadaljevala tisto tradicijo, ki je bila zarisana že v začetku 19. stoletja, in sicer, da smo Slovenci narod, ki lahko v svojem jeziku ustvarjamo različne literarne vrste. Želela je, da bi se po smrti čimprej izdala še neobjavljena Prešernova dela. Če se je France Prešeren čutil suverenega v poeziji, se je Josipina na področju proze. Zlasti blizu ji je bila kratka pripovedna proza, ki ji je omogočala, da je v kratkem

času zgodbo lahko hitro razvila in zapletla ter hkrati vnesla vanjo sporočilnost, ki ji je bila zelo pomembna.

Želela je, da bi moškim predstavnikom sledile na področju literature tudi ženske, zato jih je s svojim pisanjem vzpodbujala k sodelovanju. Ob tem je prvič v pripovedno prozo umestila motiv nesrečne Veronike Deseniške v delu z naslovom *Nedolžnost in sila*. »Zavoljo »Bčele« je že premišljeno. *Nedolžnost in sila*¹⁹ ostaneta še doma! Bolje je res, če se zbirka povestic na dan prikaže, kakor samičice. Bolje in pametneje je in tako bodem, kakor vi pravite, že še en čas Kranjcem svoje povesti v Novicah brati pustila.«²⁰

Josipina in njena mati sta v tem času obiskali Langusove²¹ in strica Fidelisa ter njegovo ženo v Ljubljani. Tomanu je sporočala: »Kako veselje mi je bilo pri ljudeh, ki cenijo slovenski jezik, ki spoštujejo in zastopijo dela sinov naše »Slovenije«, ki čutijo z vašimi pesmicami, z vami, z menoj. In kaj smo delali? Brali smo in si eden drugimu tožili čez zateranje uboge »Slave« in čez napihovanje nemškutarjev v Ljubljani. Pač hudo se tam Slavi godi! Ali saj so njeni nasprotniki v Ljubljani večidel črvojedni, bodo že počas poginuli, ako Bog da!!«²²

V Kranju so ljudje vedno več govorili o Lovru in Josipini, saj sta veljala za zelo lep par. Josipino obrekovanje ljudi ni motilo, le jezna je bila nanje. »Pravila je Lokarjeva, kako strašno ljudje govore po Krajnu, da jo strašno izprašujejo. Moj ljubeznivi bratranec Edvard²³ si prizadeva največ govoriti med vsimi starobabarji – naji neki zasmehuje! Strašno ima neki opraviti z nama! Ah Lovre, posmeh taciga človeka kakor je on, kaj zamore, kaj posmeh, kaj njegove zlobne besede? Naj govore ljudje, naj imajo to veselje, če ravno ni lepo veselje! Ne časti jih nič!«²⁴

Prvega junija 1851 je Josipina skupaj z mamo odšla na obisk h gospe Lokar v Kranj in takrat je obiskala tudi Prešernov grob. »S kakim občutkom – ah ne morem tega obesediti – s kakim občutkom sim šla tje, kjer počiva nesrečni pesnik – blaga duša, ktere svet ni zastopil, ne ceniti znal – alj s kakim občutkom, ko sim mislila na 19/9 – ah na danak, ko je moj ljubi Lovre isto pot hodil – in v isti družbi kakor jaz danas!«²⁵ Čez pet dni je dodala: »Nikoli niste pomnili v katerem listku od Prešernovega groba! In v nedeljo ravno tisti dan, ko sim obiskala to mesto – me prašate ali bodeva šla ga skupaj obiskat! Čudno bi rekla – ak bi ne bila jedina. Ah ja ljubi Lovre – hočeva skupaj potrositi jedno solzico na njegovo gomilo – skupaj čutiti najino neskončno srečo na grobu nesrečniga!«²⁶ Josipina je Franceta Prešerna zelo cenila, kar je razvidno tudi iz zapisanih besed. Kadar je šla v Kranj in je imela možnost, je obiskala njegov grob. Pritoževala se je, da so ga ljudje

premalo cenili, niso spoštovali njegovih del in mu po smrti niso znali izkazati pravega spoštovanja.

Medtem je Lovro hitel z izpiti, saj se je potegoval za mesto profesorja. Nadomestil naj bi Kvasa, ko bo šel v pokoj. Gospod Merk iz Kranja pa ga je k sebi vabil za pripravnika. Josipina si je želela, da bi Lovro prišel v Kranj, saj bi se potem lahko večkrat videla. Vendar je on v tem videl slabost, saj bi potem trpelo delo. Josipina je ob tem zapisala: »Pamet pravi, da ne smete biti u Krajnu, ko je Turn preblizo, ko bi preveč vas serce tje vleklo? Da lahko hitro, kakor je le mogoče do doktorata pridete, ah Lovre to je gotovo tudi moja serčna želja, ko le ta pot pelje k ciljem. Da bi bilo neprijetno med jezičnimi Kranjci živeti, ki imajo tako že dosti z nama opraviti, da bi bil živež morebiti dražji u Krajnu ko u Gradcu, vam moram prav dati. In vendar bi bil Krajn za vaše zdravje morebiti boljji kakor pa Gradec.«²⁷

Josipini je bila zelo naklonjena Marija Lokar iz Kranja, ki ji je rada prisluhnila, kadar je govorila o Lovru in brala njegove pesmi. Z možem Rudolfom sta pogosto obiskovala Turn in tudi Josipinina mama je rada prišla k njima v Kranj. Rudolf in njegov brat Konrad Lokar sta bila industrialca in trgovca s siti. Brata sta namreč od očeta Antona Lokarja leta 1835 dobila sitarsko tvrdko, leta 1840 pa še sitarsko podjetje od Mihaela Pagliaruzzija. Rudolf Lokar je kasneje postal zaupnik Josipinine mame, poleg Valentina Levičnika.²⁸

Josipinin stric Fidelis Terpinc (1799–1875)²⁹ se je rodil 24. aprila 1799 v Kranju. Leta 1820 je z očetovim kapitalom osnoval ob sotočju Kokre in Save valjalnico za koce, kmalu nato pa je začel trgovati s slamniki. S tem je spodbudil razvoj slamninarske obrti najprej v Ihanu, nato v domžalski in mengeški okolici, vse do Vodice in Komende, in tako postavil temelje za ustanovitev slamninarske industrije. Leta 1825 se je poročil z Josipino Zeschko (1805–1885), ki je od leta 1823 veljala za zaročenko Andreja Smoleta. Iste leta je kupil na dražbi gospostvo in graščino Fužine pri Ljubljani. Tu je uredil velike mline in skupaj s Fabriottijem ustanovil trgovino z deželnimi pridelki. Vodil jo je do leta 1838. Potoval je po celi Evropi in se udeleževal mednarodnih obrtnih in kmetijskih razstav. Na Slovenskem je prvi uvedel mlatalni stroj in mikalnico za slamo. Poleg tega je uvozil in vzredil bike švicarskih plemenskih pasem. Bil je eden od ustanoviteljev prve papirnice v Vevčah, ki je sredi petdesetih let zaposlovala okrog dvesto delavcev, od tega sto dvajset žensk. Poleg tega je ustanovil še druge tovarne (v Medvodah, Goričanah itd.). Bil je član Bleiweisovega kroga, kamor so spadali še E. Costa, L. Svetec, L. Toman itd. Dejaven je bil tudi politično (1848 je bil poveljnik prve čete meščanske garde, 1866–68 je bil namestnik deželnega glavarja).

Pri tem odkrijemo še eno zanimivo povezavo s Prešerenom. Fidelis Terpinč je bil sin Blaža Terpinca. Blaž je namreč leta 1816, po smrti svojega brata Antona Terpinca, ki je bil lastnik »mušlinarske« delavnice, postal skrbnik njegovih dveh hčera. Josipinina mama Jožefina je imela starejšo sestro Karolino, ki je bila poročena z davkarjem Jožefom Schullerjem. Oče Josipinine mame je bil trgovec Jakob Terpinč in je bil verjetno v bližnjem sorodu z Blažem in Antonom Terpinčem. Fidelisa je omenjala Josipina v pismih kot strica. Za bratranca je imela Karla Florianana (1808–1877), najboljšega kranjskega Prešernovega prijatelja, ki je bil sin Blaževe hčere Marije. Karlova sestra Pepi (Jožefa) Florian (rojena 1824) in Josipina sta se večkrat obiskovali. Mož druge Blaževe hčere Kancianile pa je bil Jožef Skarja, poštni mojster, ki je Josipini v času dopisovanja z Lovrom marsikdaj zagrenil dan, saj ji pisma zadrževal ali pa odpiral.³⁰

Ko se je Lovro Toman preselil 1852 v Kranj, kjer je opravljal svoje pripravništvo, mu je Josipina pošiljala najrazličnejše stvari z namenom, da bi mu omogočila čim bolj lagodno življenje. »Dobiš suktnjo, mokco, maličko špehka za zabelco i hlače! Matka, ki je k moki pridjala mero! Naj za vsakobart ti³¹ s kupom polno žgančkov skuha.«³² »Lovro – opomnim te – ako bi znal pozabiti, da napraviš u Krajnu vse skup, kar bodeš potreboval za potovanje – za Gradec! Černo obleko bodeš že morebiti moral imeti, ako bodeš pri advokatih, profesorjih okrog hodil! Ne pozabi je! O da bi s teboj mola iti u Gradec! Lovričko mudil se – jaz moram nehati! Kmalu te objamem! O to krasno! Tisuč poljubov ti od tvoje večno tvoje Josipine!«³³

Lovrovo bivanje v Kranju je bilo za oba veliko lažje, saj je lahko večkrat prišel na obisk na Turn. »Lovričko – pisal si, da naj pride ob 2 ½ po te! Mislim, da ne bode nič narobe, ako prideš popred – ako prideš še h kosilu, saj tak popoldne ne greš u pisarno! Zato ljubček moj – ako ti prav – tak se usedi dopoldne že na voz – i zdričaj se k svojoj Josipini! Čakal te bode pri Majarju! Z Bogom za zdaj! Kmalu vse ustmeno! Tisuč i tisučkrat te žarno iz serca tvoga poljubi tvoja Josipina.«³⁴

OBISK GROBA FRANCETA PREŠERNA

V enem izmed omenjenih obiskov je v začetku junija 1852 obiskala tudi grob Franceta Prešerna. Ob obisku je zapisala Lovru: »S kakim občutkom – ah ne morem tega ubesediti – s kakim občutkom sim šla tje, kjer počiva nesrečni pesnik – blaga duša, ktere svet ni zastopil, ne ceniti znal!«³⁵ Pri tem se je spomnila, kako je skupaj z Lovrom obiskala njegov grob pred slabim mesecem dni. Josipina je obžalovala, da slovenski narod Prešerna ni znal ceniti in ni

razumel sporočil njegovih del, zato mu je posvetila črtico z naslovom Na grobu Prešerna. Kot je bilo v prispevku že omenjeno, naj bi ga spoznala kot petnajstletno dekle, ko je s starši zahajala v Kazino v Ljubljano in v Kranj, kjer so se po letu 1847 sestajali Prešeren, Lokarejvi, pl. Kiselstein, Franc Potočnik in drugi. Med drugim je 14. aprila 1852 zapisala: »Slišala sim včeraj, da bode zdaj »Prešernov prah i pepel« izkopali, i prenesli h kapeli, kjer bode spomenik postavljen! Ah, ni mu miru, še u grobu ne!«³⁶

NA GROBU PREŠERNA

Bila sim na grobu neumerjočiga Prešerna, – bila ondi presrečna iz istoga občutja, kateri je bil nesreča slavnoga pesnika – na strani Lovreta. Tresli so se še zadnji zlatotoki na večernom nebu, ko smo stopili na mesto, kjer počiva truplo, u katerom je omagalo blago, od sveta nepoznano, zaverženo serce. Zelena travica kriva njegovo zapušeno gomilo. Čern, lesen, reven križec stoji na njoj – žalostno znamenje krajnske rodoljubnosti. Celu življenje nesrečnoga pevca mi je stopilo pred dušne oči. Černi, slabi križ še zdaj oznanuje, kako ceni »svet« blago serce, kako bister um, kako plačuje iskrenim rodoljubom. – In stopi tje Lovre, beli pergamentni blekec se kmalo bliši na černom križu, sledeče besedice je nanj zapisal:

*Dokler živ – si bil nesrečen,
Mertev pak si – pevec večen!*

Vila sim jaz nesrečnemu Prešernu iz lepih cvetličic venec. Obesim ga zdaj na leseni križ. Kaka sprememba zdaj! Bila je gomila pred zapušena – naj bolj revna na pokopališu, in zdaj? Venec – dar ljubezni jo kinči! Zdelo se mi je, kakor de bi se vse pesmice miloga pevca zopet uživele u rožicah.

In zatonuje sonce u blesku večernom zarje, hladen pihlječek lije čez okinčano gomilo, čudni miris razihajo cvetlice, kakor bi hotle počastiti neumerjočiga pevca. Tužno se tresejo travice, žalostno obesijo svoje glavice, kakor bi hotle solzico milovanja potrositi na gomilo »nesrečnoga« – ah saj mu je »svet« ne daruje.

Lahka ti zemljica bila slavni Prešern! Prestal si taj svet, prestal njegovo nehvaležnost! Tamkaj si zdaj, kjer je duh oprostjen tuživnih sponov, kjer se gleda u nezumno morje luči in čistosti, kjer te ne more več raniti nehvaležnost sveta!

Srečen si zdaj!³⁷

Gre za reportažno črtico, ki jo je Josipina Urbančič napisala 8. avgusta 1851. Delo ima značilno romantično motivno ozadje – pokopališče. S pogledom na pesnikov grob si namreč pisateljica, ki je v zgodbi prvoosebna pripovedovalka, prikljče v spomin pesnikovo življenje, ki je bilo nesrečno, pusto in žalostno – in takšen je tudi njegov grob, v katerem leži. Med naravo, pesnikom in mislimi, ki se porajajo pisateljici, vlada popolno skladje. Svoj vrh doseže ob ugotovitvi, da je pesnik najbolj srečen in s tem tudi popoln po smrti. Pri tem dobimo občutek, da sta s tem doseženi popolna harmonija in pomiritev, vendar nas o tem ne prepriča povsem končni citat v črtici. Ta nam sporoči, da popolna pomiritev ne obstaja. Josipina je tudi v nekaterih ostalih delih nakazala, da je sledila v izraznosti Francetu Prešernu, in sicer v junaški zgodovinski povesti Marula opisuje boj Slovanov s Turki, ki spominja na Krst pri Savici, ko v Uvodu Valjahunovi vojaki izpodkopavajo obzidje okrog Ajdovskega gradu.

ZA KONEC

France Prešeren in Josipina Urbančič Turnograjska sta s svojimi deli, njihovo sporočilnostjo in željo po dvigovanju ravni slovenske literature pustila velik pečat v slovenski literarni zakladnici. Njuna dela naj nam bodo danes v ponovni premislek, kakšno prihodnost želimo kot narod oblikovati.

OPOMBE

- 1 Prijatelj, 1938, str. 82.
- 2 Povzeto po: Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, let. 8, št. 48, str. 89.
- 3 Roblek, 2002, str. 11.
- 4 Delavec Touhami, 2004, str. 55.
- 5 Roblek, 2002, str. 29-30.
- 6 Jalušič, 1992, str. 24.
- 7 NUK, Korespondenca Josipine Turnograjske in Lovra Tomana (v nadaljevanju: Korespondenca TT), Ms 1446, mapa 2c, pismo št. 233.
- 8 Trdina, 1949, str. 51.
- 9 Prav tam, str. 50.
- 10 Delavec Touhami, 2009, str. 71.
- 11 Delavec Touhami, 2019, str. 10-15.
- 12 Delavec, Touhami, 2004, str. 14.
- 13 Delavec Touhami, 2004, str. 15.
- 14 Več o Lovru Pintarju glej Mira Delavec Touhami: Lovro Pintar – narodnjak v sencí, v: Kronika (časopis za slovensko krajevno zgodovino), leto 53, številka 2, str. 197-209.
- 15 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2a, pismo št. 37.
- 16 Njegova hči je bila tudi Josipinina mati Jožefina.
- 17 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2a, pismo št. 7.
- 18 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2a, pismo št. 8.

- 19 Naslov njene povestice, ki jo je nameravala poslati Antonu Janežiču v Celovec za objavo v Bčeli, vendar se je premislila.
- 20 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2a, pismo št. 9.
- 21 Langusovi so bili družinski prijatelji Urbančičevih in so stanovali v Kranju.
- 22 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2a, pismo št. 32.
- 23 On jima je največ nagajal pri pismih in jih je tudi odpiral.
- 24 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 73.
- 25 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 80.
- 26 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 82.
- 27 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 145.
- 28 Delavec Touhami, 2009, str. 208.
- 29 Povzeto po Slovenskem biografskem leksikonu, str. 61-62.
- 30 Budna Kodrič, 2003, str. 204 in 209.
- 31 Josipina je imela v mislih gospo, ki je kuhala Tomanu v Kranju.
- 32 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2e, pismo št. 369.
- 33 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2e, pismo št. 530.
- 34 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2e, pismo št. 546.
- 35 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2 b, pismo št. 80.
- 36 NUK, Korespondenca TT, Ms 1446, mapa 2d, pismo št. 256.
- 37 Delavec Touhami, Moč vesti, str. 355.

VIRI

- NUK, Korespondenca Josipine Turnograjske in Lovra Tomana, Ms 1446, mape 2a, 2b, 2c, 2d, 2e.
- NUK, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, let. 7, št. 6, 24. 1. 1849.
- NUK, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, let. 8, št. 48, 37. dokladni list, str. 89.

LITERATURA

Knjige

- Delavec Touhami, Mira, 2009: Moč vesti. Brežice, Založba Primus.
- Delavec Touhami, Mira, 2019: V ogledalu grajske zgodovine, Mače pri Preddvoru, KD Josipine Turnograjske.
- Delavec Touhami, Mira, 2004: Nedorčnost in sila: življenje in delo Josipine Urbančič-Turnograjske (1833-1854), Kranj, Gorenjski glas.
- Jalušič, Vlasta, 1992: Dokler se ne vmešajo ženske. Ljubljana, Krt.
- Prijatelj, Ivan, 1938: Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848-1895, Ljubljana.
- Roblek, Polona, 2002: Preddvor v luči franciscejskega katastra, diplomatska naloga, Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Slovenski biografski leksikon, 1980. SAZU: Ljubljana, 12. zvezek.
- Trdina, Janez, 1949: Spomini. Zbrano delo (druga knjiga). Ljubljana, DZS.

Članki

- Budna Kodrič, Nataša, 2003: Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana ob veliki noči. Kronika, let. 51, št. 2, str. 197-216.
- Delavec Touhami, Mira, Križnar, Franc (ur.), 2018: Kdor dušno živi ne umrje (Zbornik ob 185-letnici rojstva Josipine Urbančič Turnograjske). Mače pri Preddvoru, KD Josipine Turnograjske.

Nataša Budna Kodrič, Urška Perenič¹

LUIZA CROBATH V KRANJU LETA 1844²

KRANJ V 40. LETIH 19. STOLETJA

Sredi 40. let 19. stoletja je bil Kranj tiho podeželsko mesto, kakor ga v svojem nemškem dnevniku iz leta 1844 opiše šestnajstletna Luiza Crobath, ki nanj prizanesljivo zre iz deželne prestolnice. Če gledamo na Kranj in Ljubljano tedanjega časa, kakopak z današnjimi očmi in zgodovinsko vednostjo, lahko na obeh straneh prepoznamo prednosti in pomanjkljivosti. Ljubljana je bila večja in je imela bogatejšo kulturno ponudbo, Kranj pa je imel bolj slovenski značaj, saj so slovenščino obvladali tudi višji sloji (Žontar 1939: 306).

Leta 1844 je se je število prebivalcev v mestu in predmestjih bližalo 2000.³ Tujcev je bilo manj kot v Ljubljani; bili so uradniki, vojaki, obrtniki. Eden izmed njih je bil v svojem času prvi kranjski kavarnar, Švicar Florijan Pua.⁴

Na vedutah iz 1. polovice in sredine 19. stoletja vidimo trg in pet ulic znotraj mesta ter dvojce predmestij, Kokrško in Savsko. V Savskem predmestju je bila večina mlinov, strojarskih, usnjarskih delavnic in drugih industrijskih obratov, v Kokrškem predmestju so bila polja in njive s pristavami kranjskih meščanov. Hiše v mestu so bile eno- ali

Anton Hayne, Kranj (prva polovica 19. stoletja), original hrani Narodni muzej Slovenije, (foto Tomaž Lauko).

dvonadstropne, v ulicah in predmestjih enonadstropne ali pritlične, večinoma zidane. Tačas jih je bilo v mestu in predmestjih 270.

Z arhitekturno-estetskega vidika so bile stavbe skromne, kar je bila posledica upoštevanja požarnih redov, ki so nastali pod vplivom številnih požarov v 18. in 19. stol.; imele so železne polknice in vrata, materiala za zidavo sta bila opeka in kamen (Avguštin 1970: 239). Nekoliko so izstopali dvorec Khislstein, Rotovž poleg župnijske cerkve, poštna postaja na mestu današnjega hotela Creina in gostilna Stara pošta v njeni bližini.

Leta 1844 je bil ukinjen združeni velesovski in ustanovljen novi kranjski okrajni urad, ki se je iz gradu Khislstein preselil v hišo v Mestu 178/179 (danes Glavni trg 25). V bližini mostu čez Savo v Savskem predmestju je bila do 1846 zgrajena prva vojašnica v Kranju (Križaj 2015: 87–88).

Na gospodarskem področju je bila pomembna trgovina z žitom, ki je bila najboljšejeja na Kranjskem (Žontar 1939: 283, 304), razvita je bila trgovina z deželnimi pridelki, železnino, tkalskimi izdelki in lesom. Mesto je imelo pet letnih sejmov (prav tam) in tedenski ponedeljki z žitni sejem. O cenah žita v Kranju so redno poročale Bleiweisove *Novice*. Trgovcev je bilo 17 in so bili združeni v trgovskem gremiju, na čelu katerega sta bila Anton Lokar (1772–1835) in Valentin Pleiweis.⁵

V mestu in okolici je bilo več industrijskih obratov, razvito je bilo založništvo, zlasti pri predelavi volne ali žime. Med večjimi industrialci je bil Karl Florian ml., vnuk trgovca Blaža Terpinca (roj. 1759). Po dedovi smrti je postal lastnik vseh njegovih obratov ob Kokri in Savi.⁶ Hišo je imel v mestu nasproti Rotovža, poleg nekdanje Nove pošte, poznejšega hotela Evropa. Na posestvu v Kokrškem predmestju, imenovanem Florianova gilta,⁷ je leta 1844 še gojil sviloprejkjo.

Družabno in kulturno življenje je bilo primerno velikosti mesta. Leta 1846 je bilo ustanovljeno kazinsko društvo, ki do februarja 1848 ni imelo svojih prostorov. Otvoritveni ples v prenovljenem poslopju na Glavnem trgu 3 je v *Ilirskem listu* popisal Franc Rosenhein.⁸ Poudaril je, kako velik dosežek je bila ustanovitev drugega kazinskega društva v deželi in edinega v tako majhnem mestu.

“Na splošno sem se imela lepo.”

Takšna je bila podoba mesta, v katerega je zahajala najstarejša hči ljubljanskega odvetnika Blaža Crobatha Luiza, por. Pesjak (1828–1898). Bivanja je popisala v nemškem dnevniku (Tagebuch 1844), skozi katerega tedanji Kranj plastično zaživi pred očmi bralca.

Mihael Stroj, Luiza Pesjak, rojena Crobath (pred 1848), original hrani Narodna galerija Slovenije

Njeno jadikovanje nad dolgčasom je mogoče pojasniti z razmeroma revno kulturno ponudbo, če upoštevamo, da je bila v rodni Ljubljani redna obiskovalka Stanovskega gledališča, plesov v Kazini in meščanskih družabnosti (gl. Perenič 2019a: 18, 37, 221; Perenič 2019b: 434–435; 2019c: 13). Vseeno je iz dnevnika mogoče razbrati, da se je v Kranju na splošno imela lepo, zahvaljujoč dobri družbi in lepi naravi. Njenim obiskom Kranja bomo sledili po mesecih.

JANUAR 1844

Januarja je nastalo sedem vpisov, ki so povezani s Kranjem. Najprej izvemo, da se bo 16. januarja ob priložnosti stričevega godu⁹ odpeljala k sorodnikom v Kranj. Ostala je dobra dva tedna.

15. [januar 1844]

Ah! – zdaj je spet vse bolje, Ludwig¹⁰ je zdrav, očetu gre dobro in jaz? – Jutri grem v Kranj,¹¹ prejela sem povabilo ob stričevem godu, teta ima presenečenje – presenečenje!¹² Nehaj, ne smeš govoriti!

Luizin stric po materi je bil stotnik 5. kompanije 17. pehotnega regimenta, princ Hohenlohe-Langenburg¹³ Ferdinand Brugnak, rojen 1797 v Lvovu, v družini univ. sindika Martina B.¹⁴ Družina je v Kranju bivala med 1843 in 1845, ko so Ferdinanda premestili nazaj v Ljubljano (npr. Žigon 1933: 519),¹⁵ in sicer v hiši Mesto 144, ki jo je verjetno v začetku stoletja zgradil trgovec Franc Gregor Romaldt.¹⁶

Luizo je najbolj veselilo, da je bila na stričevem domu in plesu lepo sprejeta.

19. [januar 1844]

V Kranju sem že 3 dni in bila sem prisrčno sprejeta. Včeraj je bila omenjena zabava. Povabljeni so bili vsi pomembni kranjski meščani,¹⁷ pri teti je bil manjši ples, precej se je plesalo, seveda veliko jedlo, pilo, to se razume samo po sebi, blagostanje je bilo pri nekaterih gostih najvažnejše. Vsakomur svoje.¹⁸ Na splošno sem se imela lepo.

Teta je bila 44-letna Avgusta Jožefina Zialansky von Bagen, hči majorja Emanuela Z. von B. (Schivitzhoffen 1905: 270.) O očetovi družini je pripovedovala Luizi, ki je to zabeležila v dnevnik. Noseča je bila s tretjim otrokom (gl. April 1844, v nadaljevanju).

23. [januar 1844]

Danes smo bili pri [gospe] Kalker. Schreievi,¹⁹ Josefina Florian²⁰ in Negro so bili tam. Negro je tu vsak dan. Josefina Florian je dokaj izobraženo dekle, njena osebnost je zelo lepa, je izredno visoka in zelo dobro grajena. Do mene je prav prijazna. Velik del leta preživi v Ljubljani pri svoji teti, lepi, mehki in izobraženi gospe Terpinz,²¹ v celoti posnema njene manire.–

Prejšnja 2 dneva smo bili doma, včasih občutim dolgčas, toda samo, če je teta slabe volje ali melanholična, sicer pa je njena konverzacija zelo zabavna, zelo pogosto tudi poučna, veliko je že doživela, vendar manj kot njeni starši, predvsem oče, lahko bi napisali cel roman o njegovih pustolovščinah. Izviral je iz šlezijske družine

in iz starega plemstva. Njegov oče je imel 6 sinov, med katerimi je bil on najmlajši, stari mož je svoje sinove odkupil od vojaške službe z velikimi vsotami denarja, odkupljen je bil tudi Emanuel, najmlajši, kralj Friderich je ne glede na to vztrajal, da se mora predati, nastal je prepir, starega Zialanskega so vrgli v zapor in je tam tudi umrl. Emanuelovo bivanje tukaj ni bilo več varno, odpotoval je, prehodil Poljsko, nemške dežele in stopil v avstrijske službe. Zavihtel se je do [čina] majorja in po triletnem bivanju v Neaplju tam tudi umrl. Pri njem je bila tetina starejša sestra, preostala družina je živela v Gradcu.²² Šibko zdravje stari teti ni omogočalo tako dolge poti. Na svojih potovanjih je Zialansky doživel zelo različne, pogosto zanimive dogodivščine. Teta je izredno razgledana, vendar malce čudaška, tako se npr. v Kranju počuti zelo nesrečno, nikogaršnja družba ji ne zadošča, pogosto preklinja čez Kranjčane, to me boli, hrepeni samo po Gradcu, po svoji materi itd. Če stric ne bi bil tako dober, verjamem, da včasih tega ne bi mogel sprejeti, v svojo ženo je še vedno zelo zaljubljen, njena postava je lepa, lahko ji rečemo zelo lepa, njen obraz je prav zanimiv. 2 njunih otrok sta čedna, toda najmlajša Viktorija je lepa kot angel, vsi 3 so precej razpuščeni, to je zato, ker jih zelo ujčkajo, posebej oče. Njihova vzgoja ni najboljša. Zdaj je teta v pričakovanju, vedno je bolehnna. Ko bi bila le kmalu precej zdrava. Dovolj za danes.–

V dnevniku sta poleg družine Schrei (gospa Schrei je omenjena še v vpisih aprila, junija in avgusta in velja za domnevno ljubico barona Antona Zoisia) in Jožefine Florian omenjena gospa Kalker in uradnik Moriz del Negro. Družini Kalker in del Negro sta se kmalu povezali s poroko. Antonija Kalker (1795–1872) je bila hči Natalisa v. Pegliaruzzija, zdravnika, zemljiškega gospoda in lastnika manufakture.²³ Bila je vdova po stotniku Ferdinandu Kalkerju²⁴ in je upravljala gospostvo, ki ji je pripadlo po sestrični smrti 1836. Imela je tri hčere: Frančiško (1826–1902), Marijo (1827–1828) in Ferdinando (1829–1906). Ferdinanda se je poročila z del Negrom.²⁵ Zakonca del Negro in Frančiška Kalker so po materini smrti postali lastniki Khislsteina, 1880 je solastništvo prevzel njun drugorojenec Pavel, 1913 pa je Khislstein prešel v državno last (NŠAL, Župnija Kranj, Status animarum 1761–1870, Mesto 44). Luizi ob obisku Kranja ni usla naklonjenost med "khislsteinsko gospodično" in uradnikom, kar je mdr. zaupala dnevniku.

21. januar

Včeraj sem bila pri [družini] Schrei. On je okrožni sodnik v Kranju, prav prijeten družabnik, njegova žena je nekoliko vzvišena²⁶ in naj bi bila ljubica barona A[ntona]. Zoisa. Gospod Schrei in njegova žena sta oba vrla pianista, brez njiju v mestu Kranju skorajda ne bi moglo biti nobene zabave. – Kalkerjeve, Pepi Florian, Dorina Pegliarucci,²⁷ Dr. Bescheg,²⁸ del Negro in g[ospod]. Lockêr²⁹ so bili pri Schreievih. Tam je bil ples. [Gospa] Kalker je tako rekoč guvernerka v Kranju, lastnica gradu Khislstein, vdova in mati dveh hčera. Starejša Franziska je stara 18 let, nepomembna oseba ali zelo pridno ubogljivo dekle. Druga, Ferdinanda, ima šele 14 let, je res lepa in je do ušes zaljubljena v Negra, če tega še nisem slišala, pa sem bila morala opaziti, kajti Ferdinanda ima oči samo zanj. Škoda, da je star že 34 let, zraven izgleda iztrošeno, mora biti izobražen, ne vem, pogovarja se samo z njo, vidi samo njo in gleda samo v njene zelo lepe temne oči. Srečna sta, lahko sta skupaj nemoteno, si izmenjujeta svoje misli in občutja, tako razmerje mora biti prijetno.–

Ferdinandina sestrična Dorina je tudi zelo lepa, morda izumetničena, zelo malo jo poznam, njena izgovarjava ja zelo afektirana.

Danes so bili tu moji starši in sorojenci,³⁰ razen Ludwiga, oči³¹ je imel opravke v Dorfarjah.³² Morala bi z njimi domov, toda oče je ugodil prošnjam tete, naj me še pusti. Nekaj me je vleklo domov, verjetno je bilo hrepenenje, da bi bila spet z vsemi svojimi najdražjimi. Moja draga, kot angel dobra mama je rekla, da ji bo brez mene že nekoliko dolgčas, vendar je vztrajala, da ostanem tukaj, naslednji teden bo organiziran ples in tako se bom imela lepo, je med drugim dejala.

O, dobra [mami]! Ob 6. so se vsi odpeljali. Potujte srečno! Ob slovesu sem morala jokati, tako sem otožna, tako žalostna! –

Na Khislsteinu je bil prirejen ples, ki je moral Luizo nadvse navdušiti, saj je o njem poročala v štirih vpisih. Kot vselej, je popisala svojo toaleta, okrasje in nakit. Posebej ji je godilo dvorjenje Sigmunda Zoisa.³³ Do nje je bil prijazen tudi njegov brat Anton Zois (1808–1873), pranečak razsvetljenca Žige Zoisa (1747–1819), ki je živel na posestvu Brdo pri Kranju. Njegova žena je bila Katarina Schwarzenberg (1805–1885).³⁴

28. [januar 1844]

Predvčerajšnjim smo bili pri [gospe] Schrei in včeraj je bila ona pri nas. Danes gremo na grad.³⁵ Poleg običajnih gostov pridejo še Andriolijevi,³⁶ gospod Locker in neki Pototschnigg.³⁷ Tam bo ples. – Rada sem v Kranju, vedno mi izkažejo čast in zdi se, da me ne vidijo neradi, vsaj napadejo me vedno, naj jih obiščem. Je morda le draž novega v majhnem podeželskem mestecu?

Na to vprašanje ne morem odgovoriti, toda brez hvale svoji nečimrnosti verjamem, da sem resnično priljubljena.

29. [januar 1844]

Včeraj sem se lepo imela.–

Jutri je torej ples, o katerem se toliko govori in je postal tema dnevnih pogovorov v Kranju. Precej se veselim. Bom dobila plesalce? Seveda, mi odgovarja neki glas; od kod izvira, morda iz zavedanja, da ne plešem slabo, mogoče, bomo videli.³⁸

31. [januar 1844]

Na plesu smo bili do 4. ure zjutraj, potem pa nisem bila niti utrujena niti zaspana. – Ko smo vstopili v sobo, so gospodje pohiteli k meni, morala sem plesati. Nekateri plesalci so bili bedni,³⁹ drugi pa so bili precej dobri. Dam je bilo vsega skupaj 20, gospodov pa gotovo dvakrat več. Nenehno sem plesala, baron Sigmund Zois si je zelo prizadeval, da bi me dobil, morda mi je dvoril.⁴⁰ K meni je pristopilo tudi več drugih gospodov, vendar sem bila do vseh ravnodušna, moram pa po pravici govoriti in reči, da mi je prijala pozornost barona. Tudi Anton Zois je bil zelo prijazen do mene. V celoti gledano, sem se prav lepo imela. Moja toaleta je bila lepa, nosila sem fino roza obleko iz muslina,⁴¹ na glavi sem imela girlando iz vrtnic in bele bisere. Izmed deklet mi je bila najbolj všeč Fredrika Pagliarucci,⁴² Ferdinanda je bila tudi izjemno lepa. – Ravno zdaj sem dobila povabilo za nocoj h [gospe] Kalker. Morda so Zoisi še vedno tam. Želela bi si. Danes vzamem surko, mislim, da mi je to oblačilo tako všeč, ker vsesplošno slišim, da mi izvrstno stoji. Nanjo se tudi vežejo prijetni spomini, v Rogatcu⁴³ jih veliko nosi enake obleke, tudi lepi Hrvat, ah Gavril!..⁴⁴ – – – –

FEBRUAR 1844

Četrty zaznamek k plesu pri Zoisih je z dne 1. februarja, ko je bila v Ljubljani. Bivanje v »mirnem mestecu« je bilo kljub začetnim dvomom očitno prijetno.

1. [februar 1844]

Ob 11. uri šele sem včeraj prišla domov. Oba Zoisa sta bila tam. Oba spet zelo vljudna do mene. Občudovali so mojo ilirsko surko. Poleg baronovih so bili tam običajni gostje, ki so bili včeraj tudi na plesu, Louise v. Pold, Hermine v. Vejt iz Ljubljane. Imela sem se lepo.

Ne morem več pisati o včeraj, 8. [ura], tj. ura slovesa[,] bo kmalu odbila. Moram priznati, da sem se v času svoje navzočnosti zelo lepo imela, odhajam s prijetnimi spomini predvsem z ozirom na ljubezen in prijateljstvo, s katerima sem bila tako v hiši mojih sorodnikov kakor pri preostalih sprejeta in obravnavana. Teta joče, ker jo zapuščam, pravi, da bo umrla, saj sem jo vendar razveseljevala in zabavala. Zbogom, draga, naj se ne uresničijo tvoje mračne slutnje, to upam in želim iz vsega srca. Adijo,⁴⁵ dragi Kranj, ti mirno mestece, zbogom! – Adijo! – – – – [...]⁴⁶

APRIL 1844

Naslednji obisk aprila je bil precej krajši, vendar za Luizo izjemne pomembnosti. Teta Jožefina je namreč 3. aprila rodila Alojzijo Avgusto Ferdinando (krstna knjiga)⁴⁷. Krstna botra sta ji bila Blaž Crobath in Luiza, po kateri je novorojenčica dobila ime.⁴⁸

4. [aprila 1844]

Vse spoštovanje pred samo seboj; moram se prav napihovati, jaz, ki sem 15-letno dekle, o, čudež, sem, svet, čuj in se čudi, krstna botra!!!!

Samo botra, to ni noben čudež, bodo rekli. V mojih očeh je nekaj izjemnega, jaz in botra, toda pozabila sem pisati, pri kom?⁴⁹ Moja teta v Kranju je rodila deklico, tako smo izvedeli danes, tako da je zdaj čas, da se zavoljo povabila in prošnje odpeljemo gor. Oči je boter in jaz sem botra, ha ha ha!!!

22. aprila še poroča, da je bila pred dnevi v Kranju, kjer so praznovali rojstni dan Njegovega veličanstva,⁵⁰ da se je z gospo Schrei odpeljala do Preddvora (Höflein), vendar pa bila z mislimi povsem v Ljubljani, pri Toniju.⁵¹

JUNIJ 1844

Enodnevni obisk v Kranju na začetku poletja je izmed vseh podan najbolj poetično. Iz Ljubljane se je z očetom in prijateljico Marie Martintschitsch odpeljala 22. junija. Bilo je to eno tistih literarno obarvanih popotovanj, na katerih so ji družbo delale knjige (prim. Perenič 2019a: 18). Kratkočasila se je ob Jamesovi in Kotzebuejevi pripovedi, ob globokem doživetju narave, na Savskem otoku pa je vnovič pomislila na njej ljubega pisatelja Cooperja (prim. Perenič 2019a: 18–20, 33).

23. [junij 1844]

V Kranju je bilo prav prijetno. Skoraj ves dan smo bili sami, sprehajali smo se in brali. S seboj sem vzela Corse de Leon ali [D]er Räuber Jamesa.⁵² Kolikor sem je že prebrala, se mi zdi ta resnična zgodba prav prijetno napisana. Glavni značaji so zvesto upodobljeni, snov dogajanja so spori Francije s Savojski in Španijo, torej se zgodba godi v časih Henrika II. v letih 1558 in 1559. Corse de Leon je glavni razbojnik, ki se je naveličal tiranije tuzemskih zakonov in se je v gorah oklical za absolutnega vladarja. S svojo zelo številčno tolpo je sposoben vsakršnega drznega dejanja. Do revnih, zatiranih in nesrečnih je dobrodelen, velikodušen in jim pomaga, s tem ko je strog do vseh vrst zlikovcev in vsako hudo dejanje težko maščuje. Njegov značaj je plemenit, njegov um in znanja so široki, le svoboda, svoboda je tisto, za kar si prizadeva. Zelo me zanima. Se že veselim nadaljnjega branja. – Torej vrnimo se h Kranju, dopoldan smo bili v Florianovem vrtu,⁵³ stric je prišel pozneje z Bärtlom⁵⁴ in nam prebiral Kotzebuejevo komično burko Die Kirchenvisitation.⁵⁵ Vrt je zelo velik in se nahaja ob strugi Kokre,⁵⁶ nekateri deli igre so prav lepi. Popoldan smo se odpravili do loga, ki se nahaja na približno četrto ure oddaljenem otoku na Savi.⁵⁷ Sedeli smo na klopi v senci listnatih dreves, ki jih je na bregovih še posebej veliko. Breg je nizek, šumenje Save je tukaj zelo močno, kajti rečni rokav pada po precej visokem zavoju, da oskrbuje mlin. Bilo je resnično romantično sedeti tukaj, okrog nas je bučal veličastni tok, sončni žarki so le šibko prodirali skozi goščavo, sapica nas je tiho pahljala, nad nami brezoblačno, veličastno nebo, o, čudovito je biti tukaj! Ostali smo več kot 3 ure, potem smo šli h gospe Schrei, kjer pa smo se zadržali kratek čas. Vseskozi sem mislila na to očarljivo mesto, tam smo se povzpeli tudi

na čoln, ki je bil v bližini tistega žalostnega mesta, in ne vem, kako je prišlo, takoj spet sem pomislila na Judith in Hetty iz Cooperjevega [romana] Wildtödter,⁵⁸ na Judith, lepo, od vseh oboževano in vendar nesrečno Američanko, in na njeno nedolžno, slaboumno sestro. Toda k odhodu! Ta je sledil ob 7. uri. Marie, moja draga prijateljica, se je peljala z Bärtlom, ki je šel z nami v Ljubljano, in z mano [na enem vozu], oči z dr. Kleindienstom⁵⁹ na drugem, noč, pravzaprav večer je bil veličasten, tisoč in tisoč zvezd je gledalo na čistem nebu, miren, spokojen mesec je svetil tako zaupljivo, da če bi bila sama, bi lahko pesnila, kajti ob ganljivih prizorih iz narave in pogledu v nebo, ob vdihavanju čistega, balzamičnega zraka se potopijo misli v globino srca, tam, kjer vstane toliko podob pred oči mojega duha, sprva zmedeno, podobno kaosu, potem bolj jasno, in vendar jih ne morem tako izraziti, kakor jih lahko občutim. Z Marie sem se pogovarjala o najrazličnejših stvareh, Marie ljubi, ljubi nekega res lepega mladeniča, ki ga vidi le redko in tudi takrat samo bežno, ni še govorila z njim. Je kadet Maier. Bogve, ali je jedro podobno lepi lupini. Naj Marie ne bo prevarana in naj ji bo ljubezen vrnjena. – Ob 10. smo prišli v Ljubljano. –

Danes ob 5. uri se teta odpelje domov, stric je danes prišel ponjo. Nisem jezna, ker so bili otroci pogosto sitni. Zvečer gremo na sprehod.

JULIJ IN AVGUST 1844

Med 27. julijem in 5. avgustom je Kranj kar nekajkrat omenjen.⁶⁰ Luiza je bila pri teti od 5. do 11. avgusta. Piše, da ji je bilo dolgčas, saj teta zaradi dojenčice skorajda ni šla iz hiše, razen tega je zdaj močno pogrešala Louisa.⁶¹ Sta pa očitno pogrešanje in dolgčas produktivno vplivala na Luizo, saj je nastal izmed vseh najboljšeje vpis o Kranju. Na papir je izlila svoje doživljanje in povzela dogajanje teh dni. Izstopata opis vzpona na Šmarjetno goro v hudi vročini in obisk Zoisov na Brdu pri Kranju, kjer sta s sestrično Viktorio v družbi barona Antona Zoisa veslali po grajskem ribniku. Toda bilo je še nekaj, kar je delalo bivanje v Kranju "mučno". Pričakovanje debuta, ki ga bo morala prestati za vstop v ženski svet. To ni bilo samo dopolnjeno 16. leto, ampak tudi udeležba na prihajajočem cesarskem plesu (Kaiserball) septembra, ko sta Ljubljano obiskala Ferdinand I. in cesarica Ana Marija in se ga je Luiza s staršema udeležila v Kazini (za več gl. Perenič 2019c).

12. [avgust 1844]

Namesto predvčerajšnjim sem se vrnila šele včeraj. Na splošno se nisem imela lepo. Prvi dan moje prisotnosti nisimo šli nikamor, tudi sem bila zelo nerazpoložena, ko sem slišala, kako je stric rekel mami, da morava z Marie ostati vsaj 14 dni. Vsekakor verjamem, da je bila misel na Louisa, ki me je vlekla domov, prosila sem mamo, naj naju zagotovo pridejo iskat v soboto, kajti ne morem zdržati tukaj. Obljubila je, da bom čim prej prišla v Ljubljano. Ne, še nikoli nisem tako nerada ostala v Kranju, in to samo zaradi L[ouisa]. To je pač preveč. Vendar si ne morem pomagati, vleklo in gnalo me je domov. Vsem sem rekla, naj se vrnejo v soboto in kako naj tako dolgo preživim v enoličnem, dolgočasnem stanju, ki zdaj vlada v hiši moje tete. Tam je res dolgočasno, zaradi majhne Louise ne gre skorajda nikoli ven, otroci v hiši jo samo jezijo in spravljajo v nejevoljo, stric je rekonvalescent, zato res ne ve več, kako ubiti čas,⁶² ampak najbolj grozna pri tem je misel, da se zavedaš, da bi se lahko nekje drugje in zraven doma imel bolje. V sredo 2. smo se popoldne v največji vročini odpravili na precej visoko Šmarjetno goro.⁶³ Ludwig Kunschitz,⁶⁴ ki je bil tudi pri svojih sorodnikih v Kranju, je šel z nami. Bilo je res zabavno vzpenjati se na goro po izredno slabi poti. Otroci so bili še precej vrli, Ludmilla je enkrat zajokala, mislim, da ker je bila predaleč nazaj, Vicki je moral nositi sluga.⁶⁵ Zavidanja vredno! Tam zgoraj je razgled precej lep. Ne želim ga opisaovati, ne ljubi se mi.⁶⁶ Čez goro je šlo bolje, našli smo pravo pot, ki je precej udobna.

Po 5.30 uri smo prišli domov povsem izmučeni, lačni in žejni. Nekoliko bolne oči moje sestre so bile vnete zaradi neznosne vročine in nenavadne toplote. Bila sem tako utrujena, da sem komaj stala. O, kako prijetno!–

V četrtek smo bili ves dan doma. Bilo je moreče vroče, zvečer se je za zaključek razdivjala zelo silovita nevihta. Jaz sem pletla in brala.⁶⁷ Mama je napisala, kako oči danes prihaja, da bi nas v soboto odpeljal. V petek zvečer smo šli, teta tudi (kak čudež!),⁶⁸ h [gospe] Schrei. (Odkar se je teta vrnila iz Ljubljane, je šla drugič ven, v Kranju je že 5 tednov.) Kaj naj rečem o tem obisku? Bil je eden tisti obiskov, pri katerem moraš povprašati po vsestranskem počutju, se pogovarjati o vremenu, novih oblačilih in pri katerem moraš prav graciozno popiti skodelico kave. Ampak ja, govorili smo tudi o skorajšnjem

pihodu njegovega Veličanstva, cesarja, o plesu v Kazini in verjetno [njegovem] neznanskem izgledu. – Upam, da mi bo ta ples omogočil vstop v svet. Moji starši imajo menda namen vzeti me s seboj na ta ples kot moj debut. Zelo rada bi šla z njima, o, in tudi bom, oči je obljubil, manjka mi samo še primerna plesna toaleta. Vendar se mi zdi tako čudno, jaz in Kazino? Ob teh mislih se mi porajajo tako svojevrstna občutja, da jih ne znam opisati. Dovolj, nazaj h Kranju.

Oči je prišel v soboto, vendar je rekel, da gremo domov šele jutri popoldan. Četudi bi najraje odšla takoj, sem se uklonila precej lahkega srca. V soboto popoldne smo se odpeljali na Brdo⁶⁹ k baronici Zoisi. Teta ji je že vse poletje dolgovala obisk. Tu je bilo prav lepo. Grad je zelo lep, a še lepši so vrt, park in dva ribnika v njem. Baron Anton je z mano in z mojo kot angel lepo drobno sestrično Viktorio veslal v filigranskem čolniku po čudovitih gladinah obeh ribnikov. V življenju sem videla le malo takšnih voda, toda med redkimi, ki sem jih videla, mi je bila ta najbolj všeč. Ribnik leži tako romantično med gostimi drevesi, njegova gladina je tako jasna, tako spokojno mirno, čisto v bližini tvorijo čudovite Kamniške Alpe⁷⁰ ozadje, ah, tukaj je tako nebeško, da se povsem prevzeta nisem mogla nasititi lepega razgleda. Na ribniku stoji na stebrih ljubek paviljonček. Tudi cvetlični vrt je zelo lep. Tam so mnogovrstne, najlepše cvetlice, posebej so mi bile všeč dalije, ki so tukaj cvetele v vseh barvah. Iz vrta naravnost pelje topolov drevored do približno pol ure oddaljene cerkve. Na Brdu, na lepem, prelepem Brdu bi rada takoj ostala.

Baron in njegova soproga sta tako prijazna, ustrežljiva in pozorna, da se pri njiju počutiš popolnoma domač in brez zadrege. Morala sem igrati klavir, kar mi je bilo zelo neljubo. K sreči sem znala Schubertovo lepo melanholično pesem *Das Ständchen*⁷¹ napamet. – Četrta na 10. uro smo se odpeljali nazaj v Kranj. Kmalu bi nekaj pozabila. Gospod in gospa Schrei in njen brat, omleden in nenaraven Alexander Strangfeld so bili tudi pri Zoisih.

V nedeljo smo se ob 11. uri odpravili na sejem in nato smo obiskali gospoda Dechanta.⁷² Končno smo ob pol šestih zapustili mestece in prispeli ob 8. uri v Ljubljano. Na moje nezadovoljstvo se je z nami vozil Strangfeld.⁷³ Mene je sicer malo motil, saj se je z očijem pogovarjal o njegovem odvetništvu, študiju prava in podobnem. Nina⁷⁴

mi je povedala, da sta se z Louisom srečala pri stolnici včeraj navsezgodaj ob 8. uri in da je bil popoldan na Rožniku.⁷⁵ Danes dopoldan sem šivala na balkonu in moj prijatelj⁷⁶ se je šestkrat sprehodil mimo. Kdaj odpotuje v Mariazell?⁷⁷ Vedno prelaga svoj odhod. Želim si, da bi bil na cesarskem plesu. Mogoče bo ostal v Ljubljani do cesarjeve navzočnosti. – Marie M.⁷⁸ pride danes zvečer domov, se že prav veselim, da jo bom videla. Prejšnji teden sem spet dobila pismo, ki spet izraža vso njeno pobitost. Moj nasvet in moja prošnja nista pomagala. – Zdaj grem malo k Amalie Thomann.

ZA SKLEP

Zasebni dnevnik po eni strani ponuja edinstven vpogled v življenje v Kranju med višjimi sloji in je vir za diskurzivno obravnavo zgodovine (kranjskega) meščanstva, po drugi strani pa je neka čisto osebna zgodovina oz. vir za obravnavo konstrukcije ženske identitete, saj je njegova avtorica odraščajoča mlada ženska, ki se izkaže za pronicljivo opazovalko. Na ta način mikrozdgodovina pomaga bolje razumeti zgodovino družbenih struktur in kolektivne identitete. V ospredje stopa tudi lokalna zgodovina s poznanimi osebnostmi, dogodki, kraji, ki postajajo referenčne točke v preteklosti.

OPOMBE

- 1 Obe sta prvi/vodilni avtorici znanstvene razprave. N. Budna Kodrič je poskrbela za zgodovinski očrt dobe in iz več arhivskih virov priskrbel podatke o kranjskih osebnostih, ki jih v nemškem dnevniku 1844 omenja Luiza Crobath. U. Perenič pa je v celoti iz pisane gotice transkribirala in v slovenščino prevedla omenjeni nemški dnevnik, katerega prevodni odlomki o Kranju so tu prvič objavljeni, ter poskrbela za literarnozgodovinska in nekatera druga pojasnila k prevodu.
- 2 Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.
- 3 Število prebivalcev lahko podamo v približkih: za leto 1824/25 je to 1400 (*Alphabetisch – topographisches Postreise-Handbuch*, str. 113), za 1842 pa 1715 (*Adressen-Buch*, str. 646). Franciscejski katastrski cenilni elaborat navaja skupno število prebivalcev v občini po konskripciji leta 1830, in sicer 1943, Josip Zontar (1939: 302) za leto 1850 za mesto s predmestjema 2019.
- 4 Omenjen je med novoletnimi *gratulanti* leta 1842 v *Laibacher Zeitung* (17. 12. 1842, št. 104, str. 6).
- 5 Oče Janeza Bleiweisa, Valentina Pleiweisa ml., Konrada in Marije Jožefe Pleiweisa (Wildauerjev adresar trgovskih združenj in podjetij za leto 1842; Zontar 1939: 304).
- 6 Zaradi kvalitete in ugodne cene so mu 1838 na dunajskem obrtnem sejmu podelili priznanje (*Carinthia*, 22. 12. 1838, št. 51, str. 2).
- 7 To je *Florianischer Garten*, ki ga je 1844 obiskala Luiza Crobath.
- 8 Der Casino Verein in Krainburg, *Illyrisches Blatt*, 22. 2. 1848, št. 16, str. 4.
- 9 Ferdinand goduje 30. maja, ni jasno, zakaj bi bilo to 18. januarja.

- 10 Luizin starejši brat.
- 11 V izvorniku *Krainburg*.
- 12 Tetina nosečnost.
- 13 Kompanija je bila nastanjena v Kranju, regiment pa je imel garnizijo v Ljubljani, saj Kranj še ni imel lastne vojašnice. Vojski so bili nastanjeni po hišah v mestu.
- 14 Po njegovi smrti ok. 1814 se je Eliza Brugnak poročila s Prokopijem Endlicherjem in se z njim in s hčerko preselila v Ljubljano. Endlicher je dobil službo tobačnega in kolkovnega uradnika, družina se je v naslednjih letih povečala še za tri člane: Ano (1815), Karolino (1817) in Rudolfa (1823).
- 15 F. Brugnaka najdemo na seznamih novoletnih *gratulantov* v časopisu *Laibacher Zeitung*, prvič 1842 (6. 1. 1842, št. 3, str. 9).
- 16 Hiša na vogalu med Reginčevo ulico in Maistrovim trgom. Zasnovana je bila kot večstanovanjska hiša za vojaške in uradniške družine; v njej je tedaj živela vsaj še uradniška družina aktuarja Johanna Lapajna (gl. Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnija Kranj, Rojstna matična knjiga, 1842–1866, leto 1844).
- 17 V izvorniku *Honoratioren*.
- 18 V izvorniku frc. »*Chacun à son goût*.«
- 19 Franz Schrey von Redlwerth (1805–1866), sodnik na okrajnem sodišču v Kranju. Avgusta 1844 je bil ob ustanovitvi novega kranjskega okrajnega komisariata premeščen v Trzič, kjer je bil okrajni sodnik in komisar (*Klagenfurter Zeitung*, 8. 9. 1844, št. 72). Žena Jeanetta (Ivana), roj. Strangfeld, se je rodila 1812 v Stični, poročila sta se 1835, jeseni 1864 je umrla v Stični, kot leto in pol pozneje njen mož. V Kranju sta se jima rodila dva sinova (Rugale, Preinfalk: 2010: 166).
- 20 Pepi (Jožefina) Florian (roj. 1824), hči Karla Floriana st., gostilničarja in trgovca v Kranju. Tudi nečakinja Fidelisa Terpinca in je bila zato večkrat v Ljubljani. Njen brat Karl je podedoval posest in obrate deda Blaža Terpinca v Kranju. Floriani so imeli v lasti gnilo (*Spitalsgült*) nad kanjonom Kokre. Leta 1852 se je poročila s Žigom (Sigmundom) von Tonazzo (Schivitzhoffen 1905: 317).
- 21 Jožefina Terpinca, roj. Česko/Zeschko (1805–1885), žena Fidelija T. oz. snaha kranjskega trgovca Blaža T.
- 22 V izvorniku *Graz*.
- 23 Njen starejši brat Žiga (Sigismund) je živel v Ljubljani v Cekinovem gradu, drugi brat Mihael je bil graščak na Golniku.
- 24 Antonija in Ferdinand K. sta se poročila 1825 v Naklem, v zač. maja 1829 je Ferdinand nenadoma umrl na Dunaju. Ferdinandova hči se je rodila dva meseca pozneje (NŠAL, Status animarum, Mesto 44).
- 25 O tem je poročal župnik v Naklem, Blaž Blaznik: »1848. Dne 6. svečana. Na večer je bila tu poroka pl. Negro s Ferdinandom Kalker, Khislsteinsko gospodično; nato sem postregel z mrzlo južino. Poročevalec je bil Josip pl. Hillmayr, župnik iz Zasipa, netjak nevestine matere.« (Izvestja MD za Kranjsko, 1909, št. 1, str. 177.)
- 26 V izvorniku frc. *fière*.
- 27 Dorina (Theodora) Pagliaruzzi (1826–1880), sestrična Franciške in Ferdinande Kalker, hči Mihaela Pegliaruzzija, starejšega brata Antonije Kalker. Rodila se je na Khislsteinu, kjer se je 1845 poročila s Theofilom baronom Ankershofnom. Živela je v Celovcu (NŠAL, Status animarum, Mesto 44).
- 28 Anton Bežek (1814–1855), doktor medicine, po rodu iz Postojne. V Kranju je bil okrajni zdravnik. Marca 1845 se je poročil z Jero Stroj, vdovo kranjskega posestnika in trgovca. Priženil se je v hišo v Mestu 190 (zdaj Glavni trg v bližini stavbe nekdanjega okrajnega komisariata). Med novembrom 1848 in februarjem 1849 je zdravil Franceta Prešerna (Brecelj 1975; NŠAL, Status animarum, Mesto 190; Žigon 1925: 278).
- 29 Po vsej verjetnosti Konrad Lokar (1803–1875), trgovec s siti, posestnik, poveljnik narodne garde v Kranju leta 1848, član Slovenskega društva v Ljubljani – kot Luizin oče Blaž Crobath – in prvi kranjski župan. Poročen je bil z Johano Mayer, s katero sta imela osem otrok. Župnik je v *status animarum* zapisal, da družina živi na veliki nogi in je bila v dveh stečajih že čisto uničena (NŠAL, Status animarum, Mesto 138 in 139).
- 30 Poleg Ludvika še Evgen, Marija in Amalija.
- 31 V izvorniku *Papa*.
- 32 V izvorniku *Dörfern*.
- 33 Verjetno Karl Sigmund Alfonz, ki je bil uradno Alfonz (1820–1889). Leta 1846 se je v Predosljah poročil z Berto pl. Moro iz Celovca (1819–1884), po smrti obeh starejših bratov je imel pet let v lasti posest na Brdu (Preinfalk 2013: 191, 197).
- 34 S Zoisom sta se poročila 1832 in imela edinko Serafino (1834–1910), por. De Traux de Wardin, ki je bila prijateljica Josipine Turnograjske (Preinfalk 2013, str. 196).
- 35 Khislstein, ki so mu domačini rekli »grad«.
- 36 Karl Ritter von Andrioli (1800–1870), državni cestni komisar v Kranju, žena Terezija, roj. Pavlič (Schivizhoffen 1905, str. 316).
- 37 Verjetno gre za Franca Potočnika (1810–1892), roj. v Kropi, c. kr. stavbnega svetnika v Kranju med 1845 in 1849. S Konradom Lokarjem je ustanovil Kazino (1846) in se seznanil s Prešernom. Ob pesnikovi smrti je zaman pozival Matevža Langusa, naj naslika mrtvega Prešerna. Popisal je njegov pogreb, pozneje pa od Goldensteina odkupil portret, na katerem je bil Prešeren po njegovem mnenju naslikan »prejokav« (Andrejka, Kidrič 1949).
- 38 V izvorniku it. *vedremo*.
- 39 V izvorniku *miserable*.
- 40 V izvorniku *Cour machen*.
- 41 V izvorniku frc. *Mousseline de laine*.
- 42 Friderika P. (1827–1898), sestra Dorine Pagliaruzzi. Pozneje se je poročila s svojim bratrancom, tetinim sinom Ernstom pl. Canal (Rugale, Preinfalk 2012: 140).
- 43 V izvorniku *Roitsch*.
- 44 Hrvat Gavril Jakopović, v katerega se je Luiza zaljubila, ko je z očetom potovala v Zagreb. Omenja ga v dnevniku.
- 45 V izvorniku *Adieu*.
- 46 Nadaljevanje vpisa ni povezano s Kranjem.
- 47 NŠAL, Župnija Kranj, Rojstna matična knjiga 1842–1866.
- 48 Gl. vpis z dne 6. aprila.
- 49 Na tem mestu je vpis nekoherenten, kar je lahko posledica vpisovalkine vznemirjenosti ob veselem dogodku.
- 50 Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški, roj. 19. aprila (1793–1875), cesar med 1835 in 1848.
- 51 Anton Debellack iz ljubljanske družine (Perenič 2019a: 35), v katerega se je zaljubila.
- 52 *Corse de Leon, or The Brigand* (1841) angleškega pisatelja Georgea Paynea Rainsforda Jamesa (1799–1860). Luiza je brala sočasni nemški prevod izpod rok Ernesta Susemihla.
- 53 V izvorniku *Florianischer Garten*, že omenjena Florianova gila.
- 54 Jožef (Joseph) Bärtl, vojaški zdravnik v 17. pehotnem polku (Žigon 1933: 519).
- 55 Prozno delo nemškega komediografa in pisatelja Augusta von Kotzebueja (1761–1819) iz leta 1843.
- 56 V izvorniku *Kanker*.
- 57 V izvorniku *Save*.

- 58 Roman *The Deerslayer, of The First War-Path* (1841) ameriškega pisatelja Jamesa F. Cooperja (1789–1851), nemški prevod pa je skorajda sočasen, iz leta 1842. Precej poznejši slovenski prevod se glasi *Divjačinar* (1973). Prvi slovenski prevod Cooperja pa *Natanael Bumppo* (1900–1901) s konca 19. stoletja (Perenič 2019: 18).
- 59 Jožef Kleindienst je bil dvorni in sodni odvetnik, ki je Prešernu izmaknil službo samostojnega odvetnika v Ljubljani. Prišel je iz Celovca, kjer je bil pomožni referent pri fiskalnem uradu. Maja 1841 je v *Laibacher Zeitungu* objavil oglas, v katerem je sporočal, da ima pisarno v Krisperjevi hiši na Glavnem trgu v Ljubljani (11. 5. 1841, št. 38).
- 60 Izvemo, da se je Ludvik tja odpravil kar peš, da je bila tam Luizina mlajša sestra Marie.
- 61 Njena ljubezen, Alois Znaimwerth, sin »cesarsko-kraljevega gubernijskega tajnika v Ljubljani Johanna Ritterja Znaimwertha« (Perenič 2019a: 21).
- 62 Vojaški viri pišejo, da je imel Ferdinand Brugnak zdravstvene težave. Značajsko je bil blag in dobrovoljen, do podrejenih prizanesljiv, v polku priljubljen, na bojišču hraber. Opisan je kot prizadeven in zanesljiv. Poleg poljščine in nemščine je obvladal slovenski (kranjski) jezik. (Kriegsarchiv, C. L, JR 17, 1842–1849, škatla 85. Kopije dokumentov je priskrbel dr. Miha Šimac.)
- 63 V izvirniku *Margarethen Berg*.
- 64 Luizin vrstnik iz Ljubljane.
- 65 Tetini starejši hčerki.
- 66 V izvirniku frc. *je ne point d'envie*.
- 67 V izvirniku »Ich strickte und las in den böhmischen Erinnerungen«. Po vsej verjetnosti naslov knjige.
- 68 V izvirniku it. *che miracolo!*
- 69 V izvirniku *Eck*.
- 70 V izvirniku *Oberkraineralpen*.
- 71 Schubertova serenada.
- 72 Jožef Dagarin (1785–1850), ki je spovedal in pokopal Prešerna (Kidrič 1925).
- 73 Brat Ivane (Jeanette) Schrey Alexander (u. 1882 na Dunaju; *Laibacher Wochenblatt*, 22. 7. 1882, št. 101, str. 5).
- 74 Luizina sestra.
- 75 V izvirniku *Rosenbach*.
- 76 V izvirniku frc. *mon ami*.
- 77 V izvirniku *Maria Zell*.
- 78 Že omenjena ljubljanska družabnica Marie Martintschitsch, omeni še A. Thomann.

LITERATURA

- Rudolf Andrejka, France Kidrič, 1949: Franc Potočnik. SBL. Na spletu.
- Cene Avguštin, 1970: Oris razvoja meščanske arhitekture v Kranju od srednjega veka do začetka 20. stoletja. Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina. 227–44.
- Marijan Breclj, 1975: Anton Bežek. PSBL. Na spletu.
- France Kidrič, 1925: Jožef Dagarin. SBL. Na spletu.
- Jernej Križaj, 2015: Vojašnica v Kranju od prve polovice 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne. Kranjski zbornik. Kranj: Mestna občina. 85–93.
- NUK: MS 488, II.I: Dnevnik Luize Crobath Pesjak.
- Lujiza Pesjakova/Urška Perenič, 2019a: Beatin dnevnik: Roman/Prvi slovenski družinski roman v obliki dnevnika. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Urška Perenič, 2019b: Dnevnik kot literarno zgodovinski vir: Tagebuch 1844 Louise Crobath. Slavistična revija 67/3, 425–39.
- Ples, gledališče, knjige in ljubezen: Iz zasebnega intimnega dnevnika: Vpogled v dekliska leta Luize Crobath Pesjak. Delo 61/11 (15. 1.), 13.
- Miha Preinfalk, 2013: Plemiške rodbine na Slovenskem: 18. stoletje. Ljubljana: Viharnik.
- Mariano Rugale, Miha Preinfalk, 2010: Blagoslovljeni in prekleti. Ljubljana: Viharnik.
- Ludwig Schivitz von Schivitzhoffen, 1905: Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain. Görz: Goriška tiskarna.
- Ivan Vrhovnik, 1909: Iz dnevnika Blaža Blaznika. Izvestja MD za Kranjsko, št. 1, 170–85.
- Avgust Žigon, 1925: Fr. Potočnik iz svojih spominov o Prešernu. DiS, št. 8, 277–78.
- Drobni prispevki (Sonet Luizi Crobath. 1844). DiS, št. 6, 503–23.
- Josip Žontar, 1939: Zgodovina mesta Kranja. Ljubljana: Muzejsko društvo za Slovenijo.

MESTNA OBČINA KRANJ V ZAPISNIKIH OBČINSKEGA ODBORA OD 1877 DO 1882

V drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja je občinski odbor še vedno najraje posloval v nemščini in v okviru skromnih sredstev skrbno ravnal z mestnimi financami. To je bil tudi čas velike gradbene aktivnosti Petra Majdiča (mlin), ki je našel svojo priložnost v Kranju po propadu Leopolda Jugovica. Med drugim je mesto izrazilo željo, da bi v Kranju namestili topniško baterijo in predlagalo, da bi moštvo baterije najprej začasno namestili kar pri meščanih, dokler ne bi iz vojašnice izselili najemnikov in jo ustrezno adaptirali. Največja grožnja v tem obdobju pa je bil resen namen oblasti, da po zmagi narodne stranke na deželnozborskih volitvah v Kranju julija 1877 naslednje leto ukine gimnazijo. Ker se je vlada izgovarjala na varčevanje, se je zastopstvo mestne občine zavezalo, da bo občina sama vzdrževala stavbo in letno prispevala za delovanje gimnazije 1000 gld. Tako je Kranju gimnazijo uspelo obdržati.

1877

Na prvem zasedanju v letu 1877 (**9. 1. 1877**)¹ so poleg branja in sprejetja zapisnika prejšnje seje, imeli na dnevnem redu oddajo pobiranja 20 % doklade na posredne davke v najem. Pobiranje doklade so oddali Gašperju Kastelicu za 1.440 gld letno, izplačljivo v mesečnih obrokih po 120 gld.

Na marčevskem zasedanju (**16. 3. 1877**)² so kot prvo obravnavali prošnjo Janeza Jalna za priključitev njegove meteorne vode na glavni mestni kanal in uporabo (priključitev) mestnega vodovoda. Priključitev deževnice na kanal so mu na podlagi oglada že dovolili. Za uporabo mestnega vodovoda pa je moral: 1) položiti 20 gld v občinsko blagajno, 2) ob vsakem občinskem ukazu (svoj) dovod zapreti, 3) pri vzpostavitvi novega stroja za vodnjak (za pogon vode v mesto) je moral prispevati 100 gld.

V naslednji točki so prosilce za oprostitev pasjega davka (Max Fock, Janez Orel, Janez Ravnik, Elizabeta Novak) zavrnili.

Poročilo pregleda obračuna špitala za leti 1875 in 1876 je pokazalo, da je bilo prejemkov za 155 gld 29 kr, izdatkov 122 gld 88 kr; dohodkov prebende je bilo 982 gld 60 kr, izdatkov 931 gld 93 kr. Obračun so sprejeli s pripombo, naj se v prihodnje za izdatke zbere kolikor le more računov.

Nato so sprejeli predlog Franca Dolenca za izboljšavo poti in zasaditev dreves na pašniku »pod kloštram«, zasutje apnenice in zravnjanje terena – na račun mestnega olepševalnega društva.

Po koncu točk dnevnega reda je F. Šifrer predlagal, da bi občina za zaščito poljščin najela poljskega čuvaja, tako kot v letu 1875. Sklenili so, da za čas od 1. maja do konca oktobra najamejo dva poljska čuvaja. Župana so pooblastili, da ukrene potrebno. Plačo jima bodo določili na naslednji seji.

Na seji (**20. 4. 1877**)³ so res najprej najeli dva poljska čuvaja. Od petih, ki so izpolnjevali pogoje, so najeli Luka Ekarja in Jožefa Moharja iz Kranja, za čas od začetka maja do konca oktobra in za mesečno plačo 12 gld. Službo sta morala nastopiti zjutraj najkasneje ob treh in paziti najmanj do šestih popoldne, zvečer pa od šestih do najmanj desetih.

Nato je bila ponovno na vrsti gradbena prošnja Petra Majdiča iz Savskega predmestja št. 2. Najprej je predsednik gradbenega odseka V. Mally predlagal, da se posvetovanje prestavi in ugotovi, ali je mali vrt, ki se drži mlina in po katerem je svoj čas tekla pot do vode, občinska lastnina. Ob glasovanju so bili glasovi razdeljeni na pol.

Župan je nato ugotavljal, da je prejšnji lastnik mlina, Leopold Jugovic, za izgradnjo opornega zidu in (s tem) zaprtje poti pridobil dovoljenje občinskega urada ter da razpoložljivi dokumenti kažejo, da je prostor pred vodnjakoma na Savi občinska last.

Prosilec Peter Majdič (sicer iz Jarš, mlin je leta 1874 kupil od Jugovica po njegovem gospodarskem polomu⁴) se je v primeru, da dobi gradbeno dovoljenje obvezal, da bo namesto obstoječega zgradil nov vodnjak, z ravno tako dobro in čisto pitno vodo in za odstopljeno občinsko zemljo plačal 1.500 gld v občinsko blagajno – ta predlog je bil z osmimi glasovi proti štirim zavrnjen.

Predlog profesorja Pirkerja pa se je glasil: 1) prosilec se namesto sedanjega vodnjaka obveže zgraditi novega in po enem letu javne uporabe se bo ugotavljalo, ali je voda ravno tako dobra in čista, kot iz sedanjega vodnjaka in se ga bo v tem primeru prevzelo za javnega; 2) za gradnjo potrebno občinsko zemljišče bodo prosilcu izročili šele po prevzemu novega vodnjaka in izdali gradbeno dovoljenje; 3) cena za to zemljišče bo 2.000 gld. Ta predlog so sprejeli, s popravkom F. Sajovica, da se cena zviša na 2.500 gld, s sedmimi glasovi proti petim.

Pred začetkom prve junijske seje (**5. 6. 1877**)⁵ je župan pojasnil, da se je odbornik H. Jagrič preselil v Radovljico in je odbornik postal namestnik Janez Jalen. Na seji je predsednik gradbenega odseka V. Mally predstavil nujnost rekonstrukcije stroja za črpanje vode oziroma postavitev novega. Župana so pooblastili, da takoj začne s potrebnimi dejavnostmi za pridobitev načrta in predračuna. Nato so ugotovili, da tržni red (skupaj s tarifo), ki ga je občinski odbor sprejel na seji 24. 9. 1875 in ga poslal kranjskemu deželnemu odboru v potrditev, ni bil veljaven, ker za potrjevanje ni bil pristojen deželni odbor, ampak vlada. Pod zadnjo točko so za mesečno najemnino 6 gld oddali še celo prvo nadstropje vojašnice.

Druga junijska seja (**10. 6. 1877**)⁶ je poleg branja in sprejetja zapisnika prejšnje seje obravnavala le prošnjo Franca Prevca glede uporabnega dovoljenja za zid okrog dvorišča, posesti, pri hišni št. 146. Gradnjo dvorišnega zidu so mu dovolili že na zasedanju 20. 5. 1873 s tem, da naj bi mu za to občina dodala še 25 gld iz občinske blagajne (ker naj bi s tem pridobila). Na zasedanju so sprejeli dodaten predlog, da bodo 25 gld izplačali, če bo oziroma ko bo zemljišče na strani proti ulici prešlo v občinsko last.

Tudi julijsko zasedanje (**20. 7. 1877**)⁷ ni bilo obsežno. Janezu Marenčiču so po ogledu izdali gradbeno dovoljenje oziroma zamenjavo nekaj njegovega zemljišča za občinskega. Poleg tega so še tesarju Francu Miheliču iz Kranja za 3 gld 40 po kvadratni kladri oddali v izdelavo nov pod v enem od gimnazijskih razredov.

Na zadnjem zasedanju v letu 1877 (**14. 12. 1877**)⁸ so po sprejetju zapisnika prejšnje seje najprej izvolili komisijo za revizijo obračuna za leto 1876. Prihodkov je bilo v tistem letu 6.677 gld 26 ½ kr, odhodkov 6.188 gld 55 ½ kr, prebitka torej 488 gld 71 kr.

Obravnavali so tudi predlog predračuna za leto 1878. Predračunski izdatki so znašali 6.604 gld 4 kr, prihodki 5.234 gld 6 kr, primanjkljaj 1.369 gld 98 kr – kriti so ga nameravali z gotovino iz blagajne in predračunskim ostankom tekočega leta. Prav tako kot do tedaj so nameravali pobirati 10 % doklade na neposredne davke in 20 % na posredne davke na vino, meso in pivo.

Na dnevnem redu je bila tudi prošnja Silvestra Martinija, c.–kr. kontrolorja davčnega urada, za plačilo njegovega truda. Martini je več let pobiral 10 % občinsko priklado na neposredne davke in je že 14. 9. zaprosil za plačilo. Pavšlar je predlagal, da se mu za storjeno odobri 20 gld in da bi se v prihodnje davčnemu uradniku, ki bi to počel, nakazovala letna nagrada 20 gld. Zavrnilo so ga vsi. Nato je Dolenc predlagal, da mu za opravljeno delo izplačajo 40 gld, kar so sprejeli z devetimi glasovi proti enemu. Enotni pa so si bili, da se v prihodnje letno pobiralcu te doklade izplačuje 15 gld (Martinija so izplačali za več let).

Naslednja seja občinskega odbora je bila šele februarja naslednje leto (**8. 2. 1878**).⁹ Glavna točka dnevnega reda je bila pridobitev šolskega prostora za vzpostavitev petega šolskega razreda. Okrajni šolski svet je župana 30. 1. 1878 obvestil, da je bilo odločeno, da bodo štiriletno ljudsko šolo nadgradili v petletno in da je za ta namen potrebno najti prostor. Bilo je kar nekaj predlogov in utemeljevanj, nazadnje je poročevalec Franc Dolenc predlagal, da bi bilo glede na (krajevne) razmere bolj smotrno namesto petega razreda ljudske šole vzpostaviti poseben (ločen) četrti razred dekliske šole, morda celo peti dekliski razred. Zato so župana pooblastili, da se zadevno obrne na okrajni šolski svet, da bi se o tem še enkrat posvetovali.

Temu predlogu je nasprotoval Pirker, ki se je zavzemal za predlog c.–kr. okrajnega šolskega sveta, češ da bi z nadgraditvijo ljudske šole s petim razredom prišlo do razdelitve pouka na posamezne razrede in bi bil pouk s tem bistveno izboljššan (ni jasno, kaj je mislil s to delitvijo »na dvoje« – ali da bi bil peti razred oddvojen od nižjih ali bi šlo za delitev po spolu v petem razredu). Ta predlog so z 9 proti 1 zavrnilo in sprejeli s takim razmerjem predlog Dolenca.

Na aprilski seji (**30. 4. 1878**)¹⁰, ki je sledila februarjski, so predlog obračuna občine in mestnega špitala za leto 1877 dali v pregled finančnemu odseku (prejemki občine so bili 6.555 gld 32 kr, izdatki 5.027 gld 7 ½ kr; prejemki špitala 99 gld 13 kr, izdatki 44 gld 32 ½ kr). V nadaljevanju so se odločili namestiti poljsko stražo od prvega maja do konca oktobra. Predlog Pavšlarja, da tako kot prejšnje leto namestijo dva čuvaja, so zavrnilo in sprejeli predlog F. Šifrerja, da namestijo enega za plačo 20 gld na mesec.

Gradbeni odsek je predstavil potrebo za izgradnjo nove strojarne za vodovod in predlog za nadaljevanje vodovoda do drevsnice. Sprejeli so predlog Vincenca Mallya, da tisto leto zgradijo samo zunanje zidove nove strojarne in jo na novo prekrrijejo. Glede vodovoda pa so odločili, da bodo ob tlakovanju oziroma delnem makadamiziranju glavnega trga potegnili novo vejo vodovoda do novozgrajenega bazena na rožnovenskem trgu. Pri tem so sprejeli še Fockov dopolnilni predlog, da bodo, če bo to dopuščal finančni položaj, tudi na »*podrtini*« naredili bazen in tja napeljali odvečno vodo z glavnega trga.

Dve julijski seji (**2., 22. 7. 1878**)¹¹ sta bili namenjeni dejstvu, da so oblasti nameravale ukiniti realno gimnazijo, s čimer bi občina utrpela znatno izgubo. Zato so sklenili, da morajo vsekakor najprej na pristojnem mestu ugotoviti vzrok za tako zahtevo in nato narediti naslednje korake: najprej stopiti v stik z deželnimi šolskimi oblastmi, nato pa poslati deputacijo k deželnemu predsedniku in nato še k cesarju, da bi zaprosili za odstop od nameravane ukinitve. Osnutek

prošnje cesarju za ohranitev gimnazije v Kranju so prebrali na seji in V. Mally je predlagal, da v deputacijo izvolijo župana Dolenca in Pirkerja. Na predlog Pavšlerja so jim dodali še Sajovica. Potne stroške naj bi jim povrnili iz občinske blagajne.

Na septembrskem zasedanju (**13. 9. 1878**)¹² je župan predstavil ustno prošnjo v vojsko vpoklicanega policaja Janeza Košenine za podporo njegovi družini. Odborniki so soglasno sklenili, da bodo podpirali njegovo družino s 5 gld mesečno iz občinske blagajne in mu rezervirali službeno mesto. Bolj strogi so bili odborniki do prošnje bivšega župana M. Pirca, da mu prepustijo na uporabo odvečno vodo, ki je tekla iz novega bazena pred hišo gospoda Trebarja. Enotni so bili, da se mu ta voda prepusti pod pogojem, da zgradi zbiralnik in pristane, da 1) je ta last Mestne občine Kranj, ki lahko z vodo razpolaga kadar hoče; 2) on in vsak naslednik njegove posesti z dovoljenjem uporabe te vode ne pridobi nikakršnih lastninskih pravic; 3) se obveže povrniti vsakršno škodo, ki bi s to vodno napeljavo utegnila nastati občini ali posameznemu posestniku in 4) za letno najemnino plačuje 2 gld v mestno blagajno.

Po končanem dnevnem redu je T. Pavšlar predlagal, da bi bilo dobro, če bi tiste hišne posestnike v Rožnovenski ulici, pri katerih se voda s strešnih žlebov ne odteka naravnost v glavni kanal, primorali do tja zgraditi (skopati) stranske kanale. Vsi so bili za in na predlog Dolenca in Sajovica so sklenili, da je za to potrebno poskrbeti v celem mestu, predlagali so rok štirih tednov.

Na novembrski seji (**14. 11. 1878**)¹³ so ob njegovi sedemdesetletnici podelili častno meščanstvo dr. Janezu Bleiweisu, in sicer z osmimi glasovi proti trem.

Naslednja pomembnejša točka je bil prevzem kokrškega mostu in cestnega odseka do njega v dolžini 1055 m. Cestni in gradbeni odsek je predlagal, da mestna občina prevzame cestni del na desnem bregu Kokre, ki je bil v njenem območju in je bil tedaj opuščen (ker so zgradili nov, železen most čez Kokro; starega hujskega država ni hotela več vzdrževati kot državno lastnino¹⁴), s tem da se občina popolnoma strinja, da za vzdrževanje tega odseka od države ne dobi nobenega denarja. Državnega lastništva nad tem odsekom občina že zato ne more priznati, ker je le-ta del javne ulice mesta Kranja. Nasprotno pa samega mostu ne more prevzeti, ker je v primerjavi z uporabo vzdrževanje predrago, če bi ga poleg Kranja vzdrževali samo še naselji Klanec in Huje. Si je pa občina pridrževala pravico uporabe mostu za krajevne in gospodarske potrebe, ker je na tem mestu že prejel stal nedržavni javni most. Predlog so soglasno sprejeli.

Na prvi decembrski seji (**11. 12. 1878**)¹⁵ so se odborniki seznanili z rezultati licitacije mestnih najemščin za leta 1879–1881. Štantnino

so oddali dotedanjemu najemniku Francu Puharju za naslednja tri leta za 1.340 gld; denar od tehtanja Johannu Engelmannu za letno 275 gld; centimalno vago je dobil v najem Franc Gogala za letno 84 gld; ribištvo pa za letno 22 gld Ferdinand Kumer.

Na zadnji seji v letu 1878 (**17. 12. 1878**)¹⁶ so obravnavali predlog predračuna za leto 1879. Za kritje primanjkljaja so nameravali pobirati 10 % doklade na neposredne davke in 20 % na posredne davke na vino, pivo in meso. Tako bi prihodki znašali 6.530 gld 6 kr, odhodki 6.478 gld 4 kr in ostalo bi jim 52 gld 2 kr. Obravnavali so tudi prošnjo Janeza Švarca, da ga ponovno vzamejo v službo mestnega stražnika. Enotno so se odločili, da ga zavrnejo in dokončno odpustijo iz službe, ker je s svojimi izjavami tako užalil občinski odbor, da je izgubil vsako pravico do spregleda. 15. 12. 1878 je namreč odpuščen sluga Švarc pisal na občino, ker je izvedel, da se je Košenina nesramno zlagal, češ da naj bi Švarc preklinjal cel občinski odbor in jim bo že pokazal, kako se gospodari. Prosi, naj ga vsaj do sv. Jurija pustijo v stanovanju, ker ne more najti nobenega drugega (še toliko bolj, ker ga ni v stanju plačati, saj nima denarja).¹⁷

1879

Pred prvo sejo v letu 1879 so imeli v Kranju še volitve v občinski odbor (**20. 2. 1879**)¹⁸. Vsak od treh volilnih razredov je volil šest odbornikov in tri namestnike.

Tretji razred je volil ob devetih, od 322 upravičencev jih je volilo 38 (24 z osebno udeležbo, 14 po zastopnikih). Za odbornike so izvolili Janeza Kumra, Maxa Focka, Franca Šifererja, Janeza Šifererja, Karla Götzla in Andreja Trebarja. Za namestnike pa J. N. Pollaka, Antona Kumra in Jerneja Švelca. Udeležba je bila 11,8 %.

Drugi razred je volil ob dveh popoldan. Od 41 upravičencev jih je volilo 15 (3 po zastopnikih). Za odbornike so izvolili dr. Janeza Mencingerja, Karla Šavnika, Janeza Marenčiča, Franca Omerza, Tomaža Pavšlarja in Ferdinanda Sajovica. Za namestnike pa Raimunda Krisperja, Janeza Majdiča in Jakoba Peresinija. Udeležba je bila 36,58 %.

Prvi razred je volil ob treh popoldan. Od 54 upravičencev jih je volilo 17 (eden po zastopniku). Za odbornike so izvolili Franca Dolenca, Vincenca Mallya, dr. Steinerja, Petra Majdiča, Heinricha Pirkerja in Matevža Štirna. Za namestnike pa Jožefa Kovača, Martina Petana in Matevža Rosa. Udeležba je bila 31,48 %.

Po §17 občinskega reda iz leta 1866 sta se kot virilista (glede na plačilo davka) uvrstila v občinski odbor tudi Peter Mayer (239 gld neposrednega davka na posest) in Viljem Killer (114 gld 60 kr neposrednega davka na posest).

Pooblastilo.

*Jaz podpisana Katarina Florjan
 iz Kranja hiš št. 116 ki imam v občini me-
 sta Kranja volilno pravico, dajem s
 tem gospodu E. Franc. Tavcarju, Komisarju
 v Kranju... oblast, da v mojem ime-
 nu roli odbornike pri razpisanih,
 20. svicana 1879, vosečih se volitvah
 za občinski zastop mesta Kranja.
 Dokaz temu naslednji podpis.
 V Kranju 19. svicana 1879*

Cath. Florjan

*Nekatere ženske so (že) lahko volile po pooblaščenih
 (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 918)*

6. 3. 1879 so nato odborniki ponovno izvolili za župana Karla Šavnika z 19 glasovi, 1 je dobil Andrej Trebar. Za svetnike so bili izvoljeni Janez Marenčič, Franc Dolenc in Tomaž Pavšlar.

Še isti mesec je nato sledila prva seja v letu 1879 (18. 3. 1879)¹⁹. Na predlog župana so glede slovesnosti ob srebrni obletnici poroke Njunih Veličanstev soglasno sklenili: a) deželni odbor bodo zaprosili, da se v voščilni adresi, ki jo bo deputacija v imenu deželnega zastopstva izročila Njunima Veličanstvom, omeni tudi mesto Kranj; b) župni urad bodo zaprosili, da bo 24. aprila obhajal slovesno mašo, če to že tako ali tako ne bo ukazano s škofije; c) glede drugih slovesnosti pa bodo ustanovili odbor, v katerega je župan imenoval P. Majdiča, dr. Mencingerja, F. Sajovica, H. Pirkerja in dr. Steinerja.

Pod drugo točko dnevnega reda so sprejeli poslovnik in izvolili odseke. Na predlog dr. Mencingerja so za spremembo obstoječega poslovnega reda sklenili ustanoviti poseben odbor, v katerega so

na predlog F. Dolenca z aklamacijo izvolili dr. Mencingerja, dr. Steinerja, prof. Pirkerja, F. Omerza in F. Sajovica. Izvolili so tudi člane posameznih odsekov: finančnega (vodja dr. Mencinger), zdravstvenega (vodja dr. Steiner), policijskega (vodja V. Killer), tržnega (vodja A. Trebar), cestnega in gradbenega (vodja V. Mally), za vodnjak (vodja T. Pavšlar) in ubožnega (vodja K. Götzl).

Opozorili so, da se vedno bolj opaža delovanje občinskega odbora po odsekih – reševanje vprašanja opustitve kranjske gimnazije so prepustili finančnemu odseku, vprašanje vodnega kolesa pri stroju za vodnjak je bilo prepuščeno odseku za vodnjak, zasedba prostega mesta stražnika pa je bila seveda stvar policijskega odseka.

Odseki so svoje delo opravili in o tem poročali na seji čez mesec dni (18. 4. 1879).²⁰ Finančni odsek je poročilo glede gimnazije pričel z ugotovitvijo, da mora občina v najkrajšem času postaviti deklisko šolo, novo vodno črpalko in filtrirno postajo, kar bo za občino predstavljalo izredne stroške in torej ta čas ne zmorejo prispevati znatnega prispevka za gimnazijo, v smislu ministrskega odloka z dne 8. 2. 1879. Da pa bi omogočili nadaljnji obstoj gimnazije v Kranju, so sklenili, naj se županstvo zaveže, da poleg dotedanjih potreb ustanove morebitne zahteve po novih prostorih pokrije iz lastnih sredstev in poleg tega za učna sredstva obljubi prispevati znesek, ki ga je do tedaj prispevala država. Glede na enotno odločitev deželnega zbora z dne 16. 10. 1878, ki je pripoznal koristnost in nujnost obstoja kranjske gimnazije, bo župan z natančno predstavitvijo stanja, ki trenutno občini ne dopušča prispevati večjega zneska, prošnjo za (denarno) pomoč neposredno naslovil na deželni zbor ali deželni odbor.

Policijski odsek je poleg sklepa, da se zaposli tretjega stražnika, obravnaval še zahtevo Matevža Štirna glede skladiščenja lesa v Kokrškem predmestju in postavitvijo dodatne laterne. Glede skladiščenja lesa so sprejeli predlog dr. Mencingerja, naj se les za prodajo skladišči le do višine 5 metrov in da morajo biti skladovnice med seboj in od drugih zgradb oddaljene najmanj 5 metrov (iz požarnovarnostnih razlogov). Glede latern pa so sklenili postaviti tri nove svetilke za javno razsvetljavo.

Poročilo odseka za vodnjak je ugotavljalo, da je vodno kolo vodovodnega stroja dotrajano in ga bo treba zamenjati.

Sredi leta (27. 6. 1879)²¹ so obravnavali obračun za leto 1878. Prihodki so znašali 7.785 gld 40 kr, odhodki 6.474 gld 24 kr, v blagajni je ostalo 1.311 gld 15 ½ kr.

Cestni in gradbeni odsek je poročal glede mestnega obzidja v občinski drevnici. V oglednem zapisniku so ugotovili, da si je M. Pirc prilastil del mestnega obzidja v občinski drevnici in trdi, da je njegova lastnina. Pirker je predlagal, da proti Pircu vložijo tožbo

zaradi motenja posesti, dr. Steiner pa je bil mnenja, naj mesto za varovanje svojih pravic raje pooblasti odvetnika. Ta predlog so sprejeli in zadolžili prisotnega dr. Mencingerja.

Gradbeni odsek je nadaljeval s predložitvijo gradbenega načrta Petra Majdiča. Pri tej točki je prisotni P. Majdič najprej zapustil posvetovanje, nato pa so sprejeli predlog dr. Steinerja, da Majdiču dovolijo gradnjo po predloženem načrtu šele, ko bo dovolil vpis služnosti v dobro mesta Kranja.

Odborniki so podprli tudi predlog makadamiziranja glavnega trga in nadaljevanje gradnje pločnika.

Naslednji mesec (**30. 7. 1879**)²² je odbor sprejel predlog služnostne pogodbe s P. Majdičem, ki ga je pripravil dr. Mencinger in ki ga bodo ponudili Majdiču, če hoče pridobiti gradbeno dovoljenje.

Na zadnji seji v letu 1879 (**25. 11. 1879**)²³ je bilo poleg predloga predračuna glavno poročilo namenjeno dobrodelnemu skladu 4.000 gld za vzpostavitev sirotišnice v Kranju. Gospodična Wilhelmina Scaria je namreč v oporoki z dne 13. 12. 1861 namenila 4.000 gld za pobožne ustanove v Kranju. Vsoto je v upravljanje prepustila svojemu spovedniku, knezoškofovskemu tajniku v Gorici, Janezu Globočniku, ki mu je bilo prepuščeno tudi uživanje obresti tega kapitala in je imel tudi pravico v svoji oporoki določiti, za kakšen dober namen se bo ta kapital porabil. Globočnik je v svoji oporoki z dne 2. 12. 1877 na prvo mesto postavil sirotišnico, na drugo pa hiralnico. Vse pa naj bi potekalo pod vodstvom usmiljenih sester. Odborniki so ugotavljali, da je kapitala premalo tako za eno kot za drugo in da Kranj tudi že ima hišo, v kateri je poskrbljeno za onemogle in bolne starce ter ubožni fond. Zato so občinski odborniki sprejeli predlog dr. Mencingerja, da kapital v upravljanje prepustijo mestnemu špitalu, ki bo delil obresti med uboge sirote in špitalnike. Predlog, naj bi s tem kapitalom upravljale usmiljenke, odpade, ker je za to namenjen kapital premajhen in je Globočnik s to določbo prekoračil pooblastila iz oporoke z dne 13. 12. 1861. Vendar deželna vlada predloga dr. Mencingerja, da bi združili nameravano ustanovitev sirotišnice z meščanskim špitalom (ubožnico), ni odobrila.²⁴

1880

Na prvi seji v letu 1880 (**19. 2. 1880**)²⁵ so predložili načrt in predračun za novo klavnico na savskem bregu. Na tej podlagi so sklenili dela poveriti tesarskemu mojstru Janezu Erženu s Šmarjetne gore.

Potrebna je bila tudi obnova skladišča protipožarne opreme, postavitev novega skladišča za tržne stojnice in prostora za tehtanje svinj. Za vse so pooblastili gradbeni odsek (za iskanje primernih prostorov in pripravo predračunov).

Na naslednji seji (**16. 3. 1880**)²⁶ so sprejeli predlog gradbenega odseka, da bodo prenovili in razširili skladišče za gasilsko opremo.

Finančni odsek je poročal o odloku deželnega predsedstva z dne 10. 3. 1880 glede prispevka mestne občine za c.–kr. državno gimnazijo, zahtevanega s strani ministra za bogočastje in pouk. Zastopstvo mestne občine je zagotovilo, da bo v prihodnje poskrbelo za vse stroške vzdrževanja stavbe (v smislu sklepa zasedanja z dne 18. 4. 1879).

Junjska seja (**4. 6. 1880**)²⁷ je bila ponovno namenjena prošnji Petra Majdiča, naj mu prepustijo prostor pri vodnjaku poleg savskega mostu. Sklenili so mu ga prepustiti pod naslednjimi pogoji: 1) plača 2.500 gld (ki jih je sam ponudil za odkupnino), 2) vodnjak na dvorišču njegove hiše št. 10 Savsko predmestje prepusti v last občini (ga ogradi od dvorišča in preuredi glede na nov dostop), 3) se obveže na nekem kraju v Savskem predmestju, ki ga bodo še določili, na svoje stroške zgraditi nov vodnjak, 4) zdajšnji vodnjak, ki bo porušen, ostane v javni uporabi tako dolgo, da bo začel obratovati novi.

Julija (**15. 7. 1880**)²⁸ so bila ponovno na vrsti vprašanja z nižjo gimnazijo in dopis ljubljanskega deželnega predsedstva glede njenega vzdrževanja. Na predlog J. Mencingerja so sklenili poslati deputacijo deželnemu predsedniku s prošnjo, da se za zahvali cesarju za najvišjo milost v imenu mestne občine Kranj.

Novo kočjo za tehtanje svinj so sklenili narediti po načrtu okrajnega inženirja K. Grimma poleg lipe na živinskem sejmu v Savskem predmestju. Sprejeli so tudi odločitev o gradnji lesenega stolpa za sušenje protipožarnih cevi.

Pred septembrskim razpravljanjem o gimnaziji je župan odbornike seznanil glede občinske čestitke cesarju za petdeseti rojstni dan. Z odlokom notranjega ministrstva z dne 21. 8. in kasnejših naredb deželnega predsedstva so občino obvestili, da kakšnih posebnih odgovorov na izraženo lojalnost ne bo.

Nato so prebrali dopis deželne vlade glede na listino, s katero se je mesto Kranj obvezalo prispevati k vzdrževanju gimnazije. Zapisali so obveze kranjske občine za vzdrževanje štirirazredne nižje gimnazije – vzdrževanje stavb (s kurjavo vred) in letni prispevek 1.000 gld, dokler pa gimnazija še ni štiriletna, letno po 250 gld. Prvotno bi moral zavod s šolskim letom 1880/81 popolnoma prenehati z delom, vendar je župan Šavnik ob nastopu Taafejeve vlade s pomočjo deželnega predsednika Andreja Winklerja dosegel, da je bila gimnazija reaktivirana; je pa morala občina poleg dotodanjih obvez vzdrževanja prostorov plačevati še 1.000 gld letno.²⁹

Prejeli so tudi odgovor c.–kr. polkovnega topniškega poveljstva na prošnjo župana za namestitev topniške baterije v Kranj. Na pisanje

topničarjev so odgovorili, da bi moštvo baterije lahko namestili v začasni kasarni, a da bi jih morali pred tem začasno namestiti pri meščanih, dokler omenjene (časne) vojašnice ne bi »izpraznili od najemnikov« in jo ustrezno adaptirali. Za topove bi morali zgraditi pokriti prostor in gaštejski pašnik prepustiti za vozno in jahalno šolo. V primeru, da bi baterijo res premestili v Kranj, so odborniki županu odobrili stroške za adaptacijo vojašnice.

Na predzadnji seji v letu 1880 (**26. 11. 1880**)³⁰ so najprej obravnavali predlog predračuna za naslednje leto. Predlog prihodkov je bil 6.335 gld 6 kr, odhodkov pa enak, ob običajnih davčnih ukrepih. Prošnji P. Majdiča za dovoljenje za odprtje kamnoloma v »sterževski reber« so ugodili s tem, da občini prepusti kamnite bloke, ki jih je imel na dvorišču in jih je občina nujno rabila za podzidavo stroja za vodnjak.

Da je občina v obravnavanem obdobju dobro gospodarila z denarjem, govori tudi podatek z zadnje seje v letu 1880 (**14. 12. 1880**)³¹, ko so si lahko dovolili, da so v skladu z zakonom z dne 2. 11. 1880 dotedanjo 10 % občinsko doklado na neposredne davke zmanjšali na 8 %.

1881

Prvo zasedanje v letu 1881 (**27. 1. 1881**)³² so odborniki začeli z branjem in sprejetjem zapisnika zadnjega zasedanja prejšnjega leta (14. 12. 1880). Nato je gradbeni odsek poročal o nameravani zaščitni gradnji na bregu pri klavnici (zaščitni oporni zid, jez ...). Izvedbo so prepustili županu in gradbenemu odseku.

Sledilo je pobiranje doklade na vino in meso za leto 1881. Na predlog F. Sajovica so sklenili pobiranje oddati v najem za pavšalni znesek 1.320 gld, tako da bo vsak mesec v občinsko blagajno kanilo 110 goldinarjev.

Župan je zatem predlagal, da bi mestno njivo, ki jo je imel v zakupu Gašper Podrekar, ponovno dali v zakup, ker se Podrekar ni držal zakupnih pogojev. Sklenili so počakati še do 19. marca, ko se bo iztekel rok za plačilo.

Pred naslednjo sejo (**20. 4. 1881**)³³ je mesto umrlega občinskega odbornika Matevža Štirna zasedel namestnik Martin Petan. Po branju in sprejetju zapisnika januarskega zasedanja so govorili o slavnostnem programu ob poroki nadvojvode Rudolfa z belgijsko princeso Štefanijo. Soglasno so sprejeli županov predlog, da v ponedeljek, 9. maja, ob večernem mraku razsvetlijo mesto, v torek pa streljajo z možnarji, okrasijo mesto in razobesijo zastave. Občinski zastopnik se bo udeležil slavnostne službe božje, okrajnega glavarja bo obiskalo odposlanstvo v čestitkami za vse najboljše, obdarovali bodo tudi reveže.³⁴

V nadaljevanju je župan poročal o oddaji del za zaščitno gradnjo na bregu pri klavnici. Zidarska dela za zaščitni jez so za 100 gld predali zidarskemu polirju Giovaniju del Medicu. Delal bo po načrtu okrajnega inženirja Konrada Grimma. Občina pa bo preskrbela gradbeni material.

Predlog Pavšlarja, da bi za čas od začetka maja do konca oktobra najeli poljskega čuvaja, tako kot prejšnja leta, so z osmimi glasovi odklonili.

Sledila je pritožba J. N. Pollaka glede postavitve stojnice Antona Rakovca. Odborniki so enotno sklenili, da mora Rakovec postaviti drugo stojnico na mestu za trgovce z usnjem, na za to določenem mestu.

Obravnavali so še dopis gozdnega komisarja (Franza Suda) glede nekih občinskih zemljišč, ki bi jih bilo treba opredeliti za gozdne površine. Enotno so sklenili, da se nekatere parcele, ki so bile označene kot pašniki, opredelijo kot gozd oziroma zaščitni gozd in se župan gozdnemu komisarju zahvali za njegovo promptno delovanje v javno korist.

Na oktoberskem zasedanju (**28. 10. 1881**)³⁵ so se po branju in sprejetju aprilskega zapisnika seje seznanili s poročilom požarnobrambnega odbora, da so namesto poveljnika gasilcev Matevža Pirca, ki je prostovoljno odstopil, izvolili Ferdinanda Sajovica.

Župan je poročal, da so gradnjo jarka v šolski ulici oddali zidarskemu polirju Giovanniju del Medicu za 3 gld 30 kr za klaftro, gradnjo novega bazena pa kamnoseku Lorencu Vodniku iz Ljubljane, za 1 gld 80 kr za kvadratni čevelj (še kar uporabljajo star merski sistem). Ugodili so tudi prošnji Janeza Šifererja za uporabo odvečne (pretočne) vode iz bazena.

Enotnemu sprejetju najemne pogodbe z vojsko za pašnik na Gašteju je sledila predložitev občinskega obračuna za leto 1880. Prihodki so znašali 7.653,83 gld, odhodki pa 6.502,83 gld. V dobrem so torej imeli 1.151 gld.

V naslednji točki so sklenili oddati štantnino in prihodke od tehtnice v najem za prihodnja tri leta z licitacijo, izklicna cena bo dotedanja najemna cena. Na predlog F. Dolenca bodo dotedanjemu najemniku Ferdinandu Kumru oddali ribičijo za naslednjih devet let pod dotedanjimi pogoji, z dostavkom v pogodbi, da s smrtjo najemnika veljavnost pogodbe preneha.

Nazadnje je F. Sajovic predlagal še namestitev dveh novih cestnih latern. Sprejeli so predlog za namestitev nove laterne na glavnem trgu (med hišnimi številkami 117–121) in druge pri zasuku stopnic pod hišo št. 55 (Martin Štirn). In nadalje še, da bi premestili svetilko pri

Prosim debemidati tridesit
 Goldinarije 30 Goldinarije
 Debun deludee gba
 io Dmego la gote sta
 chemidafere 30 flonini gresche
 goso zagane i lacoranti
 io fono Del medico Gioannini
 Kranjburg li 11 Settembre 1881
 io micceri flonini 30
 io Del medico Gioannini

Prošnja mojstra del Medica za dodaten denar
(SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 959)

hiši Franca Kuralta (Kokrško predmestje št. 26) na nasprotno stran, v bližino, kjer zavije državna cesta.

Na zadnji seji v letu 1881 (22. 11. 1881)³⁶ so po obveznem branju in sprejetju zapisnika prejšnjega zasedanja sprejeli poročilo, da so 6. novembra 1881 z aklamcijo izvolili (potrdili) stari protipožarni odbor. V potrditev so predložili še obračun požarne brambe za leti 1880 in 1881.

Zatem so zidarskemu polirju del Medicu odobrili izplačilo dodatnih 40 gld za dodatne stroške, ker so bili zadovoljni z njegovim delom pri gradnji kanala v Šolski ulici.³⁷

V zadnji točki zasedanja tega leta so se seznanili še z zapisnikom licitacije mestnih prihodkov. Licitacija je bila 16. novembra 1881. Za mestno tehtnico ni bilo nobene ponudbe; za centimalno tehtnico je ponudil največ dotodanji najemnik Franc Gogala – 85 gld letno; za oddajo stojnic in tržnih lop pa Anton in Katarina Engelmann 1.350 gld letno.

1882

Naslednje zasedanje je bilo šele 31. 3. 1882³⁸, ko je župan po branju in sprejetju zapisnika zasedanja z dne 22. 11. 1881 poročal, da so mestno tehtnico oddali v najem za leto 1882 Andreju Trebarju iz Kranja za 275 gld. Z gospo M. Sušnik so se dogovorili, da bo 20 % občinsko doklado na pivo za leto 1882 plačala v dveh obrokih po 20 gld. Nadzor živinskega trga so poverili okrajnemu živinozdravniku Francu Dočkalu za letno plačilo 100 gld. Pobiranje tarife za na sejem prignano živino pa so zaupali zakupniku štantnine A. Engelmannu. Po mestni tarifi bodo pobirali za ogled po 2 kr za rogato živino, 1 kr za pitance in pol krajcarja za plemenske svinje. Prav tako so Dočkalu (in občinskemu tajniku Jožefu Polaku) na podlagi odredbe okrajnega glavarstva z dne 28. 11. 1881 poverili mesogledništvo, za plačilo za to določene občinske takse. Pobiranje užitninskega davka in s tem povezano pobiranje 20 % občinske doklade bodo dali v najem za 110 gld.

Nato je nadzorni odbor poročal o pregledu občinskega obračuna za leti 1879 in 1880, obračuna špita za 1880 in obračuna požarne brambe od 15. 10. 1879 do 30. 10. 1881. Vse je bilo v redu in sledila je predstavitev občinskega obračuna za leto 1881. Prihodkov so naračunali za 7.284,25 gld, odhodkov za 5.203,58 gld, saldo torej 2.080,67 gld. Imenovali so tričlanski odbor za potrditev obračuna.

Odbor za požarno brambo je poročal, da imajo 58 aktivnih članov in da so kupili 14 novih čelad in nekaj gasilnega orodja. V smislu deželnega zakona z dne 15. 9. 1881 so imenovali dva komisarja (Omerzo in Sajovica) za izvajanje službe požarne policije.

Gradbeni odsek je poročal o ponovno predloženem gradbenem načrtu za širitve mlina s strani Petra Majdiča. Pri tej točki je odbornik P. Majdič sejo zapustil. Odbor je določil pogoje gradnje. Med drugim je določil za na novo odstopljeno občinsko zemljišče plačilo 3.000 gld (leta 1880 je Majdič že plačal za enak namen 500 gld, torej za občinsko zemljišče).

Naslednja občinska seja (22. 4. 1882)³⁹ je bila namenjena zgolj predstavitvi kupne in služnostne pogodbe s Petrom Majdičem. Majdič se je v njej zavezal, da bo izpolnil vse, kar so sklenili (zahtevali) na seji 31. 3. 1882 (glede odstopa potrebnega stavbnega zemljišča po gradbenem načrtu z dne 25. 3. 1882 in predelavo, rekonstrukcijo

občinskega vodnjaka, črpalke poleg Savskega mostu). Pogodbo, ki je obsegala deset členov, so prebrali in brez razprave soglasno sprejeli.

V mesecu aprilu so imeli še občinske volitve (27. 4. 1882).⁴⁰

Tretji volilni razred je volil ob devetih dopoldan, drugi ob treh popoldan in prvi ob štirih. Vsak razred je volil 6 odbornikov in 3 namestnike.

Tretji razred, udeležilo se je 57 volilnih upravičencev, je izvolil za odbornike Petra Mayerja, Franca Šifrerja, Karla Götzla, Janeza Šifrerja, Andreja Trebarja in Maxa Focka, za namestnike Alojza Pečnika, Jerneja Švelca in Matijo Zupana.

Drugi razred, udeležilo se je 12 volilnih upravičencev, je za odbornike izvolil Rajmunda Krisperja, dr. Janeza Mencingerja, Tomaža Pavšlerja, Ferdinanda Sajovica, Karla Šavnika in Franca Omerzo, za namestnike pa Antona Lindtnerja, Janeza Majdiča in Konrada Pučnika.

Prvi razred, udeležilo se je 14 upravičencev, je za odbornike izvolil Petra Majdiča, Vincenca Mallya, Janeza Kumra, Franca Dolenca, Heinricha Pirkerja in Martina Petana, za namestnike pa Jožefa Kovača, Antona Kumra, Matevža Rosa.

Vseh volilnih upravičencev je bilo 421. Volilnih upravičencev tretjega razreda je bilo 336, drugega 35 in prvega 50. Udeležba tretjega razreda je bila 19,9 %, drugega 34,2 % in prvega 28 %.

11. maja so nato za župana izvolili dotedanjega Karla Šavnika, za svetnike pa Franca Dolenca, Toma Pavšlarja in Ferdinanda Sajovica.

Po volitvah so na seji 9. 6. 1882⁴¹ izvolili člane in predsednike posameznih odsekov:

- Finančni odsek: predsednik dr. Janez Mencinger, F. Dolenc, F. Omerza, H. Pirker, F. Sajovic;
- Cestni in gradbeni odsek: predsednik Vincenc Mally, F. Dolenc, K. Götzl, T. Pavšler, F. Sajovic;
- Policijski odsek: predsednik F. Sajovic, H. Pirker, M. Petan, J. Kumer, T. Pavšler, R. Krisper, F. Omerza;
- Vodovodni odsek: predsednik T. Pavšler, M. Fock, K. Götzl, P. Majdič, V. Mally;
- Tržni odsek: predsednik Andrej Trebar, J. Kumer, R. Krisper, V. Mally, F. Šifrer;
- Ubožni odsek: predsednik K. Götzl, M. Fock, P. Majdič, P. Mayr, J. Šifrer.

Poleg tega je župan odbornike seznanil z odlokom deželnega predsedstva, po katerem so morali pošiljati overjene prepise zapisnikov zasedanj občinskih odborov okrajnemu glavarstvu.

Odgovor župana na dopis ljubljanskega mestnega vojaškega poveljstva glede premestitve eskadrona konjenice na mesto tedaj

nastanjene topniške baterije v Kranju, so odborniki pozdravili brez pripomb (vsebine odgovora niso zapisali).

Nato so sprejeli predlog F. Sajovica glede razširitve železniške postaje (stavb), ki je predvideval, da prek trgovske in obrtne zbornice ter s podpisi sosednjih občin zaprosijo direkcijo Rudolfove železnice za povečanje nezadostnih zmogljivosti postaje in postajnih skladišč. V zadnji točki so sprejeli še izvedbo za leto 1882 načrtovanih »jarkovnih in makadamskih« del.

Čez dva meseca (4. 8. 1882)⁴² je župan na seji seznanil odbornike, da bodo dela makadamiziranja ceste potekala po ceni 2 gld za dnino, tlakovanje kanalov (muld) in pločnika pa bodo oddali mojstru Tomažu Starini za ceno 1 gld za kvadratni meter pri širini 80 cm in za 1 gld 20 kr pri širini 50 cm.

N. Pollak se je še pritoževal glede revizije in modificiranja gradbenega dovoljenja za Petra Mayerja, a so ga zavrnilo.

Tudi novembrska seja (17. 11. 1882)⁴³ ni minila brez zadev Petra Majdiča. Finančni odsek je poročal glede vrnitve vsote 1.000 gld, ki jo je podaril J. Marenčič za morebitno novogradnjo dekliške šole, če vodnjaka poleg Savskega mostu ne bi prestavili. Spomnimo: na seji občinskega odbora 30. 4. 1876 so z enajstimi proti enemu glasu odborniki zavrnilo prošnjo Petra Majdiča za odstop občinskega zemljišča, ki bi ga Majdič potreboval za svojo gradnjo (cca 50 kv. metrov). To bi pomenilo tudi prestavitev mestnega vodnjaka. Odločitev je bila povezana s ponudbo J. Marenčiča, ki se je v primeru zavrnitve Majdiča obvezal, da bo za občinsko zemljišče, ki ga je zahteval Majdič za svojo gradnjo, plačal 5 gld po kvadratni klaftri, s tem bi zemljišče ostalo občinsko in vodnjak na svojem mestu. Poleg tega se je še obvezal, da bo za morebitno novogradnjo dekliške šole namenil 1.000 gld.

Po pogodbi z dne 24. 4. 1882 je občina zemljišče pri vodnjaku poleg Savskega mostu prepustila Petru Majdiču za širitev »umetnega« mlina. To je pomenilo, da bodo stari vodnjak porušili in ga prestavili. Vdova Marija Marenčič je zato zahtevala, da ji vrnejo 1.000 gld, ki jih je mož namenil za dekliško šolo, če bodo Majdiča zavrnilo. Odborniki so pristali, da ji to vsoto vrnejo, pod pogojem, da se odreče obrestim 180 gld od tega kapitala, ki so šle v korist špitala.

Poleg »Majdičeve zadeve« je finančni odsek (poročevalec H. Pirker) glede gradnje obrtne risarske šole v Kranju predstavil, da je mestna občina pripravljena prevzeti stroške za ogrevanje potrebnih prostorov in za učna sredstva te šole, odklanja pa plačilo učitelja. In nadalje, da pri obstoječih razmerah, ko večji del obrtnih vajencev ne obvladuje osnovnih potrebnih znanj, mesto potrebuje obrtno šolo po tržiškem vzoru, ki vsebuje tudi osnovnošolsko poučevanje. Predlog so

sprejeli enotno in to zadnje (potrebo po takšni šoli in ne po načrtovani risarski) bodo še posebej poudarili v poročilu okrajnemu glavarstvu.

Od pomembnejših zadev je odbor glede občinskega predračuna za leto 1883 ugotovil, da je predlog visel vsem občanom na ogled od 27. 10. do 12. 11. 1882. Ker ni bilo pripomb, so sprejeli prihodke v višini 10.661 gld 06 kr in izdatke 10.648 gld. Pri prihodkih bodo ostali pri enakih občinskih dokladah na neposredne davke – 8 %, prav tako pri posrednih – 20 %, za užitninski davek na vino, meso in pivo.

Na zadnji seji občinskega odbora v letu 1882 (6. 12. 1882)⁴⁴ so se odborniki po branju in sprejetju zapisnika z dne 17. 11. 1882 seznanili s poročilom o licitaciji mestnih tehtnic (z dne 29. 11.). Na licitaciji je J. Engelmann ponudil 206 gld, J. Gogala pa 207 gld. Odborniki so sklenili, da bodo tehtanje oddali, glede na njegovo veliko zanesljivost, J. Engelmannu, če se bo obvezal za plačilo 235 gld najemnine. V nasprotnem primeru bo sledil razpis nove licitacije.

Soglasno so sprejeli še predlog za oštevilčenje hiš v mestu in predmestjih z enotnimi kovinskimi tablicami, a s pristavkom, da bodo stroške nosili lastniki hiš. Sprejeli so tudi dodatni predlog, da vse ulice in trge opremijo z ustreznim poimenovanjem in to označijo s tablicami na račun občine. Za izvedbo so zadolžili cestni in gradbeni odsek.

Zapisniki zasedanj so v obravnavanem obdobju še vedno dosledno pisani v nemščini, a kljub temu da se je »še vedno bohotno šopirila nemščina v mestni hiši«,⁴⁵ je občina razglase za javnost izdajala v slovenščini. To je seveda povsem razumljivo, če je občinska oblast želela, da je prebivalstvo razumelo njene ukaze. Iz občinskih razglasov lahko med drugim vidimo, na kaj je morala opozarjati občina. Med vsemi se najbolj ponavljajo požarnovarnostna opozorila. Poglejmo si nekaj teh razglasov:

»Od mestne županije se daje na znanje:

Vsi posestniki in najemniki zemljišč so dolžni do sredi posta to je do konca prihodnjega meseca marca sadno in drugo drevje na verteh, germovje na polji in travnikih očistiti zapredenih gosenic, mrčesnih jajec in sežgati nabrana gosenčja gnjezda in jajca. (...)

Prav tako se morajo krošči (kebri) dokler letajo, od sadnega in družega drevja otrsati in pokončevati, kakor tudi na polji podjedi, to je červi iz katerih kebri nastajajo, se pri oranji ali kopanji zemlje precej za plugom s motiko ali lopato morajo pobirati in koj pokončati.

Takem, ki se bodo obotavljali naložila se bo kazen od 1 do 20 gld ali 12 ur do 4 dni zapora.«⁴⁶ (26. 2. 1878)

»Razglas

Zarad nevarnosti ognja se vsi hišni posestniki opomnijo na gasilni red za mesta in terge, vsled kterega mora vsaka hiša, kar je le mogoče pod streho en čeber vode pripravljene imeti. Ker se bliža letinski čas naj tedaj vsi gospodarji napolnejo omenjene čebre z vodo. Prihodnji mesec ogledovala bode komisija vse hiše, in bodo tisti, ki ne bi vode pod streho pripravljene imeli, oestro kaznovani.

Mestna županija v Kranji dne 27. marcija 878.«⁴⁷

»Razglas

Mestno županstvo naznanja:

1. Prepovedano je pod kaznijo na cesarskih cestah v grabnih živino pasti in puščati na cesti vozove pred hišami. Tudi se ne smejo poškodovati ali preč jemati cestne ograje.
2. Ker je bila neskerbljivost v ometanji dimnikov (ravfenkov) dostikrat kriva, da se je ogenj vnel, opomnijo se vsi hišni gospodarji, da na to gledajo, da se dimniki, peči in ognjišča večkrat počedijo. Tudi mora vsaka hiša pod streho en čeber vode pripravljene imeti.
3. Pasji davek se mora do konci tega meseca vplačati, sicer se bodo psi polovili.
4. V torek, 18. julija ob 9. uri zjutraj se bode košnja v mestnem delu v Šmarjetni gori po javni dražbi dala v najem.

Županstvo v Kranji dne 13. julija 1882 «⁴⁸

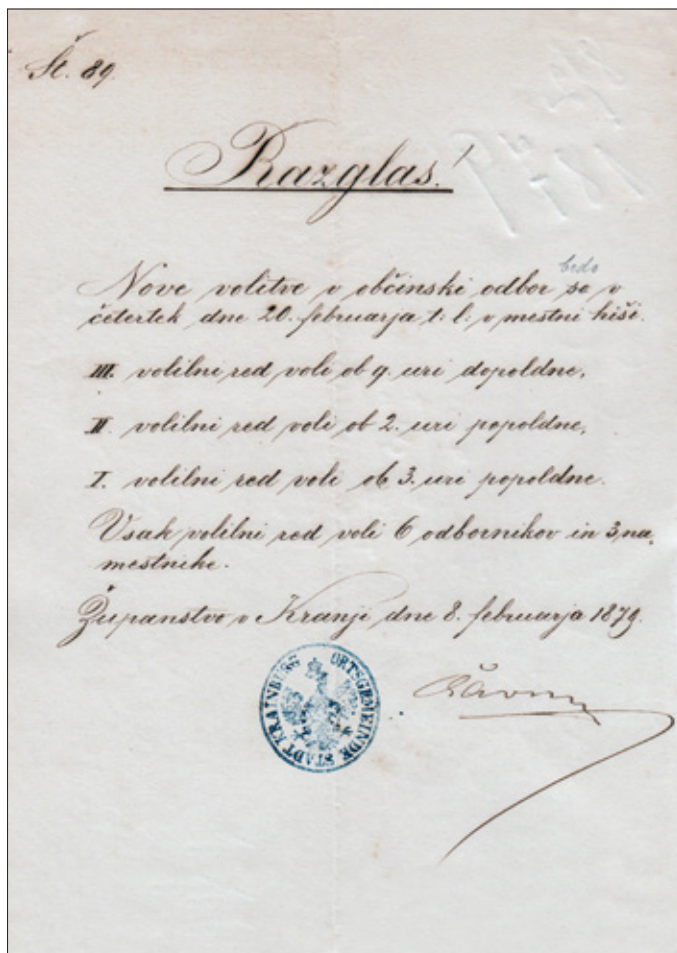
»Razglas

Vsled pritožeb, ki so došle županstvu, čedijo, umivajo in perejo nekteri svoje vozove, kočije in drugo hišno orodje na ulicah pred hišami, ali pa pri mestnih vodnjakih.

Ker so zdaj mestne ulice plastrane in popravljene, se zarad znažnosti javnih prostorov to v prihodnje ne more dopuščati, torej se naznanja, da je pod kaznijo prepovedano na ulicah pred hišami ali pa pri mestnih vodnjakih čediti ali prati vozove, kočije in drugo hišno orodje.

Mestno županstvo v Kranji dne 21. oktobra 1882«⁴⁹

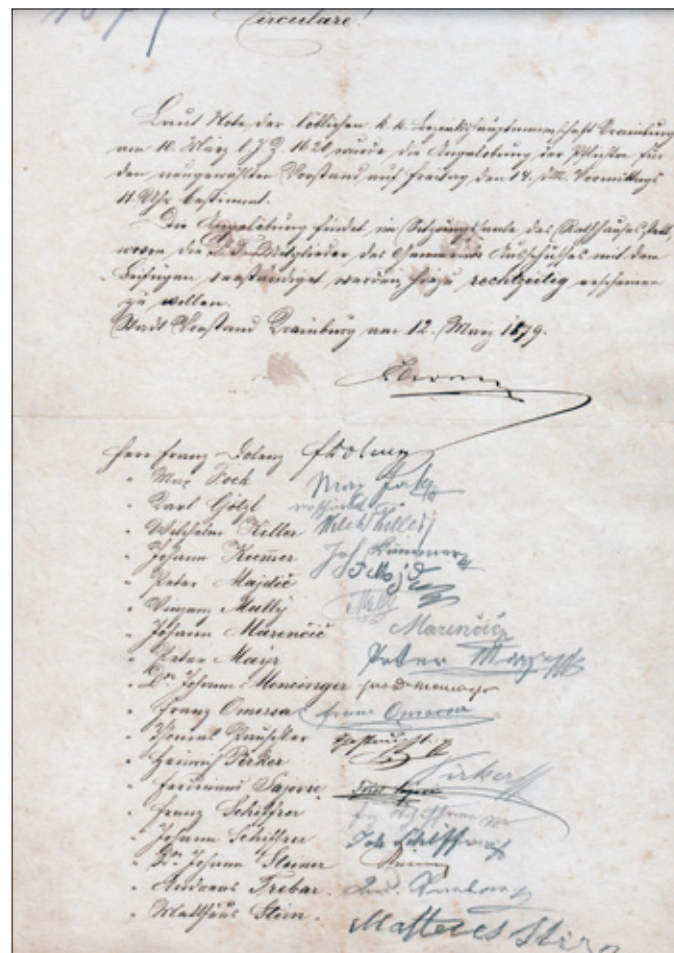
Za konec pa še o pritožbi kranjskega meščana občinskemu uradu. Občan se je 20. 10. 1879 pritoževal nad gostilničarko Marijo Rebol (»Štrukljevo«), ki je najela gostilniško obrt od Jerneja Dolžana in je imela v Kranju gostilno (hišna št. 175). V tej hiši je stanoval tudi pritožitelj (najemnik) in se pritoževal glede reda, miru in spodobnosti.

Urniki volitev za volilne razrede (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 918)

Piše, »da je z gostilno povezan bordel, v katerem se zbirajo oboževalci nje, njene sestre in postrežnice, to so, poleg nekaterih meščanov mesta, vsa elita pretepaških pijancev in kalilcev nočnega miru Kranja in okolice.

Razen ob tržnih dneh gostilno podnevi malokdo obišče. Okrog devetih zvečer so v njej posamezni gostje, ki so do desetih že popolnoma pijani, se začnejo prepirati in pretepati s pestmi in stoli, neredko tudi pred gostilno, do ure zapiranja. Ob desetih se zapre in nastopi kake pol ure dolg premor, nakar začne gostilničarka s svojima ženskama prepevati in znova vabiti svoje častilce. Ti se kaj kmalu pojavijo in spustijo jih noter.

Občinski odborniki in njihovi podpisi (SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 918)

In takoj začne zbor ubirati neredko cerkvene pesmi, ki pa kaj kmalu preidejo v komade kot »Höher Peter« in »O Marička, ti jo imaš«. Vendar pa preštevilni moški glasovi motijo harmonijo, cela scena postaja hrupna, začne se preklinjati, z nogo biti ob tla, stoli letijo okrog. Nazadnje se stepejo, ženske podpihujejo bojevitost s svojim vmešavanjem in odpro vrata, da lahko močnejši pretepači vržejo šibkejše na cesto.

Samo po sebi je umevno, da zmagovalci tako pridejo do dvojne zmage, saj so si s svojim trudom priborili naklonjenost lepe oštrke oziroma njenih družic. Proti jutru se nato parčki ločijo in slednjič dovolijo preostalim stanovalcem hiše nekaj malega počitka.

vpitjem, nato pa se je pretep preselil še ven, na javni trg, dokler nista prišla oba mestna stražnika in razgnala moške in ženske.

Hišni stanovalci in soseščina so prosili stražo, da že enkrat naredi konec temu neredu, razpuščenosti in nedostojnosti. Stražnik Košenina je na ta poziv odgovoril zelo značilno, da tam ne moreta nič opraviti, da bi bila samo za to gostilno potrebna dva stražnika, ker tam neredu ni nikdar konca. Sicer sta ukazala, da se preneha z muziko, vendar je bil to samo premor, potem pa se je nadaljevalo do polnoči.

Nemoravno početje pri Rebolovi vzbuja pri vseh poštenih meščanih ogorčenje, je tema mestnih pogovorov in poznano vsakemu otroku. To že škoduje tudi dobremu glasu mesta. Urad mestne občine mora ukrepati, nenazadnje ima podlago za ukrepanje tudi v §§18 in 60 obrtnega zakona z dne 20. 12. 1859 in v §10 občinskega zakona.«⁵⁰

(Pritoželj se je podpisal, a ne najbolj čitljivo.)

OPOMBE

- 5 Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond: Občina Kranj (SI_ZAL_KRA/0002), arhivska enota (a. e.) 858.
- 6 Prav tam.
- 7 Prav tam.
- 8 Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Skupščina občine Kranj, 1982, str. 324.
- 9 Prav tam.
- 10 Prav tam.
- 11 Prav tam.
- 12 Prav tam.
- 13 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 881.
- 14 Prav tam.
- 15 Prav tam.
- 16 Prav tam.
- 17 Prav tam.
- 18 Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Skupščina občine Kranj, 1982, str. 330.
- 19 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 881.
- 20 Prav tam.
- 21 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 887.
- 22 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 918.
- 23 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 905.
- 24 Prav tam.
- 25 Prav tam.
- 26 Prav tam.
- 27 Prav tam.
- 28 Žontar, str. 326.
- 29 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 930.
- 30 Prav tam.
- 31 Prav tam.
- 32 Prav tam.
- 33 Žontar, str. 327–328.
- 34 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 930.
- 35 Prav tam.
- 36 Prav tam.
- 37 Prav tam.
- 38 Med 88 mestnih revežev so razdelili 90 gld (a. e. 959, 10. 5. 1881).
- 39 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 953.
- 40 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 953.
- 41 V lastnoročni napisani prošnji je del Medico 11. 9. 1881 prosil: »*Visok gosput župan! Jas, Johan del Medico prosim, de bi mi dali tridesit goldinarjev, de bum deluvce plaču.*« (a. e. 959).
- 42 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 974.
- 43 Prav tam.
- 44 Prav tam.
- 45 Prav tam.
- 46 Prav tam.
- 47 Prav tam.
- 48 Prav tam.
- 49 Žontar, str. 332.
- 50 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 887.
- 51 Prav tam.
- 52 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 981.
- 53 Prav tam.
- 54 SI_ZAL_KRA/0002, a. e. 910.

Barbara Kalan

»IZ KRVAVIH ŽRTEV ZA DOMOVINO VZKLILA NAM BODE SREČNA BODOČNOST« – KRANJ V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE

UVOD

Mesto Kranj je bilo pred prvo svetovno vojno glede na upravno razdelitev avstro-ogrske monarhije eno izmed 11 okrajnih glavarstev na Kranjskem. Takšna razdelitev je veljala tudi v času vojne. Od leta 1911 dalje je bil župan Kranja Ferdinand Polak, podžupan pa dr. Valentin Štempihar. Kranjski župan je v času vojne dokaj redno skliceval seje občinskega odbora mesta Kranj, na katerih so župan, občinski svetovalci in odborniki obravnavali predvsem tiste dogodke v kranjski občini, ki so bili povezani z vojnimi razmerami: različne okrožnice deželne vlade in razglase okrajnega glavarstva, dobrodelne akcije, finančno situacijo občine ...

Avstro-Ogrska je 28. julija 1914 ob 11. uri Srbiji napovedala vojno. Kranj z okolico je tako postal del spopada, poimenovanega »velika vojna«. Slutnja vojne se je Kranjčanov dotaknila že mesec prej, ko sta v atentatu v Sarajevu umrla avstrijski nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga Sofija: »V nedeljo, dne 28. junija 1914 popoldne, je kakor strela z jasnega švignila preko širne Avstrije brzobjavna vest: "Prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Zofija Hohenberška mrtva kot žrtvi zločinskega napada." /.../ Nepopisna žalost je kakor temna noč razgrnila svoja črna krila nad vso širno našo domovino. /.../ Tudi v Kranju se je pri c. kr. okrajnem glavarju oglasilo mnogo odposlanstev in posameznikov, ki so bili prihiteli zatrjevat mu svoje sožalje do presvetlega cesarja in svojo ljubezen in zvestobo. /.../«¹ Kranjski župan je 30. junija 1914 ob 11. uri sklical izredno sejo občinskega odbora mesta Kranja, na kateri so prisotni izrazili svoje »globoko sožalje in vdanost do najvišje vladajoče hiše«. Avstro-Ogrska je že 25. julija začela mobilizacijo svojih čet. 27. julija so z železniške postaje v Kranju v boj za svojo avstrijsko domovino odšli tudi kranjski fantje in možje.

Na območju današnje Mestne občine Kranj so zaradi bližine soške fronte od leta 1915 dalje potekale številne aktivnosti, povezane z vojno: splošna mobilizacija, nastanitev vojaštva v Kranju in njegovi okolici ter njegov odhod na fronto (zlasti v času priprav na zadnjo, 12. soško bitko), zdravljenje ranjencev v vojaških bolnišnicah, prihod beguncev iz Galicije in Primorske ter italijanskih vojnih ujetnikov, soočenje s splošnim pomanjkanjem in draginjo ter različne dobrodelne akcije.

KDOR SE NE BORI Z OROŽJEM V ROKI, NAJ POMAGA Z DENARJEM: AVSTRIJSKA VOJNA POSOJILA

Avstrijska vojna posojila so bila eden izmed načinov financiranja vojne. Avstro-Ogrska jih je uvedla za pokritje vojnega proračuna – kmalu po začetku vojne je namreč ugotovila, da ne more računati na predujme finančnih institucij, vojna pa veliko stane. Namen vojnih posojil je bil, da prebivalstvo državi posodi denar, ta pa jim v zameno ponudi obveznice, s katerimi se obveže k vračilu posojil.

V času prve svetovne vojne je bilo razpisanih osem vojnih posojil, po prvotnem načrtu so si sledila na pol leta, novembra in maja. Najmanjša vrednost posojila je bila 100 kron. K njihovem vplačevanju je država spodbujala na različne načine: z oklici za razpis vojnih posojil, ki jih je pošiljala okrajnim glavarstvom na Kranjskem, in preko propagande v dnevnikih časopisih. Izkoristiti je želela tudi vpliv duhovnikov, ki naj bi dajali zgled. Celo v šolah so organizirali predavanja o pomenu vojnih posojil. Tako sta se na poziv k vplačilu 5. in 6. vojnega posojila odzvali tudi štirirazredna deška in petrazredna dekliška ljudska šola iz Kranja.² Mestna občina Kranj je do leta 1917 pri Mestni hranilnici Kranj vpisala 6 vojnih posojil v znesku 2.230.000 kron. Mestno županstvo v Kranju je svoje meščane preko okrožnic pozivalo, naj vpisujejo vojna posojila, saj je bila vodilna propagandna ideja, da naj bi s sodelovanjem pri vplačevanju posojil pokazali ljubezen do domovine: » /.../ Kdor podpiše vojno posojilo,

Vplačevanje vojnih posojil je oglaševal tudi časopis Kmetovalec.

naloži svoj denar ne samo najbolj ugodno, temveč tudi najbolj varno. Kdor podpiše vojno posojilo, ne pomaga samo državi v njenem težkem boju, temveč tudi najboljše skrbi za se. Bogate obresti so vam za plačilo, ker ste pomagali državi, ko so jo ogrožali sovražniki v njenem obstanku. /.../«³

V prvih letih vojne so ljudje še navdušeno posojali državi. Nekateri posamezniki so v vojna posojila vložili vse svoje prihranke in premoženje, saj so naivno verjeli, da jim bodo posojen denar vrnili. Toda po končani vojni Avstro-Ogrska tega denarja nikoli ni vrnila. Novonastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov namreč ni priznavala vračanja posojil bivše avstro-ogrske monarhije, zato je marsikdo ostal brez vseh prihrankov.

SOVRAŽNIKI NAS HOČEJO Z DOLGO VOJSKO IZSTRADATI: DRAGINJA IN POMANJKANJE

Čeprav je na začetku vojne prevladovalo mnenje, da spopadi ne bodo trajali dolgo, so si ljudje kmalu začeli zastavljati vprašanje, česa jim utegne v novih razmerah primanjkovati in koliko časa bo to trajalo. Že leta 1914 so bile po vsej Kranjski ustanovljene žetvene komisije, ki so morale poskrbeti, da so bila vsa kmetijska zemljišča po občinah obdelana pravilno in pravočasno. Na čelu žetvenih komisij so bili župani ali občinski svetovalci. Na Kranjskem je bilo ustanovljenih osem kmetijskih okrajev, znotraj katerih so žetvene komisije opravljale svoje nadzore. Eden izmed okrajev je bil tudi okraj Kranj/Kamnik, ki je bil dodeljen deželnemu mlekarškemu nadzorniku Legvartu.⁴

V Kranju je že avgusta 1914 začelo zmanjkovati moke. Vrstili so se popisi zaloga žita in moke. Vsakdo, ki je imel shranjeno žito in moko, je moral zalogo prijaviti občinski oblasti. Če tega ni storil, je bil kaznovan z zaporom ali denarno kaznijo v višini od 20 do 20.000 kron. Zaradi vse večjega pomanjkanja zlasti bele pšenične moke, je bil januarja 1916 za politični okraj Kranj izdan razglas, ki je določal, da so morali peki moki primešati najmanj 10 % in največ 20 % krompirjeve moke. Konec leta 1916 se je smelo kruh peči le še iz 60 % bele ali ržene moke. Pšenične moke je v Kranju močno primanjkovalo predvsem februarja 1917. Zato je Zavod za promet z žitom (s podružnico za Vojvodino Kranjsko v Ljubljani) mestno županstvo opozarjal, naj moko za kruh uporablja le za bolnike in stare ljudi. Kranjski zdravnik Edvard Globočnik je Kranjčanom izdajal potrdila, s katerimi so bili upravičeni do večje količine bele moke ali sladkorja.⁵

Prebivalci Kranja in njegove okolice so se kmalu srečali z rekvizicijo, ki je pomenila zaseg, prisilni odkup ali celo odvzem

brez odškodnine. Oblast je tako izvajala popise zalog in pridelka z namenom obvezne prodaje živil in drugih potrebščin državi po nizkih cenah. Ta jih je potem naprej prodajala po cenah, ki jih je sama določila. Država je kmetom pridelek lahko tudi zasegla. Kmalu je začelo primanjkovati tudi sena za konje. Januarja 1916 je morala občina Kranj vojaški upravi oddati več kot 15 ton sena.⁶ Ljudje so morali za vojsko oddati kovinsko orodje, orodje iz bakra, bakrovih zlitin in niklja. Država je zasegla tudi kuhinjsko posodje iz bakra in niklja, bakrene kotle štedilnikov, možnarje iz medenine, pralne kotle in vodne posode, kopalne kadi iz bakra in celo »kovinske predmete, ki imajo posebno umetniško ali zgodovinsko vrednost«.⁷ 16. novembra 1916 so vojaki iz zvonika kranjske cerkve sv. Kancijana pobrali tudi dva zvona.⁸

Dodaten ukrep, da bi ljudstvu zagotovili vsaj osnovna živila, je bila uvedba nakaznic za živila. Na karte so kmalu začeli prodajati vsa pomembna živila: moko, kruh, sladkor, kavo, olje in oblačila. V vseh letih vojne je v Kranju razen moke in kruha primanjkovalo tudi mleka, svinjskega mesa in svinjske masti ter sladkorja. Zaradi pomanjkanja je bilo sladkor prepovedano uporabljati med drugim za izdelovanje umetnih sadnih sokov, limonad in brezalkoholnih okrepčil, likerjev, sladkih žganih opojnih pijač ter izdelkov za kozmetiko.⁹ Uvedba nakaznic za sladkor 19. marca 1916 je porabo sladkorja omejila na en kilogram na osebo. Proti koncu leta 1916 so na Kranjskem uvedli še dodatne izkaznice za sladkor. Do večje količine sladkorja so bili upravičeni obrtni delavci, rudarji, železniški in poštni uslužbenci, ki so delali ponoči, ter gozdni delavci.

Primanjkovalo je tudi usnja in podplatov za obutev, saj se je po navodilih »usnje vseh vrst, ki se nahaja pri strojarjih in trgovcih v okolišju političnega okraja Kranj« zaseglo »v prid c. in kr. Vojaške uprave.«¹⁰ Usnje je postalo zelo zaželen in dragocen material. Kot nadomestek so predlagali čevlje z lesenimi podplati in predelavo starega usnja.

Določitev najvišje cene živil je povzročila pomanjkanje. Ker je država jemala za potrebe vojske ali pa si je vojska vzela kar sama, je to pomenilo, da je doma prihajalo do pomanjkanja in velike stiske ljudi. V letu 1917 je vladalo veliko pomanjkanje živil in življenjskih potrebščin, draginja pa je bila na vrhuncu. Način, kako naj bi rešili nastalo situacijo, so videli v aprovizaciji, organiziranem preskrbovanju z življenjskimi potrebščinami.¹¹ V praksi je delo aprovizacijskih odborov potekalo tako, da so takrat, ko so dobili hrano ali potrebščine, na oglasno desko dali razglas o njihovem razdeljevanju. Meso so prodajali samo ob določenih dnevih. Posebej velik naval pa je bil takrat, ko so razdeljevali moko.

Na desni usnjarna Ivana Rakovca, ki so ga oblasti med prvo svetovno vojno pooblastile za poverjenega usnjarja. Oproščen je bil tudi vojaške službe. (Fotografijo hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

Deželna vlada je nadzorovala tudi porabo petroleja, ki se ga je lahko uporabljalo le za razsvetljavo. V Kranju so smeli petrolej prodajati le tisti trgovci, ki jih je določilo okrajno glavarstvo. Prodajali so ga lahko le določenim industrijskim in obrtnim podjetjem, rudarskim in poljedelskim obratom, javnim uradom, bolnišnicam, za javno razsvetljavo ... Za občino Kranj so petrolej tako prodajali trgovci Franc Dolenc, Josip Majdič, Valentin Krajnc in Jernej Kušlan.

Vojna pa je prinesla tudi nekaj spoznanj. Ljudje so zaradi strahu pred lakoto zelo varčevali s hrano in iskali alternative tistemu, kar je primanjkovalo, kar je pomenilo tudi spremembe v prehranjevanju. Brali so knjigo *Varčna kuharica*, ki je reševala problem pomanjkanja hrane. Ljudje so se sicer znašli, toda oblastem vendarle ni uspelo preprečiti druginje in vse pogostejših kršitev zakonov.

»NAJBRŽ PRIDE PO TEM SPLOŠNEM POMANJKANJU BOLEZEN IN NA KONCU SMRT«

Stvari, ki so se ljudem pred vojno zdele samoumevne, so v vojnem času postale težko dosegljive ali omejene. Vsakdanje življenje je bilo podrejeno vojaškim potrebam. Zasegi različnih dobrin so postajali nekaj običajnega in ljudje so se sčasoma sprijaznili, da se bodo s podaljševanjem vojne slabšale tudi življenjske razmere. V življenje Kranjčanov je močno posegla cenzura, pa tudi razne druge prepovedi in omejitve. Vojna je prekinila tok življenja, poslabšalo se je zdravje in psihično počutje ljudi.

Prepovedane so bile najbolj vsakdanje stvari, kot je bilo prižiganje sveč na grobovih, saj je poleg petroleja primanjkovalo tudi sveč. V Kranju je bilo celo prepovedano sankanje po javnih cestah in poteh, že leta 1914 so bile izdane odredbe, ki so določale, kdaj in kako so v političnem okraju Kranj lahko odprte gostilne, krčme in točilnice žganja.¹² Leta 1915 so predpise o zapiranju gostiln, kavarn in točilnic še zaostri, saj so se morale zapirati že ob 20. uri, uvedli pa so tudi policijsko uro.¹³ Avstro-ogrsko ministrstvo za notranje zadeve je leta 1915 vsem županstvom na Kranjskem poslalo opomin, poimenovan »Ljudska hrana v vojnih časih«, v katerem je bilo zapovedano varčno ravnanje z živili.¹⁴

Kršena je bila nedotakljivost stanovanj. Hiše, stanovanja in župnišča je zasedlo vojaštvo. Primerne javne objekte so namenili vojaškim potrebam, tam so bile bolnišnice, skladišča, vojni uradi. Marca 1915 sta morali dekliška in deška šola svoje učilnice na Pungratu prepustiti kranjski gimnaziji, v katero so namestili 500 vojakov rekonvalescentov 97. pehotnega polka.¹⁵ V dekliški in deški šoli je pouk od leta 1915 do decembra 1917 potekal na različnih lokacijah: v sirotišnici sester usmiljenk, župnišču, hišah kranjskih meščanov (npr. v Ogrinčevi hiši na Glavnem trgu 2, Pfeiferjevi hiši nasproti »Stare Pošte«, Štempiharjevi hiši na Prešernovi ulici 15), na domovih učiteljic. Mladi niso imeli dobrih možnosti za pouk, poznale so se jim posledice vojne. Očetov ni bilo doma, matere pa so bile zaposlene pri aprovizaciji, kjer so ure in ure čakale, da so lahko kupile nekaj živil, ki so bila izjemno draga. Ker so bili otroci brez

Na poljih so delale ženske in otroci. Posnetek je iz okolice Kranja (Fotografijo hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

očetov, ki so bili mobilizirani, so zelo zgodaj začeli delati na poljih, hoditi v službo k obrtnikom ali na železnico in tako zašli v slabo družbo. Zaradi vojnih razmer je zelo trpela vzgoja: *»/.../ Raztrgano družinsko življenje, strahotne gospodarske razmere in dosledna podređitev vsega javnega življenja pod interese vojske – vse to je silno kvarno vplivalo na npravstveni razvoj mladine v obč. /.../«¹⁶*

Prva svetovna vojna je nedvomno spremenila poslovni utrip Kranja. Kljub temu pa so še vsaj leta 1917 v mestu delovali naslednji trgovci in obrtniki:

- trgovina z železnino, deželnimi pridelki, barvami, steklom in porcelanom Franca Berjaka na Glavnem trgu 1;
- trgovina z mešanim blagom Colnar na Prešernovi ulici 1;
- trgovska hiša in veletrgovina Ivan Savnik na Glavnem trgu 3;
- trgovina s tkaninami Ferdinanda Sajovica na Prešernovi ulici 11, Franca Crobatha na Prešernovi ulici 2, Pirca na Glavnem trgu 5 (v Petrkovi hiši) in Logar Kalana na Glavnem trgu 21;
- Čadeževa pekarna na Prešernovi ulici 13;
- urarji Rudolf Rus na Prešernovi ulici 13, Ivan Levičnik na Prešernovi ulici 15 in Matko Glavnik na Glavnem trgu 7;
- kavarna Jäger na Prešernovi ulici 17 (kasneje znana kot Mestna slaščičarna);
- lekarnar Karel Šavnik na Prešernovi ulici 6;
- trgovina s špecerijo Franca Dolenca na Prešernovi ulici 12, Likozarjeva špecerija v Jenkovi ulici 2 in špecerija Puppo na Maistrovem trgu 12;
- trgovina z molitveniki Marije Bizjak na Prešernovi ulici 14;
- krojač Anton Rešek na Prešernovi ulici 14;
- dežnikarstvo Pečnik na Prešernovi ulici 16;
- medicinarstvo in slaščičarstvo Janka Šinka na Glavnem trgu 11;
- trgovina s steklom, porcelanom in mešanim blagom Ferdinanda Hlebša na Glavnem trgu 17;
- brivec, lasuljar in maniker Valentin Rozman na Glavnem trgu 10;
- klobučarstvo Alojzija Pečnika na Tomsičevi ulici 32;
- mesnica Matije Goloba na Maistrovem trgu 7;
- veletrgovina Merkur Petra Majdiča na Koroški cesti 1.

»VOJSKA SE TAKO VLEČE ...«

Pri oblikovanju vojne podobe sta bili za državo velikega pomena cenzura in propaganda. Kljub cenzuri, ki se je v časopisih najpogosteje kazala kot bele ali črne lise brez besedila, so Kranjčani kar pozorno spremljali potek vojne. Na začetku so bile aktualne predvsem novice s severnega bojišča, kjer se je Avstro-Ogrska vojskovala s Srbijo. Ko pa je maja 1915 v vojno na strani antantnih

sil vstopila Italija, se je Gorenjska znašla v neposrednem zaledju soške fronte.

Kranj se je z avstro-ogorskimi vojaki srečeval že od začetka vojne, intenzivneje pa od leta 1915 dalje. V mestu sta bili nastanjeni vsaj 2 bolnišnici, rezervna bolnišnica »Zavidovič« in poljska bolnišnica št. 3 ogrskega Rdečega križa. Rezervna bolnišnica »Zavidovič« je bila marca 1915 najprej nastanjena v gimnaziji, junija pa se je razširila še v prostore dekliške in deške šole na Pungratu ter sirotišnico; svoje prostore je imela še v dvorcu Prevola na Rupih. Tam je bilo tudi vojaško pokopališče, na katerem so pokopavali umrle vojake iz te bolnišnice in okolice. Bolnišnica »Zavidovič« je Kranj zapustila konec marca 1916. Zdravniško osebje poljske ogrske bolnišnice je bilo nastanjeno v Pfeiferjevi hiši. V Smledniku je bila tudi bolnišnica za vojaške konje. Spomladi 1916¹⁷ se je v hiši na Prešernovi 18, ki je bila v lasti Marije Pollak, nastanilo kranjsko vojaško štacijsko poveljstvo.¹⁸

Pravo vojaško življenje se je v Kranju začelo septembra 1917. V času priprav na skupno nemško in avstro-ogrsko ofenzivo proti Italijanom so na travniku na Gašteju postavili barake, ki so služile kot začasno vojaško skladišče. Na Laborah (Stražišče pri Kranju) so uredili tudi začasno vojaško letališče. Takrat je koncentracija vojaštva v mestu močno narasla: *»/.../ Po ulicah so vozili težki vojni avtomobili; kjer je še ni bilo, so Nemci povsod napeljavali električno luč, postavili telefon; po zraku so krožili naši in (kakor so pravili) tudi sovražni aeroplani. Po hišah so stanovali nemški častniki, kjer je bila kaka količkaj velika soba, kakor npr. v ljudski šoli, so jo rabili za vojaško komandaturo ali pisarno. /.../ Zmagoviti nemški poveljnik von pl. Below je stanoval v Jezerškovi vili v Novem Kranju. /.../«¹⁹*

V mestu je bil od 9. septembra do 10. novembra 1917 sedež poveljstva 14. nemške in avstro-ogrske armade, ki ji je poveljeval general Otto von Below. Njeno poveljstvo se je nastanilo v stavbi kranjske gimnazije. V Majdičevi hiši na Stari cesti 3 (prej Savsko predmestje) pa je bilo nastanjeno poveljstvo II. soške armade. Nemški častniki so bili nastanjeni po gostilnah in stanovanjih domačinov in lastniki stanovanj so za čas njihove nastanitve prejemali plačilo. Del avstro-ogrskih vojakov je bil nastanjen v stavbi Ljudskega doma (danes Prešernovo gledališče Kranj), avstrijski in nemški častniki ter piloti pa tudi v Šempetrski graščini (nem. Schrottenturn) v Stražišču pri Kranju.

Armadno poveljstvo je bilo v času trajanja zadnje, 12. soške bitke, z neposrednimi radijskimi ter telefonskimi povezavami preko Kranja povezano s posameznimi opazovalnimi točkami, ki so

Dne 22/9. 1917 10. Lavorjev za vojaštvo na posesto

56		
119	Deva	svoga plehvat svetik
170	Haase	svoga plehvat ima podar nov spleha
170	Prose	svoga plehvat svigov hel svetik
127	Dikharar	svoga plehvat hel telon svajhen
127	Objelella	svoga plehvat hel svajhen svigov saba
192	Savnik	svoga plehvat hel svetik svigov saba
2	Bučar	svoga plehvat hel svajhen svigov saba
28	W. Jerešič	svoga plehvat hel svigov svigov saba
105	Spjalarman	svoga plehvat hel svetik ima saba od svetlog
57	Pisungar	svoga plehvat od svetlog telon svetlog hel svetlog

Kranjčani so septembra vojaškim oblastem za opremo prostorov gimnazije posodili veliko pisalnih miz, stolov, omar, umivalnikov in lavorjev. Za predmete, ki so jih Kranjčani posodili, so prejeli potrdila, vračati pa so jim jih začeli novembra 1917. (SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1422)

potekale od Tolmina do Bovca. Pomembno opazovališče na Kobilji glavi je bilo od Kranja oddaljeno le 45 kilometrov zračne razdalje. 25. oktobra je armadno poveljstvo v Kranju obiskal celo avstrijski cesar Karel.

Po končani 12. soški bitki je 29. oktobra 1917 Kranj z večino častnikov zapustil najprej von Below; ostal je le del armadnega poveljstva in častniki za oskrbo. Poveljstvo 14. armade je nato 10. novembra tudi uradno preneslo svoj sedež iz Kranja v Vittorio Veneto, prizorišče zadnje bitke v prvi svetovni vojni.

Vojaštvo je mestu in prebivalcem povzročilo kar nekaj škode, za njim je ostalo tudi nekaj neplačanih računov za namestitvev. Nemci so pri Kranjčanih ostali kar slabo zapisani, saj so »zagrešili toliko nasilstev, ropa in tatvine, da jih bode ljudstvo še dolgo bridko pomnilo.«²⁰

VSI ZA VSE: DOBRODELNOST MED KRANJČANI

Kljub slabim življenjskim razmeram in pomanjkanju v Kranju vseeno niso pozabili na dobrodelnost. Že oktobra 1914 so v Kranju začeli prihajati prvi begunci iz Galicije, večina jih je bila Poljakov. Kranjski zdravnik dr. Edvard Globočnik je v časopisu *Sava* prosil, naj se tem beguncem pomaga z obleko, čevlji, posteljnino in hrano. Za poljske begunce je prehrano prispevala predvsem Dijaška kuhinja, stanovali so po zasebnih hišah in stanovanjih, finančna sredstva pa je s težavo zagotavljalo kranjsko mestno županstvo. Poljski begunci so Kranj zapustili 30. septembra 1915.

Že pred prebojem soške fronte, konec oktobra in v začetku novembra 1917, so se Kranjčani srečali z italijanskimi vojnimi ujetniki. Na fotografiji je zbirališče italijanskih vojnih ujetnikov pri savskem mostu v Kranju, jeseni 1917. (Fotografijo hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije)

Z začetkom bojev na soški fronti so se v Kranju in njegovi okolici srečali tudi že s prvimi primorskimi begunci, ki jih je z domov pregnala vojna z Italijo. 11. novembra 1916 je bila ustanovljena podružnica »Posredovalnice za goriške begunce v Kranju«, njen predsednik je bil kranjski dekan Anton Koblar.²¹ Za goriške begunce in oslepele vojake so prirejali koncerte in gledališke igre.

Posebna oblika dobrodelnosti je bil brambni ščit, ki ga je kranjska mestna občina naročila konec leta 1915.²² Denar za vdove in sirote padlih vojakov so zbirali tako, da so prodajali žeblje, ki so jih potem darovalci slovesno zabili v lesen ščit, ki je bil na koncu uspešne akcije popolnoma prekrit z žebli. Brambni ščit je bil velik približno en meter, črno obrobljen, na srebrnosivem polju je bil grb mesta Kranja

Teden Rdečega križa od 30. aprila do 4. maja!
Pristopajte Rdečemu križu kakor udje!
Darujte Rdečemu križu ali skrbite za mladino darov v denarju!
Kupujte oficijalne znake Rdečega križa!

V dobrodelni akciji *Teden Rdečega križa* v Kranju so sodelovali člani gasilskega društva, gimnazijci, kranjske dame so pobirale prostovoljne prispevke, na Glavnem trgu je bila organizirana tombola, v kinu *Talija* je bila kinematografska predstava, v Ljudskem domu pa gledališka predstava. Akcija se je zaključila s koncertom v dvorani gospe Omersa. (*Sava*, 22. 4. 1916, str. 1)

in je stal na lesenem stojalu. Postavljen je bil pred mestno hišo, žebļje pa je bilo mogoče dobiti v občinski pisarni. Žebļji so bili posebreni, ponikljani, beli in črni; vredni so bili 20 kron, 10 kron, 1 krono in 20 vinarjev. Kranjski občinski odborniki so na svoji seji 13. oktobra 1915 imenovali odbor za brambni ščit, ki mu je predsedoval Janko Sajovic, člana pa sta bila Franc Ažman in Ivan Potočnik. Slovesno zabijanje žebļjev je potekalo 5. decembra 1915.²³ Zbrane je najprej nagovoril župan Polak, pojasnil je namen brambnega ščita in povedal, da je zanj večjo vsoto prispeval tudi cesar Franc Jožef. Kot prvi je žebelj zabil kranjski okrajni glavar Franc Schittnig – v imenu cesarja. Slovesno zabijanje žebļjev je potekalo do 16. ure, zbrali pa so 3.000 kron. Akcija zabijanja žebļjev v brambni ščit je trajala vsaj še do leta 1917.

Sčasoma je celotno življenje v Kranju postalo prepleteno z dobrodelnostjo. Na vsakem koraku so se vrstili pozivi dobrodelnih organizacij (npr. Rdečega križa), ki so zbirale dobrine za oskrbo vojakov na bojišču, za ranjene in obolele vojake, sirote, vdove, za podporo družinam vpoklicanih, za revno šolsko mladino ... V korist sklada za vdove in sirote padlih vojakov so organizirali *Dnevne darovanja*; v času trajanja akcije v Kranju ni bilo šolskega pouka.²⁴

Praznovanje razglasitve Države SHS v Kranju 29. oktobra 1918. (Fotografijo hrani Gorenjski muzej)

Zbirali so direktna finančna sredstva ali praktične potrebščine za vojake na fronti, kot so bile perilo, volna, star papir, listje jagod in robid za čaj ter koprive za vlakna. O dobrodelnosti Kranjčanov sta veliko pisala časopisa *Gorenjec* in *Sava*. Kljub lastnemu pomanjkanju so Kranjčani vsekakor »storili svojo dolžnost do domovine in cesarja v polnem obsegu«.

ZAKLJUČEK

Prva svetovna vojna se je na svoj način dotaknila prav vsakogar v Kranju in prizadela vse sfere mestnega življenja. Po zlomu soške fronte je nastopilo obdobje relativnega miru in upanja na boljši jutri. Kranjčani so se začeli ozirati proti letu 1918, ki je prineslo konec prve svetovne vojne, razpad Avstro-Ogrske in novo državo. Po začetnem navdušenju nad nastankom najprej Države Slovencev Hrvatov in Srbov in nato 1. decembra 1918 še Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev, sta konec leta 1918 po vsej državi nastopila malodušje in strah pred negotovo prihodnostjo: »/.../ Novo državo, novo domovino nam je prineslo to leto! Pa kje so njene meje? Na Koroškem divja hud boj prav v teh dneh! /.../ Kaj bo sploh iz vseh teh strašnih prevratov na vseh straneh? Lepe reči zares nam je prinesla "svobodna Jugoslavija"!«²⁵

Franja (Fani) Jugovic, učiteljica petrazredne dekliške šole in nekaj časa tudi njena ravnateljica, je vse od leta 1902 pisala dnevnik. Vanj je zapisovala svoja opažanja, mnenja ... Njeni zapisi o dogajanju v Kranju med letoma 1914 in 1918 so dragocen vir za poznavanje takratnih družbenih razmer v mestu. (Dnevnik je v zasebni lasti)

OPOMBE

- 1 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 2, Kronika štirirazredne deške ljudske šole v Kranju. Od 16. septembra 1913 do 31. avgusta 1922, leto 1914.*
- 2 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 8, Kronika petrazredne ljudske šole v Kranju, leto 1917, str. 97.*
- 3 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1401, Četrto vojno posojilo, leto 1916.*
- 4 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1399, Okrožnica vsem županstvom na Kranjskem, 8. marec 1915.*
- 5 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 5183.*
- 6 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1404, Seznamek onih posestnikov, ki so oddali dne 22. januarja 1916 seno za vojaško upravo, 25. januar 1916.*
- 7 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1405, razglašala 10. december in 8. avgust 1916.*
- 8 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 8, Kronika petrazredne ljudske šole v Kranju, leto 1916, str. 91.*
- 9 *SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka, t. e. 65, Razglas, 30. april 1917.*
- 10 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1410, razglas 1. december 1915.*
- 11 Poštrak, Anja; Kalan, Barbara: *V roki puškica, doma pa ljubica: leto 1917 na soški fronti in v zaledju Gorenjske.* Kranj: Gorenjski muzej, 2017, str. 27.
- 12 Sava, *Odredbe glede gostilničarske obrti*, 24. oktober 1914, str. 3.
- 13 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1399, Razglas, 22. junij 1915.*
- 14 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1399, Vsem županstvom, 6. februar 1915 in Sava, Ljudska hrana v vojnih časih*, 13. februar 1915, str. 2–3.
- 15 Dnevnik Franje Jugovic, zapis 12. marec 1915 (zasebna last).
- 16 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 2, Kronika štirirazredne deške ljudske šole v Kranju. Od 16. septembra 1913 do 31. avgusta 1922, leto 1915.*
- 17 Dnevnik Franje Jugovic, zapis 23. marec 1916 (zasebna last).
- 18 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 8, Kronika petrazredne ljudske šole v Kranju, leto 1916, str. 63.*
- 19 Prav tam, leto 1917, str. 109.
- 20 *SI_ZAL_KRA/0087, Osnovna šola Kranj, a. e. 2, Kronika štirirazredne deške ljudske šole v Kranju. Od 16. septembra 1913 do 31. avgusta 1922, leto 1917.*
- 21 *SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1402, 16. november 1916.*
- 22 V spominsko knjigo *Brambni ščit z grbom mesta Kranja 1915*, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj (*fond SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1389*), so od 5. decembra 1915 do 21. junija 1917 vpisovali zneske, darovane za vdove in sirote padlih vojakov.
- 23 Sava, *Slavnostno zabijanje žebljev*, 11. december 1915, str. 5.
- 24 Sava, *Dnevi darovanja*, 30. 9. 1916, str. 1.
- 25 *Kronika župnije M. B. v Domžalah 27. okt. 1918–1. feb. 1920* (dostopno na www.dlib.si).

»SAVA JE VAŠ LIST, KI SE POTEGUJE ZA VAŠE PRAVICE!«

UVOD

Tisk je v začetku 20. stoletja kot edino sredstvo množičnega komuniciranja doživel zlato dobo. To obdobje je zato pri nas tudi čas ustanavljanja pokrajinskih oz. lokalnih časopisov. Na njihov nastanek so v veliki meri vplivale takratne politične okoliščine, iz katerih je izhajala potreba po novih časopisih. Ti so bili namreč glavni komunikatorji, ki so omogočili, da so se informacije, ki so vplivale na oblikovanje odločitev, opredelitev in razumevanja sveta, razširile med širšo javnost.

Do konca 19. stoletja so se na Slovenskem izoblikovale tri glavne politične doktrine in se organizirale v tri stranke: konservativno katoliško SLS (od leta 1909 Vseslovensko ljudsko stranko), socialistično socialno demokracijo in liberalno narodno (napredno) stranko. Na splošno pa je bila na vseh področjih v prvem desetletju 20. stol. opazna politična delitev Slovencev predvsem na dva močnejša tabora. Socialna demokratska stranka je bila namreč zelo šibka, saj je bilo delavstva relativno malo.

V Kranju je za območje Gorenjske že izhajal časopis Gorenjec, ki je bil časopis katoliškega političnega tabora oz. Slovenske ljudske stranke. Ta je imela v političnem življenju prevlado. Kot politična protiutež se je pojavil časopis Sava. Gorenjec in Sava sta se pripravila prav o vsaki javni zadevi na Kranjskem in v Kranju.

V prispevku nas bo zanimal predvsem pogled časopisa Sava, ki je, kljub kratkemu obdobju izhajanja, zagotovo prav tako kot Gorenjec odigral svojo vlogo v kranjskem političnem in družbenem življenju.

Pri raziskovanju smo uporabljali zgodovinsko-analitično metodo s pregledovanjem posameznih izvodov časopisa. Vsebine smo skušali povezati z zgodovinskim razvojem dogodkov ter na podlagi tega ugotoviti vpliv zunanjih dejavnikov na vsebinske značilnosti časopisa.

V prispevku bomo na kratko predstavili tudi začetke delovanja tiskarne Sava. Kajti le dve politično nasprotno usmerjeni tiskarni sta lahko s tiskom dveh politično nasprotnih časopisov omogočili pestre politične boje v Kranju.

TISKARNA SAVA

Tisk novega časopisa je bil povezan z nastankom novega tiskarskega podjetja. Ciril Pirc, sicer poslanec v deželnem zboru in kasneje kranjski župan, je kot glavni delničar in predsednik družbe leta 1912 ustanovil tiskarsko delniško družbo in jo poimenoval **Tiskarna Sava**.¹ Koncesijo za tisk je odkupil od vdove Ignacija Reša, ki je bila zelo naprednega značaja. Za odkup koncesije je že prej dobila ponudbo s strani katoliškega Tiskovnega društva, a je njihovo prošnjo zavrnila. Od nje je nato Tiskarna Sava odkupila še nekaj črkovnega gradiva in dva starejša tiskarska stroja. Del opreme pa so pridobili celo od Ivana Lampreta.

Člani prvega upravnega odbora tiskarne Sava so bili Ciril Pirc, trgovci Franc Sirc, Janko Sajovic in Josip Majdič, nadučitelj Franc Luznar ter privatni uradnik Josip Cvar.²

Tiskarna Sava je najprej delovala v stavbi, ki so jo imenovali Podrtina,³ kasneje pa se je preselila v nekdanjo Kreuzbergerjevo hišo na Koroški cesti 8.

Sava ni bil prvi časopis, ki so ga tiskali v omenjeni tiskarni. Med letoma 1912 in 1913 so tiskali že mesečnik *Slovenska žena* (*Glasilo slovenskih žen*). Ponujali pa so tudi druge tiskarske storitve. V prvih letih je bil nabor tiskovin še zelo širok: vizitke, poročna naznanila, pisma, računi, vabila, lepaki, posmrtnice, letaki, trgovske karte, knjige, brošure. Šlo je torej za raznovrstne liberalne tiskovine, ki so se skladale s političnem prepričanjem lastnikov. Sredi prve svetovne vojne se je ponudba storitev skrčila, tudi kot odmev na splošne vojne razmere. Takrat so ponujali predvsem vojne dopisnice, v dobrodelne namene so tiskali tudi vabila na prireditve. Po prvi svetovni vojni so nadaljevali s tiskanjem brošur, tiskovin za pošto in železniško službo, cenikov in etiket, imeli pa so celo tisk šolskih zvezkov in knjig, ponovno so se osredotočili tudi na periodične publikacije.

ČASOPIS SAVA: »RAZŠIRJAJTE NAŠ LIST!«

Časopisi so bili za liberalno stranko zelo pomembni, saj je, kar se tiče podpore njenim idejam, v znatni meri lahko računala predvsem na podporo naročnikov svojih časopisov. Zato je bila tudi v časopisu Sava prisotna močna agitacija za pridobivanje novih naročnikov.

Tiskarna Sava je na Koroški cesti, kjer je bil nato postavljen Globus, delovala do leta 1947. Njena naslednica je bila Gorenjska tiskarna, ki je imela svoje prve prostore prav tako na tej lokaciji. (Fotografijo hrani Gorenjski muzej)

Tiskarna Sava je z oglasi v tedniku Sava brez uspeha iskala tiskarskega vajenca, kasneje tudi tiskarskega učenca z vsaj dvema razredoma srednje šole in posebnim pogojem – da je zdrav! (Sava, 30. 6. 1917, 5).

Tiskarna Sava je med prvo svetovno vojno našla novo tržno nišo: vojne dopisnice. Te so bile edina komunikacija med domačimi in njihovimi sorodniki na različnih bojiščih, zato so jih pošiljali v velikem številu. (Sava, 23. 6. 1917, 4)

Časopisi. Približal se je zopet čas, ko je treba naročiti časopise, bodisi obnoviti naročnino, ali pa nabaviti si novih. Dolžnost vsakega zavednega naprednjaka je, da si naroči le napredne časopise. Pokažimo vrata nasprotnim, zlasti pa klerikalnim časopisom. Vsak vinar, ki ga izdamo za klerikalno časopisje, pomeni ogromno škodo napredni in slovenski stvari. Ne izgovarjajmo se, jaz imam klerikalni list le v informacijo, mene itak ne prepriča itd. Mogoče je to, toda pomisliti je treba, da klerikalni list enkrat v hiši, ne pride samo naročniku v roke. V roke dobijo tak list tudi družinski člani, posli in drugi. In ako ne pridobi naročnika za klerikalne ideje, pridobi druge, ki verujejo zavitim lažem. Koncem leta pomečite iz hiše klerikalne liste in vsakdo naj naroči vsaj en napredni list.

Pozivi k naročanju Save in drugih naprednih časopisov (hkrati pa kritika klerikalnih listov) so bili zelo pogosti. (Sava, 27. 12. 1913, 4).

Podporniki stranke (in s tem tudi naročniki) so bili predvsem izobraženci, učitelji in prosvetne organizacije. »Toda njihova realna volilna politična baza, slovensko meščanstvo, je v tem času /.../ štela 16 % volilnih upravičencev.«⁴ Prebivalstvo v Kranju je v tem obdobju predstavljal večinoma obrtniški in trgovski srednji sloj.

4. januarja 1913 je bilo ob izidu prve številke časopisa v vabilu k naročanju zapisano: »Čuteč vsestransko potrebo in upoštevajoč mnogostranske želje naših vrlih Gorenjcev, smo se odločili z novim letom 1913, izdajati narodno napredni tednik politične in gospodarske vsebine pod naslovom SAVA.«⁵ Menili so namreč, da »niti ene napredne hiše na Gorenjskem ne bi smelo biti, kjer bi ne imeli 'Save'. Na delo torej vsi napredno misleči in pridobivajte 'Savi' novih somišljenikov in novih naročnikov.«⁶

Sedež uredništva časopisa je bil v Kranju, v Prevčevi hiši (št. 170) v Jahačevem prehodu. Naročnina na tednik je znašala štiri krone za celo leto, posamezne številke so prodajali po 10 vinarjev.⁷ Za primerjavo: v začetku izhajanja časopisa je eno kokošje jajce stalo malo manj kot 7 vinarjev, 1916 je bilo isto jajce vredno že 18 vinarjev. Časopis so pošiljali tudi v tujino. V tem primeru je bila naročnina 5,6 krone.

Dimenzije časopisa so bile 30 krat 45 cm, torej le nekaj centimetrov več, kot jih ima danes Gorenjski glas. Odgovorni urednik novega tednika je postal Lavoslav Mikuš.⁸ Od avgusta 1914 ga je v njegovi odsotnosti nadomeščal »začasni odgovorni urednik« Ciril Pirc.

Ob Prevčevi hiši je stala tudi gostilna Pri Jahaču (Fotografijo hrani Gorenjski muzej)

Časopis je izhajal vsako soboto ob 17. uri. V primeru, da je bil v soboto praznik, npr. velika noč, je časopis izšel že ob 14. uri. Imel je približno vedno enako število strani. V začetku izhajanja je bilo to 8, le nekajkrat letno se je število izjemoma povečalo na 10 ali celo 13. Tak primer je bil izvod časopisa z velikonočno priložo in izvod časopisa v začetku decembra, kjer se je število strani povečalo zaradi oglasov. Številka je bila obsežnejša tudi v primeru smrti kakšnega pomembnega kranjskega liberalnega veljaka zaradi osmrtnic in zahval.

Med pregledanimi izvodi smo zasledili zgolj eno številko, ki je obsegala le 2 strani.⁹ Šlo je za posebno izdajo, ki je izšla na ponedeljek, posvečena pa je bila izidu deželnozbornskih volitev. Število strani se je avgusta 1914 zmanjšalo na 4.

Z začetkom prve svetovne vojne je bila v vojskujočih državah uvedena cenzura časopisov, da bi bili ti lahko ves čas v službi vojske – podrejeni vojaškim interesom. Vsaka stran časopisa je bila natančno pregledana, cenzorji pa so neprimerne članke preprosto vrgli iz časopisa, tako da so izhajali z belimi lisami. To so bili prazni prostori na tistih mestih, kjer naj bi bil objavljen prispevek, ki ni ustrežal oblasti. Za vsako bolj svobodno besedo bi bil tudi tednik

Sava zaplenjen, zato so raje objavljali nesporno vsebino. V časopisu Sava takih praznih mest nismo zasledili, kar kaže na to, da vsebina očitno ni bila tako sporna in je bila Sava politično dovolj lojalna, da ni prišlo do cenzuriranja. Svoje mnenje glede cenzure so sicer objavili tudi javno. Zapisali so, da »svetovni dogodki zavirajo razvoj političnega, gospodarskega in socialnega življenja, vrhu tega pa v tako razburkanih časih umevna stroga cenzura tlači časopisje. Časnikarjem so več ali manj vezane roke /.../. Toda slovensko časnikarstvo mora vztrajati na svojem mestu in dolžnost slovenskega občinstva je, da ga podpira. Ko se zopet povrne blaženi mir, ko bo na razvalinah zopet vzkliklo novo življenje in ko bo vladala znova politična prostost, takrat bo zopet naše časopisje prišlo do veljave in mogočno povzdignilo svoj glas za svobodo in pravice slovenskega naroda.«¹⁰

Poleg avstrijske cenzure je bil velik problem časopisov tudi vpoklic časnikarjev v vojsko, kar je oteževalo novinarsko delo.¹¹

Zadnja številka časopisa je izšla 30. junija 1917. Ker je bil časopis tedenski, je skupaj izšlo le 236 številok. To ni bilo nič neobičajnega, saj je bila to značilnost časopisnega življenja tega obdobja. Kot razlog za prenehanje izhajanja časopisa so navajali tehnične težave in napovedovali, da »ko se povrnejo normalne razmere, bo Sava zopet začela izhajati.«¹² Tehnične težave je predstavljala predvsem dobava klišejev, torej odlitkov črk in slik, pripravljenih za tiskanje, in odstop črkovnega materiala v vojne namene. Problem je bil tudi dvig cen tiskovin, ker so se zvišale cene tiskarskih potrebščin. Že samo navadni tiskarski papir in barve so se med vojno podražile za 200–300 odstotkov.

S tem, ko so prenehali s tiskanjem časopisa, ki se finančno ni obrestoval, zgubil pa se je tudi njegov prvotni namen, so dejansko omogočili nadaljnje izvrševanje ostalih tiskarskih del in obstoj tiskarne Sava. Ker je časopis prenehal z izhajanjem sredi leta, so ponudili celo vračilo polovico že plačane letne naročnine.

»EJ, TUDI V KRANJU IZHAJA TAK LIST, KI JE VERNIKOM V POHUJŠANJE, SVETI CERKVI PA MOČNO NA KVAR!«¹³

Časopis Sava je začel izhajati v obdobju pred 1. svetovno vojno, ko je bilo strankarsko življenje še pestro. Bil je nosilec liberalnih in narodno naprednih političnih in gospodarskih idej. Potreba po novem časopisu je bila posledica dejstva, da je do tedaj osrednji gorenjski tednik *Gorenjec* (1900–1941) leta 1911 svojo prvotno liberalno smer obrnil na katoliško. *Gorenjec* je bil sicer prvi časopis, ki je začel izhajati v Kranju. Tiskali so ga v Lampretovi tiskarni. Ko je tiskarno kupilo Katoliško tiskovno društvo,

ki je tiskalo tudi časopis Slovenec, pa je padel pod vpliv Slovenske ljudske stranke. Ker lokalne zadeve seveda niso zanimale širše politike in njihovih velikih vodilnih časopisov, *Gorenjec* pa je prišel v nasprotno roko, liberalno naprednim Gorenjcem tako ni preostalo drugega, kot da ustvarijo nov časopis. »Res, prav razveselil sem se vesti, da se je zbudil Kranj k novemu odločnemu delu na socialno-narodno-naprednem polju, da se hoče otresti moreče more klerikalizma ter s krepko roko pomesti in odstraniti vse zapreke ter jih, če bo treba, neusmiljeno pometati v 'Savo'.«¹⁴ Pričakovali so, da bo imel nov časopis tako vlogo in vpliv, kot ga je imel Gorenjec na višku svojega izhajanja.

Razlike v usmeritvi in ideologiji med liberalnim in klerikalnim taborom so bile jasno opredeljene v uredniški politiki časopisov. »Vrsta nenehnih razkolov med posameznimi buržoaznimi strujami navzven in navznoter je zelo popestrila razvojno sliko njihove publicistike.«¹⁵

Liberalna struja ni mogla spregledati, da je Gorenjec prestopil na katoliško stran. »Katoličani in liberalci so se pripravili o vseh javnih vprašanjih in tako izgubljali veliko energije /.../. Ideološki spor in kulturni boj sta tako prežela slovensko javno in zasebno življenje, da sta vplivala kar na slovenski narodni značaj za celih sto let do danes.«¹⁶ Nič drugače zato ni moglo biti niti v Kranju.

Tudi časopis *Sava* se je s svojimi vsebinami večkrat obrnil proti klerikalcem na Gorenjskem, še posebej v Kranju. Čeprav so v prvih številkah napovedovali, da niso pristaši 'osebne gonje', so bila taka besedila izrazito ekspresivna in subjektivna, kar se kaže tudi z izborom besed. *Gorenjca* primerjajo z »umazano kunj« in z »na dražbi kupljenim glasilcem kranjskega farovža«, ki samo čveka, vpije, natolcuje, grize okrog sebe in »rīga kakor lačno osle, ki je po daljšem brskanju staknilo nekaj zanikrnega osata«. Očitajo mu, da svojim odjemalcev »poklada slamo podivjanega klerikalnega žurnalista – pomoči pero prav globoko v gnojnico, maže laž za lažjo na potrpežljiv papir, zavija na perfiden način naša izvajanja in hujska.«¹⁷

Tudi majhne težave so znali napihniti, da bi delovali eden proti drugemu. Še posebej so bili glasni pred nekaterimi političnimi vrhunci. Eden takih so bile deželnozborske volitve za Kranjsko leta 1913, ki so vzpodbudile veliko psovanja, obkladanja in podtikanja.

Z začetkom prve svetovne vojne leta 1914 so avstrijske oblasti prepovedale in ukinile parlamentarno življenje. Tako je bilo skoraj ves čas vojne, z izjemo delno prikritih aktivnosti narodnozavednih posameznikov. A s tem se nasprotovanja med meščani v Kranju sprva še niso pomirila. Postopoma so postale pomembnejše druge teme. Leta 1917 je prišlo do ponovnega političnega delovanja in v ospredje je prišlo majniško gibanje.

Ulogo lačne lisice, kateri je viselo grozdje previsoko, igrajo zopet enkrat naši klerikalci. Več kakor leto dni so varili v svojem „Gorenjcu“ brozgo, ki ni bila ne krop ne voda. Domišljali so si, da se bodo s svojo limonado polagoma vihotapili v meščanske kroge in si sčasoma pridobili saj nekaj upliva v našem mestu. Kakor poznamo naše meščanstvo, bi se jim kaj takega itak nikdar ne posrečilo, a odkar je z novim letom pričela izhajati „Sava“, je tudi tisto nezatno številce, ki nosi v Kranju klerikalni zvonec, polagoma prišlo do spoznanja, da s hinavskim prikrievanjem svojih namenov ne bo doseglo prav nobenega uspeha. S početka so se, kakor pič noj, zarili z glavo v grmovje, niso hoteli videti „Savo“ in ničesar slišati o našem listu. Ko smo se pa dotaknili novozasnovane pomožne bolniške blagajne, ki je — mogoče proti volji ustanovnikov — postala privesek kranjskega farovža, so končno vendarle stopili iz rezerve. Po preteku šestih tednov je „Gorenjec“ sramežljivo pripoznal svojim redkim bralcem, da v Kranju izhaja „Sava“ in zakadil se je z vso silo — ne morda v naš list — marveč v kranjski občinski odbor, katerega zadeva bolniške blagajne prav nič ne briga. Umevna je mrznja kranjskih klerikalcev do občinskega odbora, ker si kljub vsem naporom pri zadnjih občinskih volitvah niso priborili niti enega mandata, vsled česar tudi nimajo nobene besede pri občinskem gospodarstvu. V svoji onemogli jezici so tedaj porabili prvo priliko, da se obregnejo ob mestni zastop. Splezali so na obrtnega konja in zabavljajo raz to vzvišeno mesto na občinsko upravo, češ, da je prearistokratična ter starokopitna in da nima smisla za obrtni stan. Dokaza za svoje trditve sicer niso doprinesli nikakega, kar pa tu itak ne pride v poštev. Saj se jim gre edinole za to, da bi z opravljanjem zasejali med obrtnike nezaupanje do mestne uprave. Ti gospodje hočejo natveziti obrtnikom, da bi moral biti občinski odbor tako nekaka trgovska in obrtniška zbornica za Kranj in okolico! No, na ta lim med kranjskimi obrtniki ne bodo nalovili gimpljev. Tiste pa, katere že imajo, jim privoščimo prav iz srca. Tretjina kranjskih občinskih odbornikov pripada obrtnemu stanu, in ti zastopniki umejo bolje varovati interese svojih volilcev kakor „Gorenjec“, ki je v zadnjih dveh številkah v tem pogledu zagrešil nebroj budalosti, ki so se mogle izkuhati le v možganih nadedutega mladiča, ki je komaj prestopil prag našega mesta in niti malo ne pozna tukajšnjih razmer. Morda raztegnejo gospodje svoje delovanje raje na občinske odbore v Kamniku, Radovljici in Škofji Loki, ki so v klerikalnih rokah, in o katerih se dosedaj še ni čulo, da bi posvečali posebno pozornost obrtniškem vprašanju. Pometajte tedaj najprej pred svojim pragom in potem šele lajajte pod kranjskim rotovžem ter zabavljajte v našo zabavo na kisló grozdje — ker vam visi previsoko!

Eden izmed mnogih prispevkov v Savi, ki je bil usmerjen proti klerikalcem, vključen pa v rubriko Dnevne vesti. Hud spor, ki se je vlekel več mesecev, se je vnel zaradi bolniške blagajne. To je bila ustanova, ki je skrbelo za bolniško zavarovanje članov, ki je vključevalo brezplačno zdravljenje, pomoč pri porodih, denarno podporo v času bolezni in pogrebniho svojcem umrlega. (Sava, 15. 3. 1913, 4–5).

RUBRIKE IN TEME

Časopis *Sava* je bil zgledno urejen časopis z mnogimi rubrikami. Vseboval je tako poročevalna besedila, katerih namen je bilo informiranje, kot tudi presojevalna z interpretativnimi vsebinami. Vprašljiva je bila sicer njegova ažurnost oz. aktualnost, ki je poleg periodičnosti, publicitete in univerzalnosti ena od pomembnejših časopisnih prvin.¹⁸ Nekatere novice so bile namreč objavljene s tedensko zamudo. Spet druge pa so se nanašale na dogodke, ki so se dogajali le nekaj ur po izidu, torej v soboto zvečer.

Uredniška politika je določala, da bodo v uvodnikih razpravljali o domači in tuji politiki, finančnih vprašanjih in kulturi, v narodno-gospodarskem delu bodo objavljeni strokovni poučni članki o racionalnem gospodarstvu, dopisi bodo poročila iz vseh krajev Gorenjske, med dnevnimi vestmi bodo pomembnejši dogodki in poročila, podlistki pa naj bi bili »*dobro čtivo resne in šaljive vsebine*«. V tržnem in inseratnem (oglasnem) delu bo prilika za trgovce, da naznanijo svoja podjetja širšemu občinstvu. »*Kakor je iz tega kratkega posnetka vsebine tednika 'Save' razvidno, bo list vsestransko zanimiv in poljuden.*«¹⁹

Začetek prve svetovne vojne je seveda vplival na vsebino časopisa in vse rubrike, ki jih je vseboval. Tudi skozi vsebine časopisov, ki so postajale vedno bolj suhoparne, se čuti otopelost ljudi, spremembe v ritmu vsakdanjega življenja, predvsem pomanjkanje. Iz meščanskih vrst so v boj odšli najbolj aktivni. V mestu je zavladalo intelektualno mrtvilo, tudi *Sava* je prinašala vedno manj informacij o življenju v Kranju.

Na začetku izhajanja so se na prvi in drugi strani redno pojavljale avstro-ogrske politične novice, redkeje pa domače politične novice. Naslovi domačih novic, ki so prišle na prvo stran časopisa, so bile npr. Propadanje SLS, Klerikalna politika in Klerikalno gospodarstvo. Torej je šlo zlasti za protipropagande novice. Z začetkom prve svetovne vojne je na prvo ali prvi dve strani prišla rubrika *Svetovna vojna*.

Tudi rubrika *Politični pregled* ni vsebovala lokalnih političnih informacij, ampak poročila o političnih dogodkih drugje po svetu (Albanija, Bolgarija, Francija, Italija ...). Ta rubrika je bila z začetkom vojne ukinjena, delno jo je vsebinsko nadomestila rubrika *Zadnje vesti*.

Rubrika *Narodno gospodarstvo* je prinašala podatke o tržnih cenah in poročilo o tedenskih sejmih, ki so vsebovala informacije o tem, kakšne so bile cene živine in koliko živine so ponujali na sejmih. S prvo svetovno vojno so v rubriko vključili tudi stroške za vojaštvo.

Dopisi so bile novice iz vseh delov Gorenjske. Najbolj stalni so bili dopisi z Jesenic, iz Trziča in okolice, Železnikov, Škofje Loke, Cerklje in Rateč. Za dopisnike so zapisali tudi navodila: »*Vsi, ki zaznate za*

kako važnejšo stvar, sporočite jo našemu uredništvu. Pazite na delovanje naših nasprotnikov. Glejte jim na prste ter nam sporočite njih nakane. Vsa poročila so nam dobrodošla, samo da so dostojna in resnična. V vsaki vasi vas je nekaj naprednjakov; sestanite se in eden naj nam poda poročilo. Tudi to spada k organizatornemu delu napredne stranke /.../«.²⁰ Z začetkom prve svetovne vojne so rubriko ukinili, saj so ostali brez dopisnikov.

Teme, vezane na Kranj, je vsebovala rubrika *Dnevne vesti*. Poleg poročil o nesrečah, že omenjenih prispevkov, ki so bili usmerjeni proti klerikalcem, obvestil in informacij iz drugih delov Kranjske in sosednjih dežel, je prinašala informacije, povezane z društvi v Kranju (Telovadno društvo Sokol, Merkur – podružnica slovenskega trgovskega društva, Prostovoljno gasilsko in reševalno društvo Kranj, Prostovoljna požarna bramba in njena godba, Društvo obrtnikov).

Časopis ni bil le političen list, saj je prinašal tudi veliko koristnih informacij, ki so Kranjčanom prišle prav v vsakdanjem življenju. Taki so bili podatki o uradnih dnevih, voznih redih vlakov, delovnih mestih in o vojaških naborih, o tem, kdaj bodo izdajali potne liste, o različnih tečajih v Kranju (mizarskih, babiških, čevljarških), razpisi učiteljskih služb za kranjski šolski okraj in drugi razpisi, naznanila, obvestila o boleznih ljudi in živine (npr. oslovski kašelj, smrkavost konj), vremenske napovedi, informacije o vpisu v gimnazijo, opozarjanja na gledališke in kino predstave.

Kasneje so bili koristni razglasi, povezani z življenjem med prvo svetovno vojno (npr. glede točenja kave, kurjave v šolah, kazni za pomoč pobežlim vojnim ujetnikom, zvišanju davka, nakaznicah, omejevanju sladkorja, moke, masti in mesa ...) in informacije o padlih vojaki ali odlikovanjih, ki so jih prejeli. Pogosta so bila obvestila o smrti »vedno zvestih pristašev narodno-napredne stranke« ali porokah kranjskih meščanov.

Odhod vlakov iz Kranja proti:							
Jesenicam	7·49	9·56	12·29	4·32	7·27	10·50	10·50
Ljubljani	6·43	9·09	10·33	3·28	6·08	7·29	10·47
Trziču	7·53	—	12·23	4·38	—	7·40	—

Časopis *Sava* kot vir informacij, ki so bile uporabne v vsakdanjem življenju. Vozni red odhodov vlakov iz Kranja (*Sava*, 25. 1. 1913, 5)

Vreme v juniju. Prihodnji mesec izkazuje zopet veliko število vremenskih poruh, ki pripadajo po teoriji prof. K. V Zengerja na 2., 5., 10., 13., 15., 18., 20., 26. junija. Najmočnejše delujeta poruhi dne 5. in 18. junija; vrhutega se bode občutila proti koncu meseca še močna poruha z dne 1. julija. Po razdelitvi in intenzivnosti posameznih poruh pričakovati je, da nam junij prinese bolj deževno in s početka hladnejše vreme. Že v začetku junija prevladalo bo vsled poruhe z dne 2. povsem oblačno vreme s padavinami. Iz početka enakomerna toplota bo padala in dospe kmalu pod normalno. Po kratkem, komaj znatnem zboljšanju, se vreme okoli 5. zopet poslabša. Barometer vnovič pada in temperatura se pod vplivom jugozapadnega vetra nekoliko dvigne. V dnevih med 4. in 6. bo vreme deževno in padavine bodo dokaj izdatne. S prehodom vetra na severozapad se tlakomer prične dvigati, temperatura pa zopet pada. Med 7. in 10. pričakovati je jasnejše, a dosti hladno vreme. Poruhe dne 10., 13. in 15. povzročijo lahko prehodno deževje in šele okoli 15. bodo padavine izdatnejše in trajneše. V tem času bo veter precej močan ter pride od jugozapada ali zapada. Vsled tega se dosedaj hladno vreme otopli in temperatura se dvigne nad normalno. Zelo močna poruha z dne 18. bo imela za posledico močno otoplenje ter inklinacijo k pogostim nevihtam in padavinam. Ker pa za njo že 20. sledi nasledna vremenska poruha, ostane isto vreme celo do 21. Šele 22. pokaže tlakomer s stalnim dviganjem bližajoče se zboljšanje, ki bode trajalo do 25. Konec meseca nahaja se še pod vplivom poruh z dne 26. junija in 1. julija. Zato bo tudi ob nizkem zračnem pritisku in čvrstih, sčasoma burnih jugozapadnih ter zapadnih vetrovih prevladovalo večinoma deževno in nekoliko hladnejše vreme.

N. L.

Mesečno je bila objavljena tudi vremenska napoved za cel naslednji mesec. Karel Vaclav Zenger je bil češki fizik in meteorolog. V tistem času je veljalo, da so njegove meteorološke napovedi točne. Če je to res, je bil junij 1914 očitno precej deževen. Leta 1914 so na mestno hišo v Kranju namestili tudi vremensko opazovalnico. (Sava, 30. 5. 1914, 4)

Občasno so se lotevali tudi moralnejših tem (npr. o škodljivem vplivu alkohola in tobaka), veliko so povzemali splošne zanimivosti iz tujih časopisov ali domače zgodbe. Še posebej so se naslajali nad Vodiško Johanco.

Sleparica. Neko žensče ponuja ob ponedeljkih po Kranju neke rože, ki naj imajo baje zdravilno moč. V reklamo tega svojega blaga navaja, da je zdravila s temi rožami že dr. Slajmerja in tudi kranjske zdravnike, ko so bili bolni. To babnico bi priporočali kranjski policiji, da si jo bolj natanko ogleda in ji ordinira primerne „arcnije“.

Sava je objavljala različne vesti iz Kranja, ki danes spadajo med črno kroniko: o ropih, samomorih, nesrečah, požarih. Nekateri dogodki so bili bolj resni, spet drugi so se končali zgolj z ukradeno denarnico ali zlomljeno nogo. Junija 1914 so ndr. opozarjali na zdravilko z rožami. (Sava, 6. 6. 1914, 3)

Vsem županstvom. Temeljem razpisa c. kr. deželne vlade z dne 28. novembra t. l. št. 33640 so glede snaženja in vzdržnega razkuževanja javnih stranišč uveljavljene naslednje določbe: 1. je gledati, na v klozetnih skudelah ne zastaja blato. Skudela se mora vsakokrat posebej izplakniti z vodnim curkom. 2. Vsaka klozetna skudela se mora sleherni dan zvečer izmiti z 2odstotno lizolovo raztopnino. (2 žlici lizola na 1 liter vode). 3. S tako raztopnino je sleherni večer izsnažiti tla stranišča in klozetni sedež, slednji je s čisto cunjjo obrisati. 4. Stene stranišča je vsak dan s toplo vodo umiti. 5. Stranišča, ki stoje nad grebenico, so razkužiti, da se vsak dan po trikrat vliva vanje po 10 litrov apnene vode. 6. Pisvarji so držati vzdržema snažni in je tlak sleherni dan umiti z 2odstotno lizolovo raztopnino. V kolikor toraj pridejo te določbe v poštev v ondotni občini, n. p. pri javnih straniščih na trgih ali ulicah, pri straniščih v gostilnah in prenočiščih in v javnih zbirovalnih prostorih, se morajo povsod skrbno in strogo in hleherni dan izvrševati, zakar je županstvu kar najvestreje skrbeti.

Eden izmed objavljenih razglasov je podajal tudi navodila glede čiščenja javnih stranišč. To pokaže, da so bila prav vsa področja življenja v mestu uravnavana z mnogimi uredbami. (Sava, 12. 12. 1914, 3)

Pogosto so kazali popolnoma vsakdanje probleme v Kranju. Eden takih je bil problem trafike sredi mesta. »Ali misli finančno ravnateljstvo to zadevo nalašč zavleči, ali pa hoče stanovalcem sredine mesta le nagajati. SI. financa naj nikar ne misli, da imamo mi obrtniki toliko prostega časa na razpolago, da bi hodili parkrat na dan skoraj 5 minut daleč po poštni vrednosti in tobak. Zadnji

čas je že, da se napravi temu konec, zato zahtevamo rešitev tega vprašanja brez odlašanja.« (Sava, 5. 4. 1913, 4)

Prav v vseh letih izhajanja časopisa pa so redno objavljeni zapisniki sej Mestnega zastopstva v Kranju in zapisniki sej Kranjskega občinskega odbora. Vedno zanimiva tema kranjskih meščanov je bila tudi Narodna čitalnica. Še posebej so se razpisali o praznovanju njene petdesete obletnice in objavljali vse o dogodkih, ki jih je prirejala ter o dejavnostih njenih članov, npr. pevskih vajah. Izrazito je izpostavljena tudi dobrodelnost – tako pred vojno kot tudi med njo. Kranjčani so veljali za zelo dobrodelne in velikodušne darovalce za različne namene. Z darovi, darovalce je Sava vestno poimensko objavljala, so skrbeli za delovanje šolske kuhinje, za goriške begunce, za vojake na fronti in vdove doma. V ta namen so v Kranju prirejali številne prireditve, tombole, gledališče predstave, filmska predvajanja v kinu Talija. In prav vedno je »slavno kranjsko občinstvo« pripomoglo k »ugodnemu uspehu«.

ZA KONEC

Časopis *Sava* je vsekakor zanimiv zgodovinski vir, ki pa je bil ves čas v senci časopisa *Gorenjec*. Tega navadno citirajo avtorji, ki se ukvarjajo z Gorenjsko v obdobju tik pred in med prvo svetovno vojno. Da so se v *Savi* ukvarjali z raznovrstno problematiko in tematiko, je razvidno že iz prispevka. Spodnji članek pa kaže, da se ob pregledovanju zgodovinskih virov lahko tudi zabavamo in se je časopis dotikal tem, ki so še danes aktualne.

Kranjske klobase so uživale včasih imeniten kredit tako vsled njih kvalitete kakor tudi kvantitete. Dočim je pa sedaj ostala kvaliteta še precej pri starem, se kvantiteta manjša, kakor da bi klobase imele hitro jetiko. Ne bo dolgo, pa bodo delali klobaso iz slepiča, ki je krajši kot mezinec nežne dame. In če bo to opasno hujšanje klobas šlo dalje, utegnemo dobiti naposled pravi unikum: Kranjske klobase, debele kot rezanci.

Za konec nekaj kranjskega iz Kranja. 'Kranjske klobase za jetiko' še niso bile posledica pomanjkanja med prvo svetovno vojno. (Sava, 6. 6. 1914, 4)

OPOMBE

- 1 Do leta 1911 je skupaj z Ivanom Primožem Lampretom urejal časopis *Gorenjec*. Bil je tudi občasni dopisnik za časopis *Slovenski narod*.
- 2 Maja Smolej, *Razvoj tiskarstva v Kranju*, diplomska naloga (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1999), 36.
- 3 Hišo so leta 1960 podrli, danes je na tem mestu most čez reko Kokro.
- 4 Vasilij Melik, *Slovenski 1848–1918, razprave in članki* (Maribor: Litera, 2002), 640.
- 5 *Sava*, 4. 1. 1913, 1.
- 6 *Sava*, 5. 4. 1913, 4.
- 7 Ena avstro-ogrska krona se je delila na 100 vinarjev oziroma helerjev. V časopisu *Sava* ob navajanju tržnih cen uporabljajo izraz heler.
- 8 Lavoslav Mikuš je že imel uredniške izkušnje, saj je med letoma 1907 in 1911 urejal tednik in kasneje štirinajstnevnik koroških Slovencev *Korošec*. Nekaj časa je bil tudi odgovorni urednik *Gorenjca*.
- 9 Izvod *Save* z dne 16. 12. 1913.
- 10 *Sava*, 24. 12. 1914, 4.
- 11 Fran Vatovec, *Razvoj jugoslovanskega novinarstva I: razvoj slovenskega novinarstva* (Ljubljana: Visoka šola za politične vede, 1967), 188.
- 12 *Sava*, 30. 6. 1917, 1.
- 13 *Sava*, 3. 5. 1913, 3.
- 14 *Sava*, 4. 1. 1913, 4.
- 15 Vatovec, 1967, *Razvoj jugoslovanskega novinarstva*, 191
- 16 Janko Prunk in Marjetka Rangus. *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2014), 55.
- 17 *Sava*, 29. 3. 1913, 4.
- 18 Manca Košir, *Nastavki za teorijo novinarskih vrst* (Ljubljana: DZS, 1988), 15.
- 19 *Sava*, 4. 1. 1913, 1.
- 20 *Sava*, 3. 1. 1914, 4.

VIRI IN LITERATURA

- Košir, Manca. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS, 1988.
- Melik, Vasilij. *Slovenski 1848–1918, razprave in članki*. Maribor: Litera, 2002.
- Prunk, Janko in Marjetka Rangus. *Sto let življenja slovenskih političnih strank 1890–1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2014.
- *Sava*, 1913–1917.
- Smolej, Maja. *Razvoj tiskarstva v Kranju*, diplomska naloga. Ljubljana, 1999.
- Vatovec Fran. *Razvoj jugoslovanskega novinarstva I: razvoj slovenskega novinarstva*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede, 1967.

GLASBA NA POEZIJO SIMONA JENKA

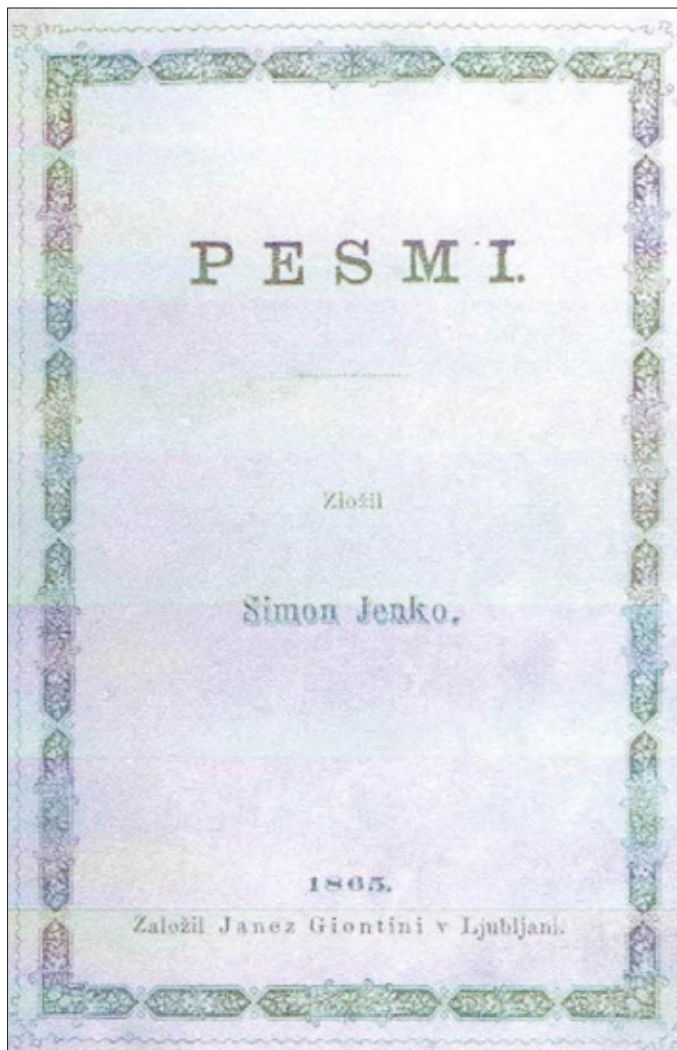
UVOD

Že prvi vpogled v poezijo Simona Jenka (1835–1869) da slutiti, da bo le-ta mogla in morala zanimati tudi glasbenike in skladatelje, saj gre nemara v večini primerov za ljubezensko poezijo, tisto, ki so jo v pesnikovem opusu zaznamovala najprej zgodnja ljubezenska doživetja; še zlasti, če upoštevamo, da so nanjo v začetku pomembno vplivali naša France Prešeren in Stanko Vraz, Nemeč Friedrich Schiller, Romun Nikolaus Leanu, na Dunaju pa zlasti Nemeč Heinrich Heine. Za razmah Jenkove nacionalne pesmi, kasneje tudi tako značilne za enakovredne dosežke skladateljev, pa so bila odločilna še politična in druga dogajanja po letu 1850, za Jenkovo refleksivno izpoved še posebno hude življenjske, socialne in moralne stiske v dunajskih letih. V refleksiji so Jenka pritegovala nematerialna, izkustvu nedosegljiva vprašanja duhovne resničnosti. Pesnik zaradi čutno dostopne realnosti, npr. pokrajine, še ni doživljal v pojavnih raznolikosti, kot domoljubni pesnik pa je posredno izražal težnje časa, vendar se je, kot že pred njim romantiki, umikal iz slovenskega nacionalnega v slovanski svet, iz sedanjosti v preteklost. V čustveni prizadetosti je nihal med eno in drugo skrajnostjo. V sredini 19. stol. je narodno zavest in čustvo prežela predvsem sedanjost, slovensko narodno navdušenje v petdesetih letih in politični dogodki tistega časa. Jenkova dotlej široka panorama slovanstva se je osredotočila na slovenski narod in njegovo usodo v avstrijski monarhiji, svoj meščanskodemokratski nazor pa je zamenjal s čustvenim pesimizmom. Njegova nacionalna lirika je najprej obvladala težnje realistične umetnosti. Nadalje pa je prišlo v okviru lirike v ospredje še ljubezensko izpovedovanje. V čutno odprti erotiki se je Jenko oddaljil od romantične ljubezenske pesmi. Še v tujini se je pri njem prvič oglasila zvestoba ljubezenski preteklosti, ki jo je spodbudilo nacionalno domotožje na Dunaju in pesnikova slovenska zavest. Premaknil se je v preteklost, v domače okolje. Jenkove apoteoze neuresničene mladostne ljubezni se je dotaknil še skepticizem. Pesnikova erotika pa je vztrajno težila k bolj stvarnemu, realističnemu, umišljenih predstav osvobojenemu doživljanju ženske. Tudi Jenkove pesmi o naravi so doživele pomembne spremembe. V vzporejanju narave in osebnih doživetij se tako napoveduje tudi novo razmerje do

Simon Jenko, 1865

nje. Tako na začetku Jenkove dunajske dobe prevladujejo pesmi, ki so se organsko razvile iz logičnega prisposodabljanja narave in človeka. Skozi tako preoblikovano, počlovečeno podobo pokrajine, razkriva svojo notranjost. Tu prihaja med človekom in oživljeno naravo do najbolj zaupnih stikov, do popolnega sporazumevanja. Pesnik Jenko poudarja, da je veselje najvišja in trajno obstojna resničnost, človekovo bivanje v svetu pa je v nasprotju z naravo kratkotrajno in nično. Na vse to je vplivala zlasti sodobna pozitivistična filozofija. Ob doživljanju narave se je Jenko vse bolj zavedal nasprotja med individualnim svetom človeka in zunaj človeško realnostjo. V njegovih pesmih je najti vse več kontrastnih slogovnih figur, zlasti antitezo¹ in oksimoron.² V nadaljevanju Jenkove poetične ustvarjalnosti se pojavijo še stih, ki kažejo neke vrste impresionistično razmerje pesnika do narave. Čeprav je proces lirizacije najbolj opazen v pesmih o naravi, so podobna znamenja vidna tudi drugje, celo v epskih in objektivnih pesmih. Ves ta čas pa se je spreminjal tudi pesnikov slog. Od razmeroma bogate figurativnosti v zgodnjih letih, je težil v zadnjem obdobju in v skladu z estetiko dobe k manj okrasnemu, skoraj nefigurativnemu izrazu.³

S. Jenko, *Pesmi*, 1864–65

GLASBA NA BESEDILA, POEZIJO SIMONA JENKA

Že v Jenkovi poeziji je bilo nekaj pevskega, glasbenega. Vsaj tako ga na primer ocenjuje Luka Svetec Podgorski,⁴ ki piše in »[...] hvali sicer skraja Jenka kot 'pravega pesnika, kateremu je Bog lepi dar podelil, pesmi peti iz srca k srcu [...]«.»⁵ Pri tem pa je ostal »pristni sin ču/v/stvenega slovenskega kmetiškega ljudstva ... dal v prvi vrsti izraza temu osnovnemu znaku slovenske narodne duše ... saj so postale mnoge njegove pesmi prava

Anton Nedvěd, *Pred durmi* (bes. S. Jenko), samospev, 1893

pravcata narodna lastnina ... ki so dobile tudi lepe udomačene napeve ...»⁶ »Oblika Jenkovih pesmi je po večini preprosta in se pogostoma približuje narodni (tj. ljudski!) pesmi ... Večina jih kar kliče po napevu, zato so glasbeniki že od nekdaj radi skladali tem pesmim napeve ...»⁷

Pred nami pa je zdaj popis oz. pregled vseh (slovenskih skladateljev), ki so ne glede na svoje (glasbene) žanre in slogovne usmeritve ter kompozicijske »šole« skladali (svojo) glasbo na Jenkovo poezijo oz. besedila. Med njimi prednjačijo vokalne in vokalno inštrumentalne glasbene oblike, te tako značilne povezujoče glasbene forme, ki združujejo kar dvoje umetnosti: literarno in glasbeno. Še več: največ je med njimi samospevov in zborov, teh tako značilnih form, v tem primeru tudi za odkrivanje Jenkove poezije v glasbi ali/in glasbe na Jenkove pesmi. Ne manjka pa med njimi tudi nekaj novodobne (vokalno inštrumentalne) glasbe s področja narodno zabavne in celo zabavne glasbe.

Anton Nedvěd (1829–1896)

- *Pred durmi* (za višji glas/petje s spremljanjem klavirja; v: Album 12 pesmi, 1893),⁸
- *V ljubem si ostala kraji/u* (mešani zbor a cappella, v: CD/6, Slovenska zborovska glasba, A. Nedvěd, Ljubljana: Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija, 2004 in moški zbor a cappella, v: GA RA SLO).

Benjamin Ipavec (1829–1908)

- *Kadar mlado leto* (mešani zbor a cappella; rkp. 18. okt. 1872; v: CD *Komorni zbor RTV Slovenija, ZKP RTV Slovenija*, Ljubljana 2012),
- *Pomlad* (samospjev; tisk: v: *Milotinke 2*, Glasbena matica Ljubljana, 1877; Ed. DSS št. 1777 in GA RA SLO),
- *Ponoči* (*Po noči*; samospjev; v: Ipavec B., *Slovenske pesmi za en glas in glasovir*; samozaložba, 1865 in GA RA SLO),
- *Pred durmi* (samospjev; v: Ipavec B., *Slovenske pesmi za en glas in glasovir*; samozaložba, 1865 in GA RA SLO),
- *Roža* (mešani in moški zbor a cappella/ljudska, GA RA SLO),
- *Vabilo* (moški zbor a cappella in samospjev; tisk: *Milotinke 3*, Glasbena matica Ljubljana, 1877; Ed. DSS št. 1777 in GA RA SLO),
- *V tihi noči* (samospjev; tisk: v: Ipavec B., *Slovenske pesmi za en glas in glasovir*; samozaložba, 1865; *Milotinke 1*, Glasbena matica Ljubljana, 1877; Ed. DSS št. 1777 in GA RA SLO),
- *Zakaj me več ne ljubiš?* (mešani zbor a cappella; v: CD/6, *Slovenska zborovska glasba*, 3-Ipavci, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003 in GA RA SLO).

Gustav Ipavec (1831–1908)

- *Mlada Mana* (samospjev, M. Špendal),
- *Naše gore* (zbor?, GA RA SLO),
- *Slovo od Milice* (zbor?, M. Špendal).

Davorin Jenko (1835–1914)

- *Molitev/Slovenska himna/Ti, ki si (ustvaril) nas .../Slavenska himna* (moški zbor/četverospjev a capp.; v: 18 slovenskih pesnij, op. 1, 1861/1858–62/ in *Srpske, hrvatske i slovenske pesme*, op. 5, 1870/1858–62/; FK KZ in FK Zbornik ARS),
- *Naprej, zastava Slave!* (moški zbor/četverospjev a capp.; v: 18 *Slovenskih pesnij*, op. 1, 1860–61, FK KZ; mešani zbor a cappella, v: CD/6, *Slovenska zborovska glasba*, 6-D. Jenko et al, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003; »slovenska narodna himna kot popotnica prir. za klavir« in angl. verzija With Slawa's Banner, Forwards! 1885; FK Zbornik ARS; prir. za simf. ork., GA RA SLO; prir. za pihalni orkester – godbo na pihala /= *Himna SV* v Es-duru/ in za pihalni orkester – godbo na pihala z zborom /v F-duru), GA RA SLO in *Arhiv OSV*),
- *Pobratimija* (moški zbor/četverospjev a capp.; v: 18 slovenskih pesnij, op. 1, 1861/1859–60/; FK KZ in FK Zbornik ARS),
- *Slabo sveča je brlela/Slabo sveča je gorela* (dvospjev s klav. in mešani zbor a cappella;⁹ v: 18 *slovenskih pesnij* op. 1, 1861/1858–

The image shows a page of a musical score for the piece 'Vabilo' by Davorin Jenko. The score is written for voice and piano. It begins with the tempo marking 'Allegro' and the title 'Vabilo' by 'S. Jenko' and 'Davorin Jenko'. The lyrics are in Slovenian and include phrases like 'ljubi-ca, pojd' z mano', 'le-pa je noč no-coj', and 'bo-ve svečtva-le, lu-na, lu-na naj bo-de mi'. The score consists of several systems of music, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are written below the vocal line.

Davorin Jenko, *Vabilo* (bes. S. Jenko), moški zbor a cappella, 1908

62/ in *Srpske, hrvatske i slovenske pesme*, op. 5, 1870/1858–62/; FK KZ in FK Zbornik ARS),

- *Vabilo* (moški zbor-četverospjev a capp.; v: 18 *slovenskih pesnij*, op. 1, 1861/1870/; mešani zbor a cappella, v: CD/5, *Slovenska zborovska glasba*, 6-D. Jenko et al, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003; FK KZ in FK Zbornik ARS).

Anton Foerster (1837–1926)

- *Mlad junak*, op. 57 (samospjev; tisk, Glasbena matica Ljubljana, 1896 in Ed. DSS št. 1777),

- *Naše gore* (mešani zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK¹⁰),
- *Pobratimija* (moški zbor a cappella, iz *Društvu »Slovenija«* na Dunaju, op. 27, št. 1, e-vir NUK in GA RA SLO in v: CD/7, *Slovenska zborovska glasba*, 4-A. Foerster, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003),
- *V brezupnosti* (moški zbor a cappella; v: GA RA SLO in mešani zbor a cappella; v: CD/9, *Slovenska zborovska glasba*, 4-A. Foerster, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003),
- *V tih noči* (mešani zbor a cappella; v: CD/1, *Slovenska zborovska glasba*, 4-A. Foerster, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003 in e-vir NUK),
- *Z glasnim šumom s kora* (mešani zbor a cappella; v: CD/20, *Slovenska zborovska glasba*, 4-A. Foerster, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003 in GA RA SLO).

Anton Hajdrih (1842–1878)

- *Adrijansko morje/Buči, buči, morje Adrijansko/Jadransko morje* (moški zbor a cappella, inf. v Rkp. NUK,¹¹ GA RA SLO in v: CD/18, *Slovenska zborovska glasba*, 6-D. Jenko, A. Vavken, D. Fajgelj, S. Stegnar, A. Hajdrih et al, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003).

Josip Kocijančič (1849–1878)

- *Vabilo* (moški zbor a cappella, GA RA SLO).

Janko Leban (1855–1932)

- *Zadnji večer* (mešani zbor a cappella, GA RA SLO).

Karel Hoffmeister (1868–1952)

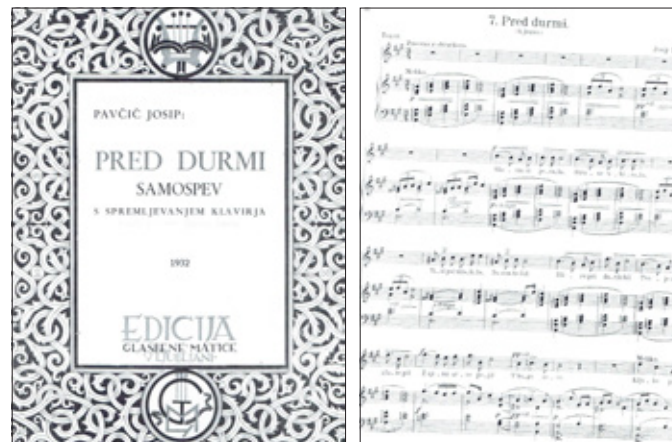
- *Ko zaspal bom v smrti* (mešani zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK¹²).

Ivan Laharnar (1866–1944),

- *Glej jih zvezde /kak' bleščijo* (moški zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK¹³),
- *Kadar mlado leto* (mešani zbor a cappella, e-vir NUK),
- *Lilije* (mešani zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK¹⁴).

Fran/c Jordan (1869–1924)¹⁵

- *Jadransko morje/Adrijansko morje* (moški zbor a cappella, e-vir NUK),
- *Od Balkana do Triglava* (moški zbor a cappella, e-vir NUK),
- *Pred odhodom* (moški zbor a cappella, e-vir NUK),
- *Skrivnost* (moški zbor a cappella, e-vir NUK).

Josip Pavčič, *Pred durmi* (bes. S. Jenko), samospev, 1932

Josip Pavčič (1870–1949)

- *Pred durmi* (samospev; tisk, Glasbena matica Ljubljana, 1910 in GA RA SLO).

Ferdo Juvanec (1872–1941)

- *Prošnja* (moški zbor, a cappella).¹⁶

Hrabroslav Otmar Vogrič (1873–1932)

- *Izpremenjeno/Spremenjeno srce* (moški in mešani zbor a cappella; v: CD/10, *Slovenska zborovska glasba*, 12-E. Hochreiter, F. Juvanec, H. Vogrič et al, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in GA RA SLO; inf. v Rkp. NUK¹⁷).

Josip Ipavec (1873–1921)

- *Pred durmi* (samospev, M. Špendal).

Josip Proháčka (1874–1956)

- *Tak si lepa (kakor zora)*; samospev, M. Špendal; prva izv. 15. 12. 1900 v Ljubljani/*Glasbena matica*).

Gojmir (Gregor) Krek (1875–1942)

- *Vabilo* (mešani zbor a cappella; v: CD/22, *Slovenska zborovska glasba*, 12-E. Hochreiter, F. Juvanec, H. Vogrič, V. Krek, A. Svetek, G. Krek, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in GA RA SLO),
- *V brezupnosti* (samospev, M. Špendal; prva izv. 13. 3. 1904 v Ljubljani/*Glasbena matica*).

Emil Adamič (1877–1936)

- *Dan slova/e/nski* (moški zbor a cappella, »prvemu slovenskemu pevskeemu društvu Lira v Kamniku poklonil o priliki društvene 25-letnice, 1882–1907,« e-vir NUK),
- *Mlado leto rožo kliče* (mešani zbor a cappella; v: CD/19,
- *Slovenska zborovska glasba*, 17-Emil Adamič, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in e-vir NUK),
- *Na snegu* (mešani in moški zbor a cappella; v: CD/13, *Slovenska zborovska glasba*, 14-Emil Adamič, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2003 in e-vir NUK in GA RA SLO),
- *Pevec* (mešani zbor a cappella; v: CD/20, *Slovenska zborovska glasba*, 17-Emil Adamič, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in e-vir NUK),
- *Primera* (mešani zbor a cappella; v: CD/18, *Slovenska zborovska glasba*, 17-Emil Adamič, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in e-vir NUK),
- *Zdravica* (moški zbor a cappella; v: CD/4, *Slovenska zborovska glasba*, 17-Emil Adamič, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in GA RA SLO).

Vinko Vodopivec (1878–1952)

- *Knezov zet* (mešani zbor a cappella; v: CD/4, *Slovenska zborovska glasba*, 20-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in e-vir NUK),
- *O večerni uri* (moški in mešani zbor a cappella; v: GA RA SLO in CD/8, *Slovenska zborovska glasba*, 21-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004),
- *Pobratimija* (moški¹⁸ in mešani zbor a cappella; v: GA RA SLO in CD/9, *Slovenska zborovska glasba*, 21-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004),
- *Po slovesu* (ženski in mešani zbor a cappella; v: GA RA SLO in CD/4, *Slovenska zborovska glasba*, 21-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004),
- *Ptici* (mešani zbor a cappella; v: CD/4 in CD/6, *Slovenska zborovska glasba*, 21/20-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in e-vir NUK),
- *Ves dan je pri oknu* (mešani zbor a cappella; v: CD/7, *Slovenska zborovska glasba*, 20-Vinko Vodopivec, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2004 in GA RA SLO).

Stanko Premrl (1880–1965)

- *Korak v življenje* (mešani zbor a cappella; v: CD/16, *Slovenska zborovska glasba*, 23-Stanko Premrl, Ljubljana: *Slovenski komorni*

zbor/Slovenska filharmonija, 2005),

- *Lilije* (mešani zbor a cappella; NA, 6/1906, 2. zv., str. 24 in GA RA SLO),
- *Log za log se skriva* (mešani zbor a cappella; v: CD/15, *Slovenska zborovska glasba*, 22-Stanko Premrl, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2005 in e-vir NUK),
- *Mati* (ženski zbor a cappella; v: CD/3, *Slovenska zborovska glasba*, 23-Stanko Premrl, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2005 in GA RA SLO),
- *Pobratimija* (moški zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK,¹⁹
- *Ptici* (samospjev, M. Špendal),
- *Trojno gorje* (mešani in moški zbor a cappella; mešani zbor v: CD/15, *Slovenska zborovska glasba*, 23-Stanko Premrl, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2005, GA RA SLO in e-vir NUK),
- *Z glasnim šumom s kora* (mešani zbor a cappella, e-vir NUK in inf. v Rkp. NUK²⁰).

Vasilij Mirk (1884–1962)

- *Divja rož(ica)* (mešani zbor a cappella; v: CD/14, *Slovenska zborovska glasba*, 24-Vasilij Mirk, Ljubljana: *Slovenski komorni zbor/Slovenska filharmonija*, 2005 in e-vir NUK).

Mihael Rožanc (1885–1971)

- *Roža* (moški kvartet ali oktet a cappella, e-vir NUK).

Karlo Adamič (1887–1945)

- *Molitev* (moški zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK²¹).

Adolf Gröbming (1891–1969)

- *Dekle/ Pri oknu* (ženski zbor a cappella, GA RA SLO).

Heribert Svetel (1895–1962)

- *V tih noči* (samospjev, GA RA SLO).

Ludvik Puš (1896–1989)

- *Lenčica* (mešani zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK²²),
- *Roža* (mešani zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK²³),
- *Pastirček* (otroški-ženski zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK²⁴).

Matija Tomc (1899–1986)

- *Moč ljubezni* (mešani zbor a cappella, e-vir NUK in inf. v Rkp. NUK²⁵),
- *Pa nobenega ne* (ženski zbor a cappella; inf. v Rkp. NUK²⁶).

Peter Lipar (1912–1980)

- *Rosa, hladna/mlada/ rosa* (mešani zbor a cappella, GA RA SLO).

Mario Rijavec (1921–2006)

- *Zadnji večer* (glas in ork., slovenska ljudska, GA RA SLO).

Pavle Merku (1927–2014)

- *Obraz* (mešani zbor a cappella, GA RA SLO),
- *Zvečer, tri pesmi Simona Jenka* (sopran, violina in orgle, e-vir NUK in Ed. DSS št. 1312).

Jakob Jež (roj. 1928)

- *Slovenska zgodovina* (mešani zbor a cappella, GA RA SLO).

Jure Zdovc (1929–1981)²⁷

- *Nevabljeni svat* (vokalno-inštr., e-vir NUK),
- *Riba brez vode ne more živeti'* (polka, vokalno-inštr., e-vir NUK).²⁸

Ati Soss (1930–1986)

- *Sonce rumeno* (glas in ork., GA RA SLO).

Anton Klančič (1935–2002)²⁹

- *Pomlad* (moški zbor a cappella),
- *Ponoči* (moški zbor a cappella).

Franc Korbar (roj. 1938)

- *Cvetje kakor lani /Kadar mlado leto*, 18. pesem iz *Obrazov*³⁰ (vok.-inštr. ans., GA RA SLO),
- *Domovina/Pred odhodom*³¹ (vok.-inštr. ans. in tudi druge /prirejene/ zasedbe; tudi za pihalni orkester oz. godbo na pihala;³² GA RA SLO).

Jože Teran (roj. 1943)

- *Lepa Neža* (vokalno-inštr., GA RA SLO).

Janez Bončina Benč (roj. 1947) & *Bele vrane*

- *Mirno desno si mi(po)dala* (vokalno-inštr., GA RA SLO).

Tomaž Kozlevčar (roj. 1956)

- *Želja* (glas in ork., GA RA SLO).

Pavel Merljak (roj. 1959)

- *Po slovesu* (samospjev, GA RA SLO).

Domovina

glasilo: F. Korbar
besedila: S. Jenko

1) Sobotni večer, praznični, svetlo, živahno, s svetlo barvo. 2) Sobotni večer, praznični, svetlo, živahno, s svetlo barvo. 3) Sobotni večer, praznični, svetlo, živahno, s svetlo barvo.

FFZ Domovina, domovina, obljubi, obljubi, obljubi, obljubi.
Bog in, k' tvoj bo veselje, greš dajati in odhrani.

Franc Korbar,
Domovina
(bes. S. Jenko;
Pred odhodom),
1969

Andrej Misson (roj. 1960)

- *Na Sorškem polju*.³³

Boštjan Soklič (roj. 1962) & **Tantadruj**

- *Cekin* (vokalno-inštr., GA RA SLO),
- *Dekle v gozdu* (vokalno-inštr., B. Soklič),
- *Od Janezove Neže* (vokalno-inštr., B. Soklič),
- *Plesav/l/ca* (vokalno-inštr., B. Soklič),
- *Skopal sem globoko jamo* (iz *Obujenj*; vokalno-inštr., B. Soklič),
- *Vasovavec* (vokalno-inštr., GA RA SLO).

Aleš Hadalin (roj. 1962)/Davorin Jenko

- *Naš maček* (glas in ork., GA RA SLO).

Sonja Huč & Oton Pavlič

- *Góri*,
- *Jetnik*,
- *Ljubezem* (v: YouTube),
- *Rož/ic/a*, (uglasbena poezija).

NAMESTO ZAKLJUČKA

Kljub temu da lahko iz zgornjega popisa zabeležimo nekaj več kot sto uglasbitev 75 pesmi – poezije Simona Jenka v slovenski glasbi (samospevi, zbori, vokalno instrumentalna glasba) več kot 40-ih avtorjev skladateljev: vse od romantikov, kot so bili to na primer tudi neke vrste Jenkovi sopotniki (D. Jenko, B. in G. Ipavec, A. Nedvč, A. Foerster idr.), pa do slovenske moderne glasbe ne moremo reči, da je bila Jenkova poezija posebej navdihujoča. Omenjeno tezo lahko zanika edinole uglasbitev Jenkove himne *Naprej, zastava Slave!* in pa dejstvo, da se njegove poezije lotevajo v zadnjem času tudi avtorji narodno zabavne in celo zabavne glasbe. Vsekakor gre v tem primeru, torej v primeru (kant)avtorjev (J. Benčina Benč, B. Soklič, A. Hadalin, Sonja Huč & Oton Pavlič idr.) za skrajno aktualizacijo Jenkove (romantične) poezije. Četudi samo za pet Jenkovih pesmi ugotovimo, da jih je uglasbila dobra deseterica (slovenskih) skladateljev (D. Jenko, B. in G. Ipavec, A. Nedvč, A. Foerster, J. Kocijančič, J. Pavčič, F. Juvanec, J. Ipavec, G. Krek, V. Vodopivec, S. Premrl, M. Rožanc in L. Puš): *Naprej, Pred durmi, Roža, Vabilo* in *Pobratimija*, pa lahko prav za njih ugotovimo vse tiste pesniške-literarne kvalitete, ki poezijo S. Jenka nedvomno dvigajo tako nad povprečje literarne kot zdaj še glasbene umetnosti. V obeh primerih gre za sprego literature in glasbe, za neke vrste umetniški cvetober v interdisciplinarnem in multidisciplinarnem oziru; enega brez drugega v tovrstni, vokalno instrumentalni glasbeni umetnosti, zagotovo ne bi bilo, če že skladatelji sami ne bi v Jenkovi poeziji našli svoje (avto)refleksije in seveda predhodno kolikor toliko ritmično-metrično urejenih besedil, poezije. Četudi ne bi mogli reči, da gre za prvenstvene slovenske skladatelje tistega časa in prostora, pa lahko omenjeno tezo podkrepi dejstvo, da je Jenkova poezija prav do dandanašnjih dni aktualna in velika opora avtorjem glasbe preteklega in našega časa ter prostora. S tem mislimo izključno vokalno instrumentalno glasbo 20. in 21. stol., kjer prednjači narodno zabavna in zabavna glasba, vse do uglasbene (Jenkove) poezije, kot jo najdemo med najnovejšimi in hkrati tudi najmlajšimi poustvarjalci Jenkove poezije, uglasbene poezije. Vmes pa še vedno najdemo tukaj nekaj redkih sodobnih skladateljev (M. Rijavec, P. Merku, J. Jež, A. Soss, P. Merljak idr.), ki so se tako ali drugače lotili uglasbitev Jenkove poezije.

Ker je kar nekaj Jenkovih tekstov oz. naslovov njegove poezije uglasbenih večkrat (največ seveda raznih oblik zborov: mešani, moški, ženski, ... in samospevi), je opus slovenskih skladateljev ali tistih, ki so komponirali oz. pisali glasbo na slovenska besedila, še veliko večji, poznamo dobrih sto del na Jenkovo poezijo. Z največjim številom uglasbitve poezije Simona Jenka prednjačijo slovenski

skladatelji, kot so npr.: B. Ipavec (11 del), D. Jenko (12), A. Foerster (8), E. Adamič (8), V. Vodopivec (9), S. Premrl (7) idr.

Posebno poglavje zahteva uglasbitev narodno prebudne himne *Naprej*, ki sta jo davnega leta 1860 na Dunaju skoraj sočasno ustvarila oba njena (prva) avtorja: pesnik Simon in skladatelj Davorin Jenko: »[...] *Pesem je nastala takrat, ko je skladatelj Davorin Jenko (1835–1914) živel kot študent na Dunaju (1858–1862).*³⁴ *Že dolgo ga je mikala uglasbitev pesnitve, ki jo je na njegovo pobudo zložil Simon Jenko (1835–1869). Neposreden povod za ustvaritev skladbe je bila sramotitev Slovencev v nemškem časopisu, ki ga je bral Davorin J. v neki dunajski kavarni 16. maja 1860. To je tako vzburilo skladatelja, da je ves besen odvihral pod jasno nebo, in tedaj je vzniknila melodija te znamenite revolucionarne pesmi, ki*

Transpozicija: F-dur (Bar)
E-dur (B)
Mc. DSS 31

Vabilo
(Simon Jenko)

Benjamin Ipavec
(1829 - 1908)

Andantino

Glas

Klavin

a tempo *ppp*

Lju - bi - ca, pojdi z me - noj, pojdi z me - noj!

poco ritard. *a tempo* *ppp*

Le - pa je noč no - toj, bo - va svat' - va - la, le - pa je noč no - toj,

cresc. *f*

bo - va svat' - va - la.

Benjamin Ipavec, *Vabilo* (bes. S. Jenko), samospjev (Muzicije DSS 31, 1992)

ima zato obliko koračnice. Pesem je tako zastran bojevitega besedila (Za blagor očetnjave naj puška govori!) kakor tudi zastran zasnosne melodije hitro navdušila vse narodnjake in se razširila zlasti po slovanskih deželah, drugod pa so jo igrale pihalne godbe, a nastali so tudi nekateri prevodi.³⁵ Slovencec je kmalu veljala za nacionalno himno. Pred drugo svetovno vojno je njen prvi del rabil za tretji del (tedanje) državne himne Jugoslavije. Objavljena je bila nešteto krat. Po posredovanju bolgarskih in makedonskih preoblikovanj je vplivala na nastanek partizanske pesmi »Svobodna Slovenija [...]».³⁶ Tudi pesniški nastanek *Naprej, zastava Slave* S. Jenka ima svoj pedigré.³⁷ Je pa tudi res, da ima prav Jenkova himna *Naprej* do dandanes zabeleženih kar največ priredb; vse od tistega njenega (prvega) natisa v zbirki Davorina Jenkovi *Slovenske pesme za četverospjev, samospjev in glasovir*, op. 1 (1861) in kjer je *Naprej* najprej izšel (v tisku) kot »slovenska narodna himna ...« kot četverospjev. Od takrat dalje poznamo priredbe za klavir, moški zbor, simfonični orkester, pihalni orkester, pihalni orkester in zbor ...

Ta pesem je bila priprava za *koračnico* in je kmalu postala neuradna slovenska himna, vse do sprejetja Prešernove *Zdravljice* za slovensko himno. *Naprej* so prvič zapeli 22. oktobra 1860 na besedi slovenskega pevskega društva na Dunaju. Leta 1885 je bila prevedena v angleščino. Prevod je delo Andreja Jurtela, prvega predavatelja slovanskih jezikov na univerzi v Oxfordu.³⁸

Himna Naprej, zastava Slave!, avtorjev pesnika Simona in skladatelja Davorina Jenka, pa je dobila v novodobni zgodovini Slovencev še novo dimenzijo, postala je himna Slovenske vojske. Ob priredbi Vinka Štrucla³⁹ za pihalni orkester oz. godbo na pihala (Es-dur) in za pihalni orkester z zborom (F-dur)⁴⁰ je postala »uradna himna« Slovenske vojske, kar vse izhaja iz Zakona o obrambi.⁴¹ O tem pa tudi zelo natančno pišejo še druge pravne podlage Slovenske vojske, npr. Uredba o oznakah v Slovenski vojski, ki v svojem 6. čl. o tem piše zelo podrobno:

- Himna Slovenske vojske je pesem 'Naprej zastava slave', pesnika Simona Jenka, v glasbeni priredbi skladatelja Davorina Jenka.
- Himno Slovenske vojske se izvaja za državno himno.
- Himna Slovenske vojske se izvaja ob vojaških svečanostih.⁴²

Od Jenkovih pesmi je največ uglasbene njegove lirike (skoraj 40 pesmi), najdemo pa tudi posamične pesmi Jenkovega ciklusa *Obujenke*. Po številu si sledijo Jenkove pesmi o naravi (16), tudi uglasbitve posamičnih pesmi iz ciklusa *Obrazi*; med njimi je tudi tista (15., *Vabilo*), ki je nasploh največkrat zamikala slovenske skladatelje oz. avtorje (6; B. Ipavec, D. Jenko, J. Kocijančič, G. Krek idr.). Komaj po en primer beležimo iz Jenkovega pesniškega opusa *satiričnih in*

osebnoizpovednih pesmi, med najbolj množičnimi pa so zagotovo Jenkove domoljubne pesmi; po vsega le osmih Jenkovih tovrstnih naslovih je poseglo 13 skladateljev oz. avtorjev. Med njimi sta tudi dva popularnejša naslova: *Naprej* (5; vse D. Jenko) in *Pobratimija* (5; D. Jenko, A. Foerster, V. Vodopivec, S. Premrl idr.). Samo pet uglasbenih Jenkovih pesmi je iz njegovega opusa *dodatnih pesmi* (neizbrane epske, epsko-lirske pesmi in dialogi) in le dve Jenkovi pesmi iz njegove epike.

Na Sorškem polju
Simon Jenko

Andrej Misson
(2011)

Mirno

1. Po-ahve- (je - no be - di Sor-Ško po- (je), po-ahve- (je - no,
2. Vi - ga - la Tri-gla-va me-Ško gla-vo, vi - me - la
3. Af-tem si le ma - nec, Sor-Ško po- (je)? Af-tem si le

mf Zelo mirno

Sor - Ško po - (je), Sor - Ško po - (je), kjer mo - ji o -
Ti - gla - va me - Ško, me - Ško gla - vo le - va, vi - de - ji da -
ma - nec, Sor - Ško, Sor - Ško po - (je)? Ker did - ga so

mp

1. kjer mo - ji o - Ša - li, v-gro - Ših le - bi, kjer
2. le - va - ji da - (je - vi, vi - di o - bi, le
3. Ker did - ga so ni - vna, vi - de - la bi, le

pp Hitreje

ni - la mi odaj,
li - le po - Šil, 1.-3. Po-ahve- (je - no be - di Sor-Ško po- (je)
kraj sta in Šas.

pp

ni - la mi odaj,
li - le po - Šil,
kraj sta in Šas.

Andrej Misson,
*Na Sorškem
polju*
(bes. S. Jenko),
moški zbor a
cappella, 2011.

OPOMBE

- 1 Pesniški okras, ki veže dva nasprotujoča si pojma v miselno celoto, pa tudi slovanska antiteza, ki je pesniška figura in vsebuje vprašanje ter negativni in pozitivni odgovor.
- 2 Bistroumni nesmisel, slogovni okras, ki veže navidezno protislovne pojme.
- 3 F. Be. (= France Bernik), *Jenka, Simon* (v: *Enciklopedija Slovenije*. 1990. 4. knj., Hac-Kave. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 287–288).
- 4 Jezikoslovec, narodni buditelj, pisatelj, politik in pravnik (1826-1921; v: Kamniško-komendski biografski leksikon; elektronska oblika; 20. 10. 2015).
- 5 V: *Simon Jenko, Izbrani spisi za mladino*, priredila Fran Erjavec in Pavel Flere, Ljubljana: natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923, str. XXVIII/28 (2. ponatis; Kulturno društvo Simona Jenka – Šmonce, Mavčiče, ob 180-letnici pesnikovega rojstva na Podreči, 18. okt. 2015).
- 6 Prav tam, str. XLII/42.
- 7 Prav tam, str. XLV/45.
- 8 Nedvəd Anton, *Album 12 pesmi*, GZ NUK in dLib, str. 3–4.
- 9 Inf. v: Ms 1761, Fran Vesel, mapa Simon Jenko; Rokopisna zbirka NUK.
- 10 V: prav tam.
- 11 V: prav tam.
- 12 V: prav tam.
- 13 V: Ms 1761, Fran Vesel, mapa Simon Jenko; Rokopisna zbirka NUK.
- 14 V: prav tam.
- 15 Podatki SBL, ZRC SAZU (v: elektronsko pismo Martina Gruma, 25. 5. 2015 in *Učiteljski tovariš*, 64, 1924, 43, 30. 10. 1924, str. 5; kopije hrani avtor).
- 16 Informatorica Katja Bajec, Postojna (v: elektronsko pismo, 19. 11. 2015 in pismo s poslano kopijo notnega lista za omenjeni moški zbor-četerospev, Postojna, 24. 11. 2015; hrani avtor).
- 17 V: Ms 1761, Fran Vesel, mapa Simon Jenko; Rokopisna zbirka NUK.
- 18 Prim. kopijo notnega lista (?), inf. Katja Bajec, Postojna (pismo, 24. 11. 2015; hrani avtor).
- 19 V: prav tam.
- 20 V: prav tam.
- 21 V: prav tam.
- 22 V: prav tam.
- 23 V: prav tam.
- 24 V: prav tam.
- 25 V: prav tam.
- 26 V: prav tam.
- 27 Informator: sin Jurij Zdovc (ml.; v: elektronsko pismo, 10. 6. 2015; hrani avtor).
- 28 Obe vokalno instrumentalni skladbi sta komponirani za 4-glasni moški zbor (*Kvartet Marles*) in za instrumentalni kvartet (dve harmoniki, kitara in kontrabas; gl. LP EPY-34508. Zagreb: Jugoton, 1972; hrani GZ NUK Ljubljana, MP-3072).
- 29 Informator Gregor Klančič (Antonov sin; v: /2/ elektronski pismi, 24. in 25. 8. 2015; hrani avtor).
- 30 Inf. Franca Korbarja (v: elektronsko pismo, 26. in 27. 5. 2015; hrani avtor).
- 31 Prav tam.
- 32 Prim. arhiv Godbe ljubljanskih veteranov, Ljubljana.
- 33 Prim. *Na Sorskem polju-Škofjeloški oktet*, CD, 1-Andrej Misson, Škofja Loka: Škofjeloški oktet, 2013 in koncertni list (*Glasbena šola Kranj*, koncert v *Mestni hiši Kranj*, 24. 11. 2015, 19.00 v isti izvedbi).
- 34 Op. avtor ja (FK).
- 35 Mdr. bibliografska rariteta, londonska izdaja (v angleškem prevodu) slovenske, Jenkove himne *NAPREJ ZASTAVA SLAVE/WITH SLAVA'S BANNER, FORWARDS!* (London 1895).
- 36 Prim. *Vstanite sužnji*. 1976. Ljubljana: Borec, str. 528–29.
- 37 Uredništvo "Slovenskega glasnika" je pesmi dodalo naslednjo opombo pod črto: »H tej slovenski budnici je zložil umetnik Martin Jenko prav lep napev, ki človeku ne samo srce ogreva, ampak tudi zadostuje vsem pravilom umetnostnim. Peli so ta slovenski zbor, kakor smo omenili že v zadnjem listu v poslednji *česki besedi* na Dunaju. Neizrečeno je dopadel in večkrat so ga morali ponavljati naši pevci.« O slovenskem zboru, ki je pel na »poslednji« česki besedi, poroča zadnja številka »Slovenskega glasnika« naslednje: »Dne 22. oktobra je bila na Dunaju prva *slovanska beseda* v tekočem šolskem letu. Priredil jo je znani česki humorist, g. J. Burgerstein, v prid cerkovnih in šolskih potreb dunajskih Čehoslovanov. Zbralo se je bilo k tej zabavi obilo gostov izmed vseh slovanskih rodov; globoko v noč je terpela veselica. Med pesmimi je bila tudi slišati slovenska, namreč 'slovenski zbor,' ki ga je zložil naš bogato obdarovani skladavec g. M. Jenko. 'Praške Nov.' pravijo o njem: 'Sbor český nedešel žadné chvály, ale tím hlučnejší se ozival potlesk, když zapěli ve sboru slovinský čtverošpev od Jenka, kterýž se jak ráznosti slov tak velmi vhodným napěvem vyznačuje.' Kterega Slovenci bi ne razveselila ta očitna pohvala našega rojaka? Da bi našel kmalo priložnost, da more svoje izvrstne skladbe v kratkem med slovenski svétposlati!« (v: Slovenski glasnik, 1860, str. 160). O tem, da se je na opisani česki besedi prvič pel Jenkov *Naprej*, nas potrjuje tudi »Slovan« 1885. Anonimni dopisnik dodaja še to, da je slovenski zbor nastopil ob tej priliki v dvorani pri »Sperlu« ob velikem navdušenju prisotnega občinstva. Isti avtor navaja 16. maj 1860 kot datum, ko je skladatelj Davorin Jenko uglasbil domoljubni *Naprej* (v: Davorin Jenko, »Slovan« 1885, str. 147–8). Uglasbeni *Naprej* se je hitro udomačil med številnimi Slovani na Dunaju. Poleg himne »Hej Slovani« se je priljubil zlasti Čehom, in to v taki meri, da je bil deželni poveljnik baron Filipović prisiljen prepovedati vojaškim godbam obe pesmi. O tem, kako je nastala literarna predloga za zbor *Naprej*, poroča Josip Stritar: »Zanimati bi koga utegnilo, kako je postal slavni 'Naprej.' Povedati hočem, kar je meni znano o tem. Prva misel se je rodila v Davorinovi glavi. To misel razodene svojemu prijatelju Simonu; prigovarja mu, naj mu zloži pesem tako in tako. To je bilo Simonu iz srca govorno, z veseljem in navdušenjem se poprime dela. Pesem precej prvokrat ni imela take podobe, kakršne je potreboval skladatelj. Posvetavala sta se, delala in prenařevala sta skupaj, dokler ni bila stvar dovršena tako, da sta bila sama z njo zadovoljna kakor pozneje vse občinstvo...« (v: »Zvon,« 1880, str. 382; Simon Jenko, zbrano delo, prva knj. /*Pesmi 1865, Neizbrane lirске pesmi*; ur. France Bernik. Ljubljana: DZS, 1964, str. 255–56).
- 38 Prim. <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/359> (4. 6. 2015, kopijo hrani avtor).
- 39 Slovenski skladatelj, dirigent, aranžer, poznavist in tekstopisec (1933–2006; v: splet http://sl.wikipedia.org/wiki/Vinko_%C5%A0truel z dne 12. 6. 2015).
- 40 Prim. arhiv Orkestra Slovenske vojske.
- 41 Prim. čistopis *Zakona o obrambi* (ZObr-NPB7); čistopis, ki v svojem 41. členu (zastava, himna in oznake v vojski) piše (prva alineja), da ima »... Slovenska vojska svojo zastavo in himno ...« v začetku 3. alineje pa še: »Himno, obliko zastav ter oznako pripadnosti Slovenski vojski določa vlada (RS).«
- 42 Prim. Uradni list RS št. 4/93 (izdala Vlada Republike Slovenije).

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

- Arhiv *Godbe ljubljanskih veteranov*, Ljubljana.
- Arhiv *Orkestra Slovenske vojske*.
- Elektronski viri, NUK Ljubljana (e-vir NUK).
- Glasbena zbirka NUK, Ljubljana (GZ NUK).
- Glasbeni arhiv *Radia Slovenija*, Ljubljana (GA RA SLO).
- Ms 1761, Fran Vesel, mapa Simon Jenko, hrani Rokopisna zbirka NUK Ljubljana (Rkp. NUK).

Monografije

- France Bernik, Simon Jenko monografija. Maribor: Litera, 2004.
- Simon Jenko (ur. France Bernik), izbrano delo; izbrana dela iz domače in svetovne književnosti, Knjižnica Kondor, 10. knj. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Simon Jenko, zbrano delo, prva knj. (*Pesmi 1865, Neizbrane lirске pesmi*; ur. France Bernik), Ljubljana: DZS, 1964.
- Simon Jenko, zbrano delo, druga knj. (Neizbrane epske pesmi, Epsko-lirske pesmi in dialogi, Pesem v nemščini, Prevodi iz nemščine, Pripovedni spisi, Dodatek pesmi, Dodatek pripovedništva; ur. France Bernik), Ljubljana: DZS, 1965.
- Simon Jenko – Simon Gregorčič, izbrano delo, zbirka Naša beseda (ur. Josip Vidmar), Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969, str. 9–81.
- Manica Špendal, Razvoj in značilnosti slovenskega romantičnega samospeva, Maribor: Obzorja, 1981.
- Ivan Sivec, Vsi najboljši muzikanti, Mengeš: ICO, 1998.
- *Vstanite sužnji*. 1976. Ljubljana: Borec.
- *Davorin Jenko* (1835-1914), Zbornik (ur. Gregor Jenuš in Franc Križnar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije et al., 2015.

Članki

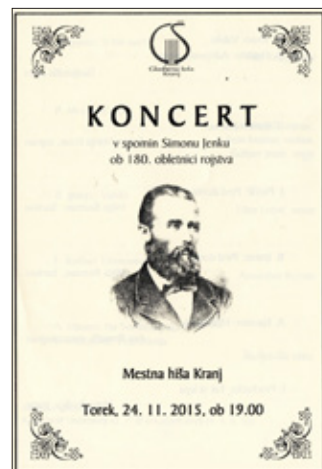
- F. Be. (= France Bernik), *Jenko, Simon* (v: *Enciklopedija Slovenije*. 1990. 4. knj., Hac-Kave. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 287–288).
- Cigoj, Krstulović, Nataša, Samospev v glasbeni kulturi druge polovice 19. stoletja na Slovenskem: prispevek k zgodovini recepcije (v: *De musica disserenda*, 2006, II/1, str. 7–30).
- Križnar, Franc, Davorin Jenko – Oris življenja in dela (v: *Kranjski zbornik*, 1995, str. 219–231).
- Križnar, Franc, Glasbeni Kranj v 20. stoletju (v: *Kranjski zbornik*, 2000, str. 177–184).
- Križnar, Franc, Popis del-bibliografski pregled kompozicij Davorina Jenka/ Poskus Bibliografije (v: *Zbornik Davorin Jenko /1835-1914/*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije et al., 2015; str. 153–73).
- Križnar, Franc, Repertoar samospeva na Slovenskem ali/in slovenskega samospeva v fonoteki-glasbenem arhivu Radia Slovenija in njegovi izvajalci (v: *MZ*, 42/2/2006, str. 111–155).
- Križnar, Franc, Življenje in delo Davorina Jenka (v: *Zbornik Davorin Jenko /1835–1914/*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije et al., 2015; str. 7–21).
- Uradni list RS št. 4/93 (izdala Vlada Republike Slovenije).
- *Zakon o obrambi* (ZObr-NPB7).

Muzikalije

- Koncertni list (*Glasbena šola Kranj*; koncert v *Mestni hiši Kranj*, 24. 11. 2015). LP EPY-34508. Zagreb: Jugoton, 1972; hrani GZ NUK Ljubljana, MP-3072.
- *NAPREJ ZASTAVA SLAVE/WITH SLAVA'S BANNER, FORWARDS!* London 1895.
- *Na Sorskem polju – Škofjeloški oktet*, CD, Škofja Loka: Škofjeloški oktet, 2013. v isti izvedbi).
- Nedved Anton, *Album 12 pesmi*, Ljubljana: *Glasbena matica* 1893 (hrani GZ NUK in dLib).
- *NA (= Novi akordi)*, 6/1906, 2. zv.
- Zgodnji slovenski samospevi (uredniški odbor: Marko Bajuk et al.; uredništvo glasbenega dela: Pija Brodnik, Aleš Nagode in Barbara Nagode; uredništvo besednega dela: Mitja Gobec in Jože Humer), Ljubljana: Edicije Društva slovenskih skladateljev št. 1777, 2005).

Drugo

- Katja Bajec (informatorka; v: elektronsko pismo avtorju, 19. 11. 2015 in pismo avtorju, 24. 11. 2015; hrani avtor).
- Gregor Klančič (informatorka; v: /2/ elektronski pismi avtorju, 24. in 25. 8. 2015; hrani avtor).
- Franc Korbar (informatorka; v: /2/ elektronski pismi avtorju, 26. in 27. 5. 2015; hrani avtor).
- Boštjan Soklič (informatorka; v: /2/ elektronski pismi avtorju, 22. in 24. 5. 2015; hrani avtor).
- <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/359> (4. 6. 2015, kopijo hrani avtor).
- Jurij Zdovc (informatorka; v: elektronska pisma: 11. 6. 2015; hrani avtor).

Prispevek je posvečen 185-letnici pesnikovega rojstva in 155-letnici izida njegove edine pesniške zbirke *Pesmi* (Ljubljana, 1864/65).

KLANJSKI DEMOS

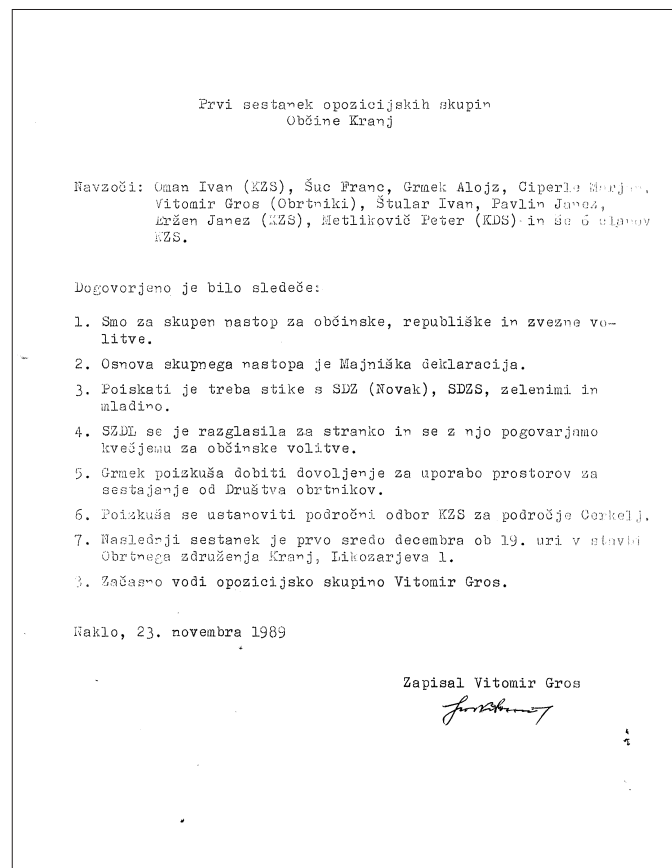
Študijski krožek Kranjski Demos je začel z delom junija 2013. Za sodelovanje smo se dogovorili z Ivom Bizjakom, Florijanom Bulovcem, Francem Čebuljem, Brankom Grimsom, Vitomirjem Grosom, Darkom Jarcem, Mirom Kozeljcem, Petrom Metlikovičem, Vlasto Sagadin, Andrejem Šterom, Andrejo Valič Zver in Petrom Vencljem.

Ročno izdelane table strank kranjskega Demosa. Hrani jih Gorenjski muzej.

Do tedaj smo v Gorenjskem muzeju hranili gradivo, ki ga je zbrala zaslužna kustosinja Nada Holynski: nekaj plakatov, letakov in fotografij o delovanju Demosa v tedanji občini Kranj. Zanimive so ročno izdelane table za Demosove stranke.

Prvi zapisnik kranjskega Demosa v nastajanju je napisal Vitomir Gros, za zgodovino pa ga je ohranil Peter Metlikovič. Pridobili smo

Zapisnik prvega sestanka kranjskega Demosa 23. novembra 1989 v Naklem. Arhiv Petra Metlikoviča, hrani Gorenjski muzej.

ga v času delovanja študijskega krožka Kranjski Demos. Temeljne arhivske listine o delovanju Demosa in nekaterih njegovih strank sta Gorenjskemu muzeju darovala Peter Metlikovič (913 strani) in Andrej Šter (228 strani).¹

Svoje zapiske iz tistega časa je poklonil tudi Ivo Bizjak (112 strani), poizvedovali pa smo še za drugimi arhivi. V SLS ga verjetno niti niso hranili, arhiv ZS je izgubljen, neuspešno je bilo poizvedovanje za arhivom Socialdemokratske zveze. Vitomir Gros trdi, da arhiv sicer hrani, a ga še ne namerava dati na razpolago. Prav taka zadrega se je pokazala, ko smo iskali fotografije, filme itd.

Izbrane vire smo objavili na spletni strani Gorenjskega muzeja², pregled izidov raziskave pa je objavljen v reviji SLO časi kraji ljudje.³

V prispevku predstavljamo dinamično delovanje kranjskega Demosa na občinski ravni ter njegov uspešen prevzem oblasti na prvih demokratičnih volitvah. Posebno poglavje, ki se ga skoraj nismo dotaknili, je delovanje Demosa na oblasti v občini Kranj. Prav tako bi širša raziskava zajela še Kranjčane, ki so odigrali pomembno vlogo v procesih demokratizacije in Demosovega obdobja, če omenimo samo Rudija Šeliga in Ljuba Sirca.

ODBOR ZA VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC

Protestom proti aretaciji in sojenju Janši, Borštnerju, Tasiču in Zavrlu v letu 1988 so se s pristopom k Odboru za varstvo človekovih pravic pridružili tudi Kranjčani.⁴

Pregled zbranih pristopnih izjav k Odboru za varstvo človekovih pravic pokaže za Kranj in druge kraje občine Kranj več kot 4.300 članov iz 49 kolektivnih pristopov in 20 posameznikov.

Uprla se je celotna družba, izstopali pa so delavci iz različnih tovarn, delavnic, državnih ustanov, zlasti šolniki. Zelo aktivna je bila tudi Zveza socialistične mladine. Med člani so bili tudi kasnejši vidni člani Demosa.

Od kolektivnih članov se je v Odbor iz Kranja junija 1988 prvo vključilo uredništvo Gorenjskega glasa in delavci Srednje šole pedagoške, računalniške in naravoslovnomatemične usmeritve (31 podpisanih), potem pa do januarja 1989 še TAP DO Sava Kranj – Služba za razvoj in tehnologijo TOZD-a (80), DSSS Elektro Gorenjske (32), Iskra Delta (57), Zveza kulturnih organizacij – Odbor za glasbeno dejavnost (6), OŠ France Prešeren (53), OOS OŠ Bratstvo in enotnost Kranj (54), OK ZSMS Kranj, Skupina za varstvo okolja (10), OK ZSMS Kranj, Klub študentov (13), Delavska univerza Tomo Brejc (18), Zavod za spomeniško varstvo (8), Društvo učiteljev tehničnega pouka Gorenjske (21), posamezniki (3), OŠ Stane Žagar (50), Skupina zakoncev (10), SDK Kranj (126), Srednja tekstilna in obutvena šola

Kranj (68), DO Iskra– EKO, oddelek Tehnologija (16), IO OOS Osnovno zdravstvo Gorenjske, TOZD Zdravstveni dom Kranj, APZ France Prešeren (37), podpisi z zborovanja mladinskega glasila Naprej (321), Iskra telematika (1.430), OO ZKS Kulturne ustanove Kranj (7), posamezniki (12), SŠ ekonomsko-družboslovne usmeritve (35), Oddelek AOP, SGP »Gradbinec« (7), posamezniki (3), DS UO in SS občine Kranj (68), Časopisno podjetje Glas, uredništvo mladinske strani, študentje VŠOD – Visoke šole za organizacijo dela (63), Iskra Kibernetika, DSSS – Razvojno raziskovalna enota Kranj (19), TOZD Elektro Kranj (64), predsedstvo OK ZSMS in uredništvo Naprej, posamezniki (168), TK »GORENJSKI TISK« Kranj (266), posamezniki (81), posamezniki (174), Strokovna služba občinskih skupnosti za zaposlovanje Gorenjske (21), DO Domplan (84), DSSS Osnovno zdravstvo Gorenjske (42), posamezniki (164), Univerza v Mariboru, Visoka šola za organizacijo dela Kranj (31), KOKRA (317), OOZS, OŠ Helena Puhar (49), posamezniki (5), srečanje sošolcev letnika 1941 Gimnazije v Kranju (15), SOZD Združena podjetja strojogradnje, OO ZSMS Ikos Kranj (32) in Obrtno združenje občine Kranj (105).⁵

USTANOVITEV DEMOSOVIH STRANK

Nove stranke so v kranjski občini nastajale jeseni 1989. Prva je bila verjetno SKZ z odborom v Naklem in še v Žabnici ter Cerkljah, nato SKD (oktobra, konec decembra imenujejo še kranjski odbor SKD v ustanavljanju). O začetnem delovanju SDZS imamo zelo malo podatkov.

Dne 17. novembra 1989 je bil prvi sestanek iniciativnega odbora za ustanovitev SDZ, udeležilo se ga je 17 oseb. Nato so 4. decembra pripravili pogovor z Ljubom Sircem v dvorani Delavskega doma, ki se ga je udeležilo več kot 60 ljudi, ustanovni sestanek SDZ pa je bil 19. decembra. Še prej so se sestali z vodstvom občinske SZDL, ki jim je pomagala s fotokopiranjem in prostori. Denarno pomoč jim je nakazala tudi kranjska ZSMS.

Ustanovni sestanek SOS je bil 27. decembra, a je bil Vitomir Gros že v novembru pobudnik nastanka kranjskega Demosa. Tudi ZS so sodelovali pri Demosu, še preden je bil konec januarja 1990 ustanovljen kranjski odbor.

KRANJSKI DEMOS – HITRO IN UČINKOVITO

Povezovanje pomladnih strank v Kranju še pred ustanovitvijo Demosa na republiški ravni

Ivan Štular in Janez Pavlin (oba SKZ) ter Vitomir Gros (SOS) so imeli »1. razgovor o ustanovitvi kranjske opozicije« v Naklem novembra 1989. Prvi uradni sestanek opozicijskih skupin občine

Kranj je bil v Naklem 23. novembra 1989, prisotni so bili predstavniki SKZ, SOS in SKD.

Na drugem sestanku 6. decembra so bili prisotni tudi predstavniki SDSS in SDZ, napovedali pa so, da bodo »volilcem obljubili le povsem realne stvari in zagovarjali, da je izhod iz krize le s trdim delom«.

Na tretjem sestanku kranjskega Demosa so bili prisotni tudi predstavniki ZS. Razdelili so si naloge v desetih vsebinskih sklopih – od »splošno političnih zadev« do »sodelovanja z Demos Slovenije«.

Gonilna sila in vodja kranjskega Demosa je bil Vitomir Gros. Samo kranjski Demos je do 4. aprila 1990 imel 18 sestankov, vsaka od njegovih strank pa seveda še sestanke svojih organov.

Dogovarjali so za koalicijo z ZSMS, vendar so tam Demosu naklonjenega predsednika odstavili in 10. februarja so na sestanku Demosa ugotovili: »Načelne koalicije med ZSMS in Demosom ne more biti.«

Na sestanku kranjskega Demosa 27. decembra 1989 so sklenili, da se »ustanovi Demos Gorenjske«. Prvi sestanek regijskega Demosa je bil 18. januarja 1990.

Tudi posamezne stranke Demosa iz Kranja so vzpodbujale nastanek podružnic po Gorenjskem. Gorenjski shodi posameznih strank so potekali večinoma v Kranju.

PRORAČUN, PROSTORI, MEDIJI

Kranjska SKD je 14. januarja 1990 zahtevala iz občinskega proračuna plačo za enega funkcionarja in pokritje materialnih stroškov do volitev. 13. februarja 1990 je organizirala javno sejo o financiranju Demosa. Poudarili so: »Zahtevali bomo povsem enake pogoje dela kot vse stranke. /.../ Obljubljeni miloščine 26.000 din ne bomo sprejeli«, ker je bila ta vsota »komaj več od polovice stroškov, porabljenih za dedka Mraza.« Ko s svojo zahtevo niso uspeli, so teh 26.000 din darovali v korist bolnišnice za Ginekologijo in porodništvo v Kranju. Je pa Demosu uspelo, da je dobil svoje prostore in da je za svoje prireditve uporabljal sejne sobe kranjske občine.

Med prvimi akcijami Demosa je bil sestanek s tedanjimi predstavniki sredstev javnega obveščanja, ki so se ga udeležili novinarji Gorenjskega glasa, Radia Triglav, Dela in Dnevnika. Dogovorili so se, da bodo »... objektivno in neodvisno poročali o dogajanju. Glas uvaja modernejšo shemo, vse politične zveze in skupine bodo enakopravne.« Zlasti v Gorenjskem glasu zasledimo številna poročila o prireditvah, kranjski Demos je objavljala tudi izjave za javnost, nekateri člani so pisali pisma bralcev.

KRANJSKA VOLILNA KOMISIJA IN ZBORI VOLIVCEV

V Izjavi za javnost št. 1 je kranjski Demos 12. januarja 1990 protestiral proti načinu imenovanja občinske volilne komisije in zahteval, da jo spremenijo. 31. januarja je sledil sestanek predstavnikov Demosa in občinske volilne komisije, kjer so slednji pristali na to, da sta bila v občinsko volilno komisijo imenovana dva predstavnika Demosa (dva dotedanja člana pa sta odstopila).

V marcu 1990 so kranjski demosovci zaradi nepravilnosti javno zahtevali razveljavitev zborov volivcev, na katerih so potrjevali kandidate za volitve. Tudi s tem so sprožili medijsko polemiko, obenem pa vplivali na pravičen potek zborov volivcev.

Vse Demosove stranke so usklajeno iskale primerne kandidate za vse tri skupščinske zборе na občinski in tudi na državni ravni. Za vsa ta opravila so morali pritegniti številne sodelavce in seveda tudi kandidate.

PREDVOLILNA USTVARJALNOST

V kranjski občini je pri volitvah leta 1990 v Demosovih strankah delovalo več kot dva tisoč članov, v sami kampanji pa je aktivno sodelovalo več sto ljudi.

DEMOS
ZDRUŽENA OPOZICIJA SLOVENIJE
ZDRUŽENA OPOZICIJA KRANJA:
SLOVENSKA DEMOKRATSKA ZVEZA
SLOVENSKA KMEČKA ZVEZA
SLOVENSKA OBRTNIŠKA IN PODJETNIŠKA STRANKA
SLOVENSKI KRŠČANSKI DEMOKRATI
SOCIAL DEMOKRATSKA ZVEZA SLOVENIJE
ZELENI SLOVENIJE
VABI NA POLITIČNI SHOD:
**KAM GREŠ
KRANJ**
ki bo v petek, 26. januarja 1990 ob 18. uri
v veliki dvorani občine Kranj.
Gostje: Jože Pučnik, Ivan Oman, Rudi Šeligo in Stanislav Klep
Govori predsednikov strank kranjske opozicijske koalicije

Demosova okrogla miza Kam greš Kranj, 26. januarja 1990.

Predvolilne prireditve, ki jih je organiziral kranjski Demos, na občinski ravni verjetno nimajo primerjave v Sloveniji. Poleg številnih predstavitev Demosa po posameznih krajih omenjamo nekaj prireditev v Kranju.

Dne 23. januarja je bil debatni večer z Dimitrijem Ruplom. Izredno obiskan, z okoli 1.500 obiskovalci in medijsko odmeven, je bil 26. januarja shod *Kam greš Kranj*.

Sledile so druge prireditve: 30. januarja pogovor z Jožetom Mencingerjem, nato okrogle mize:

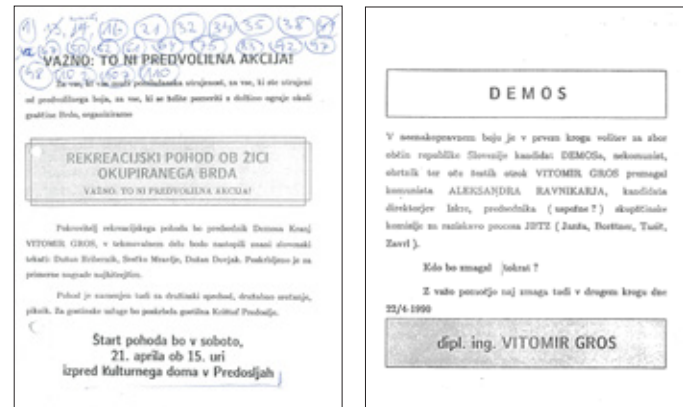
- 9. februarja *Narodna sprava*,
- 23. februarja *O narodni zavesti*,
- 2. marca *Cestna afera*,
- 6. marca *Delovna mesta?*,
- 23. marca *Slovenci za mejami*.

Največja prireditev pa je bil veliki shod 31. marca. Sprva je bil predviden na Gorenjskem sejmu, potem so ga prestavili pred Prešernov spomenik v centru mesta. Zbralo se je več tisoč ljudi, nastopili so vodilni predstavniki republiškega in občinskega Demosa, opazen je bil nastop koroškega Slovenca Karla Smolleta. Goste so na prizorišče pripeljali s kočijo.

Izvirna prireditev je bil »rekreacijski pohod okoli žice okupiranega Brda« 21. aprila. Nanjo je vabil Vitomir Gros, kandidat za župana. Tek je bil v soboto, ko je veljal volilni molk, zato so na letakih poudarili: »Pohod ob žici okupiranega Brda ni del predvolilnega boja.« Kljub slabemu vremenu je pohod lepo uspel: »Vsa vrata v ograji so bila odprta in nezastražena. Med udeleženci je bilo tudi nekaj špicljev.«

Največji predvolilnih shod Demosa 31. marca 1990, pred Prešernovim spomenikom na Glavnem trgu v Kranju.

Pohod ob žici okupiranega Brda 21. 4. 1990

Uspešne Demosove aktivnosti so sprožale tudi napetosti. Tako so 19. marca 1990 Petru Metlikoviču po telefonu grozili z rdečimi brigadami, ki da naj bi se organizirale. Kranjski SDZ je v izjavi za javnost obsodil vandalizem: »Demos Kranj ... je od svojega nastanka v decembru 1989 organiziral več kot dvajset javnih prireditev, na katere smo javnost vabili tudi s plakati. Skoraj v vseh primerih je prišlo do organiziranega odstranjevanja naših plakatov, plakati za veliki shod DEMOS-a 31. marca so bili v več primerih opremljeni s kljukastim križem, plakati s sliko Dimitrija Rupla in Jožeta Pučnika pa vztrajno izginjajo tudi s panojev.«

Na 18. seji 4. aprila 1990 so obravnavali »razdelilnik rumenih 'plonkegelcev': vsi okoliši so v delu, posamezne stranke naj do petka preverijo opravljeno delo.« S 'plonkegelci' so mislili na letake *Demos svetuje* in na z navodili opremljene kopije volilnih lističev. Stalno so poudarjali spraven in nenasilen pristop. Na tretjem sestanku Demosa 20. decembra 1989 so na primer poudarili: »Spremembo oblasti bomo skušali doseči na miren način z graditvijo in ne z rušenjem.«

Na devetem sestanku Demosa 31. januarja 1990 so kritizirali »nekorektno in nekulturno obnašanje nekaterih naših članov. Demos je nekomunističen, ne antikomunističen. /.../ Kriterij dela naj bo konstruktivnost.«

ZMAGOVITO NA VOLITVAH

Poročilo Demosovega volilnega štaba v Kranju je po zmagovitih volitvah poudarilo, da so »demokratske DEMOS-ove stranke odrasle v treh mesecih in požele absolutno večino. Rast je zdrava, kreпка in obetavna. Samo v občini Kranj je 2000 članov, kar ni mačji kašelj.«

Rezultati volitev v zборе Skupščine občine Kranj

Demosovi delegati	vseh delegatov	% Demosa	zbor
19	45	42,2	Zbor združenega dela
32	45	71,1	Zbor krajevnih skupnosti
21	45	46,7	Družbeno politični zbor
72	135	53,3	Skupaj

V kranjski občini je Demos prepričljivo zmagal v zboru krajevnih skupnosti, skupaj so dobili več kot 53 odstotkov. Kranjski Demos je z Vitomirjem Grosom kot županom začel novo poglavje političnega življenja, ki ga v tem okviru ne bomo obravnavali.

Na prvih volitvah sta bila v Zbor občin republiške skupščine od iz kranjskega Demosa izvoljena Ivo Bizjak in Vitomir Gros, v Družbenopolitični zbor Rudi Šeligo in Franc Golja, v zbor združenega dela pa Vlasta Sagadin, Ivan Štular, Franc Erce, Janez Remškar in Andrej Šter.

Vitomir Gros (levo) in Danijel Starman na slavnostni seji vseh treh zborov Skupščine RS, ko so bili 26. decembra 1991 razglašeni rezultati plebiscita o samostojnosti in enotnosti RS. Foto Tone Stojko. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

ZA SLOVENSKO DRŽAVO

SDZ je 29. septembra 1990 pripravila shod Usodne odločitve na Šmarjetni gori. Udeležili so se ga vsi veljaki SDZ (Bučar, Rupel, Janša, Šeligo, Vencelj itd.) in je predstavljal enega od vzvodov k slovenski državi.

Tempo se je nato stopnjevalo proti plebiscitu za slovensko samostojnost. Tudi v tem primeru je kranjski Demos stal v prvih vrstah. Uspeli so doseči enotnost kranjskih političnih strank, ki so v podporo plebiscitu izdale izjavo za javnost s poudarkom: »Osamosvojitve in neodvisnosti slovenske države je bila in ostaja želja političnih strank, ki delujejo na področju občine Kranj.« Na koncu pa so satirično pripomnili: »Neudeležba pomeni glas proti!«

MOJA ZGODBA

Članom krožka smo predlagali, naj razmislijo o tem, če jim je ljubše, da pripravijo o takratnih dogodkih pisni zapis ali pa bi z njimi posneli pogovor. Večina se je odločila za snemanje.

Posneli smo izjave Vlaste Sagadin, Petra Venclja, Franca Čebulja, Ivana Štularja, Iva Bizjaka in Andreja Štera. Izbrane dele njihovih pričevanj smo predvajali v seriji oddaj Moja zgodba na Radiu Ognjišče. Iz njih smo povzeli nekaj izjav, ki dodatno ilustrirajo osebne izbire in tedanje vzdušje.⁶

Predstavljene osebe imajo zelo raznolike življenjske poti. Niso bile v vojnem stanju s komunizmom, samoupravljanjem, družilo pa jih je nezadovoljstvo z lastnim položajem in z razmerami v družbi. Vsem je (bila) skupna volja po družbenem delovanju – javno nastopati bodisi v političnem in samoupravnem sistemu, katoliških krogih ali v poklicnem okolju. Druži jih tudi sodelovanje v protestih proti procesu proti četverici.

In kakor so bile različne njihove poti pred vstopom v Demosove stranke, tako so se razhajale tudi po razpustitvi Demosa.⁷⁻¹³

PRED DEMOSOM

Matematik in politolog **mag. Ivo Bizjak**, rojen 6. januarja 1956, je zgodbo o »manj enakem med enakimi« doživljal kot katoliški študentski aktivist. Bil je tajnik medškofijskega odbora za študente. S sourednikoma je urejal študentsko stran v Družini. Pisal je bilten, ki se je potem razvil v revijo Tretji dan. Sodeloval je tudi v Društvu 2000, iz katerega je izšlo več vodilnih krščansko-demokratskih politikov. S somišljeniki so zavzeto zastopali svoja stališča, čeprav so vedeli, da jih spremlja politična policija – tudi med svati na Bizjakovem poročnem obredu na Ojstrici je bil »štipendist« politične policije.

Franca Čebulja, rojenega 21. avgusta 1952, so v osnovni šoli v Adergasu zapostavljali kot »belčka«. Eden od učiteljev ga je celo pretepal. Zato je zaključil le šest razredov osnovne šole. Zaradi pomanjkljive

Ivo Bizjak (skrajno desno) pred stavbo Skupščine RS 7. maja 1990. Foto Tone Stojko. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

šolske izobrazbe je imel dolga leta občutek manjvrednosti. Vendar pa je šel skozi mnoge življenjske šole. Zaposlil se je v Živilih in ob delu opravil trgovsko šolo. Sekretar partije je od njega zahteval, da vstopi v Zvezo komunistov. Čebulj pa mu je rekel, da ne bo šlo, da noče zatajiti svoje vere. Urbanc, direktor Živil, mu je zabrusil, da je še slabši, kot si je mislil, in da bo celo življenje nosil žaklje. Ko ga je pred volitvami srečal v vaški gostilni v Goričah, mu je rekel, da pač ne more kandidirati za koga drugega (kot za Demosovo stranko, op. ur.), da pa bo zmagal. Srečanje se je ponovilo še pred naslednjimi volitvami. Takrat mu je Urbanc čestital in mu rekel, da ga bo volil.

Ivan Štular, rojen 2. junija 1941, je zrasel na manjši kmetiji pri Halovcu v Strahinju, skupaj s tremi sestrami. Vseskozi je občutil odrinjenost kmeta. Njegov oče je poudarjal, da je komunizem ruska zadeva, ki se je je treba bati. Ker nimajo Boga, ne bo sreče. Štular se spomni, kako so morali prisilno oddati toliko pšenice, da so posledično dolga leta doma jedli le koruzni kruh. Spominja se tudi, kako so jim pri obvezni oddaji pobrali še semenski krompir, kako so »na črno« klali živino in skrivali živila. Hodil je na kmetijsko šolo v Poljče, nakar so mu v zadrugi ponudili službo in še štipendijo ... Oče je trdil, da gre oblastem samo za to, da bi uničili kmetijo. Ostal je doma, leta 1971 je prevzel kmetijo. Z ženo Slavko sta sinu predala trikrat večjo kmetijo kot je bila prej.

Fizik **prof. dr. Peter Vencelj** je bil rojen 28. maja 1939, umrl pa je 1. januarja 2017. Bil je vsestransko angažiran človek. Čeprav je kot katoličan zavrnil povabilo, da bi vstopil v ZK, je uspel po strokovni plati in bil celo samoupravni funkcionar. Spominja se, da so ga dražili, da ima 35 funkcij.¹⁴

Vsestransko je deloval tudi v krajevni skupnosti Kranj Center in je bil 12 let njen predsednik. Angažirali so se zlasti pri ekološki sanaciji Kranja. Zaradi prometne obremenitve, ko je skozi mestno jedro dnevno vozilo

Dr. Peter Vencelj med 2. sejo Skupščine RS 16. maja 1990. Foto Tone Stojko. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

tudi 12.000 avtomobilov, so grozili z blokado prometa. Najhujši kranjski okoljski problem je bilo 40–50 ton prahu, ki ga je bruhal poškodovani dimnik Tekstilindusa. Celo predsednik kranjskega izvršnega sveta jih je spodbujal, naj pritiskajo za rešitev, saj gre za izvozno usmerjeno industrijo. In res je Tekstilindus dobil dovoljenje za prvi priključek na plinovod. Prizadevali so si tudi za revitalizacijo mestnega jedra.

Vencelj je do upokojitve leta 1998 predaval na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo. Bil je predstojnik oddelkov, 8 let predsednik upravnega odbora fakultete s 7 oddelki, 3.000 študenti in 600 zaposlenimi. Bil je član številnih odborov in komisij.

Kot predstavnik Univerze Ljubljana je sodeloval v odboru za splošno ljudsko obrambo v Beogradu. Tam je slišal vrsto zgodb o neuvršenih in jugoslovanskem orožju. Tudi to, kako so v Burmo poslali jugoslovanske topove, ki so bili umerjeni po jugoslovanskih merilih, tam pa so uporabljali britanska, zaradi česar so bile posledice katastrofalne.

Od 1985 do 1989 je bil predsednik Republiškega odbora za izobraževanje. Pri skupnih jedrih so iskali rešitve, da bi bili pripravljeni, ko bi prišlo do sprememb. V strokovne komisije se je trudil spravili ljudi, ki so svobodno razmišljali.

DEMOS

Ivo Bizjak je deloval v prvem odboru krščanskih demokratov na Gorenjskem, kasneje je sodeloval tudi pri ustanavljanju drugih odborov. Med anekdotami omenja, kako je Vitomir Gros v Kranju razlagal volilni molk: tako, da je naročil, naj preden molk nastopi, snamejo vse plakate. In so jih!

Na sestanku pri frančiškanih so na sestanku krščanskih demokratov vprašali, kdo bi hotel biti poklicni politik. Po pogovoru z ženo se je Bizjak odločil za to pot. Bil je izvoljen za predsednika

zboru občin prve demokratično izvoljene slovenske skupščine. Dve leti (1990–1992) je bil član ustavne komisije, ki je pripravila osamosvojitvene dokumente in slovensko ustavo. Leta 1992 je bil član parlamentarne delegacije v Parlamentarni skupščini Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi.

Peter Vencelj se je leta 1989 včlanil v SDZ v Kranju, leta 1990 pa je prestopil v SKD. Ker za šolstvo pri sestavljanju vlade niso imeli kandidata, ga je poklical mandatar Lojze Peterle. Vencelj je potem napisal program, ki je bil sprejet, a ga nihče ni kaj dosti upošteval. V prvi slovenski vladi je bil najprej republiški sekretar, nato pa minister za šolstvo in šport.

Vencelj je v intervjuju poudaril, da šola ni bila in še vedno ni namenjena svobodnemu oblikovanju mladega človeka, ki po lastnemu premisleku vstopa v odnose s soljudmi in ki za to, kar dela, odgovarja in za tem stoji. Zagovarjal je, da mora biti namen šolstva kultiviranje ljudi v smislu svobodnih in odgovornih oseb. Za tako šolstvo ne tedaj in ne pozneje ni bilo posluha.

Kot minister je bil proti verouku v šoli, verouk je bil zanj prisiljena zgodba, o njem imajo pravico in dolžnost odločati starši in otroci. V času njegovega ministriovanja so uvajali tudi maturo in doživeli dijaško stavko ter mednarodno maturo v Ljubljani in Mariboru. Takrat je bil sprejet tudi zakon, ki je vpeljal šole s koncesijou.

Pravnik **Andrej Šter**, roj. 12. junija 1958, poudarja, kako je novo politično življenje v Kranju raslo organsko. Vsak korak je sprožil še večje ambicije. Sprva se je dobivalo nekaj ljudi, ki so se dvomljivo gledali. Sumničenja je bilo grozljivo veliko. Potem pa so to presegli in »v Kranju je bila posebna zgodba o tem, da so stranke čisto zares sodelovale.«

Vitimir Gros je bil v prvem obdobju najbolj zaslužen motor in priganjalec in svetovalec. Kar tedensko so prirejali dogodke, razprave v sejnih dvoranih občine Kranj. Bilo je zastoj. Ljudje so se navadili, da je to prostor, kjer se govori o politiki, kjer se odloča. Razumelo se je, da je tam prostor za obravnavo političnih vprašanj. Ambicije so rasle, ljudje so dobili veselje, pojavila se je sto in ena ideja. Z veliko muko so preprečevali, da bi se začela negativna kampanja.

Posebna zgodba je bil tek ob žici okupiranega Brda. Ljudje so brdsko posest dojemali kot nekaj, kar jim je bilo ukradeno. Prireditelj je bila na soboto pred volitvami. Niso mogli izgubiti. Volilna komisija je tek obravnavala, ga pa ni zmogla prepovedati. Udeležba je bila velika – veliko tekačev, tudi uveljavljenih, pa tudi mnogo običajnih ljudi. V največji skupini je šel Gros.

Gros je za nekaj deset glasov premagal republiškega komunističnega funkcionarja Aleksandra Ravnikarja. Demos je imel večino v SO Kranj.

Šter je postal član kranjskega Izvršnega sveta, zadolžen za notranje zadeve. Včasih je bilo pretresljivo. Spomni se oficirja, ki so mu ponudili

visok položaj v makedonski vojski. Hčeri sta bili v gimnaziji, želeli sta ostati. A so šli in se niso vrnili. Dekleti sta potem šli po svoje – ena je v tujini, druga je poročena z zdravnikom v Beogradu.

Šter je bil izvoljen tudi v Zbor združenega dela republiške skupščine.

Dve leti in pol so temeljito delali v mizernih razmerah. V odborih so sprejemali nepredstavljive zakonske projekte. Ključno je bilo, kako bo slovenski gospodarski sistem preživel brez jugoslovanskega gospodarskega prostora. Včasih je bilo prav šokantno. To je bil temelj, da so lahko potegnili na jambor zastavo brez zvezde. Ni šlo za revolucionarno spremembo, a se je struktura v bistvu spreminjala.

Franc Čebulj se je leta 1988 med prvimi vključil v Tomšičevo Socialdemokratsko zvezo.

Ko je bil veliki Demosov predvolilni shod pred Prešernovim spomenikom v Kranju, je šel s svojim »hroščem« iskat na letališče Jožeta Pučnika, ki si je takoj pripel varnostni pas. Čebulj mu je svetoval, da se ni treba pripeti, a ga je Pučnik podučil, da je to del reda, ki se ga bo treba navaditi.

Vlasta Sagadin je bila učiteljica geografije in angleščine, rojena 7. avgusta 1957. Njeno zanimanje za ekologijo je izšlo iz tega, da je bila mamica z majhnimi otroki v sajastem Kranju. Vse to jo je zelo jezilo. Napisala je protest v Gorenjski glas.

Ko se je v Sloveniji začelo močno gibanje zelenih, ki ga je ustanovil njen profesor Dušan Plut, je junija 1989 v Mostecu v Ljubljani z navdušenjem postala ustanovna članica ZS.

V Kranju so ZS ustanovili 26. januarja 1990 kot zadnjo stranko Demosove koalicije. Vodila je iniciativni odbor in nato tudi predsedovala stranki. Še s tremi člani ZS je bila izvoljena v družbenopolitični zbor Skupščine občine Kranj.

Izvoljena je bila tudi v Zbor združenega dela republiške skupščine. Demos je v začetku deloval konsistentno in kooperativno. Potem pa se je pri vsebinskih zadevah pokazalo, da so si v njem zelo različni. Tudi v ZS so se pojavile razlike. Ko je dala pobudo, da pravica do splava ni avtomatična pravica, da naj bo plačljiva in da mora o splavu vedeti tudi partner, so jo mediji raztrgali. Mateja Kožuh je planila po njej, klicana je bila tudi na zagovor k ZS. Franci Feltrin, Stanko Buser, Žare Pregelj in še nekateri so potegnili z njo, češ če že branimo življenje ptička oz. življenjski prostor zlatovranke v Prekmurju, zakaj ne branimo življenja človeka. To so bile teme, ki so vodile k razkroju.

Medijsko poročanje je bilo manipulirano, udarjali so čez Demos. Bilo je tako, da ko je zvečer doma gledala poročila, ni mogla reči, da je bila tam.

Ivan Štular je bil od začetka pri SKZ. Odbor v Naklem so ustanovili 19. marca 1989. V Kmetijski zadrugi Naklo so imeli 300 članov.

Novembra sta prišla njemu Vitomir Gros in Janez Pavlin s Police. Gros z željo, da bi ustanovili Demos tudi v Kranju. Gros jim je ponudil prostore na Likozarjevi 1. Dobivali so se enkrat ali večkrat na teden.

PO DEMOSU

Ivo Bizjak je bil podpredsednik SKD. Leta 1992 je kot kandidat za predsednika republike z 22 odstotki glasov med osmimi kandidati dosegel drugi rezultat. Od januarja 1993 do odstopa junija 1994 je bil minister za notranje zadeve v Vladi RS. Od leta 1994 do 2000 je bil prvi varuh človekovih pravic v Republiki Sloveniji. V tem času je bil tudi podpredsednik evropskega združenja in član vodstva svetovnega združenja varuhov človekovih pravic.

Od novembra 2000 do aprila 2004 je bil minister za pravosodje.

Od leta 2004 do 2016 je bil generalni direktor Direktorata za pravosodje in notranje zadeve Sveta EU v Bruslju, kar je bila ena najvišjih funkcij v EU, zaupana Slovincu.

Peter Vencelj je za prizadevno delo v številnih strokovnih in drugih društvi, svetih in drugih organih prejel več nazivov častnega člana. Bil je član in več let tudi predstojnik Malteškega reda v Sloveniji.

Od 1993 do 1997 je bil državni sekretar na Ministrstvu za zunanje zadeve, zadolžen za Slovence v zamejstvu in po svetu, za vrsto bilateralnih področij s sosednjimi državami in Bavarsko, predstojnik Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Leta 2016 je bil imenovan za častnega občana MO Kranj.

Vlada RS je njegov pogreb 7. januarja 2017 organizirala z vojaškimi častmi.

Andrej Šter je bil od junija 1994 do februarja 1997 minister za notranje zadeve, v času 8. Vlade je bil državni sekretar na zunanjem ministrstvu. Trenutno je vodja Konzularnega sektorja Ministrstva za zunanje zadeve.

Franc Čebulj je župan Občine Cerklje od njene ustanovitve leta 1995. Takrat je bila po razvoju Občina Cerklje 134. od 145 občin, nato pa med prvimi četrtimi od 212 občin.

Čebulj deluje na več področjih, tudi športnem. Med drugim je bil predsednik Čebelarske zveze Slovenije ter ustanovitelj in prvi predsednik Kasaške zveze Slovenije.

Dva mandata je bil poslanec Državnega zbora. Izvoljen je bil na listi SDS. Že konec prvega mandata je nekajkrat prišel navzkriž z Janezom Janšo, nato vabil na sestanke poslanske skupine ni več dobival. Ko je prišel na sejo sveta stranke, ga je Janša označil kot poslanca, ki več komunicira po medijih. Potem je Čebulj odšel na svoje.

Ivan Štular je bil od nastanka Občine Naklo do leta 2010 njen župan. Zaslužen je za velik razvoj občine.

Vlasta Sagadin je prestopila v Novo Slovenijo in deluje v občinski politiki, župniji in sindikatu.

KRATICE

Demos – Demokratična opozicija Slovenije
SKZ – Slovenska kmečka zveza
SKD – Slovenski krščanski demokrati
SDZ – Slovenska demokratična zveza
SDZS – Socialdemokratska zveza Slovenije
SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva
ZS – Zeleni Slovenije
ZSMS – Zveza socialistične mladine Slovenije

OPOMBE

- 1 Seznam dokumentov je objavljen v: Kranjski Demos, <https://www.gorenjski-muzej.si/kranjski-demos/>
- 2 Jože Dežman: Kranjski Demos–studijski krožek 2013. <https://www.gorenjski-muzej.si/wp-content/uploads/2013/12/kranjski-demos-elektronska-21.12.2013.pdf>
- 3 Jože Dežman: Kranjski Demos išče zgodovino. SLO časi kraji ljudje, 2015, št. 6.
- 4 Igor Omerza: JBTZ – Čas poprej in dnevi pozneje, Ljubljana 2013.
- 5 Imena ustanov so zapisana v samoupravnem besednjaku. Temeljne organizacije združenega dela, Zveza sindikatov, Zveza socialistične mladine, organizacije združenega dela, delovne skupnosti skupnih služb ...
- 6 21. 10. 2014, Kranjski Demos – Ivo Bizjak 1. del <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2014/11/18/21-10-2014-kranjski-demos-n-ivo-bizjak-1-del>
- 7 4. 11. 2014, Kranjski Demos – Ivo Bizjak 2. del <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2014/11/18/4-11-2014-kranjski-demos-n-ivo-bizjak-2-del>
- 8 18. 11. 2014, Kranjski Demos – Ivo Bizjak 3. del <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2014/12/18/18-11-2014-kranjski-demos-n-ivo-bizjak-3-del>
- 9 2. 12. 2014, Kranjski Demos – Peter Vencelj 1. del <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/02/18/2-12-2014-kranjski-demos-n-peter-vencelj-1-del>
- 10 16. 12. 2014, Kranjski Demos – Peter Vencelj 2. in 3. del <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/02/18/16-12-2014-kranjski-demos-n-peter-vencelj-2-del>
- 11 9. 10. 2016, Kranjski Demos – Franc Čebulj <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2016/10/13/9-10-2016-kranjski-demos-franc-ebulj>
- 12 30. 10. 2016, Kranjski Demos – Andrej Šter <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2016/11/13/30-10-2016-kranjski-demos-andrej-ster>
- 13 13. 11. 2016, Kranjski Demos – Vlasta Sagadin in Ivan Štular <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2016/11/18/13-11-2016-kranjski-demos-n-vlasta-sagadin-in-ivan-stular>
- 14 Vencelj je svoj moto izrazil v intervjuju z Rosvito Pesek: »Vse življenje sem zvest vrednotam slovenstva, krščanstva, pravičnosti, medsebojnega spoštovanja, sodelovanja in pomoči. Takšen je bil, je in ostaja moj življenjski pogled.« Rosvita Pesek: Osamosvojitvena vlada – kako so gradili državo, Celovec 2012.

SITARSKI TRGOVCI ZALOŽNIKI V MESTU KRANJ

UVOD

Sitarstvo med Kranjem in Škofjo Loko je bilo gospodarska dejavnost, ki je v procesu izdelave sit iz konjske žime povezovala trgovce založnike in tkalce. Trgovci so pripadali družbeni eliti ali vsaj dobro stoječemu srednjemu sloju. Njihovi zaposleni in tkalci sit pa so bili kot delavci brezimna množica¹.

Zanima nas, kateri trgovci s siti so bili v Kranju, kako so bili povezani z mestom. Radi bi ugotovili, katere stavbe so posedovali in v njih živeli, da jih povežemo s kranjskimi meščanskimi hišami in jih postavimo na zemljevid Kranja.

O trgovcih z žimnatimi siti se lahko seznanimo v člankih in knjigah o sitarstvu, pa tudi v Zgodovini mesta Kranja. Ohranjenega je nekaj poslovnega arhiva podjetja Antona Globočnika iz 19. in Valentina Benedika iz prve polovice 20. stoletja². Oba sta bila iz Stražišča.

KRANJ

Mesto Kranj je upravno in cerkveno središče, med meščani je bilo včasih največ obrtnikov in trgovcev. S sitarstvom je bilo povezano vsaj od ustanovitve ceha tkalcev, sitarjev ter trgovcev s platnom in siti 1599. leta pa do konca 19. stoletja. V letu 1598 se je zaključevalo burno obdobje protestantizma v Kranju, leta 1601 ga je rekatoliciral škof Hren.³ V 17. stoletju je mesto doživljalo gospodarski zastoj, ker se obrt ni krepila, večino deleža Kranjčanov v trgovini na daljavo pa so prevzeli tujci. Vzpon obrti je doživel Tržič in kmečko podeželje v okolici mesta. Po vaseh okrog Kranja so veliko tkali; v zimskih mesecih so izdelovali platno, v Stražišču in Bitnjah sita iz konjske žime, v Šenčurju in Cerkljah volnene odeje. Te izdelke so prodajali na lokalnih in regionalnih sejmih, podjetni kmetje pa so jih nosili prodajat tudi v bolj oddaljene kraje. Meščani Ljubljane, Kranja in drugih mest so pritiskali na vladarja, naj kmetom prepove prodajo blaga na večje razdalje.⁴ Zemljiška gospoda, zbrana v deželnih stanovih, pa je imela korist od kmečke trgovine in cesarjevih ukrepov ni upoštevala. V 18. stoletju je avstrijski cesar z reformami in državnim aparatom začel podpirati podjetnost vseh državljanov, nov pravni red je spodkopaval staro družbeno delitev na plemstvo, meščane in kmete.

Pogosti so bili požari, najbolj obsežni v letih 1668, 1749 in 1811 so mesto Kranj spremenili, uničene so bile hiše, gospodarske stavbe, dragocenosti, trgovsko blago, živina ... Kuga je morila po deželi posebej hudo v letih 1624–1625 in 1657, kolera 1836. Najemniške vojske, ki so potovale skozi Kranj, so bile pogosto nasilne in so povzročale škodo. Leta 1617 je 300 vojakov pobilo kmete z ženami in otroki vred ter opustošilo šmartinsko cerkev, kostniško kapelo in župnišče, kamor so se zatekli. Leta 1648 so vojaki povzročili manjši požar v mestu.⁵ Meščani so se sicer preživljali z obrtjo in trgovino, obdelovali pa so tudi polja v okolici, zlasti severno od mesta - Zlato, Veliko in Malo polje. Talentirani posamezniki so se odselili v Ljubljano, Trst ali na Dunaj. Mesto je bilo zaradi ubožanja meščanov, velikih prispevkov za vojsko in stroškov upravljanja vse bolj zadolženo. Ko se je v 18. stoletju država okrepila, so državni uradniki mestu želeli vzeti samostojnost in s silo doseči odplačilo dolga. Meščani so se z vsemi sredstvi borili proti naraščajoči moči uradništva. Močni pa so bili tudi notranji sovražniki, na primer nepoštenost in malomarnost mestnega sodnika in odbornikov, večja skrb zase kot za korist mesta in meščanov in podobno. Do leta 1849 je mesto vodil mestni sodnik, potem pa so si volili župana.⁶

Prvo štetje prebivalcev leta 1754 je razkrilo, da je tedaj v Kranju, sicer pet let po velikem požaru, živelo 1500 ljudi v 210 hišah, 30 let kasneje jih je bilo 1744. Za leto 1758 poznamo imena 14

Platno iz žime za dno sita (iz zbirke Mire Perne, Stražišče) in sito v lesenem obodu za sejanje moke (iz zbirke Gorenjskega muzeja), foto Drago Holynski, 2007

kranjskih trgovcev. Leta 1786 je bil sestavljen seznam zavezancev za obrtni davek, ki ga je moralo plačevati 30 trgovcev – kramarjev, 34 gostilničarjev, 13 pekov, 7 mesarjev, po 11 čevljarjev in krojačev, 20 mizarjev, ključavničarjev in puškarjev, 19 kovačev in nožarjev, 3 slikarji in 82 drugih obrtnikov, skupaj 230 zavezancev. Prebivalci mest so bili v primerjavi s kmečkimi ljudmi precej bolj mobilni. V Kranju je malo družin obstalo več kot tri generacije; primerjava seznamov vodilnih družin v 17. in 18. stoletju pokaže le družini Adlman in Soller. Primerjava 18. z 19. stoletjem pa družine Florian, Fock, Kummer, Marenčič, Mayr, Pirc, Lokar, Prevc in Pleiweiss.⁷

SITARSTVO

Kranjska dežela je bila po količini izdelovanja sit iz žime vedno na prvem mestu v avstrijskem cesarstvu in je v evropskih deželah slovela kot največje in najstarejše središče sitarstva.⁸ Izdelovanje sit se je uveljavilo v Stražišču in Bitnjah že vsaj v 16. stoletju. Po izročilu naj bi ta obrt k nam prišla iz nemških dežel s priseljenci ali prek kasnejših vsakoletnih poti v Breže (Freising). Najprej naj bi sita tkali v Ajmanovem gradu pri Sv. Duhu. Temu izročilu nasprotuje trditev, da so obrt pri nas vpeljali Italijani.⁹ Iz urbarjev je razvidno, da je bilo v Stražišču loškemu gospodstvu poleg kmetov podložnih tudi 12 viničarjev, ki so bili dolžni obdelovati bližnje vinograde in pridelovati vino. Ko so zaradi hladnejše klime opustili vinogradništvo, niso imeli dovolj zemlje za preživetje, zato naj bi se oprijeli obrti sitarstva.¹⁰ Dejstvo je, da je bilo največ sitarjev prav v Stražišču. Njihovi izdelki so bili tkani kot platno v različnih velikostih in gostoti, v pravokotni, kvadratni ali okrogli obliki. To so bila dna sit, ki so jih nato suhorobarji vpeli v okrogle lesene obode. Sita so rabili za sejanje moke v mlinih in gospodinjstvih, začimb in zdravil v obliki praškov, pretlačevanje sadja, zelenjave in mesa, precejanje, na primer piva, celo za sejanje finih materialov v gradbeništvu. Še leta 1941 je Sitarško žimarska zadruga oglaševala, da izdelujejo več kot 200 vrst žimnatih sit različne gostote. Zlasti sita za rabo v gospodinjstvih so bila tkana iz barvane žime v sijočih črtastih in karirastih vzorcih rumene (oranžne), rdeče, bele in črne barve.¹¹

Izdelovanje sit je bilo najprej kot domača obrt popolnoma v rokah kmečkih posestnikov, ki so sita tkali pozimi. Že v 16. stoletju pa so prodajo prevzeli trgovci, ki so zaradi svojega večjega zaslužka organizirali obsežnejšo proizvodnjo. Sitarji so postali številni kajzarji in gostači, ki so od trgovcev založnikov prevzemali žimo in jim oddajali končne izdelke – tkana platna za dna sit. Zaslužek pri prodaji le-teh je bil mamljiv tudi za manjše trgovce, ki pa niso organizirali proizvodnje, ampak samo prodajo. V vsakem obdobju je

bilo nekaj večjih in več manjših trgovcev s siti. Ko je zaradi starosti ali gospodarskega poloma kdo odnehal, je njegovo podjetje prevzel drug.¹²

V 18. stoletju, ko je merkantilistična politika avstrijskega cesarstva pospeševala založništvo, so v Stražišču nastala prva kapitalistična podjetja. Za dva trgovca s siti – Jožeta Jenka iz Škofje Loke leta 1749 in njegovega zeta Natalisa Pagliaruzzija leta 1809 vemo, da sta bila prav zaradi zaslug pri organizaciji sitarstva povišana v plemiški stan. Oba sta se ukvarjala tudi s prodajo kmečkega platna, pri čemer so bili zaslužki bistveno večji kot v sitarstvu.¹³ Po besedah časopisa Illirisches Blatt leta 1820 je sita poznalo pol Evrope, saj so jih izvažali v Italijo, Francijo in Turčijo.¹⁴

Žimo so dobavljali prekupčevalci, ki so jo kupovali doma in po Evropi. V svojem obratu je založnik zaposloval nekaj delavcev, ki so žimo prali, čistili, sušili, urejali, jo rumeno, oranžno, rdeče in črno barvali ter jo razvrščali po dolžini. Od tkalcev prevzeta sita so stiskali, da so se zlikala, jih razvrščali za prodajo in odpošiljali naročnikom. Trгоvec založnik je pogosto zaposlil »faktorja«, da mu je vodil obrat, izdajal žimo, sprejemal sita ter plačeval delavce. Naravo odnosa založnika z njegovimi zaposlenimi izdajajo podrobnosti. Žimo je sitar dobil na upanje, bila je stehtana. Oddati je moral enako količino stkanih sit in ostankov žime, da ne bi morda prodajal sit na svojo roko in zanje več iztržil, kot bi mu plačal trgovec. Sita so morala biti tkana odlično, vsaka napaka je pomenila manjši zaslužek. Izročilo sitarjev pravi, da so založniki žimo sitarju obračunavali po višji tarifi, sita pa so mu plačevali po najnižji možni. Plačilo vsaj v obdobju zatona dejavnosti proti koncu 19. in v 20. stoletju, do kamor sežejo spomini, pogosto ni zadostovalo za pokritje osnovnih življenjskih potrebščin sitarjeve družine.¹⁵ Podobno izkoriščanje so na Gorenjskem doživljali tudi žebjarji v fužinarski dejavnosti.

Medtem ko so sitarji pripadali nižjim slojem prebivalstva, kot so kajzarji in bajtarji, pa so se trgovci zaradi zaslužka uvrščali med višje sloje. Večinoma so bili del meščanstva, prebivali so v mestih, največ v Škofji Loki in Kranju. Tudi če so ostali na deželi, je bil njihov način življenja, zlasti oblačenje in stanovanje, meščanski. Argument za to trditev je zelo bogat meščanski, skoraj plemiški zapuščinski inventar Boštjana Erata iz leta 1758. Bil je manjši trgovec s siti in je živel v Stražišču.¹⁶ Uspešnejši trgovci s siti so bili ugledni meščani, ki so jih volili tudi za mestne odbornike, župane in poslance.

Po zapiskih Primoža Hudovernika¹⁷, trgovca s siti v drugi polovici 19. stoletja, sta bili 17. in 18. stoletje čas, ko se je sitarstvo razvijalo in napredovalo, še 1833 so izboljšali sitarske statve. V drugi polovici 19. stoletja se je posel s siti začel krčiti, deloma zaradi rastoče potrošnje

cenejših strojno izdelanih sit iz kovinske žice, deloma zaradi drugih nevéščnosti v svetovnem gospodarstvu, še posebej po uvedbi uvoznih carin v Franciji in Belgiji leta 1853.¹⁸ Slabše je bilo iz leta v leto, zato so se kot vzporedne dejavnosti lotili tudi preje žime za polnjenje vzmetnic. Proizvodnjo sit so v 20. stoletju organizirali manjši trgovci s siti in žimoprejci. Nekateri so se združili v Sitarstvo in žimarsko zadrugo v Stražišču, ki je delovala od 1907 do 1958.¹⁹

Ostareli sitarji so v 2. polovici 20. stoletja pomrli in danes se te dejavnosti spominjajo le še njihovi vnuki. Nekateri še hranijo sitarsko družinsko dediščino kot zasebno zbirko in jo tudi radi pokažejo. Matevž Oman je leta 1964 objavil članek o sitarstvu²⁰ in leta 2016 knjigo o svojih sitarskih prednikih²¹. Mira Perne, Anton Bajželj in Milan Bajželj so sodelovali z Gorenjskim muzejem pri raziskovanju in popularizaciji sitarstva²². Anton Bajželj je edini, ki še ve, kako narediti sito iz konjske žime, in sta skupaj s kustosinjo Heleno Rant leta 2014 pripravila Sitarški priročnik²³.

TRGOVCI ZALOŽNIKI IN SITARSKI TOVARNARJI V MESTU KRANJU

Imena prvih trgovcev, ki so organizirali proizvodnjo sit v vaseh med Kranjem in Škofjo Loko, sta v arhivih našla dr. Josip Žontar, avtor več člankov o starejši zgodovini in tudi monografije Zgodovina mesta Kranja, ter raziskovalka zgodovine tekstilstva in sitarstva kustosinja Tehniškega muzeja Slovenije Katarina Kobe Arzenšek. V 19. stoletju so najuspešnejše trgovce imenovali »tovarnarje«, ker je bilo v tem času običajno postavljati zlasti tekstilne tovarne, čeprav so bili sitarski obrati za pripravo žime še vedno po starem urejene manufakture.²⁴

Trgovci založniki s siti v 16. in 17. stoletju

Josip Žontar omenja Jakoba Olbena, trgovca s siti proti koncu 16. stoletja. Jakob in njegov sin Jernej (Bartolomej) sta bila med vodilnimi kranjskimi meščani 17. stoletja, oče je bil mestni sodnik leta 1598, sin pa v letih 1645–1647 ter 1653/54²⁵. Kot lastnik vrta in pristave je omenjen tudi Andrej Olben, od njega so kupili zemljišče za gradnjo kapucinskega samostana (na mestu današnjega hotela Creina) leta 1640 ali kako leto prej. Leta 1643 je bil v sitarski družini v Kranju rojen Janez Jakob Olben, duhovnik, ki je stopil v samostan k avguštinom in se v zgodovino zapisal kot astronom s knjigo Nove florijanske efemeride.²⁶ Ime Olben se je v Kranju ohranilo tudi v seznamu meščanskih hiš: v sredini 18. stoletja kot »pogorišče Olbenove hiše« na sedanjem naslovu Tavčarjeva 13.²⁷ Verjetno pa je družina trgovcev s siti Olben stanovala drugje, ker so območje te stranske ulice tedaj šele pozidavali in ni bila ugledna. Pri krstni pojedini v družini Jakoba

Olbena je eden vodilnih kranjski meščanov, nakladničar Mihael Harrer, prebral protikatoliško sramotilno pesem²⁸, zato se zdi, je bil Jakob Olben protestant. Očitno pa se je že nagibal k rekatolizaciji, saj je Kobetova zapisala, da je Jakob Olben leta 1598 daroval 30 florintov za mašo za žive in mrtve tkalce, sitarje in trgovce, vključene v bratovščino sv. Trojice. Njegov sin Jernej, poročen s hčerko uglednega kranjskega trgovca, Marjeto Adlman, je vsoto pomnožil 10. marca 1638 za 20 florintov, s pripombo, da se moli za njegova umrla otroka.²⁹

Ustanovitev maše bratovščine sv. Trojice oba Olbena povezuje s kranjskim cehom tkalcev, sitarjev ter trgovcev s platnom in siti sv. Trojice, ki so mu bile svoboščine potrjene leta 1599. Ceh so vodili Kranjčani, kakor piše Pavle Blaznik, loški sitarji, ki so vstopili vanj, pa se s tem niso strinjali. Ločani so kasneje želeli ustanoviti svoj ceh, a so jih Kranjčani »s pretinjami« zadrževali, tako da je o njihovi zadevi odločalo sodišče, dokončno pa cesarjeva resolucija leta 1647, ki je določila, naj od Ločanov v cehu ostanejo samo tisti, ki so se v hiši Eržena in Grazerja v Stražišču prostovoljno vpisali v kranjski ceh, drugi pa lahko svobodno izbirajo. Leta 1658 so Ločani ustanovili svoj ceh, a so Kranjčani še kar zahtevali, da delujejo v okviru kranjskega. Ločani so zahtevo po svojem cehu argumentirali s številkami: v Kranju, da sta bila le dva sitarja, na Loškem, v Bitnjah in Stražišču pa jih je prek 70.³⁰

Sitarska podjetja Kranjčanov v 18. in 19. stoletju

18. stoletje je bilo zelo ugodno obdobje za poslovne dejavnosti, znane so različne sitarske družine in družbe. Ločan Matevž Demšar je leta 1731 sklenil družabniško pogodbo z ljubljanskim trgovcem in županom Perrom, po kateri se družba razide, če ni vsaj 20 % dobička.³¹ Trgovci s siti in založniki so bili v Kranju sredi 18. stoletja Luka Bodlaj, Matevž Benedičič, Nikolaj Oman, Aleksander Lokar in Simon Jugovic.³² Vsi so s siti trgovali v manjšem obsegu. Bodlaj je v Trstu zelo uspešno tržil železne izdelke iz Kroke in Kamne Gorice. V Kranju je kupoval nepremičnine, hišo na mestu kasnejše Podrtine je leta 1773 po enem letu prodal dalje, nekaj časa je bil lastnik hiše na sedanji Prešernovi 15, najdlje je posedoval malo hišico v Kokrškem predmestju, danes verjetno Koroška cesta 45³³. Lokar je omenjen kot trgovec in gostilničar z obilo obiska zlasti v zadnji četrtini 18. stoletja. Z imenom Aleš je vpisan kot lastnik polovice hiše na sedanji Prešernovi 13, po njegovi smrti 1787 so se lastniki pogosto menjali.³⁴ Kot srednja trgovca sta med drugimi na seznamu kranjskih trgovcev leta 1758 omenjena tudi Al. Benedičič in N. Oman. Matevža Benedičiča ni najti med posestniki hiš, pač pa je bil Janez Benedičič od leta 1771 posestnik sedanje Prešernove 16, od leta 1777 pa

tudi sedanje Tomšičeve 12, po njem pa je vsaj leta 1781, če ne prej, dedovala njegova sestra Katarina por. Hauptman oz. nečakinja por. s trgovcem Janezom (Ivanom?) Omanom. Nikolaj Oman je sredi 18. stoletja posedoval hišo na sedanjem Glavnem trgu 21, za njim je dedovala vdova Katarina, za njo Ivan Oman, trgovec.³⁵ Ivan Oman je bil trgovec, ki je žimasta sita sredi 18. stoletja prodajal v Italiji na sejmu v Senigaliji.³⁶

Nasprotno od teh posamičnih imen je bil Simon Jugovic član razvejane rodbine iz Škofje Loke, ki je v 18. stoletju delovala tudi v Kranju. Njihovi potomci v 19. stoletju – Lovro, Katarina, Franc in Leopold so bili generacija trgovcev, ki so delovali v Trstu in celo v Aleksandriji.³⁷ Franc Jugovic (1810–1877), ugleden trgovec z blagom v Trstu, izvoljen tudi za tržaškega mestnega svetnika, se je leta 1833 poročil s Franciško Globočnik.³⁸ Njen oče je bil trgovec založnik, ki je zgradil sitarsko »tovarno« ob cerkvi sv. Jerneja v Stražišču. Podjetje je odlično uspevalo; leta 1841 je zanj delalo do 250 delavcev. Izdelke je prodajal po vsej Evropi za 30.000 florintov letno.³⁹ Leta 1861 je Franc prevzel Globočnikovo podjetje.⁴⁰ Njegov brat Leopold je ustanovil hčerinsko firmo v Aleksandriji. Leta 1866 je Leopold kupil mlin pri savskem mostu v Kranju in ga posodobil. Zavzeto se je vključil v politično in društveno življenje v mestu.⁴¹

NATALIS PAGLIARUZZI (1746–1832)⁴²

Pomemben trgovec založnik zadnje četrtine 18. in v začetku 19. stoletja je bil Natalis Pagliaruzzi. Bil je zdravnik, rojen v Kobaridu, ki se je leta 1777 poročil s Franciško Jenko, hčerko Marije Neže Jenko, vdove trgovca s siti. Jože Jenko (1712–1768) iz Škofje Loke je sredi 18. stoletja s trgovanjem s siti in zlasti z domačim lanenim platnom obogatel in postal eden najbogatejših trgovcev na Kranjskem.⁴³ Po njegovi smrti sta večino tkalcev prevzela Ločana Matevž in Jože Demšar, ki sta si od državnega urada za pospeševanje industrije in obrti pridobila Bitnje in Stražišče kot delovno območje za njuno manufakturno, kjer jima nobeden ne bi smel jemati delavcev. Natalis Pagliaruzzi je nadaljeval Jenkovo podjetje v Stražišču in ga uspešno vodil; izvoz sit in platna je razširil v Francijo, Belgijo, Holandijo in Španijo, najboljši zaslužek pa je imel na sejmih v Italiji, v Senigaliji. Zaposloval je nad sto družin. Leta 1804 je odkupil tudi podjetje Demšarjev.⁴⁴

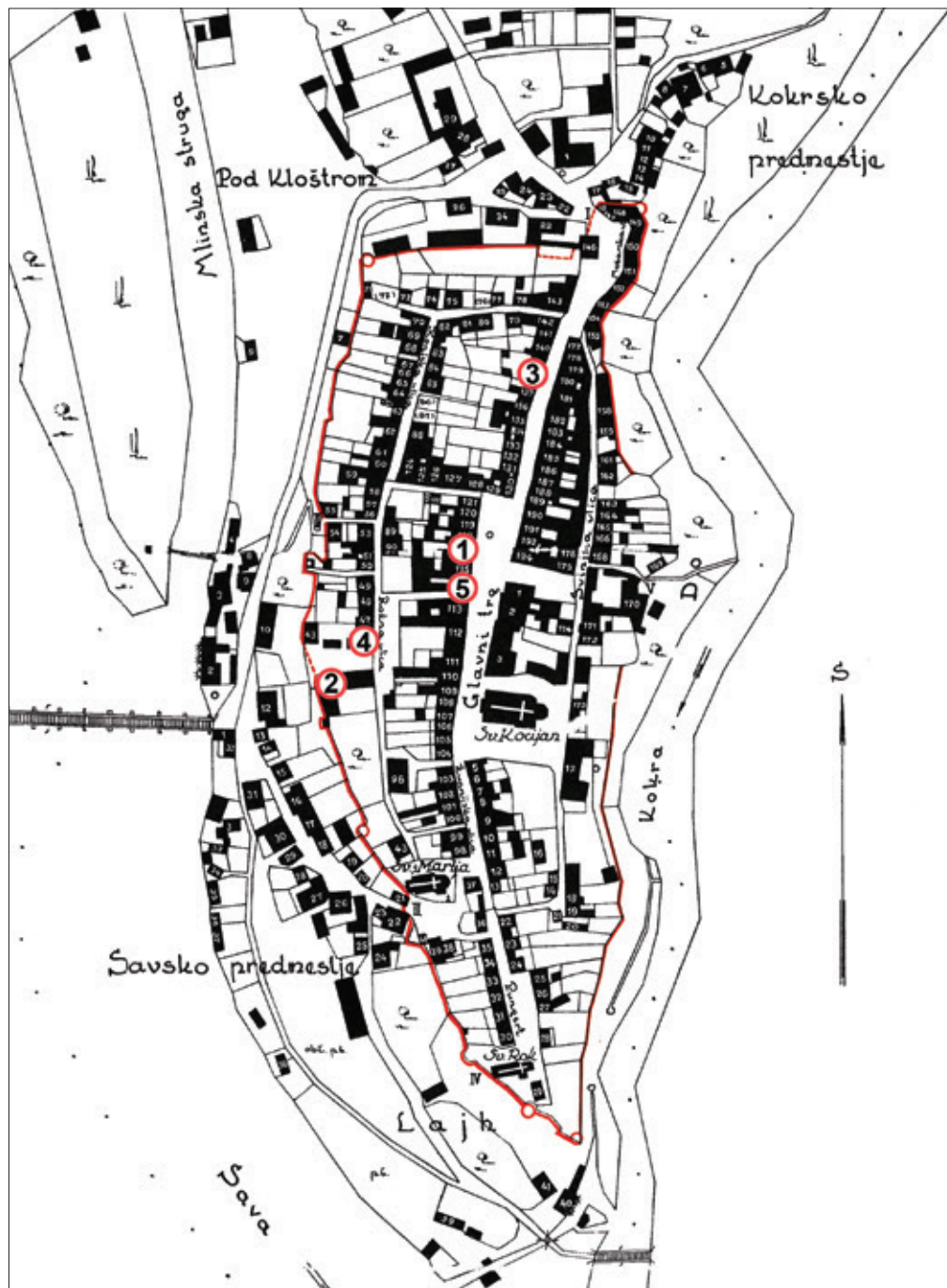
Leta 1792 je kupil graščino Khiselstein in si po njej nadel ime Kieselsteinski. Leta 1797 je postal kranjski župan in 1808 član deželnih stanov. Bil je zelo premožen. Njegov sin Žiga je leta 1809 kupil Szögyenyjev (Cekinov) grad v Ljubljani. Ko je Napoleonova vojska novembra 1805 prišla v Kranj, je zahtevala 1800 goldinarjev

za varstvo meščanov pred plenjenjem in požiganjem. Vsoto je mestu posodil Pagliaruzzi. Potem so meščani organizirali uniformirano četo meščanskih strelcev, ki je skrbela za red in mir v mestu in okolici, vodili so jo Natalisov sin Žiga in štirje drugi meščani. Ko so Francozi po ustanovitvi Ilirskih provinc leta 1811 oblikovali novo občino, ki je obsegala mesto s širšo okolico, so za župana postavili Natalisa Pagliaruzzija. Prizadeval si je za uveljavitev prosvetljskih idej in političnih novosti, tudi gimnazije s slovenščino kot ucnim jezikom. Družina je pomagala Francozom v boju z Avstrijci. Kot župan je bil zadolžen za vodenje matičnih knjig do leta 1814, ko jih je spet prevzel župnik. Po odhodu Francozov se je uspešno podredil stari oblasti in zaprosil za stare stanovske pravice⁴⁵. Koroški preroditelj Urban Jarnik ga je leta 1815 obiskal v Kranju in je potem poročal Kopitarju, da v družini Pagliaruzzi govorijo slovensko. Leta 1830 je Natalis svojo sitarsko »tovarno« prepustil sinu Mihaelu⁴⁶, ki je bil od 1822 lastnik graščine Golnik, leta 1834 pa je kupil tudi hišo na Glavnem trgu št. 5 v Kranju in jo povsem prezidal. Leta 1855 jo je kupil Peter Mayr. Sitarsko podjetje je Mihael leta 1840 prodal bratoma Lokar.⁴⁷

DRUŽINA LOKAR

V zadnjih desetletjih 18. in prvih 19. stoletja sta bila kranjska trgovec založnika s siti Natalis Pagliaruzzi in Anton Lokar, lastnik hiše na današnji Prešernovi 6, nekdanj last Aleša Lokarja. Ni znano, ali sta bila Aleš in Anton v sorodu. Anton je bil ugleden meščan, mestni odbornik leta 1818 ter 1831/32. Po njegovi smrti leta 1835 sta posel nadaljevala njegova sinova Konrad (1803 – 1875) in Rudolf (1812–1871). Ko sta pet let kasneje prevzela še Pagliaruzzijev obrat, sta zaposlovala preko 300 oseb. Skupaj z Antonom Globočnikom iz Stražišča sta bila glavna sitarska tovarnarja.⁴⁸ Leta 1841 sta na industrijsko razstavo v Gradec poslala 33 izdelkov in prejela zanje srebrno medaljo in diplomu, ker so bili izjemnih barv in lepih vzorcev. Poleg žimnatih sit sta izdelovala tudi ovratnice za duhovnike in uniforme. Letno sta porabila 170 centov, to je 9,52 tone (1 cent je 56 kg) žime, ki sta jo kupila v Rusiji, na Madžarskem, Poljskem in Bavarskem. Imela sta 324 zaposlenih, ki so tkali na 162 statvah. Izdelke sta izvažala v Francijo, Italijo, na Nizozemsko in v Levant za 36.000 florintov letno.⁴⁹

Rudolf si je od Pagliaruzzijev kupil hišo ob gradu Khiselstein, današnje Tavčarjevo 42, najprej 1844 tisto ob obzidju in pet let kasneje še drugo ob cesti. Konrad pa je prevzel očetovo na današnji Prešernovi 13. Stopal je po očetovih stopinjah tudi kot mestni odbornik 1837–1839 in bil v obdobju 1840–1849 tudi zadnji mestni sodnik. Leta 1850 je bil izvoljen za prvega kranjskega župana in ostal

Kranj po katastrski mapi iz leta 1826 z označenimi hišami kranjskih trgovcev s siti.

1. Nikolaj in Ivan Oman na sedanjem Glavnem trgu 21 (Mesto 117) v sredini in 2. polovici 18. stoletja,
2. Natalis Pagliaruzzi v gradu Khislstein (Mesto 44) od 1792 do 1836,
3. Aleksander, Anton in Konrad Lokar v polovici sedanje hiše Prešernova 6 (Mesto 138) od konca 18. do 1867,
4. Rudolf Lokar na Tomšičevi 42 (Mesto 45–46) od 1844 do 1858,
5. Gašper Prevc in Primož Hudobivnik na sedanjem Glavnem trgu 17 (Mesto 113) v drugi četrtini 19. stoletja do 1890.

M 1 : 2880. Osnovo je narisala Mira Kostanjevec, priloga k Zgodovini Mesta Kranja, Skupščina občine Kranj, 1982.

župan vse do stečaja podjetja. Ko si je finančno spet opomogel, je bil 1861–1865 ponovno izvoljen za župana⁵⁰ in v letih 1861–1866 tudi za deželnega poslanca. Bil je naročnik Kmetijskih in rokodelskih novic vse od začetka izhajanja.⁵¹

Oba brata sta bila zelo aktivna v skupnosti kranjskih meščanov. Jeseni 1846 sta skupaj z gradbenim asistentom Francem Potočnikom ustanovila bralno in zabavno društvo Kazina kot središče družabnega življenja za elito Kranja in okolice. Prostora so našli v hiši Mihaela Pagliaruzzija na današnjem Glavnem trgu 5. Tam so se srečevali tudi z dr. Prešernom. Marca 1848 sta z Dunaja Rudolf Lokar in Konrad Pleiweiss prinesla vesti o padcu starega režima. Konrad Lokar je postal aprila 1848 glavni poveljnik narodne straže.⁵² Oba z bratom in Konrad Pleiweiss so se kot edini iz Kranja vpisali v Slovensko društvo v Ljubljani. Kazinsko društvo se je leta 1852 razšlo, obudil ga je leta 1854 Konrad, tedaj župan, do leta 1858 pa ga je vodil Rudolf Lokar.⁵³

Po letu 1853 je trgovina s siti začela upadati in bratoma je podjetje leta 1857 propadlo. Rudolf je tedaj svojo hišo prepustil bratu in se odselil v Zagreb, kjer je umrl leta 1871. Konrad jo je 1860 prodal gozdarju Hieronimu Ullrichu. Ob dokončnem propadu sitarskega podjetja leta 1867 je bila na dražbi prodana tudi hiša na Prešernovi. Do smrti leta 1875 je kot gostjač živel v svoji nekdanji hiši in bil leta 1869 v občinski politiki nasproten slovenskemu kandidatu za župana Mateju Pircu.⁵⁴

PRIMOŽ HUDOVERNIK (1811–1889)⁵⁵

Leta 1864 je dal Primož Hudovernik protokolirati tovarno žimnatih sit v Stražišču. Podjetje je začel krušni oče njegove žene, ljubljanski trgovec Gašper Kanduč po letu 1825 in ga leta 1832 prodal učitelju Prevcu v Šmartinu. Gašper Prevc se je skupaj z ženo Marijo Kanduč nastanil v Kranju, kjer je kupil hišo na sedanjem Glavnem trgu 17. Leta 1839 je bil mestni odbornik. Ko je 1856. leta umrl, je podjetje prevzel Hudovernik. Prav tedaj je onemoglo Lokarjevo podjetje. Hudovernik je število statev povečal s 40 na 120 in jih tudi tehnično izboljšal. V najboljšem obdobju je zanj delalo več kot 100 oseb. Vendar pa so sita še vedno izdelovali kot nekdanj, v obliki založništva.

Hudovernik je za poslovne namene od Prevčevega zeta kupil hišo na Glavnem trgu 17, stanoval je sicer v Ljubljani. Sita je prodajal širom Evrope, pošiljal pa jih je tudi na industrijske-obrtne razstave. Na svetovni razstavi v Londonu je leta 1862 dobil diplomu, v Parizu leta 1867 bronasto svetinjo, na Dunaju leta 1878 veliko bronasto in na industrijski in poljedelski razstavi v Trstu leta 1882 zlato svetinjo. Bil je tudi med prvimi člani trgovske in obrtne zbornice za Kranjsko.

Premoženje Primoža Hudovernika je po njegovi smrti leta 1889 dedoval vnuk Jože Hudovernik ml., ki je nekaj let nadaljeval, nato pa 1895 sitarsko in žimnarsko dejavnost opustil in hišo leta 1895 prodal steklarju Ferdinandu Hlebšu⁵⁶.

SKLEP

V Kranju je od 16. do konca 19. stoletja delovalo precej sitarskih trgovcev založnikov. Na kranjski zemljevid smo uspeli vrisati njihove hiše:

- 1 Nikolaj in Ivan Oman na sedanjem Glavnem trgu 21 (Mesto 117) v sredini in 2. polovici 18. stoletja,
- 2 Natalis Pagliaruzzi v gradu Khislstein (Mesto 44) od 1792 do 1836,
- 3 Aleksander, Anton in Konrad Lokar v polovici sedanje hiše Prešernova 6 (Mesto 138) od konca 18. stoletja do 1867,
- 4 Rudolf Lokar na Tomšičevi 42 (Mesto 45–46) od 1844 do 1858,
- 5 Gašper Prevc in Primož Hudobivnik na sedanjem Glavnem trgu 17 (Mesto 113) v drugi četrtini 19. stoletja do 1890.

Trgovci s siti so bili ugledni meščani, že v 17. stoletju sta bila Jakob in Jernej Olben mestna sodnika, Natalis Pagliaruzzi in Konrad Lokar sta bila dolgoletna župana. Uspešni so bili tudi v sitarstvu, saj so bila sita, ki so jih pošiljali na industrijske-obrtne razstave v cesarstvu in tujini, nagrajena z medaljami in priznanji. Zgodbe sitarskih trgovcev založnikov nam razsvetljujejo del bogate zgodovine mesta Kranja.

OPOMBE

- 1 Pavle Blaznik, Škofja Loka in Loško gospostvo (973–1803), Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973, str. 276.
- 2 Polona Roblek, Trgovska korespondenca sitarskega podjetja Benedik iz Stražišča pri Kranju, Arhivi 29 (2006), št. 1, str. 147–158. Arhiv podjetja Anton Globočnik hrani ZAL enota za Gorenjsko (SI_ZAL_KRA/0160).
- 3 Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Muzejsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, 1939, str. 193.
- 4 J. Žontar, n. d., str. 195 in sl.
- 5 J. Žontar, n. d., str. 200.
- 6 J. Žontar, n. d., str. 222–241, 313.
- 7 J. Žontar, n. d., str. 247–248, 208, 230, 294, 339.
- 8 Stephan von Keess, Darstellung des Fabriks- und Gewerbeswesens im österreichischen Kaiserstaate. Vorzüglich in technischer Beziehung, Dunaj 1824, str. 549.
- 9 Katarina Kobe Arzenšek, Sitarstvo na Gorenjskem (Zgodovinski oris), Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije 13, Ljubljana, 1967, str. 8.
- 10 P. Blaznik, n. d., str. 69 in 131.
- 11 Anton Bajželj, Sitarstvo. V: Sita. Zakladnica črtastih in karirastih vzorcev, Gorenjski muzej, Kranj, 2007, str. 23. Dostopno na www.gorenjski-muzej.si/razstave-in-dogodki/zbirke/sita-iz-konjske-zime/.
- 12 K. Arzenšek Kobe, n. d., str. 8, 20–30.

- 13 J. Žontar, Platnarstvo in sitarstvo v loškem gospostvu 18. stoletju. Loški razgledi 3, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1956, str. 91.
- 14 Illirisches Blatt 1820, št. 5, str. 19.
- 15 K. Arzenšek Kobe, n. d. str. 32. Še natančneje piše Janko Jovan, Domače obrti na Kranjskem, IV. Sitarstvo, Dom in svet 11, 1903, str. 611–616. O življenju in revščini sitarjev tudi Matevž Oman, Žimopreja in sitarstvo, Alojz Zavrl, Sitarške hiše, Vida Zupan in Matevž Oman, Sitarška družina, Matevž Oman, Sitarji in mačkovci. V: Stražiše pa Strašan. Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju, Gorenjski muzej, Kranj, 2002, str. 287–297 in 354–355.
- 16 Angelos Baš, Hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stoletju. Etnolog 6–7, 1953/54, 126–127. Erata omenja Katarina Kobe Arzenšek, n. d., str. 20.
- 17 Objavil jih je Rudolf Andrejka, Zgodovina Hudovernikove hiše, Kolodvorska ulica 23 v Ljubljani. V: Kronika slovenskih mest 1940/VII, št. 4, str. 247.
- 18 K. Kobe Arzenšek, n. d., str. 32.
- 19 K. Kobe Arzenšek, n. d., str. 34–54.
- 20 Matevž Oman, Od žime do sita. V: Loški razgledi 11, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1964, str. 69–81.
- 21 Matevž Oman, Moj stražiški rod. I. del, samozaložba, Stražišče 2016.
- 22 Gorenjski muzej je od leta 2001, ko je pripravil študijski krožek Sitarstvo v Stražišču, veliko deloval v smeri poznavanja sit iz konjske žime in sitarstva v Sloveniji. Več v članku Tatjane Dolžan Eržen, Znanje interpretiranja dediščine za muzeje: primer interpretacije sitarstva v Gorenjskem muzeju. V: Interpretacija dediščine, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 2014, str. 80–93.
- 23 Helena Rant, Anton Bajželj, Sitarški priročnik. Navodila za izdelavo zimnatega sita, Gorenjski muzej, Kranj, 2014. Dostopen je na spletni strani www.gorenjski-muzej.si/razstave-in-dogodki/zbirke/sita-iz-konjske-zime/.
- 24 J. Žontar, n. d., str. 330.
- 25 J. Žontar, n. d., str. 208.
- 26 Marijan Prosen - Majo, Olben in astronomija, Gorenjski Glas, Založništvo Jutro, Ljubljana, 2009.
- 27 J. Žontar, n. d., str. 387.
- 28 J. Žontar, n. d., str. 190.
- 29 K. Kobe Arzenšek, n. d., str. 6, J. Žontar, n. d., str. 208.
- 30 P. Blaznik, n. d., str. 276.
- 31 Josip Žontar, Platnarstvo in sitarstvo ..., str. 101.
- 32 Josip Žontar, n. d., str. 95.
- 33 J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 387–390.
- 34 J. Žontar, n. d., str. 248 in 413 (naveden kot Aleš Lokar).
- 35 J. Žontar, n. d., str. 248, 392, 396, 409, 412.
- 36 K. Kobe Arzenšek, n. d., str. 21.
- 37 Njihov oče je bil Leopold, najbrž sin Frana Simona Jugovica, ki je omenjen kot edini kranjski veletrgovec na seznamu iz leta 1758. J. Žontar, n. d., str. 248, 389, 407.
- 38 Amalija Maček, Veronika Pflaum, Ana Vilfan Vospernik, O strukturi tržškega meščanstva v 19. in začetku 20. stoletja. Prikaz na primeru družinske zgodovine Sergija Vilfana. Kronika 67, 2019, št. 3, str. 555.
- 39 Bericht über sämtliche Erzeugnisse, welche für die zweite, zu Grätz im Jahre 1841 veranstaltete, und bei Gelegenheit der Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers eröffnete Industrie-Ausstellung des Vereines zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und Gewerbe in Innerösterreich, dem Lande ob der Enns und Salzburg eingeschickt worden sind, Grätz, 1843, str. 74.
- 40 Ohranjen je del njegovega arhiva korespondence v ZAL, enota za Gorenjsko (SI_ZAL_KRA/0160)
- 41 To je bila zgodba z žalostnim koncem, J. Žontar, n. d., str. 304, 318, 319, 321, 324, 325, 328, 330, 339, 403.
- 42 <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi401139/>, 25. 2. 2020
- 43 J. Žontar, Platnarstvo in sitarstvo ..., str. 99.
- 44 J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 253, 282.
- 45 Od Žiga Zoisa je potem prevzel upravo okrajne gosposke za občini Kranj in Naklo v letih 1815–1826, J. Žontar, n. d., str. 293, 294.
- 46 Zapisek o njem je tudi v Slovenski biografiji Mihael Angelo P., vitez s Kieselsteina (1788 Stražišče, po l. 1856 neznano kje), www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi401038/, 26. 2. 2020
- 47 J. Žontar, n. d., str. 282–284, 287, 291, 292, 294, 300, 304, 306, 408.
- 48 J. Žontar, n. d., str. 282, 294, 304, 413.
- 49 Bericht über sammtliche Erzeugnisse, n. d., str. 80.
- 50 Župan Konrad Lokar je 23. 4. 1862 objavil zahvalo za donacije za gimnazijo v Kranju: Zahvala in prošnja. *Kmetijske in rokodelske novice, letnik 20, številka 17*. URN:NBN:SI:DOC-ERS9O9GR from <http://www.dlib.si>
- 51 J. Žontar, n. d., str. 306, 313, 339, 393.
- 52 Konrad Lokar (11. 10. 1848). Zahvala Ljubljanski narodni straži!. *Kmetijske in rokodelske novice, letnik 6, številka 41*. URN:NBN:SI:DOC-F0P56J16 from <http://www.dlib.si>
- 53 J. Žontar, n. d., str. 306–308, 309, 311, 315.
- 54 J. Žontar, n. d., str. 313, 319, 393, 413.
- 55 Rudolf Andrejka, Zgodovina Hudovernikove hiše, Kolodvorska ulica 23 v Ljubljani. V: Kronika slovenskih mest 1940/VII, št. 4, str. 241–249.
- 56 J. Žontar, n. d., str. 409.

Monika Rogelj

DRUŽBENI STANDARD IN SOCIALNE RAZMERE ZAPOSLENIH V KRANJU V OBDOBJU OD 1960 DO 1970

UVOD

V socialistični Jugoslaviji so bile del družbenega standarda vse dejavnosti, ki so jih financirali iz sredstev skupne porabe in so bile dostopne vsem enako, kar je vključevalo šolstvo, znanost, zdravstvo, socialno varstvo, kulturo itd. Gospodarske reforme v šestdesetih letih 20. stoletja naj bi med drugim prispevale k skladnejšemu razvoju vseh panog, tudi področij negospodarstva, s ciljem izboljšanja splošnega družbenega standarda in zviševanja življenjske ravni prebivalstva.¹ Vendar je bilo uspešno izvajanje ukrepov med drugim odvisno tudi od razmer v lokalnem gospodarstvu ter od zavzetosti občine in interesa podjetij za vlaganja v standard. Leta 1965 je financiranje določenih področij standarda padlo na ramena podjetij, ki so največ sredstev namenjala za reševanje stanovanjske problematike, izobraževanje, družbeno prehrano in regresiranje dopustov zaposlenih.²

OBJEKTI DRUŽBENEGA STANDARDA

V občini Kranj je bila tema družbenega standarda v začetku šestdesetih let zelo aktualna. Po vojni je bila večina investicij namenjenih v širjenje in posodabljanje industrije, v tovarnah se je hitro povečevalo število zaposlenih. Kranj je bil pomembno zaposlitveno središče za širše zaledje, hkrati so se v mesto priseljevali številni iz oddaljenih krajev.³ Javna infrastruktura je bila zastarela in nezadostna za oskrbo vse večjega števila prebivalcev mesta in celotne občine. Razkorak med potrebami prebivalstva in možnostmi urejanja razmer se je iz leta v leto še povečeval. Ob nadaljevanju takšne gospodarske politike bi se življenjski standard zaposlenih še poslabšal, zato je občinsko vodstvo leta 1959 pozvalo kranjska podjetja, da omejijo dodatno zaposlovanje, kar pa so ta upoštevala le krajši čas.⁴ V naslednjih letih se je intenzivno zaposlovanje zopet nadaljevalo.

Življenjski standard posameznika ni bil odvisen le od osebnega zaslužka, ampak tudi od dostopnosti in urejenosti javnih storitev, za katere je morala poskrbeti družba. V obravnavanem obdobju je bila vse bolj prisotna miselnost, da urejene življenjske razmere in kakovostno preživljanje časa izven podjetja pomembno prispevajo k storilnosti zaposlenih, zato so morala podjetja za to nameniti več

Nova porodnišnica, zdravstveni dom in zobna ambulanta na Zlatem polju. Zdravstvene ustanove in šole so bile na začetku šestdesetih let najbolj nujne gradnje v občini. (Foto Tone Marčan, hrani Gorenjski muzej)

sredstev od ustvarjenega dobička.⁵ Zaradi širjenja industrije se je število prebivalstva v mestu povečevalo in občinsko vodstvo je vztrajalo, da so podjetja sodelovala pri urejanju javne infrastrukture in prispevala za negospodarske panoge, in sicer sorazmerno s številom zaposlenih. Občina namreč iz razpoložljivih virov sama ni zmogla nujno potrebnih gradenj na področju zdravstva, šolstva in prometa.⁶ Seveda je večina bremena odpadla na nekaj največjih tovarn, predvsem Iskro in Savo, ki sta imeli velike razvojne načrte z novimi obrati in in sta največ dodatno zaposlovali.⁷

Na začetku šestdesetih let so v Kranju za enakomernejši razvoj celotne občine tretjino vseh investicij namenili za negospodarske dejavnosti.⁸ Velik del sredstev so prispevala podjetja in v mestu je bilo v kratkem času dokončanih več velikih objektov, ki so bili bistveni za življenje prebivalcev celotne občine.⁹ Zaključena je bila gradnja

zdravstvenega doma (1960),¹⁰ zgrajeni sta bili zobna ambulanta (1961) in nova porodnišnica na Zlatem polju (1964).¹¹

Na vrsto so prišli tudi drugi objekti. Mesto je dobilo stadion (1961), pokriti bazen (1963), nov gasilski dom in kinodvorano (1961).

Nujne so bile investicije na področju šolstva, saj je bila pred vojno zgrajena šola premajhna. Septembra 1961 je stekel pouk v novi osnovni šoli Staneta Žagarja na Planini. Na dodatne šolske prostore je bilo treba misliti ob načrtovanju novih stanovanjskih sosesk. Leta 1964 se je na referendumu o uvedbi krajevnega samopriskpevka dve tretjini občanov strinjalo, da bodo vsi zaposleni v občini od svojih osebnih dohodkov prispevali za gradnjo osnovnih šol, kar je bil prvi primer tovrstnega način financiranja družbenega standarda v Sloveniji.¹² Iz stalnega vira sredstev so bile v kratkem času zgrajene šole v več krajih po občini. V Kranju je bila to leta 1968 zgrajena nova osnovna šola Franceta Prešerna. Uspel je tudi referendum o nadaljevanju samopriskpevka za šole leta 1970, vendar je imel nižjo podporo javnosti.

Za kranjsko industrijo je bila pomembna vzpostavitev srednjega šolstva. Leta 1955 so zgradili novo tekstilno šolo na Primskovem, kjer so se kasneje izobraževali tudi čevljarji in gumarji. Delovala je mlekarska oziroma kmetijska šola v Čirčah in od leta 1964 trgovska šola. Interna industrijska šola Iskre je leta 1962 postala del javne šolske mreže. Vsa kranjska podjetja so v skladu s samoupravnim dogovorom v letih 1966 in 1967 še dodatno prispevala 1 % od izplačanih bruto osebnih dohodkov vseh zaposlenih za delovanje strokovnih šol, kar je bilo v interesu velikih podjetij, ki so za razvoj nujno potrebovala ustrezno strokovno usposobljene kadre.¹³

Zaradi velikega števila zaposlenih žensk je bila nujna vzpostavitev mreže javnih varstvenih ustanov, ki se je dokončno vzpostavila šele v drugi polovici šestdesetih let. Prvi namensko zgrajen objekt za otroško varstvo je bil vrtec na Planini iz leta 1959 in deset let kasneje še vrtec pri Vodovodnem stolpu. Leta 1966 je bilo v celotni občini v organiziranem varstvu 684 otrok, deset let kasneje pa 1358. Hitrejšo gradnjo vrtcev so omogočili samopriskpevki po letu 1970.¹⁴

Bistveni del prizadevanj za izboljšanje družbenega standarda je bila gradnja novih družbenih stanovanj in kreditiranje zasebne gradnje. V razvojnih načrtih občine je gradnja stanovanjskih sosesk dobila prednost v drugi polovici šestdesetih let.¹⁵ O reševanju problema pomanjkanja stanovanj in stanovanjski gradnji sem obširneje pisala že na drugem mestu¹⁶ in se bom v tem članku posvetila drugim področjem standarda zaposlenih, za katera so skrbeli v podjetjih.

GOSPODARSKE IN SOCIALNE RAZMERE

Ob krizi, ki je v prvi polovici šestdesetih let zajela jugoslovansko gospodarstvo, so se vrstili zastoji v proizvodnji in prodaji. Podjetja so morala zaposlene spodbujati k večji delovni storilnosti tudi s stimulativnim nagrajevanjem.¹⁷ Kljub povečevanju osebnih dohodkov pa se je zaradi naraščanja cen in življenjskih stroškov standard zaposlenih zniževal. Leta 1964 so v Kranju poročali o večjem deležu tistih, ki so prejeli dohodke nižje od povprečja. Najnižje plače je imelo okoli 700 zaposlenih ali 4,5 % vseh.¹⁸ To je bil odraz strukture kranjske industrije, z delovno intenzivnimi predelovalnimi panogami in visokim deležem nekvalificiranih delavcev v proizvodnji. Zaradi številčnega zaposlovanja v preteklih letih in večjih stroškov za zaposlene, je podjetjem v času gospodarskega zastoja zmanjkalo notranjih rezerv.¹⁹ Posebej nizke dohodke so imele delavke v Tekstilindusu, medtem ko so v IBI-ju po posodobitvi proizvodnje lahko izplačevali višje plače.²⁰ Leta 1963 je tudi v Kranju začel delovati Center za socialno delo, ki je imel zelo široko področje dela, predvsem pa si je prizadeval, da bi tudi v največjih podjetjih imeli socialne delavce, ki bi se posebej posvečali zaposlenim z najnižjimi dohodki in socialno ogroženim družinam.²¹

V novih gospodarskih razmerah je bilo v načrtih družbenega in gospodarskega razvoja vedno znova poudarjena nujnost dviga delovne storilnosti in rentabilnega poslovanja podjetij. Uspešno delo gospodarskih panog je bil namreč glavni pogoj za izboljšanje splošne življenjske ravni prebivalstva. Za doseganje večje produktivnosti pa je bila nujna večja modernizacija z vključevanjem tehničnih novosti v proizvodnjo, za kar so morale poskrbeti strokovne službe. Le na ta način in z učinkovito organizacijo dela so delavci lahko dosegali boljše delovne rezultate, s tem pa so bili upravičeni do višje plače in so si lahko z lastnim delom izboljšali življenjski standard.²²

Ukrepi gospodarske reforme iz leta 1965 so poudarjali nujnost gospodarjenja znotraj realnih možnosti ter boljšo izrabo notranjih rezerv pri materialu in delovni sili. Po letih administrativno urejenega gospodarstva so se po novem morala podjetja znajti sama in se spoprijeti z gospodarnim poslovanjem in zakonitostmi trga. Višje osebne dohodke so tako lahko izplačevali le v primeru povečane proizvodnje in uspešne prodaje.²³

SKRIB PODJETIJ ZA STANDARD ZAPOSLENIH

Leta 1966 je občinska sindikalna organizacija Kranja izvedla raziskavo o posledicah ukrepov gospodarske reforme na različnih področjih družbenega standarda.²⁴ Raziskava se je osredotočila na vprašanja, koliko in na kakšen način so se v podjetjih ukvarjali

z življenjskimi razmerami svojih zaposlenih, koliko denarja so namenjali v sklade skupne potrošnje in za katere namene se je ta porabil. Dodatno so želeli ugotoviti, kako so bili z ukrepi podjetij seznanjeni in z njimi zadovoljni zaposleni.²⁵

V družbenih načrtih se je vse bolj poudarjalo, da so urejene življenjske razmere zaposlenih pozitivno vplivale na njihovo produktivnost, zato je morala biti skrb za družbeni standard ena od pomembnih nalog podjetij, še posebej v gospodarstvu.²⁶ To je vključevalo gradnjo družbenih stanovanj, povračilo stroškov prevoza na delo, subvencioniranje prehrane, regresiranje letnih dopustov, dodatno izobraževanje zaposlenih, vzdrževanje počitniških domov, organiziranje športnega in kulturno udejstvovanja.²⁷ V podjetjih, kjer so veliko iskali dodatne delavce, so na račun teh ugodnosti, zlasti možnosti pridobitve družbenega stanovanja, lažje pridobili in obdržali potrebne kadre. Vendar so imeli pri tem običajno še vedno prednost vodilni delavci, strokovnjaki, pomembni za razvoj, in tehnični kadri.

NAČINI IN VIRI FINANCIRANJA

Med podjetji so bile precejšnje razlike v višini sredstev, ki so jih ta namenjala za standard zaposlenih. To je bilo odvisno od velikosti podjetja oziroma števila zaposlenih, pomena za občinsko gospodarstvo in seveda uspešnosti poslovanja. Poleg zakonsko določenih prispevkov za stanovanjsko gradnjo, so za druga področja standarda lahko namenili preostala razpoložljiva sredstva od ustvarjenega dohodka.²⁸ Podjetja niso imela enotne politike glede obsega in konkretne porabe teh namenskih sredstev. Večinoma so se o porabi odločali sproti, glede na potrebe oziroma prošnje zaposlenih. Le v največjih kolektivih so imeli sistem razdeljevanja sredstev določen s pravilniki, o porabi teh sredstev pa so razpravljale različne komisije. V raziskavi se je pokazalo, da so tri največje tovarne, ki so zaposlovala 48 % kranjskega delavstva, za družbeni standard v povprečju namenjala skoraj petino manj, kot je bilo povprečja v gospodarskih podjetjih. V teh tovarnah je bilo zaposlenih veliko nekvalificiranih delavcev, posledica je bil visok delež zaposlenih z podpovprečnimi dohodki.²⁹

Največji del obveznosti za družbeni standard je podjetjem predstavljal stanovanjski prispevek, za katerega so morala v stanovanjski sklad prispevati 4 % od bruto osebnih dohodkov vseh zaposlenih.³⁰ Del teh sredstev je prejela občina za subvencioniranje stanarin in gradnjo občinskih oziroma solidarnostnih stanovanj. V podjetjih je ostalo tri četrtine zbranih sredstev, ki so se prav tako morala porabiti strogo namensko, za reševanje stanovanjskih

*Nova stanovanja v naselju Vodovodni stolp sredi šestdesetih let. Med prosilci za družbena stanovanja so bile večinoma mlade družine.
(Foto Tone Marčan, hrani Gorenjski muzej)*

vprašanj zaposlenih. O konkretni razporeditvi in porabi denarja so odločale interne stanovanjske komisije, ki so obravnavale prošnje zaposlenih za dodelitev družbenih stanovanj ali kreditov za zasebno gradnjo.³¹

Namenska sredstva za potrebe standarda so podjetja zbirala v skladih skupne porabe. Kolikšen delež dohodka, s katerim so podjetja razpolagala, so namenili za to, je bilo odvisno od uspešnosti poslovanja, v veliki meri pa je na to vplivala poslovna in kadrovska politika podjetja ter seveda odločitve vodstva, čeprav so formalno o tem razpravljali vsi zaposleni prek delavskih svetov in komisij. V največjih industrijskih podjetjih so temu posvečala več pozornosti. Običajno so se morali v podjetjih odločati med tem, ali bodo več vložili v modernizacijo strojne opreme in razvoj, kar je bilo nujno za nemoteno proizvodnjo, ali pa bodo več prispevali v sklade skupne porabe. Kjer so zaradi širitev obratov veliko dodatno zaposlovali, so morali ob tem računati na višje stroške za financiranje standarda zaposlenih. Tako so lažje našli in zadržali ustrezne strokovne kadre, kar je bilo nujno za razvoj.³²

Leta 1966 je v kranjski občini povprečni osebni dohodek zaposlenih v gospodarstvu znašal 9.864 din in regres za dopust 263 din. Za financiranje družbenega standarda so podjetja v povprečju namenila še dodatnih 1.362 din na zaposlenega. V okviru celotnih stroškov iz delovnega razmerja je to predstavljalo dobrih 5 % sredstev.³³

V okviru vseh sredstev za standard se je daleč največ namenilo za stanovanja, in sicer 36 %. Delež za regrese je predstavljal 16 %, za povračila stroškov prevozov na delo 8 % in enako za subvencioniranje družbene prehrane. Za različne oblike izobraževanja zaposlenih so namenjali 14 % ter za dotacije občini in različnim družbenim organizacijam desetino sredstev. Za različne organizirane oblike preživljanja prostega časa zaposlenih, za športno udejstvovanje, delo kulturnih sekcij, vzdrževanje počitniških domov in družabno življenje pa je bilo namenjenih skupno 2 % sredstev.³⁴ Opisana struktura stroškov za standard je veljala za razmere v največjih tovarnah, vendar so bile tudi med njimi razlike. Kjer so iskali strokovne kadre, so dajali prednost stanovanjski gradnji, dopustom in izobraževanju zaposlenih. V manjših podjetjih niso imeli dovolj sredstev za podpiranje vseh področij in so zaposlenim pomagali vsaj pri reševanju njihovih stanovanjskih problemov.

POVRAČILO STROŠKOV PRIHODA NA DELO

Med zaposlenimi v kranjskih tovarnah se jih je po podatkih iz leta 1966 več kot tretjina vsak dan vozila na delo v mesto. Iz bolj oddaljenih vasi so prihajali z delavskimi avtobusi in iz okoliških krajev s kolesi. V drugi polovici šestdesetih let se je hitro povečevalo število osebnih avtomobilov.³⁵ Nekvalificiranim in priučenim delavcem v proizvodnji je delno denarno povračilo na delo predstavljalo pomemben dodatek k plači. Ker je industrija potrebovala dodatne delavce, je bila tudi to dodatna spodbuda, da se je v tovarnah zaposlilo kmečko prebivalstvo.

Delavski avtobusi pred Iskro po koncu delovne izmene leta 1969. Večina zaposlenih v kranjskih tovarnah se je na delo vozila z avtobusi. Mestni avtobusni promet je bil uveden leta 1963. (Hrani Gorenjski muzej)

Hkrati je bilo v interesu občine, da so ti delavci še naprej živeli na vasi in regresiranje prevozov na delo je bil eden od ukrepov, s katerim so blažili stanovanjsko stisko v mestu.

Med kranjskimi podjetji so bile pri tem, kakšen delež stroškov prevoza na delo so povrnili svojim zaposlenim in kakšne kriterije so pri tem upoštevali, velike razlike. Stroškov prevoza ni dobila povrnjenih desetina zaposlenih v gospodarstvu, in sicer v nekaterih manjših obratih z manj kot sto zaposlenimi in v večjih gradbenih podjetjih, kjer so imeli zaposlene na terenu. V celoti povrnjene stroške prevoza je dobilo le 30 % vozačev, ostali so morali del stroškov nositi sami, dobili so plačan le določen znesek ali delež celotne cene prevoza. V večini podjetij so kot glavni kriterij upoštevali oddaljenost bivališča od delovnega mesta. V 12 podjetjih so voznje plačevali le v vremensko manj ugodnih mesecih, torej od pozne jeseni do zgodnje pomladi.

V času izvajanja ukrepov gospodarske reforme so podjetja začela iskati različne rezerve, kako bi lahko zmanjšala stroške poslovanja, in eno od teh področij je bilo tudi regresiranje prevozov na delo. Predlogi za zmanjševanje in celo ukinjanje povračil so med zaposlenimi povzročila burne razprave. Dobra polovica anketiranih delavcev je menila, da morajo zaposleni še naprej imeti vsaj delno plačan prevoz na delo. To je razumljivo zagovarjala večina vozačev, med tistimi, ki so stanovali v mestu in neposredni okolici, pa jih je nadaljnje kritje teh stroškov podpirala le dobra tretjina.³⁶

DRUŽBENA PREHRANA

Za zdravje in dobro počutje zaposlenih na delovnem mestu in s tem njihovo storilnost je bila pomembna tudi možnost organizirane prehrane s toplim obrokom med delovnim časom. To je bilo še toliko bolj aktualno, ker se je zaposlovalo vse več žensk in je velik del zaposlenih delal v proizvodnji v več izmenah. Obroke za zaposlene v obratih družbene prehrane je imelo urejenih 23 od 57 podjetij. Svojo menzo je imelo 13 velikih in srednjih podjetij z več kot 250 zaposlenimi, nekaj podjetij je imelo skupno menzo. Ponekod velikost menz ni več zadoščala za nemoteno pripravo in razdeljevanje obrokov vse številčnejšim delavcem, vendar nikjer niso načrtovali širitve ali obnove. V manjših obratih so imeli urejene čajne kuhinje, kjer so delavci lahko pojedli malico. V 11 primerih so hrano delavcem dostavljali od zunaj. V podjetjih z manj kot 100 zaposlenimi niso imeli urejene prehrane in so si jo delavci morali organizirati sami.³⁷ V menzah so zaposleni lahko dobili toplo malico in kosilo, tam kjer so imeli organizirano proizvodnjo v treh izmenah, pa tudi zajtrk. Ponekod so bili ti obrati prehrane odprti tudi za družinske člane ali

Razdeljevanje toplega obroka v menzi tovarne Iskra sredi šestdesetih let. Vse večje kranjske tovarne so imele takrat lastne obrate družbene prehrane. (Hrani Gorenjski muzej)

pa so zaposleni obrok lahko odnesli domov. Cene subvencioniranih malic in kosil so bile običajno za dobro tretjino nižje kot v javnih restavracijah.

Kljub ugodnim cenam prehrane je velika večina zaposlenih v menzah jedla le malico med delovnim časom, ostale obroke so kuhali doma. Med tistimi, ki so v tovarniški restavraciji jedli več obrokov dnevno, so bili predvsem samski in tisti brez otrok, mnogi med njimi tudi niso imeli urejenih stanovanjskih razmer. To so bili predvsem mladi, ki so se priselili iz drugih pokrajin in republik in so živeli v samskih domovih ali najetih sobah. V menzi so pogosteje jedli tisti, ki so prebivali v istem kraju kot so bili zaposleni, medtem ko so zaposleni, ki so na delo prihajali iz drugih krajev, po končanem delovniku jedli doma.³⁸

REGRES ZA DOPUST

Do leta 1965 so bile delovne organizacije zakonsko obvezane delavcem izplačati nadomestilo za prevoz na dopust. Po ukinitvi prispevka so ta sredstva v višini 1,5% od izplačanih osebnih dohodkov ostajala v podjetju v skladih za skupno porabo. Vendar je še naprej veljal dogovor, da so podjetja sredstva porabila za izplačilo regresa za dopust. Leta 1966 so bili regres, ki so jih izplačali v kranjskih podjetjih, v povprečju višji od prispevka v prejšnjih letih. Vendar je

bil med podjetji razpon v zneskih velik. Najvišje regrese je izplačalo 20 podjetij, v katerih so že tako imeli višje plače, v 30 podjetjih z nižjimi plačami pa je bil regres nižji od prejšnjega prispevka. Ponekod so dodatno regresirali tudi dopust za otroke zaposlenih. O zneskih, ki so jih namenjali za regres, so se v podjetjih odločali vsako leto sproti, glede na razpoložljiva sredstva in le v četrtini primerov so to urejali s pravilniki. Običajno so izplačali enake zneske vsem zaposlenim, le ponekod so se odločili za izplačilo določenega deleža od osebnih dohodkov.³⁹ Med drugim so v Savi regres za dopust izplačali tudi upokojemcem, ki so prav tako imeli možnost letovanja v njihovih počitniških nastanitvah.⁴⁰

V podjetjih so za regres v povprečju namenili 263 din na zaposlenega. Poleg tega so imeli tudi stroške z vzdrževanjem počitniških domov, kjer so zaposleni lahko letovali po ugodnejših cenah. Regres je le slaba polovica delavcev porabila namensko za dopust. Večina je bila mnenja, da mora biti znesek regresa za vse zaposlene enak. Možnost, da bi bil regres odvisen od višine plače, med delavci ni imel velike podpore. Nekaj več jih je menilo, da bi tisti z nižjimi plačami lahko dobili višji regres, kar je bilo razumljivo, saj je bilo v industrijskih podjetjih veliko zaposlenih v proizvodnji in gradbeništvu, ki so imeli nižje plače od povprečja.⁴¹

Za svoje zaposlene je imelo 16 kranjskih podjetij na razpolago štiri počitniške domove ter več hišic na morju in v gorah. Skupno je bilo na voljo 826 ležišč. V počitniške objekte so največ vlagali v Iskri, Savi in Tekstilindusu, kjer so za več tisoč svojih zaposlenih imeli od 120 do 200 ležišč.

Možnost preživljanja dopusta izven kraja bivanja je bil pomemben segment družbenega standarda, odraz boljše kakovosti življenja zaposlenih in naj bi vplival na njihovo zdravstveno stanje med letom. Vendar se sama podjetja niso ukvarjala s tem, ali so njihovi delavci čas dopustov res izrabili za počitek. Večina zaposlenih je letni dopust preživljala doma in ga izkoristila za delo pri gradnji, na kmetiji ali za dodatni zaslužek, le občasno so se odpravili na izlete. Konec meseca junija 1966 je v anketi, ki je zajela 800 zaposlenih v 12 največjih gospodarskih podjetjih, 40% teh potrdilo, da bodo v času dopusta šli na letovanje, en odstotek več je bilo tistih, ki so načrtovali dopust doma, petina pa je bila še neodločena.⁴²

Polovica kranjskih delavcev torej dopusta ni preživela tako, da bi se spočiti vrnila na delo, vendar za to niso bile krive le materialne omejitve ali višina izplačanega regresa. Med tistimi, ki so imeli plače nižje od povprečja, je bilo namreč le malenkost več tistih, ki so bili med dopustom doma. Ljudje so se več odločali za letovanje, če so bili temu v podjetju naklonjeni in so spodbujali koriščenje razpoložljivih

Letovanje kranjskih otrok v novo zgrajenem počitniškem domu, leta 1962 v Novigradu na Hrvaškem. (Hrani Gorenjski muzej)

počitniških kapacitet. Odvisno je bilo od tega, ali je bil v kolektivu odhod na dopust sprejet kot nekaj pozitivnega in je to postalo del navad, ki jih je prinesel nov načina življenja. Večina zaposlenih je namreč dajala prednost drugim področjem družbenega standarda in so denar regresa namenili za varčevanje in gradnjo.

IZOBRAŽEVANJE ZAPOSLENIH

V šestdesetih letih se je s širjenjem industrijskih podjetij povečevalo število in delež nekvalificiranih delavcev, ki so opravljali specifično delo za stroji. V kratkem času so se ga priučili na delovnem mestu in kasneje niso imeli potrebe po pridobivanju dodatnih znanj. Po drugi strani pa so se z izboljševanjem strojne opreme in z večjo avtomatizacijo proizvodnje zelo povečale potrebe po dodatnih tehničnih kadrih in strokovnih delavcih. Upravljanje novih strojev je od zaposlenih zahtevalo nadgrajevanje znanja in poznavanje

tehnologije. Tudi ukrepi gospodarske reforme so podjetja usmerjali k temu, da so več pozornosti in sredstev namenjala izobraževanju vseh zaposlenih, tako nekvalificiranih kot visoko izobraženih, kar je bilo bistvenega pomena za produktivnost in razvoj podjetja. Za zaposlene je bila možnost različnih oblik izobraževanja ob podpori podjetja, še posebej pridobitev dodatnih kvalifikacij in višje formalne izobrazbe, pomemben del družbenega standarda, saj so na ta način lahko napredovali na višja strokovna in bolj plačana delovna mesta.

Od vseh sredstev, ki so jih kranjska podjetja namenjala za standard, je delež za izobraževanje v povprečju predstavljal dobrih 14 %, kar je bilo le nekaj manj kot je bil delež za regresiranje dopusta.⁴³ Predpisi so podjetjem nalagali, da so za izobraževanje namenjala sredstva v višini 2,5 % izplačanih bruto osebnih dohodkov, kar so lahko šteli med poslovne stroške. V kranjskih podjetjih bi po teh izračunih za izobraževanje enega zaposlenega letno morali nameniti 369 din, vendar je bil dejanski znesek denarja za tretjino nižji. Zato je sindikalna organizacija opozarjala, da zavest o pomenu izobraževanja še vedno ni bila v sorazmerju s potrebami gospodarstva in razvojnimi načrti.⁴⁴

V podjetjih je bila najpogostejša praksa, štipendiranje dijakov in študentov, ki so se kasneje pri njih zaposlili. Leta 1966 je svoje štipendiste imelo 35 od 57 kranjskih podjetij, in sicer skupaj 626 dijakov in študentov. Največ so jih rabili za proizvodnjo, zato je bila polovica štipendij namenjena dijakom poklicnih šol, dobra četrtina za srednje tehnične šole, ostalih 149 je bilo študentov visokih in višjih šolah. V stroške za izobraževanje je bilo vključeno tudi financiranje dodatnega šolanja zaposlenih, ki so ob delu študirali na srednjih in visokih šolah, in stroški študijskih dopustov.

Interna izobraževanja so lažje organizirali v večjih podjetjih, kjer so imeli različne tečaje, seminarje in predavanja, medtem ko so se v manjših obratih formalno s tem ukvarjali manj, čeprav so dejansko prav skozi delovni proces usposobili večino delavcev. Industrijska podjetja so imela vpeljan sistem izobraževanj in usposabljanj na delovnem mestu za vse novo zaposlene, različne oblike priučevanj za določene delovne procese in specifična delovna mesta v proizvodnji, kjer so za stroji in tekočimi trakovi večinoma zaposlovali mlade nekvalificirane delavce. Na ta način so postopno izboljševali kvalifikacijsko strukturo podjetja, kar je bil eden od ciljev gospodarske reforme.⁴⁵ Načrtno so se tega lotevali le v petini gospodarskih podjetij. V podjetjih Sava, Iskra in Tekstilindus so imeli interne izobraževalne centre, kjer so zaposleni pridobili specifična znanja znotraj panoge in spretnosti, ki jih je zahtevalo posodabljanje proizvodnje.

Zaposleni so sicer imeli interes za dodatno izobraževanje, vendar so bile med podjetji oziroma panogami precejšnje razlike. Manj zanimanja je bilo v tekstilnih in konfekcijskih podjetjih. Več so se s tem ukvarjali v novih panogah, ki so bile usmerjene razvojno. Med zaposlenimi je dobra tretjina vprašanih (36 %) menila, da imajo željo pridobiti dodatno strokovno izobrazbo, skoraj polovica pa jih je poudarjala, da je pomembna tudi širša splošna izobrazba, ne le ozka strokovna znanja. Slaba petina anketiranih (18 %) pa ni kazala nobenega interesa za izobraževanje. Za dodatno izobraževanje so se bolj zanimali moški, predvsem tisti, ki so že imeli določeno poklicno ali drugo strokovno izobrazbo in so delali na bolj plačanih mestih. Nekvalificirani kadri, ki so imeli le osnovnošolsko izobrazbo in so bili zaposleni na manj zahtevnih delovnih mestih so menili, da dodatnih izobraževanj ne potrebujejo, saj so se novih delovnih procesov lahko hitro priučili v praksi.⁴⁶

Kot najpogostejše razlog, da so se odločili za izobraževanje, jih je večina izpostavila možnost napredovanja v službi in boljši zaslužek, petina jih je na prvo mesto postavila osebno zadovoljstvo in večjo razgledanost. Boljše plačilo je bilo pomembno tistim, ki so bili še brez strokovne izobrazbe in so imeli nižje dohodke, tistim, ki so imeli končano vsaj poklicno šolanje, pa se je zdel pomemben osebni napredek.

OTROŠKO VARSTVO IN DRUGE DEJAVNOSTI

V tovarnah, kjer je bilo zaposlenih veliko žensk, je bilo zelo aktualno vprašanje otroškega varstva, ki bi po oceni občinskega sindikata moralo nujno postati ena od prioritet in sestavni del skrbi za splošni družbeni standard. V tem obdobju se je mreža javnih varstvenih zavodov šele začela vzpostavljati in ni dohajala novih potreb, ki sta jih prinesla industrijski razvoj ter družbene in socialne spremembe. Od vseh zaposlenih v občini je bila skoraj polovica žensk, v nekaterih industrijskih panogah so bile celo v večini. Hkrati pa je bilo v občini v dnevno varstvo vključenih le dobrih 4 % predšolskih otrok.⁴⁷ Zaposlene matere so se pri varstvu najmlajših morale znajti same. Od vseh vprašanih v anketi jih je 57 % imelo majhne otroke, za katere so potrebovali varstvo. Dve tretjini jih je imelo varstvo urejeno doma, ostali pa so iskali možnosti v okolici in so morali varstvo plačati.⁴⁸ Le v devetih podjetjih so poročali, da so svojim socialno šibkejšim delavkam za ta namen odobrili dodatno denarno pomoč. V okviru podjetja so imeli organizirano varstvo le v Tekstilindusu, in sicer je bil vrtec za 60 otrok v delavskem domu v Stražišču, ki je bil zgrajen leta 1965 in kjer so živele v tovarni zaposlene samske delavke in matere samohranilke.

V nekaj največjih podjetjih so se dodatno posvečali zdravstvenemu varstvu zaposlenih, imeli so obratne ambulante in izvajali preventivne zdravstvene preglede. Kulturno dejavnost so podpirali v desetih podjetjih. V Savi so imeli posebej organizirano kulturno sekcijo. V športnih sekcijah, ki so jih imeli v osmih podjetjih, je bilo skupno 771 članov. Pet podjetij je imelo za rekreacijo zaposlenih tudi svoje športne objekte.⁴⁹ Udeleževanju na kulturnem in športnem področju so bili bolj naklonjeni kvalificirani in višje izobraženi kadri. Slaba polovica vprašanih je bila seznanjena s tem, kakšne so možnosti in aktivnosti preživljanja prostega časa v njihovem podjetju.⁵⁰ V manjših podjetjih so skrb za te dodatne dejavnosti prepustili interni sindikalni organizaciji. Poseben del sredstev je bil namenjen tudi za različne oblike individualnih enkratnih pomoči zaposlenim.⁵¹

SOCIALNO OGROŽENE DRUŽINE

Ko je bilo konec šestdesetih let opuščeno izvajanje gospodarske reforme, je Občinski sindikalni svet Kranja leta 1969 izdelal novo raziskavo o materialnem in socialnem stanju zaposlenih in njihovih družin. Raziskava se je osredotočala na družine, ki s svojimi dohodki niso mogli pokrivati minimalnih življenjskih stroškov, kar je bil eden od glavnih kriterijev opredelitve družbenega standarda. Meja sprejemljivega osebnega standarda oziroma življenjskega minimuma je bila določena na 450 din dohodka na družinskega člana mesečno. Vsi, ki so morali shajati z najnižjimi dohodki, so bili socialno ogroženi.

V občini Kranj je konec leta 1970 živelo dobrih 55.550 prebivalcev v 17.092 gospodinjstvih. Družine, ki so imele dohodek na družinskega člana nižji od 550 din, so bile upravičene do prejemanja otroškega dodatka. Takšnih družin je bilo 4.049, kar je bila slaba četrtnina vseh.⁵² Od tega jih 2.163 s svojimi dohodki ni dosegala cenzusa 450 din na družinskega člana, kar je predstavljalo dobro desetino (12,7 %) vseh gospodinjstev v občini. Med prejemniki otroškega dodatka je bilo tudi 321 družin upokojujencev, od katerih je bilo kar tri četrtine socialno ogroženih. Med vsemi zaposlenimi je bilo upravičencev do otroškega dodatka 16 %, skoraj 60 % je bilo nekvalificiranih delavcev z nizko izobrazbo⁵³ in veliko je bilo zaposlenih v podjetjih, kjer so imeli plače nižje od povprečja v občini.⁵⁴ V petini socialno ogroženih družin (18 %) so bili več kot trije otroci. V 40 % primerov je bil zaposlen le eden od članov oziroma je bila poleg otroškega dodatka pokojnina edini vir dohodka, v dobri petini primerov pa je šlo za matere samohranilke.⁵⁵

Na terenu so podatke o načinu življenja socialno ogroženih družin, njihovem osebni in družinskem standardu, stanovanjskih razmerah, zdravstvenem stanju članov in možnostih šolanja lahko pridobili le za 396 primerov. Tisti z najnižjimi plačami so namreč večkrat menjali

zaposlitev in se selili, med njimi je bilo veliko sezonskih delavcev. Med temi je bila kar petina družin, katerih dohodki na člana niso presegali 250 din na mesec, tistih z do 350 din je bilo 30 %, zato jim je dodatek z dokladami predstavljal pomemben del družinskega proračuna. Z upoštevanjem otroškega dodatka kot delnega vira rednega prihodka, se je v občini slaba desetina (9,5 %) vseh družin uvrščala med socialno zelo ogrožene.⁵⁶ Da so živele na pragu revščine, se je kazalo predvsem pri porabi osnovnih življenjskih potrebščinah, še bolj pa v njihovih bivanjskih razmerah in opremljenosti stanovanj s trajnimi dobrinami.⁵⁷

Posebno raziskavo o zdravstvenih in socialnih razmerah med zaposlenimi, ki so prejeli najnižje plače, so leta 1969 naredili v Tekstilindusu. Izkazalo se je, da je življenjski standard te skupine zaposlenih bistveno ogrozilo povišanje cen in življenjskih stroškov v letu pred tem. Med zaposlenimi, ki so zaslužili 600 din in manj, je bila četrtina delavk starejših od 35 let in z več kot 10 let delovne dobe, številne med njimi so imele zdravstvene težave zaradi težkih pogojev dela. V petini primerov jim dohodki niso zadoščali za pokrivanje tekočih življenjskih stroškov.⁵⁸ V Savi je bilo leta 1970 nekaj več kot 60 zaposlenih, pri katerih je bil dohodek na družinskega člana nižji od 400 din.⁵⁹

Zaposleni z najnižjimi plačami so slabe materialne razmere reševali z dodatnim delom izven podjetja. To je bil tudi eden od razlogov za to, da se niso mogli dodatno izobraževati in niso napredovali na delovnem mestu. Možnosti za izboljšanje svojega socialnega stanja so videli v večji pomoči podjetja pri pridobivanju dodatnih kvalifikacij in v različnih oblikah pomoči pri šolanju otrok. Še vedno jih je skoraj četrtina videla rešitev v tem, da so se otroci čim prej zaposlili, takoj po osnovnem šolanju, še posebej, če so imeli učne težave. Za družine z več otroki so namreč že stroški za obvezno šolanje pomenili veliko obremenitev družinskega proračuna.⁶⁰ Prav pomoč družbe pri šolanju otrok, predvsem z dodelitvijo štipendij, brezplačnimi šolskimi knjigami in višjimi otroškimi dodatki, so anketiranci najpogosteje navajali kot najbolj ustrezno in koristno.⁶¹ Tisti, ki so živeli na vasi, so bili bolj naklonjeni večjemu podpiranju osnovnošolcev, saj je bil interes za nadaljnje šolanje manjši, medtem ko so družine v mestu bolj zagovarjale podporo pri stanovanjskih stroških in otroškem varstvu, hkrati pa so starši želeli otrokom omogočiti vsaj za stopnjo višjo izobrazbo, kot so jo imeli sami.

Večina teh družin je živela v lastnih ali družbenih stanovanjih in dobra polovica jih je v anketi odgovorila, da so imeli rešen stanovanjski problem, vendar so pogosto živeli v starih in zelo slabo opremljenih hišah ter manjših stanovanjih. V najemniških stanovanjih jih je živelo 12 % in so se zanašali na pomoč podjetja pri pridobitvi družbenega

stanovanja, saj sami kredita ne bi zmogli odplačevati. V stanovanjih je večina sicer imela tekočo vodo in urejeno ogrevanje, vendar le desetina s centralno kurjavo. Kopalnico v stanovanju jih je imelo 60 %, le polovico grelce za toplo vodo, tretjina pa jih je imelo sanitarije še vedno zunaj stanovanja.⁶²

V še nekoliko slabšem položaju od navedenega so bile družine mater samohranilk, ki so lahko pričakovale le družbeno pomoč. Zanje je bilo posebej pomembno urejeno otroško varstvo in možnost izobraževanja otrok. Največkrat so bile še dodatno prikrajšane pri možnostih reševanja stanovanjskega vprašanja in pri lastnem izobraževanju.⁶³

Reševanju socialnih problemov posameznikov so bila namenjena tudi sredstva, ki so se v podjetjih in na občini zbirala v skupnih skladih za izredne solidarnostne pomoči. Tudi iz občinskih stanovanjskih skladov se je del namenjal za gradnjo solidarnostnih stanovanj, do katerih so bile upravičene socialno ogrožene družine.

SKLEP

V socialistični družbi so bile razlike v socialnem položaju posameznikov in družin razumljene kot neizogiben del procesa gospodarskega in družbenega razvoja. Le gospodarski napredek in ustvarjen dobiček sta omogočala večja vlaganja v splošni družbeni standard in s tem izboljšanje življenja celotne skupnosti in vsakega posameznika. Vsem aktivnim prebivalcem je morala biti dostopna zaposlitev, da so si z lastnim delom in zaslužkom zagotavljali primerno življenjsko raven. Neizogibno materialno ogroženost določenega dela prebivalstva je družba korigirala z različnimi oblikami socialnih pomoči, kot so bili subvencionirane stanarine, otroški dodatki, varstvo otrok, štipendije itd.⁶⁴ Da bi preprečili večje socialne probleme, je politika spodbujala polno zaposlenost prebivalstva. Odpiranje novih delovnih mest tako ni bilo samo stvar gospodarske rasti in družbenega razvoja, ampak tudi del socialne politike in socialni korektiv. Hkrati pa je zaposlovanje podjetjem in občini ustvarjalo dodatne stroške, saj so morali sofinancirati gradnjo stanovanj in objektov družbenega standarda ter prispevati za osebni standard zaposlenih.

OPOMBE

- 1 Leta 1955 je bila v Jugoslaviji na najvišji politični ravni sprejeta odločitev o nujnosti bolj uravnoveženega razvoja in večjih vlaganjih v družbene dejavnosti, kar se je moralo udejanjiti na občinski ravni.
- 2 Rendla, Oris osebnega in družbenega standarda, str. 322–323.
- 3 Več o zaposlovanju po drugi svetovni vojni v Kranju glej članek: Rogelj, Kranj kot zaposlitveno središče.
- 4 Puhar, *Kranj v stoletju*, str. 75.
- 5 *Glas*, 20. 5. 1961, št. 57, str. 1–2, Kje najti sredstva?; 9. 10. 1961, št. 115, str. 1, Hitrejšje dviganje družbenega standarda

- 6 Puhar, *Kranj v stoletju*, str. 79.
- 7 Leta 1961 je kranjska Iskra načrtovala trikratno povečanje proizvodnih površin v naslednjih desetih letih. Glej: *Glas*, 25. 3. 1961, št. 35, str. 1, Industrija na razpotju. V Savi so zaključili selitev na Labore, kjer so načrtovali gradnjo nove tovarne avtopnevmatik.
- 8 *Glas*, 25. 3. 1961, št. 35, str. 3, Industrija na razpotju.
- 9 *Glas*, 23. 3. 1963, št. 34, str. 1, Postavljeni temelji za izboljšanje življenjskih razmer občanov.
- 10 Zdravstveni dom na Zlatem polju je bil odprt leta 1954 v preurejenih prostorih nekdanje tovarne, vendar kmalu ni zadoščal za vse večje potrebe in je bila leta 1960 stavba povečana. Kasneje je bil dom še večkrat preurejen.
- 11 Porodnišnica je bila pomembna za širšo regijo, zato so gradnjo sofinancirale sosednje občine.
- 12 Puhar, *Kranj v stoletju*, str. 119–120. Gradišar, Samoprispevki, str. 46. V naslednjih letih je bilo na referendumih po krajevnih skupnostih sprejetih več dodatnih samoprispevkov za gradnjo lokalnih cest, vodovodov in drugih objektov za potrebe lokalnega prebivalstva.
- 13 *Družbeni standard*, str. 83.
- 14 Puhar, *Kranj v stoletju*, str. 111.
- 15 *Družbeni plan razvoja občine Kranj v letih 1966 do 1970*, str. 21.
- 16 O stanovanjski problematiki podrobneje glej v članku: Rogelj, Stanovanjska gradnja.
- 17 *Glas*, 4. 2. 1961, št. 14, str. 1, Novo povečanje dohodka zaposlenim.
- 18 *Glas*, 5. 8. 1964, št. 61, str. 1, Še 700 zaposlenih pod 25.000 dinarjev.
- 19 *Glas*, 29. 7. 1964, št. 59, str. 1–2, Komu zategniti pas.
- 20 *Glas*, 29. 2. 1964, št. 17, str. 1, Delavci so preveč potrpežljivi.
- 21 *Glas*, 22. 2. 1964, št. 15, str. 1, Kako nadoknaditi zamujeno.
- 22 *Glas*, 29. 2. 1964, št. 17, str. 2, Delavci so preveč potrpežljivi.
- 23 *Glas*, 7. 8. 1965, št. 60, str. 1–2, Spremeniti strukturo osebne potrošnje; 11. 8. 1965, št. 61, str. 3, Štednja na vseh področjih.
- 24 Glej: *Družbeni standard*, str. 20. V raziskavo je bilo vključenih 57 delovnih organizacij v kranjskem gospodarstvu, ki so skupno zaposlovale 18.987 ljudi oziroma 87 % vseh zaposlenih v občin in skoraj 69 % jih je delalo v 14 industrijskih podjetjih. Največji podjetji sta bili Iskra in Tekstilindus s čez tri oziroma štiri tisoč zaposlenimi, nekoliko manjši Sava s skoraj dva tisoč in Planika z dobrimi tisoč delavci, v IBI-ju jih je bilo skoraj 600, druga podjetja so imela do 300 zaposlenih. Glej: *Statistični podatki za leto 1966*, str. 17–18.
- 25 Anketiranih je bilo skupno 800 zaposlenih. *Glas*, 17. 6. 1967, št. 45, str. 4, Raziskava o družbenem standardu; 28. 6. 1967, št. 48, str. 2, Občinski sindikalni svet v Kranju pripravlja anketo.
- 26 *Glas*, 18. 2. 1971, št. 9, str. 4, Skrb za družbeni standard delavcev v tovarni Sava.
- 27 *Družbeni standard*, str. 5–6.
- 28 Prav tam, str. 14, 16.
- 29 Prav tam, str. 12–13.
- 30 Višino prispevka je določala leta 1960 spremenjena stanovanjska zakonodaja. Pred tem je veljal 10 % prispevek. Več glej: Rendla: »Kam ploveš standard?«, str. 158–159 in Rogelj, Gradnja stanovanj, str. 76–79.
- 31 *Družbeni standard*, str. 18.
- 32 Prav tam, str. 17.
- 33 Prav tam, str. 25–26.
- 34 Prav tam, str. 29.
- 35 Prav tam, str. 55–56.
- 36 Prav tam, str. 99–100.
- 37 Prav tam, str. 71–73.
- 38 Prav tam, str. 123–124.
- 39 Prav tam, str. 64–67.
- 40 *Glas*, 3.2. 1971, št. 9, str. 4, Skrb za družbeni standard delavcev v tovarni Sava.
- 41 *Družbeni standard*, str. 115–116.
- 42 Prav tam, str. 112–114.
- 43 Prav tam, str. 29.
- 44 Prav tam, str. 58.
- 45 Prav tam, str. 63.
- 46 Prav tam, str. 103–111.
- 47 *Glas*, 9. 9. 1967, št. 67, str. 6–7, Otroško varstvo – doslej zapostavljeno.
- 48 *Družbeni standard*, str. 124–126.
- 49 Prav tam, str. 76–77.
- 50 Prav tam, str. 121–122.
- 51 Prav tam, str. 77–79.
- 52 Število prejemnikov otroškega dodatka v letu 1969.
- 53 Leta 1970 je bilo med zaposlenimi v gospodarstvu v Kranju kar 49 % nekvificiranih in priučenih delavcev, 35 % je bilo kvalificiranih, ostali so imeli srednješolsko in višjo ter visoko izobrazbo.
- 54 *Materialno socialno stanje*, str. 2–3, 93–94.
- 55 *Materialno socialno stanje*, str. 95.
- 56 Prav tam, str. 2–3, 93–94, 99–100.
- 57 Od predmetov trajne vrednosti je med socialno ogroženimi družinami imela radijski sprejemnik 85 % (v občini 89 %), pralni stroj 67 % (v občini 78 %) in prav toliko TV-sprejemnik (v občini 89 %) ter hladilnik 52 % (v občini 78 %), glej: *Materialno socialno stanje*, str. 106.
- 58 *Glas*, 18. 3. 1970, št. 21, str. 4, Nekateri zaključki ankete v Tekstilindusu.
- 59 *Glas*, 13. 2. 1971, št. 12, str. 32, Eno vprašanje trije odgovori.
- 60 *Materialno socialno stanje*, str. 104–105.
- 61 Prav tam, str. 111.
- 62 Prav tam, str. 108–110.
- 63 Prav tam, str. 113–119.
- 64 Prav tam, 121–124.

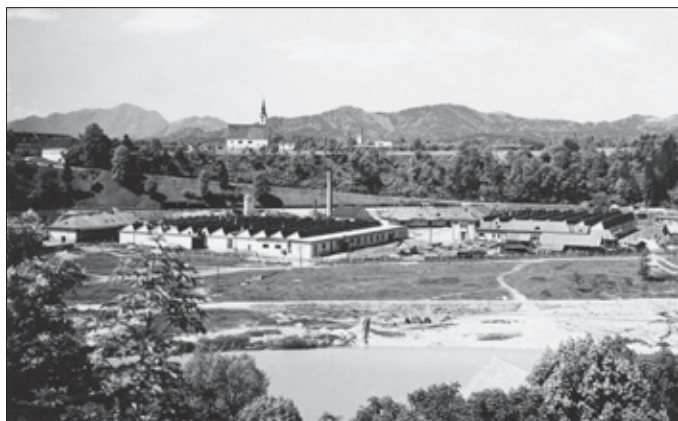
VIRI IN LITERATURA

- *Družbeni standard v podjetjih občine Kranj v letu 1966*. Ljubljana: Občinski sindikalni svet Kranj, Center za raziskovanje javnega mnenja pri RS ZSS, 1967.
- Derlink, Konrad, Bohinc, Franc. *Materialno socialno stanje družine v občini Kranj*. Kranj: ObSS Kranj, Delavska univerza Tomo Brejc Kranj, 1971.
- *Družbeni plan razvoja občine Kranj v letih 1966 do 1970*. Kranj: Skupščina občine, 1967.
- Časopis *Glas* za obdobje od 1960 do 1971.
- *Statistični podatki o občini Kranj za leto 1966*. Kranj: Skupščina občine, 1967.
- Derlink, Konrad. *Materialno socialno stanje družin v občini Kranj. Teorija in praksa*, 8, št. 10 (1971), str. 1405–1420.
- Gradišar, Janez. *Samoprispevki in njihov prispevek k razvoju kranjske občine. Kranjski zbornik 1990*. Kranj: Mestna občina, 1990, str. 46–56.
- Princič, Jože. *V začaranem krogu: Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999.
- Puhar, Aci. *Kranj v stoletju neslutnih sprememb*. Kranj: Gorenjski glas, 2000.
- Rendla, Marta. »Kam ploveš standard?«. *Življenjska raven in socializem*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Rendla, Marta: Oris osebnega in družbenega standarda v Sloveniji 1946–1991. *Podobe modernizacije, Poglavlja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 319–349.
- Ropret, Marjan. O razvoju kranjskega gospodarstva v letih 1959–1969. *Kranjski zbornik 1970*. Kranj: Skupščina občine, 1970, str. 92–103.
- Rogelj, Monika. Kranj kot zaposlitveno središče v času najmočnejše industrializacije. *Kranjski zbornik 2010*. Kranj: Mestna občina, 2010, str. 112–121.
- Rogelj, Monika. Gradnja stanovanj v Kranju v šestdesetih letih 20. stoletja. *Kranjski zbornik 2015*. Kranj: Mestna občina, 2015, str. 75–84.

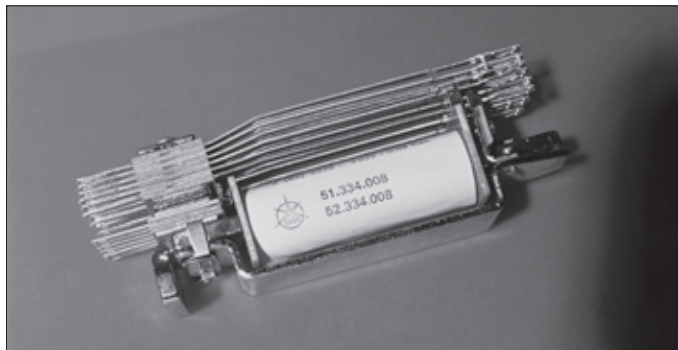
70 LET TELEKOMUNIKACIJ V KRANJU

ZAČETKI TELEKOMUNIKACIJ 1947–1970

Sedemdeset let telekomunikacijske industrije je pomemben mejnik razvoja te zahtevne, razvojno naravnane industrijske panoge. Njen začetek sega v leto 1947, ko sta bila izdelana načrt in prototip ploščatega releja kot osnovnega gradnika telefonske centrale. Za ta uspeh sta zaslužna Franc Pižent in tedanji direktor Lucijan Šinkovec. Del znanja so prvi sodelavci črpali tudi iz Siemensovih načrtov ter ob pomoči dveh nemških inženirjev – povojnih ujetnikov. Kmalu

Tovarniška zgradba Jugočeške, kasneje Iskre

Ploščati rele – osnovni gradnik telefonske centrale

zatem so sledili načrti za telefonsko centralo in v letu 1951 je bila že izdelana prva zasebna telefonska centrala SATC 1/10. Glede na skromno proizvodno opremo in pomanjkanje materialov moramo te pionirske uspehe začetnikov še bolj ceniti.

Že v letu 1953 se je pričel razvoj zmogljivejših central z vrtljivim izbiralnikom, ki je omogočal do 100 internih naročnikov. Ob povečanem obsegu proizvodnje je potekala tudi nujna reorganizacija. Tako je bil ustanovljen prodajni biro in servisno-montažna organizacija.

Pomemben korak pri razvoju telefonije je bila odločitev jugoslovanske pošte o prehodu na novo stikalno tehniko, imenovano »crossbar«, ki jo je prevzelo zagrebško podjetje Nikola Tesla, podružnica švedskega Ericssona. Ta odločitev je vplivala na vodstvo

Obisk predsednika Jugoslavije Josipa Broza Tita leta 1955

kranjske Iskre za vstop na področje koordinatne tehnike. Ustanovljena je bila skupina za razvoj, katere nosilci so bili Franc Pižent, Marjan Kristan in Peter Jamnik. Vzpostavili so stike s podjetjem Standard Radio&Telephone (SRT), podružnico ameriškega ITT. Iskra je kupovala le koordinatni stikalnik, vse ostale sestavne dele pa je proizvajala sama. Na podlagi načrtov SRT so kasneje razvili lastni koordinatni stikalnik. Prav ta razvojno-tehnološki dosežek je omogočil, da se je tudi Iskra vključila v ponudbo javne telefonije kot izredno perspektivne veje telefonije.

Avtomatska telefonska centrala Iskra 58

Tako je kranjska Iskra uspela s prvimi montažami sistema Iskra 58 na območju Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Sledile so montaže po Jugoslaviji, predvsem v Makedoniji in Vojvodini. Razvili so tudi izvedenke tega sistema za železnico in vojsko.

Razvoj telekomunikacij je dobil nov zagon z novo organiziranostjo leta 1961 v združenem podjetju Iskra, pri čemer so bile določene funkcije centralizirane (npr. prodajno-servisna organizacija na področju združenega podjetja), obenem pa so v Kranju vse telekomunikacijske dejavnosti zaokrožili v okviru Iskre Elektromehanike v enoti Avtomatske telefonske naprave (ATN). V tem času so izvedli pomembne investicije v proizvodnjo s sodobno opremo. Glavni direktor Boris Kryštufek je posebej zaslužen za razvoj ATN, v združenem podjetju pa sta bila to Metod Rotar in Simon Primožič v skupni prodajni organizaciji. Moderno organizirana prodajna organizacija, predvsem na območju Jugoslavije, je prodajo telekomunikacijske opreme močno pospešila. Poleg telefonskih central so predstavljali pomemben del proizvodnega programa telefonski aparati.

Proizvodni program je temeljil predvsem na elektromehanskih centralah, a v šestdesetih se je na zahodu že začel prehod na proizvodnjo elektronskih sistemov, ki so pomenili na področju razvoja in proizvodnje pravo tehnološko revolucijo. Ob stalni skrbi za uspešnost so tudi v ATN delali prve eksperimentalne korake v razvoju elektronskih sistemov.

Nova tehnologija je prinesla velik preobrat na področju razvoja in proizvodnje. Elektronski sistemi so postali zasnovani z računalniško tehnologijo, kar je zahtevalo popolnoma nova elektronsko načrtovalna znanja in strokovnjake z znanjem programiranja. Iskra elektromehanika je ta izziv sprejela in se intenzivno pripravila na novo etapo razvoja telefonskih sistemov.

ELEKTRONIKA 1970–1980

To desetletje bi lahko označili kot dobo polnega uvajanja elektronskega, računalniško vodenelega licenčnega sistema Metaconta.

Gre za čas popolnega preloma tehnologij z elektromehanskih na elektronske sisteme. Vodstvi Elektromehanike in Iskre sta sprejeli pomembno odločitev, da se je nujno povezati s partnerjem, ki je že osvojil novo tehnologijo za velike javne sisteme in v ta namen sta izbrali belgijsko podjetje BTM. Licenčno pogodbo so podpisali leta 1970. Sledilo je intenzivno šolanje kadrov v Antwerpnu ter obsežne investicije v opremo in nove razvojno-proizvodne prostore na Laborah.

Metaconta, elektronska telefonska centrala

Nova tovarna telefonije – Labore leta 1973

Podpis »olimpijske centrale« Metaconta v Moskvi leta 1977. Drugi z leve sedi Saša Mihev, glavni direktor Elektromehanike, tretje z leve stoji Jože Hujs, predsednik Iskre.

Za uspešno uvajanje novega sistema, ki je glede na prejšnje tehnologije pomenil pravo revolucijo, je bilo vloženo ogromno energije in znanja, zlasti ob upoštevanju, da je bil ta sistem še vedno v začetni razvojni fazi in še ne povsem stabilen. Glavni protagonisti odločitve in uvajanja sistema so bili: Saša Mihev, glavni direktor Elektromehanike, Jože Hujs, predsednik, in Ivan Fink, glavni inženir. Uspešno uvajanje sistema na jugoslovanskem trgu je prineslo veliko prednost pred konkurenco ter tudi dobre finančne rezultate. Novi prostori na Laborah so bili zgrajeni leta 1974 in so predstavljali prvo podjetje visoke tehnologije v bivši državi s sodobno opremo. Program Metaconta, moderen tudi v svetovnem merilu, je omogočil prodor na sovjetski trg. Tako je bila leta 1978 podpisana strateška pogodba za mednarodno centralo v Moskvi za prihajajoče olimpijske igre leta 1980. Ob velikih naporih pri uvajanju te centrale v delovanje, je uspešen zaključek projekta omogočil uspešen prodor tega sistema na področju Sovjetske zveze (Rusija, Ukrajina, Belorusija ...). Prihodki od prodaje v Sovjetsko zvezo so predstavljali več kot 50 % celoletne prodaje. Pri projektu olimpijske centrale so bili posebej zaslužni Franc Ferkolj, vodja predstavništva v Moskvi, Miloš Klemenčič, vodja projekta in Tihomir Šteter.

Uspešno osvojena tehnologija in visoka raven proizvodnje podsestavov (tiskanih vezij ter relejev mehanske konstrukcije) so zagotavljali visoko zaposlenost, tako da je bilo v programu telekomunikacij zaposlenih 4000 sodelavcev. Pri tem pa je treba

poudariti, da je podjetje realiziralo tudi programsko prestrukturiranje z novimi zaposlitvami inženirjev, predvsem programerjev, ki so poleg domačih, z ljubljanske fakultete, privabili specialiste tudi iz bivše države Jugoslavije.

DIGITALIZACIJA 1980–1989

To obdobje je bilo eno najbolj burnih razdobij v zgodovini telefonije, tako zaradi nastalih družbenih sprememb, ki so se napovedovale, kakor zaradi novega tehnološkega skoka – digitalizacije. Glavni nosilni produkt Metaconta je bil še vedno prodajno uspešen, vendar so se že nakazovale težave zaradi prodora konkurence s sodobnejšimi rešitvami, predvsem podjetja Ericsson s sistemom AXE, ki je preko Nikole Tesle že vplivalo na zmanjševanje prodaje.

V tem turbulentnem času je bila sprejeta pomembna odločitev o reorganizaciji TZ Iskre Elektromehanike. Leta 1982 je nastala samostojna pravna oseba Iskra Telematika. S tem se je odgovornost za celotni razvoj branže v celoti prenesla na vodstvo novega podjetja, katerega prvi direktor je postal Bojan Klemenčič. Organizacijsko so bili ustanovljeni novi TOZD-i, vsebinsko pa dve glavni enoti: enota javne telefonije in enota zasebne telefonije.

Ob prvotni specializaciji med zasebno in javno telefonijo so se pojavili konfliktni interesi zaradi ambicij enote zasebne telefonije, da poseže tudi v proizvodnjo javnih sistemov. Pred vodstvom je bil težak izziv, iskanje strateškega partnerja ob negotovih političnih razmerah in slabi finančni situaciji podjetja zaradi upadajočih prihodkov. Tekla so pogajanja s podjetji BTM, Alcatel in Northern Telecom, vendar s slednjima niso prišla v zaključno fazo. Pogajanja z belgijskim BTM so se zaključila leta 1983 z licenčnim prenosom tehnologije in s finančnim kreditom za sistem S12. Predlogi Telematike za bolj

Legendarni "fitipaldi"

Proizvodnja elektronskih modulov

Iskra Telematika – Labore leta 1982

poglobljeno partnerstvo niso bili uspešni. Težave so nastale tudi s financiranjem prvih nakupov opreme. V tem času je francoski Alcatel prevzel BTM, kar je odnose še poslabšalo.

Ob nasprotovanju temu partnerstvu tudi v širši javnosti, predvsem pa v politiki, je licenčno pogodbo za sodelovanje ponudil tudi bavarski Siemens. Slovenska politika je ob nastajanju osamosvojitvenih težav v tem videla tako povezovanje kot korak k večji samostojnosti od Jugoslavije.

V tem turbulentnem razdobju je v Telematiki prišlo do kadrovske menjave. Vodenje je prevzel Andrej Polenec, ki je deloma osvežil vodstveno ekipo in nadaljeval s pogajanjem. Na predloge po izboljšanju pogojev, to je na sovlaganje, protidobave, visok nivo osvajanja proizvodnje ter dostop do vzhodnih trgov, vodstvo Alcatela ni pristalo. Pristal pa je Siemens, s katerim je podjetje maja 1989 sklenilo pogodbo o ustanovitvi novega podjetja na osnovi skupnega vlaganja v razmerju 54,3 % do 47,7 % za Iskro. Pred vodstvom in prodajo je bil velik izziv, kako prepričati kupce, ki so že imeli sklenjene pogodbe za sistem S12, da ga zamenjajo za Siemensov sistem EWSD.

Pomemben dosežek te pogodbe je bil, da sta bila na osnovi poslovnega plana zagotovljena tudi obstoj in razvoj domačega sistema SI2000 ob pogoju uspešnega poslovanja. Poleg kvalitetne podpore Siemensu pri uvajanju sistema EWSD je na drugi strani delovala sposobna ekipa s Francem Dolencem in Georgom Wirthom, ki je ambiciozno razvijala domači sistem SI2000.

Pomemben organizacijsko lastninski korak je bilo tudi preoblikovanje Telematike v Iskra Telekom Holding, ki ga je vodil Blaž Kavčič, na holdinško organizacijo s prenosom poslovnih sredstev na holdinški nivo. Na ta način je lahko Iskra Telekom Holding zagotovila svoj 52,3-odstotni delež (lastninski odnosi namreč v Jugoslaviji še niso bili definirani) in tako je bilo lastniško pravno omogočeno formiranje podjetja Iskratela. Z vložkom domačega partnerja je lastniški delež Iskre Telekom Holding leta 1992 prevzela Gorenjska banka.

Podjetje je dobilo nov zagon na vseh področjih, posebej pa na razvojnem in prodajnem. Na bivšem jugoslovanskem trgu in na trgu bivše Sovjetske zveze so te spremembe sprejeli pozitivno.

Ogromno napora je bilo vloženega v izboljšanje procesov, a je žal sledilo neizbežno prestrukturiranje, saj so nove tehnologije zahtevale bistveno manj zaposlenih ob večjih prodajnih obsegih, vendar je vodstvo s strpnimi, mehкими metodami ublažilo te neprijetne, a neizogibne procese. V novi organizaciji Iskratela je bilo zaposlenih 1700 sodelavcev, enoti Tiskana vezja in Mehanski deli sta postali samostojni enoti.

Andrej Polenec, glavni direktor Iskratela 1989–2012

SKUPNO PODJETJE 1989–2009

Sledilo je dvajset let uspešnega delovanja, čeprav se je podjetje srečevalo z mnogimi tehnološkimi in tržnimi izzivi. Za glavnega direktorja je bil imenovan Andrej Polenec.

Veliko energije je bilo na začetku vložene v posodabljanje procesov proizvodnje, kontrolo kvalitete, planiranje razvojnih procesov in nadzor stroškov (controlling). Pri tem gre velika zahvala Siemensu in specialistom, ki so svetovali pri izboljšavah naštetih procesov. Poleg glavnega direktorja Polenca, so jedro novega podjetja sestavljali: Borut Ošabnik – trženje, Franc Dolenc – razvoj, Metod Zaplotnik – finance ter Max Heinrich – proizvodnja in delegat Siemensu.

Vodstvo Iskratela. Z leve Metod Zaplotnik, Borut Ošabnik, Andrej Polenec, Franc Dolenc in Max Heinrich.

Programska usmeritev dveh telefonskih sistemov se je ob vseh strahovih konkuriranja izkazala za pravilno. Oba programa sta se dopolnjevala na vseh trgih. Za prodajo zasebne telefonije je bilo ustanovljeno novo podjetje Iskra Teling. V prvih letih je po obsegu in ekonomski učinkovitosti prevladoval sistem EWSD, vendar ga je učinkovito dopolnjeval sistem SI2000 za področja podeželskih regij.

Pomembno je poudariti, da se je pojavila nova zaposlitvena struktura, kjer jih je od 1700 zaposlenih imelo kar 40 % višjo in visoko izobrazbo. Poleg razvoja za SI2000, ko je bilo zaposlenih čez 400 specialistov, je na razvoju EWSD delalo od 150 do 200 specialistov tudi za potrebe matičnega podjetja Siemens.

V tem dinamičnem razdobju je prihajalo do hitrih tehnoloških izboljšav in digitalizacije SI2000 z dopolnilnimi funkcijami. Razvojni vložek v novo funkcionalnost SI2000 je bil kar 25 milijonov evrov, kar je bil eden največjih razvojnih vložkov v naši novi državi.

V naslednjih letih se je pričel širokopasovni razvoj ADSL. Z novo generacijo SI3000 v letu 1999 pa je z uvajanjem internetnega protokola Iskratel vstopil v t. i. spletno telefonijo, kjer ne govorimo več o digitalnih telefonskih centralah, temveč o klicnih strežnikih. Šlo je za izredno pomemben strateški korak, ki je na svetovnem trgu izločil marsikaterega konkurenta. Ob ogromnem povpraševanju po fiksni telefoniji je Iskratel proizvajal do 2 milijona telefonskih priključkov – čez 90 % v izvozu, glavni trg sta bili ob Sloveniji še Rusija in Ukrajina. S povečevanjem prodaje je Iskratel širil prodajno mrežo z ustanavljanjem podjetij in predstavništev v Rusiji, z mešanim podjetjem IskraUraltel, podjetjem Monis v Ukrajini, predstavništvom

Obisk predsednika Slovenija Milana Kučana in nemškega predsednika Romana Herzoga v Iskratelu leta 1995.

Prostori skupnega podjetja IskraUraltel v Ekaterinburgu

Licenčni sistem EWSD

Digitalna verzija sistema SI2000

Obisk ministra telekomunikacij Ruske federacije K. Noskov v Iskratelu. Prvi z leve je V. Davidov, glavni direktor IskraUraltela, sledijo K. Noskov in R. Kuzmič, direktor marketinga in prodaje.

Vtična enota za internetni protokol IP

v Belorusiji, Kazahstanu, Uzbekistanu, Moldaviji ter seveda mrežo predstavništev v bivši državi. Visoko usposobljena prodajna mreža s servisno podporo je bila zagotovilo uspešnega poslovanja. Tako je bil Iskratel v Rusiji prisoten po vsej državi, od Moskve do Vladivostoka. V teh letih je Iskratel tam s svojimi izdelki zavzemal 30 % delež telekomunikacijskega trga.

Podjetje je bilo v letu 2005 ponovno na pragu velikih sprememb in izzivov. Siemens je telekomunikacijsko dejavnost prenesel na skupno podjetje Nokia Siemens, ker je na svetovnem trgu začel izgubljati vodilno pozicijo. Pred vodstvom je bila težka odločitev – se vključiti v novo grupacijo ali izbrati samostojno pot. Po nekaj pogovorih je vodstvo ocenilo, da bi Iskratel izgubil samostojnost v produktno razvojni politiki in tudi trženju, kar bi pomenilo počasno umiranje podjetja. Zato se je skupaj z Gorenjsko banko kot solastnikom odločilo zapustiti Siemens in v naslednjem koraku Gorenjsko banko.

Iskratel leta 2005 na samostojni poti

Novi »dostopovni« produkt Lumia

Kasneje se je izkazalo, da so bile te težke odločitve pravilne in so omogočile obstoj podjetja. Vse to se je dogajalo ob nastopu velike ekonomske krize leta 2008, ko so v podjetju beležili padec prodaje in posledično tudi izgubo v poslovanju. Če ne bi izbrali samostojne poti, bi v drugačni lastninski strukturi podjetje postopno ugasnilo.

Korak privatizacije je bila edino možna odločitev, saj je vodstvo vzelo usodo podjetja v lastne roke. Poleg močne finančne pozicije je to omogočilo nadaljevanje razvoja produkta SI3000, ki se je dobro prodajal. Ne glede na težke razmere na trgu, je podjetje uspešno tržilo lasten proizvodni program in dokazalo, da z lastnimi silami lahko preživi in uspešno posluje.

DIVERZIFIKACIJA 2009–

Svetovna recesija je pustila globoko sled tudi v telekomunikacijah. Radikalno so se zmanjšale naložbe v fiksno telefonijo, kjer je prišlo do zasičenosti. Uvedba novih tehnologij in spletnih storitev je telekomunikacijsko industrijo popolnoma spremenila. Istočasno pa so se pokazale nove poslovne priložnosti v drugih industrijskih vejah, kjer je zbrano telekomunikacijsko znanje služilo kot osnova za rešitve v panogah, kot so železnice, energetika in transport.

Glede na težavne razmere zaradi krize, izstopa Siemens in zasičenosti v telekomunikacijskem sektorju, so bili potrebni ukrepi prestrukturiranja, tako da je Iskratel neboleče in postopoma do leta 2018 zmanjševal število zaposlenih s 1300 na 900.

Program diverzifikacije se je intenzivno nadaljeval s produkti optike FTTH (»optika do doma«) ter produkti za konvergenčna omrežja (IMS – multimedia services). Začel se je razvoj dispečerskega sistema za železnice in novega strežnika za poslovne uporabnike.

*Željko Puljić,
glavni direktor Iskratela*

Leta 2012 je po 25 letih vodenja Iskratela od Andreja Polenca prevzel vodenje Željko Puljić, dolgoletni sodelavec Iskratela na vodstvenih položajih.

Ob navedenih omejitvah v telekomunikacijski industriji je novo vodstvo pričelo s še bolj usmerjeno širitvijo na t. i. industrijske vertikale – transport, energetika, javna varnost. Istočasno pa je bila prečiščena tudi telekomunikacijska paleta produktov.

Pomembne so bile tudi investicije v osvajanje novih trgov. Produktni diverzifikaciji je sledila tudi tržna, predvsem z nastopom na turškem trgu, v Iranu in s prodajo preko partnerske mreže v zahodni

Evropi. Glede na zmanjšanje proizvodnje vtičnih elektronskih enot zaradi povečanja programske opreme, so aktivnosti za prodajo storitev proizvodnih uslug EMS dobile pomembno vlogo in podjetje je lahko obdržalo tudi to dejavnost, ki bi bila sicer ogrožena.

Iskratel je leta 2014 pridobil strateško pomemben projekt GSR-R mobilna telefonija za železniški promet, ki je zahteval nova znanja, obenem pa izboljšal ekonomiko poslovanja Iskratela.

Leta 2011 je bil s pomočjo državnih sredstev ustanovljen tudi Razvojni center za informacijske in komunikacijske tehnologije kot korak k razvoju stimulativnega podjetniškega okolja ob pomoči Iskratela v širši gorenjski okolici.

ZAKLJUČEK

Po večletni krizi se je poslovanje podjetja izboljšalo. To je odprlo širok prostor za oblikovanje novih in programskih ciljev za vstop v novo dekada produktov, namenjenih telekomunikacijskim operaterjem in rešitvam v industrijskih vertikalah.

Za Iskatelom je 70 let poslovanja, kjer so znanje, vztrajnost in pripadnost vrednotam podjetja zagotavljali uspešnost v preteklosti ter so garant tudi za v bodoče.

Vsi podatki in slike so povzeti iz knjige Iskratel 70 let (2017), kjer je pisec prispevka sodeloval v uredniškem odboru.

VPLIV ELEKTROENERGETIKE NA INDUSTRIJSKI RAZVOJ KRANJA

MAJDIČEVA PONUDBA – ZAVRNJENA

Mlinar Vinko Majdič je leta 1890 moderniziral in povečal Majdičev mlin ob energetskega kanalu reke Save. Zanj je potreboval več vodne moči, zato je spomladi leta 1892 vložil na občino prošnjo za dovoljenje za povečanje in ga v enem mesecu dobil. Hkrati se je odločil elektrificirati svoj mlin in tudi mesto Kranj. Za lastne potrebe je vgradil istosmerni generator Kremenetzky, v glavnem za razsvetljavo prostorov. Občina Kranj njegove ponudbe za razsvetlitev mestnih ulic ni sprejela, saj so si občinski odborniki zamislili na Savi ob Majdičevem mlinu sami postaviti svojo turbino in dinamo, a je ostalo le pri ideji.

KREUZBERGERJEVA PONUDBA – TUDI ZAVRNJENA

Kranjski trgovec in posestnik Adolf Kreuzberger je leta 1898 zgradil hidroelektrarno v Pečeh, v kanjonu reke Kokre, na robu tedanjega Kranja. Kokro je pregradil z lesenim jezom, postavil ob njem turbino s 70 konjskimi moči (KM) z dinamom 50 kW, 2 × 220 V. Elektrifikacija mesta je le počasi napredovala. Mestna občina je leta 1901 zavrnila tudi Kreuzbergerjevo ponudbo, da bi elektrificiral javno razsvetljavo na ulicah Kranja. Na občinskem odboru pa je ponovno oživila misel o lastni elektrarni na Savi.

KONZERVATIVEN ODNOS OBČINE DO ELEKTRIKE

Leta 1910 je Mestna hranilnica kot prva ustanova v Kranju odločila, da se v stavbo napelje elektrika za nekaj žarnic. Do novotarije so bili Kranjčani skeptični in do elektrike zadržani. Vzrok počasne širitve so bila tudi politična trenja. Lastnik Kreuzberger je leta 1910 zašel v finančne težave in leta 1912 so elektrarno na javni dražbi prodali, nova lastnica Marija Mayer pa je v njej še isto leto postavila Dieslov motor in večji generator.

Ko je občina leta 1913 gradila vodovod za mesto in okolico, so kranjski občinski možje oživil misel o lastni elektrarni in uveljaviti svoje vodne pravice na Savi. Zapletalo se je pri izbiri lokacije in razmerjih do ostalih vodnih koristnikov. Deželna oblast v Ljubljani je na občinsko prošnjo za odobritev gradnje lastne elektrarne

odgovorila, da tako majhne elektrarne ni smotrno graditi in naj počakajo na električni tok iz Deželne elektrarne Završnica, ki so jo gradile Kranjske deželne elektrarne.

Na seji 17. marca 1915 so občinski svetniki sprejeli revolucionarni sklep, naj se v prostore občinske posvetovalnice in v pisarno napelje elektrika s priključki za pet žarnic in nič več. Razlog za to so bile vojne razmere, pomanjkanje sveč in petroleja za luči, zato so se bili primorani odločiti za modernejšo osvetlitev občinskih prostorov.

POTREBA PO ELEKTRIKI ZA INDUSTRIJO

Po končani prvi svetovni vojni so se gospodarske razmere na Gorenjskem drastično spremenile, saj se je predvsem v Kranju razmahnila industrija, za kar je bila seveda potrebna tudi električna energija. Elektrifikacija se je ločeno širila iz Mayerjeve elektrarne na Kokri in od leta 1924 zgrajene elektrarne Vinka Majdiča. Ta je z električno energijo oskrbovala nastajajočo industrijo v Kranju, omrežje pa je začela širiti tudi v vasi v okolici, medtem ko je mesto Kranj oskrbovala elektrarna Mayer, z izjemo nekaj ulic v neposredni bližini Majdičeve elektrarne. Sporazumeli so se tudi o paralelnem obratovanju.

KRANJSKE DEŽELNE ELEKTRARNE

Kranjske deželne elektrarne (KDE) so iz Hidroelektrarne Žirovnica, ki je bila zgrajena leta 1915, postopno gradile 10 kV daljnovod proti Naklem in elektrificirale vmesne kraje. Daljnovod do Kranja je bil dokončan leta 1926.

V letu 1931 je bilo elektrificiranih 17 vasi severno in vzhodno od Kranja. Leto kasneje je bila zgrajena razdelilna transformatorska postaja (RTP) Polica 20/10 kV, vozlišče za 20 in 10 kV daljnovode, ki je bila povezana z daljnovodom do Črnuč in s termoelektrarno v Velenju. Leta 1937 so Kranjske deželne elektrarne kupile Mayerjevo hidroelektrarno Kranj na reki Kokri, ki je oskrbovala pretežni del mesta Kranj in bližnjo okolico na levem kokrškem bregu. Okupator je že leta 1941 zapolnil imetje KDE in ga priključil svojemu podjetju za distribucijo električne energije za Koroško Elektrizitätswerke des Reichsgaues Karnten (EWGK), s sedežem v Celovcu in izpostavo v Črnučah.

Spuščanje obnovljenega generatorja v hidroelektrarno Kokra, 24. april 2019. (Foto: D. Papler)

ELEKTRARNA VINKA MAJDIČA

Leta 1924 so kranjski in tuji gospodarstveniki uporabili električno energijo iz Majdičeve elektrarne za pogon stavev in drugih tekstilnih strojev, kar je odprlo pot razvijajoči se tekstilni in kasneje gumarski industriji. Iz lesenega kašnega jezua je voda reke Save tekla po 650 metrov dolgem energetskega kanalu do strojnice, kjer sta dve Girardovi turbini poganjali generator AEG moči 380 kW, napetosti 3 kV.

Leta 1925 so na turbino Ganz I. in II. prigradili generator AEG 350 kVA, ki je bil namenjen za pogon nove tekstilne tovarne Jugočeška. Zaradi vodne katastrofe leta 1926, ko so bile porušene vodne zapornice pri elektrarni in na jezua, so zgradili novo strojnico za dva nova agregata. Leta 1927 je začela obratovati turbina Weipert z generatorjem Bergman 460 kVA na jermenski pogon.

Poraba električne energije je rasla, zato so naprej namestili nov agregat Škoda z močjo 730 kW, potem so rekonstruirali svojo največjo napravo in k vsaki turbini prigradili zobati prenosnik in generator, k eni starega, moči 380 kVA, k drugi pa novega, moči 350 kVA, s čimer so proizvodnjo elektrike podvojili. Po rekonstrukciji leta 1935 je imela elektrarna instaliranih v vodnih napravah 2.065 kVA in 960 kVA kalorične rezerve. Svojo največjo proizvodnjo je dosegla leta 1938, v višini 11.000 MWh električne energije.

Leta 1936 so kupili prvi in leta 1937 še drugi plinski eksplozijski motor znamke MAN iz Nürnberga za izkoriščanje vpojnega plina, ki

so ga pridobivali iz lesnega oglja, z močjo 450 kW, za kritje potrošnje tudi v času nizkih vodostajev.

Leta 1937 je elektrarna Majdič sklenila pogodbo s Kranjskimi deželnimi elektrarnami za medsebojno izmenjavo energije. Do transformatorske postaje na Polici je bil zgrajen 20 kV daljnovod in ob tej priložnosti je elektrarna opustila napetost 35 kV.

Do začetka vojne je elektrarna oskrbovala mesto Kranj in okolico do Medvoda ter industrijo tekstilnega in gumarskega značaja. Zaradi pomanjkanja oglja je okupator med vojno od elektrarne zahteval, da bi proizvajala električno energijo z rezervnimi plinskimi agregati. Ponujal je naprave za delovanje na premog, vendar se lastnik in osebje v elektrarni zahtevam niso uklonili.

OD KDE DO DES

Kranjske deželne elektrarne so v 32 letih pomembno vplivale na razvoj elektrifikacije. Čeprav niso bile največji proizvajalec električne energije na Slovenskem, pa so bile zanesljivo najodločnejši in najbolj podjeten elektrifikator v obdobju med obema svetovnjima vojnoma. 4. oktobra 1945 je bilo za izvajanje vseh elektrogospodarskih dejavnosti (proizvodnja, prenos in distribucija električne energije) ustanovljeno podjetje Državne elektrarne Slovenije (DES), s sedežem v Ljubljani. V novo podjetje DES so se vključile Kranjske deželne elektrarne, ki so bile na začetku njegovo jedro.

V povojnem času je potekala obnova in elektrifikacija podeželja v okviru prve petletke. Za izgradnjo novih industrijskih objektov in elektrifikacijo naselij je bilo potrebna večja proizvodnja energije. Z zakonom o nacionalizaciji so prešle pod skupno upravo DES pomembnejše manjše elektrarne, ki so imele javni značaj in so bile v zasebni lasti. V drugi fazi nacionalizacije in po primopredaji Elektrarne Vinka Majdiča 28. aprila 1948, so skupaj z objektom vse zaplene prevzeli v državno službo v DES – Obrat Kranj.

Leta 1949 se je proizvodna dejavnost ločila od dejavnosti prenosa in distribucije električne energije. Državne elektrarne Slovenije (DES) so razdelili na Gorenjske elektrarne in Podjetje za razdeljevanje električne energije – DES. V novo distribucijsko organizacijsko obliko sta prešla Obrat Kranj in Obrat Žirovnica. Podjetje za razdeljevanje električne energije – DES je postalo nosilec nove akcije za osnovno elektrifikacijo podeželja, ki je v nekaj letih ob boljši materialni in tehniški osnovi dosegla velik razmah.

Z Zakonom o ljudskih odborih leta 1952 se je elektroenergetski sistem začel decentralizirati. Leta 1953 je bilo ustanovljeno Podjetje Elektro – Kranj, ki je na kranjskem območju organiziralo Obrat Kranj.

15. januarja 1952 sta se spojili podjetji Gorenjske elektrarne in Savske elektrarne Moste v podjetje Savske elektrarne Kranj, s sedežem na Stari cesti 5 v Kranju, ki pa je delovalo le do konca leta. V začetku leta 1953 sta bili ustanovljeni kot samostojni podjetji Elektrarna Moste z Elektrarno Savica in Elektrarna Medvode, tako da je ostalo le sedem malih elektrarn, od 1. januarja 1953 združenih v novem podjetju za proizvodnjo električne energije za Gorenjsko pod imenom Elektrarna Sava Kranj. Leta 1963 sta v njen sestav prešli HE Savica in HE Kranjska Gora, proizvodno podjetje pa se je vključilo v novoustanovljeno podjetje za distribucijo in proizvodnjo električne energije Elektro Kranj in leta 1979 v Elektro Gorenjska.

Od leta 1998 je Elektro Gorenjska delniška družba, ki je zaradi zakonske ločitve distribucijske in proizvodne dejavnosti 4. januarja 2002 ustanovila podjetje Gorenjske elektrarne, proizvodnja elektrike, d. o. o., s sedežem na Stari cesti 3 v Kranju.

ELEKTRARNA SAVA

Majdičeva elektrarna, po nacionalizaciji imenovana Elektrarna Sava, je bila že od svojega nastanka inovacijski objekt tehničnih rešitev. Leta 1962 so transformator 2 MVA 20/3 kV zamenjali s transformatorjem 3 MVA 10/3 kV. Elektrarna je s 3 kV odvodi napajala kranjsko industrijo: tovarno Jugobruna, tovarno Sava in tovarno Inteks. S prehodom na transformacijo 10 kV so odpadli vsi 3 kV odvodi, elektrarna pa je obratovala še paralelno, priključena na 10 kV kabelsko omrežje Kranja. Leta 1965 je bil zamenjan generator Bergam

Elektrarna Vinka Majdiča, sedaj imenovana HE Sava, je bila pomemben proizvodni objekt za oskrbo z električno energijo kranjske industrije in inovacijski objekt tehničnih rešitev. Na sliki montaža obnovljenega agregata B v HE Sava, 16. april 2019. (Foto: D. Papler)

460 kVA z jermenskim prenosom z novim generatorjem Rade Končar 650 kVA, prigrajenim direktno na turbino. Leta 1968 je bila zgrajena prva cevna turbina, propellerskega tipa, ki je bila skupaj z asinhronskim generatorjem moči 505 kVA potopljena v vodni tok.

Posebnost je bila obnova 279 metrov dolgega kašnega jezua, ki usmerja vodo po energetskega kanalu do elektrarne, in vgradnja prvega mehkega jezua. Načrte za izdelavo 300 metrov dolgega mehkega jezua in za prvotno dobavo gumijastih delov jezua so izdelali na Češkem, izdelavo vseh ostalih delov trdnega jezua, strojne in hidromehanske opreme ter gradbenih storitev pa so leta 1979 zaupali domačim podjetjem.

GRADNJA OMREŽJA IN RAZDELILNIH TRANSFORMATORSKIH POSTAJ

Intenzivna povojna elektrifikacija je imela za posledico visok porast porabe električne energije, tako da 20 kV prenosni daljnovodi potrebam niso več zadostovali. Rešitev je bila v višji, 35 kV prenosni napetosti. Kot prva je bila leta 1959 zgrajena razdelilna transformatorska postaja (RTP) Labore 35/10 kV s transformatorjem 8 MVA, ki so jo napajali po 35 kV daljnovodu Medvode – Labore. Nova transformatorska postaja je bila locirana v središče industrijskega bazena in je služila za oskrbo tovarn Inteks, Sava, Planika, Iskra, Zvezda ter del mestnih naselij na vzhodnem robu Kranja na območju Stražišča, Čirč, Huj in Hrastja. Prvotno je bila postaja zgrajena z montažnimi celicami, kasneje pa so pri nadaljnjih rekonstrukcijah stikališča za 35 in 10 kV postavili zidano stavbo.

Potrebe po elektriki so postajale vedno večje zaradi velikega industrijskega razvoja, ki ga je doživela Gorenjska na začetku šestdesetih let 20. stoletja. Vse večja gradbena dejavnost, ko so v Kranju na Zlatem polju zgradili 500 novih stanovanj, urbanizacija in gradnja naselij v okolici ter razvijajoča se industrija, so zahtevali dodatno električno energijo. Za pokritje potreb široke potrošnje in industrije za zahodni in severni del Kranja so se v podjetju Elektro Kranj odločili za izgradnjo druge razdelilne transformatorske postaje in 10. julija 1962 predali namenu RTP Kranj II. – Zlato polje 35/20/10 kV, moči 2×8 MVA. Postaja je imela osem 10 kV celic ter deset 20 kV do 35 kV celic.

Zaradi porasta odjema električne energije v Kranju in Trziču, pa tudi zaradi elektrifikacije gorenjske železnice oskrbovanje kranjskega območja iz Medvod ni več zadostovalo, zato je za to območje podjetje Elektroprenos Kleče leta 1964 postavilo v Naklem Razdelilno transformatorsko postajo (RTP) Naklo s transformacijo napetosti 110/35 kV in z močjo 31,5 MVA. Obenem so zgradili še dodaten sistem 110 kV daljnovoda iz Razdelilne transformatorske postaje

Kleče in tako omogočili, da je prejela RTP Naklo energijo po več daljnovodih. Na 35 kV zbiralnica sta bila priključena dva daljnovoda proti Kranju do RTP Zlato polje, po eden pa v Trzič, v železniško usmerniško postajo v Kranju in proti Radovljici. RTP Naklo je bila prva daljinsko upravljana postaja – z njo so prvič v Sloveniji preizkusili daljinsko upravljanje.

POSTOPNO NARAŠČANJE ODJEMA ELEKTRIČNE ENERGIJE

Leta 1968 je bil zgrajen obratovalni energetska center na Zlatem polju v Kranju. Prva daljinsko upravljana postaja na Gorenjskem je bila RTP Naklo, napajana iz RTP Kleče, ki pa se je leta 1969 vključila tudi kot prva daljinsko upravljana postaja v na novo zgrajeni distribucijski center vodenja. Poraba električne energije je zelo hitro naraščala na

ostalem odjemu (industrija), pa tudi v gospodinjstvih. Zaradi 3 %-nega letnega porasta so leta 1972 načrtovali nov 110 kV daljnovod Kleče–Naklo.

Zaradi močne industrije in visoke gostote naseljenosti se je na nekaterih območjih v sedemdesetih letih 20. stoletja pokazala potreba po višji prenosni napetosti – 110 kV, kar so začeli vpeljevati po vsej Sloveniji. Prvi 110 kV objekt je bila leta 1973 zaključena prva etapa gradnje RTP Labore s transformatorjem 110/10 kV in moči 20 MW, ki je prevzel obtežbo dotedanjih transformatorjev 35/10 kV, 2 × 8 MVA. Zgrajen je bil 110 kV daljnovod iz Kleč in 110 kV daljnovod iz Naklega.

Zaradi razvoja industrije in povečanja električne energije na desnem bregu Save so RTP Labore 110/10 kV razširili še z drugim transformatorjem in v drugi etapi leta 1978 še s tretjim transformatorjem moči 20 MVA.

Tabela 1: Dolžine elektroenergetskih vodov po rajonih, 31. 12. 1974

Rajon (Krajevno nadzorništvo)	Kablovodi 0,4 kV (km)	Prosti vodi 0,4 kV (km)	Visokonapetostni kabli (km)	Daljnovodi (km)	Cestna razsvetljava (km)	Skupaj (km)
Kranj	61.225	78.931	28.058	20.714	46.411	235.339
Visoko	10.222	143.383	4.377	62.523	13.624	234.129
Stražišče	10.299	111.138	13.800	31.048	18.689	184.974
Širše območje Kranja	81.746	333.452	46.235	114.285	78.724	654.442
Skupaj Elektro Gorenjska	187.723	972.467	86.654	427.611	110.415	1784.870
Širše območje Kranja (%)	12,50	50,95	7,06	17,46	12,03	100,00
Delež (%)	10,52	54,48	4,86	23,96	6,19	100,00
Rajon Krajevno nadzorništvo)	Delež dolžine kablovodov 0,4 kV (%)	Delež dolžine prostih vodov 0,4 kV (%)	Delež dolžine visokonapetostnih kablov (%)	Delež dolžine daljnovodov (%)	Delež dolžine cestne razsvetljave (%)	Delež dolžine skupnih vodov (%)
Kranj	32,61	8,12	32,38	4,84	42,03	13,19
Visoko	5,45	14,74	5,05	14,62	12,34	13,12
Stražišče	5,48	11,42	15,93	7,26	16,93	10,36
Skupaj Elektro Gorenjska	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Vir: Elektro Kranj, izračuni doc. dr. Drago Papler

Tabela 2: Število in moč transformatorskih postaj, 31. 12. 1974

Rajon (Krajevno nadzorništvo)	Moč lastnih Tp (kVA)	Moč tujih Tp (kVA)	Število lastnih Tp	Število tujih Tp	Število RTp	Število Rp
Kranj	20.405	12.360	58	18	1	3
Visoko	7.140	2.120	51	9		
Stražišče	8.310	22.260	38	11	1	
Skupaj Elektro Gorenjska	69.992,5	70.440	368	99	6	8
Rajon (Krajevno nadzorništvo)	Delež moči lastnih Tp (%)	Delež moči tujih Tp (%)	Delež števila lastnih Tp (%)	Delež števila tujih Tp (%)	Delež števila RTp (%)	Delež števila Rp (%)
Kranj	29,15	17,55	15,76	18,18	16,66	37,50
Visoko	10,20	3,00	13,86	9,09		
Stražišče	11,87	31,60	10,32	11,11	16,66	
Skupaj Elektro Gorenjska	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Vir: Elektro Kranj, izračuni doc. dr. Drago Papler

Tabela 3: Število odjemalcev električne energije po rajonih (krajevnih nadzorništvih), 31. 12. 1974

Rajon (Krajevno nadzorništvo)		Število odjemalcev			
		Visoka napetost (VN)	Nizka napetost (NN)	Skupaj	Delež (%)
1	Kranj	13	9.308	9.321	15,41
2	Visoko	2	4.511	4.513	7,46
3	Stražišče	7	3.685	3.692	6,11
4	Cerklje	2	1.590	1.592	2,63
5	Škofja Loka	12	5.410	5.422	8,97
6	Medvode	8	3.877	3.885	6,43
7	Železniki	2	2.340	2.342	3,87
8	Tržič	9	5.548	5.557	9,13

Rajon (Krajevno nadzorništvo)		Število odjemalcev			
		Visoka napetost (VN)	Nizka napetost (NN)	Skupaj	Delež (%)
9	Podbrezje	5	2.041	2.046	3,38
10	Jesenice	3	8.536	8.539	14,12
11	Kranjska gora	3	1.374	1.377	2,28
12	Bled	8	4.196	4.204	6,95
13	Bohinj	4	2.230	2.234	3,69
14	Radovljica	13	5.727	5.740	9,51
SKUPAJ		91	60.373	60.464	100,00

Tabela 4: Prodaja električne energije (kWh) po rajonih (krajevnih nadzorništvih) v letu 1974

Rajon (Krajevno nadzorništvo)	Visoka napetost (industrija)	Delež (%)	Nizka napetost (široka potrošnja)	Delež (%)	Skupaj	Delež (%)
Kranj	16.817.837	8,49	41.233.761	19,92	58.051.598	14,33
Visoko	1.419.556	0,72	12.590.602	6,08	14.010.158	3,46
Stražišče	67.462.221	34,05	11.929.309	5,76	79.391.530	19,60
Skupaj Elektro Gorenjska	198.130.514	100,00	207.022.146	100,00	405.152.660	100,00

Vir: Elektro Kranj, izračuni doc. dr. Drago Papler

Dve razdelilni transformatorski postaji sta na območju Kranja, in sicer RTP Zlato polje in Labore. Več kot tretjina lastnih in tujih transformatorskih postaj je v rajonu Kranj, na Visokem in v Stražišču. V teh rajonih je polovica lastnih in polovica tujih transformatorskih postaj. Po številu je lastnih transformatorskih postaj 147 in 38 tujih.

Leta 1974 je bilo število odjemalcev v rajonu Kranj 15,41 %, na Visokem 7,46 % in v Stražišču 6,11 %.

Po podatkih za leto 1975 sta bila največja po številu odjemalcev krajevna rajona (nadzorništvi) Kranj in Jesenice, sledita pa nadzorništvi Radovljica in Škofja Loka. Pri nizki napetosti (široki potrošnji) so imela nadzorništva bolj neposreden vpliv, pri visoki napetosti pa je razvidna predvsem večja koncentracija industrije, na katero pa nadzorništvo ni imelo takega vpliva.

Rajona Kranj in Stražišče ter delno Visoko so predstavljali četrtnino vseh odjemalcev na Gorenjskem.

Leta 1975 je v Obratovalno-energetskem centru na Zlatem polju, na katerega so bile priključene telemehanske aparature vseh daljinskih upravljalnih postaj, pričel delovati računalnik tipa PDP 8/e.

Večja koncentracija industrije je v rajonu Stražišče (34,05 %). Skupno rajoni Kranj in Stražišče ter delno Visoko, dobavljajo več kot 43 % električne energije na visoki napetosti na Gorenjskem. Prodaja električne energije na nizki napetosti za široko potrošnjo je največja v rajonu Kranj (19,92 %), skupno pa dobavljajo rajoni Kranj in Stražišče ter delno Visoko več kot 30 % električne energije na nizki napetosti na Gorenjskem.

RAST KONICE PORABE

Največja konica porabe električne energije je leta 1975 znašala 81,8 MW, leta 1979 pa je po predvidevanjih dosegla že 131 MW. Ugotavljali so, da obstoječe elektroenergetske naprave ne bodo

zadoščale za prenašanje tako velikih količin električne energije. Že leta 1976 so se pojavljala ozka grla, ki jih je gorenjska distribucija zaenkrat še uspešno odpravljala. Zaradi prenosa velikih moči je bil nujen prehod na višje napetostne nivoje – 35 in 110 kV. Distribucija je morala zgraditi osnovni sistem daljnovodov in RTP za prenos in razdelitev velikih količin električne energije. Za konico moči prek 15 MW je bila potrjena ekonomska upravičenost gradnje transformacije 110/10 kV z enotami po 20 MW.

Elektro Gorenjska je z izdelanim srednjeročnim programom razvoja elektroenergetskih objektov na Gorenjskem 1976–1980 in dalje predvidela porast potrošnje električne energije in maksimalnih urnih obremenitev. Program gradnje je predvidel gradnjo 9 razdelilnih transformatorskih postaj, v Kranju pa tretjo razdelilno transformatorsko postajo (RTP) Primskovo 110/20/10 kV ter dograditev 110 kV krožnega voda v Kranju (daljnovod Primskovo–Zlato polje–Naklo).

Ob naraščajoči porabi industrije in široke potrošnje je nastala potreba po izgradnji razdelilne transformatorske postaje Primskovo (RTP) 110/10 kV. V prvi etapi izgradnje RTP Primskovo, leta 1978, je bila zgrajena stavba, 20 kV in 10 kV stikališče. Razdelilna transformatorska postaja je obratovala kot RP-razklopišče, ki je bilo napajano iz RTP Labore in RTP Zlato polje. RTP Primskovo je bila pomembna, ker je občutno razbremenila ostale transformatorske postaje in zagotovila napajanje novega naselja na Planini. RTP Primskovo je bila leta 1986 razširjena še na transformacijo 110/20 kV, moči 1 × 20 MVA. RTP Primskovo je omogočila boljšo oskrbo z električno energijo v smeri proti Letališču Brnik, Krvavcu in stanovanjskemu kompleksu Planina. Iz tega energetskega središča so potekali daljnovodi in kablovodi do transformatorskih postaj, od koder so se napajali prek nizkonapetostnega omrežja gospodinjstvi

Prenosni in distribucijski daljnovodi najvišjih 110 kV in 400 kV napetosti v Stražišču pri Kranju. (Foto: D. Papler)

in poslovni odjemalci. Leta 1990 je bil opravljen prehod na indirektno ozemljeno nevtrarno točko 20 kV mreže RTP Primskovo.

V programu Savskih elektrarn Ljubljana je bila predvidena vključitev Gorenjske v 400 in 110 kV daljnovodne povezave ter izgradnja razdelilne transformatorske postaje (RTP) 400/110 kV na Okroglem, ki naj bi za daljši čas omogočila zadostne količine energije za Gorenjsko in s tem zagotovila nemoten razvoj gospodarstva ter družbenega in osebnega standarda prebivalcev.

Elektro Gorenjska je v srednjeročnem obdobju 1981–1985 kot prioritarno investicijo na Gorenjskem izpostavila izgradnjo razdelilne transformatorske postaje (RTP) 400/110 kV Kranj in daljnovoda 400 kV Ljubljana–Kranj, ker je bila zaradi termične preobremenjenosti obstoječih 110 kV daljnovodov situacija že zelo kritična.

Na Gorenjskem so bile uresničene velike prenosne investicije podjetja Savske elektrarne Ljubljana, z izgradnjo 4 × 400 kV daljnovoda Beričevo–Okroglo in petih dvosistemskih 110 kV daljnovodov iz Okroglega na Gorenjsko. Na 110 kV omrežje je bila leta 1986 priključena tudi novozgrajena hidroelektrarna Mavčiče, moči 38 MW.

Izgradnja razdelilne transformatorske postaje 400/110 kV na Okroglem je potekala v letih 1982–1987, ko je postaja s 400 kV stikališčem in transformatorjem 300 MVA začetka poskusno obratovati z lokalnim vodenjem.

Nova tehnološka prelomnica je bilo odprtje kovinsko oklopljenega in s plinom SF₆ izoliranega postroja v GIS izvedbi razdelilne transformatorske postaje RTP Zlato polje 110/20 kV, 8. septembra

Ob obisku 19. novembra 2016 se je nekdanji direktor Elektra Gorenjska in častni občan Mestne občine Kranj, mag. Drago Štefe (na posnetku desno), zanimal za delovanje razdelilne transformatorske postaje Zlato polje v Kranju. RTP Zlato polje je bila v distribuciji Slovenije prva razdelilna transformatorska postaja s 110 kV GIS stikališčem, zgrajena v letih 1999–2000. Karlo Zupanc (na posnetku levo), vodja vzdrževanja v organizacijski enoti Distribucijsko omrežje Elektra Gorenjska, je takrat poudaril, da je RTP Zlato polje obratovalno brezhibna vseh 16 let z minimalnimi stroški. (Foto: D. Papler)

Kot dober gospodar je dolgoletni direktor Elektra Gorenjska, mag. Drago Štefe, dal prednost elektrogospodarskemu sistemu pred poslovnimi prostori. Ko so bile tehnološke naprave posodobljene, je leta 2000 združil vse poslovno-tehnične storitve na skupni lokaciji, v novi upravni stavbi Elektra Gorenjska na Primskovem. (Foto: D. Papler)

2000. Tega dne je bilo tudi uradno odprtje nove upravne stavbe Elektro Gorenjska, d. d., na Ulici Mirka Vadnova 3 a na Primskovem v Kranju. S tem so se po 35 letih uresničile želje po združitvi štirih kranjskih lokacij in s tem vse tehnične in skupne dejavnosti na enem mestu v Kranju.

DISTRIBUCIJSKI CENTER VODENJA NA PRIMSKOVEM

Dne 7. februarja 2006 so v šestem nadstropju upravne stavbe na lokaciji Ulice Mirka Vadnova 3 a na Primskovem slovesno odprli najsodobnejši Distribucijski center vodenja Elektra Gorenjska, ki je energetska in komunikacijsko središče za celo Gorenjsko. Nadomestil je Obratovalni energetski center na Zlatem polju iz leta 1968, s krmiljenjem in nadzorovanjem objektov prek sinoptične plošče, ki je bil leta 1976 razširjen s procesnim računalnikom za registracijo meritev, protokolov in zapisom obratovalnih dogodkov na tiskalniku ter v letih 1980–1981 z montažo oddaljenih terminalov in leta 1996 z vgradnjo moderne dvojne računalniške konfiguracije za večjo zanesljivost podatkov.

Nov Distribucijski center vodenja je bil ključnega pomena za zagotavljanje zanesljive in kakovostne oskrbe odjemalcev z električno energijo. Njegova osnovna naloga je bila vodenje elektroenergetskega sistema, pregled nad stanjem elektroenergetskih naprav in pretoki energije ter posredovanje v primerih nastanka napak na omrežju. Distribucijski center vodenja je postal osrednje informacijsko vozlišče, ki je povezovalo končne postaje v objektih elektroenergetskega sistema, iz vseh postaj zajemalo podatke in jih upravljalo.

PREDELAVE SREDNJENAPETOSTNEGA OMREŽJA Z 10 NA 20 kV NAPETOST

V zadnjem desetletju je bila prenova omrežja usmerjena v polaganje kablov v zemljo, kar zagotavlja zanesljivejšo oskrbo z električno energijo. S prehodom iz 10 na 20 kV napetostni nivo so se pri istih presekih zmanjšali padci napetosti, hkrati pa se je povečala prenosna moč. Po prehodu distribucijskega omrežja na 20 kV napetostni nivo na zgornjem in spodnjem Gorenjskem, so sledile zadnje aktivnosti na območju Kranja. Izgradnja prve distribucijske RTP Zlato polje 110/20 kV v GIS izvedbi v letih 1999–2000 je pospešila prehod še preostalega, vendar najbolj zahtevnega – mestnega omrežja. Leta 2002 je bila rekonstruirana RTP Labore 110/20/10 kV, v letih 2004–2006 pa RTP Primskovo 110/20 kV. Leta 2006 so bile zaključene predelave transformatorskih postaj na območju Primskovega in Planine z 20 kV opremo.

V šestdesetletnem obdobju je imela RTP Labore, kot najpomembnejši elektrodistribucijski objekt Elektra Gorenjska, vlogo prve uveljavitve tehnoloških sprememb v praksi. Celotna obnova RTP Labore, ki je bila predana namenu 21. novembra 2002, je zajela več tehnoloških sprememb hkrati, spremembo sredjenapetostnega nivoja z 10 kV na 20 kV, s postavitvijo 20 kV stikališča v izvlačljivi izvedbi z vakumskimi odklopniki in distribuiranega sistema vodenja ter postavitvijo kovinsko oklopljenega, s plinom SF₆ izoliranega 110 kV stikališča GIS. (Foto: D. Papler)

REKONSTRUKCIJA RTP 110/20 kV PRIMSKOVO

Vzrok obnove RTP Primskovo so bili prehod sredjenapetostnega omrežja z 10 na 20 kV napetostni nivo, povečana poraba električne energije na območju severovzhodnega dela mesta Kranj ter dotrajana sredjenapetostna oprema. Rekonstrukcija RTP Primskovo 110/20 kV je poleg razširitve in zamenjave 20 kV celic z novimi SF₆ celicami ter zamenjave zaščite in vodenja, obsegala še zamenjavo dveh energetskih transformatorjev moči 20 MVA z novima, moči 31,5 MVA.

Rekonstrukcija se je pričela leta 2004, v prvi fazi je bila izvedena montaža 20 kV celic sektorja 3 in 4, montaža zaščite in vodenja sektorja 3 in 4 ter zamenjava lastne rabe. Po predaji v obratovanje 20 kV celic sektorja 3 in 4, so začeli izvajati prestavitve 20 kV odvodov v nove celice. V drugi fazi so demontirali stari del 20 kV celic in postavili nove, 20 kV celice sektorja 1 in 2, skupaj z zaščito in vodenjem. V tretji fazi so zamenjali transformator moči 20 MVA z novim 31,5 MVA, zamenjali 110 kV zaščite in vodenje prvega transformatorja, 110 kV daljnovoda Labore, 110 kV daljnovoda Zlato polje, obračunskih meritev ter dobave in montažo upora za ozemljitev nevtralne točke in dušilke za prvi transformator. V četrti fazi so zamenjali drugi

RTP Primskovo 110/20 kV je omogočila boljšo oskrbo z električno energijo v smeri proti Letališču Brnik, Krvavcu in stanovanjskemu kompleksu Planina. (Foto: D. Papler)

energetski transformator z vključitvijo nove 110 kV zaščite in vodenje ter montažo upora za ozemljitev nevtralne točke in dušilke za drugi transformator. V peti fazi so demontirali staro opremo, izvedli montažo kompenzacije 1 in 2, uredili električno instalacijo v objektu ter opravili na objektu in zunanji ureditvi manjša vzdrževalna gradbena dela. Investicija je bila zaključena jeseni leta 2006.

V RTP Primskovo deluje prvi energetski transformator v Sloveniji s tokovnimi transformatorji, ki so vgrajeni v visokonapetostni skoznjik energetskega transformatorja, z vakuumskim regulacijskim stikalom in 20 kV priključki oklopljene izvedbe po sistemu konektorskega kablanskega priključka.

Leta 2006 je bil zaključen več kot 30 let trajajoči projekt prehoda na 20 kV napetostni nivo v Elektru Gorenjska, nazadnje tudi na območju mesta Kranj.

NOV DISTRIBUCIJSKI CENTER VODENJA ELEKTRA GORENJSKA

Distribucijski center vodenja, zgrajen leta 2005, je obratoval več kot 11 let in je bil tehnološko zastarel sistem, ki je deloval na računalnikih iz družine HP/Compaq Alpha z operacijskim sistemom Tru64 UNIX.

Leta 2016 je Podjetje za distribucijo električne energije Elektro Gorenjska namenu predalo nov sodoben distribucijski center vodenja, ki omogoča s sistemom SCADA nadzor, upravljanje in vodenje elektroenergetskega sistema, ki oskrbuje 88.000 odjemalcev

Distribucijski center vodenja Elektro Gorenjska je informacijsko vozlišče, ki upravlja, nadzoruje in vodi elektroenergetski sistem na Gorenjskem. Funkcije njegovega delovanja je ob odprtju, 16. maja 2016, vodja službe za obratovanje in vzdrževanje distribucijskega omrežja Elektro Gorenjska Gregor Štern (tretji z desne) pojasnil evropski komisarki za mobilnost in promet, mag. Violeti Bulc (četrti z desne), ob prisotnosti predsednika uprave Elektro Gorenjska, mag. Bojana Luskovca (peti z desne) in predstavnikom medijev; v ospredju sedi dispečer Matjaž Švab. (Foto: D. Papler)

električne energije ter omogoča zajem in obdelavo vseh podatkov, potrebnih za celovito izvajanje procesov distribucijskega operaterja ter izdajanje ukazov in izračunov.

Elektro Gorenjska je podjetje, ki je prvo prešlo na 20 kilovoltni napetostni nivo. Za Gorenjsko je značilna razgibanost terena in težja dostopnost, zato sistematično skrbi za ustrezno nadgradnjo distribucijskega omrežja, ki sledi razvojnim načrtom Gorenjske in je odporno proti različnim vremenskim vplivom. Več kot 60 % omrežja, torej kablov, poteka pod zemljo, delež pa se še povečuje. V podjetju se zavedajo, da je nujno slediti razvojnim načrtom distribucijskega omrežja Slovenije, kar se odraža tudi v nadgradnji distribucijskega centra vodenja.

ELEKTROENERGETIKA – SOPOTNIK INDUSTRIJSKEGA RAZVOJA

Elektroenergetika je bil pomemben dejavnik in sopotnik industrijskega razvoja, za katerega je zagotavljala električno energijo za proizvodne procese.

V povojnem obdobju je gradnja elektroenergetskih objektov potekala v treh obdobjih. Najprej je bila potrebna obnova

poškodovane električne mreže in elektrifikacija podeželja do leta 1961, sledila ji je izgradnja sredjenapetostne 35 kV mreže z razdelilnimi transformatorskimi postajami v šestdesetih letih. V sedemdesetih letih 20. stoletja je bil uveden nov prenosni napetostni nivo 110 kV in začela se je nova etapa gradenj razdelilnih transformatorskih postaj 110/20 kV. Investicije na področju srednje napetosti – prehod z 10 na 20-kilovoltno napetost iz sedemdesetih let so se nadaljevale v osemdesetih letih 20. stoletja. Veliko prelomnico so v gorenjsko distribucijo prinesle nove 400 kV prenosne investicije v osemdesetih letih, z izgradnjo 2 × 400 kV daljnovoda Beričevo–Okroglo in s postavitvijo razdelilne transformatorske postaje 400/110 kV na Okroglem. Po 33 letih je dobila Gorenjska nov proizvodni vir – hidroelektrarno Mavčiče. Gorenjski elektrodistributerji so gradili lastne male hidroelektrarne in gradnjo teh malih proizvodnih objektov spodbujali tudi pri zasebnikih. V devetdesetih letih 20. stoletja so sledili trendom novih tehnologij. Vpeljana je bila okolju prijazna gradnja ekoloških daljnovodov z izoliranimi vodniki, ki so bolj zanesljivi ob sneženjih in zaledenitvah. Po letu 2000 so v zaključeno 110 kV zanko okoli Kranja vključili najmodernejše razdelilne transformatorske postaje v oklopljeni izvedbi RTP 110/20 kV Zlato polje, RTP 110/20 kV Labore in RTP Primskovo 110/20 kV ter posodobili distribucijski center vodenja.

Vlaganja v elektroenergetske naprave so bila odraz zahtev odjemalcev, ki so zahtevali povečano priključno moč in količino električne energije.

Elektro Gorenjska je lastnik infrastrukture na preskrbovalnem območju v severozahodnem delu Slovenije in z električno energijo oskrbuje 90.547 odjemalcev na razpršenem območju 1.986 kvadratnih kilometrov. Na distribucijsko omrežje je bilo leta 2019 priključenih 90.547 odjemalcev, od tega 11.425 poslovnih odjemalcev (12,62 %) in 79.122 gospodinjstvih odjemalcev (87,38 %). Elektro Gorenjska je prevzela 1.208.348.049 kWh električne energije, od tega 84,87 % iz prenosnega omrežja in 15,09 % iz 1.027 distribuiranih virov (elektrarn). Struktura proizvodnje iz distribuiranih virov je bila 10,78 % iz 109 hidroelektrarn, 1,36 % iz 837 sončnih elektrarn in 2,95 % iz soprodukcije toplotne in električne energije (SPTE) in drugih elektrarn.

Trend prevzema električne energije v distribucijsko omrežje Elektro Gorenjska od 1959 do 2019 kaže stalno rast porabe z vmesnimi kriznimi obdobji in zmanjšanjem porabe leta 1982, v letih 1989–1990, leta 1992 in 2002, v letih 2008–2009 ter v letih 2011–2012.

Tabela 5: Splošni podatki o porabi električne energije na Gorenjskem v letih 2018 in 2019

Splošni podatki	Leto 2018	Leto 2019
Število odjemalcev, priključenih na distribucijsko omrežje	89.963	90.547
Število gospodinjstvih odjemalcev	78.678	79.122
Število distribuiranih virov	797	1.027
Skupna distribucija električne energije (kWh)	1.149.085.055	1.161.865.920
Poraba gospodinjstvi odjem 2017 (kWh)	344.606.242	347.410.740
Povprečna poraba na gospodinjstvo (kWh/gosp.)	4.380	4.391

Grafikon 1: Gibanje odjema električne energije v obdobju 1959–2019

Vir: Elektro Gorenjska, d. d.

Elektroenergetska infrastruktura Elektro Gorenjska obsega 12 razdelilnih transformatorskih postaj, 8 razdelilnih postaj in 1.381 transformatorskih postaj, ki z interpolacijami zagotavljajo stabilne napetostne razmere in kvalitetno oskrbo z električno energijo. Distribucijsko omrežje obsega 5.216,2 kilometrov, od tega 677,7 kilometrov daljnovodov, 1.803,7 kilometrov visokonapetostnih in nizkonapetostnih kablovodov in 3.454,8 kilometrov nizkonapetostnih vodov.

Povečuje se delež kablovodov v vseh vodih, na srednji napetosti je vgrajeno 65,3 % kablov, na nizki napetosti pa 86 % kablov, kar povečuje zanesljivost oskrbe z električno energijo. V sredjenapetostno omrežje je vgrajenih 27 % daljinsko vodenih stikal, ki zmanjšujejo čas iskanja nastalih okvar na elektroenergetskem omrežju.

Tabela 6: Tehnični podatki o razdelilnih transformatorskih postajah za leto 2019

Razdelilne transformatorske postaje (RTP)	Napetostno razmerje (kV/kV)	Inštalirana moč (MVA)
RTP Labore	110/20	2 × 40, 1 × 20
RTP Zlato polje	110/20	2 × 31,5
RTP Primskovo	110/20	2 × 31,5
RTP Medvode	110/20	2 × 20
RTP Škofja Loka	110/20	2 × 40
RTP Tržič	110/20	2 × 20
RTP Železniki	110/20	2 × 20
RTP Radovljica	110/20	2 × 20
RTP Bohinj	110/20	1 × 20
RTP Moste	110/20	2 × 31,5
RTP Jesenice	110/20, 20/35	2 × 20, 1 × 8
RTP Kranjska Gora	35/20	1 × 8
RTP Sava	20/10	3 × 8

Vir: *Elektro Gorenjska, d. d.*

VIRI

- Bernik Ivan. Veliko povečanje prodaje električne energije. *Informacije Elektro Gorenjska*, št. 3, marec 1975, str. 1–7.
- Gros, Ožbald. 1939. Poročilo o elektrifikaciji gorenjske vasi na glavni skupščini Zveze električnih podjetij Kraljevine Jugoslavije. Ljubljana: *Elektrotehniški vestnik*.
- Elektro Gorenjska, d. d.
- ELGO, poslovno glasilo skupine Elektro Gorenjska 2003–2020.
- Papler, Drago. 2000. *Rokopis*. Pričevanje Mileta Vozla o elektrifikaciji podeželja.
- Papler, Drago. 2001. Kranjske deželne elektrarne v življenjski kroniki. Stoletje elektrike, podlistek. Ljubljana: *Naš stik*, št. 11, november 2001, str. 63–65.
- Papler, Drago. 2001. Stoletje elektrike. *Elektro Gorenjska 1990–2000. Kronološki almanah razvoja Elektra Gorenjska*. Kranj: Elektro Gorenjska.
- Papler, Drago. 2003. *Elektroenergetika skozi čas: 40 let Elektra Gorenjska 1963–2003* na stoletnih elektrifikacijskih temeljih predhodnikov in ustvarjalnosti sodobnikov. Kranj: Elektro Gorenjska.
- Papler, Drago. 2007. Distribucija električne energije. *Zgodovina slovenskega elektrogospodarstva*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije.
- Puhar, Franc. 2000. Mesto Kranj v viharjih dvajsetega stoletja. *Kranjski zbornik 2000*. Kranj: Mestna občina Kranj.
- Rauch, Franc. 1939. *Elektrifikacija dravske banovine. Spominski zbornik Slovenije*. Ljubljana: Založba Jubilej.
- *Razvoj elektrifikacije Slovenije*. 1976. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- *Bibliografija člankov Draga Paplerja o elektroenergetskem sistemu v obdobju 1980–2003*. Kranj: DPapler`S, Kranj, 2003, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Kataloški zapis o publikaciji – CIP 125750016.

ŠEMPETRSKA GRAŠČINA V STRAŽIŠČU PRI KRANJU

UVOD

Kulturnozgodovinski oris Šempetrske graščine v Stražišču pri Kranju je nastal ob predpostavki, da bo v letu 2020 obnovljen tudi fasadni ovoj graščine in ne le njena notranjost. Žal pa je obnova zaradi pomanjkanja finančnih sredstev upočasnjena, zato bo za ponazoritev slikovitega spomenika morala zadostovati grafična rekonstrukcija posameznih faz stavbnega razvoja, izrisana na osnovi sondažnih raziskav¹.

Šempetrska graščina je bila doslej obravnavana v sklopu temeljne literature o naših gradovih predvsem z dveh stališč. Majda Smole je v knjigi *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, iz leta 1982², popisala lastništvo gospodstva na osnovi arhivskih dokumentov, ki jih hrani Arhiv Slovenije, z umetnostnozgodovinskega vidika pa je kljub nekaterim novim podatkom na osnovi raziskav gradov na Gorenjskem³ osnovni opis graščine našega najpomembnejšega kastelologa Ivana Stoparja⁴, objavljen v zbirki *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji*, ki je izšla leta 1996. V raziskavi gorenjskih gradov zgodovinarke Majde Žontar in arheologinje Mirine Zupancić⁵ graščina ni zajeta. S spomeniškovarstvenega vidika je bila graščina omenjena predvsem v povezavi z obnovo in prezentacijo⁶ grajske kapele sv. Petra v letih med 1991 in 1997, ko je bila odkrita in prezentirana najstarejša romanska faza s plastovito gradnjo in antičnimi spolijami. Ali tudi zidovi graščine skrivajo kakšno antično ostalino, bo vidno šele po odstranitvi recentnih ometov. Za ljubitelje naše kulturne dediščine so zanimive že ugotovitve sondažnih raziskav fasadnega ovoja, ki bodo predstavljene v nadaljevanju članka, prav tako objava nekaterih z graščino povezanih dokumentov, zlasti fotografij iz časa prve svetovne vojne, ki jih je posredoval lastnik graščine dr. Aleks Leo Vest oziroma Muzej novejše zgodovine Slovenije, pa tudi podatki iz *Posestne knjige Šempetrske graščine* (Rektificirani štiftni register dobrin Schrottenturna) iz leta 1756⁷, ki jo hrani Državni arhiv v Osijeku in je bila predstavljena na veliki pregledni razstavi⁸ o rodbinah Prandau in Normann⁹ v Osijeku leta 2018. Analiza izjemnega dokumenta, ki nas pritegne že s slikovito kolorirano naslovnico, na kateri je povzeta Valvazorjeva upodobitev graščine in kapele¹⁰, še čaka raziskovalce, nedvomno pa bo pripomogla k poznavanju posestnih razmer v Stražišču, Besnici in drugih vaseh sredi 18. stoletja.

Posestna knjiga Šempetrske graščine iz leta 1756; hrani Mestni državni arhiv v Osijeku (Državni arhiv grada).

LEGA IN KULTURNOZGODOVINSKI ORIS

Šempetrska graščina stoji na severnem robu naselja Stražišče pri Kranju, ob vznožju južnega pobočja Šmarjetne gore, na nadmorski višini 414 m. Iz Kranja je dostopna bodisi s severovzhodne strani po Delavski cesti, ki se na Gorenji Savi odcepi od ceste proti Besnici in nas mimo odcepa na Šmarjetno goro pripelje do graščine po severovzhodnem robu Stražišča. Z ljubljanske strani pa je najenostavnejši dovoz z vrha Gaštejskega klanca po Škofjeloški cesti, mimo župne cerkve sv. Martina ter naprej po Ješetovi ulici do ceste Pot na Jošta. Hišna številka graščine je 41¹¹. Na Franciscejskem katastru iz leta 1826¹² je graščina središče obsežnejše posesti s travniki in sadovnjaki, ki jo deli ozka cesta v smeri vzhod–zahod.

Franciscejski kataster iz leta 1826; hrani Arhiv Slovenije: Si AS 176
Franciscejski kataster za Kranjsko 1823–1869, L278A02 list A02.

Cesta se na vzhodni strani osrednjega grajskega poslopja razširi v peščeno dvorišče, s katerega je dostop do dveh gospodarskih poslopij na južnem robu dvorišča, nad cesto pa je vidna manjša parterna parkovna zasnova zvezdaste oblike, ki pa žal v naravi ni več berljiva. Nad nekdanjim parkom stoji konec 20. stol. obnovljena romanska kapela sv. Petra, ki je med najstarejšimi ohranjenimi sakralnimi spomeniki na Gorenjskem. Poleg ohranjenih romanskih zidov s plastovito gradnjo, romanskim portalom in okulusoma, jo odlikujejo rimske spolije ter renesančne stenske poslikave, lesen poslikan strop in oltar¹³. Po zavetniku kapele, sv. Petru, je graščina dobila tudi sedanje ime, saj izvorno ime Schrottenturn, izpisano v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, počasi izginja iz našega spomina. K posesti so poleg treh sadovnjakov, ki so obdajali zahodni del graščine, sodili tudi travniki jugovzhodno od graščine in Šempetrsko polje severovzhodno nad cesto. Danes je žal grajska posest močno skrčena, saj so se po drugi svetovni vojni novogradnje povsem približale graščini zlasti z vzhoda in juga, tako da je bilo treba zaradi ohranitve minimalnega življenjskega prostora spomenika in zavarovanja stavbne substance ter likovnih in arhitekturnih prvin, ogroženih zaradi avtomobilskega prometa, prestaviti oziroma odmakniti cesto mimo graščine. Poseg je potekal ob arheološkem nadzoru¹⁴, saj je širše območje Šmarjetne gore zavarovano kot arheološko najdišče¹⁵, z dokumentirano naselbino iz železne dobe in k naselbini pripadajočim gomilnim grobiščem. Arheološko najdišče Gradišče¹⁶ na nižjem vrhu Šmarjetne gore, kjer se v terasah razprostira obsežna naselbina

iz starejše železne dobe, pa je razglašeno za kulturni spomenik¹⁷. Kontinuiteto poselitve območja v pozni antiki dokazujejo zlasti ostanki ville rustice v Žabnici, kjer v zvoniku župne cerkve lahko občudujemo vzdani rimski figuralni nagrobnik ter v kapeli sv. Petra, kjer so rimske spolije vidne v zunanjih zidovih, medtem ko je rimski nagrobnik¹⁸ z reliefom treh pokojnikov iz kapele na ogled v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Ime Stražišče se kot *predium Strasista* prvič omenja leta 1002, ko je nemški cesar Henrik II daroval freisinski cerkvi poleg drugih obsežnih posesti območje kasnejšega Srednjega in Zgornjega Bitnja s Stražiščem ter ozemlje med Lipnico in Savo¹⁹. S to daritvijo se je razširilo in utrdilo ozemlje Loškega gospostva, ki ga je ustanovil cesar Oton II. s podelitvami posesti freisinski škofiji na tleh Kranjske krajine leta 973. Seveda meje niso bile povsem trdne. Po Blazniku je bila občutljiva zlasti severovzhodna stran, kjer so bili od 12. stoletja freisinski sosedje Ortenburžani in njihovi ministeriali s sedežem na Pustem gradu nad Lipnico (Waldenberg) in Kamnu. Sčasoma so se globoko zajedli na besniško in stražiško ozemlje, kjer so si pod vrhom Šmarjetne gore (na severnem pobočju) postavili utrjen grad (Wartenberg) kot svoje utrjeno upravno središče. Grad velja za enega od najzgodnejših srednjeveških gradov na Gorenjskem, prvič omenjen je bil že leta 1292. Škofu se je sicer posrečilo grad s pripadajočimi hubami in beneficiji med letoma 1192 in 1197 odkupiti in ga je dal podreti, vendar arhivski viri izpričujejo, da so se še leta 1263 Ortenburžani imeli za gospodarje obravnavanega ozemlja. Tedaj sta se morala ortenburška ministeriala Henrik in Friderik odpovedati vsem pravicam do Wartenberga in vasi Stražišče ter Okroglemu na drugi strani Save, Ortenburžan Friderik pa spornemu ozemlju med obema gospostvoma, medtem ko je obdržal pravice do podložnikov, ki so bili ondi naseljeni. Cerkevno upravno Stražišče sodi v Šmartinsko faro, prvič omenjeno leta 1163, čeprav je bila najverjetneje pračara ustanovljena že v 10. stoletju, med letoma 955 in 1002²⁰ V njen okvir sodi poleg grajske kapele sv. Petra tudi cerkev sv. Marjete²¹, domnevno iz 11. stoletja, na vrhu Šmarjetne gore, ki s kvadratnim romanskim prezbiterijem sestavlja manjšo skupino romanskih cerkvenih arhitektur s tovrstnim oltarnim prostorom²².

Slovensko ime Stražišče dokazuje, da je bila vas, preden je prišla v sklop fresinskega oz. loškega gospostva, slovenskega porekla. S kolonizacijo Sorškega polja, ki je bila zaključena konec 13. stoletja, pa se je povečal delež nemško govorečega prebivalstva zlasti v naseljih, kot so Stražišče, Žabnica ali Stara Loka. Konec 16. stoletja je bil nemški živelj že tako številčen, da je starološki župnik pridigal tudi v nemškem jeziku²³. Homogenost loškega gospostva se je proti sredini

15. stoletja postopoma začela krhati s širitvijo posesti posameznih rodbin, katerih člani so bili v službenem razmerju s freisinskim škofom in ki so položili temelje samostojnim zemljiškim gospodvom znotraj teritorialnega loškega gospodva²⁴. Na drobljenje pa so vplivale tudi posamezne cerkvene in verske ustanove, ki so bile deležne raznih volil in so z nakupi večale svojo posest. Blaznik navaja²⁵, da se je v prvi polovici 15. stoletja v območju stražiškega ozemlja začelo razvijati šempetrsko gospodvo (Schrottenthurm) z jedrom v Št. Petru, ki je bil freisinskemu škofu tako zgodaj odtujen, da ga loški urbarji sploh ne omenjajo. Pet ondotnih hub je imel skupno s štirimi hubami v Stražišču 1421 of Freisinga v fevdu Janž Peisser, ki je bil gradiščan na Starem gradu. Po očetu so podedovali te fevde otroci Ahac, ki je 1449 služboval kot gradiščan na Zgornjem stolpu, Ana in Marjeta. Prvo omembo graščine z imenom Schrottenthurm zasledimo v že omenjeni Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske iz leta 1689. Valvasor navaja, da so jo postavili v 16. stoletju plemeniti Schrotti, po katerih je graščina dobila tudi ime. Graščina z imenom Schrotturn je zarisana tudi na enem naših najstarejših zemljevidov (Krajepisni zemljevid Kranjske)²⁶ iz leta 1744, ki ga hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Podrobnejši popis lastnikov je na osnovi arhivskih dokumentov proučila Majda Smole²⁷. Med ključnimi za zgodovino gospodva in graščine so rodbine Triffenpacher, Sigersdorfer, Dienstmann, Topperzer, Garzarolli, Pagliaruzzi, Vest in Detela. Po plemenitih Schrottih se leta 1573 omenja lastnik Kristof Trippenpacher, ki je istega leta prodal gospodvo Filipu pl. Sigersdorferju. Le-ta je bil lastnik še leta 1596. Filip je obeležil svoje lastništvo z grbovno ploščo nad glavnim portalom, ki nosi letnico 1574, verjetno pa je poskrbel tudi za prenovo stavbe. Domnevno naj bi grb nastal po ženitvi Sigersdorferja z ženo iz rodbine Stadler (Stadl) iz Gradca. Sledil mu je Leonhard pl. Sigersdorf, v virih naveden med leti 1619 do 1628. Zadnji Sigersdorfer je bil Janez Baltazar, ki je leta 1644 dal gospodvo v zakup Janezu pl. Pučarju in mu ga 1647 tudi prodal. Pučar je umrl leta 1650, njegova vdova Doroteja Sidonija, roj. Sigersdorf, se je poročila z doktorjem prava Mihaelom Dienstmannom, ki se je leta 1660 ob prihodu cesarja Leopolda I. smrtno ponesrečil ob streljanju z možnarjem²⁸. Sodeč po opozorilu Dienstmannove vdove deželnemu glavarju je bil dvorec tedaj v slabem stanju. Sigersdorferje je potrebno omeniti tudi v zvezi s protestantizmom. Konec 16. stoletja so, enako kot številno plemstvo v naših krajih, prestopili v luteransko vero. Njihovo zbirališče na Šempetru je poleg graščine postala tudi kapela, v kateri so imeli Sigersdorfi svojo grobnico. Z verskimi obredi so kapelo onečastili do te mere, da jo je bilo potrebno v času protireformacije ponovno posvetiti, posmrtno ostanke pa prekopati²⁹.

Leta 1679 je Šempeter dobila za doto Sidonija ml., hči Janeza in Doroteje Sidonije Pučar ob poroki z Janezom Sigmundom Topperzerjem, ki mu je leta 1700 grad podelil v fevd škof Janez Frančišek. Janez S. Topperzer je umrl leta 1713, njegova vdova pa leta 1720. Gospodvo je podedoval njun sin Janez Joahim Topperzer, ki je najverjetneje zaslužen za popis grajske posesti z najemniki zemljišč in objektov v Stražišču in vaseh ob Savi leta 1756. Janez je umrl leta 1757 brez otrok, zato je po njem posest podedovala njegova sestra Doroteja Sidonija, rojena 1694, pl. Topperzer, in poročena z Johannom Jakobom Garzarollijem pl. Thurnlackh (roj. 1696 v Senožečah). Graščino je še istega leta izročila svojemu sinu Antonu Jožefu, ki je bil rojen 18. junija 1724 v Postojni. O Garzarollijevi rodbini s tremi vejami (senožeško, tržaško in postojnsko) je zapisal Črtomir Zorec³⁰, da izvira iz Bergama v Lombardiji in je že leta 1666 sprejela avstrijsko dedno plemstvo Thurnlackh. Topperzer- Garzarollijevi so graščino najverjetneje ponovno prenovili, saj je na sklepniku zgodnje baročnega portala ohranjen njihov grb.

V tretjem zakonu se je Anton Jožef poročil z Marijo Jožefo pl. Pagliaruzzi iz rodu stražiških sitarskih manufakturistov. Jožefin oče Natalis Pagliaruzzi se je rodil 1746 v Kobaridu. Po poklicu je bil zdravnik in pristaš svobodomiselnih naprednih idej. Priženil se je v Stražišče (žena Frančiška pl. Jenkersheim), kjer je prevzel sitarsko manufakturo, ki je tedaj zaposlovala čez sto sitarskih družin. Leta 1793 je kupil grad Khislstein v Kranju in bil leta 1797 izvoljen za kranjskega župana. Plemiški naziv je dobil leta 1809. Sin Mihael Angelo je po očetu prevzel sitarsko manufakturo in postal lastnik Golniškega gradu. Drugi sin Sigismund (Žiga), ki je bil tako kot oče frankofil in prostozidar, pa je bil lastnik Cekinovega gradu v Ljubljani. Za našo kulturno zgodovino pa je pomemben kot prijatelj mladega pesnika Franceta Prešerna (1800–1849). Prešeren je imel pri Pagliaruzzijevih namreč hrano in stanovanje ter je v višjih razredih (pred šolskim letom 1819/20) poučeval od Sigismundovih devetih otrok vsaj Josipa Emanuela (roj. 1809), Terezijo Frančiško (roj. 1810) in Marijo Jožefo (roj. 1812). Kasneje je Pagliaruzzijeve obiskoval tudi v Stražišču in v gradu Khislstein v Kranju, kjer je prijateljeval z Antonijo por. Kalher, Natalisovo hčerko, ki je po očetovi smrti 1832 podedovala grad, ter s Sigismundovo sestro Ano, graščakinjo na Khislsteinu.

Anton Jožef Garzarolli in Marija Jožefa Pagliaruzzi, ki je po moževi smrti leta 1796 postala lastnica Šempetra, sta imela več otrok, med katerimi je potrebno omeniti hčer Marijo Ano Jožefo (roj. 1782). Marija se je poročila s koroškim rojakom iz Celovca, profesorjem agronomije Jožefom Feliksom Lovrencem pl. Vestom. Za začetnika rodbine Vest (od leta 1780 plemeniti Edle³¹), ki po podatkih

raziskovalca plemiških rodbin Mihe Preinfalka izvira iz Lavisa na Južnem Tirolskem, štejejo Georga Vesta, roj. 1630. Eden izmed njegovih vnukov Johann Georg Vest (roj. 1676), odličen zdravnik in lekarnar v Lienzu, je bil dvakrat poročen. Iz drugega zakona je za Šempeter pomemben sin Lorenz Chrysanth von Vest (Lovrenc Krizant) (1776–1840), doktor filozofije in medicine, ki se je šolal v Salzburgu, na Dunaju in v Freiburgu³². Lorenz je sprva služboval v vojski v Italiji, nato je bil zdravnik v Celovcu, kjer je predaval tudi teoretično in praktično medicino na celovškem liceju, na graškem Joanneumu pa botaniko in kemijo. Leta 1829 je bil imenovan za svetovalca za zdravje pri štajerski vladi³³. Za zasluge na področju zdravstva je leta 1787 cesar Jožef II Lovrenca Krizanta povzdignil v plemiški stan. Lovrenc, ki je bil poročen trikrat, je imel skupaj kar osemnajst otrok. Plemiški naziv je podedoval sin Josef (Jožef) Felix Lorenz³⁴, rojen 14. januarja 1769 v Celovcu. Jožef je gimnazijo končal v Celovcu, filozofske vede, medicino s kemijo, botaniko ter privatno tudi kmetijstvo pa je študiral v Gradcu. Na šempetrski grad se je priženil leta 1803. Prva žena Marija Ana Jožefa rojena Garzarolli von Thurnlack, s katero je imel hčer Marijo Ano Antonijo Jožefo (roj. 1806), mu je umrla že leto po hčerinem rojstvu (1807). Lastnik Šempetrskega gospostva je postal 21. novembra 1806, ko mu je tašča izročila graščino pod pogojem, da ji zagotovi stanovanje, hrano in 200 goldinarjev letne rente. Okoli petnajst let je služboval kot častnik v vojski, leta 1820 pa se je prijavil na razpis za predavatelja kmetijstva na liceju v Ljubljani (uradno imenovan 1825). Leta 1821 mu je Kmetijsko društvo (KD) v Kranju poverilo ureditev drevesnice in poskusnega polja s sortimenti kmetijskih rastlin. Cepiče in semena je dobival iz centralne drevesnice v Gradcu s posredovanjem brata Lorenza, profesorja botanike in kmetijstva na graškem Joanneumu. V poskusni drevesnici na Sp. Poljanah pri Ljubljani in v Stražišču je zbral francoske in angleške sadne sorte, sadjarjem je brezplačno oddajal cepiče in semena ter propagiral ustanavljanje šolskih drevesnic in pospeševanje sadjarstva v hribovskih krajih. Izsledke je objavjal v strokovnih glasilih. Leta 1825 je napisal poskus sistematičnega opisa sadnih sort s seznamom 46 sort jabolk (pretežno renet) in 51 sort hrušk, ki rastejo na Kranjskem. Druga Vestova žena je bila Franciška Marija Potočnik iz znane družine kroparskih fužinarjev (roj. 1786 očetu Ignacu Potočniku in materi Mariji, roj. Pegam), ki se je z Vestom poročila 18. septembra 1808. Na Šempetru mu je rodila šest otrok: Ignaza (Antona Lorenza) (1812–1876), Alberta (Antona Josefa) (1817–1864), Viktorja (Josefa Lorenza) (1919–1886), Marijo (Katarino Franciško) (1821–1861), Hermengildo (Jožefo Antonijo) (1825–1877) in Karolino (1828–1829).

Fani, Karl, Viktor in Magdalena Vest pred graščino, hrani Aleks Leo Vest, Kranj – Ljubljana.

Jožef Vest je umrl 6. marca 1832. Gospostvo so si razdelili njegovi otroci iz prvega in drugega zakona (razen Karoline) in ga 11. januarja 1841 prodali na dražbi. Kupila ga je njihova mama Franciška pl. Vest, roj. Potočnik, za 4.820 goldinarjev, po njeni smrti 9. maja 1871 pa je posestvo podedovala najmlajša še živeča hči Hermengilda, poročena Zupančič. Po njeni smrti so ga v dvaintidesetinkah podedovali njeni dediči. 17. oktobra 1901 sta s prisojilno listino postala lasnika admiral Viktor (Karl Anton), roj. 1866, in nadporočnik Ulanskega regimenta ruskega cesarja Nikolaja II., Karel pl. Vest (Albert Anton), roj. 1873, ki sta ga podedovala po materi Avgusti pl. Vest. Admiral Viktor pl. Vest, ki je bil poročnik linijske ladje, je posest 12. junija 1902 za 10.000 kron prodal svojemu svaku Otonu pl. Detela, tajniku deželne vlade in vodji okrajnega glavarstva v Logatcu, ki je bil poročen (od 1893) z Viktorjevo sestro Marijo (Magdaleno Avgusto).

Vestovi so prav tako kot Pagliaruzzi jevi prijateljevali s pesnikom Francetom Prešernom. Tretji sin Viktorja Vesta Viktor (rojen 1819, umrl 1886 na Šempetrskem gradu), ki je bil poročen z Avgusto, roj. Adamovič de Čepin, koncept. praktikant pri okrajnem oblastvu v Ljubljani in predsednik sodišča v Osijeku, je pogosto obiskoval mater na gradu. Bil je med najbolj odkritimi častilci pesnika Franceta Prešerna, prav tako kot njegova sestra Marija (1811–1861), por. Gasparini, ki je veljala za eno najduhovitejših žena svoje dobe. Marija naj bi v mehkem italjanskem načinu zložila melodijo za pesnikovo podoknico *Luna sije, kladvo bije*. Skladba naj bi do solz ganila pesnika, ko sta mu jo nekega večera leta 1848 v stražarnici narodne garde v kranjskem rotovžu zapela Viktor in brat Viktorjeve žene Franciške, stavbni svetnik, inženir Franc Potočnik (1811–1892), ki

ga omenjamo predvsem zato, ker si je ob pesnikovi smrti leta 1849 zelo prizadeval ohraniti Prešernovo podobo. Ker s prošnjo slikarju Matevžu Langusu, da pesnika portretira na mrtvaškem odru ni uspel, je leta 1851 za 12 goldinarjev odkupil znani Goldensteinov portret, ki je nastal leto dni po pesnikovi smrti, in ga nato leta 1883 podaril slovstvenemu zgodovinarju Franu Levcu. Levčeva hčerka Anka pa ga je leta 1965 prodala kranjski občini³⁵. Med Viktorjevimi petimi otroci lahko izpostavimo tudi Julijo (Antonijo), roj. 1868, ki se je leta 1890 na Šempetrskem gradu poročila z Rudolfom (Jožefom) pl. iz rodbine Normann Ehrenfels

Po drugi sv. vojni je bila posest nacionalizirana. Država kot novi lastnik se je do graščine obnašala zelo mačehovsko. Grajska posest se je zlasti na južni in vzhodni strani z novogradnjami stanovanjskih hiš postopoma skrčila na manjši travnik na južni strani graščine, parkovna zasnova nad cesto je izginila, manjše gospodarsko poslopje so podrli. Nepozidan je sicer ostal tudi večji travnik SZ od graščine, vendar ga je javna prometna cesta povsem oddvojila od nekdanje celote. Nič boljše se ni godilo sami graščini, v kateri so uredili najemniška stanovanja, in kapeli, ki je zaradi opustitve vzdrževanja skoraj propadla. Po osamosvojitvi Slovenije je bil dedičem z denacionalizacijo v naravi vrnjen le del nekdanje posesti z graščino in kapelo sv. Petra, ki se je začela obnavljati leta 1991 s sredstvi Občine Kranj in Ministrstva za kulturo RS. Žal pa je za zaključek obnove graščine, ki se je začela leta 1996/97, manj posluha. Novi lastnik, univerzitetni profesor dr. Aleks Vest, sin tekstilca Viktorja Vesta, se kljub številnim oviram in vandalizmu po svojih najboljših močeh trudi oživiti spomenik. V prvi fazi obnove, po izselitvi najemnikov, ki sta jo še sofinancirali Občina Kranj in Ministrstvo za kulturo, so bile opravljene arhitekturne izmere³⁶, sondažne raziskave stavbe³⁷, zamenjana je bila strešna konstrukcija s kritino ob sočasni izvedbi statične konsolidacije zgornjega oboda graščine ter okoli stavbe urejeno odvodnjavanje po načrtu statika Alojza Cvikla³⁸. Dela je izvajal Franc Pelko, gradbeni mojster z Bleda. Več navzven nevidnih posegov je bilo opravljenih predvsem v notranjosti, ki je v SZ delu ter v zgornji etaži z novim stavbnim pohištvom in ogrevanjem ter z novimi ometi, tlaki in sanitarijami že prenovljena za bivalne namene. Načrt za ureditev bivalne enote v vzhodnem delu graščine je izdelal arhitekt Bojan Schlegl³⁹.

OPIS GRAŠČINE IN STAVBNI RAZVOJ

Fasadni ovoj s kamnoseškimi elementi in poslikavami

Najstarejša upodobitev graščine s kapelo je bakrorez iz Valvasorjeve Topografije sodobne Vojvodine Kranjske iz leta 1679⁴⁰ oziroma Slave Vojvodine Kranjske iz leta 1689, v kateri je Valvasorjev

risar A. Trost⁴¹ upodobil Schottenthurn s severovzhodne strani kot enonadstropno pravokotno stavbo s štirisno glavno fasado in triosno stransko, vzhodno fasado.

Portala na osrednji fasadi ni videti; predvidevamo, da je umeščen sredi glavne fasade, kjer je med dvema paroma oken širši razmah. Stavbo pokriva dvokapna streha z lesenim strešnim stolpičem na severovzhodnem vogalu in dvema frčadama s piramidastima strešicama. Levo sta med zelenjem vidni strehi obeh gospodarskih poslopij, desno je upodobljena kapela sv. Petra in ob njej deloma zidano, deloma leseno gospodarsko poslopje, ki ni več ohranjeno. Po Valvasorju so graščino pozidali plemeniti Schrotti v 16. stoletju, kar bi lahko potrdili tudi kamniti poznogotski okenski okvirji v pritlični etaži, ki so izklesani iz konglomerata in imajo še po gotško na *ajdovo zrno* posnete vogale.

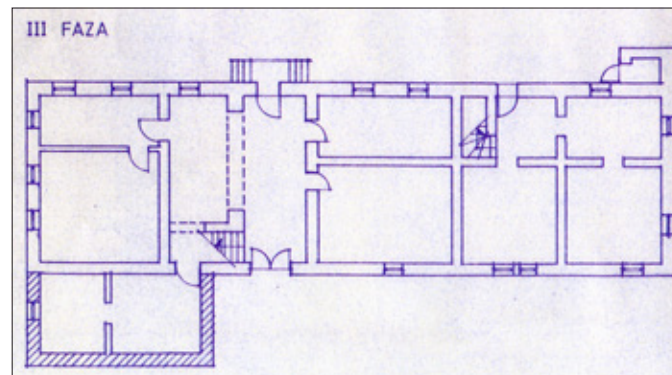
Sedanja podoba graščine se razlikuje od Valvasorjeve upodobitve po dolžini in širini, število nadstropij pa je ostalo nespremenjeno. Enonadstropna nepodkletena stavba je pozidana v obliki črke L oziroma na ključastem tlorisu, pokriva pa jo široka dvokapna streha, krita z bobrovcem. Severna obcestna fasada z glavnim portalom je šestosna, če pa ji prištejemo še edino okno v izzidku levo od portala, je sedemosna. Vzhodna fasada kaže dve razvojni fazi: starejši južni triosni del in enoosni prizidani del. Južna fasada je osemosna, s slikovitim lesenim gankom v nadstropju, ki se vleče vzdolž cele stavbe in nudi zavetje najstarejšemu kamnitemu portalu zloženemu iz treh kamnitih slopov brez dekoracije. Sočasno je verjetno tudi pravokotno pokončno okno ob njem, brez elementov, ki bi definirali njegovo starost. Bolj zgovorna so tri pravokotna, ležeča okna v pritlični etaži stavbe, z okvirji, izklesanimi iz konglomerata. Dve sta na severni fasadi desno od vhoda, eno s sočasno kovano mrežo pa je na južni fasadi, levo od vhoda. Vsa tri okna imajo po gotško prirezane vogale na *ajdovo zrno*, zato jih lahko datiramo v 16. stoletje, torej v čas, ko je bilo jedro dvorca pozidano. Morebitno najstarejšo fazo graščine, to je prvotni dvor, ali morda ostanke stolpa iz časa plemenitih Schrottov, bo mogoče potrditi ali zanikati šele po odstranitvi vseh obstoječih ometov, ko bo natančneje vidna fazna gradnja. Kot domneva Stopar⁴², je možno, da so Schrotti pozidali stavbo povsem na novo⁴³. Za renesančno jedro sedanje stavbe je najbolj pričevalna heraldična plošča, pritrjena nad sklepnikom zgodnjebaročnega glavnega portala na severni fasadi, z letnico 1574 in grbom rodbine Siegesdorf, ki so postali lastniki graščine leto dni poprej in so jo imeli v lasti vse do leta 1644. Tlorisna zasnova te najstarejše renesančne faze kaže tipično obliko renesančnega dvorca pravokotnega tlorisa z osrednjo vežo in simetrično razporejenimi prostori levo in desno, ki jo srečamo tudi

Vhodni portal z grbi, foto D. Tratar, hrani ZVKDS, OE Kranj.

drugod na Gorenjskem (Mestna hiša v Kranju, druga faza dvorca Drnča, Strmol, Zaprice, Kappusova graščina v Kamni gorici), le da konzolnih vogalnih pomolov na Šempetrski graščini ni. Ta faza bi bila še najbolj primerljiva s Zoisovo pristavo v Stari Fužini v Bohinju, Vojvodskim gradičem v Dupljah ali s Kosovo graščino na Jesenicah, čeprav je ta za nadstropje višja.

V drugi fazi, ki jo datiramo najverjetneje v pozno 17. stoletje (po Valvasorjevi upodobitvi), so stavbo podaljšali proti zahodu tako, da je dobila obliko razpotegnjenega pravokotnika. Iz te faze je večina renesančnih okenskih okvirov v pritlični etaži vzhodnega dela graščine ter v zgornji etaži severne, zahodne in južne fasade, ki so izklesani iz peščenjaka. Vsak okvir sestavljajo po štirje monolitni kosi z izstopajočo profilacijo na prekladi in polici.

Tloris pritličja z zahodnim in severnim prizidkom, hrani ZVKDS, OE Kranj.

Širitev vzhodnega dela graščine z enoosnim prizidkom, ki so ga prislonili ob severno fasado, je najmlajši poseg in je nastal najverjetneje med leti 1689 in 1723. S tem prizidkom je stavba dobila današnjo ključasto zasnovo.

Manjši gradbeni posegi so bili tudi kasneje v baroku, vendar tlorisne zasnove niso bistveno spreminjali. Tako lahko v 18. stoletje datiramo par oken desno nad glavnim portalom na severni fasadi, ki je izklesan iz perlačiškega groha ali tufa zelene barve. Omenjena okenska okvira po velikosti ne presegata renesančnih ali zgodnjebaročnih oken, oblikovno pa sta nedvomno mlajša, trdno zasidrana v 18. stoletju. Zreli barok definirata predvsem bogato profilirani prekladi ter polici in kvaliteta obdelave kamna, ki je precej bolj natančna od ostalih oken. Iz tufa je tudi polkrožno sklenjen rustičen portal z volutasto uvitim čelom s komaj še berljivim heraldičnim sklepnikom rodbine Toperzzer - Garzarolli. Ker se je Doroteja Sidonija Toperzzer poročila z Garzarollijem leta 1723, lahko portal datiramo v drugo četrtino 18. stoletja. Naslikani prvi dve številki letnice 17.. je bilo mogoče prebrati na kamnih levo in desno od sklepnika še v devetdesetih letih 20. stol⁴⁴.

S sistematičnim sondiranjem je bilo ugotovljeno, da je celotna stavba zidana iz večjih in manjših klesancev apnenca in peščenjaka. Okoli dvorišnega portala je precej vložkov škrljastih plošč, vložke tanjših opečnatih zidakov pa srečamo zlasti okoli posameznih oken, kar dokazuje spremembe njihove velikosti. Zanimiva je na primer opečna kopija poznorenesančnega okna na nadstropju zahodne fasade, bliže sanitarnemu prizidku, dve obsežnejši opečnati polnili, ki dokazuje večje prezidave, pa najdemo predvsem v zahodni polovici severne fasade. Verjetno so prezidave tudi rezultat statične sanacije po potresu 1895⁴⁵.

Podoba graščine in življenja v njej na začetku 20. stoletja je razvidna iz številnih družinskih fotografij rodbine Vest⁴⁶. Zlasti so pričevalne fotografije Vestovih otrok in drugih sorodnikov, posnete pri delu, na sprehodih ali ob družinskih srečanjih v neposredni okolici graščine in razkrivajo tudi tedanjo vrtno opremo, na primer kovinsko vrtno uto ali senčnico z lesenimi zložljivimi mizami in stoli. Lesena miza s klopjo je stala tudi v bližini glavnega portala, ki je bil tedaj povsem zaraščen z bršljanom, tako kot tudi ves severni prizidek. Iz bršljana gledajo le z belo prepleskanimi lesenimi polkni zasenčena okna v nadstropju. Ob kolovozu nad graščino, ki je služil kot sprehajalna pot, pa je viden tudi nasad mladih sadnih dreves, verjetno del Vestove drevesnice. Nenazadnje je poleg noše posameznikov zanimiv tudi grajski vozni park, zlasti koleselj s konjsko vprego in motocikel s prikolico.

Izredno dragocene so tudi fotografije⁴⁷ iz časa prve svetovne vojne, posnete konec septembra 1917 v Stražišču⁴⁸, kjer je bilo tedaj na Laborah pravo začasno letališče⁴⁹. Med njimi sta zanimivi zlasti fotografiji nemških pilotov v uniformah na ganku ter ob pogrneni mizi, domnevno v zgornji veži.

Piloti na lesenem ganku graščine in pri obedu v graščini leta 1917; hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Pogled na graščino z vzhodne strani leta 1917, hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.

Žal se interiera ne vidi prav dobro, razen oproge na oboku, po kateri sklepamo, da so jih pogostili v zgornji veži. Fotograf je tedaj posnel tudi vzhodno zunanjščino graščine. Fotografija je pomembna za oris stavbnega razvoja zaradi vidnih ometov in drugih detajlov, predvsem pa je na njej vidno obzidje, ki je varovalo južno dvorišče. V obzidju je za voz širok portal, naglašen z zidanima stebroma, ki so ga prvotno zapirala enostavna lesena vrata, ki bi jim danes rekli kar lesen plot. Če prištejemo še iz klesancev zloženo bližnjo klančino za dovoz na skedenj, deluje graščina s te strani bolj kot premožnejša kmetija in manj kot plemiški dvorec. To dejstvo potrjuje tudi sočasna fotografija posneta z južne strani, ki jo hrani Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani.

Arhitekturne poslikave

Sodeč po ohranjenih fotografijah so bili fasadni ometi na začetku 20. stoletja bele barve, brez arhitekturnih poslikav. Le-te so bile dokumentirane šele konec 20. stoletja ob sondažnih raziskavah, ki sovpadajo s širitvijo graščine in potrjujejo faznost gradnje. Najstarejša poslikava je ohranjena na JV vogalu stavbe v obliki preprostih šivanih vogalov, kjer se na zalikanih ometih izmenjujeta daljše in krajše pravokotno polje (23 cm oz. 41 cm × 23 cm, z razmikom 3 cm). Polja so 4 cm oddaljena od vogala in nimajo obrob. Severni prizidek ima na obeh vogalih prav tako naslikane šivane vogale grafitno sive barve, le da so vogalniki večjih dimenzij (65 cm oz. 36 cm × 32 cm), sledijo pa si prav tako s 3 cm razmikom. Zunanjega belega roba na tej strani ni. Na vzhodni fasadi graščine je v talnem pasu fragmentarno ohranjen

naslikan cokol v obliki grafitno sive rustike, višje pa vogale povezujejo horizontalni pasovi. Sorodna poslikava fasade je dokumentirana na graščini v Preddvoru⁵⁰, na Kapusovi graščini v Kamni Gorici (ki še ni prezentirana) ter na dvorcu Drnča v Dvorski vasi, kjer srečamo rustiko na konzolnih pomolih, vogale pa na severni fasadi. Najbolj slikovita je renesančna poslikava, dokumentirana na severozahodnem vogalu zahodnega dela graščine, kjer so na zaglajenih ometih v oksidno rdeči barvi naslikani vertikalno in horizontalno položeni trikotniki. Na osnovi prezentiranih arhitekturnih poslikav na Gorenjskem je to edini ohranjeni tovrstni primer, ki je blizu poslikavi na zakristiji Malograjske kapele v Kamniku iz 17. stoletja. V bogatejših večbarvnih variantah se pojavi najprej na poznogotskem zvoniku na Blejskem otoku, v 18. stol. pa ji sledimo na zvonikih bohinjskih cerkva (Nemški Rovt, Jereka, Sv. Janez, Stara Fužina).

Tri različne vrste vogalnikov na graščini tako ponazarjajo rast stavbe v renesansi. V enoviti izgled z najbolj dramatičnim učinkom pa je ovil graščino šele barok, s poslikavo grafitno sive barve, členjeno s horizontalnimi in vertikalnimi pasovi s polkrožnimi zaključki, ki ponazarja tektonsko zgradbo stavbe. V našem gradivu to poslikavo poimenujemo kar členitev na pole. Isto shemo smo odkrili in v originalu tudi prezentirali v notranjosti v gradu Khislstein v Kranju, le da so pole okrase barve z grafitno sivo obrobo⁵¹. Sorodne poslikave z manjšimi dekorativnimi polji črne barve ter rusticiranim pritličjem najdemo na gradu Strmol v Rogatcu ter na samostanski zgradbi v Olimlju, na Gorenjskem pa je edina v celoti črna fasada z belimi ornamentiranimi bordurami skrita pod svetlimi beleži na baročnem zvoniku cerkve v Češnjevku. Številčnejše so poslikave oz. členitve na fasadnih ometih na pole na baročnih fasadah sakralnih objektov, kjer prevladujejo svetli, pastelni okraski in marelični toni z belimi delitvami, na meščanski arhitekturi pa srečamo polja z dekorativnimi medaljoni in kartušami, oblikovana z različnimi rastrami ometov, ki so pogosto kombinirani z barvnimi polji. Eden zgodnjih datiranih primerov na Gorenjskem je členitev na fasadi južne kapele blejske otoške cerkve, ki je datirana v leto 1695⁵². Izhodišče tovrstne dekoracije je v italijanski umetnosti 16. in 17. stoletja, zlasti italijanskih traktistov 16. stol., ki so jo v srednjo Evropo prinašali stavbeniki in arhitekti bodisi s formiranjem delavnic v okviru avstro-ogrske monarhije ter neposredno z grafičnimi predlogami. Med zgodnejšo razčlenbo fasad šteje poznavalec Puhmajer⁵³ fasado samostana St. Lambrecht v Avstriji, ki jo je oblikoval italijanski arhitekt Domenico Sciascia (okoli 1600–1679), po rodu iz Rovereda v današnji Švici. Sciascia velja za vodilnega italijanskega arhitekta prve polovice in sredine 17. stoletja, ki so mu zaupali gradnjo

Rekonstrukcija baročne faze graščine, hrani ZVKDS, OE Kranj.

številnih samostanskih kompleksov in cerkva. V Sankt Lambrechtu (1639–1658) je formiral pročelje z rastrom ometanih pasov, med katerimi se pojavljajo naslikani medaljoni pravokotnih in zaobljenih oblik, po vzoru upodobitev pročelij v grafikah Vitruvija, Vignole, Palladia ter zlasti Sebastiana Serlija.

Pri vrednotenju vseh naštetih faz bi bila s konservatorskega vidika na graščini najprimernejša rekonstrukcija baročne faze, predvsem zaradi njene celovitosti ter slikovitosti. Z vidika stavbnega razvoja bi bila sicer bolj berljiva rekonstrukcija treh različnih sivih oziroma rdečih vogalnikov, vendar bi grafitno siva fasada, členjena na pole, povečala ne le prepoznavnost, temveč tudi monumentalnost stavbe v okviru gorenjskih gradov in dvorcev.

Notranjost graščine s tlorisno zasnovo, oboki in stavbno opremo

Osrednji prostor v pritličju je široka, skoraj kvadratna veža, iz katere je dostop v pravokotno sobo vzdolž vzhodne strani graščine⁵⁴ ter v oba kletna⁵⁵ prostora na desni strani. Nasproti glavnega vhoda je tudi izhod na južno dvorišče. Vežo pokriva razmeroma potlačen obok, po sredini deljen z oprogo, ki sloni na zalomljenem masivnem slopu tik ob glavnem vhodu, v katerega so v podaljšku vpete lesene stopnice, ki vodijo v nadstropje. Pod stopnicami je skrit prehod s polkrožno sklenjenim kamnitim portalom, ki vodi v manjši pravokotni prostor vzdolž severnega prizidka. Večja soba je pokrita z lesenim ravnim stropom, vsi ostali prostori, vključno s stopniščem, pa so banjasto obokani. Oboki so najverjetneje iz 17./18. stoletja, ko so ravne lesene stropce zaradi požarne varnosti odstranili⁵⁶. Neposredni dokaz za prvotne lesene stropce je ohranjena kamnita konzola v severnem kletnem prostoru, ki je opirala prečni nosilni tram. Žal zaradi pomanjkanja finančnih sredstev doslej še niso bile

opravljene dendrokronološke raziskave vgrajenega lesa, ki so postale standard pri raziskavah grajske arhitekture na Gorenjskem⁵⁷, saj so razkrile številne podatke, ki so nam v pomoč pri datiranju gradbenih posegov na spomenikih.

V nadstropju se osnovna tlorisna zasnova pritličja ponovi, le da izhod iz veže na južni strani vodi na imeniten lesen gank z leseno balustrirano ograjo, ki se potegne vse do konca stavbe. Nadstropje je urejeno kot samostojna stanovanjska enota na osnovi idejne zasnove arhitekta ZVKDS, Oe Kranj, Bojana Schlegla⁵⁸.

Zahodni del graščine, s po štirimi banjasto obokanimi prostori v pritličju in v nadstropju, lahko obravnavamo povsem ločeno od starejšega vzhodnega dela. V pritličju oba dela graščine sploh nista povezana. Zahodni del ima namreč lasten vhod z južne strani in lastno stopnišče s kovinsko ograjo z začetka 19. stol., ki povezuje pritličje in nadstropje. Nedvomno je bil ta del namenjen bivanju služinčadi, sedaj pa je v njem urejeno manjše stanovanje za lastnika in skrbnika graščine.

Dostop v podstrešno etažo je v vzhodnem delu graščine, iz veže v nadstropju skozi manjši portal, ki ga zapirajo kovana vrata. Podstrešje je izjemnih dimenzij in bi bilo primerno za razstavne prostore, saj novo ostrešje omogoča prosto gibanje v vsej dolžini graščine. Prvotno je podstrešno etažo osvetljevalo več firčad, pokritih s položnimi enokapnimi strešnicami, vidimo jih na fotografiji iz leta 1917.

Izvirno leseno kritino, ki je bila ob fotografiranju že v zelo slabem stanju, je verjetno pred drugo vojno zamenjal opečni zareznik, sedanja nova streha iz leta 2003 pa je pokrita z opečnim bobrovcem. Mogočno slamnato streho pa lahko občudujemo le še na ohranjeni fotografiji gospodarskega poslopja z začetka 20. stol. v Vestovi zbirki fotografij.

Renesančni strop v pritličju graščine, hrani ZVKDS, OE Kranj.

Prvotno namembnost posameznih prostorov definirajo okenske in vratne odprtine, tlaki, kamini ter ostala oprema. Ker graščina ni podkletena, je bil osrednji del pritličja desno oz. zahodno iz veže namenjen gospodarski dejavnosti ter shranjevanju pridelkov, levo pa sta bili večja jedilnica in črna kuhinja. Shrambi z manjšimi zamreženimi okni sta dostopni iz veže skozi večja polkrožno sklenjena portala. Severni je kamnit iz peščenjaka, južni pa lesen. Vzhodna večja soba, v kateri sta se ohranila imeniten lesen strop in kahlasta peč, je kot osrednji bivalni prostor služila tudi za jedilnico.

V njej se je ohranila z lesenimi vratci zaprta servirna lina, skozi katero so iz črne kuhinje v severnem, prizidanem delu, postregli s hrano. Imenitnejši prostori s salonom, v katerem je rekonstruiran lesen strop, ki sloni na izvirnem tramu, ter spalnicami pa so bili v nadstropju. Omenimo naj tudi ohranjeno zunanje stranišče, sprva *na štrbunk*, v nadstropnem vogalnem prizidku na jugozahodnem vogalu graščine, dostopno z dvorišča oziroma z ganka. Ker ima prizidek še kamnite in ne opečne zidove, ga lahko datiramo v 18. stoletje. O morebitni kopalnici v gradu ni podatkov.

Prostori so ometani in beljeni. Restavrator je pri sondiranju v pritličju našel v gospodarskih prostorih en sloj ometov, v bivalnih prostorih, kot na primer v sobi z lesenim stropom, pa kar tri plasti ometov ter po več slojev beležev, vendar na njih ni bilo kvalitetnejših poslikav, ki bi jih bilo vredno prezentirati. V nadstropju so bili starejši ometi večinoma odstranjeni, na recentnih ometih pa so se ohranile le mlajše poslikave, nanešene z valjčkom, kot se jih spominjamo še iz časa po drugi svetovni vojni. Izjema je poslikava v zgornji vzhodni sobi, kjer je bil strop poslikan v obliki pravokotnega polja z dekorativno borduro v modrih tonih, značilno za historizem 19. stoletja. Edini ostanek renesančne poslikave je tako poleg vogalnikov le manjša naslikana sončna ura z rimskimi številkami na vzhodnem pročelju, ki pa še ni restavrirana.

Okna so bila slabo ohranjena in so v celoti nova, izdelana konec 20. stoletja na osnovi izvirne členitve okenskih kril po načrtu arhitekta ZVKDS Bojana Schlegla⁵⁹. Kovane železne polknice v pritličju vzhodnega dela graščine pa so izvirne in so bile med prenovo le pokrpane in površinsko zaščitene. Okna v nadstropju so bila v poletnem času osenčena s snemljivimi zunanjimi letvanimi polkni, ob začetku zadnje prenove pa so bila ohranjena tudi zložljiva lesena kasetirana polkna z notranje strani.

Z umetnostnozgodovinskega vidika so pomembna zlasti ohranjena kasetirana renesančna vratna krila z bogatim dekoriranim kovinskim okovjem, ki sodi med bogatejše primere v našem okolju.

Vrata in profilirani podboji so bili izvirno prepleksani v modrem tonu. Klasicistična vhodna vrata s po tremi kasetnimi polji so nadomeščena s kopijo, prav tako so nova tudi vrata na južni strani graščine ter nekaj notranjih vratnih kril⁶⁰.

Poleg že omenjenega tlaka v spodnji veži je bila s tlakovcem pravokotne oblike tlakovana tudi kuhinja v pritličju, večina podov v nadstropju pa je bila ladijskih, razen v zahodnem delu, kjer je ohranjen kasetiran samostanski parket. Po statični sanaciji obokov so v sobah položeni novi klasični parketi *na ribjo kost*, ohranjeni opečni tlakovec s podstrešja in drugih prostorov pa je lastnik uporabil v zgornji veži, kjer je v kombinaciji z lesenimi delilnimi letvami nastal slikovit sodoben kasetiran pod.

Od kvalitetnih lesenih elementov je pomemben tudi že omenjeni leseni strop v vzhodni pritlični sobi. Deske v smeri S–J slonijo na masivnem tramu z vogali porezanimi na ajdovo zrno, stiki med njimi pa so pokriti s tankimi profiliranimi letvicami, ki obroblyajo tudi osrednji tram in stike z zidovi. Čiščenje apnenega opleska, s katerim je bil strop pobeljen, je po sondiranju pokazalo, da je bil strop členjen ne-le horizontalno, temveč tudi v rombasta polja z vrezanimi črtami, na podlagi katerih lahko sklepamo, da je bil poslikan, čeprav ostankov barve doslej še nismo našli. Strop je najverjetneje iz 16. ali 17. stol., kar bo potrdila dendrokronološka analiza delilnega tramu, ki jo bo potrebno izvesti. Lahko pa že sedaj potrdimo, da gre za izjemen primer, saj razen enega poslikanega tramu v kmečki hiši v Bohinju podobnih primerov v profani arhitekturi na Gorenjskem doslej nismo dokumentirali.

Ogrevanje graščine so omogočala kurišča s štirimi večjimi dimniškimi kanali. V sobi z lesenim stropom se je ohranila kmečka lončena peč ljubenskega tipa⁶¹, zložena iz večjih zelenih kaneliranih kahel ter dekorirana z vogalnima reliefoma. V zgornji veži je ohranjen tudi kamniti okvir iz peščenjaka, ki uokvirja dostop do dimniške odprtine, izvorno zaprte s kovanim pokrovom, kakršne najdemo še v stranskem traktu gradu Khislstein v Kranju. Žal se druge lončene peči niso ohranile, njihovo pestrost pa dokazujejo posamezne ohranjene pečnice s klasicističnimi in historičnimi motivi.

Graščina postopoma dobiva novo podobo tudi s preoblikovanjem neposredne okolice, ki se je spremenila predvsem na severni strani, kjer želijo novonastalo brežino za premostitev višinske razlike med dvoriščem in novo cesto ozeleniti z nizko vegetacijo. Dovoz na severno dvorišče omogoča novi zahodni portal, dovoz na južno dvorišče pa je zagotovljen skozi rekonstruirani portal ob JV vogalu graščine. Ohranjena je še izvirna lokacija vodnjaka ali bolje šterne, izgubljeno senčnico ali uto pa je nadomestila kamnita miza v bližini zahodnega dela graščine. Nekaj sadnih dreves tik ob graščini še kljubuje času,

medtem ko je že močno prezidano gospodarsko poslopje vzhodno od graščine predvideno za odstranitev zaradi ureditve novega dovoza do bližnjih stanovanjskih hiš. Nadomestilo ga bo novo, manjše poslopje⁶², ki bo prevzelo funkcijo manjkajoče grajske kletne etaže. Celota pa bo seveda zaživela v novi podobi šele, ko bodo obnovljena fasada s poslikavami in restavrirani kamnoseški elementi na graščini.

OPOMBE

- 1 Tratar 1997.
- 2 Smole 1982, str. 477, 478.
- 3 Prenove dvorcev Drnca in Dvorski vasi, Radovljiške graščine, Blejskega gradu, gradu Strmol in gradu Khistelstein v Kranju.
- 4 Stopar 1996, str. 144–147.
- 5 Žontar, Zupancič; 1969, str. 23–36.
- 6 Steletovo priznanje Slovenskega konservatorskega društva za leto 1993.
- 7 Rectificiertes Stiff Des Guths Schrottenthurn in Ober Fiertel Krain de Anno 1756; hrani Državni arhiv u Osijeku: Arhivska baština Valpovačkog vladstinstva, Hrvaška (DAOS).
- 8 Razstavo Valpovački vladstini Prandau – Normann so pripravili Državni arhiv u Osijeku, Muzej Slavonije Osijek, Muzej likovnih umjetnosti in Muzej Valpovštine na Hrvaškem.
- 9 Lastniki gradu Valpovo na Hrvaškem. Virtualni katalog: <http://valpovački-vladstini.info/hr>
- 10 Valvasor 1689, str. 515.
- 11 Graščina s kapelo sv. Petra in ambientom je bila leta 2007 razglašena za kulturni spomenik z Odlokom o razglasitvi kulturnih spomenikov lokalnega pomena v območju Šempetrske graščine v Stražišču pri Kranju, Ur. list RS, št. 61/2007.
- 12 Hrani Arhiv Slovenije: Si AS 176 Franciscejski kataster za Kranjsko 1823–1869, L278A02 list A02.
- 13 Del opreme hrani Gorenjski muzej v Kranju.
- 14 Po izjavi arheologa dr. Milana Sagadina, ki je nadzoroval poseg, arheoloških najdb ni bilo.
- 15 EŠD 9369 Kranj – Arheološko območje Šmarjetna Gora, INDOK Ministrstva za kulturo RS.
- 16 EŠD 5543 Kranj – Arheološko najdišče Gradišče na Šmarjetni gori, INDOK Ministrstva za kulturo RS.
- 17 Odlok o razglasitvi arheoloških kulturnih spomenikov v Občini Kranj, Ur. list RS, št. 5/92–303.
- 18 Izvirni napis je bil preklesan v 19. stoletju.
- 19 Blaznik 1973, str. 13, 14.
- 20 Benedik 2002, str. 32.
- 21 EŠD15118 Kranj – Cerkev sv. Marjete na Šmarjetni gori. Cerkev je bila opuščena v 18. stoletju in delno v ruševinah do obnove z delno rekonstrukcijo v letih 1988/89.
- 22 V to skupino štejemo še Gabrsko goro, Sv. Primoža nad Kamnikom, Sv. Jurija v Motniku in Sv. Nežo nad Golčajem.
- 23 Blaznik 1973, str. 36.
- 24 Blaznik 1973, str. 81.
- 25 Ibidem.
- 26 Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu: Janez Dizma Florjančič de Grienfeld: Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica, 1744, list 2. (kartografsko gradivo).
- 27 Smole 1982, str. 477.

- 28 Stopar 1996, str. 144.
 29 4. maja 1645; datum ponovne posvetitve je vklesan na zahodnem portalu.
 30 Zorec 1973, str. 9.
 31 Genealogisches Taschenbuch der Adelligen Häuser Osterreichs, 1906/07, Wien, Otto Maass' Söhne, str. 560–564.
 32 https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Vest_Lorenz_Chrysanth_Edler_von.
 33 Protomedicus za Koroško in abdominalni zdravnik nadvojvodinje Marije Ane.
 34 Slovenski biografski leksikon, geslo Vest Jožef, str. 430. in Preinfalk 2013, str. 171 in 172.
 35 Zorec 1978, str. 7.
 36 Arhiv ZVKDS, Oe Kranj, 1888(12) v dosjeju spomenika.
 37 Tratar, 1997.
 38 Načrt hrani ZVKDS, Oe Kranj.
 39 Načrt hrani ZVKDS, Oe Kranj.
 40 Valvasor 1679, str. 226.
 41 Valvasor 1689, str. 515.
 42 Stopar, str. 144.
 43 Raziskave pri obnovah zlasti dvorcev Drnča, Strmol in Radovljiške graščine so precej spremenile dotedanje domneve, zapisane v najpogostejše citirani arhitekturi.
 44 Opomba avtorice – odg. konservatorke.
 45 Po podatkih dr. Aleksa Leo Vesta naj bi bila graščina močno poškodovana ob ljubljanskem potresu leta 1895 in jo je bilo potrebno statično sanirati.
 46 Hrani Aleks Leo Vest Kranj – Ljubljana.
 47 Hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani.
 48 Štepec 2008, str. 206, 209.
 49 Kalan 2018, str. 7.
 50 Poročili v Arhivu ZVKDS, Oe Kranj, Dosje Graščine Preddvor; sondirali B. Jesenko Filipič in Tina Pušnik.
 51 Fasadna poslikava je v celoti rekonstrukcija.
 52 Načrt za barokizacijo hrani Nadškofijski arhiv v Briksnu.
 53 Puhmajer 2016, str. 209–228.
 54 Sekundarn stena, ki deli prostor je iz 19. stoletja.
 55 Ker graščina ni podkletena, sta zaradi izvorne funkcije oba prostora desno oz. zahodno iz veže opredeljena kot kletna.
 56 Vidno ob statični sanaciji konec 20. stol.
 57 Khislstein, Radovljiška graščina, grad Tuštanj, Blejski grad, Ruardova graščina na Jesenicah, Strmol, dvorec Drnča; Poročila Inštituta za lesarstvo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, hrani ZVKDS, Oe Kranj.
 58 Načrt hrani ZVKDS, Oe Kranj.
 59 Okna v zahodnem traktu zapirajo lesena polkna, ki oblikovno niso najbolj ustrezna, vendar jih je bilo treba namestiti zaradi varnosti.
 60 Načrte hrani ZVKDS, Oe Kranj.
 61 Dovžan 2013, str. 1.
 62 Po načrtu arhitekta Aleša Hafnerja.

VIRI IN LITERATURA

- Benedik 2002: Metod Benedik, *Župnija Šmartin pri Kranju*, Stražiše pa Strašan, Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju. Kranj: Gorenjski muzej 2002 (Gorenjski kraji in ljudje/Gorenjski muzej Kranj; 2002).
- Blaznik 1973: Blaznik Pavle, *Škofja Loka in Loško gospostvo* (973–1803), Muzejsko društvo Škofja Loka, 1973.
- *Genealogisches Taschenbuch der Adelligen Häuser Osterreichs*, 1906/07, Wien, Otto Maass' Söhne.
- Kalan 2018: Mag. Barbara Kalan, *Kranj od cesarjevega razglaša Mojim narodom! do zloma soške fronte*, Gorenjska v času prve svetovne vojne in soška fronta 1915–1917, Gorenjski muzej: Zbornik povzetkov 3. zgodovinskega dneva, Kranj, 18. junij 2018.
- Leben 1999: Nika Leben, *Prenova kapele sv. Petra v Stražišču pri Kranju*, VS 38/98, Ljubljana 1999, str. 12–23.
- Leben 1995: Nika Leben, *Romanska cerkvena arhitektura na severnem obrobju loškega gospostva*, Kranjski zbornik, Kranj 1995, str. 41–56.
- Leben 1999: Nika Leben, *Kapela sv. Petra*, Dnevi evropske kulturne dediščine, Kulturne poti 1999, Vodnik po spomenikih, Ljubljana 1999, str. 79–85.
- Dovžan 2013: Tatjana Dovžan, *Spominjamo se ljubenskih čpinarjev*; Publikacija ob 60-letnici Gorenjskega muzeja v Kranju, Kranj 2013.
- Dosje spomenika: *Šempetrska graščina v Kranju*, Arhiv ZVKDS, Oe Kranj.
- Preinfalk 2013: Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18. stoletje*, 1. del, Od Andriolija do Zorna, Viharnik, Ljubljana 2013, str. 170–184.
- Puhmajer 2016: Petar Puhmajer, *Žbukani i naslikani medaljoni – prilog razvoju pročelja 17. i 18. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Portal – Godišnjak Hrvatskog restavratorskog zavoda, št. 7/2016, str. 209–228.
- Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925–1991; geslo Vest.
- Smole 1982: Majde Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982.
- Stopar 1996: Ivan Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji*, Gorenjska I–III, Založba Viharnik, Ljubljana 1996.
- Štepec 2008: Marko Štepec, *Vojne fotografije 2014–2018*. Iz fotografske zbirke Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, Založba Defensor: Slovenska vojaška zgodovina, IV., Ljubljana 2008.
- Tratar 1997: Darko Tratar, *Poročilo konservatorskorestavratorskih posegov na Šempetrski graščini, Ljubljana, februar 1997*. Arhiv ZVKDS, Oe Kranj, Dosje spomenika: Šempetrska graščina v Kranju.
- Valvasor 1689: Janez Vajkard Valvasor, *Slava Vojvodine Kranjske*, Bogenšperk na Kranjskem 1689.
- Valvasor 1679: Janez Vajkard Valvasor, *Topografija sodobne Vojvodine Kranjske*, Bogenšperk na Kranjskem 1679.
- Virtualni katalog: <http://valpovacki-vlastelini.info/hr>
- Zorec 1978: Črtomir Zorec, *Pomenki o nekaterih krajih Radovljiške občine* (56. zapis), Gorenjski glas, 3. februar 1978, str. 7.
- Zorec 1973: Črtomir Zorec, *Pogovori o Stražišču, (40. zapis*, Gorenjski glas, 26. maja 1973.
- Žontar – Zupančič 1969: Majda Žontar – Mirina Zupančič, *Terenske raziskave gradov na Gorenjskem*, Varstvo spomenikov XII, Ljubljana 1969, str. 23–36.

GRADIVO HRANIJO

- Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska ulica 1, Ljubljana.
- Državni arhiv u Osijek, Ul. Kamila Firingera 1, Osijek, Hrvaška.
- Gorenjski muzej Kranj, Tomšičeva 44, Kranj.
- INDOK pri Ministrstvu za kulturo RS, Metelkova 6, Ljubljana.
- Knjižnica Mirana Jarca, Rozmanova 28, Novo mesto.
- Dr. Aleks Leo Vest, Kranj – Ljubljana.
- Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Celovška cesta 23, Ljubljana.
- Muzej Valpovštine, Valpovo, Hrvaška.
- Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, Tomšičeva 7, Kranj.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, Kranj.

STAVBNI RAZVOJ PAVŠLARJEVE HIŠE V KRANJU

UVOD

Pavšlarjeva hiša na Glavnem trgu 18 v Kranju je po svoji umeščenosti v prostor, velikosti, stopnji ohranjenosti in arhitekturni razvitosti v globino in višino ena izmed najpomembnejših hiš v Kranju. Hiša je bila z Odlokom o razglasitvi starega mestnega jedra Kranja za kulturni in zgodovinski spomenik leta 1983 razglašena za kulturni spomenik.

ZGODOVINSKI ORIS

Arheološke najdbe umeščajo prvo poselitev kranjskega pomola nad kanjonoma rek Save in Kokre že v čas ok. 4000 let pr. n. št. Nprekinjena poselitev Kranja je začasno usahnila po dokončni uveljavitvi Emone, dokler Kranja zaradi pomembne strateške lege ob vhodu v Gornjesavsko dolino v 6. stoletju niso naselila germanska in v 7. stoletju slovanska ljudstva. Pozna antika in nprekinjena poselitev območja je tako s svojim urbanističnim oblikovanjem, umestitvijo obzidja, utrdbe in cerkve pomembno vplivala na zgodnesrednjeveški razvoj mesta (Leben, Sagadin, 2008, str. 5–7).

Vzporedno z nastankom mejne grofije Kranjske se je pod vplivom Ogleja v 2. polovici 10. stoletja uveljavila tudi nova cerkvena ustanova, pražupnija, s sedežem pri cerkvi sv. Kancijana. Nova cerkvena organizacija je določala tudi mesto pokopa umrlih ob pražupnijski cerkvi. S pokopavanjem ob cerkvi je povezan tudi nastanek največje staroslovanske nekropole v vzhodnoalpskem prostoru z več kot 1000 grobovi, ki se je raztezala po celotnem obrobju današnje cerkve oziroma njenih predhodnic. Naselje se kot pomembno upravno središče z imenom Creina prvič omenja v briksenških darilnih listinah leta 1060, ko so briksenski škofje v Kranju imeli svojo utrdbo (Avguštin, 1999, str. 81). Sam središčni politični, upravni in vojaški položaj naselbine, sedež prafare in njena povezanost z okoliškim prebivalstvom, so pogojevali dokaj razgibano življenje (Kos, 1985, str. 239). Lesena gradnja je v tem obdobju imela prednost in je tako kot drugod v Evropi prevladovala pred kamnito. Za posebno pomembne kamnito grajene stavbe so klicali zidarje od drugod, z Bavarske in Italije (Avguštin 1999, 31). Ustanovitev prvih mest je pri nas povezana z andeškimi grofi. Sprva so bila pomembnejša zaradi utrjevanja in

varovanja naselbin, kasneje pa so se uveljavila tudi kot pomembna ekonomska središča. V prvi tretjini 13. stoletja sta bili na Gorenjskem ustanovljeni dve mesti: Kranj in Kamnik. Kranjski meščani so v dokumentarnih virih prvič omenjeni leta 1221 kot *civitas Creinburg*, mesto samo pa leta 1256 (Leben, Sagadin, 2008, str. 10).

Z nastankom trga, v poznem 12. stoletju, se postavlja vprašanje lokacije prvotnega tržnega prostora. Avguštin v tem smislu omenja dvojico možnih zemljišč, ki ju tudi v kasnejšem stavbnem razvoju niso v celoti pozidali. To sta prostor med cerkvijo in današnja hiša št. 7 v Cankarjevi ulici ter predel med cerkvijo in sedanjo Poštno ulico. Prva možnost je manj verjetna, saj je več kot tretjino razpoložljivega prostora na južni strani cerkve zavzemalo pokopališče, drugo tretjino pa župnijski vrt, ki je bil najverjetneje nedotakljiv in ga tudi nova razmejitev v začetku 13. stoletja ni zmanjšala. Verjetnejša je torej druga različica, ki umešča tržni prostor med cerkev in Rotovž, v smeri glavne dostopne ceste iz severa in na jugu ob del takrat že opuščene pokopališča (Avguštin, 1999, str. 31).

Na arhitekturno podobo mesta so v 2. polovici 15. stoletja vplivali turški vpadi, zaradi katerih je bilo treba mesto dodatno utrditi. Deželni knez Friderik III. je zato leta 1478 ukazal njihovo pospešeno in dodatno utrjevanje. Iz tega obdobja so: dve okrogli bastiji na Pungertu, JZ stolp v sklopu današnjega gradu Kieselstein, stolp Škrlovec in deset metrov debelo obzidje na severni strani mesta (lokacija najdbe: sredina današnjega Maistrovega trga) (Leben, Sagadin, 2008, str. 12–13).

Mesto je imelo štiri vhode: Spodnja vrata pod Roženvenko cerkvijo na jugu mesta, Zgornja vrata ob nekdanjem špitalu, Savske durice ob savski strani in Mala vratca v peklu na Kokrški strani. Lokacijo Zgornjih vrat na podlagi arheoloških raziskav osvetljuje Sagadin, ki navaja, da je bilo srednjeveško mesto proti severu morda večje kot tisto, ki so ga v 15. stoletju omejili z obrambnim zidom in se je vhod nahajal v bližini Špitalskega stolpa (omenjen že leta 1404), ki je po izgradnji obrambnega zidu v 15. stoletju ostal zunaj srednjeveškega mesta in prevzel vlogo propugnakule oz. predutrdbe. Hkrati na podlagi Merianove grafike (1649) opozarja, da so bila srednjeveška vrata lahko tudi na mestu obrambnega stolpa iz 15.

stoletja, na kar lahko namiguje njegova velikost in oblika. Varstvena vloga obzidja je bila opuščena v 17. stoletju, od konca 18. pa so ga rušili meščani sami, ker jih je ogrožalo (Sagadin, 2005, str. 16–17).

Prav tako so na podobo in stanje mesta vplivale naravne nesreče in bolezni: kuga je v mestu pustošila leta 1553–55, 1563, 1579, 1624 in 1657. Požar je leta 1668 je uničil tretjino hiš v mestu, tisti iz leta 1749 pa skoraj celotno mesto. Nedotaknjenih naj bi ostalo le nekaj hiš na Kokrškem bregu (Žontar 1982, 164). Prav tako uničujoč je bil požar leta 1811. Zaradi ozke dostopnosti v mesto s severne strani (lokacija Zgornjih vrat) so hiše ob obzidju po letu 1811 podrli in oblikovali današnji Maistrov trg (Sagadin, 2005, str. 14–15).

Mesto je v 2. polovici 16. stoletja štel 228 hiš in okrog 2000 prebivalcev, leta 1754 pa 210 hiš in 1500 prebivalcev. Prvim priseljencem so bile na zahodni strani trga razdeljene 6–8 metrov široke parcele, ki so se vlekle od tržnega prostora proti obzidju na zahodni (savski) strani. Med parcelami so bile ozke dostopne poti oziroma prehodi. Mnoge so kasneje pozidali, redki pa so se ohranili. Eden takih je ob Pavšlarjevi hiši in vodi iz Glavnega trga na Tomšičevo ulico. Po opustitvi mestnega obzidja v 17. stoletju sta se vzporedno z Glavnim trgom dokončno oblikovali Tomšičeva ulica na savski strani in Tavčarjeva ulica na kokrški strani pomola (Sagadin, 2008, str. 19).

Pavšlarjeva hiša na Glavnem trgu 18 stoji nasproti Rotovža in plemiške hiše Adlmannov, Weinachtov in Strupijev, danes znane kot Mestna hiša (zaradi širitve rotovža po letu 1743) in nekdanje plemiške palače Egkhov (v lasti družine od 1495 do začetka 18. stoletja), danes znane kot Peterčkove hiše (Žontar, 1982, str. 231, 407). Prehod med Pavšlarjevo in Hlebševo hišo je nekdanji vodil na dvoriščne strani hiš in

Kranj, Pavšlarjeva hiša (Foto Maja Avguštin)

vrtove, ter se kasneje ni razvil v stransko ulico podobno kot prehoda, ki ju danes poznamo kot Jenkova in Reginčeva ulica.

Najstarejši znani hišni imeni Pavšlarjeve hiše sta Simonet in Škarja (Žontar, 1982, str. 409). Prvi znani lastnik hiše je bil mestni sodnik Jurij Čebulj (...–1758), ki je postal lastnik hiše v sredini 18. stoletja. Jurij Čebulj je poleg Jerneja Strupija znan po organizaciji uspešnega mestnega upora proti namestniku vicedoma pl. Widerkhernu, ki je z nastopom svoje službe leta 1732 želel brezobzirno zatreti privilegije meščanov in povišati davke. Čebulj je leta 1738 postal kranjski mestni sodnik. Zaradi svojega sicer nezakonitega ravnanja, ki pa je bilo v korist kranjskih meščanov, je bil leta 1742 začasno odstavljen, potem pa izvoljen še trikrat: 1744, 1746 in 1749–1755. V času službovanja je najverjetneje kupil Pavšlarjevo hišo in jo po velikem požaru leta 1749 tudi obnovil (Žontar, 1982, str. 231). Po letu 1760 je postal lastnik hiše Jurij Mayr, ki je bil lastnik Pristave pred mestom in pivovarne ob Savi. Hišo je po njegovi smrti leta 1780 podedovala njegova žena Marija Terezija Mayr, ki je dala spodnje prostore mestu v najem za krušno kamro. Nasledil jo je sin Janez Mayr, hišo pa prodal blejskemu trgovcu in kasneje velekapitalistu Blažu Terpinu (1759–1836). Ta je obogatel s spretnimi trgovskimi manevri in se tako iz kramarja povzpел med bogate trgovce. Po svoji smrti je hišo zapustil sinu, trgovcu in industrialcu Fidelisu Terpinu. Ta je hišo leta 1848 prodal svoji sestri Kancianili, poročeni s poštarjem Jožefom Škarjo. Po njem je hiša dobila svoje drugo ime. Njuna hči Gabriela Škarja (1862–1900) je leta 1869 veliki hlev odprodala Antonu Rakovcu, ki je na njegovem mestu konec 19. stoletja zgradil današnjo hišo Tomšičeva 19. Leta 1900 je postala lastnica hiše Helena Pavšlar, leta 1937 pa njen sin Tomaž (Žontar, 1982, str. 231, 409). Danes je v hiši urejena Galerija Prešernovih nagrajencev, ki jo vodi Gorenjski muzej. V drugem nadstropju in na podstrehi so urejena stanovanja.

ARHEOLOŠKE RAZISKAVE

Arheološke raziskave objekta in dvorišča so pod vodstvom Milana Sagadina potekala leta 1991. V objektu so se arheologi osredotočili predvsem na raziskavo tal prostora A/P/2. Tu so v SV delu prostora naleteli na lokacije stojk za lesene nosilce stavbne konstrukcije objekta s pravokotnim tlorisom, ki so ga datirali v čas pozne bronaste dobe. Objekt je imel leseno konstrukcijo, stene so bile butane oz. ometane z ilovico. Arheologi so znotraj te hiše odkrili tudi ostanke domnevnega ognjišča in posamezne kose dekorativno poudarjenega ometa, s katerim je bila obdelana notranjost hiše. V JZ delu prostora A/P/2 naj bi ločeno stal še en objekt. Oba objekta naj bi bila ob uničenju požgana (Rozman, 2004, str. 55–109). Na

notranjem dvorišču Pavšlarjeve hiše je bila najdena v živo skalo vklesana vodna cisterna. Obod je bil obzidan in zaščiten z ilovico. Voda je dotekala skozi prodni filter. Starosti cisterne ni bilo mogoče natančno določiti. V SZ delu dvorišča so arheologi našli tudi na ostanke srednjeveškega vodnega kanala (Sagadin, 1991, str. 13).

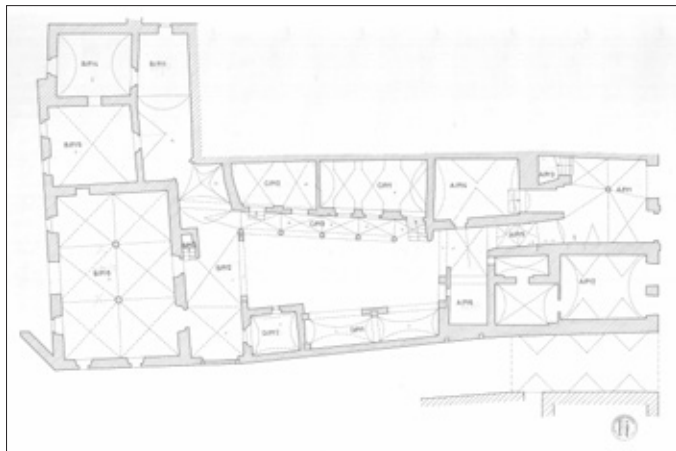
STAVBNA ZGODOVINA OBJEKTA

Na podlagi velikosti objekta, obširnih raziskav in obsežne prenove med leti 1989 in 1995 je takratna direktorica Zavoda za spomeniško varstvo in odgovorna konservatorica Olga Zupan prišla do sklepa, da je objekt sestavljen iz štirih objektov, ki so nastali v različnih obdobjih. Objekt A je bil označen kot najstarejši, objekt D kot najmlajši (Zupan, 1976). Zaradi lažjega dokumentiranja in komunikacije z izvajalci je bil vsak posamezni objekt označen s tiskano črko, nadstropje z rimsko številko in posamezni prostori z arabsko številko. Zaradi lažje predstave in navezave na arhivsko gradivo je v članku uporabljen enak sistem.

Glede na raziskave razvoja meščanske arhitekture na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, in s ponovnim pregledom fotodokumentacije, ki je nastajala tekom omenjen prenove, smo se raziskave lotili z namenom, da dokažemo oz. ovržemo tezo, da je bila prvotna Pavšlarjeva hiša v začetku 16. stoletja (1526 – datacija stenskih poslikav v notranjosti hiše) pomaknjena navznoter izven današnje stavbne linije Glavnega trga, da je bila arhitekturno zelo razgibana oz. je bila sestavljena iz vsaj dveh enoceličnih objektov, ki sta bila med seboj v nadstropju najverjetneje povezana z lesenim gankom, ki je bil obrnjen proti današnjemu Glavnemu trgu. Pod njim

je bil na današnji lokaciji hodnika A/P/5 umeščen odprt prehod na dvorišče. K tej tezi nas napotujejo predvsem naslikani šivani vogali v notranjosti vhodne veže in prostora nad njo. Menim, da sta bila objekta A in B zgrajena skorajda istočasno in so ju v eni mlajših faz povezali s traktoma C in D. Trakta C in D nista bila ločena objekta, pač pa del stavbnega razvoja objektov A in B. Ob tem naj poudarim, da sem se raziskave lotila zgolj na podlagi fotodokumentacije, ki je nastajala ob prenovi hiše. Ponovno sem na novo odprla nekatera vprašanja, izpostavila nove teze in opozorila na lokacije najnujnejših sond ob morebitnih novih posegih v notranjosti.

Dvornadstropna Pavšlarjeva hiša je danes objekt v obliki črke O z notranjim arkadnim dvoriščem. Prvotno je bil razdeljen na vsaj dva objekta, nepovezan, enonadstropen, šele kasneje so ga povišali in nazadnje razširili čez prehod, ki danes ločuje Pavšlarjevo in sosednjo Hlebševo hišo. Širitev čez prehod je že označena na načrtu mesta Kranja iz 70-ih let 18. stoletja. Pavšlarjeva hiša ima na tej karti zgolj en dvoriščni trakt, kar se ne sklada z najdbami in arhitekturnimi dejstvi, saj je trakt, ki ga na karti ni, starejši od tistega, ki je upodobljen. Na načrtu Tok reke Save iz leta 1806 je objekt že zasnovan tako, kot ga poznamo danes. Objekt je razmejen tako, da deluje, kot bi bila hiša razdeljena na dva objekta v obliki črke L, ki sta oklenila notranje dvorišče. Na Franciscejskem katastru iz leta 1826 se je dvoriščni del objekta razširil na sosednji dvoriščni del parcele današnje hiše Glavni trg 20. Vzporedno z njim se proti Tomšičevi ulici nahaja parkovno zasnovan vrt. Na reambulančnem katastru iz leta 1868 na mestu omenjenega vrta že stoji nov objekt, današnja hiša Tomšičeva 19.

Pavšlarjeva hiša, prtljiče (Arhiv ZVKDS, OE Kranj)

Pavšlarjeva hiša, 1. nadstropje (Arhiv ZVKDS, OE Kranj)

OBJEKT A – OBJEKT OB GLAVNEM TRGU

Prve raziskave Pavšlarjeve hiše so se zgodile nenačrtovano leta 1966, ko so takratni stanovalci nameravali prenoviti stopnišče v vhodni veži, ki vodi iz pritličja v nadstropje (Zupan, 1976). Na zahodni steni prostora A/I/1 (nad današnjo vhodno vežo) so naleteli na stensko poslikavo, na podlagi katere je hiša takoj postala predmet raziskav, ki so s presledki potekale vse do leta 1995.

Odkrita stenska poslikava obsega kompozicijo treh celopostavnih figur. Osrednje mesto pripada Ani Samotretji, levo od nje stoji sv. Volbenk, ki v levici drži sekiro, pod njegovimi nogami je upodobljena cerkev, desno je sv. Helena s križem. Poslikava je na levi strani sklenjena z naslikanimi šivanimi vogali. Nad glavo sv. Volbenka so restavratorji našli črtno skico, ki naj bi po Fistrovem mnenju predstavljala skicirano kompozicijo celote (Fister, 1969, str. 21). Kvaliteta in obsežnost stenske poslikave je pomembno prispevala k razumevanju in raziskovanju meščanske arhitekture. Prva se je umetnostnozgodovinske analize naslikane kompozicije lotila Ksenija Rozman, Izpostavila je nevtralno ozadje, masivno naslikane figure in okroglo oblikovane obraze figur. Sv. Helena je odeta v moderno oblačilo, ki se je pri nas uveljavilo v začetku 16. stoletja. Gre za ogrinjalo z vihrajočim koncem in napihnjanimi rokavi, medtem ko sta ušesasto zavihana plašča pri sv. Volbenku in Ani Samotretji poznogotski element iz zadnjega desetletja 15. stoletja. Tehniko poslikave je primerjala s fresko Križanja na južni fasadi cerkve sv. Klementa v Tupaličah in ugotovila, da je največ sorodnosti mogoče najti pri oblikovanju obraza tupališke Marije in kranjske Ane Samotretje ter oblikovanju rok sv. Volbenka in tupališkega sv. Kristofa. Na podlagi

Nadstropje v objektu A, stenska poslikava v prostoru A/I/1
(Foto Maja Avguštin)

tega je nastanek stenske poslikave v Pavšlarjevi hiši datirala v čas ok. leta 1510 (Rozman, 1970, str. 207–208).

Na južni steni, tik pod stropom, je bil leta 1989 na istem sloju ometa, kot so bile najdene prej omenjene stenske poslikave na zahodni steni prostora A/I/1, najden napis z letnico 1526, ki je okvirno datacijo Rozmanove datiral in potrdil. Poleg letnice je mogoče v tem trenutku razmeroma zanesljivo prebrati zgolj drugo vrstico teksta: ...Cristoff pe(...)an / pe(...)ar.¹

Raziskave prostora A/I/1 leta 1989 so pokazale, da se je pod sekundarnimi ometi stropa ohranil lesen rezljan strop. Na mlajšem delu stropa je bila v les vrezana letnica 1806 kot *terminus post quem* za izvedbo sekundarnega stropa in najverjetneje označuje čas večjih posegov v hiši. Ni znano, iz katerega obdobja je starejši del stropa. Kaj več podatkov bi nam dale dendrokronološke raziskave. Domnevno gre za čas, ko se je v pritličju oblikovala današnja vhodna veža.

Ob odstranitvi predelnih sten v glavni veži A/P/I (prostor pod A/I/1) so na zahodni steni pod prej omenjeno svetniško skupino nad vhodom v kletne prostore (A/P/4) leta 1989 odkrili poslikavo sv. Miklavža in delno ohranjeno glavo sv. Sebastijana.

Tudi tu so bili najdeni naslikani šivani vogali v zlato oker barvi, ki so se navezovali na tiste v zgornji etaži. Poslikava sodi v isto stilno in delavniško skupino kot zgornje poslikave (Zupan, 1990, str. 12). Detajl sv. Miklavža in sv. Sebastijana je bil pred prenovo snet in prepeljan v restavratorsko delavnico Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Kranj.

Ob tem so bili med obema etažama na zahodni steni odkriti tudi v obok zazidani ostanki lesenih špirovcev, za katere je Zupanova

Sv. Miklavž in sv. Sebastijan, detajl stenske poslikave nad vhodom v A/P/4
(Foto Maja Avguštin)

domnevala, da so sprva nosili lesen strop pritlične veže (Zupan, 1976). Lesen strop naj bi bil kasneje (najverjetneje proti koncu 16. ali v začetku 17. stoletja) nadomeščen z grebenastim obokom.

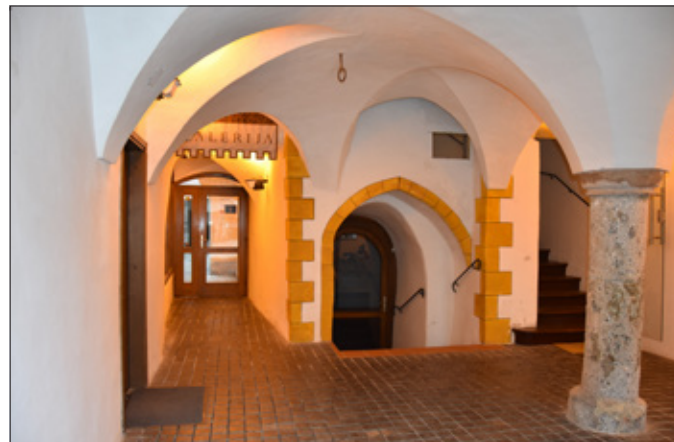
Pri pregledu fotodokumentacije raziskav, ki so potekale med leti 1989 in 1990, smo naleteli na fotografijo SV vogala sobe A/I/1, kjer je jasno razvidna t. i. rega (razpoka po celotni dolžini vogala), ki nakazuje na dejstvo, da vogal ni bil zgrajen v enotnem gradbenem procesu, pač pa je bila ena izmed sten zgrajena prej, druga pa prislonjena kasneje.

A/I/1, odkriti špirovci v tleh nad vhodno vežo (Arhiv ZVKDS OE Kranj)

A/I/1, rega v kotu – ni grajenega stika fasade s severno steno hiše (Foto Bernarda Jesenko Filipič, Arhiv ZVKDS OE Kranj)

Vhodna veža A/P/1 (Foto Maja Avguštin)

Avtomatična domneva, da je bila S stena (med Pavšlarjevo in hišo Glavni trg 20) zgrajena kasneje, se je izkazala za napačno. Mlajša je pravzaprav celotna stena fasade (vsaj v SV vogalu prostora A/I/1). Temu pritrjujejo tudi prej omenjeni šivani vogali, ki se danes nahajajo znotraj objekta. Teh nikjer, ne v sakralni in ne v profani arhitekturi, v taki obliki ne najdemo v notranjosti objektov, pač pa zgolj na zunanjsčini. Poleg tega se zvezno pojavljajo v istih linijah obeh etaž pritličja A/P/1 in nadstropja A/I/1, kar potrjuje izhodiščno tezo, da je bil SV del današnjega objekta v tem delu prvotno pomaknjen navznoter iz današnjega trškega niza. Ostanki špirovcev, ki jih je Zupanova pripisala prvotno lesenemu stropu vhodne veže, po moji oceni pripadajo lesenemu ganku. Starost špirovcev bodo v prihodnosti lahko dokončno potrdile šele dendrokronološke raziskave. Glede na tlorisno zasnovo in debeline zidov prostora A/P/2 in prostora nad njim A/I/2 ter lokacijo napisa z letnico 1526, je bil ta del objekta že del arhitekturne zasnove iz začetka 16. stoletja. V kolikšni meri in/ali sta bila to dva objekta ali eden razgibano sestavljen objekt, brez ponovnih gradbenih raziskav ne moremo potrditi. Dimenzije najstarejših objektov so bile glede na Avguštinovo tezo neposredno povezane z dolžino strešnih tramov, ki so bili na voljo. Ti so bili najpogosteje dolgi 6 do 8 metrov. Globina prostora A/I/2 je točno osem metrov. Globina vhodnega dela s stopniščem A/P/3 in prostorom A/P/4 meri prav tako natanko osem metrov, kar nakazuje na možnost dveh vzporednih slemen, postavljenih pravokotno na današnji trg, in prav tako sovпада z Avguštinovo teorijo (Avguštin, 1999, str. 51–54) o prvih meščanskih hišah, ki so bile prvotno samostojne, med njimi so bili ozki prehodi na dvorišča, njihova slemena pa pravokotna na trg oz. ulico.

Vrata, ki vodijo v prostor A/P/4, se danes nahajajo na zahodni steni vhodne veže A/P/1, prvotno pa se je po zgornji teoriji v ta prostor dostopalo z ulice.

Prostor A/P/4 se nahaja za približno 60 cm niže od nivoja tal veže in se proti dvorišču spusti še za približno 180 cm pod prostora C/P/1 in C/P/2. Zanimivost te tricelične vzdolžne kleti je globinska niveleta, s katero so zagotavljali različne stalne temperature dokaj velikih prostorov, kar kaže na večje potrebe, ki jih lahko navežemo na tradicijo krušne hrambe. Žontar navaja, da je v osemdesetih letih 18. stoletja tedanja lastnica Marija Terezija Mayr dajala spodnje prostore današnje Pavšlarjeve hiše mestu v najem za krušno hrambo (Žontar, 1982, str. 231). Klet je bila glede na gradnjo zgrajena v vsaj dveh fazah. Najstarejši je prostor A/P/4 in z njim seveda tudi banjasto obokan prostor A/I/5 nad njim, ki je lahko sprva služil kot kuhinja in spalni prostor, ali pa so bili spalni prostori ločeni in umeščeni v prostor A/I/7, če sta oba dela objekta pripadala enemu lastniku. Razgibanost in nivojsko niveleto omenjenih prostorov lahko povežemo s tlorisno zasnovo in niveleto prostorov Šivčeve hiše v Radovljici.

Kateri fazi pripadajo prostori A/P/6, A/I/7 in A/I/8, ne moremo z gotovostjo trditi. Glede na ohranjeno fotodokumentacijo, kjer so v hodniku pritličja A/P/5 odkrili rego², ki nakazuje prizidek proti dvorišču, bi lahko omenjene prostore umestili v fazo poenotenja objekta s konca 16. oz. začetka 17. stoletja. Ker so prostore predeljevali in tudi naknadno obokali, se na tipe obokov pri ugotavljanju stavbne zgodovine meščanske arhitekture ne moremo povsem zanesti.

Poenotenje stavbne linije objekta z izvedbo današnje vhodne veže se je torej najverjetneje zgodilo konec 16. oz. v začetku 17. stoletja. To je hkrati tudi obdobje, ko se v meščanski arhitekturi začnejo pojavljati grebenasti oboki (primer je datirana grebenasto obokana vhodna veža v Mallyjevi hiši v Tržiču iz leta 1618), na dvoriščih pa arkadni hodniki.

Pri sondiranju fasade z notranje strani so v prostorih A/I/1 in A/I/2 naleteli na okenske odprtine, ki kažejo na to, da so imela okna po poenotenju fasade sedežne niše. Podobne najdemo tudi na Blejskem gradu. V prostoru A/I/3 je bila v SV vogalu najdena rega, ki potrjuje dejstvo, da je bil prehod med Pavšlarjevo in sosednjo Hlebšovo hišo sekundarno pozidan. V severni steni, ki ločuje prostor A/I/2 in A/I/3, je bil najden tudi žlebičen okenski okvir, prirezan na ajdovo zrno, skozi katerega so sprva lahko gledali na prehod. Prehod je bil glede na prezentacijo šivanih vogalov na fasadi pozidan po izgradnji 2. nadstropja, ki se je zgodila pred letom 1750 (datacija mlajše stenske poslikave na fasadi med prvim in drugim nadstropjem) in pred sedemdesetimi leti 18. stoletja, ko je bila izdelana najstarejša ohranjena karta mesta.

OBJEKT B (DVORIŠČNI OBJEKT, VZPOREDEN Z DANAŠNJO TOMŠIČEVO ULICO)

Zasnova objekta B in posamezni arhitekturni elementi kažejo, da je ta objekt nastal približno istočasno s poenotenjem objekta A ob Glavnem trgu. V kakšni povezavi je bil z objektom A ni znano, vsekakor pa sta bila med seboj ločena. Prostorna križno grebenasto obokana dvorana v pritličju B/P/6 je zgrajena enovito in spominja na pritlično dvorano v kranjskem rotovžu. Omenjeni pritlični prostor je imel dostop s treh strani: iz objekta A čez dvorišče, skozi kamnit portal na južni fasadi in skozi dostop na zahodni fasadi. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je bila uporaba pritličja objekta visoko frekventna. Avguštin v svojih zapisih navaja ustno mnenje Zupanove, da je objekt prvotno najverjetneje služil kot skladiščni prostor (Avguštin, v: Arhiv ZVKDS). V vogalu severne stene prostora B/I/10 je bila najdena rega, ki kaže, da se je enaka prostornina pritličja ponovila tudi v nadstropju. Kasneje so severni del prostora B/I/10 predelili v dva manjša B/I/9 in B/I/4. Detajl fresko poslikave, ki kaže Marijo v mandorli, na zahodni steni prostora B/I/9, je bil očitno del večje kompozicije v takrat še enotnem prostoru B/I/10. V prostoru B/I/4 se je na podlagi najdenega kamnitega kurišča v JV vogalu že zelo zgodaj nahajala kuhinja. Posebnega pomena se zdi že na prvi pogled prostor B/I/8, sredi katerega se nahaja steber, ki je vpjet v pregrajo s kamnito polico.

Po analizi ostenja in pregledu dokumentacije je razvidno, da so prostor B/I/8 pozidali naknadno, ko so poenotili zunanjo linijo objekta proti Tomšičevi ulici. Sprva prostorov B/P/5 in B/I/8 ni bilo. Prostor B/I/2 je bil najprej oblikovan kot dvopolna arkadna loža.

Prostor B/I/8 (Foto Maja Avguštin)

Tej tezi pritrjuje tudi razlika v oblikovanju stropa. Grebenast obok se namreč nahaja le v prostoru B/I/2 (loža), sicer pa ima prostor B/I/8 raven strop. Poleg tega je bil v prostoru B/I/4 najden okenski okvir, kar še dodatno podpira tezo o sekundarnosti prostora B/I/8. Pregraja, v katero je danes vpet steber, je bila prvotno ograja. Nosilni steber po obliki in načinu stika z lokom oboka sodi v čas nastanka trakta C. Okno na zunanji strani prostora B/I/4 kaže, kako zelo spuščjen je bil nivo prostorov B/I/9 in B/I/10. Stavbno zgodovino prostorov B/P/1, B/P/4, B/I/1 in B/I/7 je brez novih sond v tem trenutku nemogoče datirati in razdelati.

Območje stika objekta B s traktom C je močno predelano. Na podlagi fotografij iz časa prenove stikov med prostori B/P/1 in B/P/2 v pritličju ter B/I/2 in B/I/6 v nadstropju ni mogoče rekonstruirati. Za to bi bile prav tako potrebne nove stavbne raziskave. Kljub temu lahko na podlagi odkritih okenskih okvirov na južni fasadi objekta B, ki so enakega oblikovanja in prirezani na ajdovo zrno, trdimo, da je bil objekt B sprva najverjetneje sestavljen v pritličju iz prostorov B/P/6 (dvoranski prostor v pritličju), B/P/2 (pritlični arkadni hodnik) in D/P/2, v nadstropju pa iz prostorov B/I/10, B/I/9, B/I/4, B/I/6 in D/I/3. Iz tega sledi, da je šlo sprva verjetno za samostojec objekt pravokotnega tlorisa, ki je imel vhode na vseh straneh, razen na severni. Ob tem velja omeniti, da so sonde pokazale, da je bil prostor B/I/6, ki je sicer enake oblike in velikosti kot pritlični, naknadno obokan z opeko. Najdene rege nakazujejo, da imel prostor prvotno najverjetneje raven lesen strop.

Vsi arkadni hodniki, ki oklepajo notranje dvorišče, so po oceni Zupanove mlajši od prvotne zasnove objektov A in B. Arkadni hodnik ob traktu C se zaradi oblikovanja arkad in nosilnih stebrov zdi najstarejši, zato se domneva, da se je objekt A najprej širil proti zahodu, in sicer s traktom C. Na podlagi obstoječih fotografij je možno ugotoviti, da je bil trakt C šele naknadno kamnito obokan (je v celoti kamnite gradnje) ter da je arkadni hodnik ob objektu A opečnat in zato mlajši. Obstoječa fotodokumentacija ne potrjuje naknadne prizidave trakta C k objektu A, zato bi bilo treba to trditev nujno dokazati s ponovnim sondiranjem. Glede na oblikovanje arkad s posnetimi robovi in stikov s stebri, pa bi te vendarle lahko umestili v čas druge faze razvoja objekta A (16.–17. stoletje). Stik arkadnih lokov z nosilnimi stebri je podobno oblikovan kot stik obokov in nosilnih stebrov v pritlični dvorani B/P/6, v vhodni lopi A/P/1 in prostoru B/I/8, kar nas napeljuje na misel, da je trakt C nastal že v 2. polovici 16. stoletja oz. proti koncu 17. stoletja, torej istočasno z vhodno vežo A/P/1 in objektom B. V čas proti 17. stoletju pomika gradnjo trakta C Šumijeva trditev, da so bili ti v meščanski

arhitekturi pomembna gradbena novost 17. stoletja. Uveljavili so se kot nov način komunikacije med prostori in nadstropji. Oblikovno so bili po navadi kompromisne oz. domače rešitve med italijanskimi renesančnimi oz. zgodnjebaročnimi tipi in severnjaškimi pobudami. Renesančne arkade so sicer prepoznavne po svoji pravilni polkrožni obliki (Šumi, 1969).

Arkade v pritličju objekta B (B/P/2) so prav tako kamnite. Restavratorji so ob sondiranju tega prostora naleteli na dvojni lok arkad, in sicer je bil zgornji zložen iz kamnitih blokov, spodnji pa znižan in zgrajen iz opek, kar kaže na sekundarno estetsko poenotenje notranjega dvorišča. Poleg tega so ob čiščenju mlajših podpornih slopov odkrili starejše kamnite stebre, ki so sprva podpirali omenjeni lok. Nenavadno je, da je osrednji steber, ki nosi oba loka v nadstropju objekta B, enakega oblikovanja in materiala kot stebri arkadnega hodnika trakta C v nadstropju, vendar lok objekta B ni kamnit in je zato domnevno mlajši. Najmlajši je trakt D, ki je bil zgrajen skupaj z arkadnim hodnikom. Stebri arkadnega hodnika trakta D se estetsko povezujejo s stebri arkadnega hodnika v nadstropju objekta A. Glede na ohranjene karte je trakt D nastal pred koncem 18. stoletja.

Na podlagi pregledanega gradiva ocenjujem, da hiša ni sestavljena iz štirih objektov, pač pa iz dveh, ki sta se povezala prek dvoriščnih traktov.

PREZENTACIJA FASADE

Ob obsežnih obnovah glavnih fasad v Kranju v šestdesetih letih 20. stoletja, sta bili na fasadi Pavšlarjeve hiše leta 1967 najdeni dve figuralni stenski poslikavi. V osrednjo os oken prvega nadstropja je umeščena starejša poslikava sv. Krištofa in sv. Florijana, nad njo je mlajša, prav tako z motivom sv. Florijana. Fister domneva, da naj bi starejša pripadala mojstrom iste delavnice, ki so hišo poslikali znotraj leta 1526 (Fister, 1969, str. 21). Rozmanova pa zgovorno poslikave v sklopu obravnave poslikav iz začetka 16. stoletja ne omenja (Rozman 1970, 207–208). Glede na morebitni stavbi razvoj objekta A, ki je bil prvotno najverjetneje umaknjen bolj navznoter iz današnje fasadne linije, se pridružujemo Rozmanovi in ocenjujemo, da je starejša poslikava nastala kasneje. To potrjuje tudi oblikovanje obraza sv. Krištofa, ki je veliko bolj prefinjen in eleganten. Prav tako so razlike v gubanju draperije sv. Florijana, ki že nakazujejo baročno dramatičnost. Te pri svetniških figurah v notranjosti še ni občutiti. Na podlagi podrobnejše slogovne analize bo mogoče določiti približen čas nastanka. Pod mlajšo poslikavo v drugem nadstropju se nahaja napis, iz katerega razberemo, da jo je dal lastnik leta 1750

naslikati v čast hišnemu zavetniku sv. Florijanu. To je hkrati tudi letnica, s katero lahko povežemo izgradnjo 2. nadstropja. V njem, na desni strani fasade, so prezentirana vratna odprtina in porezani dve manjši kamniti konzoli, ki nakazujeta, da je imela hiša v 2. nadstropju nekdanj tudi balkon.

Ob celoviti obnove fasade leta 1991 so se odločili, da rekonstruirajo vse najdene šivane vogale in z njimi prikažejo razvoj objekta. Pod mlajšim, klasicističnim portalom, se na levi strani nahaja detajl starejše arhitekturne poslikave, ki je poudarjala vhod, a ni bila rekonstruirana.

OPOMBE

- 1 Pri razbiranju mi je pomagala dr. Ana Lavrič, ki poudarja, da je treba k razreševanju pritegniti tudi primerjalno gradivo.
- 2 Mikrolokacije rege na podlagi fotografije in skromnega opisa ne moremo določiti.

LITERATURA

- AVGUŠTIN, Cene, 1976. *Pavšlarjeva hiša v Kranju – oris stavbnega razvoja*, V Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Kranj, veza: I-46/1976.
- AVGUŠTIN, Cene, 1999. *Kranj: naselbinski razvoj od prazgodovine do 20. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- FISTER, Peter, 1969. Pavšlarjeva hiša v Kranju: Nova funkcija kulturnega spomenika, *Delo, Sobotna priloga*. 12. apr., str. 21.

- KOS, Milko, 1985. *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovence: izbrane razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.
- ŠUMI, Nace, 1969. *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenska matica.
- ROZMAN, Bojana, 2004. Keramika iz prazgodovinske naselbine v Kranju (Pavšlarjeva hiša). V S. Tecco Hvala, ur. *Arheološki vestnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2004 str. 55–109.
- ROZMAN, Ksenija, 1970. Freske 16. stoletja v Kranju in okolici. V F. Puhar, C. Avguštin, F. Jamnik, J. Sušnik, J. Zontar, P. Zupančič, ur. *Kranjski zbornik*, Ljubljana: Skupščina Občine Kranj, 1970, str. 207–208.
- LEBEN, Nika in SAGADIN, Milan, 2008. *Kranj*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- SAGADIN, Milan, 1991. Pavšlarjeva hiša – vzorčni primer revitalizacije stavbe, *Delo*. 9. apr., str.13.
- SAGADIN, Milan, 2005. Rezultati raziskav kranjskega mestnega obzidja. V D. Štefe, F. Benedeik, B. Jenčič, J. Kopač, N. Leben, M. Oman, B. Paternu, I. Slavec, S. Šimenc, N. Bogataj Kržan, J. Žakelj, ur. *Kranjski zbornik*, Kranj: Mestna občina Kranj, 2005, str. 16–17.
- ZUPAN, Olga, 1976. *Kranj – Pavšlarjeva hiša, Poročilo o raziskavah*, V Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine, OE Kranj, veza: IV-21/1989.
- ZUPAN, Olga, 1990. Pavšlarjeva hiša v Kranju, *Gorenjski Glas, Snovanjej*. 9. feb., str. 12.
- ŽONTAR, Josip, 1982. *Zgodovina mesta Kranja*. Kranj: Skupščina Občine Kranj.

RAVNIKARJEVA ZGRADBA MO KRANJ – TEMELJNO DELO SLOVENSKE ARHITEKTURE MODERNIZMA

Dvoransko zgradbo Mestne občine v Kranju arhitekta Edvarda Ravnikarja, zgrajeno med leti 1958–60 (tedaj imenovano stavba Okrajnega ljudskega odbora, krajše OLO Kranj, danes MO Kranj), je Nace Šumi že leta 1968 ocenil kot »najbolj prevratni dosežek petdesetih let in hkrati kvaliteten vrh tega časa«¹, Stane Bernik pa mu je dve leti zatem pritrdil z besedami, da je »zgodovinski položaj te stavbe v prerezu sodobne slovenske arhitekture svojstven mejnik.«² Če za objektivnejšo presojo kvalitet arhitekturnega dela velja kriterij 50-letne časovne odmaknjenosti, kot je predlagal znameniti finski arhitekt Alvar Aalto, danes lahko z zanesljivostjo pritrdimo navedenima ocenama naših tedaj najvidnejših arhitekturnih kritikov iz vrst umetnostnih zgodovinarjev, saj je dvoranska stavba MO Kranj v vsakem resnem pregledu slovenske arhitekture predstavljena kot eno najvidnejših del slovenske arhitekture modernizma. Celo več, ob poznavanju slovenske arhitekture dvajsetega stoletja je danes več kot očitno, da je zgradba MO Kranj najpomembnejši objekt, resnično mejnik in ključno delo ne le za obdobje petdesetih let, temveč za nastanek povsem samosvoje in v evropskem prostoru prepoznavne slovenske veje modernizma, ki je našo arhitekturo postavila na posebno mesto v okviru Jugoslavije, ljubljansko šolo pa v vrh visokošolskega študija arhitekture v tedanji državi.

Zgradba MO Kranj kaže na najbolj ilustrativen način Ravnikarjevo izjemno širino razumevanja modernizma, ki temelji na disciplini klasične arhitekture, obenem pa je v racionalnosti in iskrenosti blizu tradiciji ljudskega stavbarstva. Oboje je za tisti čas tudi v mednarodnem prostoru dokaj neobičajno in celo prevratno, saj so se najvidnejši pionirji moderne arhitekture deklarativno odrekli tako lastni tradiciji kot strokovnemu izročilu. Zato v najbolj avantgardnih arhitekturnih šolah, kot npr. Bauhaus, niso poučevali zgodovine umetnosti in arhitekture, obenem pa so, kot izraz nerazumevanja zahtev moderne časa, odklanjali vse, kar je kakor koli spominjalo na slogovne posebnosti preteklih obdobj.

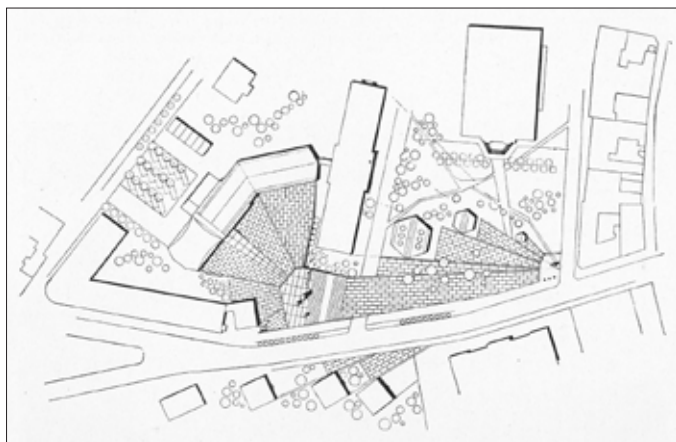
Ravnikarjeva arhitektura je prav nasprotno svojevrstna sinteza modernosti in tradicije, ali kot pravi Bernik, Ravnikarjevo stavbo odlikuje »dokončen obračun z izročilom in uveljavitev sodobne arhitekturne miselnosti, vendar ne na račun izničenja tradicije, saj

v popolnoma moderni zasnovi, ki vsebuje najnaprednejše prvine arhitekture okrog leta 1960 v svetu, živo čutimo duha tistih določilnic naše stavbne dediščine, ki še zmerom polno zvenijo v besednjaku sodobnega oblikovalca in načrtovalca.«³

Če so tedaj arhitekti v svetu odklanjali klasicizem kot izraz anahronizma, je nasprotno Ravnikar videl klasično arhitekturo kot temelj k uveljavitvi moderne arhitekture, s tem pa tudi k drugačnemu, pozitivnemu vrednotenju Plečnikovih ljubljanskih del, ki jih je tedanja arhitekturna kritika ocenila kot manjvredna v primerjavi z njegovim dunajskim in praškim opusom: »Neverjetna moč neoklasicizma, ki je pogнал na tolikih krajih in s tako različnimi temperamenti in razpoloženji, je tudi Plečnika pripeljala do vrhunskih realizacij ...«⁴ Ravnikar je opozarjal, da ne le Plečnikova arhitektura, temveč tudi najbolj avantgardna dela 20. stoletja nazorno kažejo trajno moč klasične discipline. Gre za prepričanje, da je klasična disciplina izhodišče arhitekturnega znanja, saj kot pravi Ravnikar, arhitektura druge discipline nima.⁵

Tudi Ravnikarjev interes za kulturno specifični značaj arhitekture moramo videti v luči nadaljevanja Plečnikovih prizadevanj. Zavzemal se je za arhitekturo kot svojevrstno sintezo univerzalnih načel in regionalnih posebnosti. V domačem stavbnem izročilu ni iskal formalnih zgledov, temveč aktualnost tradicionalne gradnje. Občudoval je njeno avtentičnost in racionalnost ter konstrukcijsko iskrenost in prostorsko logiko. Opozarjal je na elementarnost ljudskega stavbarstva, ki je »presenetljivo blizu iskanju sodobne arhitekture.«⁶ Prav z dvoransko zgradbo MO Kranj je predstavil svojo vizijo regionalizma, ki ni sentimentalni ali populističen. Ravnikarjev zelo oseben in izviren dialog moderne arhitekture s tradicijo uvršča njegovo arhitekturo med pionirska dela t. i. kritičnega regionalizma, kot ga je utemeljil Kenneth Frampton desetletja kasneje z besedami, da je »osnovna strategija kritičnega regionalizma posredovati med vplivom univerzalne civilizacije in elementi, izhajajočimi posredno iz posebnosti določenega kraja.«⁷

Zasnova širšega kompleksa MO Kranj, ki ga sestavlja več stavb in zapolnjuje prostor med staro občinsko stavbo, imenovano Landrat, in stanovanjskim blokom Pokojninskega zavoda (arhitekta

Ravnikar, MO Kranj, Natečajni projekt – situacija

Vladimirja Šubica, zgrajenim leta 1929), je rezultat prvonagrajene rešitve internega natečaja za razširitev poslopja tedanjega Okrajnega ljudskega odbora leta 1955. Ravnikar je v obrazložitvi projekta zapisal: »Natečajni projekt je reševan po naslednjih vidikih: zgradba je v bistvu razširitev in dopolnitev obstoječe s tem, da se poveča kapaciteta uradnih prostorov in pridobe reprezentančni, čeprav skromni prostori, kot vizualna manifestacija pomembnosti Kranja kot jedra nove upravne ureditve. Projektant stoji pred dvema nalogama: dobro povezati staro z novim, obenem pa dati popolnoma nov ambient, ki ne bo več spominjal niti na značilno okolje predvojnih Sokolskih domov, še manj pa na nemški Landrat. Zato se v projektu nove pisarne priključujejo na stare v sredi stare zgradbe ob stopnišču, zgradba sama pa se v loku razvija proti stanovanjskim blokom bivšega Pokojninskega zavoda tako, da nastane nov prostor, ki se odpira proti vogalu ob Blejski cesti. Tako pridobimo nov urbanistični ambient, kjer moramo spraviti v sklad javno zgradbo z obstoječo stanovanjsko.«⁸

Prav predlog za ureditev manjšega svečanega trga je izpostavila kot posebno kvaliteto tudi ocenjevalna komisija natečaja: »Projektant predlaga zanimivo urbanistično rešitev novega upravnega centra. Skupščinski objekt odmika od glavne prometne žile in s tem ustvarja notranjo reprezentativno, dvignjeno ploščad s spomenikom NOB, en del obstoječega trga pa povezuje z omenjeno ploščadjo, medtem ko drug del ureja kot park z nizkimi paviljoni, ki zakrivajo slabo arhitekturo obstoječega OLO.«⁹

Že iz natečajnega elaborata je razvidno, da je Ravnikarju širši kontekst prostora pomenil izhodišče arhitekturnega koncepta, obenem pa je s stavbami oblikoval tudi odprt mestni prostor. Tudi

to je odklon od modernizma t. i. internacionalnega stila, ko se je arhitektov ustvarjalni napor usmeril k obravnavi ločenega, povsem avtonomnega objekta, neodvisno od sosednjih stavb in zunanjega prostora. Pozornost arhitektov modernizma je bila namenjena individualni stavbi, manj ali skoraj nič pa njeni okolici, odnosu do sosednjih objektov in oblikovanju odprtega prostora med stavbam. Načelo funkcionalnosti je postalo osrednje, če ne kar edino vodilo oblikovanja. Gradnja je bila zato fragmentarna, brez navezav na širše okolje.

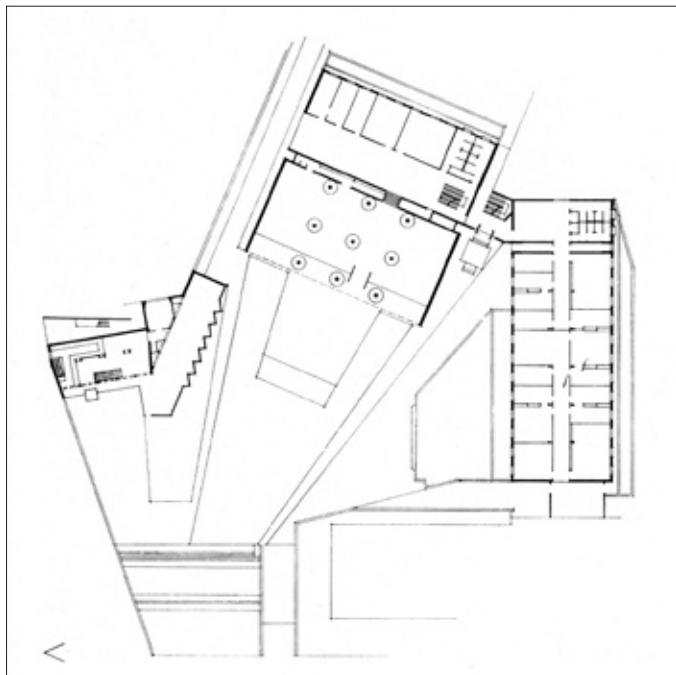
Nov objekt občinske stavbe, postavljen v severozahodni vogal Slovenskega trga, je skupaj s staro zgradbo občine (1943) ter Narodnim domom (zgrajenim leta 1923 po načrtih arhitekta Ivana Vurnika, s predelano fasado po 2. svetovni vojni) pomenil obenem tudi izhodišče širšega urbanističnega koncepta novega poslovno upravnega središča Kranja. Tudi tega je zasnoval Ravnikar nekaj let kasneje z dvema prvonagrajenima natečajnima projektoma. V območju pred vstopom v staro mestno jedro so bili po njegovih načrtih zgrajeni še trije objekti, podružnica banke (zgrajena 1962, tedaj Narodne banke SRS), hotel Creina (1970) in trgovska hiša Globus (1973, ki je bila pred nekaj leti spremenjena v mestno knjižnico).

Natečajni projekt za stavbo OLO Kranj je v letih izdelave končnih načrtov doživel radikalne spremembe. Če je bil v natečajnem predlogu nov objekt občine zasnovan v enem stavbnem volumnu, ki postoma prehaja od anonimnega pisarniškega značaja k likovno poudarjeni kompoziciji dvoranskega dela, je kasneje Ravnikar celoto razdelil v štiri po namenu in obliki različna stavbna telesa, ki oklepajo zunanji prostor. Posebej je izpostavil nekoliko višji dvoranski objekt z reprezentančnimi prostori kot samostojen arhitekturni volumen, ki s svečano fasado opredeljuje hierarhijo širšega prostora. Na vzhodni strani je dodal nižji trietažni pisarniški trakt, ki se navezuje na obstoječo občinsko stavbo, z druge, z zahodne strani pa je predvidel štirinadstropni prizidek stanovanjskemu bloku Pokojninskega zavoda, ki zaključuje stavbni niz ob Koroški cesti, obenem pa je s pritličnim paviljonom kavarne zamejil zahodno stranico novonastalega odprtega prostora. Klasična simetrija osrednje stavbe je s tem dobila svoj komplement v asimetriji širše prostorske kompozicije. Na ta način je ustvaril popolnoma nov in zaključen ambient mestnega središča, z nekoliko dvignjenim reprezentančnim trgom ter poudarjenim dvoranskim objektom, ki določa vizualno os prostora.

Šotorasta dvokapna streha, ki prekriva osrednji objekt, je obenem najbolj elementaren simbol zavetja, v tem primeru mestne hiše kot doma širše skupnosti.

Razvoj projekta od natečajne rešitve do realizacije zelo nazorno kaže pot od modernizma internacionalnih kanonov k kritičnemu regionalizmu. Na to je nedvomno vplival tudi Ravnikarjev interes za skandinavsko arhitekturo in zlasti Aaltovo delo, kar je opaziti predvsem v zasnovi reprezentančnega trga in povezavi odprtih prostorov.¹⁰ Ravnikar je že v času študija na Dunaju, s skupino študentov obiskal Švedsko in tudi kasneje večkrat poudarjal, da so nam skandinavske dežele glede kulture, merila, gospodarske moči in geografske lege na obrobju bližje kot velike države srednje Evrope, Nemčija, Francija, Anglija ... Zato je tudi svoje študente spodbujal, da se po končanem študiju dodatno strokovno izpopolnjujejo v Skandinaviji. Vpliv skandinavske arhitekture je moč opaziti v številnih Ravnikarjevih projektih in delih njegovih študentov, že v dvoranski stavbi MO Kranj pa poleg omenjene obravnave odprtega prostora, zelo očitno tudi v notranjosti, v arhitekturnih detajlih, pri lesenih fasadnih oblogah, v oblikovanju svetil, ograj, držal, kljuk ipd.

Arhitekturo celotnega občinskega kompleksa odlikuje jasna, geometrijsko pravilna zasnova, ki se odziva na obstoječe objekte in odprte prostore v neposredni okolici. Skupna značilnost vseh stavb je enostavna organizacija prostorov, izrazita konstrukcijska logika,

Tloris pritličja kompleksa MO Kranj

uporaba domačih, avtentičnih materialov in premišljeni, skromni detajli. Tlorisna zasnova osrednjega, dvoranskega objekta je kvadrat (29×29 m), ki je deljen na dva dela. Južni dvoetažni del je namenjen sprejemni dvorani v pritličju in trem sejnim dvoranam v nadstropju. V severni polovici stavbe, s tremi nižjimi etažami, so pisarne za vodstvene službe občinske uprave. Med obema deloma stavbe je ozek pas servisnih prostorov.

Tudi fasadni ovoj iz vidnega betona, ki ponazarja konstrukcijsko logiko stavbe, uvršča dvoranski objekt MO med pionirska dela v območju tedanje Jugoslavije. Poleg betona prevladujejo na glavni fasadi zasteklitve v tankih profilih, v notranjosti so uporabljeni domači materiali, kamen v sprejemni dvorani in lesene stenske in stropne obloge v sejnih dvoranah in pisarnah. Lesene obloge

Fasada stavbe izraža njeno konstrukcijsko logiko (Foto Janez Kališnik)

zgubanega ovoja dvoran z drevesnimi strukturami svetil ustvarjajo elegantno in svečano, a obenem prijazno, skoraj domače vzdušje. Tri dvorane, velika v sredini in dve manjši z vsake strani, so deljene s pomičnimi predelnimi stenami, ki omogočajo poljubno delitev ali združevanje posameznih dvoran.

S postavitvijo simetrično zasnovanega dvoranskega objekta v os širše kompozicije je Ravnikar ustvaril izrazito dominantno v širšem prostoru. Izvirna, plastično oblikovana konstrukcija je temeljno vodilo prostorskega koncepta, saj narekuje razmerja, ritem in merilo celote, obenem pa artikulira tudi zunanost stavbe. Enotnost oblike in konstrukcije je bila izhodiščna tema tudi drugih Ravnikarjevih del. Zato konstrukcije ni oblačil. Osnovni volumen stavbe, ki ga podpirajo gobasti stebri v pritličju in stranska zidova, je dvignjen. Nad njim lebdi dvokapna streha v obliki zgubane samonosne plošče. Prav sodobna interpretacija strehe je ena osrednjih tem in pogosto najbolj dinamično oblikovan element Ravnikarjeve arhitekture. Teža strehe se preko dveh vzdolžnih nosilcev v obliki črke »V« prenaša na štiri slope, ki so nameščeni na zunanosti objekta. Tudi stropna konstrukcija dvoran je z jeklenimi vezmi obešena z strehe. Tako je celotno nadstropje v notranjosti povsem brez podpor. Velika panoramska okna ponazarjajo transparentnost dogajanja v notranjosti in s tem javni značaj objekta.

Racionalna, nadvse inventivna in likovno dovršena zasnova stavbe, je izjemno moderna, a obenem presenetljivo klasična, osno simetrična in tripartitna. Načelom klasične strogosti kljubujeta le pritlični steber v osi objekta in asimetrično postavljen glavni vhod v stavbo. Njeno pročelje je svojevrstna, modernistična parafraza klasičnega templja.

Plastično oblikovana konstrukcija v času gradnje (avtor fotografije neznan)

V nasprotju z ustaljenimi predstavami, da je moderna arhitektura utemeljena na zanikanju tradicije, je Ravnikar poudarjal, da so tudi najvidnejši arhitekti modernizma, kot so Loos, Mies, Gropius, Aalto in drugi, pravzaprav klasicisti, in da si tudi Le Corbusier »ni mogoče misliti brez zelo obširnega in temeljitega poznavanja zakonov in pravil klasičnega ideala, čeprav jih uporablja revolucionarno, novatorsko in avantgardno.«¹¹ In prav dvoranska zgradba občine najboljše ponazarja Ravnikarjevo razumevanje klasičnega ideala, ki je nekakšna kombinacija popolnosti čiste, pravilne geometrije in konstrukcijske ekspresivnosti. Čeprav je bil pripadnik moderne arhitekture, je v času funkcionalizma, ki ni bil naklonjen tradiciji, poudarjal pomen klasičnega ideala: »Ravnati se po klasičnem idealu pomeni prvič in najprej sprejeti omejitve v korist kvalitete, manj pa kvantitete – ne toliko materialne kot one, ki jih nalaga človeška misel...«¹²

Objekt ima vse temeljne značilnosti modernistične arhitekture: izrazito konstrukcijsko logiko, dvignjen, lahkoten volumen namesto tradicionalno poudarjene teže objekta, geometrijsko urejen, abstrakten izraz, brez uporabe okrasja, vendar so v sodobni zasnovi in moderni konstrukciji prisotne sledi ljudskega stavbarstva: dvokapna streha, uporaba domačih materialov, skromni in preišljeni detajli, enostavna organizacija notranjega prostora in zadržana svečanost.

Tako kot Plečnik, je tudi Ravnikar odkrival lepoto ljudske umetnosti: »Pomislimo samo na elementarnost naše regionalne ljudske arhitekture, ki je rasla kot plod tisočletnega boja z naravo. Vsepovsod od Alp do Panonije, je del narave same, prvotna, sveža in močno izrazita ...«¹³ Obenem je opozarjal, da nas je Plečnik naučil ceniti domače kulturne vrednote. Plečnik ni izumljal slovenskega sloga, temveč je, kot pravi Ravnikar, »preorientiral slovensko arhitekturo na jug« in na ta način »zgradil močan jez proti vdiranju nemškega vpliva. Brez njegovega dela ne bi imela slovenska arhitektura svoje svojske barve, ki je tudi sestavni del naše kulturne fiziognomije.«¹⁴

A Ravnikarja ni zanimal le domač izraz arhitekture. V našem stavbnem izročilu ni videl formalnih zgledov, temveč aktualnost tradicionalnega načina gradnje, njeno elementarno konstrukcijsko in prostorsko logiko, ki je temelj avtentičnosti arhitekture v vsakem času, torej tudi v obdobju moderne. Njegov interes ali raje čut za zgodovino je pristen, širok in večplasten. Najlaže ga opišemo z besedami T. S. Eliota: »Tradicija ima mnogo širši pomen. Ni je moč podedovati, pridobiti jo je možno le s trdim delom. Predpostavlja predvsem čut za zgodovino /.../ in čut za zgodovino terja razumevanje, ne le preteklosti minulega, temveč njegove sedanosti ...«¹⁵

Stavba MO Kranj z neposredno okolico, kmalu po dokončanju
(Foto Janez Kališnik)

Ob dokončanju stavbe je Ravnikar zapisal: »Ali sme projektant želeti, da bi gledalec videl njegovo delo tako, kot je v bistvu bilo mišljeno? /.../ Nastopajoče meščanstvo se je že od srednjega veka ponašalo z lepoto in znamenitostjo mest kot celoto in še posebno s pomembnimi zgradbami v toliko občudovanem medsebojnem izpopolnjevanju med življenjem in oblikami. Tako je projektant tudi za današnji čas kljub vsem subjektivnim in objektivnim težavam skušal napraviti nekaj podobnega: reprezentativno zgradbo, ki se ne bi odmaknila od sodobnega funkcionalnega načina grajenja, te velike pridobitve po obnovi iskrene arhitekture, pa bi se vendar nosila, kot je za tak objekt potrebno, bolj svečano, nedeljsko. Deli arhitekture so zato hote bolj čitljivi, jedro vsega je vidna dvorana in njena notranjost s trga, streha je poudarjena podobno kot svečano pokrivalo pri nedeljski obleki, vhodna vrata so težka itd., skratka, praktične, uporabne forme s simbolno vrednostjo. Če najde gledalca, ki ima rad delo, ki se dvigne, čeprav še za tako malo, in z njim za trenutek tudi on sam, je arhitektura izpolnila nekaj več, kot da je postala golo uporabna. In taka tudi na svoj, čeprav malo teže pristopen, zato pa močnejši način zrcali družbo.«¹⁶

S povsem izvirno interpretacijo temeljnih načel klasične arhitekture, v kombinaciji s konstrukcijskimi principi in prostorskimi zasnovami domačega ljudskega stavbarstva, je Ravnikar uspel ustvariti moderno arhitekturo s svojstveno kulturno identiteto, ki je v mestnem prostoru Kranja presenetljivo samoumevna. Prav tovrstna pripadnost prostoru kaže, da stavba MO Kranj ni tipičen modernističen objekt, ki stoji avtonomno v prostoru, temveč objekt, ki ga odlikuje lokalno prilagojena arhitektura.

In ne nazadnje je dvoranska stavba MO Kranj tudi najbolj natančna ilustracija Ravnikarjevih arhitekturnih nazorov. Tistih značilnosti, ki jih je posredoval v šoli svojim učencem. Zato je to delo postalo merilo, norma in zgled do danes najmočnejši generaciji slovenskih arhitektov (Savin Sever, Stanko Kristl, Oton Jugovec, Milan Mihelič, Janez Lajovic, Majda Dobravec Lajovic, Miloš Bonča, Grega Košak idr.). Njihova dela ne kažejo formalnih sorodnosti, kar je bil upravičen prigovor Plečnikovi šoli, temveč so raje zelo očiten izraz sorodnih nazorov in iskanj. V nasprotju s Plečnikovo šolo, ki je temeljila predvsem na učiteljevem geniju, je bila Ravnikarjeva šola sistematična, usmerjena v raziskovanje arhitekture. Skupna značilnost del njegove šole je inventivna, pa vendar izjemno racionalna, geometrijsko urejena arhitekturna zasnova, logična in drzna plastično oblikovana konstrukcija, ki določa konceptualno izhodišče stavbe in njeno arhitekturno ekspresijo, uporaba avtentičnih materialov in premišljenih detajlov, predvsem pa sinteza modernističnih načel ter regionalne stavbne tradicije. Prav te značilnosti so postale tudi prepoznavna odlika slovenske arhitekture dvajsetega stoletja.

OPOMBE

- 1 Nace ŠUMI, Dve razstavi slovenske moderne arhitekture, *Sinteza* 10–11, 1968, str. 10.
- 2 Stane BERNIK, Oris sodobne arhitekture v Kranju, *Sinteza* 17, 1970, str. 14.
- 3 BERNIK (op. 2), str. 13.
- 4 Edvard RAVNIKAR, Vitalnost Plečnikovega neoklasicizma, AB – *Arhitektov bilten* 62/63, 1982, str. 7.
- 5 Aleš VODOPIVEC, Pogovor z Edvardom Ravnikarjem, *Nova revija* 35–36, 1985, str. 295.
- 6 Edvard RAVNIKAR, Sedem naglavnih grehov naše arhitekture, *Sodobnost* 10, 1963, str. 924.
- 7 Kenneth FRAMPTON, Nasproti kritičnemu regionalizmu: šest točk v prid arhitekturi odpora, AB – *arhitektov bilten* 117/118, 1993, str. 87, več o tem: Aleš VODOPIVEC, Arhitektura v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v Kranju, *Kranjski zbornik* 2015, Mestna občina Kranj, 2015, str. 163–169.
- 8 Edvard RAVNIKAR, Avtorjeva obrazložitev, v: Interni natečaj za novo poslopje Okrajnega ljudskega odbora v Kranju, *Arhitekt* 17, 1955, str. 32.
- 9 Prav tam, str. 32.
- 10 BERNIK (op. 2), str. 13.
- 11 Edvard RAVNIKAR, Razmišljanje ob Omahnovi knjigi, AB – *Arhitektov bilten* 30/31, 1976, str. 7.
- 12 Prav tam.
- 13 RAVNIKAR (op. 6), str. 924.
- 14 Edvard RAVNIKAR, Arhitekt Jože Plečnik 76-letnik, *Slovenski poročevalec*, IX, 24. 1. 1948, št. 20.
- 15 Thomas Stearns ELIOT, Tradition and Individual Talent, v: isti, *Selected Essays*, Harcourt, Brace and Comp., New York, 1950, str. 4.
- 16 Edvard RAVNIKAR, Zgradba Okrajnega ljudskega odbora, *Arhitekt* 2, 1960, str. 17–18.

NATURA 2000 – OBMOČJA V MESTNI OBČINI KRANJ

SPLOŠNO O OMREŽJU NATURA 2000

Natura 2000 (v nadaljevanju N2) je največje omrežje varovanih območij narave na svetu. Pokriva 18 % kopnega in 6 % morskega teritorija Evropske skupnosti. Njen cilj je zagotoviti dolgoročno ohranjanje najbolj pomembnih in ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter habitatnih tipov. Temelji na dveh direktivah: Direktivi o pticah (DP) in Direktivi o habitatih (DH).¹

DH zagotavlja varstvo številnih redkih, ogroženih ali endemičnih živali in rastlin ter redkih in značilnih habitatnih tipov. Območja, določena po DH, se imenujejo posebna ohranitvena območja (special areas of conservation – SAC). DP varuje 500 prostoživečih vrst ptic, s posebnim poudarkom na varstvu migratornih vrst, ki zahtevajo tudi čezmejno/meddržavno varstvo. Območja, določena po DP, se imenujejo posebna območja varstva (special protection areas – SPA).

Rastlinske in živalske vrste ter habitatne tipe (v nadaljevanju: HT), varovane z obema direktivama, imenujemo kvalifikacijske vrste. Nekatere med njimi (prioritetne vrste) so deležne posebnega varstva, označene so z zvezdico (*).

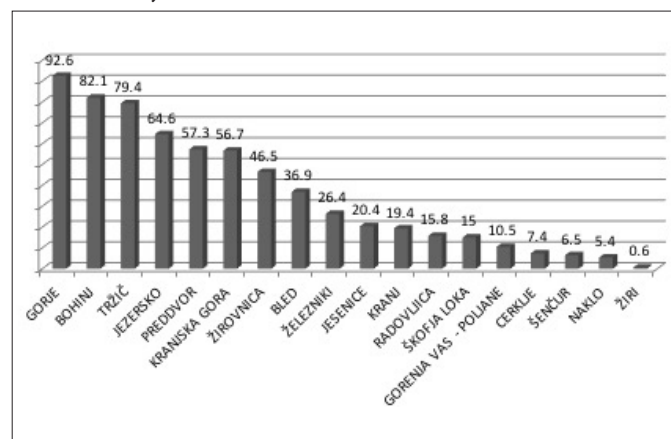
N2 ni omrežje strogih naravnih rezervatov, kjer bi bile onemogočene človeške aktivnosti. Čeprav vključuje nekaj naravnih rezervatov, ostaja večina teritorija omrežja v zasebni lasti. Princip varstva narave je osredotočen na ljudi, ki upravljajo in ohranjajo naravo. Države članice Evropske skupnosti morajo zagotoviti, da so območja N2 ustrezno upravljana: ekološko in ekonomsko.²

V Sloveniji je omrežje N2 leta 2004 povzel Zakon o ohranjanju narave. Takrat so bila določena tudi območja N2 v Sloveniji. Določenih je bilo 355 območij, 324 na podlagi DH in 31 na podlagi DP v skupni površini 7.681 km², od tega 7.675,5 km² na kopnem in 5,5 km² na morju, kar je 37,46 odstotkov površine Slovenije. Območja se pretežno prekrivajo, saj je več kot polovica površin, predlaganih na podlagi DH, znotraj predlaganih posebnih varstvenih območij po DP. Gozdovi pokrivajo 71 odstotkov površine območij N2, nad gozdno mejo je 5 odstotkov, kmetijskih zemljišč in zemljišč v zaraščanju je 23 odstotkov, voda je en odstotek, pozidanih površin pa dva odstotka. V zavarovanih

območjih (npr. Triglavski narodni park, naravni rezervat Zelenci ipd.), torej na območjih že varovanih s slovenskim sistemom varstva narave, je 29 odstotkov površine območij N2.³

V gorenjski statistični regiji območja N2 pokrivajo 44,3 odstotka celotne površine. Občine z največjim deležem površine so Gorje (92,6 %), Bohinj (82,1 %) in Tržič (79,4 %) (Petkovšek, 2017).

Graf 1: Delež površine območij N2 glede na površino občin na Gorenjskem

V Mestni občini Kranj (MOK) je šest N2 območij, ki pokrivajo 19,4 % njene površine, od tega jih je pet varovanih po DH (17,2 %) in eno pod DP (2,2 %). To jo postavlja na 115. mesto v primerjavi z ostalimi 212 občinami v Sloveniji (Petkovšek, 2017).

OBMOČJA NATURA 2000 V MESTNI OBČINI KRANJ

Grad Brdo – Preddvor (površina: 582 ha): območje pokriva tri geografske enote, in sicer območja glinokopnih jezer na Bobovku, protokolarni kompleks Brdo (območje grajskega kompleksa in gozda Dobrave) ter močvirno območje Blata pri Preddvoru.

Sibirske perunike na Blatih pri Preddvoru, del območja Grad Brdo – Preddvor

Karavanke (23.900 ha): veliko območje, ki pokriva gorsko verigo od Dovške Babe do vključno celotne storžiške skupine, pretežno nad 900 m nad morjem. V MOK pokriva JZ pobočje Storžiča ter južno pobočje Tolstega vrha, kjer se meja spusti do Golnika oziroma nadmorske višine 700 m.

Nakelska Sava (120 ha): vključuje strugo, brežine in obvodne ravnice Save in Tržiške Bistrice od njenega širšega območja sotočja

do Okroglega. V MOK pokriva desni breg Save od Nove vasi pri Zgornji Besnici do Spodnje Besnice.

Bidovčeva jama (154 ha): območje leži v gozdnatem območju zahodno od Zgornje Besnice. Predstavlja sistem sedmih jam in brezen, med katerimi sta najbolj znani Bidovčeva luknja in Jeralovo brezno.

Gozd Kranj – Škofja Loka (1.944 ha): obsega gričevnat svet med Kranjem in Škofjo Loko, zahodno od Bitenj, prepreden s številnimi hudourniškiimi grapami in potoki. Območje je pretežno poraslo z gozdom. K večji pestrosti habitatov prispevajo manjše jase in travniki predvsem na jugozahodnem delu.

Jelovica (9767 ha): zakrasela gozdna planota na nadmorski višini 1.000 do 1.400 m. Značilno podobo ji dajejo predalpski gozdovi bukve, jelke in smreke, na nekaj območjih so bili v preteklosti izkrceni pašniki. Ornitološko je Jelovica pomembna zaradi številnih gozdnih vrst. Severna in južna skalna pobočja so domovanje sokola selca in planinskega orla. Na teritoriju MOK je manjši del Jelovice – območje Podbliške gmajne, ki sega proti vrhu Rajh (1227 mnm).

Vsa območja N2, razen Bidovčeve jame, segajo tudi izven območja MOK. Navedene površine veljajo za celotna območja.

Prodišča in obvodni logi na območju Nakelske Save

KVALIFIKACIJSKE VRSTE IN HABITATNI TIPI

Na območju MOK omrežje N2 varuje 4 rastlinske vrste, 20 živalskih vrst (od njih 3 prioritete) in 13 HT (4 prioritete).

Tabela 1: Kvalifikacijske vrste in HT v območjih N2

KV/HT	Grad Brdo – Preddvor	Karavanke	Nakelska Sava	Bidovčeva jama	Gozd Kranj – Škofja Loka	Jelovica
Zoisova zvončica (<i>Campanula zoysii</i>)		×				
lepi čeveljc (<i>Cypripedium calceolus</i>)		×				
kranjska sita (<i>Eleocharis carniolica</i>)					×	
močvirski meček (<i>Gladiolus palustris</i>)		×				
* navadni koščak (<i>Austropotamobius torrentium</i>)	×	×			×	
* metulj črtasti medvedek (<i>Callimorpha quadripunctaria</i>)	×		×		×	
mali podkovnjak (<i>Rhinolophus hipposideros</i>)	×			×		
ozki vrtenec (<i>Vertigo angustior</i>)	×					
močvirski cekinček (<i>lycaena dispar</i>)	×					
močvirski krešič (<i>Carabus variolosus</i>)		×				
* hrošč alpski kozliček (<i>Rosalia alpina</i>)		×				
hribski urh (<i>Bombina variegata</i>)					×	
veliki studenčar (<i>Cordulegaster heros</i>)					×	
koconogi čuk (<i>Aegolius funereus</i>)						×
planinski orel (<i>Aquila chrysaetos</i>)						×
gozdni jereb (<i>Bonasa bonasia</i>)						×
divji petelin (<i>Tetrao urogallus</i>)						×
črna žolna (<i>Dryocopus martius</i>)						×
triprsti detel (<i>Picoides tridactylus</i>)						×
sokol selec (<i>Falco peregrinus</i>)						×
kozača (<i>Strix uralensis</i>)						×

KV/HT	Grad Brdo – Preddvor	Karavanke	Nakelska Sava	Bidovčeva jama	Gozd Kranj – Škofja Loka	Jelovica
mali skovik (<i>Glaucidium passerinum</i>)						×
sulec (<i>Hucho hucho</i>)			×			
kapelj (<i>Cottus gobio</i>)			×			
* ruševje z vrstama <i>Pinus mugo</i> in <i>Rhododendron hirsutum</i>		×				
alpiska in subalpiska travišča na karbonatnih tleh		×				
* vrstno bogata travišča s prevladujočim navadnim volkom (<i>Nardus stricta</i>)		×				
bukovi gozdovi (<i>Luzulo-Fagetum</i>)		×				
karbonatna skalna pobočja z vegetacijo skalnih razpok		×				
karbonatna melišča od montanskega do alpskega pasu (<i>Thlaspietea rotundifolii</i>)		×				
karbonatna melišča od montanskega do alpskega pasu (<i>Thlaspietea rotundifolii</i>)		×				
* srednjeevropska karbonatna melišča v submontanskem in montanskem pasu		×				
ilirski bukovi gozdovi (<i>Fagus sylvatica (Aremonio-Fagion)</i>)		×				
alpske reke in zelnata vegetacija vzdolž njihovih bregov			×			
* obrečna vrbovja, jelševja in jesenovja (mehkolesna loka)			×			
ilirski hrastovo belogabrovi gozdovi (<i>Erythronio-carpinion</i>)			×			
jame, ki niso odprte za javnost			×			

OSNOVNE BIOLOŠKE ZNAČILNOSTI, EKOLOŠKE ZAHTEVE IN OKVIRNA NAHAJALIŠČA VRST IN HABITATNIH TIPOV

V nadaljevanju so opisane biološke značilnosti, ekološke zahteve ter okvirna nahajališča vrst, katerih varstvo najbolj pomembno sooblikuje območja N2 v MOK, njihovo upravljanje in razvoj.

Navadni koščak (*Austroptamobius torrentium*)

Koščak je najmanjši evropski potočni rak. Telo je običajno rjavih barv, spodnja stran škarij je svetla, po navadi rjavkasto obarvana in nikoli rdeča. Doživi lahko 8 let. Koščak živi večinoma v tekočih vodah, le na nekaj lokacijah po Evropi tudi v stoječih. Živi v potokih z manj strmca, v tistih z večjim strmcem pa mora biti tok

na mikrolokaciji počasnejši. Pogostejši je na stabilnejši podlagi, ki je manj podvržena eroziji, v tipičnih hudournikih pa ga ne bomo našli. V Sloveniji je Kolpa največja reka, v kateri živijo koščaki. Dno naj bi bilo kamnito ali prodnato, redkeje mivkasto, peščeno ali muljasto (Govedič et al., 2007).

V MOK ga najdemo v treh N2 območjih: v potokih Škofjeloškega hribovja, kompleksa Brdo in predgorja Storžič.

Koščaki so bili najdeni v ribnikih št. 3 in št. 7 protokolarnega objekta Brdo (Geister 2004), v ribnikih št. 5, št. 9 in št. 11 pa v letu 2009 niso bili najdeni.

Koščaki so bili najdeni tudi v levem pritoku Selske Sore, v Moškriškem potoku, ki je vključen v N2 območje Gozd Kranj – Škofja Loka (SI3000100) (Govedič et al., 2007).

Navadni koščak

Med glavne dejavnike ogrožanja avtohtonih potočnih rakov štejemo:

- vnos tujerodnih vrst in bolezni, ki jih te prenašajo,
- onesnaževanje voda s pesticidi in gnojili,
- slabšanje življenjskega prostora (gradnja pregrad, odzemi vode, regulacije, hidromelioracije, osuševanje) (Govedič et al., 2007).

Glavne usmeritve za ohranjanje ugodnega stanja populacij raka koščaka v N2 območjih MOK so ohranjanje strukturirane struge in brežin potokov, prodnatega in skalnatega dna, preprečevanje izsušitve potokov, naravno razmerje hitro in počasi tekočih delov potokov, naravna hidromorfologija, ohranjanje obrežne vegetacije, naravna biocenoza vodotoka, nefragmentiran habitat ter nizka vsebnost hranil v vodotoku.

Črtasti medvedek (*Callimorpha quadripunctaria*)

Metulj črtasti medvedek je razširjen v gozdnih habitatih večjega dela Evrope. V Sloveniji je vrsta splošno razširjena, najpogostejša pa je v gozdnatih predelih, na primer na Kočevskem, Pohorju, Polhograjskem in Škofjeloškem hribovju ter v predgorju Alp. Vrsta poseljuje različne gozdne habitate, vendar z izrazito preferenco do presvetljenih vlažnih gozdnih robov in poti ter ruderalne habitate z gozdnim zaledjem. Za prehranjevalni habitat odraslih osebkov je značilna prisotnost visokih steblik ob gozdnih robovih, še posebej konjske grive (*Eupatorium cannabinum*), smrdljivega bezga (*Sambucus ebulus*) in različnih osatov (*Cirsium* spp.) (SBN 2000). Gosenice so polifage in se v prvih stadijih prehranjujejo z listi različnih metuljnic, mrtvimi koprivami (*Lamium* spp.), grinti (*Senecio* spp.) in vrbovci (*Epilobium* spp.) ter drugimi zelišči v podrasti (De Freina & Witt 1987, SBN 2000). Prezimijo kot mlade gosenice, ki se spomladi hranijo na grmovnicah in drevju, predvsem

na leski (*Corylus avellana*), vrbah (*Salix* spp.), hrastih (*Quercus* spp.) in kosteničevju (*Lonicera* spp.). Gosenice se zabubijo v rahlem svilnatem kokonu nad tlemi (SBN 2000). Odrasli metulji so dnevno aktivni, vendar ob vročih poletnih dneh čez opoldne počivajo ali se prehranjujejo bolj v senčnih delih habitata (Verovnik et al., 2008).

V Sloveniji je vrsta splošno razširjena in ni ogrožena. Glavni dejavniki ogrožanja so redna košnja gozdnih robov in robov cest, promet, raba insekticidov na travnikih z gozdnim robom in izginjanje medonosnih rastlin zaradi intenzivnega zaraščanja (Verovnik et al., 2008).

V MOK je črtasti medvedek prisoten v kompleksu Brdo, Škofjeloškem hribovju in Nakelski Savi. Trenutno stanje gozdov na teh območjih in širše je v prid vrsti: ob žledolomu in vetrolomih so se v gozdnih ustvarile številne presvetlitve, gozdne jase in površine v gozdni obnovi. Nasprotno ji intenzivno krčenje gozdnih robov v kmetijske namene in zato njihova nestrukturiranost na zeliščni, grmovni in drevesni del vrsti, niso v prid.

Mali podkovnjak (*Rhinolophus hipposideros*)

Mali podkovnjak je najmanjši netopir v skupini podkovnjakov, njegov trup z glavo meri 4–5 cm. Ime ima po nenavadni kožnati tvorbi okrog nosnic, ki ima obliko konjske podkve. Ušesa so velika, koničasta, dlaka je fina in svilnata, po hrbtu sivkasto rjava, po trebuhu nekoliko svetlejša, letalna opna je tanka in temna. V zatočišču prekrijejo telo z zloženimi krili. Mali podkovnjak živi v toplih zavetnih dolinah z listopadnim drevjem in grmičevjem, najbolj mu ustrezajo zakrasela območja s kraškimi jamami. Prehranjuje se z žuželkami, med katerimi prevladujejo nočni metulji, mrežekrilci in mladoletnice. Podnevi se zatekajo na podstrešja stavb, redkeje v jame. Kotišča v stavbah so žal pogosto izpostavljena človekovim posegom (od neustreznih prenov do vandalizma), kotijo pa v drugi polovici junija.

Mali podkovnjak je prisoten po celi Sloveniji, v MOK pa so znane kolonije v gradu Brdo, v cerkvi Sv. Egidija na Srednji Beli, cerkvi Sv. Marija na Rupi in v Bidovčevi jami.

V gradu kompleksa Brdo je bilo junija 2019 prešteti 20 odraslih osebkov in en mladič. Leta 2019 je potekala celovita obnova stavbe gradu Brdo, ki bi lahko okrnila kotišče. Zato je na prošnjo mag. Francija Jagodica (predstavnik upravljalca) 18. junija 2019 grad pregledal Center za kartografijo flore in favne. Njegovi sodelavci so bili pozorni na obstoječe preletne odprtine in na možne ukrepe za ohranitev kotišča med in po obnovi. Naročniku je bil v obliki zapisnika sestanka in zapisa v gradbeni dnevnik predan tudi predlog ukrepov za ohranitev kotišča (Presetnik et al., 2019).

Poleg ustrezno pestrega habitata z zadostno količino žuželk, s katerimi se prehranjuje, je za ohranjanje malega podkovernjaka ključna nezamreženost preletnih odprtih do kotišč in prilagojena razsvetljava. Neposredno ob kompleksu Brdo, na odseku ceste Predoslje–Kokrica mimo gradu, je bila v času priprave na prvo predsedovanje Slovenije EU postavljena intenzivna netopirjem neprilagojena javna razsvetljava, brez ustreznih časovnih omejitev in prilagojenih svetilk. Ob gradnji nogometnega centra Nogometne zveze Slovenije so bile upoštevane usmeritve za ohranjanje malega podkovernjaka, predvsem z vidika ustrezne regulacije osvetljevanja.

Sulec (*Hucho hucho*)

Sulec je največji sladkovodni salmonid in endemit donavskega porečja. Normalno zraste 60–120 cm, največ do 200 cm, in tehta do 18 kg. Največji ujet sulec je meril 2 m in tehtal 100 kg. Vretenasto telo je sivkasto, s temnimi pegicami, a brez živih barv, pokrito z drobnimi luskami. Mladi sulci živijo nekaj časa v manjših potokih in se z rastjo selijo v velike vodotoke. Odrasli živijo v večjih vodotokih z močnim pretokom. Zadržujejo se v matici struge. Sulec spolno dozori v 4.–5. letu starosti, ko doseže dolžino do 70 cm. V času drsti se seli v manjše pritoke, kjer se drsti v parih na prodatih tleh (litofilna drstnica). Samica izkoplje v prod za lastno dolžino dolgo, do pol metra globoko in prav toliko široko jamo. Vanjo odlaga ikre, samec pa jih sproti oplaja. Po končani drsti jamo zasuje s prodom in prepusti ikre vodni zibelci.

V Sloveniji je sulec prisoten v sotočju Save Dolinke in Bohinjke, v Savi od sotočja S. Bohinjke in S. Dolinke dolvodno, ter v porečjih Ljubljanice, Savinje, Krke, Kolpe, Sore in Mirne. Redek je v Dravi in pritokih, v Muri se je pričel ponovno pojavljati po izboljšanju kvalitete vode.

Kapelj je kvalifikacijska vrsta na območju Nakelske Save in pogost plen sulca.

Sulec je v Sloveniji ogrožen zaradi gradnje hidroenergetskih objektov za akumulacijami. V Savi se je njegov areal zmanjšal za več kot polovico. Dejansko je pogost le v nekaterih segmentih. Številčnost populacij je zelo odvisna od repopulacije. Poleg tega ga ogroža krivolov s podvodno puško (Bertok et al., 2003).

Za ohranitev sulca v naših vodah je pomembno ohranjati drstišča, ustrezno ihtiofavno (predvsem njegov plen podust), zadosten volumen voda, prehodnost jezov in pregrad, obrežno vegetacijo in naravno hidromorfologijo.

Iz biološke zbirke podatkov Zavoda za ribištvo RS (BIOS) je razvidno, da je na območju MOK sulec prisoten na Savi gorvodno od Majdičevega mlina. Slednji nima urejene ribje steze, ki bi omogočila selitev rib iz akumulacijskega bazena HE Mavčiče, kjer živi močna populacija podusti, ki je najpomembnejši plen sulca v tem delu porečja.

Hribski urh (*Bombina variegata*)

Telesna velikost odraslih hribskih urhov le izjemoma presega 5 cm. Najočitnejša značilnost njihove zunanosti je rumeno-črn do kovinsko siv lisast vzorec na trebušni strani telesa. Rumene lise na trebuhu so velike in povezane, rumena je prevladujoča barva. Hrbtina stran se spreminja glede na okolico in je lahko rjave, sive ali olivne barve. Posuta je z drobnimi žleznimi bradavicami, ki se končajo z izrazitim trnčkom, zato je hrbet na otip hrapav. Glava in trup sta sploščena, sprednji rob glave je topo zaokrožen. Hribski urh je v Sloveniji splošno razširjena vrsta in živi od nižin pa do montanskega pasu do gozdne meje.

Hribski urhi se razmnožujejo v plitvih občasnih vodah ali vodah z velikim nihanjem vodostaja (npr. v mlakah, kolesnicah in jarkih). Samci v času razmnoževanja lebdijo na vodni gladini in privabljajo samice z melodičnim oglašanjem. Pojejo od popoldneva vse do polnoči, pozno spomladi, ko je paritvena aktivnost na vrhuncu, pa tudi nepretrgoma cel dan. Oglašajo se le v jasnem vremenu in ob brezvetrju. Glavno obdobje razmnoževanja se prične v drugi polovici maja in traja do sredine julija. Samica odlaga mrest v plitvo vodo, do globine 30 cm. Mrest v več rahlih majhnih skupkih pritrdi na vodne rastline ali v vodo segajoče bilke obrežnih vrst v različnih delih mlake. Hribski urhi se tako lahko v primernih letih razmnožujejo večkrat, v neugodnih letih pa se lahko sploh ne razmnožujejo. Paglavci se hranijo z zelenimi in kremenastimi algami ter železovimi bakterijami. Po preobrazbi se mladi osebki razkropijo tudi do 1 km daleč od mrestišča. Dosežejo povprečno starost okrog 12 let, nekateri osebki v naravi pa so stari tudi 20 let (Poboljšaj et al., 2011).

Hribski urh

Hribskega urha je mogoče najti po vseh večjih gozdovih MOK, kjer za vodo neprepustna podlaga omogoča nastajanje luž. Predvsem je pogost v dolinah in depresijah Udinboršta, najraje pa se zadržuje v kolovoznih lužah.

Aktivnega varstva v okviru omrežja N2 je deležen na območju gozda Kranj–Škofja Loka, ki spada med 10 območij z največjo gostoto hribskih urhov v Sloveniji (Poboljšaj et al., 2011).

Za nižinskega urha je zaradi ustvarjanja kolovoznih luž gospodarjenje v gozdovih zaželeno. Koristi mu tudi ohranjanje drugih naravnih in antropogenih vodnih habitatov v gozdu, ohranjanje mejic in gozdnih robov ter naravne hidromorfologija potokov s čisto vodo.

Veliki studenčar (*Cordulegaster heros*)

Studenčarji so lahko prepoznavni, saj sodijo med večje kačje pastirje, ki jih krasí značilna črno-rumena barva, oči pa se jim na vrhu glave stikajo le v eni točki. Precej manjše so razlike med vrstami, predvsem med sestrskimi skupinami vrst. Poleg velikega živi v Sloveniji še povirni studenčar (*Cordulegaster bidentata*). Razen razlik pri izbiri habitata se vrsti ločita po obliki rumenih vzorcev na trupu in zadku. Veliki studenčar je ena redkih vrst kačjih pastirjev v slovenski favni, ki živi zgolj v primarnih habitatih – gozdnih potokih v hribovitem svetu z ustreznim peščenim, rahlo muljastim dnom. Večina strug potokov, ki jih naseljuje, ne presega dveh metrov širine. Struga je lahko sredi poletja suha, pa vendar jeseni znova najdemo ličinke, ki so sušo preživele zakopane globlje v substratu. Razvoj ličink, ki sicer živijo zakopane v mulju na dnu potoka, je večleten in traja od 3 do 5 let, pri čemer je prehajanje med generacijami zelo verjetno. Izlivatev poteka na obrežni vegetaciji, navpični brežini ali

koreninah. Posebnih zahtev do podlage pri izlivitvi nima. Samci patrolirajo po strugi potoka. Samica odlaga jajčeca v vlažen pesek na robu struge (Šalamun et al., 2010).

Na območju MOK ga v okviru N2 območij varujemo v gozdu Kranj–Škofja Loka, prisotnost je bila potrjena tudi v Udinborštu in na Golniku. Za uspešno preživetje rabi čiste površinske vode in naravno hidromorfologijo potokov hribovitega sveta.

Koconogi čuk (*Aegolius funereus*)

Njegov habitat so iglasti in jelovo bukovi gozdovi z jasami. Prednostno poseljuje jelove sestoje, vendar se pogosto pojavi tudi v mešanih sestojih. Naseljuje predvsem višje predele od 500 do 1630 mnm. Potrebuje strukturiran gozd z dupli in gozdnimi jasami ali posekami. Pogosto uporablja dupla, ki jih izdolbe črna žolna. Prehranjuje se z voluharicami, mišmi, rovkami in majhnimi pticami. Ogroža ga slabšanje primerne habitatne kot posledica gospodarjenja z gozdovi.

Ocenjeno je, da na celotni Jelovici živi še 30–50 parov (Denac, K. et al. 2011).

Za ohranjanje primerne habitatne se na Jelovici skuša zagotoviti gozd z najmanj 30 % deležem sestojev z odraslim drevjem (razširjeni debelinski razred B in C), kjer je večja verjetnost nastajanja in ohranjanja drevesnih dupel. Zaželeno so tudi gozdne jase, ki jih je na Jelovici zaradi vdorov lubadarja in vetrolomov zadosti (Denac, K. et al. 2011).

Gozdni jereb (*Bonasa bonasia*)

Optimalen habitat za gozdnega jereba so grmičasti pionirski gozdovi z velikim deležem mehkih listavcev. Pojavlja se tudi v starejših vrzelastih gozdovih iglavcev (smreka, jelka, macesen) s pomladitvenimi površinami, jasami, čistinami, kjer so prisotne pionirske vrste listavcev. Njegova glavna hrana so klice, brsti, koreninice in plodovi, občasno se prehranjuje z žuželkami (mravlje in njihove ličinke, hrošči, gosenice). Gnezdi na tleh, in sicer skrito in v zavetju dreves, grmovja in druge vegetacije. Gozdni jerebi so izrazito teritorialni (vsak par ima jasno določen svoj del gozda, ki ga brani ob prihodu drugih osebkov (npr. mladih samcev).

Gozdni jereb je v Sloveniji najštevilnejši v alpskem prostoru, predvsem na območju Julijcev, Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp (DOPPS Društvo za opazovanje in preučevanje ptic Slovenije, NOAGS Novi ornitološki atlas gnezdil Slovenije – v pripravi). Jelovica je po številčnosti gozdnega jereba uvrščena med 5 najboljših območij za to vrsto v državi (Mihelič, 2012).

V Sloveniji ima glavne populacije v alpskem delu, zato lahko pričakujemo, da bomo to tiho ptico splašili le na Jelovici in morda v storžiškem delu Mestne občine Kranj. Ocenjuje se, da na celotni Jelovici gnezdi 100–150 parov gozdnih jerebov. Dogodki v gozdovih v zadnjih letih (vetrolomi, žledolomi, namnožitve lubadarja) mu koristijo: nastale so številne gozdne vrzeli, kjer se je razvil zeliščni in plodonosni pas vegetacije, bogat s hrano (mravljišča) in zanj idealnimi skrivališči. Vse bolj izrazita težava gozdnega jereba pa je nemir zaradi naraščanja prostočasnih aktivnosti v gozdu. Zato so bili tudi na Jelovici pred leti za motorni promet zaprti nekateri odseki gozdnih cest.

Sokol selec (*Falco peregrinus*)

Sokol selec je po hrbtu in perutih temno siv, spodaj pa bel, s številnimi črnimi progami. Pod očesom ima izrazit črn brk. V Sloveniji je redkejši gnezdilca skalnih sten, ki jih obdaja odprta kulturna krajina ali goličave nad drevesno mejo. Njegova evropska populacija v zadnjih letih počasi narašča, kar je zlasti posledica prepovedi uporabe nekaterih pesticidov. Prehranjuje se v glavnem s pticami (od čisto majhnih, kot je na primer kraljiček, do zelo velikih, na primer s sivo čaplo in z gosmi). Lovi v letu: za plenom opreza med kroženjem visoko nad tlemi, nato se z višine v izredno hitrem letu z zloženimi krili spusti nad plen. Je stalnica. Ogrožajo ga različne človekove dejavnosti: kraja mladičev iz gnezd za potrebe sokolarstva, športno plezanje, planinarjenje in onesnaževanje okolja.

Na Jelovici je ocenjena populacija 4–6 parov (Denac, K. et al., 2011), prisoten pa je tudi v storžiški gorski skupini. Potrebuje mir na gnezdiščih, ki so vedno v težko dostopnih skalnih stenah na obrobjih kulturne krajine in goličav, zato je športno plezanje treba usmerjati v kraje izven znanih gnezdišč, v njihovi bližini (do 300 m) pa ohranjati mir.

Mali skovik (*Glaucidium passerinum*)

Mali skovik je najmanjša evropska sova, malce večja od vrabca. Prebiva v iglastih in mešanih gozdovih s številnimi presvetlitvami, jasami in posekami, praviloma v višjih legah. Gnezdo si naredi v duplu, ki ga je prejšnje leto iztesal veliki detel. Je stalnica, samec pa celo leto brani svoj teritorij. Hrani se s pticami pevkami (meniški, ščinkavci, čizki ipd.) in z malimi sesalci, ki jih lovi predvsem v jutranjem in večernem mraku, lahko pa tudi čez dan. Plen lovi na zalogo in ga shranjuje, zlasti pozimi. V Sloveniji je redka gnezdilka gorskega sveta Alp, Pohorja in Dinaridov.

Na Jelovici je ocenjena populacija 20–30 parov (Denac, K. et al. (2011), drugje v MOK pa ga verjetno ne bomo srečali. Trenutne razmere v gozdovih Jelovice mu ustrezajo. Novo nastale poseke, jase in goličave so primeren lovni habitat, zagotoviti pa bi mu bilo treba zadosten delež starega drevja (drevesa z dupli, B in C debelinski razred).

Kranjska sita (*Eleocharis carniolica*)

Kranjska sita je 5 do 30 cm visoka, šopasto razrasla trajnica. Je kolinska (*vezana na gričevnat svet – op. ured.*), redkeje montanska vrsta. Raste na vlažnih in močvirnih travnikih, na vlažnih mestih v gozdovih ter občasno poplavljenih mestih na peščeni do pretežno ilovnati in glineni podlagi na obrežju rek, ribnikov, akumulacij ter v opuščeni glinokopih. Klasično nahajališče kranjske site je Postojna oziroma njena okolica, sicer pa raste v alpskem, predalpskem in submediteranskem fitogeografskem območju. Populacije kranjske site v Sloveniji niso številne in večina izmed njih tudi ne stabilne. Na njihovo manjšo številčnost (in vitalnost) vpliva predvsem zaraščanje odprtih površin, npr. nekdanjih glinokopov, opuščeni ribnikov.

V kranjski občini so pomembno rastišče gozdna območja in opuščeni glinokopi severno od Stražišča pri Kranju. Pobočja proti Sv. Joštu so porasla z gozdom borovnice in rdečega bora (*Vaccinio myrtilli – Pinetum*), ki v jarkih in ulekninah prehaja v fragmente močvirskega poplavnega gozda, gabrovja z dobom (*Quercus robur – Carpinetum*) ter na bolj mokrotnih tleh v črno jelševje (*Alnetum glutinosae s. lat.*). V najnižje ležečih mestih se v ribnikih, napolnjenih z vodo, razraščajo združbe leč (*Lemnetum minori*) in plavajočega dristavca (*Potamogeton natans*). Kranjska sita se pojavlja v blatnih ilovnato-peščenih ali glinenih tleh opuščeni glinokopov ter na vlažnih mestih v gozdnih kolovozih in vlakah, v vlažnih depresijah na ilovnatih tleh v gozdu skupaj s trstikasto stožko ter ob jarkih in na vlažnih rastiščih (*Molinietum caeruleae s. lat.*) ob cesti Kranj–Sv. Jošt (Čušin, 2003).

Rastišča kranjske site so tudi v dolini Želinjskega potoka v Udinborštu.

NATURA 2000 IN NJEN POMEN ZA ČLOVEKA: EKOSISTEMSKE STORITVE

Pogled na varstvo območij N2 je lahko ekocentričen ali antropocentričen. Prvi je nesebičen, sloni na pravici vsakega živega bitja do življenja in na ohranjanju vseh naravnih procesov v naravi. Drugi je sebičen, a izhaja iz naravne lastnosti vsakega živega bitja, da stori vse za svoje preživetje in preživetje svojih potomcev. Tudi v

človeški družbi je drugi pogled močnejši, zato upravičenost varstva narave lažje utemeljimo, če pojasnimo neposredne koristi, ki jih dobi iz ohranjene narave.

Dobrine in storitve, ki jih zagotavljajo ekosistemi, vključujejo hrano, vodo, les, čiščenje zraka, nastajanje prsti, oprashevanje in drugo, na splošno imenujemo ekosistemske storitve (Žujo, Danev, 2010).

Med ekosistemske storitve, ki so ključnega pomena za trajnostno rabo naravnih virov, uvršča Evropska agencija za okolje naslednje skupine storitev:

- oskrbovalne – vezane na vire, ki jih neposredno izkoriščamo za pridobivanje hrane, vlaken, vode, surovin in zdravilnih snovi;
- podporne – vezane na procese, ki posredno omogočajo izkoriščanje naravnih virov, kot so na primer primarna proizvodnja ali oprashevanje;
- uravnalne – naravni mehanizmi, ki skrbijo za uravnavanje podnebja, kroženje vode in hranil, preprečevanje poplav in podobno in
- kulturne – koristi, ki jih imamo ljudje od naravnega okolja, in sicer za rekreacijske, kulturne in duhovne potrebe (Kovač, Rejec-Brancelj, 2012).

Tudi v MOK nam območja N2 nudijo koristi, ki se jih običajno ne zavedamo in jih jemljemo kot samoumevne:

- *gospodarske storitve* (dokler je njihovo izkoriščanje obnovljivo oziroma jih ne izčrpamo):
 - kmetijstvo: paša v območju Karavanke, varstvo vodnih virov za namakanje kmetijskih površin (Nakelska Sava, grad Brdo Preddvor, gozd Kranj Škofja Loka),
 - gozdarstvo: na vseh območjih N2 se izvaja prilagojeno gospodarjenje z gozdovi,
 - gradbeništvo: pridobivanje proda na Nakelski Savi in gradbenega kamna na Jelovici,
 - energetika: vsi gozdovi zadržujejo vodo in s tem izenačujejo pretoke rek in potokov, s čimer povečujejo enakomerno delovanje elektrarn,
 - turizem: privlačnost naravno ohranjenih območij je eden od osnovnih kapitalov turizma v MOK. Aktivno se izvaja v območjih grad Brdo Preddvor, v Karavankah in Nakelski Savi (ribiški turizem);
- *vodooskrba*: cilji varstva N2 sovpadajo s sistemom varstva vodnih virov, kar nam zagotavlja ohranjanje kvalitete vode v virih pitne vode MOK. Glavni viri pitne vode v MOK so neposredno pod območjema N2 Karavanke in Jelovica;
- *obramba pred poplavami* je ena od najbolj neposrednih

- ekosistemskih storitev. Gozdovi, naravno ohranjeni potoki in reke ter mokrišča so najboljši regulatorji vodnih količin – naravni vodni zadrževalniki, s čimer varujejo naša življenja, materialne dobrine, naselja, infrastrukturo in kmetijske površine. Tudi v MOK so nekatera naselja zgrajena na nekdanjih mokriščih ali poplavnih območjih, zato je varovanje gozdnih zaledij teh območij nujno. Takšna območja so vzdolž vzhodnega roba gozda Kranj Škofja Loka (vasi Zgornje Bitnje, Srednje Bitnje, Spodnje Bitnje, Žabnica, Kokrica, Suha, Predoslje in Orehovlje). Zaradi obstoječe nevarnosti pred poplavami, ki izvira iz dosedanje gradnje na močvirnih in poplavnih območjih, MOK že načrtuje gradnjo umetnih vodnih zadrževalnikov na vzhodnem obrobju gozda Kranj–Škofja Loka. Z ohranitvijo gozdov v zaledju se bomo izognili potrebi po gradnji dodatnih, prihranili strah in materialno škodo, ki jo povzročijo poplave, ter velike stroške izgradnje umetnih vodnih zadrževalnikov;
- *preprečevanje erozije*: na strmih površinah s količinami padavin kot so pri nas, je erozija zelo pogost pojav. Pride do odnašanja rodovitne prsti ali matične podlage. Do erozije pride tudi na neporaščenih negozdnih brežinah rek. V MOK so gozdovi najpomembnejši preprečevalci erozije, bodisi v gorah in hribih ali na rečnih bregovih;
 - *uravnavanje lokalne klime*: v gozdu ali ob reki je vedno nekaj stopinj hladneje, zlasti če gre za vlažen gozd, kjer se z izhlapevanjem vode porablja energija toplote. Vsa območja N2 v MOK imajo večji delež močvirnih površin od okoliških gozdov, zato je njihova vloga pri uravnavanju lokalne klime še posebej poudarjena;
 - *sprostitev, zdravje, kultura*: obisk naravno ohranjenih območij nas sprošča in bogati. Pomen slednjega potrjuje vedno večji obisk narave po celotnem območju Slovenije in širše. Največji pomen za sprostitve imajo območja blizu večjih naselij in mest. V MOK je ta pomen izrazito izražen prav na vseh območjih N2:
 - grad Brdo: parkovni del kompleksa, rekreativna pot okrog kompleksa ter glinokopna jezera Bobovek, kjer akt o zavarovanju omogoča tudi ureditve za rekreacijo in sprostitve,
 - gozd Kranj–Škofja Loka, ki je območje sprostitve za prebivalce bližnjih naselij in širše,
 - Karavanke: ob vznožju storžiške gorske skupine so urejena številna izhodišča za obisk gora, kjer so tudi množično obiskane planinske postojanke,
 - Jelovica: obisk vzhodnega roba planote v zadnjih letih narašča, urejajo se obstoječe in nove poti,
 - Nakelska Sava: prodišča in novo urejene poti po ravnici območja in po robu Dobrave so priljubljeno počivališče in sprehajališče prebivalcev MOK in Občine Naklo.

Pomena mokrišč se zavedamo šele v zadnjih desetletjih, njihovo delovanje posnemamo s komunalnimi čistilnimi napravami.

Obisk narave brezplačno ohranja zdravje in je zdravilen. Finančnega vrednotenja teh storitev narave še nismo izvedli. Brez dvoma bi stroški zdravstvenih storitev, ki so že sedaj v Sloveniji pomemben del porabe javnih in zasebnih sredstev, bistveno narasli, fizično in duševno zdravje prebivalstva pa bi se poslabšalo;

- **naravna čistilna naprava:** mokrišča kompleksa Brdo in Nakelske Save ter drugi obvodni gozdovi so pomembne naravne čistilne naprave. Z umetno zgrajenimi čistilnimi napravami (npr. z rastlinskimi gredami in mehansko biološkimi napravami) posnemamo delovanje naravnih mokrišč. MOK je v preteklih letih mnogo denarnih sredstev vložila v sistem čiščenja komunalno obremenjenih voda. Brez naravnih čistilnih naprav bi moral biti vložek denarja bistveno večji. Pomen naravnih čistilnih naprav je toliko večji na območjih intenzivne kmetijske pridelave, kjer so te edina varovalka za preprečevanje onesnaženja podtalne vode, tudi kot vira pitne vode za okoliške občine in Ljubljano.

Zaradi izgube storitev ekosistemov bodo potrebne zelo drage nadomestne rešitve, zato so vlaganja v naravni kapital nujna. Z ohranjanjem ekosistemov bomo dolgoročno privarčevali denar in hkrati pomembno vplivali na našo blaginjo in dolgoročno preživetje (Žujo, Danev, 2010).

Ekosistemske koristi se nam običajno zdijo samoumevne, zavemo se jih ob dogodkih, ki se zgodijo, ko jih izgubimo (npr. poplave, onesnaženje). V primeru poplav, na primer, moramo najprej popraviti neposredno škodo (zgraditi nova stanovanja, infrastrukturo) in nato urediti reko, mokrišče ali gozd, da nam bodo spet izvajali ekosistemsko storitev zadrževanje vode. Stroški vzpostavitve in nadomeščanja ekosistemskih storitev so običajno zelo visoki.

Z ohranjanjem kvalifikacijskih vrst torej ohranjamo koristi, ki jih zastonj dobivamo od narave. Ko bomo za te koristi morali plačevati, se bomo pomena varstva narave zavedali bistveno bolj.

Tabela 2: Ekosistemske storitve, ki smo jih deležni, če ohranjamo kvalifikacijske vrste in HT v MOK

KV/HT	Ekosistemske storitve						
	Primarne gospodarske	Pitna voda	Preprečevanje poplav	Preprečevanje erozije, snežnih plazov	Uravnavanje lokalne klime	Čiščenje vode	Sprostitev, rekreacija, zdravje
Zoisova zvončica		×					×
lepi čoveljc	×	×	×	×	×	×	×
kranjska sita				×		×	×
močvirski meček			×	×	×	×	×
navadni koščak	×	×	×	×			×
črtasti medvedek		×	×	×	×		×
mali podkovnjak	×		×		×		×
močvirski krešič			×		×	×	×
alpski kozliček	×	×	×	×			×
hribski urh	×	×		×	×		×
veliki studenčar	×		×	×	×	×	×
koconogi čuk	×	×	×	×	×		×
planinski orel	×						×
gozdni jereb	×	×	×	×	×		×
divji petelin	×	×	×	×	×		×
črna žolna	×	×	×	×	×		×
triprsti detel	×	×	×	×	×		×
sokol selec	×						×
kozača	×	×	×	×	×		×
mali skovik	×	×	×	×	×		×
sulec	×		×		×		×
kapelj				×	×		×

KV/HT	Ekosistemske storitve						
	Primarne gospodarske	Pitna voda	Preprečevanje poplav	Preprečevanje erozije, snežnih plazov	Uravnavanje lokalne klime	Čiščenje vode	Sprostitev, rekreacija, zdravje
ruševje z vrstama <i>Pinus mugo</i> in <i>Rhododendron hirsutum</i>			×				×
alpiska in subalpiska travišča na karbonatnih tleh	×		×				×
91 K0 ilirski bukovi gozdovi	×		×				×
alpske reke in zelna vegetacija vzdolž njihovih bregov				×			×
obročna vrbovja, jelševja in jesenovja (mehkolesna loka);				×			×
ilirski hrastovo belogabrovi gozdovi	×			×			×

VIRI IN LITERATURA

- <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31979L0409:SL:HTML>
 - (http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm)
 - (http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm)
- BERTOK M., BUDIHNNA N., POVŽ. M., 2003. Strokovne osnove za vzpostavljanje omrežja Natura 2000 Ribe (Pisces), Piškurji (Cyclostomata), Raki desetonožci (Decapoda). Končno poročilo.
 - Čušin, B. (ured.) 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000. Rastline (Pterydophyta in Spermatophyta). Elaborat. Ljubljana, Biološki inštitut ZRC SAZU.
 - Denac, K., T. Mihelič, L. Božič, P. Kmecl, T. Jančar, J. Figelj & B. Rubinič (2011): Strokovni predlog za revizijo posebnih območij varstva (SPA) z uporabo najnovejših kriterijev za določitev mednarodno pomembnih območij za ptice (IBA). Končno poročilo (dopolnjena verzija). Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor. DOPPS – BirdLife, Ljubljana.
 - Drovenik B. in A. Pirnat, 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavljanje omrežja Natura 2000. Hrošči (Coleoptera). Projektna naloga. Končno poročilo.
 - Govedič M. & M. Bedjanič, V. Grobelnik, A. Kapla, J. Kus Veenliet, A. Šalamun, P. Veenliet, A. Vrežec, 2007. Dodatne raziskave kvalifikacijskih vrst Natura 2000 s predlogom spremljanja stanja - raki, Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju, november 2007; <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:SL:PDF>
 - Jogan, N., Kaligarič, M., Leskovar, I., Seliškar, A., Dobravec, J., 2004: Habitatni tipi Slovenije HTS 2004, Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo – Agencija Republike Slovenije za okolje, Ljubljana.
 - Kovač, N., Rejec, Brancelj, I., 2012: Skrbno upravljanje naravnega kapitala in ekosistemskih storitev vodi do večje okoljske učinkovitosti, Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, Statistični dnevi, https://www.stat.si/StatistichniDnevi/Docs/Radenci%202012/prispevki/KovacBrancelj_naravni%20kapital%20in%20ekosistemske%20storitve_5_11_2012.pdf
 - Mihelič, T. 2012: Popis gozdnega jereba v letu 2011 in analiza populacijskih trendov od leta 2000 naprej. (DOPPS, 2012)
 - Petkovšek, M., 2017: Slovensko omrežje Natura 2000 v številkah, Varstvo narave, 30 (2017), Ljubljana.
 - Poboljšaj, K., M. Cipot, M. Govedič, V. Grobelnik, A. Lešnik, B. Skaberne & M. Sopotnik, 2011. Vzpostavitev monitoringa hribskega (Bombina variegata) in nižinskega urha (Bombina bombina). Končno poročilo.
 - Presetnik, P., A. Zamolo, D. Lenarčič & A. Šalamun, 2019. Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2018–2020. Tretje delno poročilo. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju. 66 str., digitalne priloge. [Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana].
 - Program upravljanja območij Natura 2000 (2015–2020), Republika Slovenija, Vlada RS, http://www.natura2000.si/fileadmin/user_upload/LIFE_Upravljanje/PUN_ProgramNatura.pdf
 - Spletni naravovarstveni atlas, https://www.google.com/search?q=Naravovarstveni+atlas&rlz=1C1GGRV_rome.69i57j0l6j69i59.5738j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8
 - Šalamun, A., M. Govedič, M. Podgorelec & M. Kotarac, 2010. Dopolnitev predloga območij za vključitev v omrežje Natura 2000 – kačji pastirji (Odonata): veliki studenčar (*Cordulegaster heros*). Končno poročilo.
 - Verovnik R., Čelik T., Zakšek V. & Govedič M., 2008. Vzpostavitev monitoringa izbranih ciljnih vrst metuljev. Prvo poročilo – I. mejnik.
 - Žujo, J., Danev, G., 2010: Uporaba metod za vrednotenje ekosistemskih storitev na varovanih območjih narave, Varstvo narave, 24 (2010), Ljubljana.

Rok Andres

DOGODEK V MESTU – 50 LET TEDNA SLOVENSKE DRAME

NAMESTO UVODA

Petdeset let ni majhna številka. V življenju človeka je to doba zrelosti in lahko bi rekli, da je tudi s festivalom Teden slovenske drame tako. Od svojih začetkov leta 1971 do danes je postopno rasel, se razvijal in že zdavnaj presega časovne okvire enega tedna. Petdeset let obstoja vsekakor pomeni, da je festival zrel in pripravljen na spremembe. Tako kot človek zori in se v Abrahamovih letih ozira na svoje življenje, se tudi tisti, ki festival organiziramo, oziramo na dosedanje sadove in iščemo pot naprej. In prav kakor si človek ob takem jubileju na podlagi nabranih življenjskih izkušenj zada nove cilje, ima tudi festival, tako sem prepričana, prihodnost v odpiranju in prodiranju v mednarodni prostor. Zavedati se moramo, da sta slovenska dramska pisava in njeno uprizorjanje izjemno močna in živa; o tem priča prek 50 novih dramskih besedil, ki vsako leto prispejo na oba natečaja, ter prek 50 uprizoritev slovenskih dramskih besedil na sezono. Za številčno majhen narod visoke številke. Naš cilj in želja je, da bi o vsaj približno tolikšnih številkah lahko govorili tudi pri uprizoritvah slovenskih dramskih besedil na tujih odrih. Pogled na preteklost ne govori le o bogati prehojeni festivalski poti in postopnem razvoju, temveč tudi o času in kraju, v katerega je festival vseskozi vpet. Že od samega začetka je festival bival s Kranjem in Kranjčani s festivalom. Preživel je pomembne zgodovinske prelomnice, tudi razpad bivše države in propad številnih kranjskih podjetij – tudi tistih, ki so festival dolga leta finančno radodarno podpirala. Njegova sporočilnost o pomenu slovenske dramske besede za obstoj in razvoj slovenske kulture je preseгла vsa krizna obdobja in ostala osrednji steber žive ustvarjalnosti ne samo v Kranju in na Gorenjskem, ampak tudi na nacionalni ravni. Želimo si in pričakujemo, da se bodo tega vedno znova zavedale tudi vedno nove oblasti in generacije.

Mirjam Drnovšček, direktorica
Prešernovega gledališča Kranj

Petdeseta obletnica Teda slovenske drame (TSD), ki jo zaznamujemo v letošnjem letu, ni izrednega pomena samo za slovensko gledališko skupnost, temveč za slovenski kulturni prostor sploh. Festival je dogodek, ki v družbo poseže na več nivojih hkrati, saj jo preseva, analizira in definira kulturološko, sociološko ter umetniško. Okolje, iz katerega festival izvira (in kateremu vrača raznolike doprinose), je ključnega pomena tako iz izvedbenega stališča kot recepcije. Odločilno je torej, kako je festival pripravljen, voden in izveden, prav tako pa je pomembno, kakšen je njegov vpliv, pomen in doprinos k razvoju umetniških izrazov, za katere skrbi.

»Zato pa je gledališče tudi z vsem svojim bitjem in nebitjem zaradi svoje časovne povezanosti in časovne ne-posrednosti, pred družbo in ljudstvom najbolj odgovorno med vsemi umetnostmi, ker tako rekoč sproti manifestira svojo umetnost, svojo idejo, pa tudi umetniško etičnost neposredno pred občinstvom, to se pravi pred živimi ljudmi, pred ljudstvom in človekom.« (Kreft 1983: 1)

Gledališki dogodek ni samo izmenjava med uprizoritvijo in publiko v določenem trenutku na določenem kraju, temveč vključuje tudi kompleksnosti družbe, v kateri se zgodi. Gledališče se nikoli ne zgodi v vakuumu, ampak je tesno povezano z različnimi dejstvi: estetiko, ekonomijo, izobrazbo, socialnim statusom, tradicijo (Pavis 1996: 254). Na tak način tudi festivalski program ni izvzet iz lokalnega okolja, v katerem deluje, niti iz širše družbene slike. Podoba celotne (slovenske) družbe, ki se zgosti v nekaj festivalskih dneh v različnih izraznih oblikah, nudi priložnost za preizpraševanje osebne, družbene, politične, kulturne situacije ter nudi razmislek o tem, kako se obravnavane teme in motivi kažejo v novonastalih dramskih besedilih, režijskih poetikah, torej v katero smer (ali smeri) se bo dramsko-gledališka ustvarjalnost zaobrnila v bližnji prihodnosti. Prav različni vplivi, ki so za uprizoritvene umetnosti ključnega pomena, na tak ali drugačen način vplivajo tudi na dogodke, kakršni so festivali. Zato si mora ustanovitelj tovrstnega dogodka odgovoriti na ključna vprašanja, kot so: komu je festival namenjen, zakaj prav

*Ivan Cankar: Hlapci,
režija Mile Korun, PG
Kranj. Mirko Cegnar,
Marjan Lombar
(Neznan fotograf,
Ikonoteka SLOGI –
Gledališki muzej)*

tak in prav tu, kakšna je njegova povezava z lokalnim okoljem, kakšen status želimo, da uživa in tako dalje. Očetje Tedna slovenske drame so se zavedali, da je za razvoj dramske literature, njenega uprizorjanja in promocije, treba iznajti trajno platformo.

Ob petdeseti obletnici Tedna slovenske drame je prav, da ovrednotimo tudi njegov praznovalni značaj. Kot zapiše Patrice Pavis, pogosto spregledamo, da ima beseda festival prazničen pomen, saj so v Atenah v 5. stoletju med verskimi prazniki igrali komedije, tragedije, ditirambe. Ta vsakoletni dogodek je bil zaznamovan s slavljenjem in srečevanji in tako je termin do današnjih dni ohranil nekakšno svečanost v proslavljanju (Pavis 1996: 217). Osnovanje in razvoj kranjskega festivala, kot ga bomo predstavili v nadaljevanju, praznovalni značaj slavljenja slovenske drame in uprizoritev, ki nastajajo na njeni osnovi, Pavisovo tezo potrjuje.

Razvoj slovenske gledališke krajine z ustanavljanjem festivalov (oz. s festivalizacijo kulture nasploh) se je pospešil na začetku šestdesetih let, v obdobju, ki ga zaznamuje ukinitvev Odra 57 in revije Perspektive, med vidnejšimi vizionarji pa je bil dramaturg in umetniški vodja Lojze Filipič, po katerem se delno imenuje tudi ena izmed nagrad TSD. Primož Jesenko piše, da je Filipič že s prvim festivalom slovenske in jugoslovanske drame leta 1955 v Celju nakazal model, po katerem se je oblikoval festival Sterijino pozorje

v Novem Sadu (1956). Celjski festival, ki je nato nosil ime Teden slovenske dramatike, se je zgodil še v letih 1963, 1964 in 1968, nato se je leta 1971 preselil v Kranj (Jesenko 2020: 38).

Prav zato je še toliko pomembnejše, da se izpostavi letošnja obletnica, ki obeležuje ne samo 50 let festivala, temveč njegovo petdesetletno kontinuirano prisotnost v Kranju, zakoreninjenost v kulturnem življenju mesta in s tem dokazuje, kako se z vztrajnostjo skrbi za razvoj dramsko-gledališke umetnosti na nacionalni ravni in promocijo slovenskega ustvarjanja v mednarodnem prostoru.

TSD že od samega začetka deluje pod okriljem Prešernovega gledališča v Kranju, ki je od (ponovne) profesionalizacije med manjšimi slovenskimi institucionalnimi gledališči. Situacijo v prvih letih festivala opisuje Janez Povše, takratni umetniški vodja:

»Gledališče je bilo tedaj polprofesionalno, igralski ansambel je bil sestavljen iz zelo kakovostnega ljubiteljskega kadra, uprava pa je bila poklicna. In ta uprava je dosegla, da je bil Teden slovenske drame usidran in je tako nastal festival, ki živi in napreduje še danes. Z izjemno hvaležnostjo se zato spominjam te uprave: to so bili direktor Marjan Lombar, Jože Kovačič, zadolžen za delo z mladimi, sicer izvrsten igravec, Saša Kump, slikar in scenograf, ter Tilka Intihar, nadvse vestna tajnica. Še prej je za festival ogromno storil Anton Terpin, ki se mu je nekoliko kasneje pridružil Alojz Marolt, in oba sta istočasno zvesto in aktivno sodelovala tudi pri nastajanju predstav kranjskega gledališča.« (Povše 2020: 13)

Kadrovska podhranjenost spremlja TSD do današnjih dni, in medtem ko se je naš drugi veliki festival, Borštnikovo srečanje, uspešno preoblikoval v samostojno enoto znotraj institucije, v kateri deluje, v Kranju tovrstne spremembe še čakajo. Tako TSD že od začetkov vodi uprava gledališča, ki poleg rednega dela skozi polstoletno zgodovino skrbi, spodbuja, ohranja in nagraduje slovensko dramsko ustvarjalnost in posledično uprizoritveno umetnost. Vsakokratni direktorji in umetniški vodje so posegali v podobo festivala, mu dodajali nove vsebine, znali prepoznati potrebe, ga postopno spreminjali do te mere, da je danes TSD lahko eden od dveh osrednjih slovenskih nacionalnih gledaliških festivalov.

Začetki delovanja so bili, kot že zapisano, povezani z velikim entuziazmom, čeprav je TSD bolj kot festival deloval kot revija, saj so gledališča sama prijavljala oz. izbirala uprizoritve nastale na podlagi izvornih slovenskih dramskih besedil. Šele sčasoma, ko je TSD prešel na selektorski princip oblikovanja programa (najprej je bil selektor

(umetniški) direktor Prešernovega gledališča, kasneje zunanji strokovnjak), se je festival pričel programsko usmerjati, postajal je zahtevnejši in iz začetne manifestacije slovenske drame zbrane okoli praznovanja 8. februarja (pri)dobival vedno močnejšo identiteto in mesto v slovenskem gledališkem prostoru.¹ Od samega začetka pa je bila v programski zasnovi prisotna težnja po vključevanju strokovne javnosti, že samo naslovi okroglih miz prvega desetletja in njihovi uvodničarji govorijo o festivalnem dogajanju, ki postaja vedno bolj družben dogodek, prostor srečanja in soočenja mnenj: *Perspektive slovenskega gledališča danes* (1972, uvodna beseda dr. Bratko Kreft), *Vloga in pomen gledališča v naši družbi* (1973, uvodna beseda dr. Mirko Zupančič), *Ustvarjalno in gledališko-izvedbeni aspekti slovenskega dramskega avtorja* (1974), *Dramatika v sodobnem gledališču* (1977, uvodna beseda Bojan Štih) in *Na sledi programom* (1978, uvodna beseda Taras Kermauner). Obravnavane teme govorijo o želji po novem izrazu v slovenskem gledališču, še posebej, če se spomnimo na močno izrazno moč (neo)avantgardnih in eksperimentalnih gledaliških skupin, ki se pojavijo s koncem šestdesetih in v sedemdesetih letih pridobivajo na izrazni moči. Tu moramo omeniti, da sta obe vidnejši gledališči tega desetletja, EG Glej in Pekarna, s svojimi uprizoritvami tudi sodelovali v programih TSD.

Dodatni program v obliki okroglih miz, simpozijev in pogovorov, je del tradicije TSD in od leta 2009 pospešeno raste. V letih med 1972 in 2003 naštejemo 22 tovrstnih dogodkov, nato je sledil manjši premor do leta 2009, danes se simpozijijski del programa aktivno vključuje v festivalsko dinamiko in ima tudi širšo medijsko odmevnost (od leta 2009 do danes naštejemo 19 okroglih miz, ki jim moramo dodati pogovore z avtorji, predstavitve knjig, razstave itd.). Pri simpozijijskih dogodkih se v izvedbo kot koproducenti vključujejo različne organizacije in stanovska društva: Združenje dramatik Slovencev, Društvo gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije, Slovenski center Mednarodnega gledališkega inštituta, PreGlej! na glas, Gledališče Glej, KUD Vztrik in še nekateri drugi. Vsi ti podatki kažejo, da TSD ni nek marginalen festival domače drame, temveč mednarodno primerljiv tako po kakovosti izvedbe kot obsegu (raznolikosti) programa. Vidnejši del vsakokratnega TSD-ja so tudi delavnice dramskega pisanja, ki so zrasle iz težnje, da je Festival poklican k vzgoji novih avtorjev (temu istemu poslanstvu je bila kasneje dodana še nagrada za mladega dramatika), delavnice so bile prvič izvedene v letu 2004 in so v zadnjih desetih letih postale prepoznavna platforma. V povečanem obsegu delavnic, ki na področju dramskega pisanja obstajajo danes,

pa prav kranjske odlikuje pionirstvo. Pobudniki iz kranjske gledališke hiše, med njimi je najopaznejša vizija Marinke Postrak, so potrebo po učenju dramskega pisanja prepoznali precej pred izobraževalnimi strukturami. Dramsko pisanje se namreč institucionalizira šele s prenovno študijskih programov v študijskem letu 2009/10, ko se na AGRFT, smer dramaturgija, prične izvajati predmet dramsko pisanje. V bolj neformalnih oblikah je dramsko pisanje na fakultetah prisotno že prej, omenimo samo krožek na Filozofski fakulteti UL, kjer so študente mentorirali Boris A. Novak, Vinko Möderndorfer in Draga Potočnjak (Andres 2020: 119–120).

Tradicija, ki so jo začrtali ustanovitelji Festivala, se nadaljuje tudi danes, po petdesetih edicijah, TSD še vedno skrbi za razvoj slovenske dramatike in nudi prostor za dialog, raziskave in ustvarjalnost. S svojim programom tako spodbuja kritičen pogled na svet in družbeno situacijo, pisanje izvornih slovenskih dramskih besedil, reflektira in nagraduje ustvarjalce, ki se ukvarjajo s pisanjem slovenske dramatike ali njenim uprizorjanjem, pomaga pri razvoju mladih piscev in nenazadnje ozavešča (nestrokovno) javnost o pomembnosti slovenske dramske ustvarjalnosti.

Vizija Matije Logarja in njegove ekipe je v letu 1979 pripeljala do prve resnejše festivalske novosti: »Pisalo se je leto 1978. Davno leto, tvorno leto za slovensko dramatiko. Znotraj (pre)številnih gledaliških nagrad in priznanj je bila obelodanjena izvorna nagrada Slavka Gruma. Ko sem in smo razmišljali o vsebinski nadgradnji festivala, ni bilo smiselnejše poteze, ki bi lahko izraziteje poudarila stimulatивно naravnost festivala za slovensko dramatiko« (Logar 2020: 18).

Ustanovljena je bila Grumova nagrada, ki jo na TSD podeljujejo najboljšemu dramskemu besedilu za tekoče leto. Od začetka podeljevanja do leta 1999 so nagrado podelili na podlagi odločitve žirije, ki v izboru presoja vse objavljene, predložene ali uprizorjene dramske tekste posameznega leta, do danes pa se nagrajenca izbere izmed besedil, ki jih avtorji sami pošljejo na razpis. Prvi dobitnik Grumove nagrade je bil Dane Zajc (za besedilo *Voranc*), ki je bil takrat že uveljavljen ustvarjalec. Na splošno je značilnost nagrade, da so njeni dobitniki v času prejema nagrade že uveljavljeni avtorji različnih literarnih zvrsti ali gledališki ustvarjalci (Zajc, Smole, Šeligo, Jovanović, Möderndorfer), pa tudi mlada imena slovenske dramatike (Vilčnik, Briški, Semenič, Hamer, Gazvoda). Obe skupini, z redkimi izjemami, danes predstavljata osrednje avtorje dramskega kanona in tudi uprizoritvene prakse. Dokaz za kakovost nagrajenih besedil (in avtorjev) so zagotovo tudi uprizoritve, ki so nastale na njihovi podlagi, saj so skoraj vsa nagrajena besedila doživela uprizoritve na institucionalnih odrih (nekatera celo več uprizoritev). Priznanje, ki

Prvič nagrada in priznanje

Kranj – V sredo zvečer je bila prvič na Tednu slovenske drame podeljena Nagrada Slavka Gruma za najboljšo dramsko besedilo v preteklem letu. Kljub temu, da je bila nagrada ustanovljena šele na lanskem Tednu, lahko zapišemo, da je bil odziv avtorjev izjemen, saj je žirija v svojem izboru pregledala kar 22 novih izvornih slovenskih dramskih tekstov, ki so bili v lanskem letu prvič uprizorjeni ali tiskani oziroma poslani žiriji. Žirija v sestavi Mile Korun, Bojan Štih, Andrej Inkret in Matija Logar je z večino glasov odločila, da se na letošnjem Tednu slovenske drame podeli Nagrada Slavka Gruma dramatik Danetu Zajcu za njegovo dramo Voranc.

Na lanskoletnem Tednu pa je bilo razen nagrade za dramsko besedilo ustanovljeno tudi Grün-Filipićevo priznanje za dosežke v slovenski dramaturgiji. Medtem ko je nagrada za besedilo vsakoletna, se priznanje lahko podeli vsaka tri leta. Žirija se je odločila, da to pomembno priznanje prvič podeli dramaturški ekipi Slovenskega ljudskega gledališča iz Celja za izjemne dosežke v preteklih letih.

Včeraj dopoldne je bila v okviru Tedna slovenske drame 79 odmevna

problemska okrogla miza, ki sodi med najpomembnejše strokovne vzporedne prireditve kranjskega gledališkega festivala.

Cprav je do konca festivala še nekaj polnih gledaliških dni, pa že lahko zapišemo, da je letošnji Teden ponovno izpričal svoj velik pomen. V naslednjih dneh lahko zasledimo še nekaj izvrstnih predstav: danes Sen zelenjavne noči S. Makarovič (Mladinsko gledališče), jutri na Primorskem predstavi celjsko gledališče Pindarjevo odo J. Žmavca, v nedeljo dopoldne se bodo na delovnem srečanju sestali člani Združenja slovenskih dramskih umetnikov, zvečer pa bodo člani EG Glej predstavili Zapiske o sistemu V. Župana. V ponedeljek se bodo kranjski gledalci odpeljali v Ljubljano, kjer si bodo v Mestnem gledališču ogledali kralja na Betajnovi I. Cankarja. Zadnja dva dneva, ponedeljek in torek, bosta intenzivno zaokrožila podobo izvirnega slovenskega gledališkega ustvarjanja za otroke s predstavo Sapraniška S. Makarovič (Nova Gorica) ter lutkovnimi uprizoritvami Gugalnica F. Puntarja in Kralj Matjaž in Alenčica D. Zajca. Skratka, še nekaj zanimivih gledaliških dni v Kranju.

M. L.

Nagrada Slavka Gruma za najboljšo dramsko besedilo v preteklem letu je prejel Dane Zajc za dramo Voranc. – Foto: F. Perdan

Glas, 16. 2. 1979. (Arhiv SLOGI – Gledališki muzej)

ga lahko prejme festival, ki nagrado podeljuje, pa je gotovo njegov daljnosežni vpliv. Vinko Möderndorfer poudarja, da je Grumova nagrada največje priznanje za pisanje dramatike, in še: »... prepričan sem, da je bilo veliko dobre slovenske dramatike napisane tudi zaradi Tedna slovenske drame in Grumove nagrade« (Kavčič 2014: 5).

Besedila, ki prihajajo na vsakoletni nabor za nagrado, so različna, med njimi najdemo žanrsko in vsebinsko raznolika besedila, dramsko pisavo različnih generacij, izstopajoča imena slovenske drame ali popolne začetnike, tiste iz gledališke prakse in take brez nje. Besedila se razlikujejo tudi po dolžini, formi, ciljni publikli in osrednji lastnosti, ki naj jo nosi dramsko besedilo: uprizoritvenemu naboju. Zato tudi kritik Slavko Pezdir poudarja, da »organizatorji TSD doslej niso posebej utemeljevali in utrjevali njihove verodostojnosti na papirnatih manifestih, v paragrafi, vnaprej določenih kriterijih in merilih, ampak so tako rekoč vso svobodo in odgovornost prepuščali in zaupali izbranim članom strokovnih žirij, ki so avtonomno prebirali, presojali, izbirali in izbrali« (Pezdir 2010: 114). Prav zaradi te svobode se lahko vsakokratna žirija z avtoriteto strokovne svobode odloči za vzpostavitev lastnih kriterijev pri podelitvi nagrade. Če si ogledamo odločitve žirij po posameznih letih, ugotovimo tudi, da se trende slovenske drame zasleduje tudi v poročilih žirij, kjer se skoraj redno pojavlja širši izbor besedil, v katerih žirije prepoznajo kvaliteto in napredek.

Kasnejše poteze, ki so TSD vedno močnejše profilirale in ga (uspešno) želele povzdigniti na primerljiv evropski nivo, so prinesle nove nagrade: veliko nagrado festivala, prvič podeljeno v letu 1999 in v letu 2004 preimenovano v nagrado Rudija Šelige za najboljšo uprizoritev; nagrado občinstva, ki je prvič podeljena v letu 2006 in nagrado za mladega dramatika, ustanovljeno v letu 2012 in prvič podeljeno leta 2013. Spremembam sledimo tudi v sodobnost, ko prenovljeni pravilnik prinaša še tri nove nagrade (dve za igralske dosežke in eno po presoji žirije). S tem se tudi sama podoba Festivala utrjuje na položaju drugega najpomembnejšega slovenskega gledališkega festivala. Po preteklih petdesetih letih je postalo jasno, da za napredek slovenskih uprizoritvenih umetnosti in dramske pisave najintenzivnejše skrbita oba festivala, Borštnikovo srečanje in TSD, tudi s sistemom nagrad.

»James F. English v delu *The Economy of Prestige: Prizes, Awards and the Circulation of Cultural Value* ugotavlja, da je število kulturnih nagrad v zadnjem desetletju močno presežlo povečanje kulturne produkcije in splošne ekonomske rasti – nagrade so tako postale najboljši instrument za izmenjavo med kulturnim, ekonomskim, socialnim in političnim kapitalom. Avtor vključuje nagrade v ekonomijo kulturnega prestiža in jih razume kot del kulturnega kapitala.« (Pezdir Bartol 2016: 45)

Pomembnosti nagrad torej ne moremo meriti zgolj na ravni osebnih in profesionalnih zaslug posameznika ali ekipe, temveč je nagrada, ki jo podeljuje skupnost (žirija ali država), utemeljena na

strokovni presoji in okoli sebe gradi, oblikuje in ustvarja prostor, koordinatni sistem, po katerem se ravna umetniški in družbeni tokovi. Prav kulturni kapital, ki ga nagrade ustvarjajo, pa obenem poleg ustvarjalca/dobitnika krepi tudi festival/institucijo, ki nagrado podeli. Bolj ko je nagrada cenjena med dobitniki in pretendenti, bolj institucija podeljevalca pridobiva na lastni vrednosti. Teden slovenske drame si je skozi zgodovino podeljevanja nagrad uspel izboriti mesto, ki strokovni in drugi javnosti s strokovno avtoriteto sporoča najboljše dosežke na področju slovenske dramske ustvarjalnosti in gledališča. Gre za dosežek, ki ga začetna, revijalna zasnova še ni imela, z njo pa so bili pripravljene temelji za institucijo, kar TSD danes je.

Poseben dokaz razvoja festivala je prav gotovo mesto, ki ga zavzema prva ženska dobitnica Grumove nagrade. Kar 28 let je bilo treba čakati na trenutek, ko je bila za dobitnico proglašena Draga Potočnjak za dramo *Za naše mlade dame*. Že pred tem je bila med nominiranci za nagrado (1993, 1994, 2001 in 2006) in je z nagrado na nek simboličen način odprla vrata avtoricam do priznanja. Tako si že v letu 2009 Grumovo nagrado razdelita Simona Semenič in Žanina Mirčevska, Semenič jo nato prejme še v letih 2010 in 2015. Leta 2017 Grumovo nagrado prejme Simona Hamer kot novo ime, saj za Grumovo nagrado pred tem še ni bila nominirana. Postopen prihod žensk na Parnas dramatike pa doseže vrhunec v tem letu, ko je za nagrado nominiranih kar pet avtoric (Simona Semenič, Simona Hamer, Tjaša Mislej, Iza Strehar in Katarina Morano – v soavtorstvu z Žigo Divjakom). Povzeto z besedami Maše Pelko, prejemnice nagrade za mladega dramatika v letu 2018: »Prepričana sem, da imamo ženske še veliko povedati, pa ne zgolj v dramatik in režiji, in do konca sem pripravljena verjeti, da revolucija v tem trenutku pripada ženski.« (Sučur 2018: spletni vir)

Namen festivala pa ni samo nagrajevanje, temveč s podelitvijo nagrade opozoriti producete ter strokovno javnost na kvalitete sodobne dramske pisave. Na tak način je mogoče različne pobude in dogodke gledati kot predstavitveni panel, s pomočjo katerega lahko dramsko besedilo doseže svoj prvotni namen – uprizoritev. Tako se na dogodkih, kakršen je na primer dan nominirancev, predstavijo vsakoletna besedila, ki jih žirija določi v poseben izbor in izmed katerih je izbran končni dobitnik nagrade. Uspešnost tovrstnih dogodkov se kaže tudi v tem, da je vse več nominiranih besedil tudi uprizorjenih, da o njih potekajo pogovori in imajo avtorji možnost svoje delo (in sebe) predstaviti javnosti. Podobno je treba omeniti tudi prevode zmagovalnih besedil v angleški jezik (za kar imajo posebne zasluge vodstvo PG Kranj in Marinka Postrak) in ki omogočajo tujim producentom dostop do sodobnih slovenskih dramskih besedil.

V petek zvečer je bila v Prešernovem gledališču slavnostna predstava *Hlapcev*, s katero je Prešernovo gledališče proslavilo dva jubileja, in sicer 25. obletnico delovanja in 40. obletnico umetniškega dela Mirka Cegnarja. Prizadevnemu gledališkemu delavcu je kolektiv gledališča skupaj z igralci podaril spominsko darilo, skupščina občine pa mu je podelila Prešernovo plaketo. — Petkova predstava je bila obenem prva predstava v tednu slovenske drame. — (Jk) — Foto: F. Perdan

Glas, 10. 2. 1971 (Arhiv SLOGI – Gledališki muzej)

Mednarodna usmeritev programa je del TSD že od zgodnje dobe. V letu 1981 so v program prvič uvrstili uprizoritev iz jugoslovanskega gledališkega prostora, kar je bila stalnica do osamosvojitve Slovenije. Prva gostujoča uprizoritev je bila Šeligova *Lepa Vida* v režiji Slobodana Unkovskega (Kamerni teatar 55, Sarajevo). Kot zanimivost: v istem letu Šeligo tudi prvič prejme Grumovo nagrado za besedilo *Svatba* (nagrado prejme še leta 1984 za besedilo *Ana*).

Skoraj vsakoletno vabilo eni od gledaliških hiš Jugoslavije z uprizoritvijo slovenskega besedila v Kranj pripelje ustvarjalce iz Banjaluke, Varaždina, Reke, Zagreba, Bitole in od drugod. Po osamosvojitvi (z izjemo leta 1992) pa je na mednarodnem področju nastal rahel zastoj, ki se prekine z letom 2002, ko PGK uvede nov sklop – mednarodni program.² Po zaslugi te programske poteze se TSD razširi tako po številu uprizoritev kot predstavitvi recepcije slovenske dramatike izven kulturnih prostorov srednje Evrope in Balkana. V letih, ki sledijo, v Kranju gostujejo gledališke skupine iz Čila, Luksemburga, Egipta, Rusije, Indonezije, Japonske, Indije, ZDA, Poljske, Velike Britanije, Izraela in drugih držav, ob stalni prisotnosti gledališč iz regije (Srbija, Hrvaška, Črna gora, Avstrija). Prisotnost slovenske drame izven državnih in jezikovnih meja se kaže na različne načine. Med njimi je zagotovo treba omeniti fenomen imenovan Evald Flisar, čigar dela se uprizarjajo tako rekoč po celem svetu, medtem ko je v domačih gledališčih prisoten manj intenzivno. Za primer: Flisar je bil kot avtor v mednarodnem programu 43. TSD prisoten s tremi uprizoritvami iz treh držav, s

katerimi nas ne vežejo močne kulturno-zgodovinske povezave: *Enajsti planet* (Tajvan), *Tristan in Izolda igra o ljubezni in smrti* (Japonska) in *Kaj pa Leonardo?* (Belorusija). Med slovenskimi dramatikami, ki so v tujini pogosto uprizarjani, sta tudi Matjaž Zupancič in Vinko Möderndorfer, poseben *hit* pa je besedilo Simone Semenič *5fantkov.si*, uprizoritve, ki je (bila) redno del mednarodnega programa. V 50. ediciji TSD pa so se tudi temu programskemu sklopu zgodile novosti, saj so s spremembo pravilnika vse mednarodne uprizoritve podvržene selekciji v tekmovalni program in posledično lahko v konkurenci za nagrade festivala.

O raznolikosti uprizoritev, ki so izbrane za predstavitev na festivalu, je dramaturginja in kritičarka, tudi selektorica in članica žirij na TSD, Amelia Kraigher zapisala:

»Vsak gledališki dogodek seveda nujno vzpostavlja razliko med dramskim in uprizoritvenim besedilom. Zato se lahko ob uprizoritvah slovenske dramske klasike in sodobnih dramah v izboru znašle tudi predstave, ki so nastale na osnovi kolažev besedil iz slovenskega literarnega kanona, ne nujno dramske, ampak tudi prozne, pesniške in celo publicistične provenience« (Kraigher 2012: 18).

V programih petdesetih let je občinstvo res lahko spremljalo najširši diapazon uprizoritvenih poetik, institucionalnih in neinstitucionalnih gledališč, velikih dramskih predstav in intimnih recitalov, eksperimentalnih in klasičnih uprizoritev, študentskih, amaterskih in povečini profesionalnih avtorskih ekip in zasedb ter monodramskih in pevskih nastopov. Raznolikost poetik, žanrov in pristopov je morda eden od osrednjih označevalcev vsakokratnega TSD. To dokazuje tudi raznolikost prejemnikov velike oz. Šeligove nagrade za najboljšo uprizoritev festivala. A kot ugotavlja Nika Arhar, besedilo ohranja svojo vlogo in »slovenska dramatika [je] zastopana v najrazličnejših uprizoritvenih praksah. Prav v povezavi z raznolikostjo uprizoritvenih praks, drugačnimi načini dela in pristopnji do besede ali drugačno vlogo besedila v odrskem dogodku lahko razumemo tudi dejstvo, da se neinstitucionalna produkcija večinoma pojavlja v spremljevalnem programu, saj narava te produkcije pogosto odstopa od enostavnega razumevanja uprizarjanja slovenske drame« (Arhar 2020: 110). Arhar nadaljuje z mislijo, da je z vpeljavo spremljevalnega programa, ki se kontinuirano pripravlja od leta 1999, dana možnost predstavitve slovenske drame v najširšem možnem razumevanju. Spremljevalni program se sicer prvič pojavi v letu 1978 s štirimi monodramami s podnaslovom *Slovenska monodrama*. Značilnost spremljevalnega

programa je, da uprizoritve te sekcije ne sodelujejo v kompeticiji za nagrado, z letom 2006 pa so v izboru za nagrado občinstva (uprizoritve tega dela programa prejmejo pet nagrad občinstva).

Velika nagrada je bila prvič podeljena leta 1999, ko jo prejme uprizoritev *ION* v režiji Sebastijana Horvata (E.P.I. center in Drama SNG Maribor). Leta 2003 se nagrada preimenuje v Šeligovo nagrado in v teku let jo prejme cel spekter gledaliških institucij, od neinstitucionalnih, kot so Gledališče Glej (*Mnemosyne*, 2007), Zavod Imaginarni (*zgodba o nekem slastnem truplu ali gostija ali kako so se roman abramovič, lik janša, štirindvajsetletna julia kristeva, simona semenič in inicialki z.i. znašli v oblaku tobačnega dima*, 2012), visokošolski zavodi (v letu 2015 študenti AGRFT za uprizoritev *1981*), do institucij, kot na primer SNG Drama Ljubljana, Prešernovo gledališče Kranj, Slovensko mladinsko gledališče, Slovensko stalno gledališče Trst in drugi. Nagrade so dokaj enakomerno razporejene med uprizoritve besedil slovenskega kanona (*Hlapci, Osvajalec, Ta veseli dan ali Matiček se ženi*) in novonastalimi dramskimi besedili (*Hodnik, Lep dan za umret, 25.671, še ni naslova*).

Pregled zaključujemo še z dvema nagradama, ki označujeta posebno poslanstvo TSD. Nagrada za mladega dramatika je namenjena spodbujanju mladih avtorjev, ki šele začenjajo svojo pot in na natečaju za Grumovo nagrado ne bi uspeli konkurirati večjim, že izpisanim in uveljavljenim avtorjem. V letošnjem letu je tako prvič, da je Grumovo nagrado prejela avtorica, ki je pred tem prejela nagrado za mladega dramatika. Tjaša Mislej je bila nagrajena leta 2014 za besedilo *Panj*, letos pa je prejela nagrado Slavka Gruma za besedilo *Naše skladišče*, kar je neposredni dokaz kontinuirane skrbi za novo slovensko dramo, ki jo TSD izvaja prek delavnic dramskega pisanja, splošne popularizacije dramatike v širši javnosti in tudi z nagradami.

Istočasno kot Grumova nagrada je bilo javnosti predstavljeno Grün-Filipićevo priznanje za dramaturške dosežke, ki se podeljuje bienalno. Na začetku podeljevanja so bili med prejemniki dramaturški kolektivi, v zadnjem obdobju pa se jo podeljuje individualno. Danes je ta nagrada še posebnega pomena, saj za samo dramaturško delo v Sloveniji druga nagrada ne obstaja.³ Med prejemniki so pomembna imena slovenske gledališke prakse in teorije (Toporišič, Koloini, Predan, Postrak, Kranjc in drugi), s podeljevanjem pa se TSD priklanja dvema velikima dramaturgoma, Herbertu Grünju in Lojzetu Filipiču, ki sta oba zaznamovala Kranj in Prešernovo gledališče.

V razmišljanju o povezavi Prešernovega gledališča Kranj in Tedna slovenske drame, je zagotovo najočitnejši formalno-izvedbeni vidik, za katerega skrbi ekipa gledališča. Pomembno pa je tudi, da PGK že vrsto let s svojo premiero slovenske drame odpre festivalski program.

O začetkih te ideje piše Logar: »[V] iskanju posebnih poudarkov, ki naj bi zaznamovali vsakokratni festival, je tako dozorevala ideja, da je ob svečanih otvoritvah za največji možni festivalski prolog primerna izključno in samo premiera. Nobenih fanfar, nobenih zvonov, nobenih koncertnih nastopov, nikakršne folkloristike. Samo premiera, samo čista gledališka gesta. To gesto pa smo lahko ponudili le gostitelji že desetdnevno trajajočega tedna. In celo vrsto let so kranjske premiere odpirale TSD.« (Logar 2020, 20). Tej tradiciji kranjsko gledališče sledi še vedno. Prvi Teden slovenske drame je otvorila kranjska gledališka družina s Cankarjevimi *Hlapci* v so režiji Mileta Koruna in Staša Potočnika, letošnjega – jubilejnega pa *Škoffeloški pasijon* p. Romualda Marušiča v režiji Jerneja Lorenčija.⁴

Nadaljnji razvoj festivala je odvisen od volje odločevalcev in financerjev, ki morajo presoditi, ali se TSD ohranja tak kakršen je sedaj, oziroma če uporabimo besede vodje umetniškega oddelka PGK: »... žal Ministrstvo za kulturo v vseh teh letih ni prepoznalo kreativnega potenciala festivala ter ga ni temu primerno podprlo, kar je izjemno velika škoda in velika zamujena priložnost. Kajti 21 let ni ravno kratka doba! V teh 21 letih smo »preživeli« veliko ministrov, a si z njihovimi formalnimi obiski in bodrilnimi nagovori na podelitvah ali odprtjih TSD nismo mogli niti malo pomagati, saj se je njihov interes za slovensko dramatiko končal v hipu, ko so se za njimi zaprla težka vrata Prešernovega gledališča.« (Postrak 2020: 31). Postrakova se v svojem spominskem zapisu osredotoča na obdobje, v katerem

Rudi Šeligo (levo) ob podelitvi nagrade Slavka Gruma za besedilo *Svatba*. (Neznan fotograf, arhiv PG Kranj)

Predstavitve programa jubilejnega 50. TSD (21. 1. 2020): z leve proti desni sedijo vodja umetniškega oddelka PGK Marinka Postrak, direktorica PGK Mirjam Drnovšček in selektor Marko Sosič (Foto: Eva Belčič, Arhiv PGK)

sama aktivno sodeluje pri podobi in izvedbi festivala, je pa iz vidika prihodnosti festivala pomembno, da skrb za napredek, slovensko dramo in gledališče, pa tudi za vključevanje lokalne skupnosti, regije in države v razvoj festivala, ne postane samo skrb zanesenjakov.

Kot smo že zapisali, je za razliko od nekaterih drugih vidnejših festivalov Prešernovo gledališče vsebinsko, kadrovsko in še na mnoge druge načine nepogrešljiv izvajalec vsakoletnega TSD. Poleg obeh glavnih financerjev, Ministrstva za kulturo in Mestne občine Kranj, je PGK tudi edina garancija za nadaljnji obstoj festivala in njegovo kvaliteto. Če bi njegovo delovanje primerjali v nacionalnem ali mednarodnem prostoru, bi spoznali mnogo različnih načinov, ki se jih posamezne države, mesta ali skupine poslužujejo pri organizaciji festivalov. Festivali nacionalnih dramatik so za vsako kulturo (jezik, družbo, državo, gledališče) izrednega pomena, v primerih srednje Evrope pri organizaciji (in izvedbi) nastopajo producenti kot samostojni zavodi, kadar pa je festival del gledališke hiše, je običajno, da ima zagotovljeno lastno kadrovsko shemo (na Slovaškem pa za festival *Nová dráma* skrbi gledališki inštitut). V tem pogledu je TSD že od vsega začetka, blago zapisano, podhranjen, saj vsaka resna institucija potrebuje lastno vodstvo in vizijo, ki ne more biti ne talka ne v napoto redni produkciji gledališke hiše.⁵ Ob pregledu petih desetletij delovanja lahko zapišemo, da TSD ohranja in ostri vrhunskost samo zaradi predanosti vseh vključenih deležnikov in soustvarjalcev.

Festival mora delovati tudi kot forum, saj v svoji zasnovi vzpostavlja dialog in soočenje mnenj. Tudi TSD ni zgolj revija, pregledni festival, ki bi na galerijski način predstavil uprizoritve, temveč ga je treba razumeti kot mesto refleksije, o čemer nam govorijo spremljevalni dogodki festivala, od že omenjenih okroglih miz, simpozijev in pogovorov, ki vzpostavljajo dialog med umetnostjo in družbo, med avtorji in uprizoritelji, med strokovno in občo javnostjo. Tako se v Kranju lahko rojevajo vizije, ki jih gledališka (in dramska) umetnost preizprašuje v kontekstu družbenih in kulturnih sprememb. Vizije so vidne na vseh treh geografskih smereh delovanja – lokalni, nacionalni in mednarodni; TSD namreč deluje z močno vpetostjo v vse tri. Lokalno z razvijanjem občinstev, vključevanjem javnih zavodov in izobraževalnih institucij, nacionalno s poslanstvom, ki v ospredje postavlja izvirno slovensko dramatiko, in mednarodno s promocijo slovenske dramatike izven meja ter z močno vsakoletno prisotnostjo tujih gostov na festivalu.

Petdeset let Tedna slovenske drame je obletnica, ob kateri se ozremo v preteklost, kot je to poskušal strniti pričujoči članek, s pregledno razstavo v Gorenjskem muzeju in obsežnim razstavnim katalogom. Obenem pa je jubilej tudi priložnost za pogled naprej, za nove vidike, izzive in poslanstva, ki kranjski festival še čakajo. Plod teh vizij mora biti naslednjih petdeset let festivalskega praznovanja slovenske dramatike v Kranju, njegova širitev v mednarodni prostor ter nadaljevanje poslanstva vzgoje avtorjev in občinstev. Brez izvirne slovenske dramatike tudi slovenskega gledališča ne more biti, zato je poziv k rasti, razvoju in podpori TSD tudi poziv k premisleku o položaju dramatike in gledališča v družbi.

OPOMBE

- 1 O prvem letu s selekcijo poroča Gorenjski glas: »Bistvena sprememba je bila narejena letos, ko je bil izbor narejen po izvajalsko ustvarjalnih kriterijih. /.../ Letošnji spored je sestavljal kritik Venko Taufer, ki je po kolikor mogoče strogih, reprezentativnih kriterijih izmed dvajsetih uprizoritev na temelju slovenskih tekstov izbral osem najizrazitejših.« (Volčjak 1980: 5)
- 2 Statut TSD že od leta 1994 ureja, da so v selekciji lahko tudi uprizoritve slovenskih besedil na tujih odrih.
- 3 Nagrad, ki jih dramaturg za svoje delo lahko prejme, je seveda več (Prešernova, stanovske nagrade Združenja dramskih umetnikov Slovenije in Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije in druge), a je dramaturško delo samo eno izmed mnogih področij, za katere se te nagrade lahko podeli. Zgolj Grün-Filipićevo priznanje pa je namenjeno dramaturškim dosežkom.
- 4 Premierna uprizoritev je bila zaradi razglašene pandemije koronavirusne bolezni Covid-19 prestavljena, kakor tudi celoten program jubilejnega 50. TSD. Ob zaključku urejanja besedila nov termin Festivala še ni bil znan.
- 5 Kronično pomanjkanje vizije na strani financierjev oz. političnih struktur, ki je povezano tudi z dojemanjem pomembnosti festivala, je prisotno že od samih začetkov TSD. To nam potrjuje tudi navedek ob dvajsetletnici festivala: »Dve

desetletji kranjskega gledališkega festivala gotovo kažeta na vzdržljivost slovenskih komedijantov, pa tudi vsakoletnih organizatorjev. Slovenska dramatika je v tem času prevladala v repertoarjih. Na žalost organizatorju še ni uspel močnejši preboj v jugoslovanski in svetovni prostor. Naloga, ki čaka prihodnje desetletje, seveda samo v primeru, da se festivalu prizna tisti finančni status, ki ga nujno potrebuje, če ne želimo, da se TSD polagoma preoblikuje v bolj ali manj povprečno prireditve. Slab mesec dni pred začetkom jubilejnega Tedna slovenske drame 90 organizatorju še ni jasno, kako bo finančno pokrila to republiško manifestacijo.« (AR 1990: 7)

BIBLIOGRAFIJA

- ANDRES, Rok, 2020: Teden slovenske drame 2011–2019, oris desetletja. *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 116–133.
- AR, 1990: Prešernovo gledališče Kranj; Teden slovenske drame. *Gorenjski glas*, 2. 2. 1990.
- ARHAR, Nika, 2020: Teden slovenske drame med utrjevanjem identitete in odpiranjem navzven (2001–2010). *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 96–115.
- JESENKO, Primož, 2020: Teden slovenske drame in sodobni gledališki pristop (1971–1980). *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 38–53.
- KAVČIČ, Igor, 2014: Evropa, Panj, Robinson in 25.671. *Gorenjski glas*, 8. 4. 2014.
- KRAIGHER, Amelia, 2012: Raznolikost gledaliških žanrov in formatov. *Delo*, 27. 3. 2012.
- KREFI, Bratko, 1983: Poslanica Dnevu jugoslovanske drame. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*. Ljubljana, Slovenski gledališki muzej, l. XIX, št. 40–41. 1–2.
- LOGAR, Matija, 2020: Spomini ali skomine kot festivalske pikanterije. *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 18–22.
- PAVIS, Patrice, 1996: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega.
- PEZDIR, Slavko, 2010: Podeljevanje nagrade Slavka Gruma in Grumovi nagrajenci 1979–2009. *40 let Tedna slovenske drame*. Ur. Mirjam Drnovšček, Marinka Poštrak. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 102–130.
- PEZDIR BARTOL, Mateja, 2016: *Navzkrižja svetov: študije o slovenski dramatik*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- POŠTRAK, Marinka, 2020: »Dogodek je tu, dogodek je v mestu!« (Slavko Grum). *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 28–32
- POVŠE, Janez, 2020: Lepi pričetki sedaj mogočnega Tedna slovenske drame. *Dogodek je tu, dogodek imate v mestu! Teden slovenske drame – 50 let: jubilejni katalog*. Ur. Tea Rogelj. Kranj: Prešernovo gledališče Kranj. 12–14
- VOLČJAK, Marija, 1980: Teden slovenske drame – Izbrane najizrazitejše prireditve. *Glas*, 1. 2. 1980.

SPLETNI VIR

- ŠUČUR, Maja: *Intervju Maša Pelko, dramatičarka in režiserka; Revolucija pripada ženski*. V: *Dnevnik*. <https://www.dnevnik.si/1042818565> Splet. Dostop 30. 3. 2020.

Marko Arnež

GALERIJA PREŠERNOVIH NAGRAJENCEV KRANJ – KRATEK ORIS

UVOD

Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj hrani in predstavlja likovna dela tistih umetnikov, ki jih je Republika Slovenija nagradila z najvišjimi priznanji na področju kulturnih dosežkov. Prešernove nagrade se podeljujejo od leta 1947, zato zajemajo umetnike in njihova dela iz druge polovice 20. stoletja. Izjema so umetniki, ki so ustvarjali že pred drugo svetovno vojno, nagrajeni pa so bili po njej.

Stalna zbirka likovnih del je bila s pomočjo izbranih umetnostih zgodovinarjev in likovnih kritikov prikazana in opisana v monografiji, ki je izšla leta 2015 z naslovom *Stalna zbirka slovenske likovne umetnosti 20. in 21. stoletja Galerije Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj*. Zbirka poleg prezentacije izbranih nagrajencev in njihovih stvaritev pred nas postavlja tudi vprašanja, ki niso vezana zgolj na estetske užitke. Eno izmed teh je zagotovo način izbora nagrajencev in podeljevanja nagrad. Ocenil kriterijev za posamezne izbore se bomo izognili, vseeno pa naj omenimo, da Upravni odbor Prešernovega sklada (ki deluje v okviru Ministrstva za kulturo) izbere nagrajence ali samo potrdi izbor na podlagi predlogov posameznih strokovnih komisij. Potem v skladu s proceduro nagrajence tudi razglasi. Ozadja izbiranja nagrajencev se je v omenjeni monografiji dotaknil dr. Milček Komelj.¹ Nazorno nam pove, kako občutljiva je bila (in je še) izbira nagrajencev, zraven pa sodi tudi podeljevanje teh nagrad. Obenem ugotavlja, da ni mogoče pričakovati popolnega soglasja za izbrane umetnike znotraj komisij, upravnega odbora ali med strokovno in širšo javnostjo. Čeprav diskurz o izboru nagrajencev ni namen tega prispevka, se je vendarle zanimivo dotakniti nekaterih nagrad, ki so povzročile izrazito polarizacijo (predvsem) strokovne javnosti.

Kranjska Galerija Prešernovih nagrajencev je postala prostor srečevanja nagrajencev, likovnih kritikov in gledalcev, ki skupaj s tistimi, ki izbirajo nagrajence, tvorijo svojevrsten estetski režim, če si sposodimo sintagmo Jacquesa Rancièra. V galeriji so razstavljena in predstavljena predvsem slikarska in kiparska dela, fotografije in video material. Vsa ta likovna področja so zastopana tudi v stalni zbirki galerije. Za celovito predstavitev likovne umetnosti bi bilo v prihodnje potrebno vključiti tudi arhitekturo in oblikovanje, da bi tako sledili

Ob 20. obletnici svojega delovanja je Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj leta 2015 izdala obsežno monografijo (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj).

tistem delu Prešernovega sklada, ki podeljuje nagrade s področja »vizualne« umetnosti. Na področju likovne umetnosti je bilo do sedaj podeljenih 162 nagrad, od tega 64 velikih (Prešernovih) nagrad in 98 malih nagrad (Prešernovega sklada), medtem ko je bilo do sedaj vseh skupaj podeljenih od 885 – 344 Prešernovih nagrad (od leta 1947) in 541 nagrad Prešernovega sklada (od leta 1962). Spreminjalo se je tudi število nagrad. Do leta 1962, ko so podeljevali le (velike) Prešernove nagrade, jih je bilo največ podeljenih leta 1949, kar 37, leta 1950 pa 26. Največkrat jih je bilo podeljenih približno 10, včasih več, spet drugič manj. Nagrado Prešernovega sklada je prejelo od 10 do 15 nagrajencev. Po letu 1992 pa se je Upravni odbor Prešernovega sklada (UO PS) odločil, da bodo podeljevali 2 Prešernovi nagradi in 6 nagrad Prešernovega sklada letno.

STALNA ZBIRKA GALERIJE PREŠERNOVIH NAGRAJENCEV KRANJ

Pred predstavitev galerije bomo poskusili odgovoriti na nekaj pomembnih vprašanj: V čem je smisel in namen zbiranja in predstavljanja umetniških del? Kakšen pomen so imele zbirke v preteklosti? Kje in kako se kaže političnost zbirke?

O NASTAJANJU IN VLOGI MUZEJEV IN GALERIJ

Kdaj je človek začel zbirati in razstavljati (umetniške) predmete? Enotnega mnenja med poznavalci o tem ni, največkrat se pojavljajo trditve, da so bili prvi poskusi predstavljanja predmetov »skupina mamutovinastih obročkov in obeskov iz predrtih zob z vrezi iz jame Grotte du Renne v francoskem Arey-sur-Cure«. ² Te najdbe naj bi pred približno 32.000 leti pomenile prve poskuse zbiranja (in domnevno tudi predstavljanja) izbranih predmetov. Namen teh predstavitev je bil zadržati pogled takratnega človeka in pritegniti »oko« iz onostranstva, božanstev in mrtvih. Zbiralci so na tak način poskušali pridobiti naklonjenost in zaščito bogov, mrtvih, vseh tistih iz nevidnega sveta, ki so osmišljali njihovo bivanje. Razstavljeni predmeti so povezovali tostranski in onostranski svet, omogočali komunikacijo med njima in v tostranstvu določali hierarhijo. Predmetom je bila s tem pripisana magičnost, metafizičnost, kot posredniku med obema svetovoma. O metafizičnosti (magičnosti) pri srečevanju z umetniškimi deli na nek način lahko govorimo tudi pri današnjem doživljanju umetnosti.

Pravo (množično) zanimanje za umetnine in njihovo predstavljanje pa se je začelo ob izteku srednjega veka, ko so nove družbene skupine – predvsem meščanstvo – začele kazati zanimanje za umetnine in antikvitete. V 16. in 17. stoletju je na različnih koncih Evrope, predvsem pa v Rimu, začel delovati trg z umetninami, kar je omogočilo številnim »zgodnjim turistom« ogled in tudi nakup umetnin iz določenih zasebnih zbirk. Ob praznikih in posebnih priložnostih so takrat v Rimu bogate družine in razne bratovščine prirejale razstave in sejme umetnin, največkrat kar na prostem. Tak način predstavljanja in prodaje del sta umetnikom omogočala več svobode pri umetniški produkciji, saj so se na račun tega lahko izogibali natančnim navodilom naročnikov z izgovori, »da se naroča obrtnikom, ne pa umetnikom«.

Z večanjem moči meščanstva (vzporedno z razsvetljenstvom) so se vedno bolj pojavljale tudi zahteve po javni dostopnosti zbirk. Kritiki so opozarjali »zasebnike«, naj ne izrabljajo umetniške zbirke za svoje interese, temveč naj omogočijo dostop vsem, ki želijo vstopiti v ta svet. To nas opozarja, da so muzeji in zbirke nastajali v zapletenih družbenih procesih: »Javna umetniška galerija ali muzej namreč prav tako sodita med državne instrumente, po katerih ta uveljavlja svoje interese, sta prav tako njena instrumenta za družbeno in kulturno regulacijo, zlasti pomembna v utrjevanju z njene strani zaželeno ideologije.« ³ To funkcijo muzej opravlja tudi danes, čeprav se vse bolj poudarja pomen »kulturnega turizma«, pri čemer naj bi pomembno vlogo imeli tudi muzeji in galerije. Za umetniške zbirke, predvsem sodobne, velja še neka posebnost. Čeprav so dostopne in odprte

za vse, so dejansko dostopne predvsem tistim, ki imajo določeno količino znanja, s katerim so sposobni dekodirati razstavljenе umetnine. Bolj ko se odmikamo od vizualnega k likovnemu, od podobotvornega k oblikotvornemu, več znanja in potrpežljivosti potrebujemo pri dekodiranju. Jožef Muhovič ugotavlja, da se sodobna umetnost namerno ne razkriva samodejno pred gledalcem. Sodobne umetnostne galerije imajo zato mnogokrat dve tendenci: na eni strani omogočajo krepitev družbene zavesti, po drugi strani pa zaradi svoje »ekstravagantnosti« silijo k ločevanju v družbi. ⁴ Vprašanje, ki se pri tem postavlja, je, ali je tej dvojnosti mogoče uiti.

O STALNI ZBIRKI

Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj ima glede na zgoraj zapisano zagotovo dve poudarjeni funkciji: estetsko in družbeno-etično. Poleg tega, da pri ogledu zbirke uživamo v vrhunskih umetninah nagrajenih umetnikov, je za njeno razumevanje pomembno tudi védenje o načinu izbora nagrajenih likovnikov in likovnih del. ⁵

Začetki galerije (in predstavljanja umetnikov) segajo v leto 1995, ko smo skupaj z nekaterimi likovniki, kritiki in kulturniki začeli z razstavami *Likovni umetniki za Prešernovo mesto*. Po štirih razstavah s podobnim konceptom, ki je prikazoval najpomembnejše slovenske

Z OTVORITIVNE RAZSTAVE

“LIKOVNI UMETNIKI ZA PREŠERNOVO MESTO”

24. oktobra 1997 smo v avli Mestne občine Kranj odprli 3. razstavo "Likovni umetniki za Prešernovo mesto", s čimer po besedah prof. dr. Naceta Šumija lahko ugotovimo, da je le tradicionalna, da tako kvalitativno in raznovrstno razstavo, kot jo imamo v Kranju, v Sloveniji ni.

Otvoritveni program je obogatila mezosopranistka Sabra Hajdarevič ob klavirski spremljavi Kaja Frelja. Za pozornejši program pa je poskrbel Boštjan Goson.

V besedah krajevkega Japana, Vitozija Gosna, ki je posredil namen razstave, se je obnavljajo občutki, povezani s Prešernovim imenom in polstotno Prešernovih jubilejev, je prevladala želja, da bi tovrstna razstava ostala tudi le po ton, ko bodo Prešernovi jubileji mimo. Župan se je pripravljalo oblikovati odbor, pod vodstvom g. Marka Artniča, nabavil za opravljeno delo in jim začetek novih idej tudi v prihodnje.

Tekom razstave je deslet največja tako po obsegu kot kvalitati. Sodeluje 49 avtorjev z 51 umi deli, od tega je 41 slikarskih in preostali 10 kiparskih del. Tudi z obiskom na razstavi je pripravljeno celotno zelo raznovrstno, saj se je v primerjavi s preteklimi leti močno povečalo. Veliko zanimanja je zlasti med mladimi, kar je le posledica raznovrstnosti.

Namen razstave je poleg umetniškega tudi pedagoški, zato je želja organizatorjev, da čim več likovnih del dobi tudi novega lastnika. Ob pripravi tega pripravka lahko le mislim, da je 12 del že prodanih in da nastanejo le vodno obnaja, tako da upam, da bomo tudi po tej plati presegli rezultate preteklih let. Obiskovalcem na željo zagotovimo tudi vrhunsko strokovno vodstvo po razstavi prof. dr. Naceta Šumija. Tisti, ki so se že udeležili, so bili zadovoljni. Zato vabim vse tiste, ki bi si želeli kvalitativnega umetniškega dela, da se ga do 2. decembra izberite, saj vam bodo likovna dela lahko v zadovoljstvo in občudo v posnet, da ste za slovensko kulturno dediščino opravili dobro delo.

Razstavo si lahko ogledate tudi na internetu www.livani-mh.si/razstava.

N. B. K.

NOVEMBER 1997

Leta 1997 je v avli Mestne občine Kranj potekala 3. razstava *Likovni umetniki za Prešernovo mesto* (Kranjčan, 1997, str. 27).

likovne ustvarjalce na skupni predstavitvi z gorenjskimi likovniki, smo leta 2000 v Kranju prvič zbrali 112 nagrajenih likovnikov, ki so do takrat dobili Prešernovo nagrado ali nagrado Prešernovega sklada. V sodelovanju s številnimi muzeji in galerijami smo pripravili obsežno razstavo po vseh kranjskih razstaviščih. Takrat so se prvič pojavila tudi resna razmišljanja o galeriji in stalni zbirki, ki bi obsegala izključno Prešernove lavreate. Pomen novonastale zbirke je razdelil stroko – od zmernega optimizma dr. Naceta Šumija (»Pomen galerije je tudi v tem, da priča o identiteti naše umetnosti in hkrati postavlja merila kvalitete.«)⁶ do zmernega pesimizma dr. Leva Menašaja (»Od zbirke, ki se a priori podreja kriterijem komisij, ne gre pričakovati reprezentativnega pregleda slovenske umetnosti druge polovice 20. in začetka 21. stoletja, nedvomno pa lahko od nje pričakujemo, da bo kazala odličen pregled uradnega okusa predstavljenega obdobja.«)⁷

Galerija že 25 let predstavlja nagrajence, zbira njihova dela v stalni zbirki in hkrati problematizira način podeljevanja nagrad. V uvodnem delu tega prispevka smo se dotaknili zbirateljstva ter delovanja muzejev in galerij, da bi lahko prikazali določene povezave s sodobno slovensko umetnostjo – prepričan sem, da je kranjska galerija za to odličen vzor.

Menaše v omenjenem tekstu pokaže, kje je bila politika podeljevanja nagrad krivična do nekaterih avtorjev. V skladu s povojnim duhom časa, ko je pri nas prevladoval socialni realizem, so morali odlični umetniki čakati več let, desetletij, da jih je »stroka« opazila in nagradila. Tak primer je bil Stane Kregar, ki je bil nagrajen šele leta 1971, čeprav je že več kot 20 let gojil (evropsko) abstraktno slikarstvo. O Kregarju in problematizaciji uveljavljanja abstraktnega (modernističnega) slikarstva pri nas je poglobljeno med drugim pisal tudi dr. Jure Mikuž v delu *Slovensko moderno slikarstvo in zahodna umetnost*. Za potrditev nastavkov o odnosu med umetnostjo in politiko navajam znameniti odlomek iz govora o »umetnosti« predsednika Tita, ki ga je imel na 7. kongresu jugoslovanske mladine 23. januarja 1963. »Nisem proti ustvarjalnemu iskanju novega, recimo v slikarstvu, kiparstvu in drugih umetnostih, ker je to potrebno in dobro. Sem pa proti temu, da dajemo denar skupnosti za tako imenovana modernistična dela, ki nimajo nobene zveze z umetniškim ustvarjanjem, še manj pa z našo stvarnostjo. Po umetniški plati so v modernem slikarstvu umetniška dela, ki imajo trajno vrednost, seveda pa obstajajo tudi dela, ki so brez umetniške vrednosti. Toda prav ta dela brez vrednosti so danes precej zastopana na naših umetniških razstavah in jih za drag denar vsiljujejo raznim ustanovam. Kdo je potem kriv, če je začela prevladovati taka kvaziumetnost? Vsekakor tisti, ki kupujejo takšne stvari in trošijo

zanje državni denar, včasih pa dajejo tudi nagrade. Če se kdo hoče ukvarjati s takim slikarstvom in kiparstvom, potem naj to dela na svoje stroške, skupaj s tistimi, ki zagovarjajo ultramodernistično, abstraktno umetnost. Mar naša stvarnost ne nudi dovolj bogatega materiala za ustvarjalno umetniško delo? Toda prav njej velik del malih umetnikov posveča najmanj pozornosti. Beže v abstraktnost, namesto da bi oblikovali našo stvarnost ... Razume se, da tu ne more biti govora o nekakšni administrativni intervenciji. Vendar javnost ne sme biti pasivna do teh problemov.«⁸ Kot je Tito razložil v kasnejšem pogovoru, on sam (oziroma partija) ni bil odgovoren le za industrializacijo in kmetijstvo, ampak tudi za kulturo. Kot povprečen človek, ki gleda na umetnost, je dobro vedel, kaj je dobro in kaj ni. Za stanje v umetnosti pa niso krivi umetniki, ampak tisti voditelji, ki jim je bilo zaupano razpolaganje s sredstvi in so dajali nagrade tistim, katerim jih ne bi smeli ... Mikuž v nadaljevanju analizira posledice omenjenega govora in ugotavlja, da so se določeni umetniki po samokritiki vračali od abstrakcije nazaj k figuraliki, predvsem pa, da je država začela podpirati laične, nešolane likovnike (naivce, samouke, amaterje) in da so jih mnogi likovni kritiki začeli postavljati ob bok šolanim umetnikom. Podobno problematiko je Menaše videl pri podelitvi nagrade Francetu Pavlovcu in Slavku Tihcu – slednji ni bil nagrajen zaradi »inovacij v kiparstvu«, temveč zaradi »novih rešitev spomenikov NOB«.

Navkljub številnim umetnostnim in političnim »preskokom« pri izboru in podeljevanju nagrad je zbirka s kulturnozgodovinskega vidika nekaj posebnega in pomeni velik izziv stroki. V kolikor pa bi zbirka uspela pridobiti nagrajena dela (v prvih letih so bili umetniki nagrajeni za posamezna dela, kasneje za posamezne razstave in za življenjsko delo) oziroma dela iz nagrajenih obdobj, se bo njen koncept dejansko izražal v predstavljenih delih.

Čeprav galeriji še ni uspelo pridobiti vseh »zelenih« del, je mogoče »interpretirati bistvo ustvarjalcev že iz tamkajšnjih posameznih vzorčnih umetnin, zaradi katerih je postala edinstvena zakladnica slovenske likovne ustvarjalnosti.«⁹

Velika pregledna razstava leta 2000 je postavila temelje današnji galeriji in stalni zbirki, saj so se nekateri umetniki že na tej razstavi odločili, da svojo likovno zapuščino podarijo Kranju, a pod pogojem, da bomo zbirko dejansko začeli postavljati. Želja po zbirki in vrhunskih razstavah je bila namreč v Prešernovem mestu velika. Že jeseni 2001 sta se v Ravnikarjevi Stebriščni dvorani v prostorih Mestne občine Kranj s svojimi grafikami predstavila primorska slikarja in grafika Lojze Spacal in Vladimir Makuc. Z njuno razstavo se je začelo neprekinjeno predstavljanje nagrajencev, ki traja že 25

Peta razstava Likovni umetniki za Prešernovo mesto leta 2005 je postavila odlične temelje za stalno zbirko galerije (*Gorenjski glas*, 1. 12. 2000, str. 14).

let, sprva v prostorih Mestne občine Kranj, kasneje pa v prostorih stare meščanske hiše v mestnem jedru Kranja – v Pavšlarjevi hiši. V prostorih Mestne občine Kranj sta se z deli na papirju predstavila še Milan Rijavec in Franc Novinc.

Pavšlarjeva hiša na Glavnem trgu 18 nedvomno spada med najpomembnejše spomenike poznosrednjeveške meščanske arhitekture na Slovenskem. Poslikava na pročelju, na kateri sta upodobljena sv. Krištof in sv. Florijan, ter freske v pritličju in prvem nadstropju, dajejo stavbi poseben čar, še posebej edinstveni so arkadno dvorišče in arkadni hodniki z gotsko oblikovanimi kamnitimi portali. Zaradi svoje razgibanosti Pavšlarjeva hiša za razstavljalce predstavlja poseben izziv. Umetniki in gostujoči kustosi so morali večkrat priti v galerijo, da so uspeli pripraviti razstavo, kot so si jo zamislili.

Oktober 2002 smo z razstavo kranjskega likovnega nagajenca Prešernovega sklada, akademskega slikarja Vinka Tuška, začeli z razstavami v tej čudoviti renesančni stavbi, kar si zasluži nekoliko podrobnejši prikaz.

Vinko Tušek je za Kranj v marsičem prvi: prvi Kranjčan, ki je dobil nagrado Prešernovega sklada; prvi, ki je razstavljal v Pavšlarjevi hiši; prvi, ki je v stalno zbirko galerije podaril ambient (*Sprehod skozi sliko*), in prvi (v Sloveniji), ki je realiziral izkušnjo likovnega ambienta, »v katerem je videl možnost oblikovanja idealne celostne umetnine«. Na eni strani slikar – neumorni raziskovalec in na drugi pedagog, ki se je več desetletij navdihoval nad otroško ustvarjalnostjo, igrivostjo in sproščenostjo. Vse to odraža Tuškovo umetniško udejstvovanje.

Njegova umetnost je *poikilija* v pravem pomenu besede in se kaže v raznovrstnosti slikarskih tehnik, v katerih je ustvarjal, predvsem pa v njeni barvitosti.

Tuškovo mesto v slovenski in svetovni umetnosti je Lev Menaše strnil v naslednjih vrsticah: »Njegovi začetki so sicer jasni – očitni odmevi likovnega in vsebinskega mikrokozma »ljublanske grafične šole«, na katero (kakor zanimivo dokazujejo tudi tri razstavne mape črno bele grafike) nikoli ni pozabil, kljub temu pa ga v »šolo« ni mogoče uvrstiti. Pozneje se je vključil med ljubljanske Neokonstruktiviste, torej v skupino, ki je bila izrazito heterogena – njeni člani so bili »konstruktivisti« samo v najbolj osnovnem tehničnem smislu, drugače pa je predvsem v času nastanka skupine v njihovih delih mogoče opazovati aktualno likovno problematiko v razponu od oparta do minimalizma. Ti smeri sta včasih manj in včasih bolj očitno odmevali tudi v Tuškovih delih, ki pa jih je že takrat zaznamoval svojstven, bolj organski in nemalokrat igriv značaj; njegova dela iz tega obdobja nas prej kot na skrajnosti strogih abstraktnih smeri spomnijo na Mirójeva *Ozvezdja* ali na Calderjeve mobile – skratka na surrealistična dela, vendar brez (bolj ali manj) mračnih tokov podzavesti.«¹⁰

Posebno mesto v slovenskem likovnem prostoru si je ustvaril s skupino Neokonstruktivisti. Neokonstruktivizem sta pri nas vpeljala Dragica Čadež in Tone Lapajne z razstavo leta 1968 v Mali galeriji v Ljubljani. Kot skupina so aktivno delovali od 1968 do 1972. Poleg omenjenih treh sta bila v skupini še Drago Hrvacki in Dušan Tršar, pogojno tudi Slavko Tihec. Vsi, razen Hrvackega, so Prešernovi nagrajenci, s svojimi deli zastopani tudi v stalni zbirki galerije.

Tušek je za razliko od drugih konstruktivistov samosvoj, ne upošteva enostavnosti in jasnosti, enotno obdelane površine, na kateri naj ne bi bilo sledi avtorjevih intervencij. Ješa Denegri pravi, da se tako izoblikuje svojevrsten hibrid med slikarstvom, razširjenim v prostor, in skulpturo, ki je dopolnjena s tipično slikarsko intervencijo – barvami, ki dematerializirajo upodobitev. Tušek posnema mestni vrvež, ki ga je vzel s piedestala zahodnega kiparstva in ga dobesedno razgrnil, razstavil ter razkrinkal pred gledalčevimi očmi. Spremenil ga je v voajeristično opazovanje, sprehod po notranjosti, ki v gledalcu nehoče sproži likovno občutenje. Steber je stilizirana oblika mesta, na katerem so odtisnjeni emblemi kulture sodobnega načina življenja, totemi civilizacije. Asemblaži črk, prometnih znakov, ogledal na šahovnici in vključevanje elementov iz vsakdanjega življenja povezujejo ustvarjanje Vinka Tuška s popartom, ki je prebudilo umetnost v poznih petdesetih letih 20. stoletja s praznovanjem množične kulture.

Vinko Tušek: *ambient Sprehod skozi sliko*, 1985, akril na kartonu (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj)

Tušek je bil slikar širokega kroga občudovalcev, ki je trdil, da je njegova umetnost trdno povezana z naravo, da je likovnost odsev stvarnosti, ki se v njegovih delih kaže enkrat na podoben, drugič na oblikovni način.

Po retrospektivni razstavi leta 2016 sta umetnikova dediča, Marko in Eva, galeriji podarila 64 del, med njimi tudi *ambient Sprehod skozi sliko*, sestavljen iz stotih poslikav. O njem je umetnik zapisal: »Bukov gozd je svetel, optimističen, smrekov temen, gost. Pa sem si rekel: Zakaj ne bi naredil svoje gmajne? Tako sem udejanil svoj sprehod skozi gozd – *ambient Sprehod skozi sliko* [...] Sedaj sem obesil slike. Pravokotne ne morejo biti, sem si rekel. Papir sem začel trgati v naključne formate. Vsakega izmed njih sem vzel za sliko. Nastajati so začele dolge, oble široke, razvejane ... slike, vsaka drugačne oblike. Slike (t. i. drevesa) so imele svoj kolorit, svoj značaj. Vse skupaj so bile moj gozd – moj ambient in jaz v njem.«¹¹

Poleg Vinka Tuška ima posebno mesto v galeriji tudi Vladimir Makuc, ki se je kranjskim obiskovalcem predstavljal večkrat. Že pred omenjeno razstavo leta 2001 je bil trikrat prisoten na skupinskih, kasneje pa še trikrat na samostojnih razstavah. Makuc je nedvomno eden najbolj spoštovanih slovenskih slikarjev in grafikov z več kot šestdesetletnim ustvarjalnim delovanjem in obsežnim opusom v različnih likovnih tehnikah. V Galeriji Prešernovih nagrajencev je predstavljen z obsežnim izborom 47

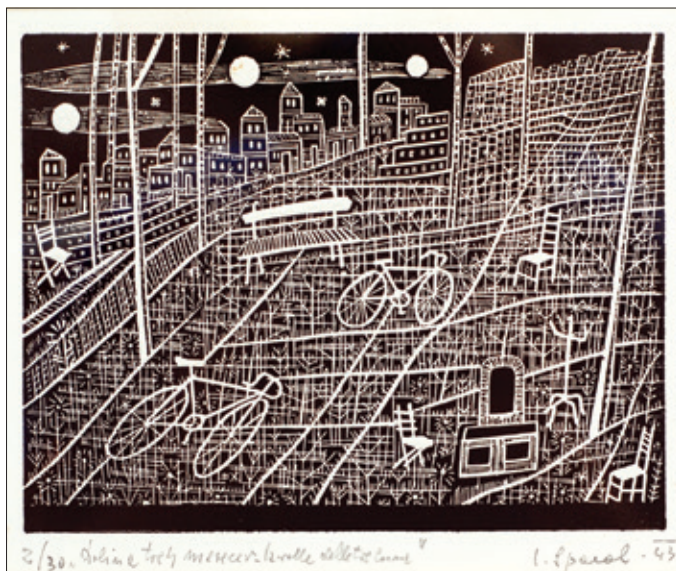

Vladimir Makuc: *Istrski pašnik*, 1959, barvni lesorez na papirju (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj)

grafik v različnih tehnikah, ki jih je ustvaril v obdobju od 1957 do 2005. Makuc je umetnik, ki nam je na številnih srečanjih in ob pogovorih razkrival svojo umetnost in velik del povojnega likovnega dogajanja – o grafiki, posnemanju tekture površine ometane stene v slikarstvu in puščanju grafičnih sledi v njem ter posnemanju značilne barvne palete zunanjih ometov ali kolorita freskantskih povezav.¹²

Še enega umetnika moramo izpostaviti – Lojzeta Spacala. V Kranju se je prvič predstavil skupaj z Vladimирjem Makucem na pregledni razstavi grafik. Skupaj sta razstavila sto grafičnih listov, kar 38 teh del, matrico in nekaj risb, najdemo danes tudi v stalni zbirki galerije. V sodelovanju z njegovim vnukom, Martinom Spacalom, smo umetnika predstavili trikrat. Še posebej obsežna je bila razstava iz leta 2007, ko smo skupaj s številnimi galerijami po Sloveniji in Italiji pripravili niz razstav ob stoti obletnici umetnikovega rojstva. Leta 2013 smo pripravili tudi razstavo z naslovom *Matrica – grafika – slika*.¹³

Spacalova umetniška pot ni bila »pot umetnika bohéma, kakor jih je poznala zahodnoevropska umetniška polpreteklost, ampak pot vztrajnega delavca«, kot je zapisal France Stele v knjigi *Umetnost v Primorju* leta 1960. Ta že nekoliko obsedena »delavnost« se kaže konkretno v Spacalovem bogatem opusu, zgolj v grafikah je presegel število tisoč.

Lojze Spacal: *Dolina treh mesecev*, 1943, lesorez na papirju (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj)

Najstarejši deli v kranjski zbirki sta črno-bela lesoreza *Konjički na Krasu* iz leta 1940 in *Dolina treh mesecev* iz leta 1943. Obe sta iz obdobja »magičnega realizma«, za katerega je značilno, da prikazuje situacije, ki bi sicer bile stvarne, vendar je na takem delu prisoten vsaj en element, ki je nemogoč, zato postane ves prizor nestvaren, tako rekoč magičen.

Poleg zgoraj naštetih umetnikov bi si posebno pozornost zaslužili tudi vsi ostali, saj so s svojimi donacijami pokazali, da so Galerijo Prešernovih nagrajencev vzeli za svoje domovanje.

V teh letih je bilo v Galeriji Prešernovih nagrajencev postavljeno na ogled 110 razstav, samostojno se je predstavilo 71 umetnikov, v stalni zbirki pa je okrog 1100 del kar 102 nagrajenih avtorjev. Skoraj vsa dela so bila podarjena v zbirko s strani umetnikov ali njihovih družin.

S svojimi donacijami iztopajo še Karel Zelenko s 110 podarjenimi grafikami, Stane Jagodič s 44 grafikami, Drago Tršar s 40 deli, med katerimi je večina skulptur in risb ... Mnogi umetniki so donirali v stalno zbirko monumentalna dela – Emerik Bernard, Andrej Jemec, Franc Novinc, Alenka Gerlovič, Valentin Oman, Lujo Vodopivec, Tugo Šušnik, Dragica Čadež, Bogdan Borčič ... Celoten seznam podarjenih del je dostopen na spletni strani galerije (<http://www.gpn.si/2019/sl/stalna-zbirka-slo/dela>).

Vsi umetniki, ki so zastopani v zbirki, potrjujejo, da je umetniško predstavljanje uravnavano z istim tipom spraševanja, kot sokratsko vpraševanje po bistvu, po tem, *kaj nekaj je*. Ker je snov umetnosti (tako kot v etiki) človekovo življenje, je iskanje umetniške forme enako iskanju odgovora na vprašanje, kaj človek je. Etično in estetsko sta neločljiva dela iste celote.

Zadnjih 10 let v Galeriji pozornosti in promocije ne posvečamo le nagrajenim likovnikom, temveč v svoj program vključujemo tudi dobitnike nagrad z ostalih področij. To je nedvomno povezano s *Shodom muz na kranjskem Parnasi*, dogodkom, ki ga v Kranju pripravljamo ob slovenskem kulturnem prazniku. Letos smo enajstič gostili aktualne nagrajence, ki se po ogledu razstave portretov (ki jih je v svoj fotografski objektiv ujel Tone Stojko) zberejo v Prešernovem gledališču na tradicionalnem pogovoru s Patricijo Maličev.

Poletje s Prešernovimi nagrajenci predstavlja različne ustvarjalnosti lavreatov Galerije Prešernovih nagrajencev in jih povezuje z Gorenjskim muzejem (pod čigar okrilje je prišla z letom 2020), Prešernovim gledališčem, Layerjevo hišo in Zavodom za turizem in kulturo Kranj. Galerija uspešno sodeluje tudi z drugimi galerijami in muzeji, s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti (SAZU) ter nekaterimi podjetji. Skupaj s Fraportom Slovenija izdajamo pesniško antologijo *Dotiki daljav*, trilogijo, v kateri so (in še bodo) zbrani vsi nagrajeni pesniki od leta 1947 naprej. Skupaj s SAZU posvečamo pozornost tistim akademikom, ki so dobili tudi Prešernovo nagrado.

Shod muz na kranjskem Parnasi, 2013: Jože Trontelj je bil predsednik UO PS v letih 2012 in 2013. (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj, foto Boštjan Gunčar)

Dotiki daljav: dva dela trilogije sta že izšla. (Vir: Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj)

Za celovit umetnostnozgodovinski prikaz nagrajencev in njihovih del bo morala v prihodnosti stroka pripraviti kritičen pregled vsega dogajanja od začetka podeljevanja Prešernovih nagrad pa do danes. Ob tem se nam bo še naprej razkrivalo, kaj je etičnega, estetskega in političnega v pričujočih nagradah, predvsem pa kakšno moč ima umetnost. Ali je nevarna (kot v Platonovi *Državi*) ali pa po Aristotelu ob gledanju umetnin ljudje uživajo, ker iz njih lahko razberejo, kakšen je svet in kakšen je človek v tem svetu?

OPOMBE

- 1 Dr. Milček Komelj je bil tudi sam večkrat član Upravnega odbora Prešernovega sklada in član strokovnih komisij, ki so izbirale in podeljevale nagrade. V zapisu *Galerijsko svetišče lavreatov: Prešernove nagrade in Galerija Prešernovih nagrajencev v Kranju* je na strani 32 zapisal: »Pri delu upravnega odbora in komisij je potrebna poleg občutljivosti za umetnost (ne kot stroko, ampak za njeno ustvarjalno globino in izjemnost) tudi modrost in ne taktiziranje, kar je toliko težje, ker za presojo umetniškosti ni eksaktnih meril, vsaj ne na ravni, ki bi predpostavljala preverljivo izmerljivost. Spominjam se, da jih je kot oporo za presojanje o predlaganih delih najbolj dosledno, upoštevajoč vrsto kriterijev, skušal izoblikovati pisatelj Rudi Šeligo, po poklicu predavatelj statistike. Pa še on mi je o pesniku, ki se mu je zdel za nagrado premlad, dejal, kako ni nujno, da nekdo dobi nagrado, četudi si jo povsem zasluži. Rapa Šuklje pa je o nekem igralcu menila, da si nagrado vsekakor zasluži, a da jo docela enako zasluži tudi še nekateri drugi njegovi generacijski kolegi. (Po nekaj letih je mladi pesnik »dozorel« za nagrado, dočkal jo je tudi ostareli igralec.)«
- 2 Žerovec, Beti: *Kaj nam govori zgodovina razstav?* V: *Dialogi*, 43, 2007, št. 5/6, str. 11.
- 3 Žerovec v opombi omenjenega teksta na strani 21 navaja nekatere sodobne poglede na vlogo muzejev in galerij v sodobnem svetu. Eileen Hooper-Greenhill v znamenitem delu *Museums and the Shaping of Knowledge* predstavlja muzej kot institucijo, ki uspešno producira »krotka telesa«. Po francoski revoluciji so umetnine obravnavali enakovredno kot druge strateške dobrine, muzej pa je iz omejenega in lokalnega fenomena napredoval na raven državnega programa. V knjigi *Kurator in sodobna umetnost: pogovori* (str. 167–169) Žerovec pravi, da se je »javni muzej pojavil kot ena od kampanj države za usmerjanje populacije v aktivnosti, ki jo, ne da bi ljudje sploh opazili, spreminjajo v državi koristne vire«.

- 4 Zanimivo bi bilo napraviti raziskavo o tej problematiki in slovenskih muzejih in galerijah, med obiskovalci, umetniki in umetnostnimi strokovnjaki.
- 5 Dr. Lev Menaše je v spremnem besedilu *O osnovni problematiki stalne zbirke Prešernovih nagrajencev* (izdanem v katalogu *Likovni umetniki za Prešernovo mesto*, 2000), zapisal, da so nacionalne nagrade, kakršna je Prešernova nagrada, mnogokrat obremenjene z »običajnim zborom kuharjev«, ki ga sestavljajo razni galeristi, kritiki in umetnostni zgodovinarji, pomembni vplivni umetniki, številni kulturniki (v različnih odborih) in nenazadnje tudi politiki, ki tako ali drugače odločajo, komu se podelijo »zaslužne« nagrade. Lev Menaše je bil dobrih 12 let »hišni« kustos galerije in je sodeloval pri več kot petdesetih razstavah, strokovno pa tudi pri oblikovanju zbirke. Menaše je kasneje omilil pogled na nagrajene umetnike. Večkrat je poudaril, da so marsikaterega umetnika pri podeljevanju nagrad prezrli, vseeno pa so si (v veliki večini) nagrajeni umetniki nagrado zaslužili.
- 6 *Likovni umetniki za Prešernovo mesto*. Kranj: Mestna občina, str. 4.
- 7 Prav tam, str. 6.
- 8 Mikuš, Jure: *Slovensko moderno slikarstvo in zahodna umetnost*. Ljubljana: Moderna galerija, 1995, str. 17.
- 9 Komelj, Milček: *Galerijsko svetišče lavreatov: Prešernove nagrade in Galerija Prešernovih nagrajencev v Kranju*. V: *Stalna zbirka slovenske likovne umetnosti 20. in 21. stoletja Galerije Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj*. Kranj: Zavod za turizem, 2015, str. 36.
- 10 Menaše, Lev: *Vinko Tušek*. Kranj: Mestna občina, 2002, str. 1–2.
- 11 Tušek, Vinko: *Srečanje s prostorom*. Kranj: samozaložba, 1999, str. 154.
- 12 Povzeto po besedilu dr. Nadje Zgonik: *Vstop v pokrajino s ptico*. V: *Zbirka podarjenih del Vladimirja Makuca: retrospektivni izbor*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2010, str. 41–53.
- 13 Razstave ob stoti obletnici rojstva so bile pripravljene glede na tehnike: slike, grafike, risbe, mozaiki, tapiserije, skulpture, ladijska oprema, vitraži in fotografija. *Razstava Matrica – grafika – slika* leta 2013 pa je prikazovala isti motiv v treh različnih medijih. Taka uporaba odsluženih matric za nove/stare slike je lahko izvirala iz umetnikove varčnosti ali pa poigravanja (*poikilei*) z mediji in motivi.

LITERATURA

- Aristotel: *Poetika*. Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- Butina, Milan: *Slikarsko mišljenje: od vizualnega k likovnemu*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Kalan, Valentin: *Umetnost in resnica: prispevki k filozofiji umetnosti in aletheologiji*. Ljubljana:
- Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Mikuš, Jure: *Slovensko moderno slikarstvo in zahodna umetnost*. Ljubljana: Moderna galerija, 1995.
- Muhovič, Jožef: *Leksikon likovne teorije: slovar likovnoteoretskih izrazov z ustreznimi iz angleške, nemške in francoske terminologije*. Celje: Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2015.
- Platon: *Država*. Ljubljana: Mihelač, 1995.
- Rancière, Jacques: *Nelagodje v estetiki*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- *Stalna zbirka slovenske umetnosti 20. in 21. stoletja Galerije Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj*. Kranj: Zavod za turizem, 2015.
- Zgonik, Nadja: *Pojmovnik slovenske umetnosti po letu 1945, pojmi, gibanja, skupine, težnje*. Ljubljana: Koda, 2009.
- Zgonik, Nadja: »Vstop v pokrajino s ptico«. *Zbirka podarjenih del Vladimirja Makuca: retrospektivni izbor*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2010, str. 41–53.
- Žerovec, Beti. »Kaj nam govori zgodovina razstav?«. *Dialogi*, 43, 2007, št. 5/6, str. 11–26.

KRANJSKI LITERATI V ENCIKLOPEDIJAH

V predhodnih zbornikih smo popisali Kranj kot prostor literarne produkcije in obravnavali leposlovne knjige, ki so izšle ali bile natisnjene v Kranju. Tokrat bo predmet pozornosti Kranj kot prostor, v katerem so se literati rojevali, umirali, hodili v šolo, službovali in bivali. Popis so pomagali napraviti trije spletni leksikografski viri: Slovenska biografija (SB), Wikipodatki in leksikon Znani Gorenjci in Gorenjke (Gorenjci.si). V natisnjeni obliki so popisi dolgočasni, praktično uporabno vrednost pridobijo na spletu.¹ Poglavje »kranjskih literatov« smo postavili na Seznam osebnosti iz Mestne občine Kranj na slovenski Wikipediji, ki je sleherniku odprt za sprotno dopolnjevanje, popravke in ustvarjanje gesel, ki še manjkajo. Spomin na te osebnosti krepi tisti del lokalne kulturne identitete, ki jo je oblikovala književnost.

ROJENI V KRANJU

Temeljni slovenski leksikografski vir je Slovenska biografija, zato začnimo z njo. Na poizvedbo o osebnostih, rojenih v Kranju, izpiše 131 imen.²

Zahtevno iskanje po SB³ najde naslednje v Kranju rojene književnike. Prvi trije so bili duhovniki. Mihael Arh (1676–1732) je bil avtor neohranjene v nemščini napisane jezuitske igre. Blaž Potočnik (1799–1872) iz Struževega je pesmi objavljal v *Krajnski čbelici* in se navduševal nad metelčico, umrl je v Šentvidu pri Ljubljani. Radoživi redovnik Benvenut Crobath (1805–1880) je bil iz Stražišča in si je v pesmih dopisoval s Prešernom. Janez Bleiweis (1808–1881), ki je v rojstnem Kranju hodil v šolo in ima tu spomenik, potem pa je živel in umrl v Ljubljani, sicer ni pisatelj v ožjem smislu, je pa kot urednik *Kmetijskih in rokodelskih novic* in kot varuh Prešernove pesemske zapuščine s slovensko literaturo tako tesno povezan, da zasluži omembo.

Duhovnik Janez Avguštin Puhar (1814–1864) je poznan kot izumitelj fotografije na steklo, bil pa je tudi nekaj pesnika. Duhovnik in nabožni pisatelj Jožef Rozman (1812–1874), ki se je rodil v Stražišču in se smrtno ponesrečil z vprego v Arclinu, le pogojno spada med leposlovce, toliko bolj pa vajevec Valentin Mandelc (1837–1872), ki je začetnik dveh nacionalno konstitutivnih žanrov: izvirne

zgodovinske in izvirne kmečke povesti; umrl je v Karlovcu. V 21. letu starosti je umrl pesnik *Zgodnje Danice* in prevajalec Leon Engelman (1841–1862). Z Rupe izhajata bratranca France Remec (1846–1917) in dramatik Franc Josip Remec (1850–1883). Prvi, ki je nihal med protestantizmom in katolicizmom in je končal kot občinski revež, je objavil dramo *Samo, prvi slovenski kralj*, drugi je postal poštni uradnik v Trstu in je za Slovensko matico prevajal Turgenjeva in druge ruske avtorje.

Neuresničeni pesniški talent je bil Vojteh Ullrich z Javornika pod Joštom (1862–1881), ki je umrl za tuberkulozo komaj 19 let star, objavljal je v osrednji literarni reviji *Ljubljanski zvon*. Samouk je bil filozof, esejist in črtičar Ivan Rozman (1873–1960). V več slovenskih gimnazijah zapored je poučeval slavist in klasični filolog Nikolaj Omersa (1878–1932). Doktoriral je iz književnosti razsvetljenstva, objavil je več literarnozgodovinskih razprav in učbenik *Stihoslovje*. O bohemskem pisatelju zgodovinskih in roparskih povesti Gustavu Strniši (1887–1970), očetu pesnika Gregorja Strniše, smo v *Kranjskem zborniku* že pisali.

Fran Roš (1898–1976) je v Kranju preživel samo najzgodnejše otroštvo, sicer velja za celjskega književnika. Bil je Maistrov borec za severno mejo, iz doživetij prve vojne je nastala knjiga *Zvesta četa*, izgon v Srbijo med drugo vojno pa opevajo *Pesmi iz ječe in pregnanstva*. Maistrov borec je bil tudi pesnik in prevajalec Mirko Pretnar (1898–1962). Doktoriral je iz Janeza Trdine, potem pa ga je življenje zaneslo v gospodarske upravne službe in v diplomacijo. Kot talec je bil v Mauthausnu ustreljen v Žabnici rojeni pesnik, pisatelj in kritik, po izobrazbi slavist Tone Šifrer (1911–1942). V Kranju sta se rodila plodna prevajalka iz španščine Alenka Bole Vrabc (1937–2020) iz Radovljice in igralec ter dramatik Gregor Čušin (1970) s Koroške Bele; slednji je najmlajša kranjska literarna osebnost v SB.

Drugi veliki leksikografski vir, **Wikipodatke**, odpiramo v pričakovanju, da seznam dopolni z mlajšimi osebnostmi. Ta projekt neprofitne fundacije Wikimedia, iz katerega črpa vseh 300 nacionalnih Wikipedij in sestrskih spletišč (Wikivir, Wikibooks itd.), se je začel leta 2012 in je po številu evidentiranih slovenskih osebnosti skoraj dvakrat obsežnejši od SB. Po statistični oceni je vseh

biografskih gesel v slovenski Wikipediji okrog 47.000, od tega se jih nekaj nad 10.000 nanaša na Slovence.⁴ V Kranju rojenih najde 573 osebnosti, delež žensk je med njimi blizu 17 %, torej dvakrat večji kot v SB.

Iskanje po Wikipodatkih⁵ na spletišču Wikidata Query Service je pokazalo 76 literarnih oseb, rojenih v današnjih mejah kranjske občine.

```
#Ljudje rojeni v Občini Kranj (Q3441893)
# PAZI: Rezultati so za tiste osebe, ki imajo vpisan kraj
rojstva v WD; vsi Slovenci ga namreč nimajo
SELECT ?somebody ?somebodyLabel ?kraj_rojstva ?kraj_
rojstvaLabel ?poklic ?poklicLabel WHERE {
?somebody wdt:P31 wd:Q5.
?somebody wdt:P19 ?kraj_rojstva.
?somebody wdt:P106 ?poklic.
?kraj_rojstva wdt:P131 wd:Q3441893.
FILTER ( ?poklic in ( wd:Q36180, wd:Q214917,
wd:Q11774202, wd:Q49757, wd:Q333634, wd:Q4263842,
wd:Q13570226 ) ) #pisatelj, dramatik, esejist, pesnik,
prevajalec, literarni kritik, literarni zgodovinar
SERVICE wikibase:label { bd:serviceParam
wikibase:language »sl,en«. }
}
```

Zadetki so delno prekrivni s seznamom iz SB, odkrivajo pa dve vrsti novih osebnosti: najprej nekaj takih, ki jih iskanje po SB ni našlo, čeprav tam njihove biografije obstajajo, potem pa še prgišče pisateljskih imen, ki jih SB ne pozna.

Kdo so kranjski avtorji, ki jih SB sicer pozna, vendar jih iskanje po Kranju kot rojstnem kraju tam ni našlo, ker so se rodili v okoliških vaseh? To je najprej uporniški frankofilski duhovnik in pesnik Martin Kuralt iz Žabnice (1757–1845), ki je umrl na Češkem, potem ko je bil zaradi svojih revolucionarnih nazorov celo zaprt. Placid Javornik (1803–1864) iz Trstenika je bil prevajalec Svetega pisma. Pesnik Simon Jenko se je rodil na Podreči (1835–1869) – geslo ima v desetih jezikih –, njegov brat pesnik Ivan Jenko (1853–1891), ki je bil 1877 učitelj na nižji gimnaziji v Kranju, pa v Prašah. Dominsvetovski avtor Franc Pernè (1861–1935) iz Povelj je bil pod konec stoletja kaplan in 1895–1914 profesor verouka na gimnaziji v Kranju. Iz iste generacije je bil duhovnik Valentin Bernik (1861–1927) iz Stražišča, ki je pripovedna dela objavljala v *Domu in svetu*. Janko N. Rogelj (1895–1974) je bil urednik ameriškega časopisa *Edinost*, po vrnitvi pa izseljenski pisatelj; umrl je na Primskovem, v svojem rojstnem kraju. Pisatelj Janez Zupan (1944) se je rodil na Golniku, živi pa na Bohinjski Beli.

Na novo je na Wikipediji prevajalec francoske literarne klasike Karel Dobida (1896–1964). Če smo v prejšnjem odstavku omenili urednika *Novic* Bleiweisa, potem moramo tudi pedagoginjo in urednico *Naše žene* Heleno Puhar (1920–1968). Nemška Wikipedija predstavlja Janka Tišlerja z Golnika (1923–2007) kot avstrijsko-slovenskega pisatelja, njegove knjige o taborišču Ljubelj pa so spominsko-dokumentarnega značaja. Pisateljica in pesnica Berta Golob je iz Struževega (1932). Na Golniku se je rodil literarni zgodovinar in prevajalec akademik Primož Simoniti (1936–2018). Fotograf in pesnik Janez Juvan (1936–2017) z Brega ob Savi ima v Zbirki (Wikimedia Commons) zaenkrat šele svoj fotografski portret. Teolog redovnik Metod Benedik (1943) iz Stražišča je uredil vrsto starejših slovenskih tiskov, filozof in filolog Valentin Kalan (1943) pa je prevajal iz grščine. 1944 se je v Kranju rodil avantgardni pesnik in avtor litopunktur Marko Pogačnik; o njem piše sedem Wikipedij.

Povojne generacije se začnejo z mladinskim pisateljem Francem Belčičem (1945). Literarni zgodovinar in prevajalec Miha Mohor (1945) je vstopil v enciklopedično evidenco preko objave na Wikiviru. Bibliografijo dramatika Pavla Lužana (1946) je 2007 na Wikipedijo odložil anonimni uporabnik, pridne roke adminov so jo uredile, vendar članek še vedno zahteva slogovno redakcijo. Spomenik alpinista Nejca Zaplotnika (1952–1983) pred stavbo Planinskega društva v Kranju opomni, da je bil s kultno knjigo *Pot* tudi pisatelj, in smo to oznako dodali njegovemu profilu, da ga iskanje prihodnjic ne bo izpustilo. Podaljšana petdeseta leta so v znamenju žensk: pesnica in lončarka Ifigenija Zagoričnik Simonović (1953), otroška pisateljica Ida Mlakar (1956), prevajalka Darja Dominkuš (1959), pisateljica in slikarka Marjetka Jeršek (1961), literarna zgodovinarica Marija Javor Briški (1961); ta je trenutno predstavljena samo s sliko.

Petdeseta leta so poskrbela za dvom v smiselnost evidentiranja osebnosti po rojstnem kraju. Ljudje se namreč niso več rojevali doma, ampak v bolnicah na Jesenicah, v Kranju in v Ljubljani. Tako se na seznamu kranjskih osebnosti znajdejo ljudje, ki razen prvih dni življenja v porodnišnici nimajo s krajem nič skupnega, in na njih po drugi strani umanjajo domačini, ki so se rodili drugje.

Sledijo romanopisec Borut Golob (1964), pisatelj in esejist Boris Pintar (1964), ki je pod psevdonim Gojmir Polajnar objavljala na Wikiviru, Primož Debenjak (1965) je bil odlikovan za prevajanje Valvasorja, pesnik Jure Rejc (1966) in Mojca Osojnik (1970), ilustratorica in avtorica otroških knjig. Pesnica Tanja Nežmah Dolinšek (1970) je svojo edino pesniško zbirko zaupljivo postavila na Wikivir. Istega leta sta se rodili igralka, pesnica in mladinska pisateljica Nataša Konc Lorenzutti ter prevajalka in literarna zgodovinarica Marija

Zlatnar Moe, leto pozneje literarna zgodovinarica Alenka Žbogar (1971), pesnik, umetnostni in literarni zgodovinar Miklavž Komelj (1971) ter kritik Urban Vovk (1971), še leto pozneje pa pisateljica Nina Kokelj (1972).

V kar devetih jezikih se na Wikipediji predstavlja pesnik prevajalec iz poljščine in litovščine ter glasbenik Klemen Pisk (1973). Prevajalko in vizualno umetnico Arven Šakti Kralj Szomi (1974), ki na Wikipediji sicer še nima gesla, dodajmo kot kuriozitetu. Mladinska pisateljica Saša Vrandečič (1975) ima besedila na Wikiviru. Kot pesnik in libretist ter literarni zgodovinar ima obsežno geslo jezikoslovec Kozma Ahačič (1976). Za pesnika Aleksandra Leskovca (1976) so wikiji iz normativne datoteke osebnih in korporativnih imen CONOR.SI le prevzeli osnovne osebne podatke, gesla pa še nima. Raper in prevajalec fantazijske literature Boštjan Gorenc – Pižama se je rodil leta 1977. Kako zelo se spreminja kontekst literarnega ustvarjanja, demonstrira geslo Tia Paynich (rojena 1980 kot Tina Pajnič): kot modna oblikovalka je napisala avtobiografski dnevnik in nastopala v resničnostnih šovih. Umetnica in prevajana romanopiska Eva Petrič (1983) še nima gesla, ampak z vnesenimi podatki le rezervirano mesto zanj.

Vizualni umetnik, performer in pesnik Theodor Illek (1984) je za svojo izčrpno bibliografijo poskrbel tudi na angleški Wikipediji. Za pesnika Renéja Sansonija piše, da se je rodil 1985 na Podreči. Pisatelj in prevajalec Jasmin Bajrović Frelih (1986) živi v Žabnici in občasno v New Yorku. Najmlajša na Wikipodatkih sta Jernej Antolin Oman (1991), ki živi sicer v Puštalu pri Škofji Loki in je bil nekaj časa zavzet wikipedist, in mladinska pisateljica Maša Nahtigal (1991), ki je dala svoje tekste v javno last na Wikivir.

Nekatere literature s pomanjkljivimi podatki na Wikipediji je našlo šele paberkovanje po tretjem leksikografskem viru, po zbirki Gorenjci. si. Zdaj smo njihova gesla na Wikipediji dopolnili, da jih bomo lažje našli.

Leksikon **Gorenjci.si** vsebuje blizu 1100 osebnosti. Pri naprednem iskanju⁶ pokaže naslednje v Kranju rojene književnike, ki jih drugi viri (še) nimajo: Dušan Ogrizek (1940), Marija Marjeta Jurgele (1940), Veselka Šorli Puc (1949), Milan Krsnik (1956), Ksenija Šoster Olmer (1961), glasbenica in pesnica Mateja Blaznik (1967), jeseniški glasbenik Saša Atanasov (1978) s psevdonimom Sasha Raven, Tržičan Miha Šimac (1981).

UMRLI V KRANJU

Na poizvedbo o osebnostih, umrlih v Kranju, vrne **SB** 67 imen; dodati jim je treba še 23 osebnosti, ki so umrle v bolnici na Golniku, ki spada v kranjsko občino. Sezname osebnosti po kriteriju smrti

so krajši od seznamov osebnosti po kriteriju rojstva, saj pri živečih osebnostih podatka o smrti seveda ni. Statistika ne potrjuje predstave, ki sta jo oblikovala klasika Prešeren in Jenko,⁷ da je Kranj mesto, kamor pridejo literati umret.

Po zgledu prejšnjega poglavja naj navedemo najprej tiste literature, ki jih je pokazalo napredno iskanje po SB. Za Adama Skalarja, prevajalca rokopisne *Šule tiga premišluvana*, ni znano, kje in kdaj se je rodil, umrl pa je okrog leta 1658 verjetno v Šmartinu (danes Stražišču), kjer je bil kaplan. Sledijo janzenistični pisec in borec proti romanju Janez Bedenčič iz Ljubljane (1777–1843), znameniti Vrbljan France Prešeren (1800–1849), zbiralec ljudskega blaga in pesnik Matevž Ravninar (1802–1864), ki si je po rojstnem kraju Poženik nadel psevdonim Poženčan in se tako razlikuje od škofa Matevža Ravninarja, je umrl v Predosljah. Pesnik Simon Jenko s Podreče (1835–1869) je umrl pri 34 letih. Literarno vsestranski je bil Kranjčan Alfonz Pirec (1860–1909),⁸ ki je dosegel vrh poklicne kariere kot okrajni glavar v Kranju. Duhovnik Anton Berce (1860–1922), doma bodisi iz vasi Mošnja, ki se danes imenuje Ravnica, bodisi iz Mošenj,⁹ je prevajal iz slovanskih jezikov in pod psevdonimom objavljaj v protiklerikalnem liberalnem časopisu *Slovenski narod*. Nabožni pisec Alfonz Levičnik (1869–1966) je bil v letih 1899–1903 v Kranju pomožni učitelj in gimnazijski suplent. V Kranju je umrl in je pokopan jezikoslovec Stanko Bunc (1907–1969), rojen v Kobdilju, ki je v mladih letih tudi pesnil.

Kratki seznam v Kranju umrlih književnikov dopolnjujemo z zadetki, ki jih je generiralo iskanje po **Wikipodatkih**. V Kranju je umrlo 27 literatov, kar je okrog 20 % od vseh 134 v Kranju umrlih osebnosti.¹⁰ Tudi tokrat seznama SB in Wikipodatkov nista čisto prekrivna.

Posebna skupina med umrlimi so tisti, pri katerih je kraj smrti naveden Golnik. Ker so v bolnišnici Golnik umirali književniki od vsepovsod, ki niso imeli s Kranjem nič, jih tule samo naštejemo: Branko Žužek (1921–2001), Majda Peterlin, poznana pod pesniškim imenom Vida Brest (1925–1985), Leopold Suhodolčan (1928–1980), Nedeljka Pirjevec (1932–2003) – ta je sicer delala dve leti tudi v kranjskem gledališču –, kantavtor Tomaž Pengov (1949–2014).

Wikipodatki so našli nekaj osebnosti, ki jih pozna tudi SB, vendar jih je tam iskanje zaradi nestandardiziranih podatkov spregledalo. Jožef Sterger iz Šentruperta (1817–1899) je bil pisec nemških lovskih člankov, sicer pa je bil notar v Kranju; pri njem je bil v službi Simon Jenko. Planinski pisec Vladimir Herle (1869–1932) je od leta 1902 služboval v Kranju kot gimnazijski profesor.

Prešernoslovec Črtomir Zorec (1907–1991), ki je v Kranju hodil v tekstilno šolo, pred vojno na isti šoli učil, po vojni pa postal njen ravnatelj in v letih 1962–1964 kustos in vodja Prešernovega muzeja v Kranju, je umrl v Zgornji Besnici. SB-ju se je izmuznil, ker tam manjka oznaka, da je bil literarni zgodovinar in ne zgolj publicist. Avantgardni pesnik in prevajalec Franci Zagoričnik (1933–1997) je živel na Kokrici, osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju in bil v letih 1948–1966 tkalec oz. skladiščni delavec v tovarni Tekstilindus.

Wikipedija širi seznam v Kranju umrlih literatov z Marijo Žagar (1921–1998). Bila je dolgoletna korespondentka Borisa Pahorja; knjiga njenih pisem, ki imajo včasih literarnozgodovinsko, včasih pa literarno težo, je izšla pod naslovom *Sončna ura* 2009. Biolog Anton Polenec (1910–2000) sicer ni bil leposlovni avtor, ker pa je nekakšen naslednik Frana Erjavca in njegovih živalskih črtic, zasluži vsaj omembo; povrh tudi zato, ker je eden od treh wikipedijskih člankov o njem v okcitanščini.

Partizanske čase je literarno in dokumentarno popisoval Ivan Jan z Rečice pri Bledu (1921–2007). Pesnik Bojan Pisk (1933–2008), oče pesnika Klemena Piska, je umrl na Golniku, živel in delal pa je v Kranju kot vodja knjižnice in kot urednik *Snovanj*. Literarni in filmski zgodovinar ter pisec čitank Stanko Šimenc (1934–2008) je bil ravnatelj Srednje tekstilne in obutvene šole v Kranju. Za *Kranjski zbornik* je prispeval preglede kranjskih literatov in ta prispevek je mogoče razumeti kot osvežitev in dopolnitev njegovega dela.¹¹ Pesnica Zlata Volarič (1930–2008) je živela na Kokrici skupaj z možem Jožetom Volaričem, tudi pesnikom in kiparjem, ki pa še nima gesla. Pesnik in ekonomist Zdravko Kaltnekar (1929–2013) in pesnik Djordje Krstić (1936–2014) imata za zdaj na wikijih šele svoje podatke iz Cobissa, članka pa še ne.

Ročno dodajamo na ta del seznama pisatelja Iva Šorlija (1877–1958), ki se je rodil v Podmelcu in umrl na Bokalcih pri Ljubljani, pokopan pa je v Kranju, kjer je živel. Podobno je z Joži Munih Petrič (1906–1996) iz Bohinjske Bistrice, ki je umrla v Ljubljani, pokopana pa je v Kranju, kjer je živela.

Leksikon **Gorenjci.si** pozna še dva tu umrla književnika: slikarja in pesnika Milana Batisto (1924–2010), ki je umrl na Golniku, in prešernoslovca Franca Drolca (1939–2012). Najbrž jima lahko dodamo že omenjenega kiparja Jožeta Volariča (1932–2012).

V oči pade pet ljudi, ki so se rodili in umrli v Kranju ali okolici: Simon Jenko, Janez Puhar, Vojteh Ullrich, Nikolaj Omersa in Janko Rogelj. Z izjemo Ullricha, ki je mlad umrl, njihova življenja zaznamujejo selitve in popotništvo, v rojstni kraj so se vrnili umreti.

ŽIVEČI V KRANJU

Precej obsežnejši kot seznam v Kranju rojenih ali v Kranju umrlih bi bil seznam književnikov, ki so v Kranju hodili v šolo, tu službovali in živeli. Tule je zametek seznama. Podatki o solanju in službovanju za razliko od rojstnih in smrtnih podatkov v spletnih zbirkah niso strukturirani, napotujejo nas na zamudno ročno evidentiranje, ki si ga tule v izčrpnosti žal ni mogoče privoščiti.

Med znamenitimi Kranjčani izpostavljam pet literarnih klasikov. Janez Mencinger (1838–1912) se je v letih 1871–1882 kot samostojni odvetnik naselil v Kranju, bil občinski odbornik in predsednik čitalnice. Ivan Tavčar (1851–1923) je bil 1877–1880 pri njem koncipient in tudi predsednik čitalnice. Janka Kersnika (1852–1897) je zadnje mesece pred smrtjo vzel k sebi v Kranju na zdravljenje bivši študentski tovariš dr. Šavnik, a je bilo žal prepozno. Ivan Pregelj (1883–1960) je v letih 1912–1924 učil na kranjski gimnaziji, dovolj, da je kranjska lokacija dodala barvo mnogim njegovim delom. Dramatik Anton Leskovec (1891–1930) je hodil v gimnazijo v Kranju in tam 1909 maturiral.

Druge preglejmo po vrsti, kakor jih je našlo ročno listanje po SB¹² in po leksikonu Gorenjci.si. Največ literatov je povezano s Kranjem prek šole, tu so bili kot dijaki in kot profesorji. Kranjska gimnazija je bila v večji meri, kot je v splošni zavesti, spodbudna za vznik literarnih interesov, tudi če so se ti pozneje artikulirali drugje.¹³

Šolarji. V kranjsko gimnazijo sta hodila prevajalec Jožef Šubic (1802–1861) iz Mokronoga – živel je pri kranjskih sorodnikih kot 6-letna sirota – in urednik otroških časopisov Andrej Praprotnik (1827–1895) iz Podbrezj. Pesnik Matija Valjavec (1831–1897) z Bele je tu ponavljal drugi razred osnovne šole, potem pa bil odličnjak. Gimnazijci so bili literarni zgodovinar Gregor Jereb (1845–1893), planinski pisatelj Matej Tonejec (1846–1882), prevajalec Viktor Eržen (1857–1881), pesnika Francišek Krek (1858–1921) in Ivan Toporiš (1867–1915). Sledijo nabožni pisec Franc Bleiweis (1869–1955) iz Naklega, pesniki Jožef Zazula (1870–1944), Rudolf Maister (1874–1934), ki je tu urejal dijaško glasilo in ima spomenik, in Radivoj Peterlin Petruška (1879–1938), ki je bil privatist. Josip Hacin (1881–1957) je postal prevajalec, Franc Terseglav (1882–1950) urednik katoliškega *Slovenca*, Josip Korban (1883–1966) mladinski pisatelj. Frank Javh Kern (1887–1977) je emigriral in v Ameriki postal zdravnik in pisatelj. France Bevk (1890–1970) je bil nekaj mesecev vajenec pri kranjskem trgovcu Kušlanu. V osnovno šolo je hodil v Kranju libretist Niko Štrifof (1890–1944), v gimnazijo pa literarni zgodovinar Joka Žigon (1899–1983), pesnik Janez Okorn (1901–1925), grafik Niko Pirnat (1903–1948), ki je tudi pesnil, pesnik Drago Bajc (1904–1928),

mladinski pisatelj Vladimir Julij Kogoj (1905–?), prevajalec France Zupan (1907–1958), ki je umrl kot šolnik v Trstu. Literarni kritik Jože Šiferer (1922–2009) iz Žabnice je lahko maturiral šele po vojni. V gimnazijo in na ekonomsko srednjo šolo je hodil romanopisec Tone Svetina (1925–1998), v kranjsko šolo so po vojni poslali tudi Pavleta Zidarja (1932–1992). France Vurnik (1933) se je s poezijo najprej predstavil v gimnazijskem zborniku *Plamenica* 1953. Po tem glasilu, v katerem je objavljaj, si je nadel psevdonim Plamen avantgardni pesnik in naravoslovni pisatelj Iztok Geister (1945); geslo ima tudi na Wikipediji. Miro Bajt (1950) je študiral na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju (FOV), sicer je prevajal in pisal znanstvenofantastične pripovedi. Matjaž Chvatal (1960), ki je prvih 30 let svojega življenja preživel v Kranju, je svoje jamarske spomine opisal v knjigi *Brezno* (1996); tudi njega najdemo na Wikipediji in na Gorenjci.si.

Učitelji. Vrsto kranjskih literarno dejavnih učiteljev začenja Pavel Knobl (1765–1830), ki je bil pod konec 18. stoletja učitelj in organist v Kranju, tu je pri tiskarju Ignacu Kremžarju 1801 izdal prvo slovensko pesniško zbirko, *Štiri pare kratkočasnih novih pesmi*. Pesnik Jurij Grabner (1806–1862) je bil 1843–1848 katehet in ravnatelj šole pri kapucinih v Kranju. Nabožni pisatelj Janez Globočnik (1824–1877) je prišel 1848 v Kranj za ravnatelja glavne šole in kateheta; zaradi zaslug za odprtje nižje gimnazije leta 1861 je dobil status častnega občana. Filozof, urednik, udeleženec pravde o heksametru in mož pisateljice Pavline Pajk Janko Pajk (1837–1899) je v Kranju učil v letih 1864–1866. Literarni zgodovinar Karel Glaser (1845–1913) je 1874–1877 poučeval in pisal v Kranju. Valentin Korun (1865–1940) je bil tu v profesorski službi 1894–1902, objavljaj je iz klasične filologije in črtice. Učitelj Frančišek Rojina (1867–1944) je prišel za šolskega upravitelja v Stražišče (1898–1925), se ukvarjal s čebelami in pisal o njih, tule je zaradi opisov lovskih doživetij in spominov. Dramatik in literarni zgodovinar Jože Debevec (1867–1938) je bil v letih 1900–1910 profesor v Kranju. Zbiralec ljudskega blaga Fortunat Lužar (1870–1939) je bil 1920 v Kranju šolski nadzornik. Duhovnik, pesnik in pisatelj Anton Vadnal (1876–1935) iz Borovnice je poučeval na gimnaziji v šolskem letu 1900/1901, politik Evgen Jarc (1878–1936) v letih 1901–1908 (bil je med ustanovitelji prosvetnega društva Kranj in pisal o poeziji), Makso Pirnat (1875–1933), biograf Koseskega, pa je bil tu profesor 1905–1921. Ivan Grafenauer (1880–1964) je bil v gimnaziji najprej suplent, 1906–1907 pa stalni učitelj; v gimnazijskih izveštjih je 1908 objavil študijo *Od Pohlina do Prešerna*. Adolf Robida (1885–1928) je med profesorskim službovanjem v Kranju 1908–1910 organiziral ljudsko gledališče. Naknadno se je pokazal med gimnazijskimi profesorji v Kranju še slavist Josip Tomišek (1872–1954).

Mladinski pisatelj Rudolf Pečjak (1891–1961) je bil leta 1924 okrajni šolski nadzornik. V Ameriki umrli nabožni pisatelj Franc Jaklič (1892–1967) je bil v letih 1933–1935 tu gimnazijski katehet. Na gimnaziji je 1928/1929 učil hrvaški in slovenski prevajalec in pisatelj Ladislav Žimbek (1901–1972). Pisatelj Ivo Zorman (1926–2009) je bil po drugi svetovni vojni učitelj v Stražišču, prevajalec Dušan Željeznov (1927–1995) – njegova mama je bila pisateljica – pa 1960–1962 na osnovni šoli Staneta Žagarja v Kranju. Dramatik Vinko Cuderman (1933–2011) je hodil v kranjsko gimnazijo in bil tu profesor slovenščine. Pisatelj in dramatik Rudi Šeligo (1935–2004) je bil od leta 1962 predavatelj statistike na Višji šoli za organizacijo dela v Kranju.

Duhovniki so bili povečini nabožni pisatelji. Mihael Hofmanm (1755–1826) je v Kranju služboval v letih 1787–1793, za jezikoslovno dejavnega Andreja Albrechta (1782–1848) pa leta kranjskega kaplanovanja niso znana. Matija Smolej (1829–1871) je bil kaplan od 1863 dalje. Kranjski kaplan je bil nekaj časa pesnik Ivan Sadar (1890–1926), humoristični pisatelj Joža Vovk (1911–1957) je kaplanoval v Kranju v letih 1937–1941 in 1945–1951 in za gledališče Katoliškega prosvetnega doma v Kranju prevajal ljudske igre. Pesnil je tudi škof Jože Pogačnik (1902–1980), ki je 1929/30 kot vikar služboval v Kranju.

Drugi poklici. Med preostalimi poklici izstopajo pravniki. Karel Alojzij Raab (1784–1862), slovenščini naklonjeni okrajni sodnik v Kranju, sicer ni bil pisatelj v ožjem pomenu besede, tule ga omenjam zaradi prijateljevanja s Prešernom. Anton Globočnik plemeniti Sorodolski (1825–1912) je bil 1849 praktikant pri okrajnem sodišču v Kranju. Turistični pisatelj France Kadilnik (1825–1908) je delal v Souvanovem podjetju; po njem se je imenovala kočna na Golici. Politik in pesnik Lovro Toman (1827–1870) iz Kamne Gorice je bil v mladih letih praktikant pri okrajnem sodišču v Kranju. Politik in dramatik Josip Vošnjak (1834–1911) je leta 1861, ko je bil zdravnik v Kranju, zbral 1200 podpisov za peticijo ministru z zahtevami po slovenščini v šolah in uradih in se 1880 zavzemal za ohranitev gimnazije v Kranju. Dramatik Anton Levec (1852–1936) je bil odvetnik v Kranju v času prve svetovne vojne. Mladinski pisatelj Franc Rojec (1867–1939) si je pri 22 letih služil kruh v pisarni kranjskega advokata Štempiharja. Planinski pisatelj Jakob Prešern (1888–1975) je bil v letih 1888–1975 sodnik v Kranju. Hrvaški pisatelj Jaroslav Štoviček (1904–1975) je služboval kot uradnik in komercialist tudi v Kranju. Pesnik Joža Šeligo (1911–1941) iz Preserja se je maja 1940 z družino priselil v Stražišče in se zaposlil kot gozdni delavec. Mladinski pisatelj Saša Škufca (1922–1964) je bil po drugi svetovni vojni računovodja

v več kranjskih podjetjih. Dramatik Janez Žmavc (1924) je bil 1953–1955 dramaturg v Prešernovem gledališču, prevajalec Dušan Tomše (1930–1986) pa režiser. V Kranju je služboval tudi zdravnik, fotograf in prevajalec Jurij Kurillo (1933).

V nobenega od predhodnih odstavkov ni bilo mogoče uvrstiti prevajalca in pisatelja Vladimirja Levstika (1886–1957), ki je v letih 1919–1924 bival v Stražišču pri Kranju zgolj zaradi zdravja.

Leksikon Gorenjci.si med literati, dejavnimi v Kranju, najde še dvojice osebnosti, ki jih v SB in na wikijih (še) ni, zdravnika Jožeta Bežka (1899–1968) in učitelja Edina Saračevića (1964), ki je pisal haikuje.

Iz glave dodajamo na seznam za pest književnikov, ki so se doslej zajetju izmikali, imajo pa svoja gesla na slovenski in še kateri drugi Wikipediji. Med literarnimi zgodovinarji sta to Marja Boršnik (1906–1982) in Taras Kermauner (1930–2008), ki sta živela ali počitnikovala na Drulovki; Marji so tam postavili spominsko ploščo. Prešernoslovec akademik in častni občan Boris Paternu (1826) je bil doma iz Čirč in je v Kranju maturiral. Tu je maturiral tudi pesnik in literarni zgodovinar France Pibernik (1928), ki je živel in služboval v Kranju kot gimnazijski profesor. V Kranju, kjer je poučeval njegov oče, je odraščal literarni zgodovinar Gregor Kocijan (1933–2016) in po diplomi učil na tekstilni srednji šoli. Tržičana Jože Pogačnik (1933–2002), ki je poučeval na jugoslovanskih univerzah, in verzolog ter prevajalec Tone Pretnar (1945–1992), sta v Kranju maturirala, tako tudi prešernoslovec Zoran Božič (1951), Miran Hladnik (1954), ki je živel v Stražišču, in Mira Delavec Touhani (1978), strokovnjakinja za Josipino Turnograjsko, ki živi v Nemčiji, Preddvoru in Afriki.

Najplodnejša slovenska romanopiska Mimi Malenšek (1919–2012) je v Kranju hodila v nižjo gimnazijo, kresnikov nagradenec in prevajalec Tone Perčič (1954) je maturiral v Kranju in delal kot knjižničar na FOV, pisatelj in pisec stripovskih scenarijev Marijan Pušavec (1962) je živel v Kranju, preden se je preselil na Celjsko, geslo ima le na nemški Wikipediji. Ročno paberkanje po Wikipediji bi gotovo ponudilo še dodatna s Kranjem povezana literarna imena in opozorilo tudi na književnike, ki enciklopedične obravnave še niso bili deležni.¹⁴

SKLEP

Množica kranjskih biografij dokumentira veliko mobilnost z literaturo zaznamovanega dela populacije. Domnevati smemo, da so selitve pomembno spodbujale literarno ustvarjalnost. Statistika oporeka predstavi Kranja kot mesta, kamor pridejo literati umret, in dopolnjuje podobo Kranja kot mesta Franceta Prešerna in Simona Jenka s podobo mesta, ki je kot regionalni šolski center zaslužno za literarno dejavnost dijakov in učiteljev.

OPOMBE

- 1 Simpatična je označitev rojstnih krajev na spletnem zemljevidu, npr. sloj *Rojstni kraji slovenskih literatov na Geopediji*.
- 2 Žensk je med njimi 10; SB vsebuje skupaj 6813 biografij, ženskih je 531 (7,8 %).
- 3 Književnike je treba iskati pod oznakami pisatelj, pesnik, dramatik, pripovednik, dodal sem še iskalne izraze prevajalec, literarni kritik, literarni zgodovinar in esejist. Pedagoških, nabožnih in drugih piscev/publicistov ni, ker so predaleč od leposlovja, pač pa so upoštevani nabožni pisatelji. Delež književnikov je med osebnostmi 13 %.
- 4 Jerneju Polajnarju hvala za podatke.
- 5 Veri Pelhan hvala za iskalni skript.
- 6 Iskalni izrazi so bili pesniki, pesnice, pisatelji, pisateljice, prevajalci, prevajalke, prešernoslovci, literarni zgodovinarji, literarni kritiki, vse v kombinaciji z rojstnim krajem ali krajem smrti Kranj oz. občino Kranj.
- 7 O njuni teži pričajo tri Prešernova in tri Jenkova spominska obeležja (nagrobnik, spomenik, spominska plošča).
- 8 V SB je napačen podatek o njegovem rojstvu leta 1800. V nekrologu je rojstni kraj Moškanjci, kjer je bil njegov oče v železničarski službi, zapisan kot Možganci.
- 9 Priimka Berce ni zaslediti ne v Statusu animarum za Mošnje ne za Mošnjo.
- 10 Golnik je v to statistiko že vključen.
- 11 Stanko Šimenc: Kranj in slovenska beseda: literarnozgodovinska kronika skozi stoletja, *Kranjski zbornik* 1970, 121–35; Povojna literarna podoba Kranja, *Kranjski zbornik* 1990, 68–86.
- 12 Iskalni izrazi so bili pisatelj, pesnik ... + Kranj; izraze je bilo treba vnesti posebej tudi v sklonskih oblikah. Tiste, ki sem jih našel že med v Kranju rojenimi ali umrlimi, tule izpuščam.
- 13 Z njihovimi imeni bi se dalo dopolniti seznam kranjske gimnazije Znane osebnosti, ki so maturirale na Gimnaziji Kranj (<http://www.gimkr.si/o-soli/znane-maturanti/>).
- 14 Arbitrarno ostaja, kolikšna mera »kranjskosti« je potrebna za vključitev na seznam kranjskih literatov: ali pride npr. nanj dramatik Andrej Hieng samo zato, ker je leta 1951 režiral v kranjskem gledališču.

VELIKI SIMFONIČNI ORKESTER GIMNAZIJE KRANJ (2001–2019)

TRIUMF KLASIČNE GLASBE, VISOKE UMETNOSTI IN VRHUNSKE POUSTVARJALNE VIRTUOZNOSTI

Veliki simfonični orkester Gimnazije Kranj je v svojih osemnajstih letih delovanja postal slovenski in evropski fenomen. Na trinajstih celovečernih koncertih je v trenutku razprodal najbolj prestižno koncertno Gallusovo dvorano Cankarjevega doma. Izvedbe tega orkestra na portalu Youtube vsak dan posluša in gleda več kot 100.000 ljudi z vsega sveta. Tako gre za enega izmed najbolj globalno prepoznavnih slovenskih kulturnih izdelkov. Oglede štejemo v desetinah milijonov in eksponentno rastejo. Orkester je združeval tako dijake Gimnazije Kranj kot njihove kolege z glasbenih akademij po Evropi – tem so se vsak december pridružili tudi stalni člani orkestra, prominentni mladi glasbeniki, ki so v evropskih državah delovali v različnih profesionalnih sestavih: v Goteburških simfonikih, Berlinski filharmoniji, Frankfurtskem opernem orkestru, Orkestru bavarskega radia, Bavarski državni operi, Kremerati Baltici, orkestru Tonhalle iz Züricha in drugih vrhunskih svetovno prepoznavnih glasbenih institucijah. Orkester je vodil karizmatični dirigent maestro Nejc Bečan, ki je zrasel z orkestrom in je imel pogum, da je izpeljal vse najine skupne programske zamisli. S svojim znanjem, karizmo in ljubeznijo do glasbe je znal pripraviti dijake, do so goreče sledili težkim partom različnih simfonij, uvertur, koncertov, ki so velik zalogaj tudi za profesionalne glasbenike. Dijake je vztrajno pripravljaj na vajah, ki so bile dvakrat v tednu, v mesecu pred koncertom pa celo trikrat. Ustvarjalna energija, zanos in prijateljstvo med člani orkestra so bili odločilni dejavniki, s katerimi so mladi glasbeniki popolnoma osvojili srca slovenske in mednarodne publike. Takratni ravnatelj mag. Franc Rozman je moja prizadevanja v celoti podpiral. Orkester je v letih delovanja postal blagovna znamka, veliki božični koncerti Gimnazije Kranj pa najbolj zaželeni in obiskani kulturni dogodki mesta Kranja in širše slovenske regije. Vsakega je predvajala nacionalna televizija v zelo gledanem božičnem popoldanskem ali večernem terminu. Veliki simfonični orkester Gimnazije Kranj je postavil šolo na zemljevid visoke kulture in za vedno zaznamoval obdobje od začetka stoletja do izteka njegovih dvajsetih let.

UVODNO POGlavJE: OBDOBJE OD 2001 DO 2005 – REVIJSKI ORKESTER GIMNAZIJE KRANJ

Ko sem se spomladi leta 2001 zaposlil na Gimnaziji Kranj, je ta imela pevski zbor, ki ga je vodila kolegica Vida Kopač. Sestav je imel svoj letni koncert, drugih posebnih glasbenih dejavnosti pa na šoli ni bilo. Ko sem ustanovil literarni krožek, ki je vabil na šolo različne goste, so začeli dijaki, ki sem jih učil, sodelovati s svojimi glasbenimi točkami. Spominjam se Nejca Bečana, pa Nine Ovsenek, danes profesorice kitajščine in španščine, ki je očarljivo igrala trobento, na kitari so blesteli trojčki Bitežnik, nekoč sem slišal saksofonista Jana Kusa, danes uveljavljenega jazz glasbenika, ki deluje v New Yorku, kako je vabil v učilnici svoje prve jazzovske tejkje, vedel sem, da njegov sošolec Matej Črnilec, danes uspešen in cenjen pravnik, obiskuje tudi srednjo glasbeno šolo ... Prva klarinetistka te manjše orkestrske zasedbe je bila Martina Hrast, danes profesorica in raziskovalka na Fakulteti za farmacijo. Prvič so glasbeniki nastopili, ko smo v maju leta 2001 gostili pesnika, prevajalca in pisatelja Klemena Piska. Nejc je takrat napisal majhno priredbo za nek Klemenov šanson. Manjši zasedbi glasbenikov se je pridružilo še nekaj violin, večer je uspel. Nejc je hodil tudi v srednjo glasbeno šolo, kjer se je učil saksofon, obvladal je tudi glasbeno teorijo in bil sposoben pisanja manjših priredb. Tako se je širši publiki dijakov zasedba prvič predstavila spomladi leta 2002, ko je gostoval na šoli pisatelj in prevajalec Jani Virk, ki je predstavljal svojo knjigo, ki je bila tega leta obvezno maturitetno čtivo za šolski esej. Po tem literarnem dogodku sem vedel, da bi lahko sestavil orkester. Glasbeniki so se med sabo spoznavali in ko sem objavil, da ustanavljam orkester, se je vabilu odzvalo približno 25 dijakov. Dirigentsko palico je takoj prevzel Nejc Bečan, orkestru pa se je pridružilo nekaj dijakov, ki so kasneje vsi naredili čudovite in bleščeče glasbene kariere in so nekateri izmed njih postali cenjeni in profesionalni glasbeniki. Spominjam se takrat dijaka prvega letnika Matjaža Bogataja, ki je postal koncertni mojster; na eno od vaj je prišla tudi njegova sestra Maruša, takrat učenka šestega razreda osemletne osnovne šole. Še danes jo vidim s celom, ko je pristopila z besedami: "Učitelj, ali bi lahko tudi jaz igrala v vašem orkestru?" Marušo in Matjaža je kasneje čakala bleščeča glasbena solistična

in orkestrska kariera, saj sta igrala z najboljšimi orkestri sveta. K orkestru je pristopil tudi pozavnist Vid Arnejšek, danes specialist za žilne bolezni v Splošni bolnici Jesenice. Pa Nadja Draksler, danes profesorica klarineta, ki je kasneje igrala Mozartov koncert za klarinet in orkester z milijonskimi ogledi na portalu Youtube.

Tako je bil prvi koncert leta 2002 velika poživitev za kulturno dogajanje na šoli. Orkester se je sestajal in vadil. Zanos in navdušenje prve sestave orkestra sta bila neopisljiva. Nejc se je trudil, počasi je gradil ton. Časa do prvega koncerta v decembru ni bilo več veliko. Ker smo bili brez not, je nekaj članov orkestra glasbene šole Trzič, ki ga je vodil tamkajšnji prof. Ahačič, prineslo v šolo parte in partiture treh skladb. Orkester se je sestel dokaj pozno in se je zato na koncert pripravljali s skladbami: Don't Worry, Be Happy, YMCA in naslovno skladbo iz lutkovne serije Muppet Show. Kolegica Barbara Kušar je istočasno ustanovila Dekliško vokalno skupino, sprva za projekt ljudskih pesmi, kasneje pa je skupina postala stalna zasedba in se razvila v Dekliški pevski zbor Gimnazije Kranj. Prvi koncert sem načrtoval tako, da je imel orkester osrednjo vlogo, scenarij koncerta sva načrtovala z dijakom Mihaelom Šorlijem, danes profesorjem francoščine in slovenščine. Takrat, na začetku, nisem vedel, kako časovno umestiti različne glasbe točke. Spominjam se, da sem imel zveščič, kamor sem zapisoval dijake, ki bi želeli nastopiti na prvem koncertu. Tako je orkester prvič nastopil pred javnostjo 18. 12. 2002 v večnamenskem prostoru Gimnazije Kranj. Mihael je koncert povezoval z različnimi veznimi točkami, dijaki so nastopali, zbor se je prvič predstavil, takratni dijak Gašper Jereb, danes profesor glasbe in priznani skladatelj, je na klavir zaigral svojo prvo kompozicijo. V vrsti je za nastop v avli čakala še kópica dijakov, ki se jih bežno spomnim. Ko je nastopil orkester, je bilo vzdušje v dvorani naelektreno in ekstatično. Dvorana je bila nabito polna, kar do takrat ni bilo v navadi. Dijaki, sorodniki, starši in profesorji so toplo sprejeli orkester, nastopajoče in zbor. Aplavzov in vzklikov ni bilo konca. Po odigranih treh skladbah se je Nejc obrnil k občinstvu in lakonično odvrnil, da je to vse, kar orkester zna. Nato so ves program ponovili še enkrat. Dvorana je bila na nogah. Ljudje so z zadovoljstvom sprejeli nov orkester in dekliško skupino, dijaki so igrali z zanosom, v zraku se je čutila posebna energija, ki jo je kasneje v dolgih letih občutilo številno občinstvo tako doma kot po svetu. Ker je koncert trajal skoraj dve uri, smo dijake, ki so pohlevno čakali na svoj nastop, odslovili, Mihael je skrajšal povezovanje. Zaključili smo. Težava je bila v tem, da si nisem znal predstavljati, koliko glasbenega in govornega programa sodi v še znosni dveurni okvir prireditve. Koncert je uspel, šola pa je postala bogatejša za svoj novi orkester, ki je postal ena od bolj zaželenih dejavnosti med dijaki Gimnazije Kranj.

Na krilih uspeha, ki ga je imel orkester na prvem Velikem božičnem koncertu leta 2002, sem se odločil, da bo ta nastopal na dveh velikih koncertih: spomladanskem in božičnem. Koncerta sem načrtoval kot velik projekt. Začel sem kupovati note, iskal primerne priredbe, orkester sva z Nejcem, takrat že dijakom zadnjega letnika, navadila, da je potrebno redno vaditi. Raziskoval sem skrivnosti večjih produkcij, za koncerte sem pisal scenarije, počasi sem jih uokviril v nek standard, ki smo ga v kasnejših letih dodelali v koncertni format, ki se je izkazal za uspešnega. Vsako leto so nato sledili koncerti, ki so bili nekakšen začetek raziskovanja in odkrivanja glasbe. Ti so bili zmagoslavje dijaške kreativnosti, veselja in trdih vaj. Znotraj orkestra se je izoblikovala družčina dijakov, ki je predstavljala nekakšno jedro orkestra. Vaje niso bile nikakršna obveza, vendar so dijaki glasbeniki po pouku, ko so bili njihovi sošolci že davno doma, neutrudno in počasi vadili vedno bolj zahteven orkestrski program. Počasi so se prvi postavi pridružili novi dijaki. Prva leta sem program izbiral eklektično, spominjam se, da sem za božični koncert leta 2003 prosil pokojnega Silvestra Stingla, da mi je dal dvoje Privškovih božičnih priredb, spoznal sem takrat študentko na glasbeni akademiji Diano Novak, ki je danes sestra uršulinka v Ljubljani in ki je pisala prve priredbe za manjše zasedbe, ki so nastopale na odru Gimnazije Kranj. Na prvih koncertih razlik v programih med spomladanskim in božičnim sklopom ni bilo. Igrali smo vse, kar mi je bilo všeč. Kupovali priredbe not, Diana, ki je imela absoluten glasbeni posluš, je delala priredbe po mojih zahtevah in željah. V obeh koncertnih sklopih je sodeloval tudi zbor, ki sta ga vodila kolegica Kušar in dirigent Primož Kerštanj. Poleg glasbe sem skrbel, da je bil koncert medijsko pokrit. Takratni ravnatelj, mag. Rozman, je znal uokviriti koncert kot promocijski in marketinški trenutek za šolo. Mihael Šorli je postal in ostal voditelj koncertov tudi ko je zapustil gimnazijo in študiral slovenistiko in francistiko. Nejc se je vedno bolj aktivno vključeval v izbiro programa, orkester je zaigral njegovo prvo priredbo, ki jo je naredil kot nekakšen hommage muzikalu Brata, ki ga je uspešno izvedla njegova generacija kakšno leto pred začetkom koncertov in orkestra. Zdaj je v šolo prihajal na redne vaje kot študent geografije, ki pa jo je opustil in po enem letu zamenjal za profesionalen študij kompozicije in kasneje dirigiranja. Tako so v naslednjih treh letih koncerti dobili svoj okvir; poleg orkestra so se predstavljale manjše zasedbe in zbor. Božične koncerte smo imeli v sredini decembra, spomladanske pa enkrat do sredine aprila. Za božič leta 2004 smo začeli s profesionalnim snemanjem. Naročili smo reportažni avto, pet snemalcev, producenta, vodjo produkcije in ekipo tehnikov, ki je vse pripravila za prvo snemanje, ki je bilo za šolo velik logistični zalogaj.

Ker nisem veliko vedel o produkciji, sem se vsega učil sproti. Počasi sem odkrival različne formate, popolnoma nov svet profesionalne produkcije in postprodukcije, tipe kamer, vabil tonskega mojstra Iztoka Zupana in Andreja Kosa, da smo skupaj debatirali o zvoku, splitterjih, lampških mikrofoni. Kupoval sem knjige in se učil principov digitalne online montaže, DVD authoringa, osnov gibljive grafike in kasneje posebnih digitalnih učinkov. Učenje in poglobljanje v svet digitalne tehnologije mi je odpiralo obzorja in vedenje o pripomočkih, ki na koncu izpostavi izvajalca v neko zaokroženo celoto. Spominjam se pomladi leta 2005, ko sem prvič načrtoval tematski spomladanski koncert, ki je bil v znamenju šansona. Z dijakom Nacetom Fockom, danes profesorjem na španski katedri Filozofske fakultete, ki je bil odličen poznavalec francoske kulture in jezika, sva razmišljala o skladbah in oblikovala enoten program, hkrati pa smo objavili avdicije za pevke in poskušali izbrati najbolj talentirane. Nejc je zaradi obveznosti orkester za božič 2005 zapustil, k sodelovanju pa sem povabil mladega italijanskega glasbenika, Rimljana Michaela Josio, ki je danes priznan skladatelj filmske glasbe.

FESTIVAL KREATIVNOSTI: OBDOBJE OD 2006 DO 2009

Ko se je Nejc vrnil nazaj na mesto dirigenta, sva koncerte zastavila drugače. Vse sva pripravljala na določeno temo in hkrati oblikovala trden programski koncept. Spominjam se, da smo spomladanski koncert 2006 posvetili slovenski popevki in prvokrat povabili eminentno gostjo iz sveta glasbe, gospo Eldo Viler, da je zapela z našim orkestrom in zborom. Nejc in Diana sta prevzela aranžmaje, ki sta jih napisala na novo. To je kasneje postala glavna in pomembna značilnost orkestra in vseh naših nadaljnjih produkcij: vse priredbe lahke glasbe so skladatelji pisali za aktualno sestavo glasbenikov na novo. Kasneje so se kot aranžerji pridružili še Marjan Peternel, Jaka Pucihar, Jaka Jerina, Anže Rozman in drugi. Spomladanska koncerta 2006 in 2007 sta bila posvečena slovenski popevki in Elda Viler je na odru zapela z našim orkestrom in zbori. Drugo leto so se ji na odru pridružile legende, kot so: Ditka Haberl, Ana Dežman in Oto Pestner, ki je kasneje z orkestrom sodeloval tudi na veliki produkciji v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani. Koncerta slovenske popevke sta bila magična. Veliko ljudi v dvorani je od ginjenosti jokalo, orkester pa je od takrat dalje Nejc dvignil na nov nivo. Za božič 2006 sva prvič začela v program uvajati klasično glasbo. Kako lepo in majestetično je zazvenel Elgarjev Nimord, pa Piazzollin Adios Nonino, ki ga je Diana napisala kot nekakšen hommage svojemu težko bolnemu in kasneje pokojnemu očetu. Hkrati sem v sodelovanju z Andrejem Kosom,

našim stalnim skrbnikom produkcije, skrbel za vedno bolj dovršeno scenografijo. Za koncert sem vključeval vedno več inteligentnih luči, dodajal vedno boljšo postavitev zvoka, pomembno vlogo je igrala scenografija, ki jo je takrat prevzel arhitekt in profesor Anin Sever, s katerim sva dolge večere tuhtala o vizualni podobi, o prostoru in o vsem, kar je bilo povezano z oblikovanjem in arhitekturo. Skupaj sva se učila Blenderja, Houdinija DVD authoringa in drugih postproducijskih in 3D programov. Po vsakem koncertu sem naredil zgoščeko in DVD ploščo, ki je pomemben arhivski dokaz in priča teh prelepih začetkov celostnega pristopa do koncertov. Kontroliral sem vse vidike produkcije. Ta je postajala iz leta v leto bolj zahtevna, naši koncerti so postajali prepoznavni regionalno. Na začetku smo jih morali ponavljati dvakrat, nato trikrat, kar je bilo za vse izvajalce in podporne skupine velik napor. Naše posetke sem začel nositi na različne televizije. Predvajala jih je Gorenjska televizija, grosupeljska lokalna televizija in TV PIKA, ki je imela nacionalno frekvenco. Za koncerte sem začel živeti. Z Nejcem sva jih programsko izpilila, orkester je postajal vedno večji in večji. Naši bivši dijaki so odhajali na Akademijo za glasbo, na koncerte vabili svoje sošolce, orkester je pridobil svoj prepoznaven zvok, dijaki so se popolnoma prilagodili visokim Nejčevim poustvarjalnim zahtevam. Širitev koncepta, scenografija, luči, dodatni glasbeniki godalci, ki so popolnili vrzeli v zasedbi, snemanja koncertov, audio tehnika so povečali skromna šolska sredstva, ki jih je ravnatelj mag. Rozman namenjal koncertom. Ta so skočila v nebo. Na pomoč nam je priskočila Hranilnica Lon, njen lastnik Slavko Erzar in vsa družina Žepič so koncertom namenili znatna sponzorska sredstva. Vso podobo so prevzeli oblikovalci. Ko je Anin odšel v Belgijo, je celotno podobo vodil arhitekt Žiga Misjak, od leta 2012 pa oblikovalec Jernej Kejzar, ki je kasneje oblikoval koncertne liste za Gallusovo dvorano, ki so bili podobni vrhunskim knjižnim monografijam. Lonovci so bili pravi mecen mladinske umetnosti in podporniki kulture na šoli. Širokoprčno so nam prisluhnili, kasneje se je znanstvo razvilo v prijateljstvo. S staro upravo Hranilnice Lon, ki sta jo vodila gospod Teodor Žepič in član uprave, gospod Bojan Mandič, smo enkrat na leto sedeli v Hranilnici Lon na nekakšni mini donatorski konferenci in se veselili prihajajočega koncerta. Tako sva z Nejcem leta 2008 pripravila filmski večer, kjer je orkester v živo igral najbolj znano glasbo filmov, zadaj pa sem pripravil projekcijo, nekakšen filmski kolaž, ki je bil sinhroniziran z orkestrskim igranjem. To je bil prvi koncert, kjer sem imel popolno kontrolo nad najmanjšo podrobnostjo. Ljudi, ki bi želeli priti na koncert, niti v dveh večerih nismo več uspeli sprejeti, tisti pa, ki so si priborili vstopnice, so uživali v vrhunskem kulturnem dogodku,

ki je že davno postal vsakoletna stalnica mesta. Božični koncerti so postali vedno bolj klasični in nostalgичno obarvani, spomladanski so bili bolj lahkotni, igrivi. Vsakič smo vabili uveljavljene goste, ki so z orkestrom izvajali svoje najbolj znane skladbe. Za Ruski večer leta 2007, kjer smo prvič izvajali dela Čajkovskega, Musorgskega in drugih velikanov ruske glasbe, je pela Manca Izmajlovna, na Puccinijevem in Gershwinovem spomladanskem koncertu Darja Švajger in sopranistka Kristina Bitenc. Pianist Marjan Peternel je izvedel Rapsodijo v modrem. Anin Sever je skrbel za brezhibno scenografijo, ki je vsako leto večnamensko dvorano šole spremenila v pravljичni in barvit svet, ki se je popolnoma vklopil v glasbeno izkušnjo. Kontrolirali smo vstopnice, aplicirali inteligentno luč in do skrajnosti izkoristili šolsko večnamensko dvorano, ki ni več zdržala številne publike, ki si je želela ogledati zdaj že prave spektakle luči, glasbe in dovršene scenografije. Od leta 2006 je koncerte, ki sem jih profesionalno posnel, predvajala nacionalna televizija. Vest o čudovitem mladinskem orkestru, ki ga ima Gimnazija Kranj, se je razširila po vsej državi. Dvorana pa je postala za številne nastopajoče in vse, ki so želeli uživati ob glasbi, pretesna. Zdaj je bil čas za novo poglavje v zgodovini našega orkestra.

VRHUNEC USTVARJALNOSTI V GALLUSOVI DVORANI CANKARJEVEGA DOMA: OBDOBJE OD 2009 DO 2019

Nekega dne sem poklical v Cankarjev dom. Nisem si znal predstavljati njihove organizacije, iskal sem nekoga, ki bi notranji ustroj te naše prvovrstne kulturne nacionalne institucije bolje poznal. Vedel sem, da bo preskok v novo dvorano in v popolnoma novo produkcijsko okolje poln neznank in novega učenja. V Bečanove sposobnosti sem trdno verjel. Glasbeniki, ki so sestavljali orkester, so se profilirali na dva dela. Prvi del orkestra so predstavljali naši aktualni dijaki, ki so se izkazali na vajah in avdicijah in imeli privilegij, da so bili sestavni del orkestra. Mnogi so v svojo glasbeno rast in virtuoznost vlagali veliko svojega prostega časa. Igrati v največji koncertni dvorani, v popolnem profesionalnem okolju, ni bilo enostavno. Drugi del orkestra pa so predstavljali naši bivši dijaki, ki so se vsi po vrsti po končani gimnaziji začeli z glasbo profesionalno ukvarjati. Ti so povabili svoje kolege iz akademij, kjer so študirali, in tako je Nejc počasi zgradil veliko zasedbo simfoničnega orkestra, ki so jo premišljeno in selektivno oblikovali glasbeniki, ki so od začetka sodelovali v njem, vodje sekcij pa so postali naši bivši dijaki, zdaj vrhunski glasbeniki, ki so študirali v tujini ali pa so se že izpolnjevali na postdiplomskih programih: violinist Matjaž Bogataj, ki je postal

koncertni mojster, njegova sestra Maruša na mestu prve čelistke, Nadja Drakslar na mestu prve klarinetistke, leto kasneje se je pridružila tudi Urška Rihtaršič na harfi. V desetletju se nam je priključilo še veliko izvrstnih glasbenikov, ki so sooblikovali prepoznaven vrhunski zvok orkestra, ki ima danes milijone poslušalcev z vsega sveta.

Ideja, da bi se nekega dne preselili v Gallusovo dvorano, je v meni zorela že dolgo. Nejc je na Akademiji za glasbo spoznal veliko sposobnih sošolcev, ki jih je počasi vabil v orkester, da so sooblikovali bolj poln, profesionalen zvok, hkrati pa je intenzivno pripravljaval aktualne dijake šole, ki so hoteli igrati zahteven program, ki sva ga vsako leto znova določila pri meni doma nekje v zadnjih dneh maja, kjer sem tematski sklop dokončno zakoličil. Vendar je bil izlet v Cankarjev dom povezan zlasti z denarjem. Na državni delež in pomoč Cankarjevega doma z ravnateljem nisva mogla računati. Nihče v tem programu ni predvidel še enega orkestra, ki bi ga podpirala država in tako je ostalo do konca obstoja naše kompleksne produkcije. Zato sva z ravnateljem najprej morala pridobiti vhodne podatke o stroških takega velikanskega projekta. Prevzel naju je tisti drugi, komercialni del Cankarjevega doma, zato je naš koncert vsako leto sodil v koncertno dejavnost kongresnega dela Cankarjevega doma. Nad cenami, ki nama jih je predočila direktorica komercialnega dela, gospa Pečovnik, sva bila presunjena. Vsaka dodatna inteligentna luč, vsaka dodatna ura za pripravo, najem klavirja, timpanov, najem drugih dodatnih uslug je poglajala ceno produkcije v nebo. Hkrati se je povečala snemalna tehnika, saj smo vstopali v najbolj zahtevne in popolnoma profesionalne produkcijske pogoje, ki so odgnali že veliko uveljavljenih nastopajočih poustvarjalcev, ker je bil pritisk enostavno prevelik. Dvorana je gromozanska in sprejme skoraj 1700 ljudi z vsemi dodatnimi vrstami. Napolniti ta čudovit in majestetičen koncertni prostor, je izziv za vsako produkcijo, tudi za najbolj uveljavljene in priznane umetnike. Vendar sem strahove potlačil. Zaupal sem svoji presoji in viziji, takratni ravnatelj mag. Rozman pa me je popolnoma podpiral. Video Produkcija Kregar (VPK) nam je dala velik produkcijski reportažni kamion s sedmimi profesionalnimi kamerami, objektivimi, celo četo podpornih tehnikov in snemalcev, mnogih tudi iz nacionalne televizije. Vedel sem, da je za tak koncert potrebna scenografija, zato sem angažiral Marka Trilerja, ki je imel takrat veliko podjetje Yasmin in je trgoval s cvetjem na veliko, danes pa je poslovanje skrčil na dodatke za cvetličarstvo. Odzval se je naši prošnji in čeprav je postavil ceno tako, da je polovico sponzoriral sam, je celotna cena koncerta rasla do neba. Manjkala mi je ključna postavka zvoka. Vedel sem, da je bistvo dobre produkcije vrhunsko posnet ton. Vedel sem, da je edina institucija v Sloveniji, ki

lahko v Gallusovi dvorani posname vrhunski zvok, Radio Slovenija. Ta je imel v dvorani pravo malo kraljestvo. Napeljene žile in grozde vrhunskih schoeps mikrofонов, nad dvorano v radijski snemalnici pa je kraljevala milijon evrov vredna solid state logic audio miza, ki so jo v letu 2015 zamenjali za najbolj vrhunsko studer digitalko. Andrej se je dogovoril z ljudmi, odgovornimi za radijsko spremljanje rednih abonmajskih koncertov, ki jih je predvajal tretji radijski program Ars. Imeli smo veliko srečo, da smo dobili vrhunskega tonskega mojstra Matjaža Culiberga, radijsko snemalno legendo, specialista za zvok klasičnega orkestra v Gallusovi dvorani. Tehnika in osebje, ki smo ju imeli na voljo, sta bili absolutno vrhunski in prestižni. Tako sem vzpostavil ogrodje snemalne produkcije. Cankarjev dom nas je sprva sprejel zadržano. V njihovih očeh smo bili nova produkcija, provincialna gimnazija, ki bi se rada šla resno produkcijo. Vedel sem, da se lahko delno zanesem na posamezne službe Cankarjevega doma. Na uvodnih izvedbenih sestankih sem izsilil dodatno sceno v akustični školjki, ki si je nihče niti v sanjah ni upal postavljati. Sprejel sem dejstvo, da je možna samo televizijska in ne inteligentna luč, kar sem v kasnejših produkcijah popolnoma postavil na glavo. Manjkala je samo še zadnja malenkost, in sicer denar. Z ravnateljem sva zopet obiskala naše sponzorske prijatelje, Hranilnico Lon. Takratni predsednik uprave, gospod Teodor Žepič, naju je popolnoma podprl. Odobril je sredstva, ki so nam omogočila odpreti novo in veličastno poglavje v zgodovini Gimnazije Kranj.

Božični koncert iz leta 2009, ki sem ga poimenoval kot Španski večer, je bil popolno zmagoslavje. Orkester je igral kot še nikoli: virtuosno, strastno, hlastno. Igrali smo Bizeta in njegovo koncertno suito iz opere Carmen, ki ima danes milijonske ogleda na servisu Youtube, pa Ravelov Bolero, Španski capriccio Rimskega Korzakova in druge čudovite skladbe. Program smo izpeljali tako, da smo ga razdelili na klasični del in del lahke glasbe. Navdušenje je bilo velikansko – stoječe ovacije po koncertu in do zadnjega sedeža polna dvorana. Ljudje se na začetku še niso znali vesti po protokolih. Najprej smo jih počasi naučili, da se med stavki ne ploska. Ker se je odpravilo na koncert veliko Kranjčanov, so se pred dogodkom zamašile vse vpadnice do Cankarjevega doma. Zato je bila že zdavnaj razprodana dvorana na začetku zgodovinskega koncerta sorazmerno prazna. Ker je protokol Cankarjevega doma železen in popolnoma jasen, da se na koncert ne zamuja, se je ta začel, pred vrati pa je obstalo nekaj sto ljudi. Zato je ravnatelj pred začetkom svojega govora pozval Cankarjev dom, da odpre vse vhode v dvorano, da so lahko zamudniki zasedli svoja mesta. Sčasoma so se obiskovalci na to navadili in se v Ljubljano odpravili že ure pred dogodkom, ki je

postal eden od najbolj zaželenih vrhunskih kulturnih prireditev v naši državi. V naslednjih letih smo razprodali koncerte dobesedno v minutah. Že od leta 2010 je Gallusova dvorana postala premajhna za vse, ki bi želeli biti na našem glasbenem spektaklu. Nejc je vsako leto intenzivno vadil z našimi dijaki in jih pripravljaval na zahteven program. Dijaki so se fantastično vklopili v simfonično sliko zdaj že znanega in slavnega orkestra. Naše izvedbe Šeherezade, Beethovna, Dvoraka, Respighija, Mozarta, Smetane, Čajkovskega so postale viralni hiti po internetu. Z desetminutami milijonov ogledov po spletu je orkester postal eden od vrhunskih svetovno prepoznavnih mladinskih orkestrrov. Ljudje iz vsega sveta so prispeli v božično Ljubljano samo za to, da bi lahko prisostvovali magiji in lepoti našega igranja. Vse legendarne posnetke koncertov so si lahko ljudje ogledali tudi na spletu. Vsako leto sem dodajal bolj bogato scenografijo, dodatne kamere, izbrane dijake sem učil profesionalno produkcijo, postprodukcijo snemanja in organizacijo dogodka. V Cankarjevem domu smo postali pomemben in prepoznaven mladinski orkester, ki ga je poznala vsa država. Znani smo postali po tem, da smo dvorano, leta 2017 celo dve, razprodali v rekordnem času, celo hitreje, kakor jo je razprodal znameniti tenorist Luciano Pavarotti. Zadnje koncerte smo produkcijo načrtovali z dijaki Gimnazije Kranj, začeni z Gregorjem Jerašo, ki je vodil zahtevno produkcijo, do popolnosti pa so jih izpeljali Dan Ažman, Gal Nagode, direktor fotografije Juš Hrastnik, zdaj študent AGRFT, in vodja tehnične ekipe Aljaž Lavtižar. Ekipa dijakov, ki je sodelovala pri pripravi koncerta, je bila velikanska. Pripravljali so dvorano za finalne vaje stočlanskega orkestra in stočlanskega zbora, urejali zapleteno logistko inštrumentov, velikih tolkal, pomagali pri promociji koncertov in snemanju videospotov, ki so napovedovali koncert. Zadnji koncert smo snemali s šestnajstimi kamerami, vso zapleteno predprodukcijo pa je vodil Juš, ki je odlično opravljal svoje delo. Bili so meseci načrtovanja. Orkestrski del so urejali predsedniki in tajniki orkestra, ki so skrbeli za kompletiranje partov, komunikacijo med člani zasedbe, dirigentom in mano. Zato lahko mirno trdim, da so bila vsa dvajseta leta tega tisočletja velikanski kreativni izziv, kjer sem izsanjal vse svoje programske in producentske sanje. Po koncertu sva z Jušem takoj odhitela k meni domov, kjer sva bila v redni celonočni navezi z izjemno talentiranim dijakom Andražem Stariho, ki je animiral in oblikoval vizualne efekte napisov in začetnega televizijskega uvoda v koncert. Takoj sva začela s postprodukcijo koncerta za nacionalno televizijo, ki ga je predvajala v najbolj gledanem božičnem terminu. Bila sva sama za kompleksno montažo in postprodukcijo, ki zahteva tim predanih strokovnjakov iz različnih področij montaže, barvne

korekcije, zvoka, grafike, vizualnih efektov itd. V treh dneh in nočeh sva se izmenjevala in drug drugemu gledala pod prste, da ne bi česa pozabila. Popolnoma izmučena in brez spanca sva koncert poslala na nacionalko, kjer ga je dežurna tajnica režije v zadnjih trenutkih spravila v program. Tako je magijo orkestra, koncertov, očarljive vizualne podobe mladih glasbenikov spremljala vesoljna Slovenija. Številni ljudje so to vsako leto pričakovali in se šoli zahvaljevali z ganljivimi pismi podpore, ravnatelj pa je kasneje do konca januarja vsem nastopajočim razdelil DVD plošče in kasneje USB ključke z vsebino koncerta. Čeprav so v dolgih letih naši glasbeniki odrasli in si ustvarili družine, so redno prihajali na koncerte. Generalne vaje, ko so nastopajoči okupirali večnamensko dvorano šole, so bile čas iskrenega druženja in prijateljstva med številnimi generacijami naših profesionalnih članov in dijakov. Za slednje je bilo igranje na božičnem koncertu strašanski poustvarjalni izziv in preizkus osebne volje, vzdržljivosti in talenta. Pod budnim očesom starejših članov so dobesedno goreli za vsakoletni magičen trenutek triumfa volje in talenta, ki je bil rezultat trdega garanja in neprespanih ur.

Prvi desetletji novega tisočletja sta bili absolutno uspešni. V spodnji razpredelnici so popisana vsa velika skladateljska imena, ki smo jih izvedli. Orkester v svoji veliki formi ni mogel več delovati, saj se je zamenjala uprava Hranilnice Lon, ki je postala Lon banka. Akutalni novi predsednik uprave ni videl v našem delovanju nobenega smisla in vrednosti, hkrati pa se je iz mesta dolgoletnega ravnateljavanja poslovil mag. Rozman, novo vodstvo Gimnazije pa je imelo drugačne predstave, kako bo potekala prihodnja glasbena dejavnost šole.

V neverjetno plodovitem desetletju pa mi je uspelo dokazati, da so bili dijaki Gimnazije Kranj s popolno predanostjo sposobni slediti svojim profesionalnim kolegom in poustvariti vrhunski zvok čudovitih umetnin svetovne glasbene dediščine, ki je postavila Gimnazijo Kranj na zemljevid visoke kulture, vrhunske poustvarjalnosti in prefinjene klasične glasbe. Orkester danes občuduje številna publika po svetu. Naša glasba in čarovnija deluje dalje in prevzema desetine in čez leta najbrž stotine milijonov ljudi z vsega sveta. Pričujoča razpredelnica pa govori sama zase.

Leto	Naslov koncerta	Znamenite izvedbe skladateljev klasične glasbe	Gostje večera
2001 pomlad	Prva večja skupina glasbenikov se predstavi na literarnem večeru Janija Virka		
2002 božič	Ustanovni koncert		
2003 pomlad	Orkester predstavi popularno glasbo		
2003 božič	Božič z glasbo Jožeta Privška in Silvestra Stingla		
2004 pomlad	Glasba animiranega filma		
2004 božič	Valizanska in nordijska pravljica		
2005 pomlad	Leta francoskega šansona		
2005 božič	Lalo Schiffrin sreča Cola Porterja		Zdenka Gorenc
2006 pomlad	Slovenska popevka z gostjo Eldo Viler		Elda Viler
2006 božič	Orkester prvič predstavi mojstrovine klasične glasbe	Debussy, Holst, Puccini	Aljaž Farasin, tenor
2007 pomlad	Slovenska popevka z gosti		Elda Viler, Ana Dežman, Oto Pestner, Ditka Haberl
2007 božič	Ruski večer	Čajkovski, Mussorgski	Manca Izmajlova

Leto	Naslov koncerta	Znamenite izvedbe skladateljev klasične glasbe	Gostje večera
2008 pomlad	Večer filmske simfonične glasbe		
2008 božič	Puccini sreča Gershwina		Kristina Bitenc, sopran; Darja Švajger; Marjan Peternel
2009 pomlad	Simfonični orkester igra rock and roll		
2009 božič (Gallusova dvorana)	Španski večer	Bizet: Carmen suita; Ravel: Bolero; Rodrigo: Koncert za Aranjueza; Rimski-Korsakov: Španski Capriccio	Matjaž Bogataj, Oksana Pečeny, Ravi Shrestha
2010 pomlad (Gimnazija Kranj)	Strauss sreča Avsenike		Ansambel Saše Avsenika
2010 božič (Gallusova dvorana)	Pravljice in sanjarjenja	Rimski-Korsakov: Šeherezada; Stravinski: Žarptica	Martina Burger, sopran
2011 pomlad (Gimnazija Kranj)	Ljubezenske noči		
2011 božič (Gallusova dvorana)	Novoletni koncert Zavarovalnice Triglav – Nostalgija s slovensko popevko		Oto Pestner, Nina Strnad, Nuška Drašček, trio Eroika, Jan Kus
2011 božič (Gallusova dvorana)	Oda radosti in hrepenenju	Mahler: 6. simfonija (3. stavek); Beethoven: 9. simfonija (4. stavek); Mozart: Koncert za klarinet in orkester; Strauss, Orff: Carmina Burana	Monika Bohinec, Kristina Bitenc, Nadja Drakslar, Rok Bavčar, Martin Sušnik
2012 pomlad (Gallusova dvorana)	Glasba, ritem in ples – koncert ob deseti obletnici orkestra in dvajseti obletnici sponzorja Hranilnice Lon		Aljaž Farasin, Marjan Peternel, Nina Strnad
2012 božič (Gallusova dvorana)	Med nebom in zemljo	Elgar: Koncert za violončelo in orkester; Offenbach: Orfej v podzemlju, uvertura; Lutoslawski: 20 poljskih božičnih pesmi; Čajkovski: Romeo in Julija	Maruša Bogataj, čelo
2013 pomlad (Gimnazija Kranj)	Svingastično!		
2013 božič: (Gallusova dvorana)	Razglednice iz Italije	Rota: Glasba iz filma boter; Respighi: Rimske pinije; Morricone: Cinema paradiso (ljubezenska tema)	
2014 pomlad (Gimnazija Kranj)	Klubski večer z izbranimi glasbeniki in pevci Gimnazije Kranj		
2014 božič (Gallusova dvorana)	Noč v Parizu	Ravel: La Valse, Debussy, Satie, Faure	Petar Milić, klavir
2015 božič (Gallusova dvorana)	Slovanski večer	Smetana: Vltava, iz cikla Moja domovina; Dvořák: Slovanski plesi; Misson: Zvezde žarijo	
2016 božič (Gallusova dvorana)	Ameriški večer	Gershwin: Amerikanec v Parizu; Copland: Pomlad v Apalačih; Bernstein: Uvertura k operi Kandid; Porter, Armstrong	Ernestina Jošt, sopran; Jan Kus, saksofon
2017 božič (Gallusova dvorana, dva koncertna večera)	Povabilo na ples	Ravel: Dafnis in Hloa; Marquez: Dancon št. 2; Piazzolla: Libertango; Borodin: Polovski plesi	Ernestina Jošt, Matjaž Kafol, pozavna Aleš Klančar, trobenta Špela Pirnat, viola
2018 božič (Gallusova dvorana)	Zadnje potovanje domov	Dvořák: 9. simfonija (cela); Kernjak: Rož, Podjuna, Zila; Bečan: Dvojni koncert za violončelo in violino; Dvorak: Pesmi, ki jih je učila mati	Matjaž Bogataj, Maruša Bogataj, Ernestina Jošt

Renata Pamić

DRŽAVNA TEKSTILNA ŠOLA V KRANJU

Ustanavljanje državne tekstilne šole v Kranju je potrebno obravnavati v kontekstu zgodovine industrializacije Kranja, zlasti vlaganja tujega kapitala v razvoj tekstilne industrije po prvi svetovni vojni. Industrializacija Kranja z nastankom gospodarsko močnih tovarn je pomenila nov intenziven zagon kapitala in dela v okolju, kjer so bile različne tekstilne obrti že močno ukoreninjene. Kranj je s svojo ugodno geografsko lego, vodnim bogastvom in še zlasti s pridobitvijo velikih tekstilnih tovarn sledil gospodarskim trendom in postal pomembno tekstilno industrijsko središče Slovenije. Pretežno ruralno podeželje je napajalo tovarne z delavci, ki so se morali hitro priučiti dela s stroji. Talentirane posameznike so pošiljali na visoke šole v tujino, največ na Češko. Pri organiziranju državne tekstilne šole v Kranju so domačim strokovnjakom z nasveti pomagali zlasti prof. ing. Bohúmil Vlček, prof. Gustav Ulrich in prof. dr. Oswald Richter (Prvo izvestje, 1931).

O delu šole je ravnateljstvo za vsako šolsko leto izdalo izvestje. V Prvem izvestju beremo, da je 13. novembra 1925 na občinski seji Franjo Sirc občini predlagal ustanovitev tkalske in pletilske šole. Za pogajanja o ustanovitvi šole je občinski odbor pooblastil župana Cirila Pirca, ki se je s pogodbo med kranjsko mestno občino in Mestno hranilnico uspel dogovoriti glede gradnje šole. Mestna hranilnica je leta 1924 kupila Dolenčevo hišo v mestu in do novembra 1926 na vrtu v grobem zgradila poslopje šole (Žontar, 1982).

Čeprav je stroške vzdrževanja šole prevzela občina in je gradnjo šole s subvencijami podpirala še tekstilna tovarna Jugočeška, brez težav pri gradnji ni šlo. Na občinski seji 16. novembra so odborniki postavko proračuna za ubikacijo, razsvetlavo in kurjavo zavrnil. Gradnja se je zato nadaljevala šele čez štiri leta. Šolo je gradil kranjski stavbenik Josip Slavec (Zupanič, 2011).

Na občinski seji 18. julija 1928 je dr. Beno Sabothly ponovno izpostavil dokončanje šole ter predlagal, da se občina s prošnjo obrne na Ministrstvo za trgovino in industrijo Dravske banovine. Predlog je bil soglasno sprejet. Za ustanovitev šole se je začela zanimati ljubljanska oblastna samouprava in o tem celo izpeljala anketo. Ustanovitev šole je podpiral tudi Maks Horwitz, direktor Jugočeške. Za pomoč pri organizaciji tekstilne šole je ljubljanska mestna

Stavbenik Josip Slavec leta 1926 pri gradnji nadstropja stavbe Državne tekstilne šole v Kranju, Tomšičeva 14, danes stavba Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, Tomšičeva 7. (Fototeka Gorenjskega muzeja)

oblast povabila najboljše profesorje Tehniške visoke šole v Brnu (že omenjene prof. inž. Bohúmila Vlčka, prof. Gustava Ulricha in prof. dr. Oswalda Richterja). Oblastni odbor je za ustanovitev šole v proračun predlagal 500.000 din. Ker pa je ljubljanska oblastna samouprava šla v likvidacijo, je del obveznosti padel na upravo Dravske banovine (dr. Otmar Pirkmajer, dr. Rudolf Marn, prof. Mihael Presl), ki je v proračunu 1930/1931 za šolo namenila 100.000 din.

Prošnja Mestne občine Kranj je bila uslišana. Ministrstvo za trgovino in industrijo je 14. 5. 1930 izdalo Odlok I. Br. 4632/VII./929 o ustanovitvi državne tekstilne šole v Kranju. Kmalu za tem je Kr. banska uprava Dravske banovine (Odlok VIII. No. 4513, 12. 6. 1930) razpisala mesto upravitelja in pet učnih mest ter imenovala pripravljani odbor, v katerem so bili župan Ciril Pirc, Maks Horwitz, dr. Franjo Kočevar in odborniki Mihael Presl, Makso Fock in Franc Emmer). Naloga odbora je bila dokončati šolsko poslopje, vključno z adaptacijo učilnic in delavnic, ter urediti vprašanje vzdrževalnine in najemnine. Kr. banska uprava je 19. julija 1930 z dopisom VIII. No. 5144 kranjski občini sporočila, da bo prva tri leta prispevala

50 % najemnine za učne prostore tekstilne šole in občino pozvala, naj z Mestno hranilnico sklene najemno pogodbo ter jo pošlje v odobritev. V odloku je bila zahteva, da se občina obveže plačevati stroške razsvetljave in kurjave. Mestna hranilnica je 30. julija 1930 občini predložila predlog najemne pogodbe in sporočila, da bo šolo dogradila ter jo za dobo 18 let prepustila občini, če se obveže plačevati letno najemnino v znesku 88.000 din. Naslednji dan, 31. julija 1930, je na občinski seji dr. Sabothy predlagal, da se pogodba podpiše ter predloži banski upravi v odobritev. Predlog je bil sprejet. Kr. banska uprava je z dopisom VIII. No. 5725 dne 20. avgusta 1930 pozvala pripravljalni odbor, da nabavi za novo šolo najnujnejšo opremo in v ta namen nakazala kredit v znesku 100.000 din. Za komisijskega overovatelja je bil pooblaščen kranjski sreski načelnik Josip Žnidaršič, nabavo strojev je prevzel direktor »Jugočeška« Maks Horwitz, zbiranje kandidatov in pripravo vpisnih pogojev za sprejem v tekstilno šolo pa sta opravila dr. ing. Franjo Kočever in ing. Janez Jezeršek (Prvo izvestje, 1931).

Na šoli se je izvajal le redni pouk. V prvi letnik so se lahko vpisali učenci, ki so uspešno opravili nižjo srednjo šolo z malo maturo, sprejemni izpit in opravili nekajletno prakso v tovarni oziroma kvalifikacijo, določeno po Pravilniku o delovanju, redu in pouku na državnih srednjih šolah (čl. 60, odst. b in c). Po zaključenem drugem letniku so morali absolventi opraviti »završni« izpit. Šola je imela priznano stopnjo nepopolne višje srednje šole, ni bila specializirana, temveč splošna tehnična šola (Šolska knjižnica, 2000).

29. avgusta 1930 je pripravljalni odbor objavil oglas za sprejem dijakov v 1. letnik nove tekstilne šole. Po odobritvi prijavi je vodstvo 10. septembra v prostorih državne realne gimnazije izvedlo sprejemne izpite, 15. septembra pa vpis dijakov v šolo. Sprejetih je bilo 22 učencev. Dvoletni učni načrt je bil potrjen 3. novembra 1930. Določen je bil 46-urni tedenski pouk. Prvi šolski dan v šolskem letu 1930/31 se je začel 16. septembra 1930 s sveto mašo v kranjski cerkvi in predstavitevijo šolskih pravil in urnika, končal se je z ogledom tekstilne tovarne »Jugočeška«. Učni prostori v novem šolskem poslopiju še niso bili dokončani, zato se je prve 4 dni pouk odvijal v popoldanskem času in omejenem obsegu v prostorih državne realne gimnazije. Šola se je 22. septembra preselila v Narodni dom, kjer je bil redni pouk. Ministrstvo za trgovino in industrijo je kmalu z odlokom I. br. 30.264 potrdilo učni načrt in 10. novembra je bila v šoli že prva redovalna konferenca, čez tri dni pa prva vizitacija šolskega inšpektorja prof. Mihaela Presla. Kr. banska uprava je z odlokom VIII. No. 8109 z dne 23. decembra 1930 odobrila še poučevanje telovadbe, ki je bila v sokolski telovadnici in pod okriljem Sokolskega

društva. Državna tekstilna šola v Kranju je začela z rednim poukom in z večernimi tečaji v novem šolskem poslopiju 1. februarja 1931. Šolsko leto se je zaključilo 27. junija 1931 s slovesno zadoščenico za vidovdanske žrtve in podelitvijo spričeval. V času počitnic so dijaki opravljali 6-tedensko prakso v tekstilnih tovarnah.

Za preglede in letno poročilo o zdravstvenem stanju učencev in higieni na šoli je skrbela kranjska šolska poliklinika (dr. T. Pance in dr. K. Petrič). Velik pomen je šola vsa leta dajala ekskurzijam in sodelovanju s tekstilnimi tovarnami. Tako so že junija 1931 v Kranju prišli učenci 2. in 3. letnika Državne tekstilne šole iz Leskovca (Srbija), si ogledali šolo in skupaj z dijaki kranjske šole obiskali tekstilne tovarne v Kranju. Šoli sta bili strokovno povezani. Na Državni tekstilni šoli v Leskovcu je, potem ko so ga Nemci po okupaciji 1941 izselili v Srbijo, predaval Črtomir Zorec, absolvent Državne tekstilne šole v Kranju. Zorec je prebegnil v Ljubljano in bil v letih 1942–1945 v italijanskih in nemških taboriščih (Gonars, Monigo, Visco, Ljubelj). Po vojni je bil od leta 1945 do leta 1962 učitelj in ravnatelj na Državni tekstilni šoli v Kranju. Med drugim je bil tudi predstojnik tekstilnega oddelka Šole za umetno obrt v Ljubljani (1942–1952). Napisal je več učbenikov in priročnikov za tekstilne šole, nekaj prispevkov pa tudi o zgodovini tekstilne industrije in šolstva.

Člani rednega učiteljskega zbora v času ustanovitve državne tekstilne šole so bili: dr. inž. Franjo Kočever, prof. Maks Stupica in Otmar Zupančič. Šele kasneje sta se zboru pridružila inž. Jakob Mlakar in Črtomir Zorec.

Dr. Franjo Kočever (1903–1991) je bil kemik in tekstilec. Po doktoratu je v študijskem letu 1929/1930 specializiral iz tekstilstva na Tehniški visoki šoli v Brnu na Češkem. Z odlokom VIII. No. 6092 z dne 5. septembra 1930 ga je Kr. banska uprava pooblastila za vršilca dolžnosti direktorja tekstilne šole in obenem šoli nakazala prvo dotacijo za kritje pisarniških in manipulativnih stroškov v znesku 5.000 din. Dvajset dni kasneje, 25. septembra 1930, ga je Ministrstvo za trgovino in industrijo z odlokom I. Br. 29.291/0 imenovalo za ravnatelja šole. Tekstilno šolo v Kranju je vodil do leta 1941. Poučeval je nauk o tekstilnem materialu, kemično enciklopedijo, prvo pomoč v nezgodah in higieno, v prvem polletju tudi slovenščino in nemščino, aritmetiko in trgovinstvo. Med drugo svetovno vojno je delal v tekstilni tovarni Intex v Kranju, po vojni pa je bil od leta 1946 do 1948 vladni svetovalec za raziskovanje tekstila in razvoj tekstilne industrije. V zgodovino je zapisan kot prvi ravnatelj prve Državne tekstilne šole v Kranju.

Maks Stupica (1905–1987) je bil med prvimi diplomanti Odseka za tekstilno tehnologijo ljubljanske Fakultete za naravoslovje in tehnologijo. Abiturientski tkalski tečaj je opravil v Brnu. Z odlokom

I. No. 29.292/O z dne 25. 9. 1930 Ministrstva za trgovino in industrijo je bil imenovan za strokovnega učitelja na Državni tekstilni šoli v Kranju, kjer je do vojne poučeval mehaniko in strojeslovje, tehnologijo tkalstva, dekompozicijo tkanin, strojno risanje, telovadbo, v prvem polletju tudi geometrijo in opisno geometrijo. Vključil se je v NOB in po osvoboditvi ga je Ministrstvo za industrijo in rudarstvo LRS postavilo za načelnika Oddelka za strokovno šolstvo. Bil je gonilna sila obnove porušenih in načrtovalec novih tekstilnih objektov (Debevec, 2001).

Strokovni učitelj Otmar Zupančič (1906–1979), podmojster v tkalnici Jugočeške leta 1930, je zaključil dvoletni študij tkalstva v Brnu. Imel je mojstrski izpit in naziv mojster iz obrti tkalcev. Za začasnega strokovnega učitelja na Državni tekstilni šoli v Kranju je bil imenovan z odlokom Ministrstva za trgovino in industrijo I. No. 29.292/O z dne 25. september 1930. Marca leta 1933 je v Ljubljani pred komisijo, v skladu z 10. členom Pravilnika za opravljanje državnega strokovnega izpita obrtnih učiteljev na srednjih tehniških in moških obrtnih šolah (I. št. 36051/N z 22. oktobra 1932), opravil državni strokovni izpit za obrtnega učitelja. Učil je vezave, strokovno risanje, strokovno računstvo, prostoročno in dekorativno risanje ter praktične vaje (ključavničarstvo, ročno in strojno tkalstvo). Vključeval se je tudi v programe Državnega osrednjega zavoda za žensko domačo obrt v Ljubljani, ki je organiziral tečaje za tehnike ročnih del (Račić, 1968, Pamić, osebni arhiv).

Rednemu učiteljskemu zboru se 1. novembra 1933 pridruži še inž. Jakob Mlakar (pripravnik suplement, imenovan z odlokom Ministrstva za trgovino in industrijo I. Br. 34607/O z dne 12. 10. 1932), ki je v prvem letniku poučeval nemški jezik, aritmetiko, geometrijo in opisno geometrijo, tehniško fiziko, strojeslovje, strojno risanje, v obeh letnikih pa tudi telovadbo.

Za delavstvo tekstilnih podjetij in za druge interesente je šola organizirala večerne tečaje. Obiskovali so jih v prvem polletju v prostorih državne realne gimnazije, v drugem polletju pa v novem posloju tekstilne šole. Predavali so člani učiteljskega zbora (Kočevar, Stupica, Zupančič), kasneje pa tudi drugi profesorji. Slušatelji so dobili potrdila o obisku in uspehu. Z vsakoletnimi ekskurzijami in obiski domačih in jugoslovanskih državnih tekstilnih podjetij, je šola skušala predstaviti svoje delovanje in pridobiti tako moralno kot gmotno podporo. V Prvem izvestju iz leta 1931 navaja ravnateljstvo šole v poglavju o vzdrževanju šole denarna nakazila in podpore, podpore v blagu in podpore dijaštvu. Enako kot druge šole je tudi Državna tekstilna šola v Kranju sledila politiki organiziranja dijaštva v razne šolske organizacije in društva. Tako je bilo ustanovljeno

»Dijaško podporno društvo na Državni tekstilni šoli v Kranju«, in sicer na podlagi pravil, ki jih je 22. oktobra 1930 odobrila Kr. banska uprava Dravske banovine z odlokom II. No. 32.084. Namen društva je bil podpirati revnejše učence pri nabavi osnovnih šolskih potrebščin, jim omogočiti udeležbo na ekskurzijah in izobraževanje. Zaradi zaslug pri ustanovitvi šole ter podpiranja društva, so župana Cirila Pirca imenovali za častnega predsednika društva. Društvo je gmotno in materialno podpiral tudi pomladek »Jadranske straže«.

V Drugem izvestju iz leta 1932 navaja ravnateljstvo šolski inventar. Šola je imela dve veliki predavalnici in preizkuševalnico za tekstilni material. V tkalnici je bilo 6 mehaničnih strojev, 7 ročnih statev, 1 navijalni stroj za osnovo, 1 navijalni stroj za votek in 1 snovalni stroj. V šoli je bila delavnica za montažo in popravilo strojev s potrebno ključavničarsko opremo in orodjem, učilnice so bile opremljene z bogatimi zbirkami vzorcev tkanin in epidiaskopom, preizkuševalnica tekstilnih materialov pa s potrebnim kemijskim inventarjem. Šolska knjižnica je obsegala 120 zvezkov. Šolski inventar je bil po odloku Kr. banske uprave št. VIII. No. 7282/1 z dne 28. 11. 1931 zavarovan za 250.000 din. Z leti se je fond strokovne literature in tudi strojni park povečeval. Zaradi prostorske utesnenosti pa se šola ni mogla zadovoljivo širiti. Kazala se je potreba po večjem in sodobnejšem šolskem posloju.

V skladu s Pravilnikom o završnem izpitu (7. junij 1932) in Odlokom VIII. No. 2233/3, ki ga je odobrila Kr. banska uprava, so dijaki po koncu drugega letnika tekstilne šole morali opraviti »završni« izpit. V Četrtem izvestju leta 1934 je navedeno, da »izpričevalo o završnem izpitu velja po 26. členu, odstavku 1, Zakona o obrtih z dne 5. novembra 1931 in 1. člena Pravilnika ministrstva za trgovino in industrijo z dne 21. aprila 1934, II. Br. 13845/u, kot dokaz predpisno dovršene učne dobe in ima značaj pomočniškega izpričevala za obrti tekstilne stroke«. Izpit je bil pisni in ustni in je obsegal 9 predmetov. Ob koncu vsakega šolskega leta je šola vedno pripravila in objavila pogoje za vpis in sprejemne izpite za naslednje šolsko leto.

V Četrtem izvestju ravnateljstva šole beremo tudi, da je bilo pri Državni tekstilni šoli v Kranju ustanovljeno »Banovinsko preizkuševališče za tekstilno industrijo«, pravilnik pa je Kr. banska uprava odobrila 1. avgusta 1933 in ga objavila v 64. izvodu »Službenega lista Kr. banske uprave Dravske banovine v Ljubljani« z dne 9. avgusta 1933, št. 413, str. 793–795. Odgovornost za preizkuševališče sta prevzela dr. inž. Franjo Kočevar, profesor in pooblaščen inženir kemije, ravnatelj, imenovan z Odlokom Kr. banske uprave Dravske banovine v Ljubljani VIII. No. 2256/7 z dne 1. 8. 1933, ter inž. Sergej

Sazonov, laborant – dnevničar, imenovan z Odlokom Kr. banske uprave Dravske banovine v Ljubljani I. No. 622/2 z dne 24. novembra 1933. Šolsko leto 1933/34 je potekalo po sprejetem in predvidenem programu šole. Na šoli je bil ustanovljen »Podmladek Jadranske straže«, ki je 7. aprila 1934 priredil akademijo ter z njenim dobičkom odšel na veliko ekskurzijo ob jadranski obali. V tem šolskem letu je direktor Jugočeške M. Horwitz podaril šoli kopalnico.

Pri vpisu v šolsko leto 1934/35 so redni učenci morali oddati prijavnico s kolkom za 50 din in plačati 20 din za zdravstveni fond. Šolnina je bila odvisna od davčne lestvice po načelu, da večji znesek plačanega davka pomeni višjo šolnino, za kar je šola zahtevala davčno potrdilo. Če so imeli starši v šoli več otrok, je bilo treba plačati za prvega otroka celotno šolnino, za ostale pa polovično. Pri vpisu je bilo treba vplačati še 50 din kavicije za učni material in šolski inventar ter 50 din za šolski fond. Izvestja iz leta 1935 poročajo o spremembi v rednem učiteljski zboru (Kočevar, Mlakar, Stupica, Korbar, Zupančič). Strokovni učitelj Franjo Korbar je bil z odlokom Ministrstva trgovine in industrije št. 917 z dne 28. 2. 1935 odpuščen iz državne službe. Zaradi smrti kralja Aleksandra I. šola 10. oktobra 1934 ni imela pouka, decembra so praznovali praznik zedinjenja, januarja sv. Savo, februarja so imeli Strossmayerjevo proslavo, maja pa so praznovali dan sv. Cirila in Metoda. Poročilo ravnateljstva iz leta 1935 namesto delovanja Dijaškega podpornega društva omenja delovanje podmladka Rdečega križa, kar naj bi bilo v skladu z novim pravilnikom. Dijaško podporno društvo se je po sklepu občnega zbora z dne 2. 2. 1934. leta prostovoljno razšlo, denar društva se je prenesel na šolski odbor in podmladek Rdečega križa.

Leta 1935 je v redni učiteljski zbor vstopil Črtomir Zorec, obrtni učitelj pripravnik, imenovan z odlokom Kr. banske uprave v Ljubljani I. No. 9745/16 z dne 29. 10. 1935. V prvem letniku je poučeval: narodni jezik, vezave, dekompozicijo tkanin, vzorčno in dekorativno risanje, strokovno risanje in ročno tkalstvo I, v drugem letniku pa vzorčno in dekorativno risanje. Pripravil je Izvestje za leto 1936 in zanj uporabil besedo poročilo – tako imamo za šolsko leto 1936/1937 izdano Sedmo poročilo. V njem je omenjeno, da je šolski odbor zbiral fond za zgradbo nove tekstilne šole, kar so podprle tudi tekstilne tovarne in Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Kot poroča Zorec, je bila na šoli organizirana podružnica počitniške zveze, Ferijalna zveza, ki je štela 22 članov, ki naj bi si med počitnicami s pomočjo ugodnosti, ki jih je nudila Počitniška zveza, ogledali vso domovino. Poročilo omenja tudi podporo tujih tovarn pri izpopolnjevanju učiteljev v inozemstvu. Vpis v šolsko leto 1937/38 je zaznamovala nova davčna lestvica, po kateri so šolnino plačevali

učenci, katerih starši so plačevali več kot 800 din letnih davkov. Poleg že utečenih proslav, je bil 8. 2. 1938 na šoli zbiralni dan in akcija za odkup Prešernove rojstne hiše. V seznam učne literature je šola dodala še knjigo Črtomirja Zorca »Osnovni pojmi strokovnega računstva za obiskovalce večernih tečajev« (Zorec, 1937).

Osmo poročilo za šolsko leto 1937/38 navaja tudi posebne sklade pri šolskem odboru: poseben gradbeni sklad pri šolskem odboru, sklad za izpopolnitev državne tekstilne šole ter sklad za podporo siromašnih učencev šole. Poročilo o zdravstvenem stanju učencev šole je podal dr. Karol Petrič, ki je v tem letu na šoli predaval prvo pomoč pri nezgodah in higieno (Zorec, 1938).

Poročilo ravnateljstva Državne tekstilne šole za leto 1939/40 prinaša spodbudne novice o aktivnostih glede gradnje novega šolskega poslopja z delavnicami in laboratoriji, kjer naj bi se šola lahko širila in preuredila v štiriletno srednjo tehnično tekstilno šolo s tekstilno mehničnim in kemijskim oddelkom. S tem namenom je ban Dravske banovine z odlokom V. št. 315/2 z dne 12. 4. 1940 odobril podrobne načrte in proračun v znesku 5.383.822,25 din (Zorec, 1940).

Časopis Gorenjec poroča, da je za gradnjo nove šole Mestna občina Kranj izbrala zemljišče na Suhadolnikovem travniku. Zasnovana naj bi bila kot popolna tovarna, s šolskimi predavalnicami, risalnicami, laboratoriji in upravnimi prostori ter delavnicami za praktične vaje (Gorenjec, 1939).

Spominška plošča 42 padlim tekstilcem, dijakom nekdanje tekstilne šole v Kranju. Plošča je nameščena na steno pred vhodom v tekstilno šolo na Primskovem. (Foto: Renata Pamič)

Žal je bila zaradi druge svetovne vojne šola prisiljena prekiniti pouk, do začetka vojne pa se je v njej izšolalo 205 absolventov. Nemci so sicer skušali doseči, da bi se pouk med okupacijo nadaljeval, vendar ni bilo kandidatov, saj se je večina moške populacije odzvala pozivu k odporu proti okupatorju. V času druge svetovne vojne je padlo 42 tekstilcev, nekdanjih dijakov tekstilne šole. Nemška šola je prenehala delovati že pred kapitulacijo.

Z namenom boljše specializacije je šola že leta 1946/47 uvedla predilski, pletilski, tkalski in apreterski odsek. Leta 1947/48 so dijaki že opravljali zaključne izpite po posameznih odsekih in zaključevali večerne tečaje. Šolo je vodil Črtomir Zorec. Poučevali so ruski jezik, socialne vede, zgodovino, ustavo in zakon o socialnem zavarovanju. Leta 1948 je bila v sklopu šole ustanovljena še triletna Tekstilna industrijska šola, ki je delovala le do naslednjega šolskega leta, nakar so jo preselili v Maribor. Dvoletna tekstilna šola se je v letu 1947/48 reorganizirala v triletni Tekstilni tehnikum in v letih 1949 in 1950 v štiriletno Srednjo tehniško tekstilno šolo v Kranju. S šolskim letom 1953/54 so v Tekstilnem tehnikumu v Kranju uvedli nižjo in višjo šolo ter s tem selekcijo dijakov. Tisti s prav dobrim in odličnim uspehom so se lahko vpisali v višjo šolo (tehnikum) in na koncu diplomirali. Dijaki po končani nižji dvoletni šoli in enoletni praksi so naredili podmojstrski izpit in se vključili v proizvodnjo. 20. junija 1961 se je šola preimenovala v Šolski center Kranj, v šolskem letu 1965/66 so ustanovili konfekcijski oddelek, v letu 1969/70 se je šoli priključila čevljarska šola – STOŠ ter v šolskem letu 1988/89 še gumarska šola – STOGŠ, ki je bila ukinjena v šolskem letu 1992/93. Leta 1996/97 je šola pridobila frizerski program, kasneje, v letu 1997/98, je bila ukinjena čevljarska šola, leta 1997 pa je Ministrstvo za šolstvo in šport v šolo vselilo dijake Ekonomske in upravno-administrativne šole (Šolska knjižnica, 2000).

Šola je leta 1948 dogradila večjo stavbo in uredila internat s 65 sobami (168 postelj), ki od leta 1953 deluje kot finančno samostojna ustanova. Ljudski občinski mestni odbor v Kranju je uvrstil gradnjo šole v svoj investicijski program za leto 1953. Novo tekstilno šolo na Primskovem, dokončno zgrajeno med leti 1955–1958, je sprojeval arhitekt Emil Navinšek, vodenje in nadzor gradnje šole pa je izvajal stavbenik Josip Slavec. Šolska stavba je eden prvih primerov brezkoridornega sistema šol. Tlorisna in percepcijska zasnova je racionalna. Učilnice so nanizane okrog centralnega stopnišča z monumentalno avlo. Pred vhodom je postavljen granitni spomenik v spomin na stavko tekstilnih delavcev leta 1936 (Ravnikar in sod., 1999).

Tekstilna šola na Primskovem, v letih 1955–1958 zgrajena po načrtih arhitekta Emila Navinška. (Foto: Renata Pamič)

Šola se je v začetku 60. let spopadala s finančno stisko, težava je bila tudi v pomanjkljivem strojnem parku in neurejenih laboratorijih. Na pomoč so ji priskočila podjetja in pomagala pri nakupu strojev in delno pri financiranju šolanja. Zaradi potreb celjske tekstilne industrije je šola ustanovila v Celju dislocirano enoto. V okviru šole pa je od leta 1966 delovala tudi Poklicna tekstilna šola v podjetju Beti Metlika. Šola je dosegla svoj višek v 80. letih, ko je imela več kot 50 oddelkov in 100 zaposlenih učiteljev. Vseskozi je delila usodo tekstilne industrije, ki je ob koncu 20. stoletja doživljala hudo recesijo. Tako je leta 1999 časopis Dnevnik poročal o praznih učilnicah in odpušcanju delavcev (Dnevnik, 1999).

Ne glede na spreminjajoče se družbenopolitično in gospodarsko stanje, je Državna tekstilna šola v Kranju s prvimi učiteljskim zborom in generacijami izvrstnih tekstilcev nedvomno pustila neizbrisen pečat v zgodovini slovenskega strokovnega šolstva in zgodovini tekstilstva v našem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

- DEBEVEC, Jože. Slovensko tekstilstvo skozi čas (obdobje od 1930 do začetka 80-ih let, Maribor, 2001, str. 10–12, 57–59).
- CERAR, Estera. Razvoj tekstilnega izobraževanja po drugi svetovni vojni do uvedbe javno priznanih programov, *Tekstilec*, 2017, 60 (3), 156–169. DOI: 10.14502/Tekstilec.2017.60.156-169.
- Časopis Gorenjec, Občinska seja v Kranju, Leto XXIII, št. 21, Kranj, 27. maj 1939, str. 3.
- Gorenjska – letoviška, industrijska, trgovska, obrtna, 1931. Uredil: Karol Mohorčič. Novo mesto: »Progres« v Novem mestu, str. 66.

- Izvestje 1924/1925, Tehniška srednja šola v Ljubljani, Ravnateljstvo tehnične srednje šole, 1925, str. 42–43.
- KOČEVAR, Franjo, Državna tekstilna šola v Kranju. V: Spominska knjiga 1888–1938 – ob 50-letnici Državne tehniške srednje šole v Ljubljani, Ljubljana, 1938, str. 229–131.
- KOLAR, Ivan. Prvo izvestje 1931. Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1931, 20 str.
- KOLAR, Ivan. Drugo izvestje 1932. Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1932, str. 3–4.
- KRESAL, France. Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana, 1976, str. 158–160.
- MANFREDA, Dragica. Prazne srednješolske učilnice. Časopis Dnevnik, št. 23, 1. april 1999, str. 12.
- MLAKAR, Jakob. Četrto izvestje 1934, Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1934.
- PAMIČ, Renata. Lastno arhivsko gradivo.
- 25 let Srednje tehniške tekstilne šole v Kranju. Uredil Črtomir Zorec. Kranj: Ravnateljstvo srednje tehniške tekstilne šole v Kranju, 1956, 141 str.
- RAČIČ, Božo, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na Loško. Loški razgledi, 1968, letnik XV, št. 1, str. 132–133.
- RAVNIKAR, Vojteh; ZOREC, Maruša; GREGORIČ, Tina; KOSELJ, Nataša. V Evidenca in valorizacija objektov slovenske moderne arhitekture med leti 1945–1970, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana, 1999/2000.
- SEVER, Metka. 70 let knjižnice Srednje tekstilne, obutvene in gumarske šole v Kranju, Šolska knjižnica, letnik 10, št. 3, Kranj, 2000, str. 168–172.
- 30 let Tehniške tekstilne šole v Kranju. Uredila Gregor Kocijan in Črtomir Zorec. Kranj: Tehniška tekstilna šola v Kranju, 1961, 56 str.
- ZOREC, Črtomir. Sedmo poročilo za šolsko leto 1936/37. Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1937, 23 str.
- ZOREC, Črtomir. Osmo poročilo za šolsko leto 1937/38. Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1938, 23 str.
- ZOREC, Črtomir. Deseto poročilo za šolsko leto 1939/40. Kranj: Ravnateljstvo državne tekstilne šole v Kranju, 1940, 23 str.
- ZUPANIČ SLAVEC, Zvonka. Dosežki slovenskega gradbeništva (1918–1941) in stavbenik Josip Slavec, Ljubljana, 2011, str. 198–229.
- ŽONTAR, Josip, Zgodovina mesta Kranja, 1982, str. 395–396.
- XV.–XIX. Letno poročilo za šolska leta 1948/1949, 1949/1950, 1950/1951, 1951/1952 in 1952/1953. Ravnateljstvo Državnega tekstilnega tehnikuma, Kranj, 1953.

Miha Mohor

JOŽE VARL – INOVATIVNI MENTOR OSNOVNOŠOLSKEGA GLASILA

Jože Varl v svojem delovnem kabinetu maja 2018 (Foto Miha Mohor)

Razvoj šolskih publikacij je bil pri nas zaradi nacionalno konstruktivne in afirmativne funkcije slovenščine in literature dokaj intenziven. Slovenski srednješolski listi so bili od svojih začetkov sredi 19. še tja v petdeseta leta 20. stoletja literarno usmerjeni, v osnovnih šolah pa so zanesenjaški učitelji predvsem pripravljali izbore najboljšega šolskega spisja svojih učencev. Po drugi svetovni vojni se je pod političnim vplivom izoblikoval tip informativnega glasila z vse bolj razprto pahljačo publicističnega pisanja. Pestra literarna in novinarska dejavnost mladih ima v prvi vrsti pomembno pedagoško vrednost, saj v njej prepoznavamo sodobne načine poučevanja, ki omogočajo učencem razvoj sposobnosti učinkovitega učenja, reševanja problemov in uporabo znanja v novih življenjskih situacijah.

ŠOLSKI LISTI IN GLASILA

Sodobno šolsko glasilo ima svoje zametke v dijaških listih Prešernovega časa, ob vedno bolj izraziti mentorski podpori pa se je izoblikovalo v bolj sproščenih šolah naslednjega stoletja. Pionirja tovrstnega mentorstva na Slovenskem sta Anton Martin Slomšek in

Anton Janežič. Prvi je v začetku tridesetih let kot spiritual v celovškem semenišču prirejal tečaje slovenščine, načrtoval mladinske in poljudne slovstvene tekste ter spodbujal mlade k pisanju rokopisnih dijaških listov, profesor Janežič pa je po marčni revoluciji okrog rokopisnega časopisa Slavija združil celovške srednješolce in gojil celo ambicijo, da bi s pomočjo profesorjev somišljenikov to obšolsko dejavnost razširil tudi v Ljubljano, Celje in Maribor ter da bi jo vpeljal celo med svoje gimnazijske nižješolce. Z Bachovim absolutizmom je postal šolski in cenzurni sistem strožji in dijaki dolga desetletja spodbujevalca, kakršen je bil Anton Janežič, žal niso več imeli. Toda glasilom nenaklonjene družbene razmere niso mogle zatreči navdušenja novih generacij za literarno in domoljubno snovanje. Ker je od 1852. leta cesarski patent strogo prepovedoval, da bi se mladina v času študija včlanjevala v kakršna koli društva, so srednješolski literarni krožki s svojimi listi nastajali v tajnosti in delovali mimo šolskih oblasti.

Osnovnošolsko mentorstvo je vzniknilo šele v novem stoletju. Avstrijske osnovne šole so dolgo ostajale takšne, kakršne so bile v predmarčni dobi: od otrok se je zahtevala popolna pokorščina slabo izobraženemu učitelju in pasivno sprejemanje zapovedanih moralnih, verskih, narodnih in političnih vrednot. Državne oblasti so intenzivno nadzirale učne in vzgojne cilje ter vsebino šolskega dela. Razumljivo je torej, da učiteljem dolgo ni prišlo na misel spodbujati literarne ustvarjalnosti učencev in jim pomagati, da bi pisali in urejali svoje liste. Eden prvih pokazateljev sproščanja šolske vzgoje so rubrike za otroške prispevke, ki so se v začetku 20. stoletja odpirale v slovenskem mladinskem revijalnem tisku. Leta 1907 je učitelj in mladinski pisatelj Engelbert Gangl v reviji *Zvonček* odprl rubriko *Kotiček gospoda Doropoljskega*, kamor naj bi otroci dopisovali o sebi, domu, šoli, igri, delu, doživetjih, željah in načrtih. S svojimi odgovori na pisma, kritičnimi ocenami, pohvalami in slovničnimi popravki je Doropoljski predstavljal model prihajajočim osnovnošolskim mentorjem.

Učitelji, profesorji in ravnatelji so spoznavali, da jim je šolsko glasilo pri pedagoškem delu v veliko pomoč, v desetletjih po drugi svetovni vojni pa je postalo dobrodošlo tudi zaradi svoje potencialne informativne in propagandne vloge. Mladim je kljub

omejitvam nudilo prostor za ustvarjalno svobodo, neredko pa so posebno srednješolci s svojimi zapisi prihajali v konflikte, ki so odmevali v širši javnosti, saj so oblasti v njih videle odraz slabega mentorskega nadzora in po revoluciji tudi »nezadostne ideološke vzgoje«. Triintrideseti paragraf disciplinskih pravil iz stare Avstrije, da »učencem ni dovoljeno pošiljati v javnost duševnih proizvodov brez dovoljitve učiteljskega zbora«, se je v različnih bolj ali manj preformuliranih ali prikritih inačicah zadrževal v naših šolah do nam bližnjih osemdesetih let prejšnjega stoletja. Zato je literarno in novinarsko mentorstvo pogosto predstavljalo zelo kočljivo delo, pri katerem so se učitelji prav hitro znašli med kladivom in nakovalom različnih pritiskov. Pri svojih varovancih so spodbujali izvirnost, avtentičnost izraza, kritičnost in samostojnost, neredko pa so bili prisiljeni vleči cenzurne črte.

Porast osnovnošolskih glasil se opazi tik pred veliko reformo šolstva 1958. in neposredno po njej. Uvedba osemletke predstavlja pomembno prelomnico, po kateri se šele oblikujejo osnovnošolska glasila v današnjem smislu. Stara osemletna gimnazija, ki jo je od sredine 19. stoletja obiskovala mladina med 11. in 19. letom starosti, se je razcepila in odtlej so nove osemletke vključevale otroke od 7. do 15. leta. Ko so gimnazijski nižješolci naenkrat postali osnovnošolski višješolci, se je marsikaj spremenilo. V osemletni gimnaziji so glasila izdajali predvsem v višjih letnikih, nižješolci pa so bili podrejeni starejšim sošolcem, saj so ti imeli pobudo, bili so bolj samostojni, razgledani in so jim predstavljali domala nedosegljiv vzor. V novi osemletki pa so to vlogo morali sprejeti sami. Učitelji bivših štiriletnih osnovnih šol so še dokaj redko izrabili glasila kot priložnost za osvežitev pouka, z osemletko pa so se jim ponudile nove možnosti, kajti časovno obdobje, v katerem so lahko odslej usmerjali otrokov razvoj, se je podaljšalo. To so izkoristili in že v nekaj letih je bilo na osemletkah mnogo več glasil kakor na srednjih šolah. Prototip takega novega osnovnošolskega glasila, ki so ga najboljši mentorji s svojimi uredništvii lahko samo še ustvarjalno dograjevali, so bili *Odmevi izpod Krvavca*. Od druge polovice petdesetih do začetka osemdesetih let jih je z uredniškim odborom svojih učencev na Osnovni šoli Davorina Jenka v Cerkljah snoval in oblikoval učitelj Jože Varl.

VIJUGAVA POT VARLOVEGA ŠOLANJA

Jože Varl se je rodil 12. aprila 1929 na Vranskem, kjer je oče služboval kot preglednik finančne kontrole. Družina se je morala že prej seliti, kamor je bil oče premeščen: od Starega Trga do Škofje Loke, Motnika in Vranskega, 1931. pa ga je prometna nesreča prisilila, da si je poiskal primernejšo službo zastopnika zavarovalnice Dunav v

Kranju. Po treh letih so dogradili hišo na Klancu in se vselili vanjo. Varl se mame spominja kot mile Notranjke, očeta pa kot »kroparsko trdega« po značaju.

Jože je v prvi razred, ki je bil še v stari šoli na začetku Cankarjeve ulice, stopil leta 1935, v vrtec pa je hodil v Marijanišče. Vojna ga je presenetila v prvi gimnaziji in Nemci so ga skupaj s fanti od prvega do osmega letnika strpali v Oberschule, ki je bila v baraki na mestu današnje kranjske porodnišnice. Ker so okupatorji naslednjega leta šolo ukinili, se je preselil v meščansko šolo, po opravljenem drugem razredu pa ga je oče izpisal in ga štirinajstletnega dal za trgovskega vajenca v manufakturo Arnšek. Po končani vojni je v gimnaziji opravil tečaj in razredne izpite manjkajočih razredov ter se vpisal v peti letnik. Še istega leta je v *Slovenskem poročevalcu* zasledil zapis, da je okrog sto dijakov sprejetih v pedagoški tečaj – in v spisku je zasledil ime Jože Varl. Izpisal se je iz gimnazije, na tečaju pa se je presenečen znašel skupaj s soimenjakom z Jesenic. Obrnil se je na ministrstvo, tam pa so napako popravili, tako da sta se lahko oba Varla v Slovenskih Konjicah usposabljala za učitelja. Po štirih mesecih so ga kot učitelja pošiljali v pionirske kolonije od Raven in Kotelj pa do šole na Ptujski gori, med poletnimi počitnicami pa je nadaljeval izobraževanje in opravljal izpite vse do učiteljske diplome. Proti koncu pouka leta 1947 so na ministrstvu ugotovili, da je v kolektivu en učitelj preveč, zato so ga usmerili na pionirski tečaj. Ker je že takoj po vojni urejal *V novi dan*, časopis območja Klanec – Huje – Čirčiče, je v tečaju postal urednik stenčasa. Ocenili so, da je perspektiven, zato so ga poslali v Beograd, kjer naj bi se usposabljal za urednika bodočega mladinskega lista, ki naj bi bil zasnovan po zgledih moskovske *Pionirskaje pravde* in srbskih *Malih novin*. Toda izkazalo se je, da je tečaj zamudil, zato so ga dodelili v redakcijo revije *Pioniri*, kjer se je učil ob delu. Po vrnitvi ga je v Ljubljani urednik Sergej Kavčič vključil v svojo skupino pri reviji *Pionir*, kjer pa mu je bolezen preprečila, da bi ostal dlje. V kranjski tovarni Inteks je dobil službo statističnega manipulanta, a si je kmalu zaželel nazaj v pedagoški poklic. Po dekretu je moral v Vitomarce v Slovenskih goricah, po dveh letih pa je prosil, naj ga pošljejo kam na Gorenjsko, in dobil Mavčiče. Poročil se je s kolegico Vido in skupaj sta se vpisala na Višjo pedagoško šolo. Po odsluženi vojaščini je služboval v Šenčurju in nazadnje 1955. leta pristal v cerkljanski nižji gimnaziji.

USTVARJALNE IGRICE

Jože Varl je imel že od zgodnjega otroštva veselje s knjigami in časopisi. In ni ostalo le pri tem. Komaj se je naučil pisati, že je v otroški ustvarjalni igri in s posnemanjem odraslih tudi sam pisal,

ilustriral, urejal, prevajal in sestavljal svoje družinske liste in knjižice. Take igrice sicer niso redke, navadno si z njimi otrok zapolni pusto deževno popoldne, malo pa je družinskih listov, ki izhajajo vrsto let in se ne pojavijo le kot trenutni navdih otroka, ki bi se rad preskusil na literarnem ali novinarskem področju. Pri vztrajnežu, kakršen je bil mali Jože, pa je šlo za močan interes ter zgodnjo poklicno usmerjenost. Prvo spodbudo za urednikovanje je dobil, ko mu je Miklavž prinesel komplet igrač Dečja pošta; sestavljali so ga žigi, obrazci, in znamke. Čarobno privlačen je bil očetov veliki pisalni stroj, ki je bil zavarovan z lesenim pokrovom in zaprt s ključavnico, toda šele v četrtem razredu, ko je imel pobič za sabo že nekaj rokopisnih časopisov, mu je oče dovolil, da je tipkal nanj. Mama, ki je bila dveletna odšla s starši v Brazilijo, od koder so se po petih letih še revnejši vrnili v Slovenijo, mu je rada pripovedovala spomine na ameriško detinstvo, Jože pa jih je v svoji domišljiji povezoval s pustolovskimi slikanicami iz časopisnih prilog. Komaj se je naučil brati, že je prebiral zabavne Rotmanove slikanice, ki so v nadaljevanjih izhajale v časopisu Jutro, brž ko so jih ponatisnili v knjižni obliki, pa je preprosil starše, da so mu jih kupili. Ko mu je v drugem razredu ob rojstnem dnevu mama dala denar, naj si gre kupiti katero koli knjigo, si je izbral detektivske zgodbe *Sherlocka Holmesa*. Najbolj pa ga je očarala Šilihova knjiga *Nekoč je bilo jezero*, ki pripoveduje o starih običajih in mitih. Kadar je zbolel, je listal *Zgodbe iz Svetega pisma* in si ogledoval slike. V štirih letih do vojne si je v svoji knjižnici nabral okrog štirideset knjig in izdeloval še svoje knjižice. Najprej si je sešil zveščice in vanje lepil iz časopisov izrezane slikanice. Nato je s pomočjo pisalnega stroja in modrega kopirnega papirja izdal nekaj izvodov prevodnih knjižic; iz beograjskega *Politikinega zabavnika* je poslovenil priredbo Grevevega romana *King iz severne brigade*, ki govori o pustolovščinah policista iz širnih kanadskih gozdov in njegovem boju z gozdnim človekom, in delce *Krvnik Williams*, v katerem neznan avtor opisuje snemanje krvavega zgodovinskega spektakla, ki se konča z nesrečnim obglavljenjem zvezdnice in blaznostjo njenega moža – morilca.

V časopisih je mali Varl vedno našel kaj zase, saj so jih pri hiši imeli kar nekaj: dnevnik *Jutro*, *Družinski tednik*, *Naš val* z napovedmi radijskih programov in mesečnik *Domači prijatelj*, sam pa se je naročil na jugoslovanski sokolski list *Naša radost*, ki je imel nadvse zanimivo prilogo *Našim mališanima*. V drugem razredu ga je za Ribičičev *Naš rod* navdušil učitelj Stane Završnik. Ena izmed učiteljic je opazila, kako rad ga prebira, in mu je kar podarila stare letnike tega mesečnika za otroke. Katehet ga je seznanil z mesečnikom *Angeljček* in misijonskim listom za mladino *Zamorček*.

Njegov prvi rokopisni list se je imenoval *Zvon*; posnel ga je po časopisu *Kranjski zvon*, potem se je lotil *Zvonca* in za njim izdal še dve številki *Varla*. Oglejmo si prvo številko družinskega mesečnika *Zvonec*, ki je izšla 1. aprila 1939. Ob naslovu so najpomembnejši podatki: kolofon, urednikov naslov, cena 1 din (kasneje prečrtana in nadomeščena z 0, preko naslova pa z barvnimi svinčniki tri imitacije žigov »brezplačno« – darilo stricu). Naslovnico krasi risba na temo pomladi, na notranji strani je ugankarska rubrika. Sledi pesmica *Naš Sašo*, strani s slikami pa prikazujejo domačo hišo, novozgrajeno kranjsko šolo, Prešernov nagrobnik in drevo spomladi. Pri podobi pesnikovega spomenika je pripisal: »*K članku dr. F. Prešeren na strani 6*«, tam pa najdemo anekdoto o doktorju Fig. Seznamu slovenskih, hrvaških, srbskih in črnogorskih kraljev je dodal oznanilo o smrti abesinskega cesarja Haile Selasia ter preko nje z velikimi svetlomodrimi črkami zapisal PRVI APRIL, da bi bilo vsakomur jasno, da gre za potegavščino. Zanimivosti z vsega sveta so prirejene iz raznih časopisov, izrezki fotografij so izvirno interpretirani s podnapisi: Milijon kilogramov mesa je zgorelo, Smrt pod snežnim plazom, Katastrofa nemškega letala ipd. Na notranji strani platnic so križanke in posetnica, na hrbtni strani pa reklame in predstavitev obljubljenih nagrad za pravilno rešene križanke. Pri oblikovanju svojih časopisov je Varl posnemal tisto, kar mu je bilo pri pravih tiskih všeč. Že takrat je oblikoval uredniški koncept tako, da je razvrščal besedila in slike od resnih tem do šaljivih prispevkov, malih oglasov ter »*reklam*«.

S svojim družinskim izdajateljstvom je postopoma prestopal domači prag, saj je hotel razširiti krog bralcev vsaj do prijateljev. Tako so nastajali listi družine. »Moji časopisi so izšli iz družinskih listov, a so kmalu hoteli biti več kot to,« je povedal Jože Varl. »V nižji gimnaziji sem že razmišljal, kako bi širil krog bralcev. Takrat sem urejal *Dan* in ga tudi že prodajal. Pisal sem ga s pisalnim strojem in ga s kopirnim papirjem razmnožil še po tri izvode. Objavljal sem svoje in mamine doživljaje in spomine. Bralci so dobro ocenili komentar o ženski, ki je naščuvala psa na kosa, da ga je raztrgal. Najboljši kritik med otroki pa je bila leto starejša sosedka Ančka, ki nam je prinašala mleko. Vedno je rekla: 'Jože, to si pa dobro napisal!' ali 'Ti, to je bilo pa slabo ...' Stalna naročnika sta bila dva sošolca. Posamezen izvod sem prodajal po 50 par. Platnice so bile barvne s sliko. Če nisem dobil dovolj časopisov, da bi izrezal isto sliko, sem si pomagal s svojim fotografskim aparatom, ki mi ga je kupila starejša sestra Mara, in sem pri drogeristu Šinkovcu dal izdelati po štiri fotografije. Potem sem jih lepo nalepil v svoje časopise. V tem času namišljenih reklam in malih oglasov nisem več vključeval. Moj najboljši kritik pa je ostajal stric, ki je bil finančni

uradnik v črnogorski Podgorici. Njemu sem pošiljal svoje časopise z opombo 'brezplačno', on pa mi je redno pošiljal barvice, svinčnike in papir.« Čprav sta bila *Dan* in kasneje *Klanški zabavnik* za prispevke odprta vsej tovarišiji, je glavnino besedil vanj pisal sam, ostali pa so ostajali le bralci. To se prav lahko razbere iz urednikovih brezupnih pozivov k sodelovanju, ki sta jih ta lista prepolna. Kaže, da urednikove energija, neutrudnost in izurjenost potencialnih sodelavcev niso motivirale za delo, saj so čutili, da z njim ne morejo tekmovati.

Vojna je Varlovo novinarsko in založniško dejavnost sprva ustavila. Nemci so vkorakali v Kranj prav na njegov dvanajsti rojstni dan. Okupator je ukazal, da morajo Kranjčani oddati vse knjige. Jože je na zbirno mesto z vozičkom odpeljal le knjige, ki jih nihče ni več hotel brati, ostale pa sta z očetom skrbno zložila v zaboj in ga ponoči zakopala v vrtni uti. Po kapitulaciji Jugoslavije je izdal še dve številki *Dneva*, a ju ni več mogel razdeliti med svoje bralce. Vanju je narisal ostanke porušenega kranjskega mostu in komentiral prihod Nemcev. Leta 1943 je pisal dnevnik, nekakšno nadomestilo za časopis, in v njem shranjeval svoje pubertetniške skrivnosti. Naslednje leto vojne pa so s prijatelji oblikovali tajno društvo in zanj je oblikoval humoristično zasnovani *Klanški zabavnik*. Idejo za društvo so dobili v Seliškarjevi *Bratovščini Sinjega galeba*. Imeli so svojo zastavo, ki so jo obešali na kokrški breg. Starši so jim te igre odsvetovali, ker bi bile v tistih nevarnih časih prav lahko napak razumljene. Niso jih poslušali, res pa je, da urednik v časopis ni več zapisoval kolofona. Uporabljali so tudi skrivna imena: Miki Miška, Šilja, Hromi Daba, Paja Patak, Belka idr. To so bili spomini na predvojnega Disneya, zato imena iz stripov srbskega *Politikinega zabavnika*. Nacionalne in politične teme so ignorirali, toda mnogo kasneje so se šele zavedli, da bi kljub vsemu lahko imeli velike težave, če bi jih Nemci zasačili.

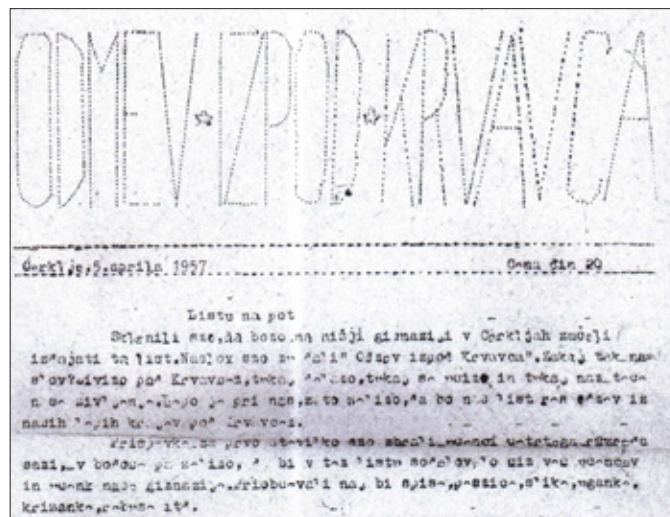
Oglejmo si prvo številko rokopisnega z modrim kopirnim papirjem razmnoženega *Klanškega zabavnika*, lista za klanško mladino, ki nosi datum 1. avgusta 1944. V uvodniku, okrašenem s stripovskimi junaki, Miki Maus predstavi zabavnik: »Ta list bo skrbel za smeh in zabavo klanške mladine in tudi starine. Mislim, da boste vsi z veseljem prebirali Zabavnik. Izdajali ga bomo štirje Kl....i, in sicer Miki (Ivo), Popaj (Drago), Šiljo (Jože) in Horacij (Vinko).« Fantje so se identificirali z risanimi junaki: zgodbe, fantastična mešanica domišljije in stripovskih risb, se mešajo z resničnimi doživljaji tovarišije. *Naklška cesta* je slikanica v nadaljevanjih; *Šiljo pripoveduje* je znanstvenofantastična pripoved o prismuknjenem znanstveniku profesorju Omegi, o kolesih na žarke x in izletu na Jesenice; *Belke ni* je strip o tem, kako junaki rešijo kravo Belko iz krempljev zlobnega pilota Hromega Dabe; *Popajev dnevnik* je

poizkus humoreske, v kateri zapisovalec dobi od ministrstva pismo z vprašanjem, če je v vasi kaj higiene, pa odpiše, da jih ta strašna bolezen še ni okužila. *Klanški zabavnik* prinaša še predloge za čarovnije (*Kako razkosaš kamen z mokro vrstico*, *Kako napraviš skakajoče jabolko*, *Kako napraviš grški ogenj*), vabilo k branju ter napoved naslednje številke.

Takoj po končani vojni se je mladi Varl navdušeno vključil v uredništvo glasila *V novi dan*, ki ga je izdajala mladina Krajevnega narodnoosvobodilnega odbora Klanec – Huje – Čirčiče. Pod njegovim izkušenim uredništvom so prvo leto izšle štiri številke, 1946. leta pa kar enajst. Ob kopici takrat obveznih propagandnih prispevkov je v listu »kar sumljivo veliko« neugnane fantazije in humorja izpod Varlovega peresa.

VARLOV PROTOTIP GLASILA OSEMLETNIH OSNOVNIH ŠOL

Nevidni most med Varlovo ustvarjalno otroško igro ter njegovim novatorskim mentorstvom šolskih listov in publikacij je bil vseskozi trden. Vsa čarovnija je v njegovih besedah: »Od drugih otrok sem se pri igri in delu ločil po vztrajnosti in po težnji, da bi gradil naprej. Začeto sem vedno dokončal in nato dodeloval.« Ustvarjalna volja, ki se kaže pri teh otroških izdelkih, se je kasneje pokazala pri mentorskem delu okrog cerkljanskega osnovnošolskega glasila *Odmevi izpod Krvavca*.

Prva številka *Odmevov izpod Krvavca* iz aprila 1957 (osebni arhiv avtorja članka)

Rojstni datum *Odmevov izpod Krvavca* je začetek leta 1957. Jože Varl je bil razrednik četrtega razreda Nižje gimnazije v Cerkljah. Štirinajstletniki so bili zelo samoiniciativni in hitro so oblikovali uredniški odbor. Učitelj je o načrtu za glasilo obvestil ravnatelja; ta se je strinjal z zamisljivo, opozoril pa ga je, da mu šola ne bo mogla pomagati z denarjem in da je zaradi pomanjkanja težko priti do matric in papirja. Medtem ko je šestčlansko uredništvo z glavnim urednikom Nikom Slaparjem zbiralo literarne in likovne prispevke, je Varl le uspel od nekod izbrskati ciklostirne matrice. Denar zanje in za papir so, da bi glasilu odprli pot, založili mentor in otroci sami. Možnost tiskanja s preprostim razmnoževalnim strojem, na katerem je bilo potrebno na razpeto matrico polagati vsak list posebej in ga z valjčkom ročno potiskati, se jim je ponudila na občinskem uradu v Cerkljah. Začetnih težav je bilo obilo: matrice so bile slabe in so se trgale, zato so jih morali dokupovati, ponovno tipkati in tiskati. 5. aprila 1957 je na 14 straneh formata pisarniške pole v 50 izvodih izšla prva (in to dvojna) številka *Odmevov*. S ceno 20 dinarjev so pokrili vse stroške in preostali denar porabili za natis naslednje številke. Navdušenje nad to novostjo je bilo med součenci veliko, saj so po glasilu povpraševali še dolgo potem, ko je bilo razprodano.

Članke in spise za prvo številko je napisalo le pet četrtošolcev, urednik celo šest prispevkov. V uvodniku so povabili k sodelovanju ostale sošolce: v prihodnosti naj bi priobčevali »spise, pesmice, uganke, rebuse, križanke in podobno«, ter opozorili, da morajo biti prispevki izvirni in »ne prekopirani iz kakih drugih listov«. Že na začetku so *Odmevi izpod Krvavca* tako tematsko kakor po zvrstnosti objavljenih besedil pestri in pregledno urejeni. Po uvodniku prinašajo sedem pesmic, šest doživljajskih spisov, dve izvirni folklorni pripovedki, poročilo, navodila za vezavo knjig, magični kvadrat, posetnico in humoristično rubriko o življenju v šoli.

Ker se je 20. maja učencem zaključnega razreda nižje gimnazije pouk končal, je mentor s tretješolci takoj ustanovil novo uredništvo, da so do zadnjega šolskega dne, 15. junija, natisnili 150 izvodov 14 strani obsegajoče druge številke *Odmevov*. V njih že beremo fantazijski spis, poskus vaše povesti, dve športni vestički ter poročilo o nakupih mladini namenjenih publikacij. Ilustracij ni bilo veliko, saj je urednike omejevala tiskarska tehnika. Spretni likovniki so jih vseeno nekaj uspeli napraviti s filigransko natančnim prebadanjem matric.

Drugi letnik *Odmevov izpod Krvavca* je 1957/58, torej v času velike šolske reforme, urejalo uredništvo, ki je dokončalo prvi letnik glasila. Prva številka, ki ima sedaj že podnaslov *Glasilo osemletne šole v Cerkljah in podružničnih šol*, je izšla 15. decembra 1957.

Format so pomanjšali na A5 ter v Gorenjskem tisku natisnili več tisoč barvnih izvodov ovitka, na katerega so v poseben prostor kasneje ročno odtiskovali številko, letnik in vedno novo grafiko.

Kako je potekalo delo pri glasilu, v šesti številki popisuje osmošolec Jože Novak: »Ko tovariš urednik zbere vse članke za novo številko, se zbere ves uredniški odbor, ki vse članke pregleda in popravi napake. V oceno in pregled pa damo vse članke tov. Varlu, ki jih potem z urednikom pretipkata na posebne liste, popravita morebitne napake, potem pa liste pretipkata na matrice. Matrice nesemo na občinski ljudski odbor, kjer jih tov. Pavlinova razmnoži. Tudi to delo ni tako hitro opravljeno. S tipkanjem in pretipkavanjem se zamudita urednik in tov. Varl kar tri do štiri popoldneve, razmnoževanje pa tudi traja eno ali dva popoldneva. Ko imamo to narejeno, pa pride do najbolj zamudnega dela. Vsak list je treba prepogniti, mu pritisniti ilustracijo, to je sliko, ki smo jo nalašč zato izrezali iz lesa, potem pa speti časopis in nazadnje še vsak svoj izvod posebej z britvico obrezati. To delo nas najbolj zamudi, kajti 300 izvodov se ne zreže in obreže tako hitro. Prav vsi moramo prijeti za delo, sicer pa, ko boste prišli do osmega razreda, boste to delo lahko spoznali.«

Opisani način mentorjevega dela z mladimi novinarji je vodil k strmi kakovostni rasti *Odmevov*, tako da jih niso dobro sprejemali zgolj učenci, temveč tudi starši, moralno pa so uredništvo podprli krajevni politiki. Ker so bili prepoznavni v množici enoličnih zbirk šolskih nalog, ki so še prevladovale v takrat porajajočih se glasilih novih osemletk, so *Odmeve* opazili v javnih občilih ter jih vsa naslednja leta v vesteh o novostih iz Cerkelj in s ponatisi pisnih in likovnih prispevkov sproti predstavljali bralcem (v *Najdihojci* – otroški prilogi *Slovenskega poročevalca* in kasneje *Dela*, v *Glasi Gorenjske*, *Ljubljanskem dnevniku*, *Otroku in družini*, *Pionirskem listu*, *Pionirju*, srbskih *Malih novinah* itd.), poslušalcem v radijskem Pionirskem tedniku ter gledalcem v televizijski oddaji Pionirski mozaik.

Drugi letnik je prinesel številne novosti. Najbolj izvirna je rubrika Pepe Neroda. Zamislil si jo je urednik Jože Novak in jo prvo leto tudi pisal. Njegova identiteta je bila sošolcem neznana vse do zadnje številke, toda učenci so mu lahko pisali o dobrem in slabem na šoli in okolici. Skrivnostni ustvarjalec te rubrike je njihove dopise strnil ter po svoje hudomušno obarval, znal je ošvrkniti »grešnike«, a tudi pohvaliti pozitivna dejanja. Pepe Neroda je bil magnet za cerkljanske šolarje prav do 80. let, ko je Varl z upokojitvijo prepustil mentorstvo mladim kolegicam.

V tretji številki je bila uvedena rubrika *Odprimo našo pošto*, v kateri so odslej objavljali prispevke nižješolcev, da so tako *Odmevi* zares postali glasilo vse osemletke. Jože Varl je v *Kroniko Odmevov*

izpod *Krvavca* o kriterijih za odbiranje gradiva zapisal opombo: »Uredniški odbor sicer včasih noče objaviti 'slabših', ker se jim ne zde 'primerni' za časopis. Toda vedno stojim na stališču, da se s primernimi korekturami napak da tudi 'slabšega' učenca dostojno predstaviti. Zakaj ne bi imel veselja tudi vsakdo, ki želi pisati, čeprav je pri učenju malce slabši.«

Z raziskovanjem življenja in dela igralca Ignacija Borštnika in pisatelja Antona Kodra so začeli serijo portretov pomembnih Cerkljanov. V naslednjih letih so jo dopolnili še s skladateljem Davorinom Jenkom, pesnikom in zbirateljem folklornega slovstva Matijem Ravnikarjem Poženčanom, fotografom Janezom Puharjem in drugimi.

Odmevi so postajali tudi likovno vse bolj privlačni: na ciklostirane liste so dotiskali še grafike, v tretjem letniku pa jim je sodelovanje s šolskim fotografskim krožkom omogočilo, da so v vsak izvod nalepili fotografijo.

Tretji številki so dodali prvo prilogo *Odprimo naše polletne izkaze*, v kateri so objavili imena vseh odličnjakov in prav dobrih, ob zaključku šolskega leta pa je izšel poseben zvežčič formata A6 *Odprimo naše izkaze* s seznamom učnih uspehov vseh šolarjev.

Uredništvo tretjega letnika (1958/59) je s petimi rednimi števkami in eno tematsko nadaljevalo uspešno zastavljeno delo. Pri ustanovitvi *Odmevov* so imeli pobudo fantje in njihovi prispevki so sprva opazno prevladovali (I. – 26 fantovskih : 3 dekliškim prispevkom; II. – 70 fantovskih : 35 dekliškim prispevkom), v tretjem letniku pa je že bilo objavljenih več dekliških besedil (127 : 101). Fantje so raje pisali o tehniki ali športu in sestavljali razvedrilne strani, dekleta pa je najbolj navdihovala narava, ki je ob osrednji tematiki življenja v šoli in kraju v prvih treh letnikih cerkljanskega šolskega glasila najbolj obdelana.

Slabe tri četrtine besedil, objavljenih v prvih treh letnikih *Odmevov izpod Krvavca*, je napisanih z literarno ambicijo, od tega je 26 % pesmic in 74 % doživljajskih in domišljijjskih spisov ter pripovedk. 28 % prispevkov, v drugem letniku pa celo 40 %, predstavlja poskuse pisanja stalnih oblik novinarskega sporočanja, od tega je največ poročil (38 %), vesti (16 %), člankov (14 %) in portretov (14 %), opazna pa je odsotnost intervjuja, ankete, ocene in glose, od katerih so posebno prvi dve razvijali v naslednjih letnikih. Načrtno vzgojo novinarskega pisanja kaže uredniški koncept *Odmevov*: novinarska besedila so na vidnih mestih kot iztočnica za ostale prispevke, vse pa je pregledno razvrščeno po rubrikah in se izteče z zabavnimi stranmi.

Skozi vseh šest števk četrtega letnika se vleče rdeča nit – spomini na stoletno zgodovino šole. Otroci so objavljali podatke

ODMEVI IZPOD KRYAVCA

GLASILO UČENCEV OSNOVNE ŠOLE
DAVORIN JENKO V CERKLJAH NA GORENJSKEM

Leto 14

Številka 4

Naslovnica iz tiskarne, sredica iz ročnega ciklopisnega ali ciklostilnega strojčka (osebni arhiv avtorja članka)

iz cerkljanske in šolske preteklosti, ki so jih zbrali pri vaščanih ter iz domala pozabljene Lavrenčičeve *Zgodovine cerkljanske fare*. Prvo številko je spodbudil razpis zavarovalnice, zato so v njej zbrane prispevke nadnaslovili z *Neprevidnost ni pogum*. Zanj so prejeli drugo nagrado (fotoaparata), prvo od mnogih priznanj, s katerimi je bila Osnovna šola Davorina Jenka Cerklje v naslednjih letih nagrajena za svoje glasilo.

Odlično uredništvo z glavnim urednikom Vidom Močnikom je naslednje šolsko leto 1960/61 uspelo pripraviti rekordnih devet števk predvsem zato, ker je delo okrog glasila teklo domala rutinsko: »Zbiranje materiala v nabiralniku, pregled člankov s strani uredniškega odbora, odbir sestavkov, tipkanje, korektura, razmnoževanje in sestavljanje ter prodaja. Za prodajo so bili določeni učenci 8. razreda in so svoje delo opravili vestno in natančno. Kar se

tiče finančnih sredstev, smo vedno gledali, da smo krili stroške, to je papir, matrice, razmnoževanje, in nismo obremenjevali šole.« (Varl, *Kronika*)

Šolska uprava, ravnatelj in učitelji so glasilo vse bolj podpirali in sodelovali s predlogi, še posebno domoznanskih tem. Nekdanji sodelavec *Odmevov* je kot mornariški podoficir pošiljal svoje potopise s potovanj na ladji Rog. V treh drobnih zvežčičih je kot priloga izhajal priročnik z osnovami esperanta *Esperanto en bildoj*, v prilogi šeste številke Red na šoli pa so bili ponatisnjeni izvlečki iz pravilnika o pravicah in dolžnostih učencev.

Dva zvezka sta bila tematska: *Spomini* so z verzi partizanskih pesmi prepletali zapise pogovorov z odraslimi o vojnih časih. Eden izmed kakovostnih vrhov *Odmevov* je bila sedma številka *Moj kraj včeraj, danes jutri*, ki je postala neuradno zgodovinsko berilo za tretji razred. Sestavljala so jo naslednja poglavja: *Pripovedke o nastanku krajev, Skica šolskega okoliša, Izvor krajevnih imen, Najstarejše hiše, Gradovi, Samostan Velesovo, Spomini na velike nesreče* (kolera, požari, lakota, poplave), *Cerkvice, Kratka zgodovina šole, Stare lipe, Etnografske posebnosti* (čebelarstvo, tkalstvo, lan, pletenje košev, lončarstvo, prestarstvo, opekarne, mlini, elektrarne, skrinje, peči, itd.), *Zgodbe o rokovnjačih, Stari kmečki običaji, Prvi stroji, kolesa, avtomobili, letala, Pomembni cerkljanski možje, NOB*.

V šestem letniku so predstavitev svojega kraja zaokrožili še v dveh tematskih številkah: *Naš kraj danes* (2, 1961/62) je prikazal življenje in napredek Cerklj po drugi svetovni vojni, *Naš kraj jutri* (6, 1961/62) pa je zbirka domišljijških spisov in otroških načrtov za prihodnost. *Kam?* (7, 1961/62) so posvetili slovesu osmošolcev, njihovim spominom na osnovnošolska leta ter razmišljanjem o bodočih poklicih. Tega leta je mentor Jože Varl od šolskih oblasti prejel visoki priznanji: medaljo za delo in Žagarjevo nagrado.

Sedmi letnik (1962/63) pomeni zaradi mentorjeve bolezni manjši korak nazaj; sicer je izšlo sedem števil, a le na dobri polovici obsega iz prejšnjega letnika. Uspeh predstavlja druga številka na temo *Nesreča – največje družbeno zlo*, za katero je kranjska zavarovalnica uredništvo nagradila z najvišjo nagrado.

Med štirimi zvezki osmega letnika (1963/64) po bogati vsebini izstopajo jubilejni 50. *Odmevi*: tu so ponatisni najboljših del iz dotedanjih števil, tem pa so dodane nove basni, pravljice, pesmi, poročila, reportaže, kritike ter odlomki iz »pobratenih glasil«. Pisatelja France Bevk in Tone Seliškar sta posebej zanje napisala pohvalni oceni.

Novost devetega letnika (1964/65) je šolska kronika s podatki o zaposlenih na šoli in poročili o gradnji nove stavbe in požaru. Zadnja,

šesta številka, prinaša celo seznam vseh učiteljev od Ivana Borštnika iz leta 1878 do 1965.

V prvi polovici šestdesetih let so mladim novinarjem glasilo ciklostirali na kranjski občini in na Delavski univerzi, a tudi sami so s šolskim ciklopisnim strojem uspeli napraviti bolj ali manj uspele odtise, ki so jih potem kombinirali s ciklostiranimi.

Za četrto številko desetega letnika (1965/66) so Odmevi prejeli prvo nagrado na tekmovanju za najboljši šolski list v Sloveniji. Takrat so že bili najbolj popularna šolska publikacija: o njem so pisali *Pionir, Pionirski list, Glasilo DPM, Delo in Glas, v TV obzorniku* ga je novinar Bogdan Fajon ob intervjuju z urednikoma predstavil kot šolsko glasilo, ki prerašča v krajevno. Mentor je uspeval mlade novinarje za svoje delo vedno bolje usposobiti in uredniški odbor je na sestankih že vodil zapisnike.

Ob vseh imenitnih rezultatih in priznanjih zanje so se začeli pojavljati prvi znaki stagnacije *Odmevov*, nato pa celo propadanje, ki je trajalo do 1970. leta. Enajsti letnik s šestimi številkami, od katerih so štiri tematske, porajajočo krizo s svojo visoko kakovostjo še zakriva. V prvi številki, ki je izšla ob otvoritvi nove šole, otroci s pomočjo podatkov iz arhiva pišejo o zgodovini cerkljanske šole, objavljajo odlomke iz starih katalogov, ravnatelj razlaga o svojih prizadevanjih za novo poslojje itd. Četrta je v celoti posvečena Davorinu Jenku: posreduje oris glasbenikovega življenja in ustvarjanja, arhivsko gradivo, spomine starejših krajanov nanj, notne zapise skladb, ipd. Peta je že na pogled prava knjiga o domačem kraju, nadaljevanje domoznanskih in narodopisnih raziskovanj iz prejšnjih let. Zanj je pokazal zanimanje celo Etnografski inštitut v Ljubljani, časopis *Glas* pa je v več nadaljevanjih ponatiskoval izbor člankov. Zadnja številka tega letnika z naslovom *Preglejmo naše delo* ima obliko šolskega poročila s seznamom učiteljev, ki so tisto leto poučevali na šoli, z zapisi o mali šoli, zdravstvenih pregledih, ekskurzijah, glasbenem tečaju, šolski mlečni kuhinji, knjižnici, naročništvu na mladinski tisk, reviji pevskih zborov, poklicnem svetovanju, šolskem vrtu, branju za značko in tekmovanju matematikov, konča pa se s podatki zunanjih oddelkov šole ter seznamom odličnih in prav dobrih učencev.

Po preselitvi v nove prostore se je dotlej tako uspešni novinarski stroj ustavil; uredništvo se je le občasno shajalo, ni bilo več ne nekdanjega elana ne množičnosti pri sodelovanju. Kontakt med uredniki in učenci je slabil, nabiralnik za prispevke pa je bil skorajda prazen. Razlago za krizo bi lahko iskali v dejstvu, da je šolsko glasilo predvsem izraz zanimanj, volje in stremljenj različnih generacij otrok, zato je potemtakem ob predpostavki, da vse generacije nimajo enakih interesov, pričakovati, da glasilo kljub istemu mentorju ne more imeti

v vsem svojem razvoju enako napetega loka. V slepi ulici se znajde tudi zaradi mentorjeve preobremenjenosti, saj mu ob redni pedagoški obveznosti v razredu in izven njega požrtvovalno delo z glasilom zraste v devet številkn letno, kar predstavlja neobvladljivo in domala neizvršljivo nalogo. Mentorji na svojih posvetih večkrat opozarjajo na še en pomemben vzrok težav šolskega glasila: skoraj praviloma se pojavijo prav takrat, kadar je delo kakovostno in še posebno, kadar postane nanj pozorna širša javnost. Jože Varl v *Kroniki Odmevov izpod Krvavca* popisuje, kako so se nasprotovanja v šoli stopnjevala in prenašala na učence: »Začela je delovati zavist, nekaj s strani članov kolektiva, največ pa pri novem ravnatelju. Namreč nihče ni hotel razumeti, da zahteva delo pri uredniškem odboru in odgovornost izredno veliko napora in da gredo ure in ure dela, če se hoče doseči uspeh.« Vse mogoče ponigliivosti so dobivale zakonsko obliko skozi »socialistično samoupravo«, se tako legalizirale in krepile. Odbojno razpoloženje do mentorja in mladih novinarjev je naredilo na šoli vzdušje, ki nikakor ni bilo v prid vzgojno-izobraževalnim prizadevanjem pri šolskem glasilu in posredno na vsej šoli. Tako se je zgodilo, da po dveh skromnih številkah dvanajstega letnika in eni trinajstega, v šolskem letu 1969/70 kljub zbranim prispevkom *Odmevi* sploh niso izšli.

Po premoru se je okrog mentorja zbral nov uredniški odbor in z veliko volje spravil med sošolce šest številkn prerojenih *Odmevov*. Simptomatično pa je, da so se po petih letih, v katerih je cerkljansko osnovnošolsko glasilo doseglo nov kakovostni vrh in zato prejelo vrsto nagrad, leta 1976 celo najvišji priznanji na zvezni in republiški ravni, vsa onemogočanja mentorjevega delovanja ponovila. Prošnje za primernejši uredniški prostor in nov pisalni stroj so bile zavrnjene z opombo, češ da glasilo ni temeljna šolska dejavnost. Ravnatelj se je celo nepoznavalsko vmešaval v mentorstvo, vsiljeval obvezno tematiko ter predpisoval obseg glasila, tako da je delo oviral in je kakovost lista spet padla. Čeprav so mentorju plačevali manj kakor polovico realiziranih pedagoških in delovnih ur, je denar postal osrednje vprašanje šolskih bitk. Ko je 1984. po dveh prvih nagradah na tekmovanjih šolskih listov v Beogradu in Ljubljani prišlo do ponovnih zaostritev v kolektivu, se je Jože Varl zagrenjen umaknil v pokoj.

Toda vrnimo se k šolskemu letu 1971/72, ko je nadvse delavni uredniški odbor izdal šest zvezkov petnajstega letnika *Odmevov*. Pestrost rubrik, tem in zvrstnosti besedil obogatijo še likovna priloga z novoletno čestitko, horoskop in diagram učnega uspeha. Uredniki šestnajstega in sedemnajstega letnika so sicer natisnili manj številkn, toda delali so poskuse s tiskarskimi tehnikami (barvni tiski, vrnitev

Glasila iz Cerklj so krasili otroški lesorezi in linorezi (osebni arhiv avtorja članka)

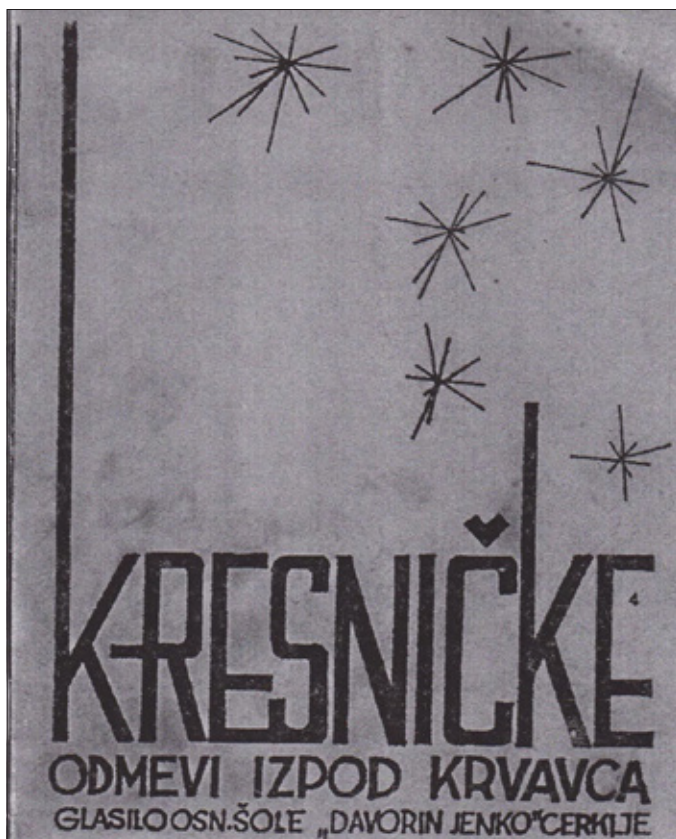
k formatu pisarniške pole, vključevanje likovnih prilog na barvnem papirju) ter uvedli nove rubrike: Utrinki življenja, Strani razvedrila in ugank, Če veš, povej, Nagradni natečaj ter Likovna nadaljevanka.

Z osemnajstim in devetnajstim letnikom so *Odmevi* vpeljali predstavitev gostov bralne značke, poročila s tekmovanj Vesele šole, serijo raziskav o izvoru starih hišnih imen ter preslikali najdeni Prešernov pravniški rokopis. V drugi številki devetnajstega letnika je uredništvo razpisalo in izpeljalo dobrodelno akcijo z namenom, da slepemu človeku kupijo magnetofon ter tako preskusijo svoj družbeni vpliv in izkažejo humano solidarnost. Pretresljiva je priloga zadržne številke, posvečena trem sošolkam, ki so v prometni nesreči

na šolskem izletu izgubile življenje; spomnili so se jih s pesmimi, objavami iz zvezkov umrlih deklíc, nekrologi ter razredničarkinim spominom nanje.

Posebni *Odmevi* s konca junija 1976 so bili namenjeni obiskovalcem tradicionalne cerkljanske razstave cvetja. Predstavljali so manjši finančni polom (veliko neprodanih izvodov), sicer pa so z bogato vsebino dosegli namen: otroci so napisali pravi mali turistični vodič po Cerkljah in sosednih vaseh, zbrali informacije z zgodovinskega in etnografskega vidika, dodali so pregled spomenikov in gradov ter končali z ekološkimi prispevki in s predstavitvijo razstave.

Jubilejni dvajseti letnik naj bi v šolskem letu 1976/77 prinesel že stote *Odmeve*, toda zaradi prej omenjenih ovir so izdali le tri številke in novost – zvezčič *Kresničk*, zbirko posrečenih začetniških verzov učencev od tretjega do osmega razreda. V naslednjih letih so *Kresničke*

Kresničke, pesniške knjižice Odmevov (osebni arhiv avtorja članka)

izšle še dvakrat kot pesniški almanah, zadnji dve knjižici iz začetka osemdesetih pa sta bili samostojni pesniški zbirki upokojene učiteljice Tončke Perčič in bivše učenke Mire Remic. Ena izmed posebnosti *Odmevov* in njihovih spremljevalnih publikacij je namreč bila, da so se od vsega začetka med otroškim pisanjem pojavljali prispevki odraslih, največkrat učiteljev, bivših učencev, krajanov in umetnikov.

Z enaindvajsetim letnikom (1977/78) se je pojavila prej neobstoječa ovira, ki tudi odličnim uredništvom poslej ni dopuščala, da bi uresničili vse svoje načrte. Širjenje osnovnošolskih interesnih dejavnosti je v praksi pripeljalo do situacije, da niso bile časovno usklajene in da se je mnogo učencev vključevalo v več krožkov, zato so bili pogosto preobremenjeni in so imeli manj časa za svoj list. Rešitve, ki se je skrivala v večji povezanosti in timskem delu, učitelji zaradi svojega tradicionalnega pedagoškega individualizma takrat še niso odkrili. To leto sta izšli le dve številki, a obe odlični. Praznična stota je s 192 stranmi prava knjiga. Uredniki so poslali literatom in likovnikom pisma z vprašanji o njihovem delu. Prejeli so triintrideset odgovorov in jih objavili s svojimi spremnimi besedili o umetnikih. Uvodnim pismom in dvema intervjujema sledijo zapisi otroških razmišljanj o glasbi in knjigah, rubrike *Odprimo našo pošto*, *Poklicno usmerjanje*, *Hišna imena*, *Morda še ne veš* (podatki o spomenikih), *Interesne dejavnosti* ter filatelistični koticček z razvedrilnimi stranmi. Za realizacijo takega zbornika je bilo poleg domiselnosti in dobre organiziranosti potrebno zares veliko dela: od preučevanja življenja in dela ustvarjalcev ter usposabljanja za pisanje publicističnih besedil do zbiranja, urejanja, popravljanja, pretipkavanja, razmnoževanja in zlaganja listov.

Pisma umetnikov, ki so na uredništvo prišla z zamudo, so izšla v prvi številki dvaindvajsetega letnika, v katerem so cerkljanski novinarji z dvema posebnima izdajama pokazali novinarsko ažurnost in obenem zadostili takratnim političnim prioritetam: v dveh dneh so pripravili spominski zbornik ob smrti politika Edvarda Kardelja, na tekmovanju *Tito, revolucija, mir* pa so tematsko glasilo napisali, uredili in izdali v enem samem dnevu. Podoben poskus in inovacijo predstavljajo edini *Odmevi* iz šolskega leta 1979/80: spominski list ob predsednikovi smrti so narisali in napisali učenci prvih razredov.

Domiselna generacija štiriindvajsetega letnika je pred odhodom s šole presenetila s poslovilno številko v obliki gramofonske plošče, ki je imela v spirali od roba k sredini zapisano besedilo pesmi. Dosežek naslednjega letnika je tematski zbornik, posvečen Davorinu Jenku, v katerem so sestavki o slovitem rojaku, folklorni glasbeni ustvarjalnosti, sodobni otroški, klasični in zabavni glasbi, glasbene uganke ter humoreska *Pepeta Nerode* o »glasbi« na šoli in doma.

Šestindvajseti letnik (1982/83) je bil zaradi varčevanja spet manjšega formata in v drobnem tisku. Novost so posterji na sredini vsakega zvezka; enkrat s področja glasbe, drugič naravoslovja.

Naslednje šolsko leto sta izšli dve dvojni številki sedemindvajsetega letnika (spet format A4); v prvi so poročila o naravoslovnem filmu Poslednja oaza, predstavitev Bürgerjevih Čudovitih potovanj barona Münchhausna s ponatisom odlomka in Doréjevih ilustracij, portret pesnika Branka Žužka, športni komentarji, stara hišna imena, razprava o cerkljanskem literatu Antonu Kodru s ponatisom njegovega besedila iz literarne revije Kres, razvedrilne strani (dopolnjevanke in logične uganke). Podobno je zasnovana tudi dvojna številka *Odmevov*, zadnja pod mentorstvom Jožeta Varla.

Prevzeti delo z glasilom za tako profiliranim pedagogom, kakršen je bil Jože Varl, je dvorezna naloga. Na prvi pogled je naslednikom že vse »postlano«, samo nadaljujejo prekinjeno delo, toda kar se je opazovalcem z razdalje ves čas zdelo samoumevno in preprosto, se hitro izkaže za sad mentorjevega pedagoškega znanja, imaginacije, ustvarjalne moči in široke razgledanosti. Zato so pod novimi mentorstvi *Odmevi izpod Krvavca* sicer ohranjevali vsebinsko pestrost, toda odtlej so v njih prevladovali krajši spisi in tipični mladostniški na hitro napisani prispevki, ki so se praviloma le površinsko dotikali obravnavane problematike. Med vse bolj kakovostnimi slovenskimi osnovnošolskimi glasili *Odmeve* še vedno uvrščamo v zgornjo polovico, zgleđa, kakršnega so dobro četrtino stoletja dajali pod mentorstvom Jožeta Varla, pa kolegom po drugih šolah ne zmorejo več ponuditi.

GLASILO – NEPOGREŠLJIVI DEL SODOBNE ŠOLE

Leta 1997 so v Cerkljah na Gorenjskem Jožeta Varla razglasili za častnega občana, dve leti pozneje pa je prejel še listino o priznanju Mestne občine Kranj. Danes mu šolniki priznavajo prvenstvene zasluge, da je s svojim pionirskim delom glasilo umestil med najpomembnejše osnovnošolsko interesne dejavnosti in ga dograjenega z mnogimi spremljevalnimi oblikami in možnostmi pomagal napraviti za nepogrešljivo prvino sodobnega poučevanja in eno najbolj živih oblik medpredmetnega povezovanja. S svežimi metodičnimi potmi, vsebinami in usmerjanjem mladih v različne aktivnosti, je kolege spodbujal k razklepanju spon okostenelega pouka. Zato bi bilo zmotno gledati na šolsko glasilo zgolj z novinarskega aspekta: v prvi vrsti gre pri njem za izkustveno učenje, uporabo znanja, razreševanje problemov in osvajanje osnovnih strategij učinkovitega učenja, ob tem pa v uredniških timih prihajajo do izraza živahne socialne interakcije in komunikacije. Podobno

osnovnošolski literarni listi tudi ne predstavljajo »valilnic« bodočih pesnikov in pisateljev, ampak so sestavni del sodobnega pouka sporočanja in literature, saj mladim utrjujejo in dograjujejo jezikovno znanje ter jih spodbujajo k osebnemu in ustvarjalnemu branju besednih umetnin.

VIRI IN LITERATURA

- ABC 7: Informiranje v šolah. Ur. Samo Mihelin. Ljubljana: RK ZSMS, 1979.
- Peter Božič: O mentorstvu in Mentorju. *Mentor* IV/6 (1983).
- Janez Dular: Zavest o zvrstnosti slovenskega jezika pri urejanju šolskih glasil. *Mentor* I/1 (1979).
- Berta Golob: Vpliv sredstev javnega obveščanja na jezik v šolskih glasilih. *Mentor* I/1 (1979).
- Berta Golob: Vsak poskus se ne posreči, a poskušati je treba. *Glasilo DPM* 3 (1986).
- Ana Gradišar in Silva Novljan: Učenčevu posredno izražanje socialnih potreb v prispevkih osnovnošolskih glasil. *Zgodovinski razvoj glasil. Diplomsko delo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, oddelek za pedagogiko* (1975).
- Ivan Gregorčič: Literarno mentorstvo – del celovite jezikovne vzgoje. *Mentor* III/6 (1983).
- Manca Košir: Mladi novinar: pomaga lastna glava. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Manca Košir, Miha Mohor in Marija Stanonik: Naš čas-opis. Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole. Ljubljana: Rokus, 1999.
- Lojze Kovačič: O literarnem ustvarjanju otrok. *Prosvetni delavec* XXIV/7 (1973).
- Igor Longyka: Merila za ocenjevanje šolskih glasil. *Mentor* III/3 (1981).
- Igor Longyka: Šolska glasila. *Mentor* I/5, 6, II/1 (1980).
- Miha Mohor: Glasilo kot sodobna metoda učenja in poučevanja. – V: Simpozij Modeli poučevanja in učenja: zbornik pr ispevkov 2002. Ljubljana, Zavod RS za šolstvo, 2002.
- Miha Mohor: Glasovi mladih. Slovenska šolska glasila in njihovo mentorstvo. Ljubljana: Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, 2008, 140 str.
- Miha Mohor: Izročilo za prihodnost. *Slovenščina v šoli* V/4 (2000).
- Miha Mohor: 'Kako nam je bilo takrat fletno okrog našega časopisa!' Pogovor z mentorjem Jožetom Varlom. *Mentor*, 1988, št. 3, 57–62.
- Miha Mohor: Nevidne strani šolskega glasila. Okrogla miza o mentorstvu. *Slovenščina v šoli* II/5 (1997).
- Miha Mohor: O šolskih tiskih – dijaška glasila. *Slovenščina v šoli* V/5 (2000).
- Miha Mohor: Razvoj slovenskih osnovnošolskih glasil in mentorstva v njih. *Mentor* XI/6-7, XI/8-9-10 (1990), XII/1-2 (1991).
- Miha Mohor: Trije izbirni predmeti – nove možnosti za obogatitev pouka slovenščine. *Didakta* XIII/77 (2004).
- Igor Saksida in Miha Mohor: Učni načrt. Izbirni predmet: program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina: gledališki klub, literarni klub, šolsko novinarstvo. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport: Zavod RS za šolstvo, 2003. 46 str.
- Stane Suhadolnik: Slovenski dijaški listi. Bibliotekarska naloga. Ljubljana, 1957.
- Nedeljko D. Trnavac: Dečji listovi u osnovnoj školi. Milanovac: Nip Dečje novine, 1973.
- Jože Varl: Kronika *Odmevov izpod Krvavca* (mentorjev osebni arhiv).
- Jože Varl: Nekaj besed o šolskem glasilu. *Bilten, glasilo prosvetnih delavcev okraja Kranj*, II/1 (1962).
- Jože Varl: Nekaj besed o urejanju šolskih glasil. *Mentor* III/1, 2 (1981).

Ivan Smiljanić

ODSTRANJENA, UNIČENA IN IZGINULA SPOMINSKA OBELEŽJA NA PROSTEM V KRANJU

V prispevku bo osvetljena usoda kranjskih spomenikov, ki ne stojijo več na javnih lokacijah in katerih obstoj je v večini primerov že bolj ali manj pozabljen ter zabeležen le v starem časopisju in arhivskih dokumentih. Odstranjevanje spomenikov se pogosto dogaja ob družbenopolitičnih prelomih, ko postanejo stare interpretacije preteklosti nezaželene, zato jih umaknejo z javnega prostora oz. iz javnega spomina in nadomestijo z novimi. Tudi v Kranju poznamo tovrstne primere, obenem pa je precej tudi takih, ko je težko povedati kar koli konkretnega o času ali vzroku odstranitve obeležja ter njegovi usodi. Kljub nedorečenosti bo imela predstavljena celota funkcijo kataloga teh spomenikov, na osnovi katerega je možno raziskovati naprej. Da se prispevek ne bi preveč razrasel, vanj niso zajeti interjerji javnih stavb in ustanov ter zasebni nagrobniki.

ODSTRANJENA IN UNIČENA SPOMINSKA OBELEŽJA

Najstarejše izginulo obeležje je **spominski vodnjak, postavljen ob obisku avstrijskega cesarja Franca Jožefa**. Poleti 1883 je cesar ob 600. obletnici habsburške vladavine nad Kranjsko in Štajersko potoval po obeh deželah ter obiskal številne kraje in 16. julija se je ustavil tudi v Kranju. Ena izmed največjih investicij med pripravami na visoki obisk je bila postavitve novega vodnjaka na Mestnem trgu, ki je nadomestil kamnitega iz leta 1837. Novi, litoželezni vodnjak, ki so ga krasili kranjski grb ter podobe štirih dirjajočih konj, je bil odlit v železarni rodbine Turjaških na Dvoru pri Žužemberku. Na njem je bil napis: *OB / PRIHODU / CESARJA / FRANCA JOŽEFA I. / DNE 16. JULIJA 1883 / V MESTO KRANJ.*¹ Izdatek in trud okoli postavitve se skoraj nista izplačala, ker se je cesar v mestu zadržal le dobre pol ure, tako da si nove mestne pridobitve ni imel časa ogledati.

Leta 1919 je v mestu pričelo delovati olepševalno društvo, ki si je za eno prvih nalog zadalo podreti vodnjak, saj je postal nepotreben zaradi napeljave vodovoda, odveč pa je bil tudi kot spomin na takrat nepriljubljenega monarha. Občinski svet je predlog društva za odstranitev vodnjaka sprejel, obenem pa so dovolili tudi, da se izkupiček od prodanega materiala izroči društvu za namene

nadaljnjih projektov.² Vodnjak je bil posledično uničen in vse do leta 1995 na glavnem kranjskem trgu ni bilo nobenega vodnjaka.

Najbolj znan izmed uničenih kranjskih pomnikov je bil **spomenik jugoslovanskemu kralju Petru I. Karađorđeviću**. Izdelal ga je kipar Tine Kos, ki je zmodeliral medaljon s kraljevim profilnim portretom, kip klečečega mladeniča, ki je simboliziral hvaležnost ter svobodo, in kip orla z državnim grbom. Orel je bil postavljen na vrh betonskega obeliska, na katerem je bil pritrjen tudi relief, na valjastem podstavku pa je stal še kip mladeniča. Izredno slavnostno odkritje spomenika, ki je bil postavljen v park med gimnazijo in Narodnim domom, je bilo 1. avgusta 1926.

Spomenik je stal do vdora nemškega okupatorja aprila 1941. Podrobnejša pričevanja ali fotografije z njegove odstranitve ne obstajajo, kot na primer v primeru italijanskega rušenja spomenika kralju Aleksandru v Ljubljani julija 1941. Po nekaterih ustnih pričevanjih je bila zrušitev spomenika malodane prvo dejanje Nemcev po prihodu, saj simbola nekdanje oblasti niso nameravali tolerirati. Pod kipom sokola so okoli obeliska privezali jekleno vrv in jo nato vlekli s kamionom, dokler se ni zgornji del spomenika vdal in padel. Ni jasno, kam so bili spravljani ali odvrženi kosi spomenika, domnevno pa naj bi kip sokola pristal ob cesti na Primskovem, kjer je zanemarjen ležal še več desetletij. Valjasta baza spomenika naj bi na svojem prvotnem mestu ostala skozi celo vojno in prva povojna leta, ko so jo dokončno odstranili.

ODSTRANJENA IN OHRANJENA SPOMINSKA OBELEŽJA

Vodnjak sv. Janeza Nepomuka je sicer ohranjen, vendar je z njega izginilo nekaj kiparskih detajlov. Z volilom ga je dal postaviti leta 1908 umrli Ivan Nepomuk Majdič. Izvedba je pripadla kiparju Francu Bernekerju, ki je na podlagi legende o Nepomukovi smrti ustvaril marmornata kipa utaplajočega se svetnika ter žalujoče češke kraljice Ivane. Vodnjak je bil postavljen leta 1914 pred takratno stavbo sodišča v lasti Majdičevega nečaka Antona na mestu današnjega parkirišča pred hotelom Creina. Leta 1941 so nemški vojaki vodnjak kot neprimerne odstranili in ga po delih prenesli na dvorišče

*Relief Ivana Majdiča,
ki se je nahajal na
zadnji strani vodnjaka
sv. Janeza Nepomuka.
(Zbirka Marine
Grobelnik Krč)*

kamnoseka Rudolfa Jegliča. Po vojni je Jeglič zahteval, da ga družina Majdič prevzame nazaj, toda med vojno si je očitno prisvojil kamniti podstavek kraljičinega kipa in ga uporabil za svoje projekte. Do leta 1967 so preostali deli vodnjaka stali na vrtu za sodiščem, nato pa jih je odkupila kranjska občina³ in jih dala leta 1972 postaviti ob župnijsko cerkev sv. Kancijana in tovarišev. Domnevno sta med vojno izginila manjša kipca močeradov, ki sta gledala iz podstavka (na Bernekerjevem računu za vodnjak navedena kot »martinčka iz bron«,)⁴ iz njunih žrel pa sta prihajala vodna curka, ki sta padala v bazen.⁵ Četudi sta ta kosa izgubljena, pa je ohranjeno drugo pomembnejše kiparsko delo, namreč relief Ivana Majdiča, ki ga je v mavcu prav tako ustvaril Berneker in ga nato dal odliti v bronu; fotografijo pokojnika mu je posredoval izvršitelj Majdičeve oporoke Rudolf Kokalj.⁶ Znano je eno samo poročilo, ki omenja, da se je na zadnji strani vodnjaka nahajal »iz bronse izdelani, vrlo pogojeni tričetrtinski reljef Janeza Majdiča z napisom: Oporočil † 13. IV. 1908 – Ivan Majdič.«⁷ Relief je danes v lasti potomke Majdičeve družine Marine Grobelnik Krč.

Drugi ohranjeni spomenik je povezan s tekstilno tovarno Intex (tudi Inteks), ustanovljeno leta 1926 in zgrajeno na Farovski loki na levem bregu Save. Izmed približno 600 delavcev jih je 42 med drugo svetovno vojno padlo na strani antifašističnega gibanja. Njihovi sodelavci so jim kot eden prvih kolektivov v Kranju postavili

*Spomenik padlim
delavcem tovarne
Intex (Fototeka
ZVKDS, OE Kranj)*

spomenik, znan kot **spomenik padlim delavcem tovarne Intex**. To je bil prvi kiparski spomenik v Kranju po letu 1945 ter eden prvih kiparskih spomenikov NOB v Sloveniji. Spomenik je nastal po načrtu petindvajsetletnega arhitekta Miloša Magoliča.⁸ Avtor bronaste skulpture v podobi klečeče partizanke, ki v naročju drži ranjenega soborca, je bil akademski kipar Boris Kalin. Spomenik je bil svečano odkrit 1. decembra 1946.⁹ Stal je pred nekdanjim vhodom v tovarniško poslopje na Savski cesti 34. Podstavek iz istrskega kamna, na katerem je stal Kalinov kip, je imel obliko dorskega stebra, na njegovem kapitlu pa je bil vklesan napis: *ŽIVLJENJE / ZA SVOBODO / SO ŽRTVOVALI*. Temu je sledil seznam padlih delavcev in delavk na čelni strani spomenika, na zadnji strani stebra pa je bil dodan še podatek: *POSTAVILI / DELAVCI IN NAMEŠČENCI / TOVARNE INTEX*.

Spomenik je na prvotnem mestu stal okoli 57 let. Leta 1991 je šel Intex v stečaj, poleti 2003 pa je bilo področje tovarne prodano. V tem obdobju so novi lastniki Intexa Gorenjskemu muzeju ponujali, da v hrambo vzame Kalinov kip,¹⁰ toda dokončno je bila usoda spomenika razrešena tik pred zdajci, leta 2003, ko je stečajni upravitelj kontaktiral kustosinjo Gorenjskega muzeja Bebo Jenčič in jo vprašal, ali bi muzej prevzel spomenik, saj bi bil sicer prodan kot odpadni material in uničen. Muzej je zato spomenik odstranil in

ga deponiral v svojih prostorih.¹¹ Ob tem se ni posvetoval s kranjsko območno enoto ZVKDS ali ZB NOB Kranj.¹² Na prvotno lokacijo spomenika danes opozarja samo še stopničasta baza. Trenutno si kranjska enota ZVKDS skupaj z MOK prizadeva za ponovno javno namestitev spomenika.¹³

Ohranjena je tudi **spominska plošča bratoma Vreček**. Rajmund (Rajko) in Jože Vreček sta se rodila v Kranju, leta 1920 in 1922. Rajko se je izučil za ključavničarja in se med vojno pridružil partizanom, vendar so ga pod Planico ujeli Nemci ter ga zaprli. Ustreljen je bil pri Lescah v skupini 29 talcev. Jože Vreček je postal trgovski pomočnik in se prav tako pridružil partizanom, padel pa je v boju z nemško patroljo pri Pševem. Bratoma so na domači hiši, na naslovu Skalica 12, vzdali spominsko ploščo, ki jo je dal odkriti Krajevni odbor ZB NOV Huje-Planina 29. novembra 1963, ob 20. obletnici drugega zasedanja AVNOJ in utemeljitve jugoslovanske republike.¹⁴ Pokončna spominska plošča iz belega marmorja je nosila vklesan in pozlačen napis: *1941 – 1945 / ZA REVOLUCIJO STA / DALA SVOJA ŽIVLJENJA / BRATA VREČEK / RAJKO USTRELJEN / 15. 1. 1944 / JOŽE PADEL / 21. 6. 1944 / OB 20 LETNICI / REPUBLIKE / ZB NOV HUJE - PLANINA.*¹⁵ Plošča je bila kasneje odstranjena, tudi v tem primeru si kranjska enota ZVKDS in MOK prizadevata za ponovno namestitev.¹⁶

Do danes se je ohranil tudi **doprnski kip Toma Brejca - Pavla**, predvojnega komunista in organizatorja odpora na Gorenjskem. Po koncu vojne je vse do smrti leta 1964 opravljal številne politične funkcije. Že leta 1968 so Brejcu odkrili doprnski kip v avli kamniške

Doprnski kip Toma Brejca v skladišču Ljudske univerze Kranj leta 2009 (Avtorjev arhiv)

osnovne šole, 25. aprila 1986 pa je spomenik dobil tudi na zelenici pred Delavsko univerzo Tomo Brejc Kranj (danes Ljudska univerza Kranj) na Cesti Staneta Žagarja 1.¹⁷ Avtor bronastega doprnskega kipa je bil škofjeloški kipar Tone Logonder, ki je izdelal še vrsto obeležij na Škofjeloškem, Brejčev portret pa je bil njegovo edino javno delo v Kranju. Kip je bil kasneje odstranjen izpred univerze. Po zagotovilih uprave Ljudske univerze spomenik ni bil odstranjen zaradi političnih razlogov, temveč so ga morali umakniti v času prenavljanja stavbe in podzemne napeljave v izogib morebitnim poškodbam. Ob celostni spremembi podobe univerze so se nato odločili za preimenovanje in posledično sklenili, da doprsja ne postavijo na staro mesto. Ponudili so ga Brejčevim potomcem, ki pa se zanj niso odločili. Še danes ga hranijo v skladišču univerze.¹⁸

Najmlajši še vedno ohranjeni spomenik je **spominsko obeležje Hidroelektrarni Sava**. Podjetnik Vinko Majdič je leta 1924 pričel z zagonom svoje elektrarne, ki je bila ključnega pomena za porajajočo se kranjsko tekstilno industrijo. Leta 1984 so v elektrarni slavnostno praznovali 60. obletnico delovanja. 12. oktobra 1984 so ob elektrarni na Savskem otoku organizirali slovesnost, na kateri so postavili spominsko obeležje.¹⁹ Imelo je obliko »lično izdelanega podstavka z nameščeno staro turbino, ki se je nekdaj vrtela v elektrarni Savica v Bohinju.«²⁰ V obeležje je bil vkorporiran tudi starejši bunker valjaste oblike, ki so ga krožno obdajali leseni koli, zapičeni v zemljo, na eni

Podstavek spomenika padlim delavcem tovarne Intex in kapitel (levo spodaj) pred gradom Khislstein med selitvijo v depo septembra 2013 (Avtorjev arhiv)

točki pa so se koli v ravni črti oddaljili od bunkerja in postopoma nižali do tal. Na sedmih zaporednih kolih so bile pritrjene kovinske črke *ELEKTRO*, na dveh kolih pa sta bili dodani še vertikalno izpisani letnici 1924 in 1984.

Obležje je bilo postopoma odstranjeno. Dr. Drago Papler je kot vodja službe za investicije in razvoj Gorenjskih elektrarn dal obnoviti turbino, leta 2009 pa so jo prestavili nazaj v Ukanc ob stavbo strojnice Hidroelektrarne Savica, kjer stoji še danes kot tehnični spomenik. V prvi polovici leta 2014 so bili odstranjeni tudi vsi koli in kovinski napis, ki so bili spravljani v lopi,²¹ tako da je na mestu obeležja ostal le bunker.

ODSTRANJENA SPOMINSKA OBELEŽJA Z NEZNANO USODO

Žal za nekatere spomenike ni bilo mogoče najti podatkov o njihovi usodi. Najstarejši tovrstni primer je **spominska plošča Antonu Koblarju**, ki je med letoma 1900 in smrtjo leta 1928 v Kranju deloval kot župnik in dekan, bil pa je tudi politik in zgodovinar (njegov nedokončani rokopis o zgodovini Kranja je predstavljal osnovo za Žontarjevo *Zgodovino mesta Kranja*). V Kranju je bil znan po svoji dobroti, saj je formiral Vincencijevo družbo, ki je pomagala revnim in bolnim, v skrbi za otroke pa je ustanovil tudi vrtec ter sirotišnico. V zahvalo za njegovo aktivnost je bil Koblar tik pred smrtjo imenovan za častnega meščana Kranja, le nekaj mesecev kasneje, 18. novembra 1928, pa so mu na pročelju sirotišnice na stavbi, ki danes nosi naslov Stritarjeva ulica 7, slavnostno odkrili spominsko ploščo.²² Do zdaj ni bila odkrita nobena fotografija plošče, s katere bi lahko rekonstruirali njen izgled ter napis na njej. Znana je le fotografija svečanosti ob odkritju, s katere je razvidno, da je bila plošča vzdana nad vhodom v sirotišnico. Ni jasno, kdaj in kam je plošča izginila.

Neznana je tudi usoda **petih spominskih plošč tekstilni stavki leta 1936**.²³ Med 20. avgustom in 16. septembrom 1936 je v Kranju ter po drugih slovenskih industrijskih središčih potekala t. i. velika tekstilna stavka, med katero so delavci v protest proti nizkim mezdam in slabim delovnim pogojem zasedli tovarne. Oblast je nad stavkajoče poslala policijo in žandarje, ki so vdrli v Jugočeško in Jugobruno. Mnogo voditeljev stavke so aretirali, številne delavce pa odpustili. Stavka je bila po 2. svetovni vojni prepoznana kot eden najpomembnejših dogodkov v medvojni zgodovini Kranja, zato so ji postavili nekaj obeležij. V letu 1956 so po tovarnah, ki so sodelovale pri stavki, odkrili pet spominskih plošč. Odkritja je organiziral Pripravljalni odbor za proslavo 20. obletnice kranjske

Svečanost ob odkritju spominske plošče Antonu Koblarju, vzdane nad vhodom v sirotišnico; s hišnega praga govori šenčurski župnik Janez Piber. (Kmetijski list, 28. november 1928)

tekstilne stavke. Za korekturo besedil na ploščah in njihov estetski izgled so zadolžili tekstilnega strokovnjaka in muzealca Črtomirja Zorca, stroške odkritij plošč pa so morale poravnati tovarne same. Prva plošča je bila odkrita 10. septembra 1956 v Iskri, ki je delovala v prostorih predvojne Jugočeške (danes na naslovu Savska loka 4). Naslednjega dne je svečanost potekala v Tiskanini, predvojni Jugobruni (Gorenjesavska cesta 12), kjer so ploščo vzdali na dvoriščnem pročelju tovarne. Dne 12. septembra je bila organizirana proslava v tovarni Intex (Savska cesta 34), plošča je bila postavljena na hodniku upravnega poslopja. Kot četrto po vrsti so ploščo 13. septembra postavili v tovarni IBI, naslednici Božičeve Tkalnice volnenih in bombažnih tkanin (Jelenčeva ulica 1). Zaključek proslav je 14. septembra zaznamovalo odkritje plošče na dvoriščnem pročelju tovarne Sava na Gašteju, v prostorih predvojne tovarne Tekstilindus (Škofjeloška cesta 6). Vseh pet plošč je bilo izdelanih iz sivega marmorja, vse so bile enakih dimenzij in vse so bile opremljene z bronasto pestjo, delom kranjskega slikarja Marjana Belca, medtem pa so se vklesani napis na njih malenkostno razlikovali.

Plošče so delile usodo svojih tovarn, saj so z njihovim propadom izginile neznano kam. Danes je vseh pet plošč izgubljenih, nobene med njimi ni več mogoče najti na prvotni lokaciji, njihove usode in točen čas izginotja pa so neznanka. Delna izjema je plošča v Savi, ki je bila na začetku 70. let odstranjena s prvotnega mesta in skupaj s štirimi drugimi spominskimi ploščami vključena v spomenik, ki še danes stoji znotraj tovarniškega kompleksa. Prvotna plošča tudi v

Spominski plošči tekstilni stavki in uvedbi samoupravljanja v tovarni IBI (IBI – Industrija bombažnih izdelkov Kranj, 1929–1979)

tem primeru ni več ohranjena, saj je bila zamenjana z nestrokovno izdelano kopijo, na kateri je prvotni napis (*POD VODSTVOM / KOMUNISTIČNE / PARTIJE / SO DELAVCI / V TEJ TOVARNI / STOPILO 20. 8. 1936 / V VELIKO / TEKSTILNO STAVKO / SLOVENIJE / OB DVAJSETLETNICI*) vklesan na novo z dvema napakama, zaradi katerih je postal nerazumljiv in nesmiseln (namesto *SO DELAVCI* piše *SODELAVCI* in namesto *TEKSTILNO STAVKO* piše kar *TEKSTILNO STAVBO*).

Verjetno je po kranjskih tovarnah obstajalo še več spominskih plošč, katerih obstoj ni bil nikjer zabeležen, tako da jih danes ni mogoče niti dokumentirati. Zgolj z ene fotografije je znana denimo **spominska plošča uvedbi samoupravljanja v tovarni IBI**.

Neznana je tudi usoda **spominske plošče Stanetu Žagarju**. Leta 1959 so po državi obeleževali 40. obletnico nastanka KPJ in tudi v Kranju so ob tej priložnosti postavili vojašnico (danes na Bleiweisovi cesti 32), ki so jo poimenovali po narodnem heroju Stanetu Žagarju in jo ob 17. obletnici njegove smrti v spopadu pri Malem Rovtu slavnostno odprli 27. marca 1959²⁴ ter ob tej priložnosti na vojašnici odkrili ploščo.²⁵ Podrobnosti o izgledu ali napisu na plošči niso znane, morda je šlo zgolj za informativno ploščo z imenom vojašnice. Danes blizu vhoda v vojašnico stoji Žagarjev doprni kip, odkrit leta 1963.

Zgolj iz časopisja je znano **spominsko obeležje začetku gradnje naselja Planina II**. Leta 1979 so na vzhodu Kranja dogradili sosesko Planina I ter začeli priprave za izgradnjo soseske Planina II. Začetek gradnje so svečano obeležili z dogodkom v okviru praznovanja občinskega praznika, na katerem so postavili spominsko obeležje,

ki so ga omenjali kot »temeljni kamen za izgradnjo soseske A9 – B Planina II. faza.«²⁶ Svečanost je potekala 1. avgusta 1979 ob Cesti talcev. Obeležje je »simbolično vzdal« politik Vinko Hafner.²⁷ S fotografije svečanosti je razvidno, da je bilo obeležje na dveh drogovih stoječa pravokotna konstrukcija z napisom.

Zadnje izgubljeno obeležje je **spominska plošča Ivanu Tomincu**, delavcu Jugoslovanske, enemu od voditeljev tekstilne stavke leta 1936 in partizanu, ki je padel na Vipavskem leta 1942. Že leta 1977 so mu postavili spominsko ploščo na stražiški hiši, v kateri je stanoval, 30. aprila 1982 so mu ploščo slavnostno odkrili še v tovarni Iskra.²⁸ Plošča je bila vzdana pri glavnem vhodu v tovarno na Savski loki 4, napis na njej je bil približno naslednji: *REVOLUCIONARJU / IVANU TOMINCU / DELAVCU JUGOČEŠKE / ORGANIZATORJU VELIKE / STAVKE TEKSTILNIH / DELAVCEV SLOVENIJE / L. 1936 / V TRAJEN SPOMIN. / DELAVCI ISKRE / ELEKTROMEHANIKE / KRANJ / OB 40 LETNICI SMRTI*.

ODSTRANJENA SPOMINSKA OBELEŽJA, NADOMEŠČENA Z NOVIMI OBELEŽJI

Precej spominskih obeležij je bilo odstranjenih, ker so jih nadomestili z novejšimi različicami, ki so v oblikovnem in vsebinskem smislu drugačne od izvornikov. Najstarejši primer te skupine, **spominske plošče ubitim v povojnih pobjah**, ima sicer bolj zapleteno zgodovino. Okolica Kranja je bila eno izmed prizorišč pobojev, saj so del zajetih domobrancev, domnevno 170 do 200 oseb, odpeljali v gozdič nedaleč od pokopališča, kjer so že Nemci izkopali protitankovske jame, jih ustrelili ter prekrili z zemljo. Kot je pričal brat ene od žrtev, domnevno ustreljene pri Kranju, je bila prva spominska plošča tam postavljena že leta 1945, vendar je kmalu izginila. Kljub temu so se v gozdu ob 1. novembru zbirali sorodniki ustreljenih ter v kotanjo sredi gozdiča polagali sveče in cvetje. Leta 1990 sta se pri grobišču nahajali dve leseni spominski plošči. Prva plošča je sporočala, da se tu nahaja »grobišče dvanajstih sinov slovenskih mater,« druga pa je navajala, »da so tod pokopani zverinsko mučeni in pobiti sinovi slovenskih mater.« Februarja 1990 so plošči polomili in ukradli.²⁹ Do avgusta istega leta so plošči postavili na novo, svojci pa so se lotili izkopavanja in našli kosti, ostanke čevljev ter žico.³⁰ Improvizirana obeležja so bila kasneje nadomeščena s križem in kamnito spominsko ploščo.

Spominska plošča Jožetu Strupiju je bila posvečena članu sabotažne skupine Storžič, ki je 10. januarja 1945 izvedla miniranje kranjskega hotela Evropa, kjer se je zbirala nemška elita. Trije člani skupine, med njimi Strupi, so preoblečeni v nemške železničarje v

kavarno v prvem nadstropju prinesli devet kilogramov eksploziva. V eksploziji so se tla kavarne zrušila na jedilnico v pritličju in pod sabo pokopala goste. Navedbe o številu žrtev omenjajo od 3 do 10 umrlih in od 15 do 42 ranjenih. Pričelo se je mrzlično iskanje krivcev in konec februarja 1945 je Nemcem uspelo aretirati Strupija. 17. aprila 1945 je bil še ne dvajsetletni Strupi obsojen na smrt ter istega dne javno obešen pred Podrtino v neposredni bližini hotela. Strupi je bil eden prvih borcev proti okupatorju, ki so v Kranju dobili svoje obeležje. Ploščo so slavnostno odkrili 16. aprila 1949, na predvečer četrte obletnice njegove usmrtnice.³¹ Plošča, izdelana iz poliranega temnega kamna, je bila vzdana na pročelje Podrtine, vanjo pa je bil vklesan napis: *NA TEM MESTU JE NEMŠKO – FA., / ŠISTIČNI OKUPATOR DNE 17. 4. 1945, / PO STRAHOTNEM MUČENJU OBESIL / DVAJSETLETNEGA TOV. JOŽETA / STRUPIJA AKTIVISTA OF IZ NAKLEGA / SLAVA ŽRTVI! / ZVEZA BORCEV NOV KRANJ.* Podrtino so leta 1960 porušili, da bi naredili prostor za nov most čez Kokro. Namesto stare plošče je bila na pročelju današnje kavarne Evropa vzdana nova plošča z drugačno zasnovo in spremenjenim napisom, ki jo je oblikoval arhitekt Marjan Šorli.³²

Spominska plošča padlim delavcem tovarne Prešeren je bila postavljena v spomin na tri padle člane kolektiva tovarne čevljev Ivana Prešerna, ki je delovala na nekdanji Blejski cesti, današnji Koroški cesti.³³ Na plošči je bil vklesan napis: *STRAUS VIKTOR / * 1905. † 1944. / ROTAR IVAN / * 1909. † 1944. / REŽEK FRANC / * 1909. † 1944. / Spominjajmo se nanje, ki so / se žrtvovali za Domovino.* Leta 1953 je začelo obratovati čevljarstvo podjetje Planika, v katerem so povezali nacionalizirane predvojne obrate iz Kranja, tudi Prešernovo podjetje. Pred tovarniškim poslopjem je bilo 14. septembra 1956 odkrito novo obeležje,³⁴ na katerem so padlim iz Prešernove tovarne dodali še tri imena padlih iz drugih obratov. Nekdanji prostori tovarne na Blejski cesti so bili uporabljeni za stanovanja, prvotna plošča pa je izginila.

Zanimiv problem predstavlja **grobišče padlih borcev** na starem delu mestnega pokopališča. Takoj po koncu druge svetovne vojne so začeli na pokopališče na Planini prenašati posmrtno ostanke padlih borcev. Prva leta so svojci in borci skrbeli za grobove, toda že leta 1950 so se kranjski borci pritoževali, da so grobovi povsem zanemarjeni. Sklenili so, da bodo partizanske grobove obdali s cementnimi robniki in sredi grobov namestili skalo s peterokrako zvezdo, toda ta načrt je bil nato umaknjen v korist skice, ki jo je 2. septembra 1950 zrisal prej omenjeni Črtomir Zorec. Predvidel je postavitev 24 kamnitih stebričev s trnovimi vencami na grobove padlih

borcev in talcev, sredi vrste stebričev pa naj bi stal poltretji meter visok kamnit steber s spominsko ploščo. V gredicah okoli stebričev naj bi bilo posajeno rdeče cvetje, za njimi pa nizke smrečice. Vsi elementi so imeli simbolnen pomen: smrečice so bile referenca na gozdove, ki so partizanom dajali zavetje, stebriči simbolizirajo stebre, ob katerih so umirali privezani talci, rdeče cvetje pa kri padlih. Kranjski borci so načrt v glavnem sprejeli, le da so ga dopolnili z nekaj spremembami in modifikacijami, ki naj bi jih zrisal Marjan Šorli.³⁵

Fotografija iz leta 1965 prča, da je bilo partizansko grobišče, ki je stalo približno v sredini starega dela pokopališča, res urejeno po osnovnih vodilih Zorčeve vizije, torej s stebriči in osrednjim stebrom s spominsko ploščo. Ni znano, kdaj je bilo grobišče dokončno urejeno. Problema ureditve grobov padlih borcev pa grobišča očitno ni razrešilo, ker je bila konec leta 1965 na novem delu pokopališča odkrita nova grobnica, delo arhitekta Ferdinanda (Nandeta) Jocića. Občinski odbor ZB Kranj je od sredine 80. let na grobove začel postavljati kamnite kvadre z dodanimi podatki o borcih, pokopanih na tem kraju, ki stojijo še zdaj.³⁶ O prvotnem grobišču danes skoraj ni nobenega sledu, zgolj na grobu družine Sajovic, kjer sta pokopana padla borca Jan in Tatjana Sajovic, se nahaja izvorni stebrič s prvotnega grobišča.

Podatki o **spomeniku padlim članom kolektiva tovarne Tiskanina** so zelo skopi. Postavljeno je bilo v tovarni Tiskanina (kasneje Tekstilindus) na Gorenji Savi, vendar nista znana ne njegov izgled ne točni čas odkritja. Na svečanosti ob delavskem prevzemu Tiskanine leta 1950 je predsednik sindikata spomnil »na dobo okupacije in osvobodilno borbo, v kateri je darovalo svoje življenje 53 članov kolektiva, katerih imena so vklesana v spomenik«. ³⁷ Leta 1963 so pred tovarno postavili nov figuradni spomenik padlim delavcem.

Grobišče padlih borcev na starem delu mestnega pokopališča (Glas, 30. oktober 1965)

Spominska plošča Francu Vodopivcu je bila posvečena čevljarškemu pomočniku in komunistu, ki se je s Primorske zaradi fašističnega nasilja leta 1937 preselil v Kranj in postal eden ključnih organizatorjev OF v mestu ter okolici. Padel je pod Bašelskim sedlom, ko je na poti do Kokrškega odreda naletel na nemško patroljo. Na hiši, ki danes nosi naslov Vodopivčeva ulica 15, so mu kranjski borci dali vzidati ploščo. Odkrita je bila 21. decembra 1951 v okviru svečanosti ob 10. obletnici ustanovitve Jugoslovanske armade.³⁸ Plošča iz sivega marmorja je nosila vklesan napis rdeče barve:³⁹ *V TEJ HIŠI JE ŽIVEL VODOPIVEC FRANC / - CIRIL, KI SE JE KOT SEKRETAR MESTNEGA / KOMITEJA KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVE: / NIJE - KRANJ BORIL ZA PRAVICE DELOVNE: / GA LJUDSTVA, POZNEJE PA NA ČELU VOJ: / NEGA KOMITEJA NEUTRUDNO DELOVAL / NA ORGANIZIRANJU NARODNO-OSVOBO: / DILNEGA BOJA • PADEL JE KOT PARTIZAN LE: / TA 1942 • POD STORŽIČEM.* Že nekaj let po odkritju je bila plošča umazana s prahom, napis pa zaradi majhnih črk nečitljiv. Plošča kljub temu ni bila nadomeščena vse do leta 1982, ko je gradbeni tehnik Mitja Valenčič - Sonc zasnoval današnjo različico,⁴⁰ ki je izdelana iz temnega marmorja in ima precej drugačen napis.

Ker so se številni Kranjčani, padli v NOB, ukvarjali z različnimi športi, so jim odkrili **spominsko ploščo 44 padlim telovadcem**, pritrjeno na vogal fasade Delavskega doma (danes Slovenski trg 7). Ni znano, kdaj je bila odkrita, še najboljši namig je edina znana fotografija plošče, objavljena na naslovnici zbornika *Kranj v boju in svobodi* iz leta 1954. Domnevno v 60. letih so ploščo iz nerazjasnenih vzrokov odstranili s pročelja⁴¹ ter shranili v klet Delavskega doma, danes pa je izgubljena. Naslednik te plošče je spomenik s kipom atleta na kranjskem stadionu, odkrit leta 1963. Napis na plošči se je začel s posvetilom *MED DOMOVINSKO VOJNO SO PADLI ZA SVOBODO TOVARIŠI / FIZKULTURNIKI IZ KRANJA*, ki so mu sledila imena padlih v treh stolpcih. Zaključna misel (*SVOBODA ŽITO JE, KI ZAZORI IZ ENE SAME NJIVE – IZ GOMIL!*) je vzeta iz pesmi *Svoboda* Mateja Bora.⁴²

Spominska plošča padlim članom družine Jelenc je spominjala na štiri od desetih članov družine Jelenc (oče Gregor, mati Antonija in osem otrok), ki se je leta 1931 iz bližine Dražgoš preselila na Primskovo zaradi boljših možnosti zaslužka. Gregor je februarja 1932 začel delati kot hišnik v tekstilni šoli. Krvni davek družine v času vojne je bil visok, saj so v vojni padli štirje sorojenci, stari med 19 in 30 let. Gregor Jelenc mlajši je bil kot talec ustreljen v Dragi pri Begunjah, Stanislava Jelenc je za posledicami mučenja umrla v Auschwitzu,

Marjan Jelenc je bil kot talec ustreljen v Lescah, Marija Jelenc, por. Golob, pa je zaradi izčrpanosti umrla v severnonemškem taborišču Barth. Na nekdanji Jelenčevi hiši, ki danes nosi naslov Tekstilna ulica 21, je bila padlim članom družine postavljena spominska plošča. Odkrita je bila v sklopu proslav ob občinskem prazniku 1. avgusta 1954; sočasno so v Struževem odkrili spomenik Ivu Slavcu - Joklu ter spominsko obeležje Filipu Dolencu na Orehku. Plošča iz belega marmorja z zaobljenimi vogali je nosila vklesan napis:⁴³ *JELENC GREGOR • 1912 / • 11 4 1942 KOT TALEC V DRAGI / JELENC MARJAN • 1919 / • 14 1 1944 KOT TALEC V DRAGI / JELENC STANISLAVA • 1923 / • 18 11 1942 V AUSCHWITZU / JELENC MARIJA • 1915 / UMRLA V PREGNANSTVU.* Na plošči je bilo navedenih nekaj napačnih podatkov, kar je bil verjetno razlog za zamenjavo leta 1986. Nova plošča, prav tako iz marmorja, je po zasnovi in napisu zasnovana bolj konvencionalno kot njena predhodnica.

V tovarni Iskra so delavsko samoupravljanje slavnostno uvedli 9. septembra 1950. Peto obletnico dogodka so proslavili z odkritjem **spominske plošče uvedbi samoupravljanja v Iskri**, ki je potekalo ob dnevu republike, 29. novembra 1955.⁴⁴ Na kamniti plošči se je nahajal črno obarvan napis: *9. SEPTEMBER 1950 / JE DELOVNI KOLEKTIV / ISKRA / PREVZEL TOVARNO / V SVOJE UPRAVLJANJE.*⁴⁵ Ta plošča je bila nadomeščena z novo, bronasto različico, ki je danes vzidana v kompleksu Iskraemeca na Savski loki 4.

Spominska plošča padlim domačinom s Primskovega je četrto stoletja predstavljala osrednji spomenik padlim v tem delu mesta. Vzidana je bila na pročelju Zadrúžnega doma (danes Kulturni dom) na Jezerski cesti 41, odkrita pa 22. julija 1957 na pobudo terenske organizacije ZB.⁴⁶ Na vrhu plošče iz pohorskega granita je bilo posvetilo: *BORCEM IN TALCEM PADLIM V NOB 1941–1945.* Pod njim so se v dveh stolpcih vrstila imena 56 padlih domačinov, ki so bila razdeljena po letih smrti; kot se je izkazalo kasneje, so tri imena manjkala. Desno spodaj sta bila vklesana podatek o pobudniku postavitve in datum: *ZB PRIMSKOVO 22. 7. 1957.*⁴⁷ Napake s plošče so odpravili leta 1982, ko so za Zadrúžnim domom postavili nov spomenik padlim domačinom s popolnim seznamom. »Prevladovalo je mnenje, da je spominska plošča na Zadrúžnem domu na neprimerni lokaciji in veliko preskromna za tolikšne žrtve.«⁴⁸ Istega leta je ploščo prevzel Gorenjski muzej,⁴⁹ toda plošča danes ni zabeležena v muzejskem fondu.

Spominski park, ki se danes nahaja ob stražiški župnijski cerkvi sv. Martina, je nastal na tleh nekdanjega pokopališča. Preurejanje tega prostora se je pričelo leta 1978, do tedaj pa si je lahko obiskovalec

ogledal številne historične nagrobnike, tudi **nagrobnik na grobišču dveh padlih borcev**: Mirka Kavčnika - Ceneta, kleparja, ki je v starosti 21 let padel v spopadu z Nemci na Praprotni Polici, ter neznanega talca, ki je bil avgusta 1943 ustreljen ob poti med Stražiščem ter Zgornjim Bitnjem. Na skupnem grobu je bil postavljen preprosto zasnovan neobklesan kamniti blok z napisom: *ZA ZMAGO REVOLUCIJE / IN BOLJŠO BODOČNOST / STA ŽRTVOVALA / SVOJA ŽIVLJENJA / KAVČNIK MIRO-CENE / 6. 11. 1922 . 16. 4. 1944 / NEZNANI TALEC 1943*. Nagrobnik je bil delo Hinka Cigliča, ki je po Gorenjskem zasnoval vrsto podobnih obeležij. Obeležje so odkrili 31. oktobra 1959, v okviru svečanosti ob dnevu mrtvih ter 40. obletnici nastanka KPJ.⁵⁰ Ureditvijo spominskega parka je bil nagrobnik domnevno uničen, borca pa prekopana k novemu spomeniku padlim, ki je bil odkrit leta 1980.

OPOMBE

- 1 Pirnat, Makso. »Slavnostni govor ob šestinšestdesetletnici vladanja presvetlega cesarja Franca Jožefa I. dne 2. decembra l. 1914.« V: *Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Josephs-Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1914/15*. Krainburg: Verlag des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums, 1915, str. 6.
- 2 Puhar, Franc. *Kranj v stoletju neslutnih sprememb*. Kranj: Gorenjski glas, 2000, str. 11.
- 3 Podatki Marine Grobelnik Krč.
- 4 Narodna galerija, NGD0366-0122, proračun za spomenik sv. Janeza Nepomuka za Kranj.
- 5 »Spomenik sv. Janeza Nepomuka v Kranju.« *Sava*, 22. november 1913, str. [1].
- 6 Narodna galerija, NGD0366-0118, pismo Rudolfa Kokalja Francu Bernekerju 29. avgusta 1913.
- 7 Pirnat, Makso. »Spomenik sv. Janeza Nepomuka v Kranju.« *Slovenski narod*, 2. oktober 1915, str. 7.
- 8 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja v občini Kranj*. Kranj: Zveza združenj borcev NOV SR Slovenije, Občinski odbor Kranj, 1975, str. 21.
- 9 »V tovarni Inteks v Kranju so odkrili spomenik padlim.« *Slovenski poročevalec*, 15. december 1946, str. 3.
- 10 Kavčič, Igor. »Kam so šli vsi Titoti ...« *Gorenjski glas*, 25. maj 2004, str. 14.
- 11 Podatki Gorenjskega muzeja.
- 12 Fototeka ZVKDS, Območna enota Kranj.
- 13 Podatki dr. Renate Pamić.
- 14 R. P. »Še en spomenik.« *Glas*, 4. december 1963, str. 4.
- 15 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja*, str. 19.
- 16 Podatki dr. Renate Pamić.
- 17 »Kranj, 25. aprila.« *Gorenjski glas*, 29. april 1986, str. 2.
- 18 Podatki Ljudske univerze Kranj.
- 19 M. Volčjak. »Majhna, a izredno pomembna elektrarna.« *Glas*, 12. oktober 1984, str. 1.
- 20 Papler, Drago. *40 let Elektra Gorenjska: 1963–2003: na stoletnih elektrifikacijskih temeljih predhodnikov in ustvarjalnosti sodobnikov*. Kranj: Elektro Gorenjska, 2003, str. 73.
- 21 Podatki dr. Draga Paplerja.
- 22 »Odkrijte spominske plošče † dekanu Antonu Koblarju.« *Kmetijski list*, 28. november 1928, str. 4.
- 23 Za več podatkov gl. Smiljanić, Ivan. »Praznik delavske pomladi: spominska obeležja veliki tekstilni stavki v Kranju.« *Retrospektive: znanstvena revija za zgodovinske in sorodna področja*, 1/2 (2018), str. 76–106.
- 24 K. M. »Bitka v Rovtu pred 17. leti.« *Glas Gorenjske*, 6. marec 1959, str. 3.
- 25 »Kranj, 27. marca.« *Glas Gorenjske*, 30. marec 1959, str. 1.
- 26 L. B. »Temeljni kamen za novo sosesko.« *Glas*, 31. julij 1979, str. 3.
- 27 »Vinko Hafner: "Nova stanovanja, to je najpomembnejše".« *Glas*, 3. avgust 1979, str. 11.
- 28 J. Košnjek. »Spominska plošča voditelju in revolucionarju.« *Glas*, 7. maj 1982, str. 2.
- 29 C. Zaplotnik. »Zakaj gorijo sveče v gozdni kotanji na robu Kranja?« *Gorenjski glas*, 23. februar 1990, str. 11.
- 30 C. Zaplotnik. »Dokazi potrjujejo pričevanja.« *Gorenjski glas*, 14. avgust 1990, str. 3.
- 31 »Spominska svečanost na 4. obletnico padlega aktivista OF.« *Glas*, 21. april 1949, str. 2.
- 32 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja*, str. 12.
- 33 Prav tam, str. 26.
- 34 »Slavnosti kolektivov zaključene.« *Glas Gorenjske*, 21. september 1956, str. [1].
- 35 SI-ZAL-KRA-75, Okrajni odbor ZZB NOV Kranj, t. e. 11, osnutek za ureditev grobišča 24 žrtev okupatorja na Kranjskem novem pokopališču.
- 36 D. Dolenc. »Ureditev partizanskih grobov.« *Glas*, 25. junij 1982, str. 2.
- 37 J. P. »Delavci Tiskanine – prevzeli ključne tovarne.« *Gorenjski glas*, 21. september 1950, str. 2.
- 38 »Proslava 10-letnice JLA v Kranju.« *Gorenjski glas*, 1. januar 1952, str. 4.
- 39 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja*, str. 12.
- 40 D. Dolenc. »Od gradbenika do vojnega dopisnika.« *Glas*, 2. julij 1982, str. 7.
- 41 Zorec, Črtomir. »Zanemarjeni spomeniki in obeležja NOB.« *Glas*, 2. julij 1969, str. 14.
- 42 SI-ZAL-KRA-159, Danila Gril, Stražišče, šk. 1, a. e. 7, spominska plošča padlim telovadcem.
- 43 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja*, str. 31.
- 44 »Ob 5-letnici delavskega samoupravljanja so odkrili spominsko ploščo.« *Glas Gorenjske*, 5. december 1955, str. 2.
- 45 »Ob 10. obletnici.« *Iskra: glasilo delovnega kolektiva tovarne elektrotehničnih in finomehaničnih izdelkov »Iskra« Kranj*, št. 2, februar 1960, brez pag.
- 46 Č. R. »Na Primskovem so odkrili spominsko ploščo padlim v NOB.« *Glas Gorenjske*, 29. julij 1957, str. 1.
- 47 *Pomniki narodnoosvobodilnega boja*, str. 28.
- 48 Pamić, Renata. »Vojni spomeniki in žrtve na Primskovem.« V: *Vasi v objemu žitnih polj: Primskovo, Klanec in Gorenje: sprehod skozi čas od pradavnine do današnjih dni*. Primskovo: Krajevna skupnost, 2010, str. 123.
- 49 Prav tam, str. 122.
- 50 »Počastitev padlih v Stražišču.« *Glas Gorenjske*, 30. oktober 1959, str. 4.

ARHEOLOŠKE PREZENTACIJE (IN SITU) V STAREM MESTNEM JEDRU KRANJA

Mestno jedro Kranja je doživelo predvsem v zadnjih 50 letih celovito prenavo. Ob tem so bile izvedene tudi arheološke raziskave, ki so potrdile že znana dognanja, velikokrat pa smo bili deležni novih odkritij. Če je le bilo mogoče, je bila arheološka dediščina ohranjena in prezentirana na mestu odkritja (*in situ*), tako kot nam to narekujejo področna zakonodaja in relevantne mednarodne konvencije. V mestnem jedru Kranja se je v preteklih desetletjih nabralo lepo število prezentacij. Ker so bile pripravljene v dolgem časovnem obdobju, njihova izvedba ne sledi enotnim principom. Zato je namen prispevka njihova predstavitev, zlasti današnjega stanja, ter oris pomenov in razvojnih možnosti v kontekstu kulturne dediščine, dostopne širši javnosti. Cilj prispevka je torej prikaz arheološke prezentirane dediščine v mestnem jedru Kranja, ki nas opozarja na razvoj poselitve mesta od prazgodovine preko utrjene rimske in poznoantične naselbine, prihoda Slovanov ter srednjeveškega trga vse do danes, kar je lahko trden temelj tudi za uspešen razvoj turistično-kulturne ponudbe.

KRSTILNICA IN KOSTNICA

Med hišo na Glavnem trgu 5, t. i. Petrkovo hišo, in župnijsko cerkvijo sv. Kancijana in tovarišev (Kancij, Kancijanila in Prot), so med letoma 1970 in 1972 potekala arheološka izkopavanja. Odkriti so bili ostanki poznoantične krstilnice, romanske kostnice in gotske pokopališke kapele.¹ Zaradi izjemnega pomena te najdbe za zgodovino Slovenije se je pristopilo k ohranitvi in prezentaciji odkrite arhitekture. Po zaključku arheoloških del je bilo zato sklicanih več strokovnih komisij oz. je bilo k razpravi o načinu prezentacije in ureditve spomenika povabljenih več strokovnjakov z različnih področij: arheologije, gradbeništva, arhitekture, umetnostne zgodovine.² Glavna usmeritev je bila, da se objekta, kostnica in krstilnica, ki sta iz različnih časovnih obdobij, obravnavata enakovredno. Izjemno pomemben je bil sklep, da se prostora in njegove namembnosti nad odkritimi ostalinami ne okrne in se zato preko njih postavi zaščitna betonska plošča.³ Na tem mestu je treba poudariti tedanje opozorilo, da mora projektant upoštevati ventilacijo in osvetlitev prostorov ter predvideti mesto, kjer bodo obiskovalci vstopali v notranjost

Gradbena dela za prezentacijo kostnice in krstilnice leta 1974, fotografija na kartonu (Avtor: P. Fister, arhiv ZVKDS, OE Kranj)

objektov.⁴ Na podlagi navedenih usmeritev je 14. junija 1974 arhitekt in konservator Peter Fister pripravil tehnično poročilo o zaščiti arheološkega spomenika, ki je predstavljalo prvo fazo ureditve. V nadaljevanju naj bi bila izvedena še muzeološka prezentacija, v katero bi bila vključena tudi predstavitev na tem mestu odkritih najdb.⁵ Javnosti je bil urejeni spomenik predstavljen 31. julija 1981 v okviru prireditve občinskega praznika, ob čemer je arheolog Andrej Valič povedal: »Ohranitev v obliki talnega spomenika in okvirna predstavitev najdb z vključitvijo v staro arhitekturno okolje mesta predstavlja enkratno vez s preteklostjo. Razstavna ponazoritev arheoloških najdb je odnos ter istočasno del spoznanja prehojene zgodovinske poti. Kranjski pomnik se vključuje v izobraževanje, v sklop preteklih družbenih dogajanj, sodobni popotniki pa se bodo seznanjali s snovanjem naših prednikov in z našo preteklo omiko.«⁶ Da je v resnici šlo za eno bolj zanimivih konservatorskih problemov tistega časa, namreč uskladitev prezentacije z urbanim okoljem, priča tudi zapis Ive Mikl Curk, da kljub širokemu komisijemskemu delu ni bilo najdene idealne rešitve. Kratek zapis je zaključila z mislijo, da bi bilo

potrebno o problematiki tega posega izčrpnije poročati, saj bi to zelo koristilo spomeniški službi.⁷

V času celovite ureditve starega mestnega jedra med letoma 2010 in 2013 je bila predvidena tudi gradnja paviljona, saj se je prvotna rešitev po tolikih desetletjih izkazala za problematično s stališča vzdrževanja oz. ohranjanja in upravljanja prezentiranih ostalin. Usklajevanja o izgledu in funkcionalnosti novega objekta z ZVKDS, OE Kranj, so se pričela že leta 2009. Poglavitne usmeritve so bile:⁸ dopustna je izgradnja manjšega objekta paviljonskega tipa iz lahkih konstrukcijskih elementov in v velikosti, ki bi omogočala stalno prisotnost muzejskega paznika ter namestitev informativnih tabel/panojev. Nazorno naj bi bil predstavljen tloris ostankov poznoantične krstilnice, v notranjosti pa bi morala biti izvedena nova osvetlitev. Ureditev arheološkega spomenika je zahtevala kar nekaj usklajevanj med projektantom, ZVKDS, OE Kranj kot soglasodajalcem in Gorenjskim muzejem kot upravljavcem. Glavna težava, s katero so se soočili, je bila zagotovitev primerne stabilne vlage in posledično preprečitev kondenzacije.⁹ Februarja 2012 je ZVKDS, OE Kranj, na predlagano rešitev izdal kulturnovarstveno soglasje.¹⁰ V času izvedbe paviljona in zgornje plošče s pohodnimi steklenimi površinami pa je prišlo do nekaterih odstopanj od potrjenega projekta. Kot problematična se je izkazala umestitev pohodnih steklenih plošč, in sicer s stališča zdrsa v času visoke vlage oz. padavin in rosenja stekla z notranje strani v primeru, da naravno zračenje, kot je bilo predvideno in izvedeno, ne bi zadoščalo. S strani konservatorja ZVKDS, OE Kranj, Milana Sagadina, so bili leta 2014 podani predlogi za namestitev električnega prezračevanja namesto brušenja pohodnih plošč, kar bi posledično onemogočilo vidljivost prezentiranih ostalin ali pa namestitev protizdrskih trakov ipd.¹¹

Obiskovalec si lahko ogleda prezentacijo v času uradnih ur Gorenjskega muzeja, ki upravlja spomenik. Ker se paviljon odpira le občasno v času obiskov, je v notranjosti velik del časa vlaga relativno visoka, poleti pa so prisotne še visoke temperature, kar ustvari učinek tople grede. To pa so izvrstni pogoji za rast škodljivih živih organizmov. V jesenskem in pomladanskem času, ko je veliko dežja, se na steklenih površinah nabira tudi kondenz, kar posledično popolnoma onemogoči ogled skozi steklo.

Nujna bi bila vzpostavitev naravnega zračenja, redno vzdrževanje arhitekturnih ostankov in odstranjevanje rastja, namestitev vlagometra in termometra v notranjosti ter izvedba rednega monitoringa. S tem bi bila ustvarjena podlaga za celostno in kvalitetno ohranitev in vzdrževanje predstavljenega spomenika, kar bi obenem omogočilo hiter odziv v primeru poslabšanja materialne substance.

Poročilo o rezultatih arheoloških raziskav južno od cerkve sv. Kancijana dr. Vinka Šribarja iz Narodnega muzeja, poslano na Zavod za spomeniško varstvo leta 1966 (I-93/1-66, arhiv ZVKDS, OE Kranj).

Kot zanimivost naj omenimo, da so se na prostoru okoli cerkve arheološka izkopavanja odvijala od leta 1953 dalje. Do danes je bilo izkopanih čez 2500 grobov, ki jih datiramo od pozne antike in vse do 18. stoletja.¹² Leta 1953 sta raziskave na južni strani cerkve vodila Jože Kastelic in Vinko Šribar iz Narodnega muzeja. Tedaj je bilo izkopanih 306 zgodnjerednjeveških grobov, vzporedno s cerkvijo je tekel zid (pokopališki?) in ob jugovzhodnem delu cerkve, natančneje ob stopnišču v zakristijo, je bila izkopana struktura iz ožgane ilovice. Šribar je na prošnjo Olge Zupan, tedanje ravnateljice Zavoda za spomeniško varstvo v Kranju, že tedaj daljnosežno predlagal celostno »spomeniško« obravnavo ureditve celotnega prostora okoli cerkve.¹³

Za območje med cerkvijo in Prešernovim gledališčem je podal tri predloge, ki naj bi z njegovimi besedami oplemenitile ureditev prostora. Ponovno naj bi odkopali zid, ga konservirali in ohranili na licu mesta, hodno površino, na kateri je bilo grobišče, bi prekrili z oblicami in lomljenjem ter jo izključili iz prometa, na mestu, kjer je bila odkrita struktura iz žgane ilovice,¹⁴ pa bi postavili kot eksponat rekonstrukcijo najdbe.

Kar nekaj desetletij je bilo potrebnih, da se je promet večinoma umaknil z občutljivega prostora okoli cerkve, medtem ko ostali predlogi niso bili nikoli uresničeni. S tem pa so arheološka odkritja ostala dostopna le strokovnjakom in zgolj izjemoma prebivalcem Kranja in ostalim obiskovalcem mesta.

MESTNA HIŠA

Leta 1966 so zaradi obnove Mestne hiše v njeni notranjosti potekale arheološke raziskave, ki jih je vodil Andrej Valič. Poleg šestih zgodnjersrednjeveških skeletnih grobov, ki so bili vkopani v zemljeno plast, je bilo sočasno odkrito še kurišče in odpadna jama¹⁵ z odlomki keramike iz različnih časovnih obdobj. Odločeno je bilo, da se skeletne ostanke ohrani in predstavi *in situ*.¹⁶

Razloge za predstavitev odkritega na mestu je podal že Andrej Valič: »*Ob odkritju manjše nekropole v veži smo zaradi občutka pristnosti najdbe želeli ohraniti grobove, ognjišče in zid in situ na način, ki ne bo motil razstave, ne glede na časovno razdaljo med renesančnim stropom, zbirko sodobnih Dolinarjevih plastik ob steni in staroslovanskimi grobovi pod tlakom*«. ¹⁷

Sestavni del terenskega dnevnika Andreja Valiča je bil tudi dodatek z naslovom *Konservacija*, v katerem so opisani osebni vtisi o uspešnosti in povednosti izvedene prezentacije. Po zaključku raziskav so namreč nad grobove (nekateri so bili zaradi slabe ohranjenosti odstranjeni) postavili betonsko ploščo s steklenimi odprtini, ki omogoča pogled na prezentacijo. Vendar je že nekaj mesecev po ureditvi Valič v dnevnik zapisal: »*Konec septembra (okoli 20. IX) je bilo v jutranjih urah hladno okoli 2 °C in so se na spodnjih površinah stekla močno rosila. Torej so vlaga in toplota pod ploščo večji kot pa nad njo. Notranji pogoji niso enaki zunanjim. Po osebni vtisu niso najbolje rešeni pogoji za predmete. Ventilacija je nezadostna. Dostop do grobov slabo rešen in potrebna bo kontrola z merili toplote in vlage ter to regulirati z ventilacijo in ustvariti najboljše pogoje za obstoj eksponatov in situ. Začetek nov. 1. XI. 1966 pade temperatura okoli 0° C. Pod stekli na notranji strani se močno rosi. Z dvigom pokrova pri vhodni odprtini se steklo ne rosi. V notranjosti so kosti začele plesniti! Opozoril na slabe pogoje in posledice, (vendar brez posluha). 16. XI. Nad vhodno odprtino napravljena kovinska mreža. Ob deseti uri bila močno orosena stekla. Temperatura okoli 0 °C.*«¹⁸

Očitno so bili na prezentaciji izvedeni določeni popravki, saj je bil leta 1967 objavljen prispevek v strokovni reviji *Varstvo spomenikov*, v katerem je Valič zapisal, da gre za zanimivo konservatorsko vprašanje in obenem nov način vključevanja odkritega v muzejsko okolje. Kot je ugotovil, po enoletnem opazovanju ni videti sprememb, vendar bo izvajan stalen monitoring. Po potrebi bodo sledili tudi ukrepi za ohranitev in prezentacijo te edinstvene najdbe.¹⁹

In situ prezentacijo skrajnega severnega dela zgodnjersrednjeveškega grobišča lahko danes ocenimo kot kvalitetno, saj ni vidnega propadanja materiala zaradi nihanja vlage, niti ni vidnega

rosenja steklenih površin. Glede na to, da je prezentacija sestavni del muzejskega objekta, pa pogrešamo jasno predstavitev predstavitev, kaj vidimo v veži, in opozorila na sočasno grobišče okoli cerkve sv. Kancijana.

MESTNO OBZIDJE S STOLPI

Arheološke raziskave v mestnem jedru Kranja so v preteklih desetletjih pokazale, da srednjeveško mestno obzidje v veliki meri sledi poteku tako zgodnjerskega kot tudi poznoantičnega obzidja.²⁰ Posamezni deli so danes vidni na več točkah znotraj mestnega jedra, enega najbolj mogočnih pa si je mogoče ogledati za stanovanjsko-poslovnim objektom Jelen. Obzidje je del utrditve severne strani Kranja, ki je naravno najslabše zavarovana. Jasen vpogled v njegov potek so dale arheološke raziskave na Maistrovem trgu, ki jih je vodil Milan Sagadin med letoma 1998 in 2002, saj so dopolnile ugotovitve o načinu gradnje iz leta 1983, ko se je ob ureditvi stavbe na Reginčevi ulici 8 razkril del obzidja. Pred njim je bil do devet metrov širok in do štiri metre globok obrambni jarek, vkopan v konglomeratno podlago, ki se v tem delu dviguje od zahoda proti vzhodu. Na območju Jahačevega prehoda je sled naravnega jarka, ostanek struge reke Kokre, ki se je v geoloških obdobjih tu stekala v Savo in je bila uporabljena kot obrambni jarek. Kjer se naravna podlaga proti zahodu dviguje, je bilo potrebno jarek poglobiti, stene pa obzidati.²¹ Na podlagi rezultatov raziskav se je izoblikovala domneva, da je severno mestno obzidje v svoj osrednji del vključilo še prazgodovinski obrambni nasip. Pomemben prispevek raziskav na Maistrovem trgu pa je predvsem odkritje vhodnega mestnega stolpa (pod stavbo Maistrov trg 5), v katerem so bila severna mestna vrata. Stolpa ni bilo mogoče v celoti raziskati, saj sega pod sedanje stavbe.²²

Že pred začetkom raziskav je bilo predvideno, da se rezultate raziskav predstavi v tlaku.²³ Danes pozoren gledalec na trgu jasno vidi potek severnega dela mestnega obzidja z obrambnim jarkom, ki sta predstavljena z nepravilno oblikovanimi kamni porfida.

V nadaljevanju si lahko obzidje ogledamo za poslovno-stanovanjskim objektom Jelen, ki stoji na mestu nekdanjega hotela Jelen in stavbe Merkurja. Zaradi izkazanega potenciala so bila že pred začetkom gradnje predvidena arheološka izkopavanja, ki so potekala leta 2011 pod vodstvom Rafka Urankarja iz podjetja PJP.²⁴ Že v fazi projektiranja novogradnje je bilo predvideno, da se ob novem objektu predstavi ohranjeno mestno obzidje,²⁵ ki je na tem mestu visoko okoli 5 in široko do 10 metrov. Zgrajeno je bilo iz deloma grobo obdelanih konglomeratnih blokov. V času gradnje novega objekta Jelen je bilo urejeno tudi obzidje, in sicer je bil del utrjen oz. restavriran, zaradi

nepredvidenih okoliščin pa je bil segment odstranjen in nato na novo pozidan na način, da zidava kar najbolj posnema originalen način gradnje. Ob tem so bili rekonstruirani tudi trije oporniki, ki so na najšibkejših delih obzidja predstavljali dodatno utrditev in so bili odkriti šele v času arheoloških raziskav.²⁶ Narejena je bila še kovinska konstrukcija za stopnišče, od koder se lahko dostopa do vrtov nad obzidjem.²⁷ Ureditev je bila zaključena leta 2012 in je ena najbolj prepričljivih predstavitev obzidja v Kranju. Da pa bi bila bolj razumljiva, bi bilo potrebno ob vsaj en del vidnega severnega obzidja postaviti informativne table ali dopolniti prikaz na kakšen drug način.

Med arheološkimi raziskavami, ki so potekale na prostoru obrambnega jarka, je bil kot popolno presenečenje, ki je odmevalo tudi v tedanjem dnevnem časopisju, odkrit ostanek kamnoloma konglomeratnih mlinskih kamnov. Predstavitelj bi predstavljala znamenitost, kakršno bi zaman iskali tudi izven naših meja. Ne glede na pozive strokovne in laične javnosti ga žal ni bilo mogoče ohraniti ali kako drugače prezentirati.²⁸

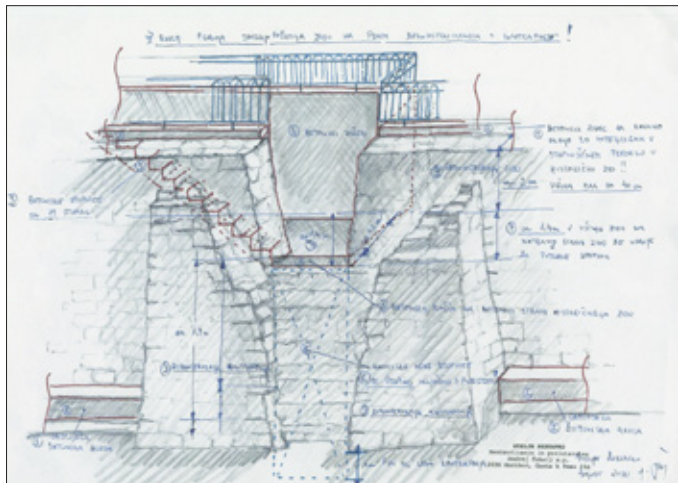
Del zgodnjerskega in poznoantičnega obzidja s srednjeveškim delom je viden tudi na južni strani gradu Khislstein. Raziskave so potekale leta 1989²⁹ in 1990 pod vodstvom Milana Sagadina. Še istega leta je bilo obzidje obnovljeno in prezentirano.³⁰ V času projektiranja celovite obnove kompleksa gradu Khislstein je bila zaradi izjemnega pomena za mesto Kranj predvidena tudi ohranitev načina prezentacije obzidja na južnem dvorišču, ki je bila

sicer v tistem času že povsem zanemarjena.³¹ V času gradbenih del pa je bila predvidena sprememba prezentacije obzidja. Konservator Milan Sagadin iz Območne enote Kranj je na podlagi prejetih projektnih predlogov opozarjal na ustrezno izbiro rastlin in redno vzdrževanje, saj bi bili s tem ostanki zidov s kontinuiteto dveh tisočletij vidni tudi današnjemu obiskovalcu.³² Izkazalo se je, da so bila opozorila v času izvedbe gradbenih del utemeljena, saj zaradi neustreznega vzdrževanja obzidje obiskovalcem tudi danes ni vidno.

Obzidje je bilo sanirano tudi na dvorišču stavbe na Tomšičevi ulici 38, t. i. Knedlovem vrtu. Zaradi njegove sanacije so leta 2005 pod vodstvom Milana Sagadina potekala arheološka izkopavanja, ob katerih sta bila odkrita poznoantična lamelna oklepa na maltnem tlaku prostora, ki bi morda lahko predstavljal ostanek utrdbe. Tudi tu je vzporedno s poznoantičnim potekalo zgodnjersko obzidje. Po zaključku arheoloških raziskav je bilo predvideno, da se izjemno odkritje vključi v t. i. obzidno pot, ki naj bi povezovala obzidje od Layerjeve hiše in vse do južnega dvorišča gradu Khislstein.³³ Ne glede na pomembno odkritje premične in nepremične arheološke dediščine z jasno berljivo arhitekturo od zgodnje antike dalje, ki bi lahko ključno prispevala k obogatitvi turistične ponudbe mesta, pa je ta ideja ostala neuresničena. Arhitekturne ostaline, danes zasute, so (p)ostale sestavni del privatnega vrta lastnikov objekta.

Mestno obzidje se zaključuje na skrajnem južnem delu kranjskega pomola, na Pungertu, kar je bilo potrjeno z arheološkim sondiranjem, ki je bilo pod vodstvom Milana Sagadina izvedeno leta 1990. Poleg srednjeveškega in poznoantičnega obzidja je bil razkrit še ostanek okroglega stolpa, ki se je nekoč v preteklosti ob podoru konglomeratne stene zrušil v kanjon Kokre.³⁴ Takrat je bila urejena tudi prezentacija, ki pa je bila poldrugo desetletje kasneje že uničena zaradi vandalizma in slabega vzdrževanja.³⁵ Za izvedbo projekta ureditve območja Pungert, je ZVKDS, OE Kranj, izdelal konservatorski program, ki je jasno določil usmeritve za ureditev skrajnega roba konglomeratnega pomola. Ob tem je bilo poudarjeno, da se ne sme posegati v obstoječe arheološke ostaline.³⁶

Najjužnejši mestni stolp je danes predstavljen skupaj s srednjeveškim obzidjem, ki sloni na poznoantičnem. Tik ob mestnem obzidju vodi do okrogle ploščadi, ki ponazarja površino okroglega stolpa (premer okoli 5,2 m) steklena pohodna ploščad, ki pa žal prekriva ravno poznoantično obzidje. Predstavitelj izginulega stolpa je dokaj uspešna in nudi posebno, nekoliko adrenalinsko doživetje. Vendar je tudi tu čas pokazal na določene pomanjkljivosti, ki bi bile lahko rešljive že z rednim vzdrževanjem.

Skica prehoda srednjeveškega obzidja za dvorcem Jelen (Avtor: A. Šebalj, arhiv Atelje Restavro, Restavriranje in pozlatarstvo, Andrej Šebalj, s. p.)

Osrednja in največja utrdba kranjskega mestnega obzidja je stolp Škrlovec, ki je bil v uporabi tudi kot mestna orožarna. V florisu nepravilna peterokotna utrdba je bila arheološko raziskana leta 1994. Milan Sagadin, ki je vodil raziskave,³⁷ je še istega leta pripravil program sanacije in revitalizacije. Na podlagi poglobljene študije se je kot najustreznejša izkazala galerijska namembnost, ob tem pa je bila predvidena tudi vzpostavitev okolice Škrlovca kot kulturnega kareja Kranja. Da bi bila možna povezava vse do vrta gradu Khislstein in omogočen lažji dostop gibalno oviranih do objekta, je bil predviden odkup stavb Škrlovec I in 3.³⁸ Do leta 2000 je bila utrdba rekonstruirana do nivoja ulice, zaradi različnih okoliščin pa so bila dela zaključena šele dobro desetletje pozneje, s postavitvijo strehe, nadzidavo cin in izgradnjo notranjega obrambnega hodnika.³⁹ Po obnovi leta 2011 je stolp Škrlovec uspešno zaživel kot eno od kulturnih prizorišč Kranja. Vendar pa ob njegovem obisku lahko razumemo stališče ZVKDS iz leta 1994, da bi bil za uspešno revitalizacijo obrambnega stolpa potreben razmislek o posegih v okoliške stavbe.

V okviru projekta Trije stolpi Mestne občine Kranj je bil poleg že omenjenih stolpov Pungert in Škrlovec urejen tudi stolp na Vovkovem vrtu, in sicer kot del ureditve vrta gradu Khislstein. Na podlagi konservatorskega programa ZVKDS, OE Kranj, je bila predvidena sanacija obstoječih zidov stolpa, morebitna nadzidava ali celo prekritje pa bi moralo slediti historično utemeljenemu videzu.⁴⁰ V želji, da poleg razgledne ploščadi prostor stolpa postane tudi prizorišče različnih kulturnih prireditev, je bila s strani investitorja predvidena sodobna vrtljiva konstrukcija, ki bi ponazarjala njegovo nekdanjo obliko.⁴¹ V soglasju z Območno enoto Kranj je bila zaradi ohranjanja transparentnosti izbrana perforirana pločevina, ki pa s postavitvijo ni smela posegati v obstoječe zidove.⁴² Območje stolpa na grajskem vrtu je danes uspešno vpeto v kulturno dogajanje Kranja, predvsem kot letno gledališče.

SEVERNO DVORIŠČE GRADU KHISLSTEIN

Danes je poznoantična steklarska delavnica skrita pod stekleno hodno površino na severni strani gradu Khislstein in je sestavni del ureditve gradu ter letnega gledališča po projektih biroja ATELIER arhitekti, Jurija Kobeta. Običajnemu obiskovalcu je prikrita ne le zaradi njene lege, ampak tudi zato, ker prezentacija ni bila uspešno zaključena.

Delavnica je bila odkrita ob arheoloških raziskavah pod vodstvom Milana Sagadina, ki so bila vezana na sanacijska dela gradu Khislstein leta 1998. Ležala je tik ob obzidju. Dve obzidani okrogli jami predstavljata ostanka spodnjih delov kurišč, ki sta bili prekriti

s kupolama. Ena od jam je ostanek apnenice (apno je namreč nujen dodatek pri proizvodnji stekla). Stena vzhodnega kurišča pa je bila prekrita s staljenim steklom. Med obema kuriščema je bil iz rečnih oblic izdelan kolobar, ki je bil zapolnjen z ilovico in prekrit z maltnim estrihom. Po vsej verjetnosti je ploščad služila kot delovna površina ali podlaga zanjo. V bližini je bila odkrita še kotanja zaobljeno pravokotne oblike, ki je bila v času raziskav zapolnjena z žganim apnom in ostanki nerazpadlih lupin ostrig in polžev iz Jadranskega morja.⁴³

Po zaključku raziskav je posebna strokovna komisija, v kateri so bili poleg predstavnikov Zavoda in Gorenjskega muzeja še predstavniki sorodnih slovenskih ustanov, potrdila odločitev, da se steklarska delavnica, ki leži tik ob Gorenjskem muzeju, ohrani in ustrezno predstavi javnosti.⁴⁴ Odločeno je bilo, da mora biti zaščitna stavba zaradi bližine gradu oblikovana nevpadljivo, s steklenimi stenami, da bo omogočala pogled na ostaline in deloma poglobljena. Ker delavnica leži več kot meter pod sedanjo hodno površino, bi bilo to enostavno izvesti. Objekt naj bi imel še ravno, stekleno pohodno streho, ki bi omogočala tudi pogled na delavnico. Že tedaj je bil izpostavljen problem vzpostavitve stabilne mikroklima.⁴⁵

Zaradi predvidene celostne obnove gradu z okolico je ZVKDS, OE Kranj, leta 2008 izdal kompleksne pogoje in usmeritve.⁴⁶ Zaradi umestitve letnega gledališča so bile na celotnem dvorišču zahtevana arheološka izkopavanja. Podana je bila tudi zahteva, da se prezentaciji steklarske delavnice pridružijo še morebitna nova odkritja izjemnih arhitekturnih ostankov.

Arheološka izkopavanja na celotnem dvorišču so potekala v letih 2008 in 2009 pod vodstvom Milana Sagadina. Ob raziskavah je bil v bližini delavnice odkrit še ostanek rimskodobnega objekta s hipokavstom.⁴⁷ V sklopu celovite ureditve je bilo poleg steklarske delavnice in dela objekta s hipokavstom urejeno še mestno obzidje, ki je bilo nadzidano, rekonstruirane so bile tudi cine. Prvotno predviden lesen konzolni hodnik, ki naj bi bil zaščiten z enokapno strešico,⁴⁸ je danes kovinski in povezuje grad z Lovskim dvorcem. Kompleksna prezentacija arhitekture iz različnih časovnih obdobij leži pod današnjo hodno površino. Delno skriti pod betonsko tribuno letnega gledališča so ostanki dela objekta s hipokavstom, za boljše razumevanje so bili rekonstruirani še peščeni stebrički. Zaradi zaščite ostankov struktur steklarske delavnice pa je bil projektiran steklen objekt, katerega steklena streha je del pohodne površine. Dela so bil zaključena leta 2011.

Po zaključenih delih so bile kmalu ugotovljene mnoge pomanjkljivosti ureditve prezentacije. Izveden je bil ogled s strokovnjaki Restavratorskega centra ZVKDS.⁴⁹ Izstopale so

ugotovitve, da najdišče ni primerno vzdrževano, problem je bila tudi nedelujoča klima, ki bi sicer lahko pripomogla k vzpostavitvi ustreznih mikroklimatskih razmer. Predlagane so bile rešitve, ki bi prispevale k uspešni zaščiti in zavarovanju pomembnih arheoloških ostankov. Leta 2013 je na temo problematike ureditve oz. ohranitve steklarske delavnice potekal nov sestanek, na katerem so sklenili, da se zaradi pomanjkanja sredstev za zagotovitev ustreznih klimatskih pogojev steklarska delavnica znotraj zaščitnega objekta prekrije z geotekstilom in zasuje.⁵⁰

Po toliko letih problem ustreznice mikroklimatike še vedno ni uspešno rešen. Ne glede na bližino muzeja in letnega gledališča, kjer se giblje večina obiskovalcev, je prezentacija sicer ne toliko fizično kot vsebinsko popoln tujek in posledično slabo vzdrževana. Za dolgoročno uspešno vključitev bi bilo potrebno urediti prezentacijo steklarske delavnice v skladu s smernicami strokovnjakov, konservatorjev in restavratorjev ter v dogovoru z arhitektom obstoječe ureditve. Neizogiben del ureditve bi morala biti še postavitev informativnih tabel, ki bi obiskovalcem omogočile razumeti zgodovino prostora, ali pa razlago arhitekturnih ostalin vključiti v program Gorenjskega muzeja.

TRUBARJEV TRG

V sklopu celostne ureditve javnih površin ter infrastrukturne ureditve v starem mestnem jedru so v letu 2010 in 2011 potekale arheološke raziskave tudi na Trubarjevem trgu. Izdani kulturnovarstveni pogoji so vključevali določilo, da lahko ZVKDS, OE Kranj, v primeru izjemnih odkritij zahteva njihovo prezentacijo, kar pomeni tudi spremembo projekta ureditve.⁵¹ Izkazalo se je, da so na Pungartu

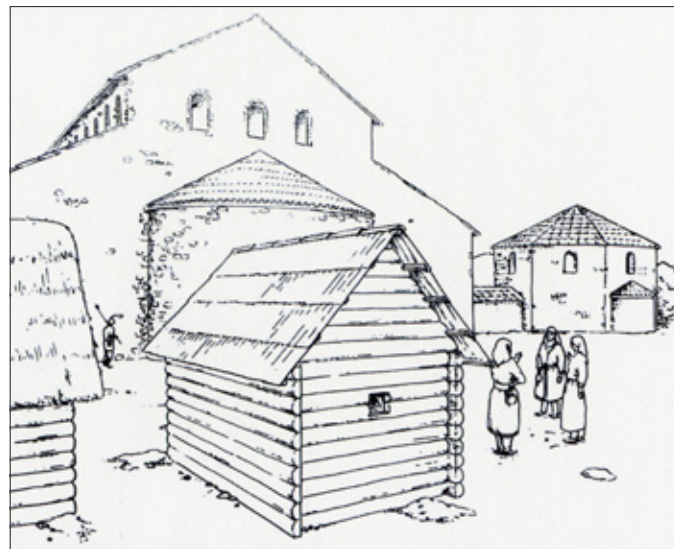
Pogled na prezentacijo prazgodovinskega objekta v tlaku na Trubarjevem trgu (Foto: J. Lux, arhiv ZVKDS, OE Kranj)

ohranjene sledi najstarejše prazgodovinske poselitve Kranja. Ostanke bivalnih objektov in pripadajočih struktur je mogoče okvirno datirati v več obdobjih: najstarejši so iz mlajšega neolitika, sledila je poselitev v starejši železni ter nato v mlajši železni dobi⁵² in še v pozni antiki.⁵³ S kovinskim trakom, umeščenim v tlak Trubarjevega trga, so na mestu odkritja ponazorjeni tlorisi štirih prazgodovinskih objektov.

Žal so prezentirani arheološki objekti na tistem delu odprtega prostora, ki je namenjeno parkiranju avtomobilov bližnjih stanovalcev. Dokaj neposrečena je bila tudi umestitev urbane opreme, klopi, ki je postavljena ravno prek enega od predstavljenih objektov. Arheološka prezentacija bi najlažje dosegla svoj namen s postavitvijo informativnih tabel, s katerimi bi ozaveščali obiskovalce in stanovalce o preteklosti mesta ter nudili ponazorila, kaj nakazani tlorisi predstavljajo.

TAVČARJEVA IN CANKARJEVA ULICA

Ob obnovi infrastrukture in ureditvi južnega dela Tomšičeve in Tavčarjeve ulice med letoma 2008 in 2010 so bile zahtevane arheološke raziskave⁵⁴, ki jih je vodil Draško Josipovič za podjetje Magelan Skupina,⁵⁵ Poleg prazgodovinskih naselbinskih plasti so bili odkriti tudi deli bivalnih stavb iz 6. stoletja, ki se jih na podlagi drobnih najdb pripisuje Langobardom.

Rekonstrukcija poznoantičnega bivalnega objekta, odkritega na južnem delu Tomšičeve ulice (Idejna predloga: D. Josipovič in T. Knific; risba: M. Zorovič, arhiv: Magelan Skupina, d. o. o.)

Pogled na prezentacijo tlorisa poznoantičnega bivalnega objekta v tlaku pred vhodom na dvorišče stavbe Tomšičeva ulica 43 (Foto: J. Lux, arhiv ZVKDS, OE Kranj)

Ostanki stavb so bili raziskani pred hišami na Cankarjevi ulici 10 in 17 ter na Tavčarjevi ulici 24 in 41, pa tudi pred vhodom na dvorišče stavbe Tavčarjeva ulica 43. Zadnji objekt je bil odkrit ob Roženski cerkvi. Tovrstna odkritja so pri nas dokaj redka. Glede na pomembnost Kranja v pozni antiki in njihovo povezavo z Langobardi, ki so pustili mestu močan pečat, je konservator ZVKDS Milan Sagadin predlagal, da se vsaj nekaj objektov oz. njihovih tlorisov predstavi javnosti.⁵⁶

Na pobudo ZVKDS, OE Kranj, je Mestna občina Kranj predlagano rešitev tudi sprejela.⁵⁷ V tlaku so bili označeni tlorisi objektov ob stavbi Cankarjeva 17 in Tavčarjeva 41 ter pred vhodom na dvorišče stavbe Tavčarjeva ulica 43. Označitev se je v skladu s predlogom izvedla iz plošč iz porfida (enako kot na Maistrovem trgu) nepravilnih oblik. ZVKDS, OE Kranj, je predlagal tudi, da se na fasade ob predstavljene tlorise postavijo informativne table, ki naj bi bile usklajene s tablami, kot jih je v tistem času uvajal projekt ureditve starega mestnega jedra. Poznoantični objekti so danes sicer vidni v tlaku, žal pa ni prišlo do postavitve tabel, brez katerih je prezentacija nepopolna in mimoidočemu nerazumljiva.

ZAKLJUČEK

Pogled na arheološke prezentacije je pomemben z različnih vidikov, med drugim tudi z vidika kulturnega turizma. Skrb za našo skupno dediščino in preteklost je izjemno pomembna predvsem s stališča priložnosti dodatne in bolj ekskluzivne ponudbe. Potrebno je skupno delovanje strokovnjakov in turističnih delavcev za različne vidike kulturne dediščine, saj bi morali združiti moči v iskanju skupnega cilja, ki je na prvem mestu skrb za ohranitev kulturne

dediščine v sedanosti, da jo bomo lahko uživali v prihodnosti. Da je arheološko dediščino vredno in koristno vključiti v turistično ponudbo, se zaveda tako arheološka kot konservatorska stroka. Že leta 1984 je arheologinja in konservatorica Iva Mikl Curk zapisala, da: »... sestavina turistične ponudbe more in mora postati vsa najpomembnejša arheološka dediščina in vsi tisti spomeniki, ki zanje predvidevamo vsaj delno prezentacijo nepremičnih ostalin na prvotnem mestu. Akcije niso nikoli dokončne. To ponudbo pa nadalje požlahtnimo z vrsto specialnih programov, npr. Slovenski arheološki muzeji, pot po poznoantičnih utrjenih postojankah, po kraških zaporah, po deželi kolišč itd.«⁵⁸

V preteklih številkah Kranjskih zbornikov so bile redno objavljene vse pomembnejše ugotovitve in dognanja arheološke stroke, vezane na izvedene arheološke raziskave. Po zaključku celostne ureditve javnih površin mestnega jedra Kranja leta 2013 pa je nujno, da se ponovno ozremo predvsem na tiste rezultate arheoloških raziskav, ki so se ohranile in zaščitile na mestu odkritja ter si jih lahko danes ogledamo v njihovem naravnem okolju. Izpostaviti je potrebno tudi izjemnost starega mestnega jedra Kranja, ki je z nekaterimi manjšimi prekinitvami stalno poseljen že 6000 let in kjer si je mogoče še danes kadar koli in brez kakršnih koli omejitev ogledati sledi poselitve iz različnih časovnih obdobij.

Prezentacije arheoloških ostalin so bile izvedene v več kot šestih desetletjih, kar pomeni, da so bili uporabljeni različni pristopi tako zaradi spremenjenega urbanega okolja kot tudi obstoječih tehničnih rešitev in nenazadnje spremenjenih družbenih okoliščin. Konservatorska stroka prvenstveno teži k ohranitvi dediščine za prihodnje rodove. Po svetu pa se vse bolj opaža, da je izjemna dediščina, ki je tudi kvalitetno predstavljena, zanimiva za obiskovalce – tako domače kot tiste, ki prihajajo iz drugačnih kulturnih okolij.⁵⁹ Turizem s tem postaja eden od pomembnih stebrov državnih prihodkov, kulturna dediščina pa infastruktura turizma in s tem pomemben ekonomski dejavnik.

Da bi bil ogled zanimiv in informativen, hkrati pa ne bi bil v škodo varovanih vrednot dediščine, bi bilo nujno sprejeti nekaj ukrepov. Pri prezentaciji ostalin znotraj zaščitnih objektov po večini ni ustrezno poskrbljeno za mikroklimatske razmere ter navkljub zavedanju in opozorilom stroke že v času projektiranja stanje ni bilo primerno urejeno ali izboljšano. Stalnica je tudi pomanjkljivo označevanje prezentiranih ostalin, manjkajo usmerjevalne table do posameznih spomenikov in ponekod tudi razlagalne table ali panoji ob njih. V poštev bi seveda prišli tudi kakšni drugi, sodobnejši pristopi, ki ne posegajo tako močno v okolje.

Predvsem je potrebno pristopiti k celostni ureditvi mestnega jedra, da bi na ustrezen način opozorili obiskovalce na izjemne arheološke spomenike, ki skupaj z umetnostno-zgodovinskimi in arhitekturnimi tvorijo izvrstno podlago za kulturni turizem. Kranj kot eno redkih mest, ki se lahko ponaša s tako dolgo zgodovino, bi moral prepoznati prednosti, ki jih nudi kulturna dediščina. Lahko le upamo, da bodo vse našete lastnosti prepoznane tudi s strani javnosti ter odločevalcev in s tem postale tvorni nosilec razvoja mesta ter turistične ponudbe in ne le njihova ovira.

ZAHVALE

Zahvaljujem se dr. M. Sagadinu, dolgoletnemu raziskovalcu in izjemnemu poznavalcu arheologije Kranja, ki je skrbno pregledal besedilo in s pripombami bistveno prispeval k njegovi jasnosti.

Zahvalo moram izraziti še mag. Drašku Josipoviču, Marku Sariču iz podjetja Magelan Skupina in Andreju Šebalju iz podjetja Restavro, ki so dovolili uporabo njihovega slikovnega gradiva.

OPOMBE

- 1 Valič, 1991a, 24–30; Valič, 1991b; 59–64, Mikl Curk 1977, 8–10. Izkopavanja so potekala tudi v notranjosti cerkve, več o rezultatih raziskav glej: Sagadin 1991, 31–44; Sagadin 2017, 36–57.
- 2 ZVKDS, OE Kranj, hrani v svojem arhivu vsaj tri zapisnike sestankov strokovnih komisije. Pod zap. št. I-69/2-1973 je zapisnik sestanka z dne 12. 4. 1973, ki so se ga udeležili dr. Cene Avguštin, dr. Iva Curk, dr. Peter Fister, Nataša Šumi, dr. Nace Šumi, Franc Kokalj, Boris Sajovic, Andrej Valič in Olga Zupan. Usmeritve razgovorov z dr. P. Petrujem, dr. J. Kastelicem, M. Slabetom, dr. S. Vrišerjem, L. Plesničar in L. Bolta je zapisal Marijan Kolarič, ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije dne 3. 5. 1973 in jih ZVKDS, OE Kranj, hrani pod zap. št. I-69/3-1973. Zadnje seje arheološkega kolegija v Kranju dne 11. 9. 1973 so se udeležili dr. I. Curk, dr. P. Petru, F. Kokalj, M. Slabe, O. Zupan, L. Plesničar in A. Valič. Zapisnik hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj pod zap. št. I-69/6-1973.
- 3 Mikl Curk 1977, 8–10.
- 4 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Zapisnik št. I-69/6-1973.
- 5 Arhiv ZVKDS, OE Kranj pod zap. št. I-52/3-1974.
- 6 Volčjak 1981, 4.
- 7 Mikl Curk 1974, 217.
- 8 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Kulturnovarstveni pogoji št. IV-67/2-09.
- 9 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Zapisnik sestanka ZVKDS z novembra 2009 št. IV-67/3-09.
- 10 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Soglasje št. IV-40/5-2011.
- 11 Dokument pod zap. št. 35101-0152/2013-11 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 12 Pleterski, Štular 2012, 8–12.
- 13 Kratko poročilo o rezultatih arheoloških raziskav je bilo s podpisom avtorja, dr. Vinka Šribarja in ravnatelja Narodnega muzeja, dr. Jožeta Kastelica poslano na tedanji Zavod za spomeniško varstvo v Kranju junija 1966. Hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, št. I-93/1-66.
- 14 Vinko Šribar je v poročilo zapisal, da gre za ostanek kalupa za vlivanje zvona (glej op. 13). Na to naj bi že v času izkopavanja Vinka Šribarja opozoril znameniti arhitekt Jože Plečnik, ko je prišel v Kranj (ustna opomba dr. M. Sagadin).
- 15 T. i. odpadna jama je bila del polzemljanke (op. dr. M. Sagadin).
- 16 Valič 1967, 13–16.
- 17 Valič 1967, 16.
- 18 Valič 2013, 78.
- 19 Valič 1967, 13–16.
- 20 Sagadin 2005, 10–11.
- 21 Sagadin 2006a, 95–96.
- 22 Sagadin 2005, 14–16; Sagadin 2006a, 95–97.
- 23 Dokument pod zap. št. IV-38/3-2000 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 24 Neobjavljeno poročilo o rezultatih raziskav: Urankar, R. 2011, *Poročilo o arheoloških izkopavanjih na lokaciji Kranj – bivši hotel Jelen in trgovina Merkur (arheološko najdišče Kranj, št. predl. Z. vp. v RKD 400668)*, podjetje: PJP, d. o. o., hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 25 Spis pod zap. št. IV-62/08 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 26 Pogoji za rekonstrukcijo obzidja so bili s strani ZVKDS, OE Kranj, dopoljeni v skladu z rezultati novih ugotovitev, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, št. IV-27/-2011 in I-552/2-2012.
- 27 Pogoje za izvedbo prehoda in kovinskega stopnišča hrani ZVKDS, OE Kranj, pod št. I-552/4-2012. Po zaključenih delih je bilo s strani izvajalca pripravljeno poročilo – neobjavljeno: Šebalj, A. 2012, *Restavratorsko poročilo o opravljenih konservatorsko – restavratorsko in rekonstrukcijskih delih na severnem srednjeveškem obzidju v Kranju*, podjetje: Atelje Restavro, Restavriranje in pozlatarstvo, Andrej Šebalj, s. p., hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, št. I-552/6-2012.
- 28 Primer objave v Gorenjskem glasu: Kavčič 2011, 1, 4.
- 29 Sagadin 1990, 179.
- 30 Sagadin 1991, 221; Mikl Curk 1995, 54–55.
- 31 Kulturnovarstvene pogoje pod zap. št. IV-11/2008 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 32 Spis pod zap. št. 35101-0267/2013 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 33 Sagadin 2006a, 96–97, Sagadin 2007b, 72–74.
- 34 Sagadin 2005, 11.
- 35 Sagadin 2006a, 96–97.
- 36 Grobovšek J. s sodelavcema: Leben, N. in M. Sagadin 2009, *Kranj – Srednjeveško mestno obzidje (EŠD 5131). Konservatorski program – Neobjavljeno*, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, pod zap. št. IV-68/09.
- 37 Sagadin 2005, 12.
- 38 Sagadin, M. 1994, *Kranj – Škrlovec. Sanacija in revitalizacija obrambnega stolpa*. Neobjavljeno delo hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj pod zap. št. IV-12/1994.
- 39 Projekt rekonstrukcije obrambnega stolpa je sledil izhodiščem ZVKDS, OE Kranj, iz leta 1994 – program sanacije in revitalizacije stolpa (glej op. 39) in konservatorski program za mestno obzidje Kranja iz leta 2009 (glej op. 36).
- 40 Glej op. 36.
- 41 Idejni projekt ureditve stolpa na Vovkovem vrtu, projektant: Ljubljanski urbanistični zavod, d. d., Ljubljana, november 2009, hrani ZVKDS, OE Kranj, pod zap. št. IV-68/7-09.

- 42 Kulturnovarstvene pogoje in soglasje hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, v spisu št. IV-68/09.
- 43 Sagadin 2000, 13–18. Apno iz školjk je namreč izjemno čisto in zato najbolj primeren dodatek kremenčevemu pesku pri proizvodnji stekla.
- 44 Zapisnik sestanka komisije, v kateri so bili dr. Iva Mikl - Curk, dr. Verena Perko, Olga Zupan, dr. Cene Avguštin, Ivan Bogovčič, Matej Zupančič in Milan Sagadin, za prezentacijo poznoantične steklarske delavnice v Kranju, hrani ZVKDS, OE Kranj, pod zap. št. I-6/7-1999.
- 45 Sagadin 2000, 21. Neobjavljen program konservacije in prezentacije: Sagadin, M. 2000, Poznoantična steklarska delavnica v Kranju. Konservacija in prezentacija, Kranj, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 46 Spis pod zap. št. IV-11/2008 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 47 Neobjavljeno poročilo: R. Urankar, 2011, *Poročilo o arheoloških izkopavanjih na lokaciji Kranj – Kieselstein (severno dvorišče)*, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 48 Glej op. 36.
- 49 Poročilo v obliki dopisa: Vzdrževanje klimatskih razmer na prezentirani poznoantični steklarski delavnici pri gradu Kieselstein z dne 18. 1. 2012, avtorji dr. K. Kavkler, mag. K. Žbona in E. Pezdirc, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj, pod zap. št. IV-26/20-11.
- 50 Zapisnik sklepov sestanka z dne 9. 5. 2013 hrani ZVKDS, OE Kranj, pod zap. št. I-0430/5-2012.
- 51 Spis zap. št. IV-53/2010 hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 52 Neobjavljeni poročili: Tomžinčič, Š. 2012, *Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih na trasi energetskega kabla in vodovoda na območju Pungarta v Kranju*; Urankar, R., Bešter, H. 2014, *Arheološka izkopavanja v Kranju, mestno jedro Kranja, Trubarjev trg s Pungertom, Cankarjeva, Vodopivčeva ulica, Glavni trg, Poštna ulica in vrt Kieselsteina (Prvo strokovno poročilo o raziskavi)*, hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj
- 53 Sagadin 2001, 58–59.
- 54 Arhiv ZVKDS, OE Kranj, Kulturnovarstveni pogoji št. IV-12/08.
- 55 Neobjavljeno poročilo: Urek, M., Rozman, L. 2012, *Poročilo o arheoloških zaščitnih izkopavanjih na lokaciji Tomšičeve – Tavčarjeve/južni del 2008-2010 v Kranju*, podjetje: Magelan Skupina, d. o. o., hrani arhiv ZVKDS, OE Kranj.
- 56 Predlog je bil podan leta 2008, dokument hrani ZVKDS, OE Kranj pod zap. št. IV-12/12-08.
- 57 V dokumentu z dne 13. 3. 2009, ki ga ZVKDS, OE Kranj, hrani pod zap. št. IV-21/1-09, so bile napisane usmeritve s priloženimi načrti tlorisov objektov.
- 58 Mikl Curk 1984, 101.
- 59 Predstaviti in vključevanju vseh vrst kulturne dediščine v turistično ponudbo se v tujini posveča veliko pozornosti. Napisanih je več študij o načinih, kako ustrezno predstaviti dediščino. Izpostavljamo praktični vodič za višanje vrednot arheološke dediščine v urbanih okoljih (Asensio in ostali 2006). O spremenjenem pristopu k vključevanju dediščine v urbano okolje in njihove ohranitve glej npr.: Mason 2006, 21–48. O povezavi turizma in arheološke dediščine glej npr.: Cassar 2014, 69–77.

LITERATURA

- Asensio, M. in ostali 2006, *The APPEAR method: A practical guide for the management of enhancement projects on urban archaeological sites.* – (dostopno na spletu: https://www.academia.edu/1079872/THE_APPEAR_METHOD_A_practical_guide_for_the_management_of_enhancement_projects_on_urban_archaeological_sites, dne 22. 4. 2020)
- Cassar, G. 2014, *Heritage sites and tourism: two sides of the same coin.* – V: van der Haas, V.M. in Schut, P.A.C (ur.), *The Valletta Convention: Twenty Years After – Benefits, Problems, Challenges*, EAC Occasional Paper No. 9, Brusel, 69–77.
- Kavčič, I. 2011, *Zgodovinske najdbe ni več.* – *Gorenjski glas* l. LXIV, št. 48, dne 17. junij 2011, 1, 4.
- Mason, R. 2006, *Theoretical and Practical Arguments for Values-Centered Preservation.* – *CRM: The Journal of Heritage Stewardship* 3/2, Washington DC, 21–48.
- Mikl Curk, I. 1974, *Kranj.* – *Varstvo spomenikov* XVII-XIX/1, Ljubljana, 217.
- Mikl-Curk, I. 1977, *Iz vsakdanje prakse varovanja arheoloških spomenikov.* – *Varstvo spomenikov* XXI, Ljubljana, 5–10.
- Mikl-Curk, I. 1984, *Arheološka dediščina na Slovenskem in turizem.* – *Varstvo spomenikov* 26, Ljubljana, 101–105.
- Pleterski, A. in B. Štular 2012, *Predstavitev grobišča Župna cerkev v Kranju.* – B. Štular in M. Belak (ur.), *Grobišče Župna cerkev v Kranju: dokumentacija o izkopavanjih v letu 1953*, Zbirka E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae I, Ljubljana, 7–15.
- Sagadin, M. 1990, *Kranj – grad Kieselstein.* – *Varstvo spomenikov* 32, Ljubljana, 179.
- Sagadin, M. 1991, *Kranj – grad Kieselstein.* – *Varstvo spomenikov* 33, Ljubljana, 221.
- Sagadin, M. 2001, *Kranj, p. c. sv. Roka.* – *Varstvo spomenikov*. Poročila 38, Ljubljana, 58–59.
- Sagadin, M. 2006a, *Kranjsko mestno obzidje.* – V: Gorenc, N. (ur.), *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih*, Ljubljana, 94–97.
- Sagadin, M. 2006b, *Kranj.* – *Varstvo spomenikov*. Poročila 42, Ljubljana, 72–74.
- Sagadin, M. 2010, *Poznoantična steklarska delavnica v Kranju.* – *Kranjski zbornik* 2010, Kranj, 13–22.
- Sagadin, M. 2017, *Prva cerkev v luči arheoloških raziskav.* – V: Peskar, R. (ur.), *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, Ljubljana, 35–57.
- Valič, A. 1991a, *Poznoantični relikti v staroslovanskem okolju Gorenjske in Kranja.* – Pod zvonom sv. Kancijana, Kranj, 24–30.
- Valič, A. 1991b, *Kostnica in pokopališka kapela v Kranju.* – *Pod zvonom sv. Kancijana*, Kranj, 59–64.
- Valič, A. 1967, *Prezentacija staroslovanskih grobov na mestu odkritja.* – *Varstvo spomenikov* XI, Ljubljana, 13–17.
- Valič, A. 2013, *Mestna hiša – Veža.* – V: B. Štular in M. Belak (ur.), *Grobišče Župna cerkev v Kranju : dokumentacija o izkopavanjih v letih 1964, 1965 in 1966*, Zbirka E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 4, Ljubljana, 71–78.
- Volčjak, M. 1981, *Talni spomenik nekdanjega grobišča.* – *Gorenjski glas* z dne 4. 8. 1981, 4.

NEPOPUSTLJIVO POGANJANJE PEDAL ZA NOVE ZMAGE

KK MLADOST, PRVI KOLESARSKI KLUB NA GORENJSKEM

Ljubitelji kolesarstva so prvi kolesarski klub na Gorenjskem ustanovili 30. junija 1957 v prostorih Športnega društva Mladost na tedanjem stadionu v Stražišču. Istoimenski klub je povezoval vse gorenjske kolesarje in se je v svoji zgodovini večkrat preimenoval.

Z ustanovitvijo kluba je bila tesno povezana organizacija kolesarskih prireditev. Že slab mesec po ustanovitvi kluba je Kranj gostil najboljše slovenske kolesarje.¹ Konec petdesetih let je Športno društvo Mladost povezovalo šest klubov.² Ker so bili v finančnih težavah, je bil upravni odbor pod vodstvom Ludvika Rančigaja pred velikimi izzivi, kako zagotoviti obstoj društva in izpeljati dograditev stadiona, na katerem je junija 1959 potekalo slovensko republiško kolesarsko prvenstvo.³ Tekmovali so v kategorijah turisti (izločevalna vožnja) in juniorji (sprint na 200 metrov, kronometer na 1000 metrov). Z 2. mestom v sprintu je takrat izstopal junior Slavko Pirc.

Kljub težkim pogojem za delo so kolesarji dosegali rezultate, ki so bili odlična popotnica za naprej. Maja 1962 je v Kranju potekalo republiško prvenstvo. Med juniorji sta s 1. in 2. mestom navdušila Ciril Zupan in njegov bratranec Franc Hvasti. Kot kolesarja dirkača sta zaznamovala začetke kranjskega tekmovalnega kolesarstva. Hvasti je še kot mladinec dosegal spodbudne rezultate tudi v članski konkurenci. Letno je prevozil približno štirinajst tisoč kilometrov in kot junior leta 1963 osvojil naslov slovenskega prvaka. V seštevku treh dirk je Zupan zasedel 2. mesto. To je bil »doslej največji uspeh kranjskega kolesarskega športa.«⁴

ZA KRATEK ČAS POD IMENOM KOLESARSKI KLUB KRANJ

Na dvajseti etapni dirki Po Jugoslaviji, ki je prišla tudi v Kranj, so se kolesarji borili za rumeno (najboljši kolesar), vijolično (najboljša ekipa), zeleno (najhitrejši kolesar) in modro majico (najboljši gorski kolesar).

Razmere v edinem kolesarskem klubu na Gorenjskem niso bile rožnate. V časopisnih novicah se kolesarji omenjajo le še kot Kranjčani, kar kaže na reorganizacijo športnega društva. Junior Ciril Zupan je leta 1965 osvojil tako republiško kot državno prvenstvo.

Zaradi boljših pogojev dela so začeli najboljši odhajati v večje klube. Peter Kozamernik, duša in srce kluba, je prepričeval kranjske veljake, da bi pokazali več razumevanja za kolesarski šport. Prejemali so le dotacijo v višini 650 tisoč starih dinarjev,⁵ s katero so lahko kupili približno tri dirkalna kolesa. Brez predanosti in požrtvovalnosti klub tedaj ne bi obstal.

Janez Drinovec je bil leta 1966 najboljši slovenski kolesar turist. Franc Jelovčan je na državnem mladinskem prvenstvu osvojil 9. mesto. Spomladi 1968 je bila v Glasu objavljena novica, da so se v klubu zavzeli za obuditev kolesarstva. Na tedenskih dirkah z navadnimi kolesi so najboljše nagradili z dirkalnimi kolesi in jim omogočili udeležbo na treningih in tekmovanjih. Slavko Žagar je osvojil državno prvenstvo za kolesarje turiste. Klub, ki je vzgojil že celo vrsto nadarjenih kolesarjev, članov takratne jugoslovanske reprezentance (Franc Hvasti, Jernej Kalan), je iskal finančno podporo gospodarstva in podprla ga je kranjska gumarska industrija.

Na državnem prvenstvu, ki ga je leta 1969 gostil Beograd, je s 3. mestom navdušil mladinec Slavko Žagar, tedaj najvišje uvrščeni Slovenec. Med juniorji je veliko obetal Simon Tulipan, saj je nastopal v tujini kot stalni gost italijanskega kluba Libertas Gorizia.

V Kranju je bilo vedno veliko zanimanje za kolesarske dirke (fotografijo hrani Gorenjski muzej)

KRANJČANI POSTANEJO SAVČANI

Nekdanji kolesarji se spominjajo, da so se na dirke vozili s kolesi, da niso trošili denarja za avtobus ali vlak. Le občasno so si od gradbenih podjetij sposodili kombinirano vozilo. V letu 1971 so še nastopali pod imenom Kolesarski klub Kranj. Nadaljevali so z organizacijo izbirnih dirk za začetnike. »S takim načinom dela je klub že do sedaj dosegel ob skromnih razmerah precejšnje uspehe ne le v slovenskem, temveč tudi jugoslovanskem merilu.«⁶ Poleg mladincev, ki so bili med najboljšimi v Jugoslaviji, se je razvijala solidna članska ekipa. Pod pokroviteljstvom tovarne Sava je potekala mednarodna dirka Po ulicah Kranja, na kateri je zmagal domačin Franc Hvasti, tedaj član beograjskega Partizana.

Tovarna Sava je leta 1972 prevzela pokroviteljstvo nad Telesno vzgojnim društvom Kranj, ki se je preimenoval v Športno društvo Sava. Filip Majcen, direktor marketinga in ljubitelj kolesarstva, je videl v klubu učinkovit medij za oglaševanje. Tako se je nadgradilo že utečeno pokroviteljstvo dirk. Kranjski kolesarji so postali Savčani. Na državnem prvenstvu v posamični in ekipni konkurenci so se predstavili kot organizatorji in tekmovalci. Franc Hvasti, Simon Tulipan, Slavko Žagar in Tone Smoljkovič so v ekipni preizkušnji osvojili 3. mesto in kolesarji Športnega društva Sava so sezono ocenili kot najuspešnejšo doslej. Zaradi boljšega finančnega stanja so uspeli realizirati program dela. Načrtovali so tudi preureditev speedway steze v kolesarsko dirkališče, kjer bi lahko nabirali izkušnje v hitrosti in sprintu.

ZLATA GENERACIJA KLUBA

Klub je imel močno mladinsko in člansko ekipo, kar se je pokazalo na državnem prvenstvu v Skopju, julija 1973. Franc Hvasti je bil najboljši tekmovalac kluba, trener in državni reprezentant. Pri mladincih je izstopal Bojan Ropret. S 3. mestom v ekipni vožnji so Savčani dokazali, da so ena izmed treh najboljših članskih ekip v Jugoslaviji.⁷ V okviru občinskega praznika so organizirali krožno kolesarsko dirko Po ulicah Kranja, ki jo je dobil Hvasti.

Naslednje leto so dirko Po ulicah Kranja organizirali v spomin na Slavka Pirca. Izkazali so se mladinci Bojan Ropret, Brane Terglav in Bojan Udovič, ki so osvojili prva tri mesta ter zaslužno slavili tudi ekipno zmago. Mladinec Ropret je osvojil vse tri državne naslove.⁸

Junija 1976 je Mirko Rakuš osvojil naslov državnega prvaka med člani na jugoslovanskem prvenstvu v Novem Sadu. Bojanu Ropretu je to uspelo na dirkališču (4000 metrov zasledovalne vožnje). Na olimpijskih igrah v Montrealu je v isti disciplini postavil nov jugoslovanski rekord. Član Mirko Rakuš je bil najboljši na dirki Po ulicah Kranja. Ekipno so bili Savčani nepremagljivi.⁹ Bralci Glasa so

tretjič zapored izbrali člane Kolesarskega kluba Sava Kranj za najboljšo gorenjsko ekipo. Tovarna Sava je kolesarjem priskrbela nove prostore na Škofjeloški cesti in tudi delavnico za enostavnejša popravila koles.

V dvajseto leto delovanja je Kolesarski klub Sava Kranj vstopil kot eden vodilnih jugoslovanskih klubov. Savčani so tvorili jedro državne reprezentance. Svoje predstavnike so imeli v jugoslovanski in slovenski kolesarski zvezi. Mednarodno etapno dirko Alpe-Adria je osvojil Bojan Ropret, najboljši še v seštevku gorskih ciljev. V članski konkurenci je Mirko Rakuš drugič zapored oblekel majico državnega prvaka v cestni vožnji. V ekipni vožnji je slavila ekipa Save¹⁰ z dobrimi šestimi minutami prednosti. Ropret je zmagal na mednarodni kolesarski dirki Po ulicah Kranja v letih 1977 in 1978. Bojan Udovič je leta 1978 nastopil na Tour de l' Avenir, najzahtevnejši preizkušnji za amaterske kolesarje.

Leta 1979 je Bojan Ropret ponovil 2. mesto v skupni razvrstitvi na mednarodni etapni dirki Alpe-Adria. Ljubitelji kolesarstva so v Kranju pozdravili karavano kolesarjev mednarodne dirke Po Jugoslaviji. Na mednarodni dirki Po ulicah Kranja je okrog deset tisoč gledalcev dočakalo dvojno zmago Savčanov, Udoviča in Ropreta. V ekipni zasledovalni vožnji na velodromu v Stražišču so člani¹¹ Save postavili nov državni rekord. V kronometru so osvojili naslov jugoslovanskega državnega prvaka v kategorijah člani (Ropret) ter starejši (Stane Kurent) in mlajši mladinci (Vlado Marn). Ropret je bil nepremagljiv še v gorskem prvenstvu.¹²

Kranj je leta 1980 gostil balkansko prvenstvo. Jugoslovanska reprezentanca je prevozila 100 kilometrov v manj kot dveh urah. Na poletnih olimpijskih igrah v Moskvi sta nastopila oba Bojana,

Kranj je gostil 13. balkansko prvenstvo (fotografijo hrani Gorenjski muzej)

Udovič in Ropret. Slednji je tega leta kot prvi kranjski kolesar zmagal na dirki Po Jugoslaviji.¹³ Na olimpijski moštveni vožnji na 100 kilometrov so Jugoslovani zasedli 8. mesto. Savčani so osvojili večino državnih naslovov med mladinci in člani. Predsednik Filip Majcen je imel v strokovnem štabu izkušene trenerje, psihologa, zdravnika, fizioterapevta, strokovnjaka za kondicijske vaje in mehanika.

Mednarodna etapna kolesarska dirka Po Jugoslaviji se je leta 1981 sklenila v Kranju. Tu je bil zvečer prvi mednarodni nočni kriterij, ki ga je dobil Bojan Ropret. Poleg zmage na domači dirki Po ulicah Kranja je postavil državni rekord v zasledovalni vožnji na 4000 metrov posamično. Na svetovnem prvenstvu, ki je bilo leta 1982 v Veliki Britaniji, je reprezentanca z Janezom Lampičem in Bojanom Ropretom na čelu izenačila najboljšo jugoslovansko uvrstitev – 8. mesto v ekipni cestni vožnji. Tako se je kranjski klub iz skromnih začetkov prebil v vrh jugoslovanskega kolesarstva.

V petnajsti izvedbi mednarodne dirke Po ulicah Kranja je Bojan Ropret leta 1984 s četrto zmago prehitel trenerja Hvastija. Na sredozemskih igrah v Maroku je kot član jugoslovanske reprezentance osvojil 1. mesto posamezno in 2. mesto v ekipni vožnji. Na svetovnem prvenstvu v Švici so zasedli visoko 6. mesto. Ropret je odlično pripravljenost potrdil z naslovoma državnega prvaka v gorski vožnji in kronometru, Bojan Udovič pa je postal državni prvak v cestni vožnji. Za Savčani je bila ena najuspešnejših sezon.

Bojan Ropret, Marko Cuderman in Janez Lampič so leta 1984 nastopili na letnih olimpijskih igrah v Los Angelesu. Ropret je s 7. mestom izboljšal najboljši jugoslovanski izid. Odlično formo je prenesel v leto 1985. Kljub menjavi generacij med člani, je imel klub močan podmladek.

Pod vodstvom Francija Plestenjaka je delovala pionirska kolesarska šola. Glavna cilja šole sta bila vzgoja mladih v bodoče tekmovalce in osvajanje veččin kolesarjenja. Bojan Ropret je zagovarjal trdo delo tako v šoli kot v športu: »Poldrugo uro ali več kolesarimo, potem se pogovarjamo. Če ima kdo težave v šoli, mu pomagamo, skratka, ubrali smo pot, ki lahko združi dobrega šolarja in obetavnega športnika.«¹⁴ Prvi vikend v avgustu 1986 je klub organiziral državno prvenstvo na stezi v Stražišču, nočni mednarodni kriterij in mednarodno dirko Po ulicah Kranja.

Spomladi 1987 je Marko Polanc zmagal na dirki Po jadranski magistrali.¹⁵ Na nočnem kriteriju v Kranju sta dvojno zmago osvojila člana Aleš Kalan in Aleš Pagon. Na jubilejni dvajseti dirki za Veliko nagrado Kranja je bil Janez Lampič najboljši Savčan na 8. mestu. Naslednje leto je bilo na kolesarskih dirkah¹⁶ v Kranju okoli dvajset tisoč gledalcev.

Savčani so bili v ospredju na državnih in republiških prvenstvih, tako da so v leto 1989 stopili dobro pripravljene. Na mladinskem balkanskem prvenstvu sta Miroslav Cvjetičanin in Igor Bertonec osvojila zlato medaljo v ekipni vožnji na cesti in stezi. Cvjetičanin je osvojil še bronasto medaljo na dirki posameznikov. V spremljevalni ekipi sta bila mehanika Drago Frelj in Slavko Žagar, nekdanja kolesarja Save. Kakšno je bilo delo mehanikov? »Na dirkah si za vse. Zjutraj jim pripraviš kolesa, med dirko si tisti, ki odpravlja vse okvare. Po dirki pa si spet tisti, ki prvi vzame v roke kolesa.«¹⁷

Leta 1990 so v mlado obetavno generacijo kluba sodili: Miroslav Cvjetičanin, Igor Bertonec, Franci Pilar, Bojan Sovinec, Janez Krišelj, Tomaž Poljanec, Aldo Komar in Žiga Bajt. Na državnem prvenstvu v Novem Sadu so mlajši mladinci postali prvaki tako posamezno (Jure Studen) kot ekipno. Janez Bohorič, novoizvoljeni predsednik kluba, se je zaradi pomanjkanja denarja znašel pred številnimi izzivi, od iskanja sponzorjev do nakupa kvalitetne opreme.

V SAMOSTOJNI REPUBLIKI SLOVENIJI

Konec julija 1991 so Savčani organizirali večerni kriterij in mednarodno dirko Po ulicah Kranja, ki jo je po dolgem času dobil Savčan Aleš Pagon. Slednji je poleti 1992 nastopil na olimpijskih igrah v Barceloni. V Kranju je mednarodna kolesarska prireditev praznovala četrto stoletje. Spremenjeno traso krožne dirke je od Savčanov najhitreje prevozil Marko Polanc z osvojenim 3. mestom. V sodelovanju s Kolesarsko zvezo Slovenije so gostili prvo državno prvenstvo Slovenije na pisti. V vožnji na točke sta bila najboljša starejši mladinec Žiga Bajt in Igor Bertonec v članski konkurenci.

Tradicionalni kolesarski vikend v Kranju je junija 1993 postregel z ekipnim kronometrom na 100 kilometrov, dirkama za mlajše in starejše mladince ter nedeljsko člansko dirko. Tadej Valjavec je osvojil 9. mesto na olimpijskih igrah mladih. Nastopil je še na mednarodni etapni dirki Coca-Cola Jugend Tour, eni najmočnejših za mlade kolesarje na svetu, in zasedel skupno 4. mesto. Osvojitev naslova državnega prvaka v cestni vožnji je bila pričakovana.

V začetku junija 1994 je Kranj gostil cilj 12. in start 13. etape Gira d'Italia. Med udeleženci je bil Valter Bonča edini Slovenec. Šlo je za velik športni in medijski spektakel z bogatim spremljevalnim programom. Polovico dobička so namenili za dograditev kranjskega pokritega olimpijskega bazena. Na državnem prvenstvu v cestni vožnji je blestel mlajši mladinec Matej Stare. Tadej Valjavec je na svetovnem prvenstvu v Ekvadorju osvojil 8. mesto. Klub je imel solidno finančno podlago in urejene klubske prostore.

Giro d'Italia, tritedenska cestna dirka v Kranju leta 1994 (fotografijo hrani Gorenjski muzej)

KO SE AMATERJI SREČAJO S PROFESIONALCI

Prva slovenska profesionalna ekipa Cantina Tollo Co. Bo. – KK Sava Profi je nastala z italijansko podporo. Leta 1996 so jo registrirali v Kranju. V ekipi trenerja Marka Polanca sta kolesarila le dva Slovence, Martin Hvastija in Borut Rovšček. Vse dirke so bile dolge čez 200 kilometrov. Vodstvo kluba¹⁸ se je zavedalo, da profesionalna ekipa potrebuje veliko denarja za delovanje. Amatersko ekipo je vodil Matjaž Zevnik. Med dečki in mladinci so imeli obetavne kolesarje, saj so osvojili naslov državnih prvakov in lovoriko kriterij slovenskih mest. V začetku julija 1996 je potekalo dvodnevno kolesarsko tekmovanje za Veliko nagrado Kranja v spomin na Filipa Majcna, nekdanjega predsednika kolesarskega kluba.

Savčani so si želeli ostati med najboljšimi slovenskimi klubi in solidno nastopati na tujih preizkušnjah s profesionalnimi kolesarji. Še naprej so sodelovali s profesionalnim klubom Cantina Tollo, čeprav so ga morali registrirati v Italiji.¹⁹ Na državnih prvenstvih v cestni vožnji in dirkališču sta se izkazala mladince Marko Žepič in Klemen Jalovec. Tadej Križnar je na državnem gorskem prvenstvu ubranil naslov prvaka v kategoriji do 23 let, Rajko Petek in Matej Stare pa sta v kategorijah elite in do 23 let zmagala v točkovanju kriterija slovenskih mest. Savčani so bili pobudniki in organizatorji mladinske etapne dirke Po Gorenjski.

VZGAJANJE MLADIH KOLESARJEV POSTANE PRIORITETA

Leta 1998 so v klubu oživeli kolesarsko šolo in sodelovanje z osnovnimi šolami, kjer so opravljali testiranja. Nadgradnja teh dejavnosti je bilo načrtno delo z mladimi obetavnimi kolesarji. Tadej Valjavec je s 3. mestom v skupni razvrstitvi kranjskih dirk dokazal, da se lahko kosa s profesionalnimi kolesarji. Uroš Šilar je oblekel zeleno majico najboljšega kolesarja na letečih ciljih. Savčani so bili najboljša ekipa med amaterji, kar je bil eden največjih uspehov kluba v zadnjih letih. Valjavec in Savčani so kot prvi Slovenci zmagali posamezno in ekipno na dirki svetovnega pokala po Avstriji in Češki. Rajko Petek je prejel nagrado zlato kolo.

Kolesarski klub Sava Kranj je leta 1999²⁰ praznoval trideseto obletnico sponzorskega sodelovanja z gumarsko industrijo. Direktor Franc Hvasti in predsednik Franc Vidmar sta na domači dirki z navdušenjem pospremila zmago Mateja Stareta v kategoriji do 23 let. Tadej Križnar je bil državni prvak v gorski in cestni vožnji.²¹ Matej Stare, Uroš Šilar in Domen Blažek so osvojili trojno zmago v kategoriji do 23 let na cestni dirki. Martin Čotar je postal evropski prvak v vožnji na čas za kolesarje do 23 let.

PREPOLOVLJENA SREDSTVA GLAVNEGA SPONZORJA

Vinko Perčič je naloge predsednika kluba prevzel leta 2000, ko je glavni sponzor prepolovil finančna sredstva.²² Na mednarodni etapni dirki za Veliko nagrado Kranja – Memorial Filipa Majcna, je z etapno zmago navdušil Marko Žepič. Na državnem prvenstvu v gorskem kolesarstvu je v kategoriji elite tretjič zapored zmagal Tadej Križnar.

Slovenija je leta 2001 ponovno gostila italijanski Giro. Savčanom so zaupali glavnino nalog v organizacijskem odboru. Na tradicionalnih domačih dirkah so navdušili z ekipno zmago.²³ Marko Žepič je bil najboljši slovenski kolesar do 23 let. Starejši mladinec Miha Švab je svojo dobro formo prenesel v leto 2002. Osvojil je skupno zmago na dirki po Toskani, eni najmočnejših etapnih preizkušenj za starejše mladince v Evropi. Na etapni dirki za Veliko nagrado Kranja – Memorial Filipa Majcna je Kristjan Fajt oblekel modro majico najboljšega gorskega kolesarja. Po nekajletnem premoru so obudili krožno dirko Po ulicah Kranja.

Kristjan Fajt je prestižni zmagi na Giru della Regione leta 2003 dodal še bronasto medaljo na evropskem prvenstvu mlajših članov v Atenah. Na mladinskem svetovnem prvenstvu je bil Vanja Piljočič 5. v vožnji na razdaljo na dirkališču. Rok Jerše je bil zmagovalec tekmovanja za kriterij slovenskih mest.

Po odločitvi, da se posvetijo delu z mladimi, se je klub leta 2004 prvič registriral kot profesionalna TT3 ekipa s perspektivo, da bo naslednje leto nastopal kot kontinentalna ekipa po novih UCI pravilih. Miran Kavaš je treniral ekipi do 23 let²⁴ in elite,²⁵ Marko Polanc pa je prevzel mladince. Na tradicionalni dirki v Kranju je dirkal evropski prvak Giovanni Visconti.

Na novo pridruženi Savčan Valter Bonča je dobil krožno dirko Po ulicah Kranja leta 2005. Tomaž Poljanec, vodja Pokala Orangina za dečke, ki je na Gorenjskem potekal prvič, je ugotavljal, da upada število klubov in najmlajših tekmovalcev. Kontinentalna ekipa Save je ostala z manjšimi spremembami. Bonča je ubranil zmago na dirki Po ulicah Kranja. Na Veliki nagradi Carlsberga, eni najmočnejših etapnih dirk za mladince, je bil Sebastian Bauman najboljši mladi kolesar. Na državnem prvenstvu v cestni vožnji so s trojno²⁶ zmago presenetili kolesarji do 23 let. Kristjan Koren je zasedel 5. mesto v vožnji na čas na evropskem prvenstvu.²⁷

Grega Bole, Kristjan Koren in Gašper Švab so leta 2007 tvorili jedro slovenske reprezentance do 23 let. V začetku junija je potekala jubilejna 40. Velika nagrada Kranja – Memorial Filipa Majcna, najvišje kategorizirana enodnevna dirka v Sloveniji. Koren je bil najboljši kolesar do 23 let in športni direktor Miran Kavaš je bil upravičeno ponosen na izjemne generacije dečkov,²⁸ mladincev²⁹ in članov.³⁰

Vladimir Kerkez, Gašper Švab,³¹ Uroš Šilar in Matej Stare so veljali za najbolj izkušene kolesarje kluba v letu 2009. Zaradi profesionalnih kolesarjev je bilo vedno težje priti v reprezentanco za evropska in svetovna prvenstva. Po osemnajstih letih je Veliko nagrado Kranja – Memorial Filipa Majcna dobil Savčan Gašper Švab. V naboru odmevnih športnih prireditev v Kranju je bila novost svetovno novinarsko prvenstvo v cestnem kolesarstvu.

KOLE SARJI KRANJSKEGA KLUBA PODIRAJO MEJNIKE SVETOVNEGA KOLE SARSTVA

Blaž Furdi je bil na dirki Po Sloveniji leta 2010 drugič zapored najboljši mladi kolesar do 23 let. Kolesarsko dirko za Veliko nagrado Kranja – Memorial Filipa Majcna so zaznamovale težke vremenske razmere. Na krožni dirki Po ulicah Kranja so starejši mladinci Nejc Bešter, Jan Polanc in Blaž Bogataj navdušili s trojno zmago. Na evropskem prvenstvu je Bogataj osvojil zlato medaljo, prvo mladinsko kolajno za Slovenijo. Polanc je bil odličen 5. na svetovnem prvenstvu. Z mladinci je trenirala Amadeja Teraž, ki je želela postati cestna kolesarka.

Predsednik Vinko Perčič je bolj kot zmage cenil strokovno delo kluba in željo, »da vzgoji generacijo ljubiteljev kolesarstva in kolesarjenja v zrele, odgovorne in vestne osebe ...«³² Uroš Šilar,

Matjaž Zevnik in Matej Stare so prevzeli ekipe dečkov, mladincev in članov. Matej Mohorič je prišel v kategorijo starejših mladincev kot aktualni državni cestni prvak med mlajšimi mladinci. Z Gašperjem Katrašnikom sta izstopala tudi v slovenski reprezentanci. Med člani sta bila v ospredju Vladimir Kerkez in Luka Mezgec. Nekdanji kolesarji in člani strokovnega kadra so postajali nepogrešljivi v tujih profesionalnih ekipah.

Leta 2012 je edini gorenjski klub s kontinentalno ekipo dobil novega predsednika in direktorja, Franca Hvastijo in Matjaža Zevnika. Luka Mezgec je na dirkah dokazoval, da gre za enega najboljših slovenskih kolesarjev, ki še ne tekmuje za tuje profesionalne klube. Matej Mohorič in Gašper Katrašnik, aktualni državni prvak v cestni vožnji med starejšimi mladinci, sta nastopila na evropskem prvenstvu na Nizozemskem. Na cestni dirki sta osvojila 4. in 5. mesto. Mohorič je osvojil še bronasto medaljo v vožnji na čas. Istega leta je osvojil še dve medalji na svetovnem prvenstvu. Srebrn je bil v vožnji na čas in zlat na cestni dirki. To je bila prva zlata medalja za slovensko mladinsko reprezentanco na svetovnih prvenstvih.

Tomaž Poljanec je bil leta 2013 kot prvi Slovenec izbran v predsedstvo Evropske kolesarske zveze. Na krožni dirki Po ulicah Kranja sta bili v mladi ekipi Save obetavni kolesarki Klara Čemažar in Ana Ahačič. Na Veliki nagradi Kranja – Memorialu Filipa Majcna se je od tekmovalnega kolesarstva poslovil Tadej Valjavec. Na svetovnem prvenstvu v Firencah je Matej Mohorič v svoji prvi sezoni med mlajšimi člani zdržal pritisk in postal svetovni prvak na cestni dirki. V vsej zgodovini svetovnega kolesarstva je Mohorič prvi, ki je osvojil naslov svetovnega prvaka tako med mladinci kot mlajšimi člani.

V klubu niso imeli razloga za optimizem, saj se je po novem letu 2014 končalo sodelovanje z dolgoletnim sponzorjem, Savo d. d., in posledično je članska ekipa ostala brez kontinentalne licence. Franca Hvastijo je na mestu predsednika nasledil Bojan Homan. Vso pozornost so usmerili v delo z mladimi. Luka Mezgec, nekdanji Savčan, je osvojil prvo slovensko etapno zmago na Giru d'Italia. Napovedovala se je nova zlata doba slovenskega kolesarstva.

V klubu sta po številu zmag izstopala Ana Ahačič in Nik Čemažar. Kolesarski praznik v Kranju je leta 2015 postregel z nekaj novostmi. Tridnevno etapno dirko za starejše mladince so poimenovali po Mateju Mohoriču. Nočni kriterij so posvetili nedavno preminulemu Bojanu Udoviču. Prvo ime ekipe do 23 let je bil Gašper Katrašnik, 7. z evropskega prvenstva na cestni dirki in prejemnik nagrade Zlato kolo za najboljšega kolesarja do 23 let. Janu Lukaniču so s treningi in kolesarsko opremo pomagali do osvojitve bronaste medalje na specialni olimpijadi.

Od mladincev se je v letu 2016 veliko pričakovalo, saj tako močne ekipe že dolgo niso imeli. Po tridesetih letih je bil starejši mladinec Jaka Primožič prvi kolesar, ki je dvakrat zapored dobil Coppa Montes. Z Nikom Čemažarjem sta nastopila na evropskem³³ in svetovnem prvenstvu.³⁴ Primožič je sezono končal na 1. mestu na svetu po točkovanju prestižne lestvice ProCyclingStats in bil nagrajen za posebne dosežke na področju cestnega kolesarstva.

ZA 60. ROJSTNI DAN LE ŠE KRANJČANI

Zadnja leta, ko je bilo težko zbrati potrebna sredstva za delovanje, je klub vztrajal pri delu z mladimi. V šesto desetletje delovanja so vstopili z novim imenom Kolesarski klub Kranj in tako bo ostalo, dokler ne bodo imeli novega generalnega sponzorja. Po besedah direktorja Matjaža Zevnika domači kolesarji nikoli niso bili le Savčani, temveč tudi Kranjčani. Velika želja za prihodnost je bila kontinentalna ekipa, kar pa je bilo pogojeno s finančnimi sredstvi. Starejši mladinec Nik Čemažar je kazal izjemne vožnje na državnem,³⁵ evropskem in svetovnem³⁶ prvenstvu. V klubu so poleg fantov trenirala tudi obetavna dekleta. Rezultati mlajših mladink, zlasti Ane Ahačič in Tjaše Sušnik, so bili klubu spodbuda, da so razmišljali o ženski ekipi.

Ob jubileju so v sodelovanju z Gorenjskim muzejem pripravili priložnostno razstavo S požrtvovalnostjo in predanostjo do prvega kolesarskega kluba na Gorenjskem – 60 let KK Kranj. Praznovanje je potekalo na vrhuncu kolesarske sezone, ko sta navduševala Jan Polanc,³⁷ nekdanji član kluba, in Primož Roglič. Slednji je s prvo etapno zmago na najstarejši tritedenski kolesarski dirki, Tour de France, uresničil sanje slovenskega kolesarstva. Tudi pri tem uspehu so imeli prste vmes kranjski kolesarji. Na spustu z zadnjega prelaza je Roglič namreč uporabil prvino »žuželka«, uradno dokazano najbolj aerodinamičen položaj na kolesu, inovacijo Mateja Mohoriča, in tako prepričljivo ugnal vso svetovno konkurenco. Razstava je bila uvod v dvodnevni kolesarski praznik.

Kolesarski dresi nekoč in danes (Foto: Alenka Pipan)

50. VELIKA NAGRADA KRANJA – MEMORIAL FILIPA MAJCNJA

Zadnji vikend v juliju 2018 je kranjski kolesarski klub praznoval pol stoletja organiziranja kolesarskih dirk. Najatraktivnejši dirki je odlikoval bogat spremljevalni program. Nočni kriterij za kategorije elite in kolesarje do 23 let je štel za državno prvenstvo. V zadovoljstvo in veselje Kranjčanov je naslov državnega prvaka osvojil domači kolesar Luka Čotar. V nedeljo popoldne se je začela najstarejša enodnevna dirka pri nas, jubilejna 50. Velika nagrada Kranja – Memorial Filipa Majcna. Vdova Filipa Majcna, Nada Majcen, in Franc Hvasti, častni predsednik kluba, sta podelila nagrade najboljšim, tudi Čotarju, ki je dobil leteče cilje. Kolesarski praznik ponovno pridobiva na popularnosti, še posebej dobro je obiskan nočni kriterij.

KAKO NAPREJ?

Volje in poguma kolesarskim navdušencem, ki nadaljujejo zgodovino prvega kolesarskega kluba na Gorenjskem ne manjka, zato jim želimo čim boljše pogoje za delo in čim več novih mladih kolesarskih talentov, ki bodo sloves kranjskega in slovenskega kolesarstva še večkrat ponesli v svet.

V klubu delujejo ekipe deklic in dečkov, mladink in mladincev ter članov do 23 let (Foto: Damir Kovacič)

OPOMBE

- 1 Na kolesarskih dirkah so se tekmovalci delili na turiste, ki so vozili z navadnimi, turističnimi kolesi, in dirkače.
- 2 Kolesarski, atletski, namiznoteniški, nogometni, rokometni in odbojcarski klub.
- 3 Nastopili so najboljši tekmovalci tedanjih slovenskih klubov (Mladost, Rog, Odred, Branik, Prekmurje, Hrastnik).
- 4 Javornik, Jože. »Velik uspeh kranjskih kolesarjev.« *Glas*, 24. 7. 1963, stran 5.
- 5 Colnar, Peter. »Ko kolesa mirujejo ...« *Glas*, 15. 10. 1966, stran 11.
- 6 Gros, Vito. »Kolesarski klub Kranj vabi nove člane.« *Glas*, 17. 4. 1971, stran 15.
- 7 Med kolesarji so izstopali Franc Hvasti, Slavko Žagar, Bojan Ropret in Simon Tulipan.
- 8 Jugoslovanski prvak v gorski vožnji, dirki na kronometer in kolesarskih disciplinah na dirkališču.
- 9 V ekipi so bili Mirko Kraker, Mirko Rakuš in Jože Valenčič.
- 10 Ekipo so sestavljali Mirko Rakuš, Bojan Ropret, Bojan Udovič in Mirko Kraker. Povprečna hitrost: 45,6 km/h.
- 11 Člani Save: Ropret, Frelih, Cuderman, Rakuš.
- 12 Ropretov uspeh je s 3. mestom dopolnil Udovič.
- 13 Po devetih letih je bil na vrhu dirke zopet Jugoslovan.
- 14 Košnjek, Jože. »Talent ne pride sam od sebe, treba ga je odkriti.« *Gorenjski glas*, 14. 7. 1987, stran 8.
- 15 Uspeh Polanca je dopolnil Janez Lampič na 3. mestu. Savčani so bili najboljši tudi v ekipni razvrstitvi.
- 16 Ekipna vožnja na kronometer, nočni kriterij, mednarodna dirka za Veliko nagrado Kranja (336 tekmovalcev).
- 17 Humer, Dušan. »Drago Frelih: od tekmovalca do mehanika.« *Gorenjski glas*, 12. 5. 1989, stran 10.
- 18 Naloge predsednika je opravljal Anton Veselinovič.
- 19 Slovenskih kolesarjev je bilo v ekipi manj kot polovica. Ostal je le Martin Hvastija.
- 20 Nekdanji Savčan Tadej Valjavec je zmagal na amaterskem Baby Giru.
- 21 Ponovil je uspeh Bojana Udoviča iz leta 1983.
- 22 Prepolovitev finančnih sredstev klubu je bila posledica spremembe lastništva v podjetju Sava.
- 23 Marko Žepič, Dean Podgornik, Hrvoje Miholjevič, Anton Meglič, Rok Jerše in Domen Blažek.

- 24 Gašper Pilar, Vlado Kerkez, Ivan Sever, David Rožman, Janez Rožman, Edo Orehek.
- 25 Boris Premužič, Uroš Šilar, Rok Jerše, Boštjan Rezman.
- 26 Grega Bole, Vladimir Kerkez in Kristjan Koren.
- 27 Zaradi padca je bil Koren 10. na svetovnem prvenstvu.
- 28 Matej Mohorič, Gašper Katrašnik ...
- 29 Jan Polanc, Blaž Bogataj, Nejc Bešter, Domen Kalan ...
- 30 Vladimir Kerkez, Gašper Švab, Uroš Šilar in Blaž Furdi ...
- 31 V kategorijo elite je prestopil kot aktualni državni prvak v cestni vožnji (do 23 let).
- 32 Cvjetičanin, Miroslav Braco. »Vinko Perčič: Zmage niso na prvem mestu!« <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20110614/C/306149965/vinko-percic-zmage-niso-na-prvem-mestu> (Dostop: 29. 1. 2020)
- 33 Na evropskem prvenstvu v Franciji je bil v vožnji na čas Čemažar 10.
- 34 Na svetovnem prvenstvu v Katarju je bil Primožič v vožnji na čas 9., mesto više se je uvrstil na cestni dirki. Nik Čemažar je bil 2. med kolesarji, rojenimi leta 1999.
- 35 Državni prvak v vožnji na čas, na dirkališču in cestni dirki, ki jo je kranjski klub organiziral po tridesetih letih.
- 36 Na evropskem in svetovnem prvenstvu je osvojil 6. in 9. mesto v vožnji na čas.
- 37 Osvojil drugo etapno zmago na Giru d'Italia.

VIRI IN LITERATURA

- Cvjetičanin, Miroslav Braco. Franc Hvasti: dve uri resnice. Preserje: Aktivni mediji, 2015.
- Gorenjska od leta 1947 naprej. Arhiv Gorenjski glas (1948–2008), <http://arhiv.gorenjskiglas.si/?database=digitalar>
- Gorenjska od leta 1947 naprej. Arhiv virtualnih časopisov (2008–2019), <http://arhiv.gorenjskiglas.si/?database=virtualar>
- Gorenjska od leta 1947 naprej. Gorenjski glas (2006–2019), <http://arhiv.gorenjskiglas.si/?database=gg>

Igor Grdina

IVAN HRIBAR KOT TEKSTNI AVTOPORTRETIST

Osebnosti, ki so bodisi z močjo lastnega duha bodisi z večino vodenja drugih uspele zaznamovati zgodovino, so v javni zavesti večinoma navzoče v reducirani obliki: če jim sodobniki ali prihodnje rojeni postavijo spomenik v bronu ali kamnu, je za ovekovečenje izbran najpomembnejši ali najznačilnejši trenutek v njihovem življenju. Kratko malo si ni mogoče predstavljati, da ne bi obstajala asociativna zveza med zaslužnostjo in obeležjem. Kiparji zato svoje bronene vojake radi opremijo s sabljo in jih posadijo na dirjajoče žrebce: s tem opozorijo ne samo na poklic slavljence, temveč tudi pokažejo svojo večino. Človeški obraz je vedno likovni problem, saj mora izraziti tako fizične poteze kakor tudi duševno moč. Upodobitev konja pa tudi ni lahka naloga – še posebej ne, če naj žival ne stoji na podstavku z vsemi štirimi nogami. Statika je pri kompleksnih spomenikih pač delikatna stvar. Še danes vsak poznavalec umetnosti obžaluje, da je od Leonardovega prizadevanja za postavitev Velikega konja v Milanu ostal zgolj opis njegove zamisli in modela.¹ Za kip predvideni bron je vojvoda Ludvik Marija Sforza – znameniti il Moro – namreč porabil za topove, ki ga potem niti niso rešili pred francoskimi osvajalci.

Pisatelji, slikarji ali skladatelji so na spomenikih največkrat ovekovečeni z značilnimi predmeti, ki ljudi opominjajo na področje njihove ustvarjalnosti. Peresa, paleta in glasbeni instrumenti so zato kar pogosti elementi monumentalnih plastik. Neredko jim delajo družbo muze, ki po eni strani poudarjajo moč ustvarjalcev, na drugi pa tudi trajnost spomina – saj je ta v grškem *mythos* mati zaščitnic umetnosti in zgodovine. Če sohe niso opremljene s tovrstnimi alegoričnimi rekviziti ali niso postavljene na mestih, ki s svojo arhitektonsko podobo ali z zgodovinskim pomenom krepijo sporočilnost kipa oziroma jo tako ali drugače pojasnjujejo, morajo biti napisani na njihovih podstavkih zelo izraziti. A to ni najboljša rešitev, saj se likovna govornica tako nadomeščena z besedno. Kak površnež bi zato utegnil misliti, da sama plastika niti ne more izraziti vsega, kar je bistveno za ohranitev te ali one osebnosti v zavesti ljudi.

Podobno kot s spomeniki je tudi s slikami: na njih je ujet le trenutek človekovega življenja in je to kot celota lahko le nakazano s kretinjo ali izrazom na obrazu ter s »scenografijo«. A tako je za spomin rešena zgolj bistvena plat osebnosti. Čisto gotovo pa ni nikogar, ki bi

*Mirsada Begića
spomenik Ivanu
Hribarju na bregu
Ljubljance (2010).
Kipar je skušal
legendarnega
ljubljskega župana
prikazati v trenutku
začetka obnove
slovenske metropole
po potresu, ki je mesto
prizadel leta 1895.
(Foto Tomaž Lauko)*

se v življenju mogel ukvarjati samo s tistim, po čemer se je zapisal v spomin drugih. Marsikdo je večji del življenja celo povsem drugačen kakor v trenutkih, v katerih uspe vplivati na usodo sodobnikov in prihodnje rojenih. Tvorec nemškega Drugega Reicha Otto von Bismarck, ki ga tako popularna kot analitična politična historiografija nenehno tlačita v koordinate njegove emblematične krilatice o »krvi in železu«,² je bil zaradi nepopoljšljive hipohondrije dovolj pogosto v postelji.³ Prav tako ni bil noč in dan paralelogram sil preračunavajoči fanatik oportunitizma, ki si priložnost za tak ali drugačen podvig ustvari kar sam, temveč tudi človek globoko romantičnih čustev: romanca s Katarino Orlovo je bila zanj vse prej kot samo mimobežna epizoda.⁴ Četudi za zgodovino ni tako pomembna kakor izzivalna priredba Emske depeše, ki je Francijo pognala v vojno s Prusijo,⁵ je vseeno značilna za Bismarckovo osebnost. In prav ta je ustvarjala zgodovino – le da pogosto na neviden in neslišen način. Drugačna osebnost bi delovala in na aktualne izzive reagirala mnogo manj učinkovito. Kombinacija drznosti in preračunljivosti sta postali na

ozadju izkušnje nenehnega boja za samoohranitev – pri čemer je bila ogroženost bolj fiksna ideja oziroma predstava kakor dejansko stanje – ubijajoče učinkovito gibalno znamenitega Prusa, ki je bil brez dvoma najspretnější državnik 19. stoletja. Oblikovanje cesarske Nemčije in njena hipna umestitev na položaj vodilne evropske sile kljub tektonskemu premiku na političnem zemljevidu nista sprožila kontinentalnih vojn, kakor so jih v 18. stoletju le dinastično pomembni dogodki (denimo izumrtje španskih Habsburžanov in konec moške linije njihovih avstrijskih sorodnikov). Propad bonapartistične Francije in dvig njene vzhodne sosede se je leta 1870 mnogim zdel ne samo logičen, temveč tudi zaslužen. Nemčija, ki je bila osrednja deželica druge industrijske revolucije, je potem v marsičem tudi izpolnila pričakovanja. Njena politika medsebojno križajočih in uravnotežujočih se zvez je stari celini zagotovila več desetletij miru. Toda ko je po Bismarckovi politični upokojitvi notranja nervoza novega cesarstva, ki ga je poosebljal postavljajški Viljem II., prevladala tudi v zunanji politiki, so bile kretnice naravnane v smer vedno hujših in širše učinkujočih zaostritev. Iz njih se je nazadnje porodila prva svetovna vojna.⁶

Tudi Ivan Hribar je v zavesti toliko in toliko desetletij za njim rojenih ljudi navzoč v reducirani obliki. Njegova prostovoljna smrt 18. aprila 1941, ki je bila izzvana s polomom jugoslovanske kraljevine, ga je v zavesti rojakov brez dvoma monumentalizirala. Zdi se kot človek, ki je v 20. stoletje prišel naravnost iz starogrške tragedije. Odpoved življenju zaradi zloma države, ki ji je namenil vse svoje najboljše misli in moči, je zastrla vse njegove prejšnje podobe. To na neki način velja celo za Hribarjeve reprezentativne portrete izpod čopičev in palet Ivane Kobilce (1920–1926), Vlahu Bukovca (1921) in Ivana Vavpotiča (1922), ki v slovenskem kolektivnem spominu nimajo posebej izpostavljenega mesta. Vsi trije namreč poudarjajo upodobljenčevo samozavest in uspešnost.⁷

Treba je reči, da je Hribar za enostranskost svoje javne podobe v veliki meri kriv – oziroma zaslužen – sam. Njegovi spomini so napisani z jasno tendenco po oblikovanju konsistentnega avtorjevega lika. Hribarjeva tekstna samoupodobitev je takšna, da nobenega bralca ne more zares presenetiti, kar je prišlo za njo. To velja celo za način konca njegove življenjske poti. Pripovedovalec je uspel razdaljo med stvarnostjo in naracijo v zavesti bralcev narediti za nepomembno: princip *Theoria cum praxi* se v tekstu povsem zliva z vodilom *Praxis cum theoria*. Recipienti so pričevalčeve besede sprejeli kot povzetek stvarnosti.

Ivana Kobilca, Ivan Hribar, (1922), olje na platnu (Hrani Mestni muzej Ljubljana (MGML); foto: Matevž Paternoster)

Hribar je v svojo naracijo vpisal željo biti verodostojen kronist; kot tak se je trudil prispevati gradivo za zgodovino pisje prihodnosti.⁸ Lastnim pričevanjem je povsem jasno pripisoval nadoseben pomen. Svojega zornega kota Hribar ni razumel kot enega od mogočih izhodišč opazovanja in razumevanja preteklosti, temveč kot položaj, iz katerega se slednje lahko dojame kar najbolj nepotvorjeno. Zato se je tudi ostro odzval na nasprotna pogleda. Ker pripovedovalec ni bil samo priča, temveč tudi ustvarjalec nekdanjosti, ni mogel konstruirati oziroma vzbujati občutka, da je aseptični poročevalec o njej. Poskus takšnega pristopa bi bil vsakomur očiten razcep osebnosti. Ali celo poskus zavajanja. Hribar zato posega po reflektivnem in komentatorskem odnosu do lastnega angažmaja v preteklosti. Z uzavestjenjem časovne distance je lahko brez osebnostnega

razcepa »pristranski« – idealizma in borbenosti polni – oblikovalec zgodovine v minulosti⁹ in k verodostojnosti težeči protohistoriograf v sedanosti. Bralcu prav zaradi takšnega pristopa razkrije svojo notranjost – značaj in miselnost.

Čprav bi bil Hribar kot graditelj predbesedilne stvarnosti in kot pričevalec rad človek brez sence, mu je jasno, da bi moral postati bodisi ničejanski nadčlovek bodisi z demonijo zvezani Chamisso Peter Schlemihl, če bi jo zares hotel za zmerom izgubiti. A tega dvojega ni v njegovem obzorju. V predgovoru k prvemu delu Hribar predstavlja človeškost svojega stališča in zatrdi, da se kljub udeležbi v popisanih dogodkih trudi biti vseskozi objektivni – vendar pristavlja, da mu to zmerom ne bo uspelo.¹⁰ Utemeljitev za tamkaj sugerirano sodbo, da je v pretežni meri vendarle dosegel svoj cilj, pa pričevalec najde v dejstvu, da je njegove nekdanje presoje tok poznejših dogajanj pretežno potrdil. Hribar se vsekakor zaveda, da je v človeškem svetu skladnost med stvarnostjo na eni ter anticipacijo in tendenco besedne predstavitve le-te na drugi strani najsugestivnejši instrument prepričevanja. Zato skuša pokazati, da je tu ne samo njegova primerjalna, temveč tudi kvalitativna prednost pred drugimi – zlasti konkurenčnimi – pričevalci. Včasih je pri tem kar subtilen. Tako v spominopisnem duelu z besedno mnogo spretnjšim Šukljetom opozarja na svojo že zgodaj izrečeno sodbo: »Avstrija bode slovanska, ali pa je več ne bo,«¹¹ medtem ko »intimnega neprijatelja«,¹² ki ga je Tavčar zaradi suvereno izraženih sodb o ljudeh in stvareh hudomušno imenoval Francek Velikanski, precejkrat naslavlja z dvornim svetnikom.¹³ Z evokacijo naziva, ki je bil aktualen v propadli habsburški monarhiji, v jugoslovanski državi pa ni več obstajal, oponenta učinkovito naredi za posebitev vsega preteklega. Vsega preživelega. Vsega, kar ni prestalo preizkusa časa. Na ta način tudi bridko ironizira Šukljetovo samooznako, češ da je »rojeni puntar«. ¹⁴ Sivolasi dvorni svetnik se je v letih, ko je pisal oziroma izdal svoje spomine zares znašel v nesoglasju s svojim časom: cesarska Avstrija, v kateri je doživljal svoje politične triumfe in bil deležen javnih priznanj, je jeseni 1918 za zmerom potonila med vrtinci in valovi zgodovine.¹⁵

Hribar je sporočilnost svojih spominov, za katere je bil prepričan, da so napisani v merilu 1 : 1, branil tako s plemičnimi pripisi k njim kot s pravljanjem pred sodiščem.¹⁶ Očitno je menil, da jo Fran Šuklje, na čigar naslov je prispela njegova tožba, z lastnim »protitekstom« ogroža. Svojega nasprotnika je očitno imel za zelo nevarnega in ga je hotel zavriniti v vsem. Zdelo se mu je potrebno braniti celo pred Šukljetovim očitkom togega doktrinarstva in je opozoril na svojo trenutno slabost do Habsburžanov, ko se je trudil vzpostaviti

direkten stik med odločujočimi faktorji državne politike in Slovenci. Korist slednjih je bila tudi edini razlog za približanje kroni in žezlu. A svoje korake v tej smeri je Hribar samokritično označil za pomoto ter se je od nje tudi hitro distanciral. Še več: zanj je bil to praktični pouk o pravi naravi vladavine habsburške hiše: dinastija, ki je svojo oblast utemeljevala na Božji milosti, je sleherni izraz naklonjenosti štela za samoumeven in se ni trudila za zadovoljitev dovolj skromnih pričakovanj Slovencev.¹⁷

Po bridki izkušnji z vrhovi avstrijske cesarske države se Hribar ni oddaljil le od nosilca njenega žezla in krone, temveč tudi od nje same. Že pred letom 1918. Pričevalčev izstop iz avstrijskega mentalnega in političnega okvira je motiviran s spoznanjem lastne zmote o vladajoči hiši. Zanj odpoved lojalnosti Habsburžanom, ki so ga tudi onemogočili kot ljubljanskega župana, ni pomenila izraza nezvestobe, temveč moralnosti. S takšnim razumevanjem razmerij v nekdanji stvarnosti se je v Hribarjevem pričevanjskem opusu odprla možnost za kontrastivno predstavitev Karadjordjevičev. Kraljevino Južnih Slovanov in njeno dinastijo je štel za popolno nasprotje Habsburžanom in njihovi monarhiji. Aleksandra Karadjordjevića je Hribar dojemal kot vladarja, ki je »navezan na svoj [srbsko-hrvaško-slovenski] narod z vsako žilico svojega plemenitega srca«. ¹⁸ Primerjava med njim in Francem Jožefom implicitno utemeljuje in pojasnjuje tudi različen piščev odnos do monarhij, katerih državljan je bil. Hribar je pisal spomine enako smotno, kakor je po svoji predstavi živel. Četudi so njegovi memoari izšli v štirih konceptualno opazno različnih zvezkih, so ohranili enotno temeljno podobo.¹⁹ V začetku je šlo za razvojno – v polnem pomenu besede: avtobiografsko – pripoved o lastni poti skozi čas; potem se naracija razširi še v spominsko refleksijo o dobi in njenih menah ter nazadnje zavije na eni strani v apologetiko in na drugi v polemiko. A to sta le dva izraza enega obraza.

Enotna tendenca pričevanj opozarja, da Hribar za seboj ni hotel pustiti nobenega dvoma: njegovi koraki naj bi zmerom vodili k pozitivnim rezultatom. Tudi tisti, ki niso bili tipični zanj in so bili prikazani kot žrtvovanje siceršnjih osebnih principov vsenrodnim koristim. Sodil je, da bi ga drugi morali videti natanko takega, kot se jim je predstavil sam – kot skrajno požrtvovalnega, idealističnega in uspešnega, vendar tudi po krivici zapostavljenega moža. Hribar je tako na začetku svojih spominov spregovoril o »zvanični nevhvaležnosti«;²⁰ po razpadu Avstro-Ogrske se je očitno kanil posvetiti političnim in državniškim opravilom in je opustil delo v zavarovalništvu, v katerem je bil poprej zelo uspešen, toda pokazalo se je, da je bil neposredno po osnovanju srbsko-hrvaško-

slovenske kraljevine kot javna osebnost povsem odvisen od Nikole P. Pašiča. Ko se je ta odvrnil od njega, je njegova politična zvezda zašla. Hribar se je potem celo bal obubožanja, saj v knjigotrštvu, ki se ga je oprjel, ni bil uspešen. Šele oblikovanje Senata kot zgornjega doma Narodnega predstavništva – v skladu z določili septembra 1931 razglašene Oktroirane ustave – je Hribarju januarja 1932 spet odkazalo nekaj prostora pod političnim soncem. Toda zdaj je bil v polnem pomenu besede homo regius. Na ugledni položaj ga je imenoval kralj Aleksander. Sodil je v kvoto senatorjev, ki niso bili izvoljeni, ampak je njihov mandat izhajal iz zaupanja krone. Kot najstarejši član zgornjega doma parlamenta je tudi vodil njegovo prvo zasedanje. Toda januarja 1938 se je ura Hribarjevega senatorovanja iztekla. Kljub temu se še vedno vitalni mož ni odpovedal političnemu delovanju: ker je v stalinski Sovjetski zvezi v času vzpona Hitlerjeve Nemčije začel uvidevati naslednico carske Rusije, je podprl pobudo za ustanovitev društva, ki bi vzpodbujalo prijateljstvo med uradno Moskvo in Jugoslavijo.²¹ Tudi njegova prostovoljna smrt je (p)ostala širše pomenljiva. Bila je izraz obupa in hkrati protesta proti razkosanju države, katere obstoj je Hribar 29. oktobra 1918 razglasil z balkona ljubljanskega Deželnega dvorca.²² Zato ni čudno, da je bil njegov pogreb, ki ga je vodil škof Gregorij Rožman, poslednja velika manifestacija slovenske enotnosti pred usodnim razkolom v času revolucionarne vojne v letih 1941–1945. Ljubljanski župan Juro Adlešič se je od pokojnika poslovil z mislijo, da je bil njegov najznamenitejši predhodnik človek, ki je več kot samo opravil svojo dolžnost.

Hribarjevi spomini niso instrument samospoznavanja, temveč predstavitevna poslanica drugim ljudem – tako sodobnikom kakor prihodnje rojenim. Kot takšni so gotovo pristni: avtor je samega sebe brez dvoma doživljal tako, kot se je opisal. Ni se »uprizarjal«. Zastavlja pa se vprašanje, ali je njegova podoba tudi zares skladna s pričevalčevo osebnostjo v predbesedilni realnosti, kajti nobena (samo)upodobitev ni identična z modelom. Merilo 1 : 1 zagotovo ohranja zunanji – fotografski ali filmski – videz, zelo lahko pa potvarja duha, ki se ga ne da preprosto preslikati v tekst. Verodostojnost pričevanj se zato presoja po kriteriju adekvatne konsistentnosti v stvarnem in besedilnem prostoru. Ta tudi razkrije, ali so netočnosti v tekstu pomote ali pa hotena opustitev resnicoljubnosti zaradi računanja na čisto določen recepcijski efekt.

Zadnje dejanje na življenjski poti Ivana Hribarja dokazuje, da v svojem strogem tekstnem avtoportretu ni bil pretenciozen. Kot človek čvrstih liberalnih nazorov je ostal trden in se – za razliko od nekaterih svojih mlajših svobodomiselnih sodobnikov – niti v

trenutkih najhujše stiske ni navdušil nad nobenim totalitarizmom. Vendar pa teh tudi ni izenačeval. Komunizem je štel za prehodni pojav v ruskem življenju; zato je večinoma slovansko Sovjetsko zvezo štel za deželo, ki bi zaradi vzpona Hitlerjeve Nemčije in Mussolinijeve Italije kljub svoji sfingični naravi lahko postala zelo pozitiven politični dejavnik.²³ V Hribarjevem zatrjevanju, da ni suh doktrinar, zares ne gre zgolj za zavračanje Šukljeta, temveč za točno samooznačevanje. Stvarnost je bila postavka, ki je ne kot akter zgodovine ne kot pričevalec ni spregledoval. Ne pri svojih iniciativah ne pri reagiranju na izzive drugih. Si je pa zaradi lastnih principov, ki jih je jasno izrazil v spominih, prepovedal iskati izhod v določenih smereh. Nationalsocialistično-fašistična Evropa zanj nikakor ni bila prostor, v katerem bi si mogel predstavljati svoje življenje in ga je zato kljub načelnemu optimizmu končal.²⁴

Hribar se je zavedal, da je v demokratični dobi politika postala slehernikova usoda. Zato je bilo pomembno, kako ljudje dojemajo premike v njej. Izkušnja »zvanične nevhvaležnosti« mu je dopovedovala, da je marsikateri korak mogoče razumeti tudi napak. Pašič se je od Ivana Hribarja odvrnil, ker je ta kot kraljevski namestnik nasprotoval njegovemu shodu v Ljubljani. A do takšnega ravnanja je prišlo iz skrbi za ugled starega državnika, ki med avtonomistično večino Slovencev ni bil niti malo priljubljen, saj je bil poosebljenje centralističnih tendenc. Potemtakem ni presenetljivo, da je Hribar ne samo napisal spomine, temveč tudi odločno polemiziral tako s Šukljeto kot s Franom Erjavcem, ki je postal prvi izraziti slovenski historiograf svoje sodobnosti. V memoarih, ki so mu bili sinonim za verodostojen zapis izkušenj, se je sicer komajda lahko izognil postavljanju lastnega spomenika,²⁵ vendar pa jim je namenil drugačno primarno poslanstvo. Morali bi biti skrinja zaveze, ki ustvarja oziroma krepi koherenco skupnosti, za katere blaginjo se (je) trudi(l). Ljudem, ki jim namenja svoje misli in besede, skuša pomagati z vestnim beleženjem preživetega: daje jim gradivo za razmislek, opozarja jih na možnosti takšnega ali drugačnega sprejemanja izzivov, prav tako pa jim posreduje dragocene podatke o globinski kulturno-civilizacijski tetovaži. Novim generacijam tako ne bo treba sedati k prazni mizi ...

Nagnjenje k pisanju, ki ljudem pomaga na poteh življenja, je bilo Hribarju tudi sicer domače: prav iz takšnega nagiba se je lotil prevajanja Basni Jeana de La Fontaina, ki jih je v treh zvezkih izdal med letoma 1917 in 1931. Po eni strani je pomagal sebi pri učenju francoščine, po drugi pa svojim rojakom pri širjenju obzorij – saj je imel njihovo enostransko usmerjenost k nemškim kulturnim središčem, ki je bila v habsburški monarhiji samoumevna, za škodljiv duhovni redukcionizem. Tudi Hribarjeva obsežna pripoved Gospod

Izidor Fučec, ki je ostala v rokopisu, ne skriva težnje po koristnosti. V narativnem ospredju gre namreč za razvojni roman ponesrečene osebnosti, ki se je sprla z zgodovino v trenutku, ko je mislila, da zavija na njeno kraljevsko pot, v živopisnem scenaričnem ozadju pa za skorajda pričevanski tekst o prostoru in času ter njuni mentaliteti.²⁶

Hribar se v spominih značilno ne izogiba niti obravnavi najbolj bridkih izkušenj. Tako spregovori tudi o svojem svetovanju pri likvidaciji zavarovalne banke Slovenije.²⁷ Ker je šlo za eno največjih narodnjaških gospodarskih polomij, ki je vodila do znatnih izgub in pomembnih psiholoških posledic – zaupanje v velika podjetja in investicije se je na Kranjskem in v sosednjih predelih zamajalo ter vplivalo na poznejšo skrajno vlagateljsko previdnost –, je bil sleherni stik s to zadevo kočljiv. Za vsakogar. Hribar je bil še v posebej delikatnem položaju, ker je delal za drugo zavarovalnico, za praško Slavijo, in je že načeloma moral biti zavzet za njeno prevlado na kolikor mogoče razsežnem trgu. Vrh vsega mu je češki delodajalec pomagal pri plačilu kavcije, kar je pomenilo še dodatno interesno obremenitev.²⁸ Pa vendarle bi težko rekli, da je imel Hribar kakršen koli odločilen delež pri likvidaciji zavarovalne banke Slovenije: za Bleiweisa je zgolj spisal spomenico o nesmiselnosti dodatnega vplačila v vnaprej določeni višini, saj bi to ustanove ne moglo rešiti pred propadom. Njegovo delo je bilo čisto račun(ovod)sko, vrh vsega pa ni imel moči odločanja. Bleiweis in njegovi somišljeniki bi lahko sprejeli tudi drugačen sklep, če bi presodili, da v Hribarjevih računih ni nepristranskosti. Za to bi vsekakor imeli močan osebni interes, saj so bili sami deležni materialne izgube. Prav tako so vknjižili v svoje bilance moralno škodo – zmanjšanje zaupanja. Zato lahko rečemo: če bi bila le najmanjša možnost, da izračuni Ivana Hribarja niso skladni z realnim stanjem, bi bili pri likvidaciji zavarovalne banke Slovenije gotovo dani v oklepaj. A to se ni zgodilo.

Hribarjevi spomini so še posebej zanimivi na mestih, ki odstirajo vpogled v njegovo intimo oziroma zasebnost. Dejansko o njej govorijo zelo skopo in jo izražajo bolj z (za)molkom kakor s tematiziranjem in komentiranjem. Hribar je bil glede ločevanja javne in zasebne sfere življenja pač čvrst liberallec: med drugim ljudem namenjenim vidnim delom življenja in delovanja na eni ter intimnostjo na drugi strani je postavil jasno mejo. Še posebej redke so v njegovih memoarih vesti o obeh družinah, ki jih je osnoval. Na podlagi tega, kar je v pričevanjih o njih izraženo bodisi na način foucaultovskega diskurza – torej temeljnega dispozitiva besed, ki odmeva skozi pripoved z vsem neizrečenim²⁹ – bodisi z redkimi eksplicitnimi izjavami, je mogoče reči, da je bil Hribarjev prvi zakon polomija, drugi pa srečen. Gre za popoln kontrast.

Svoje prve žene Emilije Griga, ki je bila rojena v Brnu, Hribar v spominih poimensko sploh ne omenja. Govori le o njenem strahu v času ljubljanskega potresa na veliko soboto leta 1895. Značilno jo označuje z izrazom »soproga«.³⁰ Iz te pripovedne sekvence tudi izvemo, da sta imela zakonca vsak svojo spalnico,³¹ kar kaže na življenjski slog premožnih meščanov oziroma aristokracije.

Kako je razpadel Hribarjev prvi zakon, je toliko in toliko let pozneje težko reči, saj je stvar povezana z ženino duševno boleznijo, o poteku katere podatki niso ohranjeni. Ni jasno, ali so bile njene intenzivne zdravstvene težave razlog ali posledica tedaj zelo neobičajne civilne ločitve cerkveno sklenjene zveze. Dejstvo je le to, da je Hribarjeva prva žena Emilija umrla v ljubljanski mestni ubožnici, torej v zelo skromnih razmerah. Toda prav nič ni verjetno, da bi jo lahko mož v hiralnico stlačil na silo, na kar se dandanes večkrat namiguje. Do septembra 1909 je namreč živel Hribarjev zakonski sin Ivan Milan, ki je bil odvetnik, in zares bi si bilo težko predstavljati, da bi dopustil kakršno koli nedostojno ravnanje z materjo. S strani kogar koli. To velja tudi za očeta, s katerim advokatski sin ni bil na isti politični valovni dolžini in med njima tudi sicer ni kraljevala harmonija. Od avgusta 1910 dalje pa Ivan Hribar ni bil več ljubljanski župan. Kljub množici somišljenikov in zaveznikov bi tedaj težko razpolagal s tolikšno močjo, da bi lahko ženo prisilno odgnal v ubožnico. Res je, da ni bil zgleden mož in je imel nezakonske otroke, vendar je zanje vsaj po materialni plati skrbel.

Mnogo verjetneje je potemtakem, da Hribarjeva prva soproga kot duševno obolela oseba po pojmovanjih, ki so v prvi polovici 20. stoletja definirala predstave o običajnem ravnanju, ni mogla več živeti med drugimi ljudmi. Tak je bil splošen odnos do ljudi, ki so izgubili razsodnost. Svet normalnih se tedaj ni smel stikati s kaotičnim kozmosom bitij, ki so bila razglašena za nora. Niti tedaj, ko ta niso bila nevarna za ljudi okoli sebe.³² Hribar, ki je v toliko drugih primerih odstopal od povprečnega vedenjskega »vodostaja«, se je v tem zelo intimnem vprašanju izkazal za človeka običajnosti: za bolno soprogo ni storil nič izjemnega. Ker je s svojimi ravnanji na drugih področjih postavil mnogi višji standard za ocenjevanje lastnega bitja in žitja, je bil deležen prenekaterega očitka pozneje rojenih³³ – medtem ko so sodobniki na stvar očitno gledali drugače. Navsezadnje niti neliberalni politični nasprotniki Hribarjevega odnosa do žene Emilije niso poskušali izkoristiti. Vsaj ne v javnosti. Tudi ljubljanski (knezo)škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je kraljevskega namestnika opozarjal na spornost življenja v zunajzakonski skupnosti z Marijo Goričan, zadeve ni poskušal obešati na veliki zvon: o njej je spregovoril le v zasebnih poslasticah.³⁴ Vendar se je pri tem značilno ognil vseh

Hribarjeva rodbinica (Foto: dokumentacija MGML)

vprašanj v zvezi s prvo ženo. Narodni voditelj Anton Korošec, ki je bil ravno tako duhovnik, pa je bil še bolj razumevajoč: s Hribarjem in njegovo »rodbinico« je leta 1918 celo praznoval prvi jugoslovanski božič.³⁵ Zasebnost je tako gradila kakor rušila mostove tam, kjer so bili v javnosti bodisi nezamisljivi bodisi trdni kot večnosti.

Potemtakem je mogoče reči, da so Hribarjevi spomini na vseh izraznih ravneh dragoceno pričevanje o svojem avtorju, pa tudi o nekdanjih razmerah. Brez dvoma so tekstni spomenik kremenitemu možu – ta nikakor ni literarni umislek, čeprav je v vsaki epohi redek gost –, vendar ne tak, ki bi popolnoma zastrl njegovo človeškost. Vsa njihova vrednost še zdaleč ni v velikih potezah. Pozoren pogled nanje razkriva, da so karta, ki kljub pričevalčevemu restriktivnemu odnosu do nekaterih plasti bivanja omogoča orientacijo v času, prostoru in mentaliteti. Zanje v polni meri velja, kar je nekoč dejal renesančni modrijan François Rabelais: Treba je odpreti knjigo in skrbno premozgati, kar je v njej.³⁶

OPOMBE

- 1 Giorgio Vasari, *Le Vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, da Cimabue insino a' tempi nostri*, Torino 1991, str. 550, 551.
- 2 James J. Sheehan, *German History 1770–1866*, Oxford 1994, str. 880.
- 3 Jonathan Steinberg, *Bismarck. A Life*, Oxford 2011, str. 5, 184, 405.
- 4 Edgar Feuchtwanger, *Bismarck*, London, New York 2002, str. 78, 79.
- 5 Jean-Paul Bled, *Bizmark*, Beograd 2011, str. 141–146.
- 6 Prim. Volker Ullrich, *Die nervöse Grossmacht 1871–1918. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs*, Frankfurt ob Maini 2013.
- 7 Ivana Kobilca je Hribarja prav zaradi poudarjanja uspešnosti in samozavesti upodobila z lento in odlikovanji. Po drugi strani je mojster Bukovac na svoji zadnji

sliki (1922) upodobil tudi njegovo partnerko – pozneje drugo soprogo – Marijo in hčerko Zlatico. Ta umetnina, ki kar žari v svetlih barvah, je bila nekak kontrast njegovemu portretu v temnih tonih. Bukovac je z upodobitvami Hribarjevih potemtakem ustvaril nekak diptih. Glej v: Vera Kružič Uchytíl, Vlaho Bukovac. *Život i djelo 1855.–1922.*, Zagreb 2005, str. 155, 156, 296, 297.

- 8 Ivan Hribar, *Moji spomini*. I. del, Ljubljana 1983, str. 5, 6. Da je avtor uspel v svoji nameri, na svoj način dokazuje tudi dolgotrajna odsotnost kritične historiografske obravnave njegovega življenja in dela.
- 9 Ivan Hribar, 1983, str. 5, 461.
- 10 Ivan Hribar, 1983, str. 6.
- 11 Ivan Hribar, 1983, str. 456.
- 12 Šuklje je med pisanjem pričevanjske knjige *Sodobniki, mali in veliki* zabeležil, da bo leta 1933 praznoval že »zlato poroko« svojega intimnega neprijateljstva z Ivanom Hribarjem. Glej v: Fran Šuklje, *Sodobniki, mali in veliki*, Ljubljana 1933, str. 321.
- 13 Ivan Hribar, 1983, str. 463, 464, 471.
- 14 Ivan Hribar, 1983, str. 465.
- 15 Ivan Hribar, 1983, str. 464. Hribar je pred bralstvo stopil kot ne samo politični, temveč tudi karakterni antipod Šukljetu. Slednji je slovel kot naravnost bismarckovsko dosleden fanatik oportunitizma in je kot tak iz liberalnega tabora prestopil v katoliškega, iz potaplajočega se avstrijskega dreadnoughta pa se je ob koncu prve svetovne vojne skušal prekrcati na novi jugoslovanski rušilec. Hribarju, ki je bil ponosen na svoj načelni in dejavnostni radikalizem – zaradi premočrtnosti in neuklonljivosti so ga spoštovali tudi njegovi nasprotniki, denimo urednik dnevnika Slovenec Ignacij Žitnik –, je Šuklje prilepil zaničljivo etiketo doktrinar.
- 16 Podrobneje o tem in o drugih epizodah Hribarjevega življenja v: Igor Grdina, Ivan Hribar. »Jedini resnični radikalec slovenski«, Ljubljana 2010.
- 17 Hribar je poskušal vzpostaviti neposreden stik s krono in se je zavzel za to, da se v Ljubljano priseli eden od habsburških nadvojvod. Prav tako je dal cesarju Francu Jožefu postaviti spomenik. Hribar se je poskušal nasloniti na starega monarha, saj je vedel, da je prestolonaslednik Franc Ferdinand naklonjen katoliškim politikom in si od njega kot liberalec ni mogel obetati milosti. Glej v: Ivan Hribar, 1983, str. 464, 465.
- 18 Ivan Hribar, 1983, str. 494.
- 19 To še posebej jasno prihaja do izraza v drugi izdaji Hribarjevih spominov, ki jo je pripravil Vasilij Melik. Urednik je smotno – glede na kriterij snovi – povezal njihov prvi in četrti zvezek ter ga z delom tretjega združil v prvi knjigi. Dodal je še besedilo brošure, ki je bila naperjena proti Šukljetu. V drugi knjigi je objavil preostali del Hribarjevih pričevanj.
- 20 Ivan Hribar, 1983, str. 5.
- 21 Josip Vidmar, *Obrazi*, Ljubljana 1985, str. 535, 536.
- 22 Hribar je ob desetih dopoldne 29. oktobra 1918 prvi javno razglasil obstoj nove slovensko-hrvaško-srbske države. Zasedanje zagrebskega sabora, ki je vanjo vključil prostor, iz katerega so izhajali njegovi poslanci, se je začelo pol ure kasneje. Dejansko pa je jugoslovanska država tedaj že delovala. Narodni svet v Ljubljani je pred tem odstavil kranjskega deželnega glavarja Ivana Šušteršiča. Od 27. oktobra dalje je avtonomna oblast na Kranjskem že bila v njegovih rokah. Za prvo znamenje začetka življenja jugoslovanske države gre slej ko prej šteti proglas Narodnega sveta, Slovencev, Hrvatov in Srbov o tem, da z 19. oktobrom 1918 jemlje v svoje roke vodenje vseh bistvenih zadev imenovanih treh skupnosti. Glej v: Ivan Hribar, *Moji spomini*. II. del, Ljubljana 1984, str. 268, 269; Dragoslav Janković, Bogdan Krizman

- (ur.), Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. I.–20. XII. 1918) [II. zvezek], Beograd 1964, str. 373, 374, 403.
- 23 Hribar je prepričanje, da je Sovjetska zveza naslednica Rusije, izrazil v več člankih, ki jih je objavil v letih 1940 in 1941 v reviji *Misel* in delo. Med njimi je nemara najpomembnejši in najznačilnejši tisti z naslovom *Velika neznanka*. Izšel je v 8.–9., 10.–11. in 12. številki 6. letnika omenjene revije.
- 24 Hribar je v svojem poslovnem pismu poudaril, da mu visoka starost ne dovoljuje upanja na dočakanje zmage Genija Slovanstva, ki bo po njegovi sodbi gotovo kaznoval krivce za zlom Jugoslavije aprila 1941. Po njegovi sodbi je tedaj šlo za izdajo. Glej v: Vasilij Melik, »Ivan Hribar in njegovi Spomini«, v: Ivan Hribar, 1984, Ljubljana 1984, str. 653.
- 25 V slovenskem prostoru je izrazito nemonumentalistične spomine napisal mladoslovenski prvak Josip Vošnjak.
- 26 Za posredovanje teksta Hribarjeve pripovedi Gospod Izidor Fučec se zahvaljujem Mileni Milevi Blažič.
- 27 Slovenija je bila zavarovalnica, čeprav se je označevala za banko. A takšna terminologija je bila v 19. stoletju običajna.
- 28 Ivan Hribar, 1983, str. 64–71.
- 29 Dober uvod v Foucaultovo pojmovanje diskurza se najde (zlasti) v prvem poglavju študije Paula Veynea z naslovom *Foucault, sa pensée, sa personne*. Izšla je leta 2008 v Parizu.
- 30 Ivan Hribar, 1983, str. 244, 249.
- 31 Hribar pravi: »[I]z sosedne sobe pa je priletela soproga[.]« Za pričevalčev odnos do žene je značilno, da je potem večkrat obravnavana skupaj s služkinjama – vse tri so označene kot »ženske«, torej kot miniaturni kolektiv. Glej v: Ivan Hribar, 1983, str. 244.
- 32 Tako je moral spodobno meščansko opremljeno stanovanje in hiše premožnih sorodnikov po prvi svetovni vojni zapustiti umobolni skladatelj Josip Ipavec, čeprav ni bil nikomur nevaren. Tudi on je umrl v najskromnejših razmerah.
- 33 Dušan Kos je Hribarja pred nedavnim obravnaval skrajno ironično; štel ga je za dovolj tipičnega predstavnika »dvojnega morale« meščanov. Pri tem pa je zanemaril liberalno ločevanje zasebne in javne sfere življenja. Pri obravnavi Tavčarjeve soproge Franje je s takim pristopom zabredel v navadno natolcevanje, saj navaja, da je bila omenjena narodna dama »baje« kar od svoje poroke dalje neutrudna prešušnica. Glej v: Dušan Kos, *Ljubezen, greh in kazen*. Podobe in razvoj zakonske morale na Slovenskem do 19. stoletja, Ljubljana 2017, str. 349.
- 34 Jeglič je Hribarja zaradi življenja v zunajzakonski skupnosti opozarjal vsaj dvakrat, leta 1921 in 1923. Glej v: Blaž Otrin, Marija Čipič Rehar (ur.), *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, Celje, Ljubljana 2015, str. 841, 876.
- 35 Decembra 1918 je bil Korošec Hribarjev gost skupaj s svojim tajnikom, odločno liberalnim Gregorjem Žerjavom. Vse tri je povezovalo čvrsto politično zaveznitvo v prizadevanjih za slovensko državno emancipacijo v jugoslovanskem okviru in zavračanje habsburške monarhije, ki se je v začetku prve svetovne vojne izkazala za nepopravljiv instrument nemskonacionalne politike. Hribarjevo označevanje druge – leta 1918 še bodoče – soproge Marije Goričanove in hčerke Zlatice z ljubkovalnim izrazom »rodbinica« pove vse o docela drugačnem odnosu do njiju kakor do prve žene. Glej v: Ivan Hribar, 1984, str. 346.
- 36 François Rabelais, *Gargantua in Pantagruel*, Ljubljana 1981, str. 10.

Valentin Pivk

PROF. MIHAEL WURNER – ZAČETNIK STROKOVNEGA SPREMLJANJA IN RAZLAGANJA VREMENSKIH POJAVOV NA GORENJSKEM

Šolstvo je nepogrešljiv dejavnik v razvoju in obstoju človeške družbe. Prav zaradi tega pomena ga vsaka oblast, kadar koli in kjer koli poskuša zajeti pod svoje okrilje in ga usmerjati po svoji ideologiji. Ker pa je šolstvo živ sistem znotraj živega in spreminjajočega se okolja, tudi samo doživlja ustrezne spremembe. Ni treba posebej poudarjati, da so njihovi nosilci prav učitelji ali pa posamezniki izven šolstva, ki spremljajo ta proces. Vemo, da so mnogi šolniki in drugi posamezniki, ki so sledili novim idejam in spoznanjem ter jih zagovarjali, doživljali izključitve, izgone in še kaj. Tudi kranjska gimnazija ni bila imuna do takih dogajanj; v prvih desetletjih njenega obstoja je bilo med ključnimi tudi vprašanje jezika – slovenski ali nemški.¹

V 16., 17. in 18. stoletju so se po Evropi družbenim spremembam prilagajale tudi srednje šole, gimnazije. Načelo, ki je veljalo tako v protestantskih šolah, še bolj pa v poznejših jezuitskih, naj se v gimnazijah uči beseda, torej jezik, je izhajalo iz prepričanja, da je vse, kar je znanega in pomembnega že zapisano v knjigah, ki jih je zato treba brati in študirati, najprej pa obvladati jezike: latinščino, grščino in tudi hebrejščino. Prevladovalo je prepričanje, naj znanstvenike dogodki v družbi in naravi ne zanimajo, saj so že vse napisali Aristotel, Arhimed in drugi. Na gimnaziji naj se uči beseda, na univerzi pa stvar.

V takem okolju, zlasti na koncu tega obdobja, ko so se evropske gimnazije počutile preveč omejene in nesposobne prilagajati družbenim spremembam in še posebej sprejemanju novih znanstvenih in tehnoloških odkritij in spoznanj, so nastajala prizadevanja za ustanovitev, ukinjanje, ponovno ustanavljanje in spreminjanje vsebine nastajajoče kranjske gimnazije. To je bilo obdobje, ko so klasične gimnazije postopoma, a ne brez težav, pričele prehajati v realne gimnazije, kamor pa v celoti niso nikoli prešle – obstajajo tudi še danes. Klasične gimnazije, malce pikro in ne povsem upravičeno, naj bi bile bolj elitne, kar v nekaterih otenkih celo drži, realne pa naj bile za »splošno ljudstvo«.² Ob tem je treba povedati, da je takšno tolmačenje gimnazij pri nas ostalo prisotno nekako do konca druge svetovne vojne, danes pa pod pojmom gimnazija poznamo paleto srednjih šol, ki se razlikujejo tako po organizaciji kot po vsebini.

Prvo poslopje kranjske gimnazije (Cankarjeva ulica 2), zgrajeno leta 1862.

Po kratkotrajnem obstoju francoske gimnazije v letih 1810 in 1811 je sledilo pol stoletja prizadevanj kranjskih oblasti, ki so občasno dobile podporo tudi iz Ljubljane, za ustanovitev gimnazije v Kranju. Končno je le prišlo do uresničitve, ko je bila s posebnim odlokom z Dunaja, datiranim 4. septembra 1861, ustanovljena nižja klasična gimnazija – Keiserlich-königliche Untergymnasium zu Krainburg.

Novoustanovljena gimnazija, tretja na Slovenskem, se je v naslednjih treh desetletjih neprestano borila za svoj obstoj in program³. Med leti 1862 in 1869 je na gimnaziji delal prof. Mihael Wurner. Poleg profesorskega poklica na kranjski in še nekaterih drugih gimnazijah (Varaždin, Gradec, Ljubljana in ljubljansko učiteljske) je

bil član deželnega šolskega sveta in tako član srednješolske konference na Dunaju. Ob vsem navedenem je bil tudi član izpitne komisije za ljudske in srednje šole, pa tudi član komisije za učiteljske kandidate. Bil je tudi šolski nadzornik za takratni šolski okraj Krško.

Prof. Wurner je bil rojen v Ljubljani kot sin očeta Mihaela, po poklicu peka. Njegov priimek, še posebej pa začetnica W, bi dal slutiti, da so prišli njegovi predniki bolj s severa tedanje avstro-ogrske monarhije. To domnevo dopušča tudi priimek njegove matere Marije Haass, ki ni običajen za slovensko področje. Profesor Wurner je imel dve hčerki – Olga je šla po očetovi poti in je bila učiteljica, ki je poučevala tudi v Sodražici. Mihael Wurner je umrl v kraju Feldhof v okolici Gradca.

Kot rojen Ljubljčan je v Ljubljani obiskoval normalko (3 leta), gimnazijo (6 let), 2 leti licej in 5 let teologijo. Tik pred koncem študija je teologijo zapustil in odšel na Dunaj študirat matematiko in naravoslovje. Prav s temi novimi znanji se je izkazal ne le kot strokovnjak na področju izobraževanja in organizacije šolstva, ampak tudi na področju oblikovanja slovenske matematične in naravoslovne terminologije, še posebej kot amater in zanesenjak. Pozneje pa smemo trditi, da je bil sposoben opazovalec, spremljevalec in razlagalec meteoroloških pojavov.

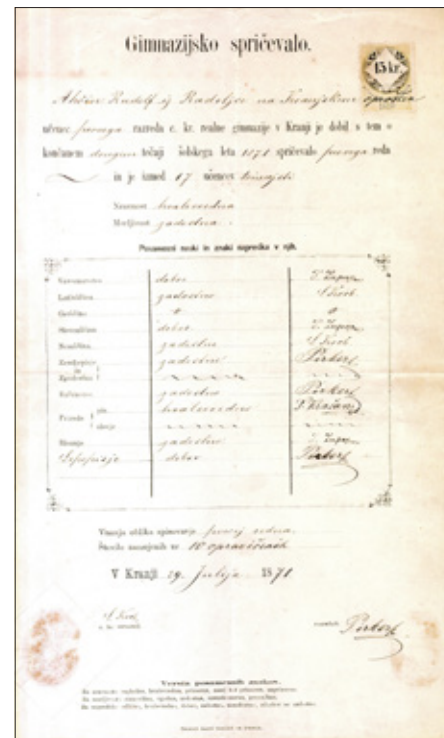
Med sedemletnim poučevanjem na nemški klasični gimnaziji v Kranju si je prof. Wurner med drugim prizadeval, da bi postala gimnazija realna, s slovenskim učnim jezikom, za kar je imel kot član raznih deželnih šolskih organov tudi kar nekaj možnosti. In ko je leta 1869 odhajal na gimnazijo v Ljubljano, je gimnazija v Kranju res postala prva nižja realna gimnazija s slovenskim učnim jezikom.

Zaradi družbenih razmer, v katerih se je to zgodilo, je ostala takšna le kratek čas. Da je bil prof. Wurner res zagovornik slovenskega jezika na Slovenskem, potrjuje njegova pripomba v enem od šolskih izvestij, ki so jih naslavljali Jahresbericht. V njih so profesorji objavljali poljubne in tudi strokovne prispevke. V eni od izvestij ljubljanske klasične gimnazije je prof. Wurner pripisal tole pripombo: »Predzadni teden meseca junia sim slučajno zvedil, da je za letopis samo nemški sostavek zagotovljen. Da bi se letos slovenski sostavek ne pogrešal, se lotim zadne dni junia dela, čeprav sim spoznal, da v tako kratko odmerjenem času ne bom mogel dela po svojih željah zveršiti.«

Wurnerjeva prizadevanja za uveljavitev slovenskega jezika v šolah na Slovenskem, se kažejo tudi v sodelovanju z oblikovalci slovenske naravoslovne in matematične terminologije. Tako je aktivno sodeloval z naravoslovcem in jezikoslovcem Ivanom

Letnik C. KR. realne gimnazije v Kranju v šolskem letu 1871

Spričevalo kranjske realne gimnazije iz šolskega leta 1871; prvo slovensko spričevalo

Tuškom (1835–1877) pri nastajanju njegovega terminološkega gradiva (Matematična terminologija, 1877), ter z Matejem Cigaletom (1819–1889), še posebej pri njegovem delu »Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča, 1880«. Nekajletno službovanje v Varaždinu (1856–1861) in poznejši položaj šolskega nadzornika za okraj Krško, ga je pri nastajanju njegovega »Hrvatsko-njemačko-talijanskog znanstvenog nazivnika I– I, 1874–75 zblížalo z Bogoslavom Šulekom (1816–1895), pisateljem, jezikoslovcem, publicistom in leksikografom. Več Wurnerjevih sodobnikov in tudi nekaj tistih, ki so poznali njegovo poznejše delovanje, med drugimi Fran Erjavac in Anton Breznik, so potrdili, da je njegov prispevek pri nastajanju slovenske strokovne terminologije vreden omembe.

Če bi v zvezi s prof. Wurnerjem poleg njegovega učiteljskega poklica, organizacijskega in svetovalnega dela na področju šolstva, njegovih prizadevanj za reorganizacijo gimnazij na Slovenskem in s tem za uvedbo slovenskega jezika v šole, in sodelovanja pri nastajanju slovenske strokovne terminologije posebej ne omenili še njegovega začetka spremljanja, beleženja in analize zbranih vremenskih pojavov na Gorenjskem, bi slika njegovega bogatega delovnega področja ne bila popolna. Poudarek tega drugega je še toliko bolj upravičen, ker so danes vreme in njegove posledice med temeljnimi vprašanji človeške družbe in življenja na našem planetu.

Prof. Mihael Wurner je prišel v Kranj, ko je bila tam leta 1861 ustanovljena nižja klasična gimnazija in je bilo zanjo že naslednje leto zgrajeno novo šolsko poslopje, kar bi bilo za današnje čase skoraj neverjetno, takratnim občinskim možem pa je to uspelo. Pogoji, ki jih je oblast občini postavila glede opreme šole, so novemu profesorju naravoslovja in matematike omogočili, da se je lahko posvetil tudi svojemu konjičku, raziskovanju narave, predvsem opazovanju, spremljanju, beleženju in razlaganju meteoroloških pojavov na Gorenjskem.

Brez večjih predhodnih izkušenj je moral najprej urediti podlago za svoje merilne naprave: lokacijo mesta glede na geografske koordinate in nadmorsko lego. Zanimale so ga razmere v posameznih letnih časih, zlasti zračni pritisk in temperatura. Za ugotavljanje smeri vetra si ni pomagal le z vetrnimi vrečami, ampak je opazoval celo smer dima kranjskih dimnikov ali kot sam pravi »... auch bloss nach dem Rauche Schornsteine ...«. Potrebne kvantitativne podatke je izmeril sam, pri tem mu je pomagal tudi artilerijski častnik avstrijske vojske, nekatere podatke pa je dobil tudi iz mornariške astronomske opazovalnice v Trstu. Za meritve je seveda uporabljal veljavne merske enote tistega časa: geografsko dolžino glede na pariški poldnevnik, dolžinsko enoto

čevlj (Fuss, ponekod s poudarkom – Wiener Fuss – tudi seženj), za temperaturo Réaumurjeve stopinje. Ker je učil na gimnaziji in so bile padavine glavna tema ene njegovih razprav, je razumljivo, da je merilno napravo za merjenje padavin postavil tik ob gimnazijski stavbi, ali po njegovem: »Das Auffang – und Sammel-Gefaess der Regennessers ist in einem nach N, O und S freien Gärtchen des Gymnasial-Gebeaudes angestellt.«.

Ker je prof. Wurner opravljal podobne meritve kot v Kranju tudi za celotno Gorenjsko, in to celih pet let, si je moral zagotoviti podobne pogoje tudi v Ljubljani in na Jesenicah, kjer mu je pomagal župnik M. Bizjak.

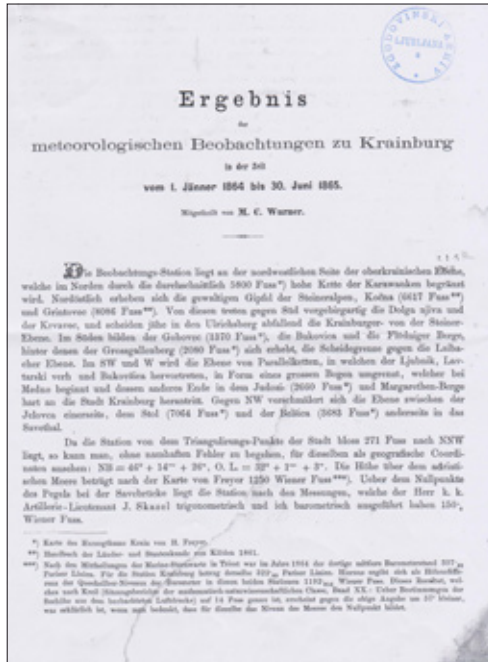
Namen tega prispevka ni objaviti rezultatov Wurnerjevih meritev izpred 155 let, pač pa predstaviti njegovo delo, pomen takega dela in avtorja samega.

Poročila in ugotovitve svojih raziskovanj je prof. Wurner objavljaval praviloma v izvestjih takratnih gimnazij, Jahresberichtih. Ker je bilo ožjih strokovnih glasil takrat veliko manj, so v teh glasilih objavljali svoje prispevke tudi mnogi drugi avtorji. Svoje prispevke je prof. Wurner objavljaval tako v nemškem kot v slovenskem jeziku.

Iz časa Wurnerjevega bivanja v Kranju sta vredna omembe dva njegova članka: Ergebnis des meteorologischen Beobachtungen zu Krainburg« (1. januar 1864 do 30. junij 1865) – Izid meteoroloških raziskav v Kranju, in Niederschlags-Verhältnisse Oberkrains« (1864–1869) – Padavinske posebnosti na Gorenjskem.

Oba prispevka sta opremljena s številnimi tabelami, ki kažejo rezultate meritev v različnih letnih obdobjih in tudi različnih letih. Pri tem so posebej zanimive poudarjene razlike nekaterih meritev v Ljubljani, Kranju in na Jesenicah. Ko je poučeval na ljubljanski klasični gimnaziji, je v njenem letnem poročilu Jahresbericht 1862 v slovenskem jeziku objavil zanimiv strokovno-poučen članek »Nekaj o toči«. V tem prispevku ni pokazal samo svojih sposobnosti, kako poljudno prikazati in utemeljiti nek meteorološki pojav, ampak je navedel tudi ljudi, ki so se s tem pojavom že ukvarjali in ga razlagali, kar kaže na njegovo široko poznavanje tega področja.

Naj prispevek zaokrožimo z mislijo prof. Wurnerja, zapisano ob zaključku njegovega članka o padavinah na Gorenjskem. Meni, da podani zaključki meritev v res omejenem času zaslužijo vse priznanje. In »Möge diese Zeilen Veranlassung zur Eröffnung neuer Station in Krain geben. Ich bin ueberzeugt, das die Beobachtungen der Niederschlags-Verhältnisse Innerkrains gewiss noch interessantere Resultate liefern würden«⁴.

Prva stran poročila o meteoroloških opazovanjih v Kranju

Tabela VI
 Meteorologische Beobachtungen im Jahre 1864

Monat	Temperatur (Mittel u. Max. u. Min.)				Niederschlag	Windrichtung	Windstärke	Wolken	Sichtweite	Barometer	Luftfeuchtigkeit
	Mittel	Max.	Min.	Summe							
Jän.	32	35	25	18	1	SW	1	1	10	30	85
Feb.	32	37	20	18	1	SW	1	1	10	30	85
März	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Apr.	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Mai	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Juni	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Juli	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Aug.	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Sept.	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Oktober	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
November	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
December	32	37	15	18	1	SW	1	1	10	30	85
Jahr											

Tabela VII
 Meteorologische Beobachtungen im Monate Juni 1864

Wendung	Temperatur (Mittel u. Max. u. Min.)												Niederschlag	Windrichtung	Windstärke	Wolken	Sichtweite	Barometer	Luftfeuchtigkeit
	Mittel	Max.	Min.	Summe	Summe	Summe	Summe	Summe	Summe	Summe	Summe	Summe							
1	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
2	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
3	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
4	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
5	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
6	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
7	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
8	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
9	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
10	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
11	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
12	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
13	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
14	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
15	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
16	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
17	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
18	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
19	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
20	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
21	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
22	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
23	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
24	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
25	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
26	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
27	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
28	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
29	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
30	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								
31	16	25	11	18	1	SW	1	1	10	30	85								

Tabeli z rezultati opazovanj

OPOMBE

- 1 Več o ustanavljanju, ukinjanju in ponovnem ustanavljanju ter o menjavi učnega jezika je opisane v knjigi Valentina Pivka *Gimnazija Kranj in stoletje njenih matur*.
- 2 Kranjska gimnazija je postala realna šele leta 1930.
- 3 Valentin Pivk, Gimnazija Kranj, 1810–2010.
- 4 Naj bodo te vrstice pobuda za postavitev nove opazovalnice na Kranjskem. Prepričan sem, da bi opazovanje padavin dalo še zanimivejše rezultate.

VIRI

- Arhiv Gimnazije Kranj; KRA – 122. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Kranj.
- Slovenski šolski muzej
- Jahresbericht des keis. koenig. Obergymnasiums zu Laibach; letnik 1862 in 1872. Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Slovenski biografski leksikon; zvezek 13 in zvezek 14.
- Wikipedia
- Valentin Pivk: Gimnazija Kranj in stoletje njenih matur.

Tadeja Šubic

GEOLOG IN PALEONTOLOG PROF. DR. ANTON RAMOVŠ IN NJEGOVO DELO

Prof. dr. Anton Ramovš je svetovno znan geolog, paleontolog in raziskovalec z izjemnimi dosežki s področja paleontologije, stratigrafije paleozoika in triasa ter pisec številnih znanstvenih, strokovnih in poljudnoznanstvenih del.

Slika 1: Prof. dr. Anton Ramovš predstavlja knjigo *Barviti trogkofelski apnenec Dovžanove soteske*. Dolina, 2002 (Foto: T. Šubic)

Anton se je kot prvorojenec rodil 17. 12. 1924 v Dolenji vasi v Selski dolini. Materi Ivani in očetu Antonu, mlinarju, priženjenemu iz Gabrka v Poljanski dolini, so se v zakonu rodili še Janko, Vinko, Franc, Jože, Anica in Minka. Danes živi še njegov najmlajši brat Jože. Domačini, predvsem nekoliko starejša generacija, se Ramovša še zdaj spominjajo kot Žnidarjevega Tončka, Tonča ali Toneta. Z ženo Majdo sta si zgradila hišo in ustvarila dom v Ljubljani, na Kumerdejevi 5. V zakonu sta se jima rodili hčeri Barbara in Katarina ter sin Andrej.

Ramovš je osnovno šolo obiskoval v sosednjih Selcih, kjer je z odliko dokončal šest razredov. Na pobudo razrednika Viktorja Čurmana in s pomočjo selškega župnika Franca Šušteršiča se je vpisal na klasično gimnazijo oz. škofijsko gimnazijo v Šentvidu pri Ljubljani. Obiskoval jo je do začetka II. svetovne vojne in z odliko zaključil štiri razrede. Kruta usoda ga je kot nemškega vojaka skupaj z bratom Jankom vodila v Nemčijo, Grčijo, Srbijo in Šlezijo. Brata sta se žrtvovala za družino, ki bi sicer morala v izgnanstvo v Srbijo. V Berlin-Spandauu je ob koncu vojne srečno preživel enega najhujših zavezniških letalskih napadov. Po koncu vojne se je kot ujetnik ameriške vojske vrnil iz francoskega Marseilla na veliki šmaren, 15. avgusta 1945 (Pegam, 2006).

Po vojni se je vpisal na kranjsko gimnazijo, kjer pa je imel zaradi služenja v nemški vojski kar nekaj težav. Od njega so zahtevali, da od ministrstva za šolstvo pridobi dovoljenje za šolanje in prigrasitev k maturi. Vendar pa so na gimnaziji njegovo prošnjo, naslovljeno na ministrstvo zadrževali, zato se je osebno odpravil v Ljubljano. Prošnja je bila nato le poslana in na ministrstvu takoj ugodno rešena. Leta 1946 je maturiral kot dijak prve povojne mature. Ramovš si je zelo želel študirati gozdarstvo (Pegam, 2006). »Domači gozd mu je bil ljub vse življenje in vanj se je redno vračal ob obisku Dolenje vasi, kjer je imel počitniško stanovanje,« je povedal tudi njegov brat Jože. Žal je bil najbližji študij v Zagrebu verjetno predaleč in finančno nedosegljiv. Tako se je iz ljubezni do naravoslovja odločil za študij geologije in paleontologije na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani. Njegove predvojne, vojne in povojne izkušnje so ga prekalile v človeka, ki ga je vse življenje odlikovala izjemna skromnost, natančnost, trdo delo in vztrajnost.

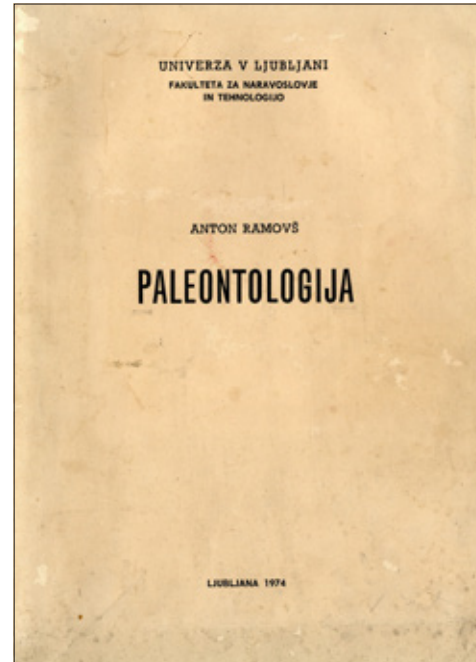
Slika 2: Tri generacije na Oddelku za geologijo, 23. oktober 1980. Z leve, zgoraj: prof. dr. Mario Pleničar, tehnični sodelavec Marjan Grm, prof. dr. Anton Ramovš, prof. dr. Jernej Pavšič, prof. dr. Vasja Mikuž; spodaj: prof. dr. Franc Osole, prof. dr. Srečko Brodar, prof. dr. Ivan Rakovec, prof. dr. Vida Pohar. (Fotografijo hrani Zgodovinski arhiv Slovenije)

Diplomiral je leta 1950. Že v tretjem letniku je po končanih izpitih iz paleontologije na predlog prof. dr. Ivana Rakovca postal pomožni asistent na Geološko-paleontološkem inštitutu Univerze v Ljubljani. Po diplomi se je tam redno zaposlil in postal asistent. Leta 1961 je bil izvoljen za docenta za geologijo in paleontologijo in leta 1965 za izrednega profesorja za stratigrafijo paleozoika in mezozoika, geologijo Jugoslavije in geološko kartiranje I. Nato je uspešno napredoval do rednega profesorja leta 1970. Paleontologijo je predaval od leta 1970 do 1990 (Slika 2).

Od leta 1971 do 1991 je bil predstojnik Katedre za geologijo in paleontologijo. Zaradi pomanjkanja predavateljev je sam predaval več predmetov, geografom na filozofski in biologom na biotehniški fakulteti pa tudi osnove geologije. Prevezel je tudi praktični del paleontologije oz. paleontološki praktikum (prepariranje in determiniranje fosilov).

PEDAGOŠKO DELO NA UNIVERZI

Kot predan pedagog je kmalu občutil potrebo po učnem gradivu v slovenščini. Od leta 1948 so bili namreč na voljo le učbeniki v hrvaškem in drugih tujih jezikih. Tako je sam zapolnil to vrzel in leta 1974 napisal skripta za paleontologijo.

Slika 3:
Paleontologija – skripta (1974)

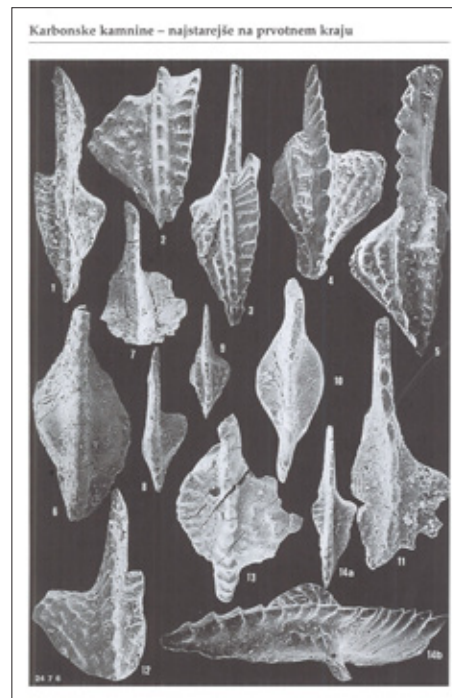
To je bilo prvo študijsko gradivo za ta predmet v slovenščini. Namenjeno je bilo študentom geologije, paleontologije, biologije in študentom tedanje tretje stopnje študija (magistrski študij, op. p.). Kot je zapisal v predgovoru k skriptom, ga je vodilo prepričanje, da je treba najprej čim temeljiteje poznati paleontologijo domače dežele in šele nato bogatiti znanje z drugih območij. Leta 1978 je napisal skripta Geologija, namenjeno geografom in biologom (Ramovš, 1974), ki jim je tudi predaval. Ker je imel pri pisanju pred očmi svoje študente geologije, ki so iskali podatke za seminarske in diplomske naloge v zastarelih diplomah, je to poglavje razširil in v uvodu zapisal, da pripomoček daje več, kot je treba vedeti slušateljem, ki jim je namenjen. Zato so bila skripta tudi gradivo za študente geologije.

»Uspešno pedagoško delo mi je bilo v veliko zadovoljstvo. Poklic geologa in paleontologa ter služba asistenta, docenta in profesorja sta mi velevala, da sem z besedo in zgledom vzgajal dobre in zavzete strokovnjake. Študentom sem posredoval vse svoje znanje in vesel sem bil njihovih uspehov, zlasti pri diplomskih delih in njihovem znanju. Splošno znanje iz geologije in paleontologije slovenskega ozemlja sem širil tudi med učečo se mladino in ljubitelji narave, hkrati pa sem izpolnjeval še Gregorčičevo geslo »dajmo dijakom korenine in krila« (vir: spletna stran). Bil sem mentor 42 diplomantom, 11

magistrantom in 11 doktorantom,« je povedal v intervjuju za zbornik Selske doline Železne niti leta 2006 (Pegam, 2006, str. 64). Bil je predan, izjemno natančen in dosleden profesor, kar je zahteval tako od študentov kot tudi od sodelavcev. Da pri njemu ni milosti (kar se znanja tiče, seveda), je bilo znano vsem njegovim študentom. V njih je znal vzbuditi zanimanje za nerešene stratigrafske in paleontološke probleme. S terenskega dela je vedno nosil vzorce kamnin, ki so bili pomemben učni pripomoček in učno gradivo. »Na ekskurzijah v tujini je nabiral kamninske vzorce in fosile, ki jih je ljubosumno hranil in kazal študentom le na praktičnih vajah iz regionalne geologije«, se spominja prof. dr. Pavšič (Pavšič, 2011). Danes izbrani kosi predstavljajo neprecenljivo in edinstveno stratigrafsko zbirko, ki je del leta 2019 prenovljene geološke zbirke Oddelka za geologijo Naravoslovno matematične fakultete Univerze v Ljubljani. Zbirko kamnin je podaril tudi muzejema v Železnikih in Škofji Loki ter uredil paleontološko zbirko v Muzeju Laško. Iz gradiva, zbranega v obdobju raziskav v jeseniškem prostoru, je s pomočjo ljubiteljskega geologa Jožeta Bediča nastala geološka zbirka v Gornjesavskem muzeju na Jesenicah.

ZNANSTVENO-RAZISKOVALNO DELO

Ramovš se je hkrati s pedagoškim delom enako zavzeto posvečal tudi znanstvenim raziskavam. Te so bile sprva usmerjene v slabo raziskani mlajši paleozoik Škofjeloškega hribovja in Polhograjskih dolomitov. Posebno pozornost je namenil proučevanju paleozojskih brahiopodov – ramenonožcev, školjkam podobnim morskim prebivalcem nekdanjih morij. Med prvimi so bili brahiopodi iz Volake pod Blegošem, ki jih je preučeval in določal pri profesorju Karlu Metzju na graški univerzi. Proučevanje je razširil na okolico Vitanja, ki je bilo podlaga za njegovo habilitacijsko delo Razvoj mlajših paleozojskih skladov v Vitanjskem nizu, na podlagi katerega je bil leta 1961 izvoljen za docenta za geologijo in paleontologijo. Nato se je posvetil še drugim predelom paleozojskih skladov v Karavankah, predvsem v jeseniškem prostoru in okolici Bleda. Da bi dopolnil svoje znanje, je večkrat odšel na izpopolnjevanje, najprej k profesorju Marijanu Salopeku na Naravoslovno matematično fakulteto v Zagreb, ki je ravno tedaj raziskoval permske in karbonske kamnine Velebita in Like. Na povabilo dunajske univerze je v letih 1956 in 1961 izpopolnjeval svoje znanje pri profesorju Oskarju Kühnu na tamkajšnjem paleontološkem inštitutu. Bil je tudi Humboldtov štipendist in je v tem sklopu večkrat po več mesecev raziskoval konodonti, med drugim leta 1962 in 1963 v v Tübingenu pri prof. Ottu Heinrichu Schindewolfu.

Slika 4: Konodonti iz različnih spodnjekarbonskih apnencev na Jezerskem, povečave okoli 110 do 250 (Preddvor v času in prostoru, 199, str. 14)

Slika 5: Brahiopod Karavankina schellwieni iz Dovžanove soteske (Foto: Marjan Grm)

Nato je v londonskem Naravoslovnem muzeju pri dr. Helen Muir Woodovi raziskoval brahiopode iz rodu *Karavankina* in določil novo vrsto ramenonožca iz Dovžanove soteske. Imenoval jo je *Karavankina schellwieni* (Slika 5), po zaslužnem raziskovalcu karavanskega paleozoika Ernstu Schellwienu.

V letih 1976, 1980 in 1984 je triasne konodonti iz Slovenije raziskoval v Marburgu na Lahni pri profesorju Williju in nato leta 1988 na inštitutu Senckenberg v Frankfurtu na Maini.

Na pobudo tedanjega Tehniškega muzeja Železarne Jesenice je pričel raziskovati severne Julijske Alpe. Sistematične biostratigrafske raziskave so trajale do leta 1983, od leta 1984 do leta 1987 pa so sledile podrobne raziskave posameznih triasnih stopenj. Pri težavnih terenskih raziskavah so mu pomagali strokovni sodelavec Marjan Grm, študenti, kasnejši diplomanti geologije, Matevž Demšar, Franc Vidic in Renato Vidrih ter alpinist Uroš Zupančič. Raziskave so pokazale, da so v severnih Julijskih Alpah na površju karbonski in permski skladi iz mlajšega dela starega zemeljskega veka, iz srednjega pa triasne kamnine in le malo jurskih plasti, ki so bile kasneje podrobneje obdelane, in na pobočju Mežakle nekaj oligocenskih kamnin.

Po zaključku geoloških terenskih raziskav so se odprli številni nerešeni stratigrafski problemi, katerim so bile od leta 1985 do 1990 namenjene sistematične raziskave po geoloških dobah triasne in jurske periode. Tedaj je raziskal in opisal tudi najstarejše, rjavkaste spodnjetriasne skitske plasti v Triglavskem narodnem parku, cordevolski (spodnjekarnijski) grebrenski koralni in spongijski apnenec, ki gradi skalno gmoto Grančišče, danes priljubljenega plezališča nad Mojstrano in steno, preko katere pada spodnji slap pri Belem potoku. Na novo je odkril tudi srednje- in zgornjekarnijski apnenec, ki gradi večino Razorja in ga poimenoval »razorski apnenec«. Ob raziskavah Triglava pa je prišel do ugotovitve, da so, poenostavljeno povedano, kamnine vrha Triglava starejše kot kamnine Severne Triglavske stene pod njim. Starejši apnenec je dokazal s fosili, ohranjenimi cevčicami alg vrste *Diplopore annulata*. Zanimanje za paleozoik ga je vodilo tudi na Jezersko in v okolico, kjer so najstarejše, s fosili dokazane karbonatne kamnine v Sloveniji. Ramovš je geološko zgodovino ozemlja ob Kokri, tamkajšnjo bogato okamnelo življenje in kamnine opisal v zborniku Preddvor v času in prostoru (Ramovš, str. 7–41, 1999).

Profesor Ramovš je bil strokovni znanosti poznan po številnih, za Slovenijo izjemno pomembnih znanstveno-raziskovalnih rezultatih in je razrešil marsikatero geološko uganko. Že v začetku raziskovanj paleozoika je na primer ugotovil, da oznaka »belerofonski skladi« iz Južnih Tirol v Avstriji ne ustreza razvoju teh plasti v Loških in Polhograjskih hribih in jih po novem poimenoval »žažarske plasti« po kraju Žažar. Pri določanju fosilov, ki jih je našel v kamninah, so mu pomagali številni domači in tuji svetovno znani paleontologi, specialisti za posamezne fosilne skupine. Posebno pomembno je bilo dolgo in tesno sodelovanje s profesorico paleontologije dr. Vando Kochansky - Devidé iz zagrebške univerze. Bila je ena najpomembnejših poznavalk fuzulinidnih foraminifer. Pomagala

mu je razvozlati marsikateri stratigrafski problem in podala točnejšo stratigrafsko uvrstitev plasti. Skupaj sta objavila tudi številne prispevke, kar je razvidno iz njegove znanstveno raziskovalne bibliografije od leta 1953 do 2009, ki jo je zbral prof. dr. Pavšič (Pavšič, str. 6–10, 2011). Njegovo zadnje delo je prispevek o devonu, karbonsu in zgornjem permu za obsežno monografijo o geologiji Slovenije, ki je izšla leta 2009.

Ramovševa izjemna odkritja so pustila sledove tudi v poimenovanju fosilov. Po njegovem imenu ali priimku so bili tako poimenovani novo odkriti in opisani fosili, ki so obenem tudi novi taksoni ene nove družine, treh rodov in šestih novih vrst: leta 1986 je njegova doktorantka prof. Jasenka Sremac po njem poimenovala družino ramenonožcev *Ramovsinidae*, leta 1985 je ruska znanstvenica Astafijeva - Urbajtis po njegovem imenu poimenovala rod školjk *Antonella*, leta 1973 hrvaška paleontologinja Vanda Kochansky Devidé rod školjk *Ramovsia*, Jasenka Sremac leta 1986 rod ramenonožcev *Ramovsina*, leta 1978 Astafijeva - Urbajtis vrsto školjke *Acanthopecten ramovsi*, nato Jurkovšek leta 1984 vrsto *Daonella ramovsi* in Jelen leta 1990 vrsto *Trigonodus ramovsi*. Po njem se imenuje tudi radiolarij *Eptingium ramovsi* (Kozur, Krainer & Mostler, 1996), konodont *Pseudohindeodus ramovsi* (Gull&Kozut 1992) in foraminifera *Tritictes (Ferganites) ramovsi* (Kochansky Devidé 1969) (Pegam, Ramovš, 2006). Tudi sam je odkril in poimenoval nove taksone, med drugim rod brahiopodov *Karavankina*, ki je obenem tudi poddružina *Karavankinae* iz zgornjekarbonskih in permskih skladov. Med njimi mu je bila posebej ljuba *Karavankina schellwieni* iz rdečkastega apnenca Dovžanove soteske (Ramovš, 2002).

STROKOVNO IN ZNANSTVENO UDEJSTVOVANJE

V letih od 1956 do 1959, ko je bil Ramovš predsednik Slovenskega geološkega društva, si je s prijateljem Cvetom Germovškom prizadeval za uveljavitev tedaj še mladega društva in sodeloval pri pripravi prvega jugoslovanskega geološkega kongresa od 23. do 27. maja 1954 na Bledu. Kot tajnik je zbral in uredil kongresno gradivo, ki je izšlo v knjigi Prvi jugoslovanski geološki kongres leta 1956. Naj omenimo še, da je bil tudi predsednik izdajateljskega sveta publikacij Univerze v Ljubljani. S prispevki se je udeleževal geoloških in paleontoloških kongresov ter posvetov, predaval je tako doma kot v nekdanji Jugoslaviji in širom po Evropi. »Z veseljem se je udeleževal ekskurzij v tujini (Nemčiji, Poljski, Češkoslovaški, Madžarski, Italiji, Avstriji) in doma, kjer je večkrat aktivno sodeloval kot organizator ali vodja«, je zapisal prof. dr. Jernej Pavšič (Pavšič, str. 5., 2011).

Kot priznan in svetovno znan strokovnjak za paleozojske in triasne fosile je bil član mednarodnih komisij za karbonsko, permsko in triasno stratigrafijo. Bil je tudi član nemškega paleontološkega združenja. Vodil je večdesetletne projekte UNESCO IGCP 5, projekta št. 5 Correlation of Prevariscan and Variscan events in the Alpine Mediterranean mountain belts in projekta št. 4 Permo-Triassic of the Thethys and their intercontinental correlation za Slovenijo v obdobju 1977–1986 in več let tudi za nekdanjo Jugoslavijo. Vodil je tudi projekte UNESCO OGCP št. 105, 20 in 359 za Slovenijo. Rezultati teh dolgoletnih raziskav so bili v Sloveniji objavljeni v strokovni reviji Geologija.

POLJUDNO-ZNANSTVENO DELO IN PUBLIKACIJE

Že kot zelo mlad geolog je ugotovil, da je poljudno-znanstvenih del z geološko vsebino za mladino in tudi širšo javnost zelo malo. Leta 1958 je tako za mlade raziskovalce napisal knjižici Mladi geolog I. in II. V prvem zvezku opisuje geološki razvoj slovenskega ozemlja. Knjigo je pospremil z naslednjimi besedami: »Vsakdo zna ločiti praprot od smreke ali konja od goveda, malokdo pa bo ločil kremen od glinenca, čeravno ta dva sestavljata skoraj tri četrtine vse zemeljske skorje. Tudi kamnine se rodijo, dozorevajo, ostare in končno ginevajo, razpadajo. Toda zginejo ne, temveč dajejo gradnike za nove.« (Ramovš, 1958, iz vsebine platnice). Iz te knjige je črpal tudi gradivo za skripta Paleontologija, kar sklepamo iz njegove osebne knjižice po lastnoročno dodanih komentarjih na posameznih straneh.

Slika 6: Lastnoročni opombi. Geološki razvoj slovenskega ozemlja, str. 76. Risba je rekonstrukcija več primerkov izjemno redkega polža *Pereiraia gervaisii*. Uporabil jo je v skriptih Paleontologija (1974).

Slika 7: Naslovnica. Publikacija Barviti trogkofelski apnenec Dovžanove soteske (2002)

V II. zvezku podaja še napotila k raziskovanju geoloških posebnosti in opisuje 88 geoloških izletov. Zbirka, ki jo je bogato opremila in izdala Mladinska knjiga, je bila pri nas knjižna novost. Nekoliko kasneje je napisal še knjižici Zemlja skozi milijone let (1961) in Geološki izleti po Ljubljanski okolici (1961). Nato so sledile knjižice in vodniki Lubnik (1977), Martuljek (1977), Okamnelo življenje v jeseniškem prostoru, Logarska dolina in Ratitovec (1978), Biostratigrafski razvoj flišnih kamnin v Strunjanskem zalivu (1979), Geološko raziskovanje na petem raziskovalnem taboru v Strunjanu (1979), Blegoš in Po poteh okamnelega življenja v tržiškem prostoru (1980), Dražgoše (1982) ter Sorica in Soriška planina (1986).

Ramovš je poznan tudi po poljudno-znanstvenih publikacijah in prispevkih o okrasnih kamnih. Med prvimi je v knjigi Gliničan od Emone do danes (1990) monografsko obdelal enega od zelo razširjenih kamnov v Ljubljani in okolici. Sledila je knjiga Hotaveljčan skozi čas (1995). Ramovš je veliko svojega časa posvetil tudi pisanemu apnencu, ki se strmo dviga nad Dovžanovo sotesko, in s tem v zvezi napisal knjižico Barviti trogkofelski apnenec Dovžanove soteske – lepotni spev narave (2002), ki jo posvetil mami in očetu, ki sta mu z velikim odpovedovanjem omogočila šolanje in življenjsko pot.

Med poljudnimi deli o okrasnem kamnu je Ramovš napisal še publikacije: Podpeški in črni ter pisani lesnobrdski apnenec skozi čas (2000), Peški apnenec z vzhodnega dela Moravske doline (2003) in Pisani kamen s Kodrastega vrha na Jelovici (2005). V zadnji knjigi Peračiški zeleni kamen (2008) predstavlja tuf, pri nas redko zeleno kamnino vulkanskega izvora.

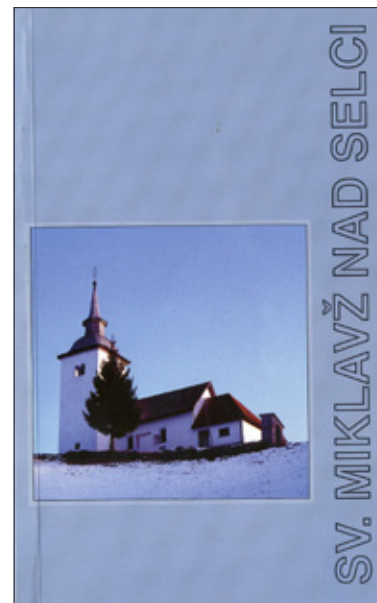
Slika 8: Naslovnica knjige *Peračiški zeleni kamen* (2008)

Skupno vsem knjigam o okrasnih kamnih je, da je ob poljudni geološki razlagi predstavil tudi kamnoseške izdelke, vgrajene v številnih hišah, kmečkih dvorcih, graščinah in gradovih, kapelicah in cerkvah ter dodal številne druge primere uporabe. Med prispevki o okrasnih kamnih je za knjigo *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti* (1973) napisal prispevek o kamninah Selške doline ter o gradbenem in okrasnem kamnu, svoj prispevek je dodal tudi kot soavtor v knjigi *Slovenski naravni kamen* (1999), za brezjanski zbornik *Kamnine cerkve Marije Pomagaj na Brezjah* (2000), kot soavtor je opisal slapove v knjigi *Naravne zanimivosti južnega pobočja Bohorja* (2000) ter sodeloval pri knjigi *Graščina Polhov Gradec* (2007). Večina knjig o okrasnih kamnih je nastala po upokojitvi leta 1992. Ko po hudi prometni nesreči ni več vozil avta, je postal njegov šofer brat Jože. »Vozila sva se po Gorenjski in obiskala številne kraje, kjer je Tone iskal gradivo in fotografiral. Zbližala sva se in šele tedaj je zame postal pravi brat. Prej je bil zame Tone bolj 'stric iz Ljubljane'. Med nama je bila velika razlika v letih, « se z veliko spoštovanja in ljubeznijo do brata spominja brat Jože.

»O svojem znanstvenem delu ni nikoli razlagal. Kadar je bil doma, v Dolenji vasi, se je posvetil svoji družini in sorodnikom. Ampak kamni ... Vedno jih je nosil v svoje počitniško stanovanje. Kakšen je še sedaj na kaki polici ... « se spominja strica Toneta njegova nečakinja Rezka Bernik iz Fare pri Škofji Loki. Čeprav je že v času študija odšel v Ljubljano, so bile njegove korenine globoko v domači Selški dolini. To je lepo povedal v pogovoru s Primožem Pegamom ob svoji 80-letnici za zbornik *Selške doline Železne niti* (Pegam, Ramovš, 2006, str. 68):

Slika 9: Prof. dr. Ramovš z bratom Jožetom leta 2002 na vrhu turna v Dovžanovi soteski (Arhiv J. Ramovš)

Slika 10: Sv. Miklavž nad Selci, vodnik

»Rad se vračam v tamkajšnje gozdove, vsaka že zaraščena pot in steza me spominja na mladost. Pri srcu mi je Miklavška gora z obnovljeno cerkvijo sv. Miklavža.« Posebnost med njegovimi knjižicami je vodnik Sv. Miklavž nad Selci, kjer je zapisal: »V njeni obnovi je vtakano moje desetletno prizadevanje in delo. Rad imam celoten svet pod Ratitovcem in njemu sem posvetil leta geoloških raziskav.«

Slika 11: Prof. dr. Anton Ramovš pred obnovljeno apnenico v Kamni gorci (Arhiv J. Ramovš)

Sodeloval je tudi pri več drugih obnovah, ki so bile povezane s kamninami. Med drugim si je prizadeval za obnovo apnenice v Podutiku in v Kamni gorici (Slika 11), ki sta danes kulturna spomenika.

Profesor Ramovš je raziskoval tudi življenje predavateljev in sodelavcev ljubljanske univerze in uredil tri zvezke biografij in bibliografij, med drugim o prvem slovenskem geologu Marku Vincencu Lipoldu (Ramovš, Kochansky Devidé 1983).

Ramovš je bil dolgoletni član Prirodoslovnega društva Slovenije. V reviji Proteus, ki izhaja v sklopu društva, je že kot mlad geolog pisal poljudno-znanstvene prispevke. Od leta 1969 do 1975 je bil tudi njen urednik. Iz prispevkov razberemo širok razpon njegovega strokovnega znanja in zanimanj, povezanih z njim. Imel je izjemno sposobnost približati znanstvene dosežke s področja geologije širšemu krogu bralcev. Ob terenskem delu se je rad pogovarjal z domačini in izvedel marsikatero zanimivost in sam preveril mnogo informacij. V reviji Proteus je objavil tudi več prispevkov z opisi naših slapov in ob 50-letnici izhajanja napisal knjigo Slapovi v Sloveniji (Ramovš, 1983). Pregledno napisana knjiga je bila prva te vrste pri nas. Knjiga je bila tudi pomemben vir podatkov za pripravo registra slovenske naravne dediščine (2004). Kot član Muzejskega društva Škofja Loka je napisal mnogo člankov na temo geoloških raziskav širšega območja Škofje Loke za društveno publikacijo Loški razgledi in bil avtor, soavtor in urednik (spletna stran <https://www.mdloka.si/dokumenti/68692A7E.pdf>).

Ramovš, navdušeni raziskovalec narave, ne samo kamnin in okamnin, je z veseljem delil svoje znanje in navduševal ne samo študente in sodelavce ter strokovnjake, temveč tudi učence, dijake, učitelje, mentorje naravoslovnih krožkov in širšo javnost ter jih vabil k raziskovanju, spoznavanju domače okolice in gora. Kot pedagoški delavec je vodil tečaje geologije za srednješolske profesorje. Pripravil pa je tudi več poljudnih geoloških oddaj za radio in televizijo.

ZA OBSEŽNI OPUS IN DELO JE PREJEL ŠTEVILNA PRIZNANJA

Za svoje delo na pedagoškem področju, za širjenje znanja o splošni geologiji in paleontologiji slovenskega ozemlja in ohranjanje dediščine prednikov, je prejel številna priznanja:

- leta 1962 Levstikovo nagrado za poljudno pisanje,
- leta 1966 skupaj s prof. Vando Kochansky Devidé nagrado sklada Borisa Kidriča,
- leta 1975 je bil izvoljen za častnega člana Prirodoslovnega društva Slovenije,
- leta 1983 plaketo Žige Zoisa in Jesenkovo priznanje,
- leta 1984 Grošljevo plaketo,
- leta 1989 red zaslug za narod s srebrnimi žarkii,
- leta 1994 je postal zaslužni profesor ljubljanske univerze,
- leta 2003 pa častni občan Občine Železniki in častni član Muzejskega društva Škofja Loka.

Leta 1980 je prejel tudi nagrado sklada Borisa Kidriča za življenjsko delo in bil odlikovan z Redom dela z zlatim vencem. O priznanjih in nagradah kot družbenem priznanju se je opredelil v intervjuju za Železne niti, zbornika Selške doline (Pegam, Ramovš, 2006), kjer je povedal, da je za slovenske razmere skoraj pravilo, da si večjega priznanja za raziskovalne dosežke deležen v tujini, da pa mu vsaka nagrada pomeni priznanje za vestno, zavzeto in uspešno delo. V posebno veselje so mu bile nove najdbe fosilov (okamnin), ugotovitve o njih in v svetovni geološki literaturi priznane določitve in njihovi opisi. V listini Občine Železniki so ga pospremili za častnega občana z naslednjimi besedami: »Prof. dr. A. Ramovšu, čuvaju dediščine in zapuščine naših prednikov, prebivalcev Selške doline.« In če pomislimo na vse, kar je ustvaril v svojem življenju na področju geologije, in na Gregorčičevo geslo, ki ga je vseskozi uresničeval pri svojem pedagoškem delu, je bil dejansko on tisti dijak, ki je imel korenine in krila. Korenine, ki so se zavedale geološke preteklosti in zapuščine prednikov. Krila, ki so ponesla njegovo znanje in dosežke v širni svet. Bilo bi jih lahko še več, če mu jih žal ne bi večkrat pristigli.

Pri pripravi članka so obudili spomine na mladega Tonča, kasneje Toneta, prof. dr. Antona Ramovša († 1. 5. 2011) ter pomagali s slikovnim gradivom in fotografijami: njegov najmlajši brat Jože Ramovš iz Britofa pri Kranju, nečakinja Rezka Bernik, hči brata Franca Ramovša iz Stare Loke in sovaščanka Marica Benedik iz Dolenje vasi, ki se jim najlepše zahvaljujem. Del slikovnega gradiva je bil pridobljen iz Zgodovinskega arhiva Slovenije, Enota Škofja Loka, in jim ga je zapustil prof. dr. Anton Ramovš.

VIRI IN LITERATURA:

- Zgodovinski arhiv Republike Slovenije, Enota Škofja Loka
- Arhiv Jožeta Ramovša, Britof pri Kranju
- Arhiv Rezke Bernik iz Fare pri Škofji Loki
- Muzejsko društvo Škofja Loka: bibliografija, spletna stran: <https://www.mdloka.si/dokumenti/68692A7E.pdf>
- <https://www.solskicenter.net/poslanstvo-sole/>
- Ramovš A.: Geološki razvoj slovenskega ozemlja 1958. Mladi geolog I. Mladinska knjiga, 88 str.
- Ramovš, A.: Karavankininae – nova poddružina produktid (brachipoda) iz alpskih zgornjekarbonskih in permjskih skladov Jeklo in ljudje, št. 2, 1969, str. 251–268.
- Ramovš, A.: Paleontologija – skripta 1974. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za naravoslovje in tehnologijo. 304 str. in 155 slikovnih ilustracij.
- Ramovš, A.: Geologija – skripta 1982. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. PZE za geografijo in Biotehniška fakulteta, VTO za biologijo. 197 str. in 45 tabel.
- Ramovš, A.: Geološke raziskave severnih Julijskih Alp in njihov biostratigrafski razvoj, Jeklo in ljudje 1985, Jeseniški zbornik št. 5, str. 391–428.
- Ramovš, A.: Iz geološke zgodovine zahodnih Karavank Jeklo in ljudje, Jeseniški zbornik, št. 2, (november 1969), str. 233–250.
- Ramovš A., Okamnelo življenje v jeseniškem prostoru 1978. Tehniški muzej Jesenice.
- Ramovš, A., : Po poteh okamnelega življenja v tržiškem prostoru 1980. Društvo prijateljev mineralov in fosilov. Tržiški zbornik.
- Ramovš, A.: Marko Vincenc Lipold (1816–1883), prvi slovenski geolog in šolani montanist, Geologija 1983, str. 5–25, 26.
- Ramovš, A.: Geološke in paleontološke raziskave v severnih julijskih Alpah v letih 1985 do 1990. Jeklo in ljudje. Jeseniški zbornik, št. 6, (1991), str. 157–176.
- Ramovš, A. in Aničič, B.: Ložanski peščenjak iz Maclja 1997. Proteus 4/60, str. 167.
- Mirtič, B., Mladenovič A., Ramovš, A., Senegačnik, A., Vesel J., Vizintin N.: Slovenski naravni kamen 1999, Geološki zavod Slovenije, 131 str.
- Ramovš, A.: Novi opisani fosili na slovenskem ozemlju, imenovani po Slovencih in slovenskih krajih 1999. Geologija 42, str. 27–39.
- Ramovš, A.: Raziskave karbonskih in permjskih plasti na širšem jeseniškem prostoru – kronološki pregled in najpomembnejši rezultati v objavljenih delih. Jeseniški zbornik, VIII, (2000), str. 67–83.
- Ramovš A., Vuga D.: Graščina Polhov Gradec, 2007, Mohorjeva družba, 63 str.
- Pegam, P.: 2006, Pogovor s prof. dr. Antonom Ramovšem, Železne niti, 3. Zbornik Selske doline. Muzejsko društvo Železniki.
- Kolar Jurkovšek T.: 24. posvetovanje slovenskih geologov, Geološki zbornik, št. 25, Razprave in poročila, 2019. Univerza v Ljubljani, NTF.
- Pavšič, J.: V spomin prof. dr. Antonu Ramovšu, GEOLOGIJA 54/1, 5–12, Ljubljana 2011.
- Paternu B.: jubilejni zbornik ob 75-letnici prve mature na Gimnaziji Kranj, 114 str. Gimnazija Kranj, 1976.
- Dežman, J.: Marija Pomagaj. Družina, 2014, str. 152.

Darko Torkar

RODBINA BRINOVEC – OD TRGOVCEV DO ŠPORTNIKOV IN STROKOVNJAKOV

BRINOVCI PRIDEJO V KRANJ

Brinovčevo družinsko deblo je raziskano od 19. stoletja in na kratko pogledimo, katere podatke nam ponuja. Praded Martin Brinovec (1838–1902) je bil doma s Piršembrega pri Globokem blizu Brežic. V zakonu z Nežo Drugovič (1847–1908) se je rodilo več otrok. Med njimi je bil po očetu poimenovani Martin (1866–1938), ki se je poročil s Frančiško Cizelj (1875–1956), imela sta deset otrok. Osmi po vrsti je bil Alojz Slavko (1909–1975), oče Brinovcev, o katerih bomo govorili v nadaljevanju. Slavka so poslali v uk v Kranj, kjer je tudi ostal. Tam je poznal Sonjo Kanduč (1904–1978) in se z njo poročil.

Prapraded po ženini (Sonjini) strani, Ivan Dolžan, izvira iz Mošenj blizu Radovljice. V Kranju je sezidal hišo severno od gimnazije v kokrškem predmestju. Njegov sin Anton Dolžan je bil oče stare mame Marije, ki se je poročila s Keršičem. Po njegovi smrti se je leta 1897 ponovno poročila z Jakobom Kandučem iz Ukev v Kanalski dolini, v zakonu se je rodilo šest otrok. Jakob je leta 1906 odšel v Ameriko, od koder se ni več vrnil. Tega leta je Marija kupila hišo v današnji Cankarjevi ulici v Kranju in v njej odprla trgovino z metrskim blagom. Mati obravnavanih Brinovcev, Sonja, je bila peti izmed šestih otrok. Prevezla in preuredila je trgovino in jo poimenovala Brinovec. Z možem Slavkom Brinovcem sta jo vodila do nacionalizacije po 2. svetovni vojni. Mati Sonja je po tem gospodinjila, oče Slavko pa je še naprej delal v trgovini.

Slavku in Sonji Brinovec so se rodili štirje otroci: Slavko (25. 4. 1936), Zdenka (28. 4. 1937), Vlado (20. 2. 1941) in Peter (13. 5. 1943).

»Starši so bil prepričani, da pogosto striženje las ohranja lase do pozne starosti. Takrat je veljalo načelo, da se morajo vsako leto najmlajši vsaj enkrat letno ostriči na golo – na balin. Tako nas je mama po velikonočnih praznikih peljala k frizerju, da je vse štiri otroke temeljito postrigel. Za spomin smo odšli še k fotografu, da je to dejanje ovekovečil. Medicina ne potrjuje, da ima taka vsakoletna procedura kaj uspeha, lase pa smo ohranili v pozna leta.«

S. Brinovec, Spomini (zasebna zbirka)

Brinovčevi. Zadnja vrsta z leve: oče Slavko Brinovec, mati Sonja Brinovec Kanduč in sin Slavko. Spredaj stojijo otroci Zdenka, Peter in Vlado. Posneto leta 1944.

Drugi izmed šestih otrok Jakoba in Marije Kanduč je bil Urban. Imel je pet hčera, ki so pozneje ustvarili nekaj pomembnih kranjskih družin: Marico (poročeno Sirc), Ano (poročeno Kušlan) in Ivano (poročeno Colnar). Hči Katarine (poročene Žnidaršič) se je odselila na Bučko na Dolenjskem, Julka pa se je preselila na Bled in na Mlinem postala lastnica hotela Petran, nekdanj znamenite furmanske in romarske gostilne.

Slavko, Zdenka, Vlado in Peter so obiskovali osnovno šolo v Kranju. Prvi trije so se nato vpisali na kranjsko gimnazijo, medtem ko se je Peter odločil za ekonomsko šolo. Po srednji šoli so se njihove poti ločile. Vsi so sicer odšli študirat v Ljubljano, le na različne fakultete. Slavko se je vpisal na Naravoslovno matematično fakulteto, na geografijo, Zdenka se je odločila za študij germanistike, Lado se je vpisal na medicinsko fakulteto, Peter pa na ekonomsko. Vsi so študij tudi končali.

Otroke so vsako pomlad temeljito postrigli. Spredaj stojita Zdenka in Slavko, zadaj bratranec Milan Šipic. Slika je iz leta 1945.

V mladih letih jih je družila še ena vrlina: vsi so se odločili za šport, in sicer za plavanje.

»Za mlade je bilo v tistih časih slabo poskrbljeno. Edina stvar, ki so jo imeli mladi gimnazijci, je bila vsakodnevna promenada. Ker ni bilo organiziranega ne športnega ne družabnega življenja, so vsak večer ob šestih prišli v mesto vsi gimnazijci in se sprehajali od Maistrovega trga do župne cerkve. Ker so se med sprehodom zabavali, včasih tudi iz koga ponorčevali, so postali trn v peti mestnim veljakom, pa tudi profesorjem. Začeli so jih preganjati, pregnali pa jih niso.«

S. Brinovec, Spomini (zasebna zbirka)

PETER BRINOVEC (1943–2002)

Kot sem že omenil, je Peter Brinovec končal ekonomsko srednjo šolo v Kranju. Vpisal se je na ljubljansko ekonomsko fakulteto in jo končal leta 1970. Kot komercialist se je najprej zaposlil v kranjskem podjetju Merkur. Zaradi svojih sposobnosti in svoje podjetnosti je dobival ponudbe za zaposlitev drugje in posledično menjal službe. Naslednja je bila v podjetju Mladi rod, pa Inženiring v stavbi Evrope,

zadnja v Kranju in pred upokojitvijo v podjetju Dolnov. Po upokojitvi so ga povabili k sodelovanju v ljubljansko podjetje K-Hous, kjer se odlikoval pri terenski prodaji zaščitnih rolojev.

Kot njegova brata in sestra se je tudi Peter odločil za plavalni šport. V 60-ih letih prejšnjega stoletja je spadal med vrhunske plavalce in sodil v sam vrh jugoslovanskega plavanja, kjer sta že bila njegov brat Vlado in Janez Kocmur, sicer Mariborčan, ki pa je plaval za kranjski plavalni klub Triglav. Brinovčev vzpon se je začel leta 1957, ko je kot mlajši mladinec skupaj s soplavci postal državni prvak v štafeti 4 krat 200 m prosto. Bil je član moške plavalne ekipe Triglav, ki je leta 1959 v Kranju osvojila naslov državnih prvakov pred vso ostalo jugoslovansko plavalno smetano.

Leta 1960 je dosegel najboljša rezultata na 400 in 1500 metrov v prostem slogu in s tem osvojil naslov državnega (jugoslovanskega) članskega prvaka, s soplavci mu je to uspelo tudi v štafeti 4 krat 200 metrov prosto. Po letu 1960 se je še v mladinski in pozneje v članski konkurenci v plavanju na srednjih in dolgih progah kosal z v svetu že uveljavljenima bratom Vladom in Splitčanom Veljkom Rogošičem. Njegovo obdobje doseganja vrhunskih rezultatov je trajalo do leta 1962, ko se je zaradi službe plavalni karieri odpovedal.

Leta 1969 se je poročil s Štefko Juvan in rodili sta se jima hčerki Nataša in Petra. Obe sta diplomirali na Visoki šoli za organizacijo dela v Kranju. Vso skrb je posvetil službi in zidanju nove družinske hiše, v katero se je družina preselila leta 1985. Leta 1986 se je ločil in ponovno poročil z Melito Hacler, s katero pa nista imela otrok. Po obisku sorodnikov v Avstraliji je leta 2002 na letališču v Kuala Lumpurju v Maleziji doživel infarkt, po katerem je umrl.

VLADIMIR BRINOVEC (1941–2006)

Rodil se je v Kranju, kjer je tudi končal gimnazijo. Po končanem študiju na Medicinski fakulteti v Ljubljani se je leta 1968 zaposlil na Kliniki za infekcijske bolezni in vročinska stanja in tam deloval vse do odhoda v pokoj leta 2004. Leta 1974 je opravil najprej specialistični izpit iz interne medicine, iz infektologije pa nekaj kasneje. Leta 1992 je z disertacijo *Študija vzrokov slabše odzivnosti ali neodzivnosti po cepljenju z vakcino hepatitisa B* doktoriral iz medicinskih znanosti s področja virusnega hepatitisa B. Leta 2002 je pridobil naziv izrednega profesorja. Njegovo ožje področje so bili virusni hepatitisi. Samostojno ali s sodelavci je objavil vrsto člankov v domači in tuji literaturi, najpogosteje v Zdravniškem vestniku in Medicinskih razgledih (npr. *Zdravljenje hepatitisa B in C*, Medicinski razgledi, december 1995, str. 537–553), predaval je na različnih konferencah in simpozijih (npr. *Preprečevanje virusnih hepatitisov v otroškem*

obdobju, Kongres ginekologov in perinatologov Slovenije, 1996, Portorož). Še kot mladega specializanta so ga z nekdanjim ministrom za zdravje dr. Andrejem Bručanom, dr. med., poslali na Kosovo, kjer je leta 1972 divjala zadnja epidemija črnih koz v Evropi. Za svoje delo je prejel državno odlikovanje z redom zaslug za narod s srebrno zvezdo. V letih 1983–1987 je deloval kot predsednik Infektološke sekcije v Slovenskem zdravniškem društvu ter kot sekretar Združenja infektologov Jugoslavije. Leta 1987 je organiziral 5. kongres infektologov Jugoslavije v Portorožu. Sodeloval je pri organizaciji različnih drugih strokovnih srečanj. Aktiven je bil tudi kot športni zdravnik. V nekem obdobju je v tej funkciji skrbel za državno hokejsko in košarkaško reprezentanco, bil je sekretar Združenja športnih zdravnikov Slovenije. Podiplomsko se je izobraževal v Veliki Britaniji in Italiji. Aktivno je sodeloval s kolegi drugih inštitucij Kliničnega centra in Medicinske fakultete, posebej z Inštitutom za mikrobiologijo.

Športna dejavnost

Vladimir Brinovec je že v mladosti kazal dobre rezultate v plavanju, zlasti v prostem slogu. Prvič je zablestel leta 1956 na državnem mladinskem prvenstvu, kjer je na 1500 metrov v prostem slogu kot prvi Kranjčan postal državni prvak in si prislužil vzdevek »Torpedo iz Kranja«. Že naslednje leto je na državnem članskem prvenstvu postavil absolutni državni rekord v isti disciplini. To mu je uspelo tudi v plavanju na 400 m prosto in ker je bil takrat še mladinec, je bil v teh dveh disciplinah tako članski kot mladinski državni prvak. Leta 1960 sta tako Brinovec kot Kocmur nastopila na olimpijskih igrah v Rimu, vendar vidnejše uvrstitve nista dosegla. Brinovec je vrhunske rezultate nihal tudi na kasnejših državnih prvenstvih, tako v individualnih disciplinah kot v štafeti. Odmeven je bil nastop na Sredozemskih igrah leta 1959 v Bejrutu, kjer je kot član državne reprezentance sodeloval tudi vrhunski plavalec Janez Kocmur. Brinovec se je iz Bejruta vrnil z eno zlato (na 400 metrov prosto) in dvema srebrnima medaljama (na 1500 metrov prosto in v štafeti 4 krat 200 metrov prosto). V zvezni plavalni ligi, katere član je postal Triglav kot najboljši slovenski plavalni klub, je leta 1961 dosegel izvrsten rezultat na 1500 m prosto, vendar ni zmagal, kajti pred njim je že bil legendarni jugoslovanski plavalec Veljko Rogošič.

Brinovec je bil večkrat izbran za najboljšega športnika tako v Sloveniji kot tudi v bivši Jugoslaviji. S športom se je ukvarjal do leta 1962, po tem letu se je posvetil profesionalnim izzivom.

Leta 1968 se je Vlado Brinovec poročil s pediatrijno Dolores Pečar. V zakonu sta se rodili hčerki Tadeja in Jerneja, obe sta gimnazijski maturantki.

Bratje Peter, Slavko in Vlado v zrelih letih. Posneto leta 2001.

»Čeprav je primanjkovalo strokovnjakov, je bilo po diplomi včasih tudi težko dobiti službo. Ko je Lado končal medicino, sva obredla prav vse zdravstvene domove na Gorenjskem. Čeprav je bil zelo znan športnik in je osvojil 35 naslovov državnih prvakov Jugoslavije, zanj na Gorenjskem ni bilo službe.«

S. Brinovec, Spomini (zasebna zbirka)

ZDENKA BRINOVEC KUKOVICA (1937–2019)

V času osnovnega šolanja je Zdenka Kukovica Brinovec obiskovala tudi glasbeno šolo in to zaradi odličnega uspeha v osnovni šoli brezplačno. V gimnaziji je bila članica gimnazijske športne ekipe in Plavalnega kluba Triglav Kranj. Po končani gimnaziji v Kranju se je odločila za študij germanistike na Oddelku za germanske jezike ljubljanske Filozofske fakultete in diplomirala kot univerzitetna profesorica angleščine in nemščine. Znanje obeh tujih jezikov je izpopolnjevala v tujini. V Mannheimu in Goettingenu v Nemčiji je preživela tri mesece in aprila 1972 pridobila certifikat za tuje študente mannheimske univerze. Nato je skoraj leto dni preživela v Londonu, kjer je v privatni šoli bogatila znanje angleškega jezika. Decembra leta 1973 se je zaposlila na Ekonomski in upravno administrativni šoli v Kranju, kjer je ostala vso delovno dobo. Poleg rednih obveznosti je poučevala tudi slušatelje v večerni šoli za odrasle v Kranju in njenih dislociranih enotah ter zanje pripravljala interna gradiva za poklic ekonomskega tehnika in upravnega tehnika. Prevzela

je mentorstvo dijakom za tekmovanja iz tujega jezika ter jih pripravljala in prijavljala na tekmovanja. Sedem let je vodila krožek tujega jezika. Dijake zaključnih letnikov je pripravljala na maturo, v ta namen se je leta 1984 udeležila seminarja Priprava učiteljev na maturo. S svojim delom je leta 1994 pridobila naziv svetnice. Ob vsem tem se je še naprej izpopolnjevala na svojem strokovnem področju in obiskovala različne seminarje (npr. Improving Teacher's Language Awareness na Brdu pri Kranju avgusta leta 1991). Zaradi bogatih izkušenj ji ni bil noben poseben izziv prevzeti mesto prevajalke predsednika Občinske skupščine Kranj, leta 1973 je bila članica delegacije učiteljev kranjske občine, ki so obiskali pobrateno mesto Oldham v Veliki Britaniji. Upokojila se je oktobra leta 1997.

Leta 1965 se je poročila s Petrom Kukovico, profesorjem športne vzgoje in trenerjem atletike. Rodila sta se jima sinova Tomaž in Peter. Slednji je bil tako kot njegov oče aktiven v Atletski zvezi Slovenije, po tem je opravljal in še opravlja pomembne družbene funkcije. Tomaž je ubral drugačno življenjsko pot, je namreč filozof, sociolog kulture in pisatelj. Do zdaj je izdal že štiri romane. Med drugim je bil tudi direktor Prešernovega gledališča v Kranju.

SLAVKO BRINOVEC (1936–)

Slavko Brinovec je po končani 8-letni gimnaziji vpisal geografijo na Naravoslovno matematični fakulteti in z diplomskim delom *Potek industrializacije v Jugoslaviji v luči statistike industrijskega delavstva* leta 1961 diplomiral na novi Filozofski fakulteti v Ljubljani. V naslednjem šolskem letu (1962/63) se je zaposlil na Osnovni šoli Goriče, nato pa na Osnovni šoli France Prešeren v Kranju. Pot ga je leta 1971 vodila na srednjo šolo, bolj natančno na Gimnazijo Kranj, kjer je devet let kasneje postal pomočnik ravnatelja, obenem pa je še vedno poučeval geografijo. Tri leta (1973–1975) je bil zunanji sodelavec Pedagoške akademije v Ljubljani, kjer je predaval metodiko pouka geografije, med leti 1976 in 1986 pa je nadaljeval predavanja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na osnovi izkušenj je z nalogo z naslovom *Avdiovizualna sredstva pri pouku geografije s posebnim ozirom na grafoskop* leta 1980 kot prvi Slovenec dosegel znanstveni akademski naslov magister didaktike geografije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Delo pomočnika ravnatelja in profesorja geografije na kranjski gimnaziji je opravljal do odhoda v pokoj leta 1999.

Leta 1961 se je poročil z Ido Bavec. Imata dva sinova: Matjaž je programer, Marko pa certificiran svetovalec storitev.

»Sam sem začel z delom na osnovni šoli Goriče. Moje predstave o šoli so se podrle, ko sem na šoli videl, kakšni pogoji za delo so. Lotil sem se priprave učil, zlasti nemih in tematskih kart. Na njih so se začela prva spoznanja mladih.«

S. Brinovec: *Spomini (zasebna zbirka)*

Strokovno delo na področju didaktike geografije

Slavko Brinovec je izdajal strokovna dela z različnimi geografskimi temami že od leta 1970, vsem pa je dodal projekcijski komplet za grafoskop. Leta 1978 je za srednje usmerjeno izobraževanje izdal učbenik *Geografija 2 – 1, Bistveni problemi razvitih dežel* in pripadajoči delovni zvezek. Naslednje leto je v sodelovanju z geografinjo Marijo Košak izšel pripomoček *Napotki za uporabo prosojnic in vprašanja za učence, Narava in podnebje, Združene države Amerike, Sovjetska zveza*. Leta 1980 je na podlagi teoretičnih in praktičnih izkušenj nastalo že zgoraj omenjeno Brinovecovo magistrsko delo. Vztrajno si je prizadeval za nazornejši način podajanja geografskih tem v srednjih šolah, predvsem za uporabo sodobnih učnih sredstev in pripomočkov, kar dokazujejo priročniki *Modernizacija pouka geografije v usmerjenem izobraževanju, II. faza* (1980), *Prosojnica kot sredstvo aktivizacije pri pouku geografije, Modernizacija pouka geografije* (1980), *Srednje izobraževanje, skupna vzgojno-izobraževalna osnova* (soavtor, 1981) in mnogi drugi. Za popestritev in nazornost pouka geografije si je prizadeval vključevati sodobna sredstva, ki so bila odraz časa, v katerem je ustvarjal, teoretično in praktično. Vrsto let je uvajal prosojnice za grafoskop (*Prosojnice pri pouku*, 1987), z razvojem tehnologije pa vsa učna sredstva, ki jih je le-ta ponujala (*Barvni LDC projektor C1 in program Globe, Geografija v šoli*, 1991). O uporabnosti računalnika pri pouku geografije je prvič predaval na geografskem kongresu v Novem Sadu leta 1985. Pet let kasneje je poročal o uporabi LCD zaslon za računalniško projekcijo prosojnic. Skratka, sledil je razvoju sodobne tehnologije in jo, če je bila uporabna za pouk geografije, uvajal v svoje delo in o tem tudi poročal oz. pisal. Selitev učiteljev iz učilnice v učilnico vsako učno uro je onemogočala, da bi imel učitelj pri roki vso potrebno tehnologijo za nazorno predstavitev učnih tem. Zato si je Slavko Brinovec že v času poučevanja geografije v osnovni šoli in gimnaziji uredil kabinet z nekaj potrebne opreme. Leta 1979 pa je bil dokončan prizidek h gimnazijski stavbi in Brinovcu so se uresničile sanje. Dobil je sodobno opremljen kabinet za pouk geografije in v njem namestil najnovejšo tehnologijo (televizijski sprejemnik, računalnik, multimedijijski

Najbolj odmeven projekt Slavka Brinovca je bila geografska učilnica v kranjski gimnaziji. V njej je bila funkcionalno nameščena vsa oprema, ki je bila tisti trenutek dosegljiva na evropskem trgu. Brinovec je sam skonstruiral vrsto opreme in zanjo navdušil opremljevalce.

projektor in sodobno zatemnitev). Tako je lahko uresničeval vse tisto, kar si je kot izkušen didaktik zastavil za cilj. O tem je pisal v različnih prispevkih (*Geografska učilnica* (1981), *Uredimo si geografsko učilnico in kabinet*, (1997, 1998), *Uredimo si geografsko učilnico in kabinet, priročnik za učitelje* (1999)).

Brinovec si ni mogel predstavljati pouka geografije le med štirimi stenami. Poudarjal je, da morajo dijaki teoretično znanje, pridobljeno v učilnici, praktično udejaniti zunaj, v mestnem okolju in v naravi. O tem je tudi pogosto pisal in predaval na seminarjih (*Ekскурzija – učna metoda velike izobraževalne in vzgojne vrednosti* (1987)) ter v več programih s tematiko naravoslovnih dni, ki jih je povezoval s sodobnimi temami. O tem je izšlo šest priročnikov (*Življenjsko okolje – proučevanje tekočih voda*, *Varstvo okolja – zrak*, *Varstvo okolja – onesnaženost reke v naselju*, *Energija – izkoriščanje vode*, *Varstvo okolja – divja odlagališča odpadkov*, *Prehrana – raba tal*, vse 1992). Izdal jih je v založbi Terra, ki jo je zasnoval sam. Uspelo mu je pouk geografije oplemenititi s strokovnimi ekskurzijami in naravoslovnimi (geografskimi) dnevi, ki so postali sestavni del pouka geografije na slovenskih srednjih šolah. V enem od intervjujev za Gorenjski glas je Brinovec med drugim izrekel misel: »*Za geografa je najboljši laboratorij teren.*« (GG, 27. 12. 1994). V pomoč učiteljem geografije v srednjih šolah je Brinovec v Geografskem obzorniku XXXV objavil prispevek *Učiteljeva priprava na pouk* (dvakrat 1988) in nekaj kasneje *Didaktična načela pri pouku*

Didaktični komplet zajema vse, kar učenec potrebuje za razumevanje zapletenih odnosov v naravi in družbi. Sestavljajo ga učbenik, delovni zvezek, atlas in bloki kart za učenca, za učitelja pa diapozitivi, prosojnice, zgoščenke, stenske karte in simboli za karte.

geografije v Geografskem obzorniku XXXVII (dvakrat 1991). Sinteza Brinovčevih dotedanjih teoretičnih in praktičnih izkušenj je bil obsežen priročnik na 297 straneh *Kako poučevati geografijo. Didaktika pouka*. Izšel je leta 2004 in požel večinoma pozitivne ocene.

Geograf Milan Natek je v Geografskem vestniku 76–2, 2004, zapisal med drugim naslednje besede: »*Obsežno delo je njegov (Brinovčev, op. avt.) zasebni projekt, saj je nastajal izven kateregakoli raziskovalnih pedagoških okvirov oziroma institucij. Prepričan sem, da je ta knjiga sinteza avtorjevega življenjskega dela, ki je bilo bogato, nadvse ustvarjalno, prežeto z nešteti interesi, katerih cilj je bil dvig kvalitete pouka geografije na Slovenskem. Kdorkoli in kadarkoli se bo lotil pregleda zgodovine slovenske šolske geografije, ne bo mogel mimo Slavka Brinovca, ki ji je vtisnil neizbrisljiv pečat v zadnjih štirih desetletjih 20. stoletja. Sledi njegovega dela pa se že uspešno vraščajo v naše 21. stoletje.*«

Obsežni priročnik je namenjen praktikom – učiteljem geografije. Vsebuje namreč vrsto napotkov, kako popestriti in posodobiti pouk geografije, da bo dostopen in zanimiv tudi za dijake, ki jih morda geografija preveč ne zanima. Didaktična načela, učne oblike, geografske metode in projektno delo so prikazani ob praktičnih primerih. Priročnik vsebuje tudi poglavje o učiteljevi pripravi na pouk (letni in tematski načrt, podrobna učna priprava), kar je seveda nadvse dobrodošlo. Brinovec je spregovoril tudi o didaktičnem

kompletu, načrtovanju, pripravi in izvedbi ekskurzij, geografskih kartah in njihovem pomenu pri pouku in terenskem delu. Veliko prostora je namenil geografski učilnici in tehnologiji, potrebni za učinkovito in nazorno predstavitev učnih tem, ter dostopnih učnih sredstvih in pripomočkah. Poleg najnovejše tehnologije (televizijski sprejemnik, videorekorder, računalnik, multimedijski pult) je Brinovec predstavil inovativno rešitev za namestitev stenskih zemljevidov. Nameščeni so v dveh navijalnikih, v vsakem je po devet zemljevidov. Navijalniki so pripeti na steno na vsaki strani tridelne table, ki sega čez vso prednjo steno. Tako lahko iz navijalnika na vrhu stene potegnemo zemljevid, ki ga trenutno potrebujemo, po uporabi pa ga spustimo nazaj v navijalnik. To je le en primer inovativnih rešitev, ki jih je Brinovec predstavil v priročniku in ki je našla pot v geografske učilnice številnih slovenskih osnovnih in srednjih šol. Vse omenjeno je ilustrirano s številnimi praktičnimi primeri in bogatim ponazoritvenim materialom. To je le nekaj tem, ki jih je Brinovec strnjeno in poglobljeno predstavil v svojem priročniku in jih po delcih predstavljal v svojih objavljenih delih.

Kljub temu da je Brinovec poučeval na srednji šoli, je od leta 1986 s sodelavci še vedno pripravljali učbenike za osnovno šolo (*Zemljepis za 6. razred osnovnih šol*, 1986); ta učbenik je v sedmih ponatisih s popravki in dopolnili izhajal do leta 1993. Naslednje leto je prenovljeni učbenik ponovno izšel in doživel 4 ponatise. Prav tako je napisal učbenika za 7. in 8. razred osnovne šole, ki sta tudi izšla v več ponatisih. Leta 1996 je izšel Brinovčev *Atlas sveta za osnovne šole* (didaktična zasnova in strokovni urednik), prenovljeni atlas je izšel naslednje leto (*Novi atlas sveta za osnovne šole, Geografija v šoli*, 1997). Za osnovno šolo je izdajal tudi didaktični material – prosojnice, diapozitive in zgoščenke. S stenskimi in nemimi kartami je pokrival vse slovenske pokrajine.

Od zgoščenek ne moremo prezeti treh, ki so posvečene Brinovčevemu rojstnemu mestu: *Pojdimo po Kranju* (1999), *Kranj – Prešernovo in univerzitetno mesto* (2001) in *Pojdimo po Kranju – Let's walk through Kranj* (2002), slednja, kot je razvidno iz naslova, je v dveh jezikih.

Ob vsem obsežnem Brinovčevem opusu priročnikov, učbenikov in didaktičnih pripomočkov je pomembno tudi njegovo sodelovanje z drugimi institucijami. Aktivno je bil povezan z Zavodom republike Slovenije za šolstvo in zanj pripravil programe štirih pedagoških delavnic za učitelje geografije z naslednjimi vsebinami: *Terensko delo, Video pri pouku geografije, Prosojnice pri pouku geografije, Uredimo si geografsko učilnico in kabinet* (1993). Sodeloval je tudi pri inovacijskih projektih zavoda, zadnji ima naslov: *Organizacija in*

Slavko Brinovec za govornico skupščine v Antwerpnu

postavitev vzorčne učilnice za pouk geografije na šolah, ki imajo geografijo kot maturitetni predmet (1998). Za Ministrstvo za šolstvo je pripravil projekt *Uredimo si geografsko učilnico in kabinet* (1997). Od leta 1991 je s sodelavci pripravljali katalog znanj za geografijo za zaključni izpit (npr. Brinovec Slavko, Nevenka Cigler, Maja Umek, *Geografija: katalog znanja za zaključni izpit v srednjih šolah*, Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1991). Ko je Vlada Republike Slovenije leta 1993 ustanovila Republiški izpitni center kot razvojni in raziskovalni center za zunanje preverjanje znanja učencev, vajencev, dijakov in odraslih, je Brinovec s sodelavci začel pripravljati izpitne kataloge za maturo (npr. *Brinovec Slavko in drugi: Izpitni katalog za maturo, Geografija*, Republiški izpitni center, Ljubljana 1993). Kataloge je z različnimi sodelavci pripravljala do leta 2003. V letih 2006 in 2007 pa so izšle tri pregledne zbirke maturitetnih nalog od 1999 do 2005 s prilogami in rešitvami (npr. Brinovec Slavko in drugi: *Geografija. Zbirka maturitetnih nalog*, Državni izpitni center, Ljubljana 2006).

Brinovec je veliko svojih člankov objavil v Geografskem obzorniku, časopisu za geografsko vzgojo in izobraževanje, ki ga je v letih med 1982 in 1991 tudi urejal. V Geografskem društvu Slovenije je bil aktiven v mandatnem obdobju od 1982 do 1984, od 1984 do 1986 pa je bil podpredsednik in vodja šolske sekcije v Zvezi geografskih društev. Predsedoval je Gorenjskemu geografskemu društvu in odboru za pripravo 12. zborovanja slovenskih geografov v Kranju in na Bledu (1981). Leta 1980 je v Portorožu organiziral peti jugoslovanski simpozij o pouku geografije pod naslovom Modernizacija pouka geografije. Leta 1988 je bil izvoljen za

predsednika Jugoslovanske komisije za vzgojo in izobraževanje.

Tudi po odhodu v pokoj leta 1999 je Brinovec ostal vpet v strokovno delo. S sodelavci je pripravljaval kataloge za maturo (*npr. Geografija. Zbirka maturitetnih nalog*, Državni izpitni center, 2006), učbenik *Nova geografija Slovenije/New Geography of Slovenia* (2009), ki ga je finančno podprl Evropski socialni sklad Evropske unije, zgoščenki *Vsestranska uporaba elektronskega učbenika Geografija Slovenije in Priročnika za učitelje pri pouku geografije, Pomurje, trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri* (2009) ter *Vsestranska uporaba elektronskega učbenika Geografija Slovenije in Priročnika za učitelje pri pouku geografije* (2009), ki jo je predstavil na 20. zborovanju slovenskih geografov v Murski Soboti. Za svoje delo na strokovnem področju geografije in didaktike geografije je prejel več nagrad in priznanj, naštevamo jih le nekaj:

- nagrada Republike Slovenije na področju šolstva – za avtorsko delo pri učbenikih in učnih pripomočkih za pouk geografije (1994),
- Ilešičevo priznanje za pomembne prispevke pri izobraževanju in uveljavljanju geografije na Slovenskem (1997),
- nagrada Mestne občine Kranj – za dolgoletno uspešno delo na pedagoškem in športnem področju (1999).

Po letu 2009, po 40-letnem delu na svojem strokovnem področju, Slavko Brinovec ni več objavljaval, posvetil se je drugim izzivom.

Športna dejavnost

Kranjski letni bazen so pred 2. svetovno vojno (1939) začeli graditi kranjski plavalni navdušenci, med vojno pa so ga dogradili Nemci. Od 50. let prejšnjega stoletja dalje je bil poleti priljubljeno zbirališče kranjske mladine, seveda pa tudi mladih plavalcev, ki so jih opazili trenerji in jih povabili v vrste organiziranih plavalcev. Nekateri so se v plavalni klub prijavi kar sami. Od leta 1954 se je klub imenoval Plavalni klub Triglav Kranj. O izstopajočih dosežkih kranjskega plavanja na tem mestu ne bomo pisali, delček tega lahko preberete v zapisu o bratih Vladu in Petru Brinovec.

Do leta 1974 je plavalni klub združeval plavalce in vaterpoliste, slednji so v tem letu začeli samostojno trenirati in nastopati v okviru Vaterpolskega kluba Triglav. Nepisano pravilo tistega časa je bilo, da so številni plavalci po nekaj letih plavanja postali vaterpolisti. Da bi ohranili navdušence in pripeljali nove talente, so pozneje organizirali plavalno šolo. Eden teh mladih je bil tudi Slavko Brinovec, ki se je z bratoma Vladom in Petrom ter sestro Zdenko najprej zapisal plavanju. Brata sta v plavanju ostala in dosegala vrhunske rezultate v slovenskem, državnem (jugoslovanskem)

in mednarodnem merilu. Zdenka je plavanje kmalu opustila, Slavko pa se je pridružil vaterpolistom in prevzel vlogo vratarja. Tekmovanja na letnem bazenu so bila takrat organizirana tako, da so plavalnim tekmam sledili skoki v vodo, nato pa so odigrali še vaterpolsko tekmo.

»Po jutranjem treningu smo ostali na bazenu do kosila. Nato smo se odpravili domov jest. Po kosilu pa spet na bazen, proti večeru je bil plavalni trening, zvečer pa še vaterpolski. Tako je mineval vsak dan počitnic.«

S. Brinovec, Spomini [zasebna zbirka]

Odhod na služenje vojaškega roka v Banja Luko leta 1961 je prekinil Brinovčevo vaterpolsko kariero. Po vrnitvi v Kranj se je odločil za košarko. Med košarkarji je bil dobrodošel zaradi svoje višine in močne telesne konstitucije. Od leta 1963 do 1966 je organiziral in vodil žensko košarkarsko ekipo, ki je pozneje igrala v zvezni ligi. Tudi kasneje je ostal športnik po duši, sicer ne aktivno, je pa sodeloval pri organizaciji prireditev in kot zapisovalec športnih, zlasti vaterpolskih dogodkov.

Strokovno delo na področju športa

Želja po pisanju o dosežkih, napakah, storjenih v preteklosti, in viziji za prihodnost v Brinovcu ni prenehala niti potem, ko ni več pisal o svojem poklicnem strokovnem področju. Po letu 2010 je začel pisati o športu, bolj natančno o vaterpolu. Zbiral je podatke o preteklih sezonah v tem tekmovalnem športu in začel izdajati kronike s pregledom vaterpolskega dogajanja za vsako leto posebej. Bralec dobi vpogled v rezultate tekem, imena igralcev in trenerjev, ki so zastopali klube na posameznih tekmah, strelce, ki so dosegali zadetke, dosežke na tekmovanjih doma in na gostovanjih v tujini, končno razvrstitev klubov na tekmovanjih, in to ne le za člane, pač pa za vse starostne skupine, od najmlajših naprej. Dodaja še svoj pohvalni ali kritični pogled na dogajanje in določene pojave v slovenskem vaterpolu. Pri svojem delu je pogosto naletel in še vedno naleti na težave, kje najti podatke, zlasti zaradi nepopolnih ali manjkajočih zapisnikov in arhivov.

Leta 2006 je ob 60-letnici plavanja v Kranju izšlo obsežno Brinovčevo delo *Veličastnih 60 let kranjskega vaterpola*. Knjiga je sinteza vsebine njegovih kronik z nekaterimi dopolnili. Tako npr. izvemo, da so kranjski vaterpolisti prvo tekmo odigrali 12. junija 1948, ko sta se v okviru dvodnevne prireditve Dnevi plavanja srečali moštvi tekstilne šole in gimnazije. Publikacija torej ponuja

Brinovčeve publikacije, ki ponujajo natančen vpogled v preteklost in sedanost kranjskega in slovenskega vaterpola.

pregled razvoja kranjskega vaterpola od samih začetkov pa do prvih mesecev leta 2006. Zanimiv je tudi podatek, da je v vrstah kranjskih vaterpolistov v vseh letih nastopilo okrog 5000 igralcev.

Še eno Brinovčevo publikacijo je potrebno omeniti. Izšla je leta 2014, njen naslov je *Razvoj vaterpola v samostojni Sloveniji*. V posvetilu je Brinovec zapisal: »Vaterpolistom, trenerjem, funkcionarjem in ljubiteljem slovenskega vaterpola v zahvalo in spodbudo«. V uvodu nas avtor seznanja z dogajanjem v slovenskem vaterpolu tik pred 10-dnevno vojno 1991 in med njo, nadaljuje pa s prikazom dogajanja zlasti po 17. januarju 1992, ko je skupščina Vaterpolske zveze Slovenije sprejela sklep o izstopu iz Jugoslovanske vaterpolske zveze. Nekaj pozornosti namenja klubskemu tekmovanju, v ospredju pa so nastopi slovenske reprezentance. Tako kot prejšnja publikacija, je tudi ta opremljena z bogatim slikovnim gradivom.

Slavko Brinovec je bil aktiven tudi v različnih organizacijah. Kot športni funkcionar je v letih med 1980 in 1988 vodil Samoupravno telesnokulturno skupnost, leta 1988 je postal predsednik Zveze telesnokulturnih organizacij. Vodil je gradbeni odbor za gradnjo novega pokritega olimpijskega bazena, ki so ga po mnogih zapletih odprli 14. januarja 1995. Za organizacijo Evropskega prvenstva v

vaterpolu v Kranju in Ljubljani leta 2003 so morali Kranjčani letni bazen temeljito prenoviti in Brinovec je bil član gradbenega odbora. Kasneje je pomagal pri organizaciji Evropskega veteranskega prvenstva v vodnih športih leta 2018 v Kranju.

Tudi za delo na športnem področju je dobil nagrade in priznanja, med njimi:

- nagrado Mestne občine Kranj – za dolgoletno uspešno delo na pedagoškem in športnem področju (1999),
- Bloudkovo nagrado – za življenjsko delo na področju športa in organizacije športa (1993),
- veliko plaketo ob otvoritvi pokritega olimpijskega bazena – Športna zveza Kranj (1995),
- nagrado Borisa Ručigaja – najvišje športno priznanje v kranjski občini (1995),
- diplomo mednarodnega olimpijskega komiteja – za razvoj športa in olimpiizma (2001).

Slavko Brinovec svojo ljubiteljsko dejavnost še vedno neguje in lahko bomo priča še kateremu od strokovnih ali zbirateljskih in preglednih del.

VIRI IN LITERATURA

- Brinovec, S.: Spomini (zasebna zbirka).
- Brinovec, S.: Veličastnih 60 let kranjskega vaterpola. Akademski vaterpolski klub Triglav, 2006.
- Brinovec, S.: Razvoj vaterpola v samostojni Sloveniji. Ljubljana: Fakulteta za šport, 2014.
- Jekovec, A.: Razvoj plavalnega kluba Triglav Kranj med leti 1998 in 2008. Pridobljeno z www.fsp.uni-lj.si/COBISS/Diplome/Diploma22053440JekovecAndraž.pdf
- Kunaver, J.: Slavko Brinovec – Sedemdesetletnik. Geografski vestnik, letnik 78, številka 1, 2006, str. 112–115.
- Natek, M.: Kako poučevati geografijo. Geografski vestnik 76–2, 2004, str. 94–97.
- Petrič, D.: Peter Brinovec 1943–2002. Delo, 2002, str. 11.
- Poličar, M.: Zdenka Kukovica. Nekrolog, 2019.
- Slavko Brinovec, slovenski športnik, profesor, pedagog, športni delavec in svetnik. Pridobljeno s https://sl.wikipedia.org/wiki/Slavko_Brinovec
- Vidmar, L.: Prof. dr. Vladimir Brinovec, dr. med. Zdravniški vestnik, letnik 75, številka 11, 2006, str. 749.
- Zavrl Žlebir, D.: Ne le tekmovalcev, vzgajal je tudi ljudi. Gorenjski glas, GG plus. 2014. Pridobljeno s <http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20140718/C/140719807/ne-le-tekmovalcev-vzgajal-je-tudi-ljudi>

FRANC KARUN – SLOVENEK, KI JE PREŽIVEL POTOP TITANIKA

Na Miljah pri Kranju se je v hiši št. 14 na božič leta 1872 Janezu in Mariji Karun rodil sin Franc. V družini se je rodilo deset otrok, Franc je bil drugi po vrsti. Podatki o otrocih so pomanjkljivi, tako da usode vseh niso znane. Najmanj trije so umrli že v prvem letu življenja, kar je bilo za tisti čas dokaj običajno. Trije od otrok pa so imeli daljšo življenjsko pot, med njimi tudi Franc Karun, katerega življenjska usoda nas posebej zanima. Poznan je bil kot človek, ki je s svojo hčerko Manco potoval v Ameriko na veličastnem čezoceanskem parniku Titanic in oba sta potop ladje preživela. Zapisov o tem dogodku je zelo veliko, tako v tujini in pri nas. Prav tako se razlikujejo tudi zapisi o dogajanju na ladji.

Franc Karun je v takratnih, za življenje težkih časih, zrasel v krepkega, visokoraslega moža. Živel je na Miljah, na kmetiji svojih staršev. Po njihovi smrti se je poročil s Korošico Marjano Vombergar, ki mu je rodila sedem otrok, a preživelo jih je le pet: Franca, Urban, Manca, Frank in Mery (Micka). Njegova popotniška in trgovska žilica ter domači težki življenjski pogoji so botrovali potovanju v Ameriko. Vzrok za njegovo prvo pot v Ameriko bil menda pretep v gostilni, kjer naj bi nekoga tako hudo pretepel, da bi moral plačati

Družina Franca Karuna (Galesburg, 1913), od leve proti desni: otroci Franca, Manca, Mary (Micka), oče Franc in mati Marjana, sinova Frank in Urban.

tolikšno kazen in odškodnino, da bi finančno propadel. Prvič je potoval septembra leta 1904 z ladjo iz Hamburga, ki je pristala v New Yorku. Od tam je odšel k svoji sestri Johani v Chicago in pri njej živel eno leto. Domov se je vrnil leta 1905, da bi uredil vse za selitev svoje družine, ki naj bi mu sledila. Po 14 dneh se je vrnil nazaj v Ameriko in leta 1907 je k svojemu možu z dvema otrokoma odpotovala še žena. Doma so pustili najmlajšo Manco, ki je imela komaj pet mesecev in bi ponjo prišli kasneje. Zanj je skrbela Franceva sestra. Najprej so nekaj mesecev živeli v Chicagu, nato pa so se preselili v Galesburg v Illinoisu, kjer je postal lastnik penziona z večjo kuhinjo. V Ameriki so se mu rodili trije otroci: Frank¹, Mery in Ana.

V domovino se je vrnil Franc po svojo hčerko Manco, ko je bila stara malo manj kot pet let. Iz Amerike se je odpravil 10. marca 1912 z ladjo La Provence in prispel v domačo hišo na Miljah 21. marca 1912. Zvečer 8. aprila je skupaj z Manco odšel nazaj v Ameriko. S seboj je vzel za 1400 goldinarjev žafrana in rumene esence, ki jo je kupil v Kranju, pa tudi domače žganje. Poleg denarja je imel s sabo še harmoniko, ki jo je pred odhodom kupil za 55 goldinarjev. Domačim je naročil, naj ob križu v sobi prižgejo svečo, ki naj gori vse do njihovega srečnega prihoda v Ameriko.

Na poti v Ameriko se mu je pridružil še 33-letni svak (sestrin mož), kovač Janez Markun (rojen oktobra 1878) iz Srednje Bele pri Predvdvoru (hišna številka 30), ki je doma pustil ženo s petimi otroki, od katerih je bilo najstarejšemu komaj 7 let. V Ameriki je imel namen ostati le krajši čas, da bi zaslužil dovolj za poplačilo dolga, ki si ga je nakopal z nakupom nove domačije.

Vsi trije so potovali skozi švicarski Basel, kjer so pri agenciji Im Oberstedt & Cie kupili karte za tretji razred Titanika. Franc je imel številko potovalne karte 349256, cena pa naj bi bila 138 ali 255 frankov (podatki o tem, koliko so plačali, so različni). Številka karte Janeza Markuna je bila takoj za njegovo, 349257 (cena v funtih £7 17s 11d). Nato so potovali z vlakom do francoskega pristanišča Cherbourg, ki je bil njihov kraj vkrcanja na parnik.

V sredo, 10. aprila, je Titanic odplul iz Southampton na osemurno pot do Cherbourga. V tem času so potniki in posadka spoznavali, kaj vse jim ta mogočna ladja ponuja. Premožnejši

iz prvega razreda so večkrat slišali govorice, da je ladja potujoč luksuzen hotel, a se kljub temu v teh prvih urah niso mogli načuditi luksuzu, ki ga je nudil. Na krovu sta eno ob drugem sobivali dve življenji: življenje potnikov in življenje same ladje. O luksuzu priča tudi to, da sta najprestižnejša apartmaja, ki sta bila daljša od 15 m, imela svoji zasebni sprehajalni palubi. Kabine v tretjem razredu so imele po 4 pograde in lasten umivalnik, kar je bilo za petdnevno vožnjo več kot dovolj. Tudi potniki drugih dveh razredov so bili zadovoljni z udobjem, ki ga je ponujala ladja.

Že ob izplutju je le malo manjkalo, da ni prišlo do nesreče. Zaradi močnih ladijskih vijakov je nastal vrtnec, zato so popokale vrvi pri sosednji ladji New York, katero je začelo zanašati k parniku. Ladji sta se izognili trčenju le po zaslugi spretnega manevriranja. V Cherburgu so se na parnik zvečer vkrcali potniki s celine, med njimi tudi Franc Karun s hčerko Manco in njegov svak Janez Markun. Med potniki sta bila še dva Slovenca: 22-letni Janko Vovk z Jesenic je bil namenjen v St. Joseph v Minnesoti, 21-letni Jakob Pašič, kmet iz Štrekljevca pri Semiču, pa je potoval v mesto Aurora, prav tako v Minnesoti. Potnike so na parnik pripeljali z manjšimi ladjami, ker parnik zaradi svoje velikosti ni mogel pristati ob pomolu. Zadnji postanek ladje pred odplutjem proti New Yorku je bil v Queenstownu na Irskem, kjer so se 11. aprila 1912 nanjo vkrcali še zadnji potniki.

Štiri dni je Titanik hitro napredoval po Atlantiku. Potniki so uživali v mirni plovbi in udobju prestižnega parnika. V nedeljo zvečer, 14. aprila, je bilo morje povsem mirno, nebo je bilo jasno in brez lune, temperatura zraka se je bližala ledišču. V takšnih razmerah je bilo ledeno goro težko opaziti. Član posadke na opazovalnem stolpu je ob 23.40 sprožil alarm in osebju v kontrolni kabini sporočil, da je pred njimi ledena gora. Opozorilo je bilo prepozno in 37 sekund zatem je Titanik goro oplazil z desnim sprednjim delom trupa. Nastale razpoke v trupu, skozi katere je hitro vdiral voda, so bile usodne in ladja se je potopila v manj kot treh urah.

Tragična nesreča se je zgodila 15. aprila in mogočna ladja je za sabo potegnila 1496 ljudi (528 potnikov tretjega razreda, 166 potnikov drugega razreda, 123 potnikov prvega razreda in 679 članov posadke). Preživelo je 704 oseb (podatki o številu oseb niso natančni in se v posameznih objavljenih poročilih razlikujejo). Na ladji ni bilo dovolj reševalnih čolnov za vse, prednost pri reševanju pa so imele ženske in otroci.

Po tragediji so se naši rojaki v Ameriki spraševali, če so med žrtvami tudi Slovenci. Uredništvo časopisa Glas naroda, Lista slovenskih delavcev v Ameriki (1912), je 18. aprila objavilo, da je takoj

zaposilo White Star Line za seznam potnikov in da so med njimi našli več srbskih in hrvaških imen, slovenskih pa ne. V dogovoru in s sporazumom z N. American Civic League v New Yorku, je odšla trojica iz uredništva na pomol Cunard proge, kjer so po prihodu parnika Carpathia izvedli vse poizvedbe za pomoč morebitnim rojakom. Kasneje, 22. aprila, pa je Glas naroda, Lista slovenskih delavcev v Ameriki objavil, da na seznamu niso našli preživelih slovenskih potnikov, ker jim je White Star Line dal nepopoln seznam potnikov, ter da so med žrtvami tudi Slovenci. Janez Markun je bil na primer na seznamu naveden kot Johann Martin, Franc Karun pa kot Franz Karun and child.

O tem, kaj se je na ladji dogajalo po spoznanju, da se bo potopila, in kako je uspel Franc Karun s hčerko preživeti, obstaja več različnih zapisov.

Franc je svojo zgodbo prvič opisal v že omenjenem Glasu naroda v Ameriki:

»V Galesburgu Ill. imam ženo ter pet otrok. Po posredovanju tvrdke Frank Sakser v New Yorku sem odpotoval na obisk v staro domovino s 'Provence' dne 14. marca. Ko sem doma vse opravil, sem se vrnil s hčerko Ano (časopisna napaka, hčerka je bila Manca, op. avt.) in svojim svakom Janezom Markunom v Ameriko. Vkrkali smo se na Titanik dne 10. aprila v Cherbourg. Kar mi je omeniti o parniku samem, moram povedati, da z drugimi parniki v II. razredu ni mogoče bolj ugodno ter udobno potovati, kakor smo mi v III. Za vse je bilo kar najboljše preskrbljeno. V usodni noči sem ob času kolizije spal. Sunek me ni zbudil, je pa nastala zmešnjava na krovu. Zdelo se mi je, da se je moralo nekaj pripetiti, in zato sem se oblekel in odšel gori. Tam so mi povedali na tozadevno vprašanje, da je ladja nekam zadela, in da moramo vsi utoniti. Tega nisem verjel, kakor tudi nikdo drugi ne. Vsi smo bili trdno prepričani, da se orjaškemu parniku ne more nič zgoditi. Ko sem se pa spodaj na lastne oči prepričal, da je led predril stranice, in da prihaja voda notri, sem odšel v svojo kabino po hčer in svaka. Ko pridemo na gorenji krov I. razreda, mi nek mornar iztrga otroka in ga nese v rešilni čoln. Tudi jaz stopim za njim, a so me hoteli zadržati. Na to pa primem hčer in pravim, da se ne pustim ločiti od nje. Mogoče bi me vendar iztirali iz čolna, da me ni rešil nek mornar, ki je imel večkrat opravka v moji kabini, in kateremu sem časih postregel s pristnim domačim brinjevcem. Rekel je

namreč drugim, naj me pustijo, in tako se je zgodilo. Svaka so pa zrinili proč in takrat sem ga zadnjič videl. /.../ V rešilnem čolnu sem bil jaz razen mornarjev edini moški. Hitro so nas odpeljali od potapljačnega parnika. Kmalu zatem, ko se ozrem nazaj, je nastala na parniku strahovita razstrelba. Ladja je stala skoraj navpik s prvim koncem, nato je parkrat počilo in vse je izginilo v vodi. Nikdar ne pozabim strašnega kričanja, ki je nastalo. Rešeni v čolnih so bili nekaj časa vsi prevzeti od groze. Nato pa so nastali prizori, katerih ni mogoče ne dopovedati ne napisati. Neizbrisno mi ostanejo v spominu! Morje je bilo popolnoma mirno in gladko. V najhujšem mrazu smo vozili štiri in pol ure, dokler nismo proti jutru opazili parnika 'Carpathia'. Rešilci so bili mnenja, da smo napol mrtvi. Zavili so nas v odeje, nam dali okrepčajočih pijač in vsega, kar smo hoteli. V New Yorku so nas naložili na avtomobile in odpeljali v razne bolnišnice. Kar nas je bilo katoličanov, smo prišli v St. Vincent bolnico. Tam so nam isto tako dobro stregli, da ti bolj sploh ne bi mogli. Dobil sem takoj obleko, 25 dolarjev v gotovini in vožni listek v Galesburg, in v soboto še eno obleko.»

V Glasu naroda v Ameriki so o dogodku napisali še:

»Rešeni rojak kar ni mogel prehlaviti gostoljubnosti, katero je zaužil, ko je došel v New York. Nad štiriurna blodnja po morju v rešilnim čolnu mu ni škodovala. Tudi njegova mala hčer Ana (spet napaka, Manca, op. avt.) je zdrava. Karun je imel v obleki, v kateri se je rešil, 700 dolarjev v gotovini. Ta denar je tedaj rešil, njegova prtljaga pa se je seveda potopila s parnikom vred. Na vprašanje, če je videl, ako so streljali častniki na moše, ki so s silo hoteli priti v rešilne čolne, je odgovoril, da ne. Pač pa je slišal strele iz samokresa, a je menil, da so kakšna znamenja. Povedal je nadalje, da so zapazili s parnika ledene gore, a se zanje ni nikdo zmenil. Kolizija se je pripetila po ladijskem času nekako ob enajstih. Njegova ura je kazala po evropskem času pol štirih zjutraj. Po koliziji je bilo nekaj časa na krovu parnika vse mirno. Šele potem, ko so spoznali potniki resno nevarnost, je nastala velikanska zmešnjava. Ljudje so kričali in molili, da bi pa godba igrala žalostinke, ni slišal. Slišal pa je še dve uri potem, ko se je ladja že potopila, kričanje potnikov, ki so si

nadedli rešilne pasove in plavalni po ledeno mrzli vodi. Toda pomagati jim ni bilo mogoče! Ko se je parnik potopil, je bil čoln oddaljen od njega kaka dva lučaja. Kakor že omenjeno, je bil razen mornarjev v rešilnem čolnu on edini moški: vsega skupaj je bilo notri okoli petdeset oseb; za silo bi bilo mogoče še spraviti par ljudi vanj. V imeniku rešenih, katerega je izdala White Star Line, ne najdeno Korunovega imena. Rešeni rojak je odpotoval včeraj v Galesburg k svoji obitelji, ki doslej ni še vedela, da je bil oče oziroma soprog na nesrečnem parniku. Želimo mu mnogo sreče po zaužitem strahu!«

Druga zgodba, ki so jo po pripovedovanju Franca Karuna poznali njegovi hčerki Manca in Angela in pozneje njuni potomci, pa je drugačna od tiste, opisane v Glasu naroda v Ameriki leta 1912. Po pripovedovanju Karunovih potomcev² je imel Franc s seboj kar nekaj domačega žganja. Na ladji je kabine pospravljala nek mornar (strežnik) in s Francem sta se spoprijateljila ter večkrat skupaj srknila šilce žganja. Tiste usodne noči ga je ta mornar zbudil. Priskrbel jim je tudi rešilne jopiče. Manco so vzeli iz očetovega naročja in dali v rešilni čoln, Franca in njegovega svaka pa v čoln niso spustili. Franc je slišal hčerko Manco, kako ga kliče in joka. Odločil se je, da bo skočil v morje in o tem nagovarjal tudi svaka Janeza, ki pa mu ni upal slediti in se je potopil skupaj s Titanikom. Franc naj bi skočil v morje in plaval stran od ladje za glasom svoje hčerke, ki ga je klicala. Plaval naj bi dve uri, nato se je uspel oprijeti enega od rešilnih čolnov. Sprva so ga z vesli tolkli po rokah, češ da je čoln že prepoln. Potem pa ga je prepoznal prav tisti mornar, s katerim sta skupaj pila žganje. Ostale potnike v čolnu je pregovoril, da so ga le potegnili iz morja in na njegovo srečo je bila v tem čolnu tudi njegova hči Manca.

Ostale zgodbe so podobne tema dvema, le z manjšimi razlikami. Natančno jih je opisal g. Smiljanič v svojem predavanju leta 2019. Vsem je skupno, da so bile zadnje minute Titanika dramatične. Potniki v rešilnih čolnih so z grozo opazovali potop tega mogočnega parnika in poslušali krike ljudi, ki so padali v morje in se borili za svoje življenje. Franc je dejal, da grozljivih prizorov, ko so se ljudje utapljali in kričali na pomoč, ne bo nikoli pozabil. Poudaril je, da je hvaležen, ker ima svojo hčerko in svoje življenje ter da mu ni mar za denar in ostale stvari, ki jih je imel v kovčku. Ko je priplula rešilna ladja Carpathia in so se nanjo potniki končno vkrcali, so ljudje kričali, tudi sam je bil v šoku. Kasneje je poudarjal, da je preživljal najbolj strašne trenutke svojega življenja in da je zaradi te izkušnje kasneje duševno zbolel, posledice naj bi čutila tudi njegova hčerka.

FRANC IN NJEGOVO ŽIVLJENJE PO TRAGEDIJI

Po odpustu iz bolnišnice se Franc je skupaj z Manco vrnil k svoji družini v Galesburg, kjer je vodil svoj penzion. Da je rojen pod srečno zvezdo, se je izkazalo na prvo obletnico Titanikove nesreče. 14. aprila 1913 se je zrušil del stavbe v njegovem penzionu Lindell, stene so padle prav v njegovo sobo. Ruševine so se nabrale ob straneh postelje, v kateri je spal, sam pa se je rešil nepoškodovan. K sreči pri tem nihče ni umrl. V mestu Galesburg je postal slaven in so ga klicali gospod Titanik.

Žena in otroci so se avgusta leta 1913 vrnili domov na Milje. Franc je želel še nekaj časa ostati v Ameriki, vendar ga je žena nagovarjala, naj se vrne v domovino. Sama je namreč težko skrbela za domačijo in gospodinjstvo. Za vrnitev se je odločil v negotovih dnevih po sarajevskem atentatu. Kot avstrijski državljani je postal v ZDA sumljiv in nezaželen. Domov se je vrnil le dva dneva pred spopadom med Srbijo in Avstro-Ogrsko. V vojsko ga niso vpoklicali zaradi slabega vida, njegovo zdravje pa je bilo načeto tudi zaradi tragedije na Titaniku. Kasneje je zbolela tudi njegova žena Marjana in junija 1915 umrla. Po prvi svetovni vojni so se trije otroci, ki so se rodili v Ameriki, vrnili v ZDA, saj so imeli ameriško državljanstvo, Manca pa je ostala na domačiji z očetom.

Franc Karun se je po smrti svoje prve žene drugič poročil z Angelo Martinjak, ki mu je rodila še pet otrok. Trije so umrli že v prvem letu po rojstvu, četrti, Lojze, pa zaradi neozdravljive bolezni v 15. letu starosti. Edini preživeli otrok iz drugega zakona je bila drugorojenka Angela. Decembra 1924 je Angeli umrla mama, druga Franceva žena. Na domačiji je tako živel sam, s svojima hčerama Manco in Angelo ter bolnim sinom Lojzetom. Franc je bil posestnik in trgovec z živino. Hčerka Angela se je spominjala, da je oče v Bohinju kupoval krave in jih že po poti domov prodal svojim naročnikom, v Celju pa je kupoval prašiče. Angela je pomagala očetu in že kot 10-letna deklica je večkrat morala sama ponoči s konjsko vprego čez Tuhinjsko dolino na živinski trg v Celje, oče pa je tja potoval z vlakom. Nazaj domov sta skupaj peljala prašiče, na poti pa sta naredila postanek v vsaki gostilni ob cesti. Angela se je spominjala, da je bil oče slabega zdravja in mu je opešal vid, zato mu je brala iz časopisov. Franc je umrl leta 1934, star 62 let, pokopan je na pokopališču v Šenčurju. Po očetovi smrti se je Manca konec januarja 1935 poročila s Tonetom Juvanom iz Voklega in ostala na domačiji. Imela sta štiri otroke.

Leta 1960 je bila Manca Juvan povabljen v ZDA na proslavo, povezano s Titanikom. Karto za potovanje sta ji plačala sestra in brat, tako da je v Detroitu in Clevelandu lahko obiskala svoje sorojence in bratov grob. Na obisk je odplula z ladjo, ker se je bala potovati z

letalom. V ZDA je pri sorodnikih ostala pol leta. Dogodek je zbudil zanimanje v lokalnem ameriškem tisku, kjer so z Manco naredili več intervjujev. Manca je v 64. letu starosti umrla septembra 1971 in je tako kot njen oče pokopana v Šenčurju.

Hčerka Angela je zapustila domačijo na Miljah leta 1936, ko se je poročila z Janezom Kovačem iz Suhe pri Predosljah, kjer sta potem tudi živela in imela pet otrok.

OBISK KARUNOVIH POTOMCEV V AMERIKI

Erna in Marjan Kovač pa danes rada pripovedujeta o srečanjih potomcev Franca Karuna. Otroci, ki so se po prvi svetovni vojni vrnili v Ameriko, so si tam ustvarili svoje življenje in družine. Ves čas pa so ohranjali stike s svojimi sorodniki v Sloveniji. Po drugi svetovni vojni so svojcem pošiljali pomoč.

V 60. letih prejšnjega stoletja je prvi prišel na obisk v Slovenijo sin Frank Karun z ženo Ano in hčerko. Frank je po svojem očetu nadaljeval gostinsko dejavnost. Nekaj let kasneje sta prišli tudi Frankova sestra Mery, po domače Micka z možem in njena svakinja Ana, vdova po Urbanu Karunu. Vsi so prebivali pri svojih sorodnikih na Miljah in Suhi. V naslednjih letih so prihajali na obisk tudi vnuki s svojimi družinami. V Ameriki so za slovenske izseljence večkrat organizirali posebna potovanja s slovesnim pristankom na brniškem letališču, kjer so jim pripravili prisrčen sprejem. Udeležili so se izseljeniških piknikov, potovali po prelepi Sloveniji in preživeli nekaj dni s svojimi matičnimi družinami.

S sorodniki v Sloveniji sta vzdrževali stalne stike tudi vnukinji Franca Karuna, Merylin Vogrig s svojo družino iz Clevelanda in Frances Adamič s svojo družino iz Detroita. Obe vnukinji sta z družinama večkrat prišli na obisk v Slovenijo, da bi se seznanili, od kod izvirajo ter spoznali kraje in domove svojih slovenskih sorodnikov.

Leta 2012, ob 100. obletnici tragedije Titanika in preživetja obeh slovenskih potnikov, se je Marjan Kovač, vnuk Franca Karuna odločil, da prvič obiše svoje štiri še živeče sestrične v Ameriki. V Detroitu sta skupaj z ženo obiskala tri sestrične in njihove družine: Frances in Edija Adamič, Dorothy Bernick ter Angelyne Bernick. V Clevelandu pa sta obiskala družino sestrične Merylin in Angela Vogrig. Srečanje z vsemi je bilo zelo čustveno in prisrčno.

V Clevelandu so jima priredili srečanje na slovensko-ameriškem pikniku, kjer sta se srečala s potomci in sorodniki Franca Karuna. Slovenska skupnost v Clevelandu je bila močna in Karunovi potomci so imeli v njej aktivno vlogo. Družina Merylin in Angela Vogrig je v slovenski skupnosti dejavno sodelovala pri ohranjanju

slovenske dediščine in identitete ter negovanju stikov s svojo matično domovino. Ogled slovenskega dela Clevelanda, tako imenovane ameriške Ljubljane, je bil zelo zanimiv. Po ulicah vidiš slovenske napise trgovin in drugih dejavnosti, nekatere še obratujejo. Pomembno mesto v življenju Slovencev v Clevelandu ima Slovenski narodni dom, v katerem so kulturne prireditve in družabna srečanja, ki pomagajo ohraniti medsebojne stike in slovensko identiteto. Pomembni ustanovi sta tudi Slovenska župnija svetega Vida z domom upokojencev ter Slovenski muzej in arhiv, v katerem je poseben prostor posvečen polki in ansamblom, ki so to glasbo izvajali.

V Detroitu je družina Adamič priredila svojim sorodnikom slovenski večer v Slovenski hiši. Družina Adamič je med Slovenci v Detroitu zelo poznana po svoji ljubezni do slovenske dediščine. Edi in Frances Adamič sta bila organizatorja prvih potovanj slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v domovino Slovenijo. Edi je imel svoj ansambel, imenovan EDDI ADAMIC, s katerim je pripotoval v Slovenijo in igral tudi na izseljeniških piknikih.

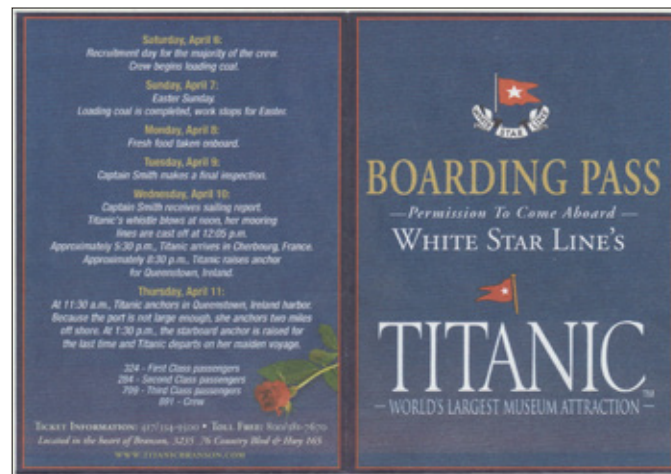
V Detroitu imajo muzej o Titaniku. Pred vstopom v muzej je seznam vseh potnikov, ki so bili na ladji, na ogled so tudi kopije njihovih potovalnih kart. Med njimi smo našli potovalno karto Mance Karun, karta Franca Karuna pa je izginila.

Vstop v muzej je imponanten, saj dobiš občutek, kot da si na parniku Titanic in slišiš delovanje ladijskih motorjev. Nekateri razstavljeni predmeti so originalni, s pripisom komu so pripadali, drugi so verodostojne kopije.

Vsi v Ameriki živeči potomci Franca Karuna so izkazovali veliko ljubezen do svoje matične domovine in skrb za ohranjanje svoje

Zapis o Mancu Karunu v Titanic Museum (Branson, Missouri, ZDA)

Vstopnica za Titanic Museum (Branson, Missouri, ZDA)

slovenske identitete. Na žalost se je družina oz. potomci skrčila na dva živeča vnuka. Od leta 2012, ko je bilo zadnje srečanje v Ameriki, so umrle tri njegove vnukinje: Merylin Vogrig decembra l. 2015, Dorothy Bernick decembra l. 2016 in Frances Adamic decembra l. 2019.

V Sloveniji je edini še živeči vnuk Franca Karuna Marjan Kovač, sin Angele Kovač s Suhe pri Predosljah. V Ameriki pa živi v Detroitu vnukinja Angelina Bernik, stara 94 let, hčerka Urbana Karuna. Tako v Sloveniji kot v Ameriki živi še veliko pravnukov s svojimi družinami, saj je imel Franc Karun številno potomstvo.

Zgodba je sestavljena iz pričevanj njegovih hčerk Mance in Angele, ki sta živeli nekaj časa s svojim očetom na Miljah pri Kranju in sta iz očetovih pripovedi zgodbo prenesle na svoje potomce, ter iz drugih časopisnih zapisov in predavanja Ivana Smiljančiča, ki je raziskoval usodo Slovencev na Titaniku.

OSTALI SLOVENC NA KROVU

Janko Vovk

Janko Vovk se je domnevno rodil leta 1891 na Jesenicah. Bil je neporočen delavec in član jeseniškega telovadnega društva Sokol, ki je šel iskat boljšo prihodnost čez lužo. Na veliko soboto se je poslovil od staršev, čeprav ga je mati prosila, da ostane vsaj še čez praznike. Slovo naj bi bilo pretresljivo, kakor da so vedeli, da se ne vidijo več. Karto s številko 349252 (cena v funtih £7 17s 11d) je kupil pri agenciji Viktorja Klause – Wildija, za 430 švicarskih frankov. Na Titanik se je vkrca kot potnik tretjega razreda v sredo, 10.

aprila 1912, v Southamptonu, s ciljem priti v St. Joseph v ameriški zvezni državi Minnesota. V nesreči Titanika je izgubil življenje, ustrelil naj bi ga mornar, ko se je hotel vkrcati na rešilni čoln. V evidencah in seznamih je omenjen tudi kot Janko Vook ali Jenko Vonk (Encyclopedia Titanica, Slovenski narod 1912). Ivan Smiljanič (2019), ki je raziskoval zgodbe slovenskih potnikov pravi, da je preiskava pokazala, da je Vovka ustrelil nek mornar, ko je hotel na rešilni čoln, možno pa je tudi, da je utonil. Njegovega trupla niso nikoli našli in Vovkova prava usoda ni znana.

Jakob Pašič

Rojen naj bi bil leta 1891, a to je le domneva. Bil je neporočen kmet iz Štrekljevca pri Semiču. Karto je kupil pri agenciji Romme&Cie v Baslu, za 383,50 švicarskih frankov. Vkrcal se je v Southamptonu in bil namenjen v Auroro, Illinois, kjer naj bi takrat živel že okoli 600 Slovencev. Karta je imela številko 315097 (cena v funtih £8 13s 3d). Pašič je v nesreči utonil, njegovega trupla nikoli niso našli. Smiljanič (2019) piše, da je bilo Pašičevo življenje burno še pred vkrcanjem: ker se je želel izogniti vojaščini, je hotel marca 1912 s prijateljskimi pobegniti v Ameriko, vendar jih je na ljubljanski železniški postaji aretiral orožnik. Ko so ga po dveh tednih izpustili, je ponovno izginil. Omenja tudi, da zgodbe lokalnih prebivalcev govorijo tudi o tem, da naj bi Pašič preživel, šel v Južno Ameriko, imel tam farmo in umrl zaradi ugriza strupenjače.

V Slovenskem narodu so 14. aprila 1932, torej ob 20. obletnici nesreče zapisali, naj bi se še nekaj rojakov skoraj vkrcalo na ladjo:

»Ljubljanski dnevnik so pred leti priobčili obširnejša poročila o grozni katastrofi "Titanica" šele 16. aprila, ker je bil prejšnji dan nedelja. Ko so po nekaterih krajih na deželi čitali poročila, so ljudje jokali. Mnogo žalosti in skrbi so povzročila poročila po Dolenjskem, zlasti v Beli Krajini, kajti prav tiste dni je odpotovalo mnogo izseljencev v Ameriko. V Cherburgu se je nekaj dni poprej vkrcalo do 50 slovenskih izseljencev, ki so bili namenjeni v Southampton, da tam presedejo na drugo ladjo, namreč na "Titanic". Teh 50 slovenskih potnikov pa je prispelo

prepozno, kajti "Titanic" je že 2 uri prej zapustil pristan in je bil že na širnem morju. Zgolj tej zakasnitvi se ima teh 50 Slovencev zahvaliti, da so ušli neizogibni smrti. Nekateri slovenski izseljenci, okoli 20, pa so prišli iz Cherburga v Southampton že nekaj dni poprej in so se kot potniki III. razreda vkrcali na nesrečni parnik. Ti so postali žrtev katastrofe. Rešili so se samo štirje, drugi so pa utonili. Po seznamih, ki jih je izdala pozneje družba White Star Line, lastnica "Titanic", so bili od Slovencev rešeni: Ana in Fran Karun iz Kranja, Janez Mrkun iz okolice Grosupljega in neki Janko. Kolikor je nam znano, France Karun še živi v Kranju. Menda je tudi Mrkun še čil in zdrav.«

OPOMBE

- 1 Frank Karun je bil zelo podjeten človek. Po nekaterih podatkih je kupil nekdanji hotel Lindell House, opečnato stavbo iz sredine 19. stoletja. Najimnitnejši gost te stavbe je bil Abraham Lincoln, ki se je še kot republikanski podpredsedniški kandidat ustaval v Galesburgu na eni od predvolilnih debat. Stavbo so pred nekaj leti podrl.
- 2 Manca in Angela sta živeli s svojim očetom na Miljah pri Kranju in pričevanje iz njegovih pripovedovanj prenesli na svoje potomce, pri pisanju pa so bili uporabljeni tudi zapisi iz drugih časopisov in podatki iz predavanja Ivana Smiljaniča, raziskovalca usode Slovencev na Titaniku.

VIRI IN LITERATURA

- Encyclopedia Titanica. RMS Titanic: An Introduction. (2019). Pridobljeno: 24. 2. 2020. Dostopno preko: <https://www.encyclopedia-titanica.org/titanic/>
- Kovač, E. in M. (2020). Pripoved.
- Smiljanič, I. (2019). Titanik in Gorenjci. Predavanje.
- Slovenski narod (14. 4. 1932), letnik 65, številka 84. Pridobljeno: 20. 2. 2020. Dostopno preko: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GAW4I3NQ/?e_uapi=1&query=%27keywords%3dslovenski+narod%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&fyear=1932&frelation=Slovenski+narod&page=4
- Glas naroda: najstarejši list slovenskih delavcev v Ameriki (18. 4. 1912), letnik 20, številka 92. Pridobljeno: 24. 2. 2020. Dostopno preko: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-LD5TXBEP/bd19787f-1619-4169-9866-8344f3412222/PDF>
- Glas naroda: najstarejši list slovenskih delavcev v Ameriki (22. 4. 1912), letnik 20, številka 95. Pridobljeno: 24. 2. 2020. Dostopno preko: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-U5COSRBF/244d0b1d-3058-4941-b8a1-2ed22b5b0bb9/PDF>

KRANJ 2015–2019

KRONOLOŠKI PREGLED OD 1. JANUARJA 2015 DO 31. DECEMBRA 2019

16. januar 2015

V Prešernovem gledališču v Kranju so krstno uprizorili dramsko besedilo Iva Svetine ABC oder Krieg (Quasi una fantasia) v režiji Barbare Novakovič Kolenc, v koprodukciji z Muzeum Ljubljana, Opero&Theatrom Madlenianum Zemun in Cankarjevim domom Ljubljana. Kranjčani so sodelovali s polovico šestčlanske igralske zasedbe, tehnično ekipo in z maskerjem. Predstavili so domišljjski izlet v sredino 19. stoletja, v čas življenja pesnika Franceta Prešerna.

17. januar 2015

Na 17. mednarodnem plavalnem tekmovanju Dr. Fig, v organizaciji Plavalnega kluba Triglav Kranj, je v kranjskem olimpijskem bazenu nastopilo več kot 500 tekmovalcev iz 24 klubov v starosti 8–15 let. Prišli so iz Slovenije, Srbije, Hrvaške ter Bosne in Hercegovine. Najuspešnejši so bili tekmovalci ljubljanske Olimpije, Kranjčani pa so osvojili peto mesto. Prireditev je imela dobrodelni značaj.

23. januar 2015

Ob 55-letnici delovanja Jamskega laboratorija Tular v Kranju je Gregor Aljančič predstavil inovativno metodo za ugotavljanje prisotnosti človeške ribice na terenu z vzorčenjem okoljske DNK. Jamski laboratorij je pred 55 leti v Kranju uredil njegov oče Marko Aljančič z namenom razmnoževanja človeških ribic.

Konec januarja 2015

Mestna občina Kranj je pridobila Kodeks ravnanja funkcionarjev. V okviru slovenskega projekta Zlati kamen, za prepoznavanje razvojno najbolj prodorne občine, se je Mestna občina Kranj uvrstila med dvanajst finalistk iz štirih regij.

Kranjski mestni svetniki so na januarski seji obravnavali spremembo Odloka o ustanovitvi javnega zavoda Ljudska univerza, ki se je nanašala na število članov sveta zavoda, določbe glede sklepčnosti in sprejemanja odločitev. Potrdili so spremembo v imenu, z namenom, da se skrajšano ime zavoda LUK uporablja v mednarodnem poslovanju.

7. februar 2015

Mladi indijski poslovnež Mehtab Singh je v Tavčarjevi ulici v Kranju odprl butično čajno trgovino Indija Koromandija.

8. februar 2015

Na slovenski kulturni praznik so v Kranju gostili Prešernove nagrajence in nagrajence Prešernovega sklada, ministrico za kulturo Julijano Bizjak Mlakar in predsednika upravnega odbora Prešernovega sklada, dr. Janeza Bogataja. Sprejela sta jih župan Boštjan Trilar in direktorica Gorenjskega muzeja Marjana Žibert, nato pa je v Galeriji Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost sledilo odprtje fotografske razstave Toneta Stojka, ki je že 18. leto zapored pripravil portrete aktualnih Prešernovih nagrajencev. V Prešernovem gledališču so pod naslovom Shod muz na kranjskem parnasi pripravili pogovor z nagrajenci. Likovno društvo Kranj je pripravilo tradicionalno osrednjo razstavo v Mali galeriji v Kranju, s samostojno razstavo pa se je v Galeriji dr. Ceneta Avgušтина v kranjski enoti ZVKD predstavil akademski slikar Boge Dimovski. Na mestnih ulicah, trgih in v kulturnih ustanovah so se vrstile številne kulturne prireditve, za obiskovalce pa so postavili čez 100 stojnic z izdelki domače in umetne obrti. V Galeriji Layerjeve hiše je Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti razstavila faksimilirano Valvasorjevo grafično zbirko Iconotheca Valvasoriana v obsegu 17 zvezkov s 7752 listi evropskih mojstrov 15., 16. in 17. stoletja.

9. februar 2015

V Domu upokoјencev Kranj so odprli prenovljen prizidek s 53 sobami, 43 kopalnicami, čajnimi kuhinjami in toaletnimi prostori. V dveh varovanih oddelkih so povečali dnevne prostore in namestili novo pohištvo.

11. februar 2015

Na Gimnaziji Kranj so ob prisotnosti kitajskega veleposlanika Zhang Xianyija odprli Konfucijevo učilnico, enega od štirih regijskih centrov za širjenje kitajske kulture in jezika, delujočega

pod okriljem Konfucijskega inštituta Ljubljana. Poleg Gimnazije Kranj so povabili k sodelovanju Osnovno šolo Orehek, Osnovno šolo Antona Tomaža Linhartaradovljica, Dijaški in študentski dom Kranj in Kranjske vrtce.

13. februar 2015

Bolnišnica za ginekologijo in porodništvo Kranj je prejela mednarodni certifikat varnosti in kakovosti po ameriškem standardu AACI. Direktorici Andreji Cerkvenc Škafar ga je slovesno izročil Dorjan Marušič, izvršni direktor AACI za Evropo.

14. februar 2015

V Prešernovem gledališču Kranj je potekalo državno izbirno plesno tekmovanje za nastop na finalu Svetovnega plesnega pokala, v več kategorijah. Plesalke baletne šole Stevens so se uvrstile v finale.

15. februar 2015

Ljubljanski nadškof in metropolit Stanislav Zore je blagoslovil prenovljeni del cerkve Sv. Martina na Trsteniku in nove orgle, ki jih je izdelal orglarski mojster Simon Kolar. Med slovesno sveto mašo je Tone Potočnik med drugim zaigral staro, že pozabljeno skladbo, posvečeno domačemu rojaku Janezu Bleiweisu-Trsteniškemu.

21.–22. februar 2015

Kranjčan Juš Markač je na balkanskem prvenstvu v karateju v kategoriji do 84 kg v srbskem Čačku dosegel bronasto odličje.

Plavalec kranjskega Triglava Peter John Stevens je na deseterboju univerzitetnih ekip SEC v Auburnu v Alabami, na katerem je nastopilo 10 univerz, v štafeti 4 × 50 jardov mešano z rezultatom 22,72 sekund v prsni predaji dosegel najhitrejši izid v zgodovini tekmovanj NCAA.

25. februar 2015

Planinska zveza Slovenije je podelila priznanja za vrhunske dosežke v alpinizmu in športnem plezanju za leto 2014. Za najperspektivnejšega alpinista je bil izbran Janez Svovljšak (Alpinistični odsek Planinskega društva Kranj), eno od nagrad za posebne dosežke v alpinizmu pa je prejel Kranjčan Aleš Česen (Alpski gorniški klub).

28. februar–1. marec 2015

Na državnem prvenstvu v smučarskih skokih v Kranju je Peter Prevc premagal vse tekmece, ekipa Smučarskega kluba Triglav Kranj, v kateri so bili poleg Petra še Cene Prevc, Nejc Dežman in Robert Kranjec, pa je osvojila nov naslov državnih prvakov.

7.–8. marec 2015

V Ledeni dvorani Zlato polje v Kranju so organizirali Pokal Slovenije v umetnostnem drsanju. Nastopilo je 130 tekmovalcev vseh generacij plesalcev.

12. marec 2015

Med prejemniki zlatih cepinov za alpinistične dosežke na svetu v letu 2015 so bili trije slovenski alpinisti, Kranjčani Aleš Česen, Marko Prezelj in Luka Lindič, ki so skupaj opravili prvenstveni vzpon na Hagshu v Himalaji.

18.–19. marec 2015

Na seji kranjskega mestnega sveta je 24 svetnikov podpisalo Kodeks ravnanja funkcionarjev, naslednji dan pa je odstopil podžupan Jakob Klofutar. Župan Boštjan Trilar je napovedal odstavitev drugega podžupana Primoža Terplana. Do zaostritve odnosov v koaliciji je prišlo ob razkritju, da je Jakob Klofutar kot solastnik Agencije M Servis poslovno sodeloval z Mestno občino Kranj, svojega statusa pa ob prevzemu funkcije podžupana ni prijavil.

V Galeriji Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost se je z razstavo svojih del predstavil arhitekt Ciril Oblak, nagrajenec Prešernovega sklada za leto 1975. Razstavo so dopolnili z izborom likovnih del tridesetih Prešernovih nagrajencev iz zbirke Aerodroma Ljubljana.

22. marec 2015

Na zaključni prireditvi svetovnega pokala v smučarskih skokih v Planici je Peter Prevc, skakalec Smučarskega kluba Triglav Kranj, prejel mali kristalni globus.

23.–27. marec 2015

Na tekmovanju Young Prague v Pragi, ki se ga je udeležilo 13 pevskih zborov in 4 orkestri iz 13 držav, so 4 slovenski zbori osvojili prva mesta v prav vseh kategorijah in večino drugih posebnih nagrad. Najboljši je bil Dekliški pevski zbor Gimnazije Kranj z dirigentko Marjeto Oblak, ki je na svojem prvem mednarodnem tekmovanju prejela priznanje za izjemen dirigentski dosežek.

26. marec 2015

S srečanjem v Smučarskem domu na Sv. Joštu nad Kranjem so pri Smučarskem klubu Triglav Kranj proslavili 70-letnico kluba in številne druge jubileje (25 let izgradnje skakalnega centra na Gorenji Savi, 10 let izgradnje Državnega panožnega centra in 65 let Smučarskega doma na Sv. Joštu).

27. marec–7. april 2015

V Prešernovem gledališču Kranj je potekal 45. teden slovenske drame. V 12 dneh se je zvrstilo 16 dramskih uprizoritev, 8 v tekmovalnem, 3 v spremljevalnem in 5 v mednarodnem programu. Ob zaključku so podelili 4 nagrade in 1 priznanje.

28. marec 2015

Na svetovnem dvoranskem prvenstvu IFAA v Estoniji je Kranjčan Staš Modic, član Lokostrelskega kluba Šenčur, s končnim rezultatom 878 krogov od 880 možnih, postal svetovni mladinski prvak.

Na Gimnaziji Kranj so gostili državni debatni turnir za srednješolce, ki ga vsako leto organizira Zavod za kulturo dialoga ZIP, Za in proti. Sodelovalo je 72 dijakov v 25 ekipah. Edini gorenjski ekipi sta bili iz Gimnazije Kranj.

April 2015

Pri celovski Mohorjevi družbi je izšla nova knjiga Jožeta Dežmana, zgodovinarja, kustosa Gorenjskega muzeja, z naslovom Ni bilo lahko, a smo obstali in stojimo, s podnaslovom Titoizem – poraz nasilja. V knjigi, ki tvori trilogijo s knjigama Moč preživetja in S spravno ljubeznijo iz rdeče ledene dobe, je Dežman predstavil del ohranjenih dokumentov in pripovedi žrtev komunističnega nasilja ter njihovih svojcev.

11. april 2015

Krajevna skupnost Stražišče, KUD Bitnje, Krožek za zdravo življenje in Društvo Sorško polje so v Stražišču pri Kranju pripravili prvo ekološko tržnico. Poleg ponudbe pridelkov lokalnih pridelovalcev, so organizirali tudi izmenjavo semen, poimenovano Štafeta semen.

18. april 2015

V športni dvorani Gimnazije Franceta Prešerna na Zlatem polju so pripravili odprto prvenstvo vzhodne Evrope v ADCC submission fightingu oz. Abu Dhabi Combat Club, ki združuje elemente različnih borilnih veščin. Tekmovalci so prišli iz Hrvaške, Srbije, Črne gore, Italije, Slovaške in Slovenije. Med Kranjčani so prva mesta v različnih kategorijah dosegli Miha Hribernik, Miha Perhavec in Maja Povšnar, nagrado za najuspešnejši klub pa je prejela ekipa Alliance Red Eagle iz Kranja.

22. april 2015

Na seji mestnega sveta je župan Boštjan Trilar sporočil, da je svetnika Borisa Vehovca (VZK – Več za Kranj) imenoval za podžupana.

2. maj 2015

Kegljaška zveza Slovenije in Kegljaški klub Triglav Kranj sta v Kranju organizirala mednarodno pripravljalno tekmo ženske in moške članske reprezentance Slovenije in Italije pred ekipnim svetovnim prvenstvom v Nemčiji.

3. maj 2015

V Kranju se je ob mednarodnem dnevu bosega teka na 5. slovenskem bosem teku zbralo 250 tekačev.

5. maj 2015

V Mali galeriji so odprli razstavo 22 del 17 mednarodnih avtorjev, z naslovom Presežki mednarodne grafike.

8. maj 2015

Na sestanku z ministrico za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti Anjo Kopač Mrak, sta se direktorica kranjske občinske uprave Senja Vraber in vodja Urada za finance Mirko Tavčar dogovorila o zagotavljanju ustrezne pomoči socialno najšibkejšim državljanom.

9. maj 2015

Kranjčan Nejc Mavsar je na 5. odprtem državnem prvenstvu v hitrostnem rolanju, v organizaciji Rolarskega kluba Kranj, na stezi pri Osnovni šoli Franceta Prešerna Kranj zmagal v vseh disciplinah v katerih je nastopil.

12. maj 2015

Župan Boštjan Trilar je Gasilsko reševalni službi Kranj slovesno izročil novo gasilsko vozilo za intervencijsko posredovanje.

13. maj 2015

Na Giru, kolesarski dirki po Italiji, je svojo prvo etapno zmago v vlogi profesionalnega kolesarja dosegel Jan Polanc iz Britofa pri Kranju.

Na Drulovki pri Kranju so odprli tematsko Pot Jeprškega učitelja.

16. maj 2015

V Planetu Tuš v Kranju je bilo organizirano državno prvenstvo mladih do 21 let v bowlingu.

22. maj 2015

Umrli je Vinko Hafner, politik, nekdanji župan Kranja in častni občan Mestne občine Kranj.

Pri Fundaciji Vincenca Drakslerja so obeležili 15-letnico delovanja. Ob tej priložnosti je Vincenc Draksler izročil predsednici fundacije ček za 20 tisoč evrov, skupaj pa je v več kot 20 letih podaril čez 1,3 milijona evrov.

Začetek junija 2015

Družba KD Kapital (pod okriljem KD Group) je z nakupom deležev manjšinskih družbenikov Radia Kranj postala 90-odstotna lastnica Radia Kranj. Preostalih 10 odstotkov je ostalo v lasti radijske postaje.

5. junij 2015

Ob desetletnici delovanja mreže evropskih potrošniških centrov se je v Kranju ustavila potujoča pisarna Evropskega potrošniškega centra Slovenije.

7. junij 2015

Na 24. gorenjskem prvenstvu v igranju na diatonično harmoniko v Besnici je Kranjčan Primož Gnidovec z Venčkom Avsenikovih skladb postal gorenjski harmonikarski prvak leta 2015.

16. junij 2015

Na mesto direktorice Radia Kranj je namesto Ani Klemenčič prišel Tomaž Čop iz družbe Infonet media.

17. junij 2015

Nogometiški Zarice Kranj so si z zmago proti Ajdovščini (3 : 1) priborili članstvo v 2. slovenski nogometni ligi.

18. junij 2015

V Predosljah so odprli Zoisovo pot in uredili ter opremili trg pred Kulturnim domom.

19.–20. junij 2015

Dežnikarstvo Jenko iz Kranja, najstarejše tovrstno podjetje v Sloveniji in eno od dveh še delujočih, je praznovalo 80-letnico.

20. junij 2015

V Gorenjskem muzeju so predstavili preurejen tekstilni depo v prostorih mestne hiše v Kranju.

25. junij 2015

Radio Kranj – Gorenjski megasrček, je praznoval 25-letnico delovanja.

29. junij 2015

Ljudska univerza Kranj je prevzela v upravljanje Medgeneracijski center v Kranju.

30. junij 2015

Z delavskim odkupom leta 2013 ustanovljeni podjetji Hrovli Gredi in Hrovli družabniki sta zaradi nakopičenih likvidnostnih in drugih težav dokončno ustavili proizvodnjo v Savski loki v Kranju.

Začetek julija 2015

Iskraemeco je s štirimi elektrodistribucijskimi podjetji na Nizozemskem sklenil 235 milijonov evrov vredno pogodbo za dobavo najmanj 1,6 milijona pametnih števecov. V Kranju so odprli novo proizvodno linijo.

4. julij 2015

Na prvem dvanajsturnem slovenskem teku v Trbojah je Neža Mravlje iz Stražišča dosegla tretje mesto. Premagala je vso žensko konkurenco, zaostala pa za dvema italijanskima moškima ultramaratoncema.

4.–5. julij 2015

Najboljši slovenski smučarski skakalec na tekmah celinskega pokala v Kranju je bil Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, z drugim in tretjim mestom.

6. julij 2015

Na 8. evropskem prvenstvu v streljanju glinastih golobov na Češkem, je Igor Pičulin, lovec, ilustrator in oblikovalec iz Stražišča, skupaj s petimi sotekmovalci osvojil naslov ekipnih evropskih prvakov.

7. julij 2015

S prireditvijo na dvorišču gradu Khislstein je Mestna knjižnica Kranj sklenila prvo leto akcije Družinsko branje.

V Stražišču sta v silovitem požaru do tal pogorela hlev in gospodarsko poslopje kmetije Pri Lukšu. S požarom se je spopadlo več kot sto gasilcev.

10.–11. julij 2015

V vrtcu Ostržek na Golniku, enoti Kranjskih vrtcev, so parketarji iz vse Slovenije v donatorski akciji v organizaciji podjetja HGtrade obnovili okoli 300 kvadratnih metrov parketa. Sodelovalo je 14 prostovoljcev iz vseh koncev Slovenije.

11. julij 2015

V prometni nesreči je umrl Bojan Udovič, vrhunski kolesar, olimpijec in dolgoletni član Kolesarskega kluba Triglav Kranj.

11.–12. julij 2015

Prostovoljno gasilsko društvo Predoslje je praznovalo 110-letnico delovanja. Pripravili so svečano parado in več drugih prireditev, najzaslužnejše člane pa nagradili.

11. julij 2015

V mestnem jedru Kranja so pripravili kulinarčni dogodek, poimenovan Kranska kuhna. Ponudniki, večinoma Kranjčani, so pripravili raznovrstne jedi in pijače, edini Nekranjčan, Falafel Kamnik, pa je poskrbel za orientalske okuse.

13. julij 2015

Layerjeva hiša v Kranju in Zavod Carnica sta predstavila inovativen zemljevid mesta Kranja v slovenskem in angleškem jeziku, z naslovom »Navadn Kranj«, namenjen predvsem turistom. V projektu so sodelovali kranjski zavodi in posamezniki.

13.–16. julij 2015

Na 19. evropski konferenci o pismenosti v Celovcu je Mestna knjižnica Kranj za projekt Modro brati in kramljati, prejela nagrado za inovativno promocijo branja v Evropi za leto 2015.

26. julij 2015

Ekstremni tekač Nejc Kuhar iz Kranja je na 17. gorskem teku na Grintovec, tekmi svetovnega pokala v gorskih tekih, med 217 udeleženci iz 14 držav dosegel nov slovenski rekord in svojo prvo zmago na Grintovcu.

4. avgust 2015

Člani Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Kranj so županu Boštjanu Trilarju predstavili svoje dejavnosti, zlasti uspehe športnikov. Med njimi so izstopali kegljači in kegljačice, ki so konec maja na svetovnem prvenstvu v steznem kegljanju za slepe in slabovidne v slovaških Rakovicah osvojili srebrni medalji.

4.–16. avgust 2015

Na svetovnem veteranskem prvenstvu atletov v Franciji sta zakonca Dušan in Stanka Prezelj osvojila dve medalji v skoku v višino, on zlato, ona bronasto.

7. avgust 2015

Višje sodišče v Ljubljani je začelo stečajni postopek nad T-2, največjim zasebnim telekomunikacijskim podjetjem, v večinski, 98-odstotni lasti kranjskega podjetja Garnol.

Zala Urh, članica Šahovskega kluba Stari Mayr iz Kranja, je postala pri 13 letih najmlajša FIDE mojstrica.

8. avgust 2015

Župan Mestne občine Kranj, Boštjan Trilar, je na obisku v pobrateni občini Büyükçekmece, ki je del Carigrada v Turčiji, na posebni prireditvi prejel naziv častnega občana te občine.

8.–9. avgust 2015

Ekipa Prošport Škorci si je z zmago na turnirju FIBA v Pragi priborila udeležbo na finalu svetovne turneje v ulični košarki v Abu Dhabiju. Kranjčani, v postavi Boris Jeršin, Jure Eržen, Mensud Julevič in Jaka Hladnik, so premagali ekipo Poljske.

12.–13. avgust 2015

S položitvijo asfalta so zaključili obnovo ceste od Zgornjih Bitenj proti pokopališču.

15. avgust 2015

V župniji Kranj – Primskovo so praznovali 50-letnico ustanovitve samostojne župnije.

16. avgust 2015

Na Sv. Joštu nad Kranjem so z zahvalno mašo, ki jo je vodil nadškof Stanislav Zore, sklenili obnovo romarske cerkve, kapele Marije Snežne ter Finžgarjevega in Krekovega doma, ki so jih s skupnim delom in darovi omogočili številni župljani Šmartinske fare.

26. avgust 2015

Ob zaključku celoletnega projekta »Puharjevo leto« so v sejni dvorani Mestne občine Kranj pripravili simpozij o izumitelju Janezu Puharju.

29. avgust 2015

V Kranju so odprli center Helen Doron za zgodnje učenje angleščine po mednarodno priznani metodi.

Začetek septembra 2015

Prostovoljno gasilsko društvo Besnica je obeležilo praznovanje

90-letnice društva s slovesno sveto mašo, slavnostno sejo ter podelitvijo zahval, priznanj in odlikovanj.

5. september 2015

Krajevna prireditev »Struzevo jutri« je bila posvečena vsem krajanom, ki so s prostovoljnimi delom pripomogli k dobrobiti krajevne skupnosti. Za častnega krajana so posthumno imenovali Igorja Slavca. Z udeležbo sta se jim poklonila tudi predsednik države Borut Pahor in kranjski župan Boštjan Trilar.

11. september 2015

Ob praznovanju 70-letnice obstoja so v podjetju Iskraemeco, na sedežu podjetja na Savski loki v Kranju, organizirali dan odprtih vrat s predstavitvijo postopka izdelave števec.

Krajevni skupnosti Planina in Huje sta uradno odprli in predstavili naprave v fitnesu na prostem, med vrtcema Mojca in Najdihojca.

16. september 2015

Ob praznovanju 70-letnice rojstva in 50-letnice umetniškega ustvarjanja Nejča Slaparja, so v galeriji Mestne hiše odprli retrospektivno razstavo njegovih likovnih del.

Državno tožilski svet je na mesto vodje kranjskega tožilstva za naslednjih 6 let imenoval Marijo Marinko Jeraj.

17. september 2015

Ob mednarodnem dnevu gluhih in naglušnih in 60-letnici društva so se predstavniki društva Auris udeležili sprejema pri županu Mestne občine Kranj, Boštjanu Trilarju.

18. september 2015

V časniku Gorenjski glas so s prispevkom Mihe Nagliča zabeležili 120-letnico rojstva kranjskega zgodovinarja dr. Josipa Žontarja, avtorja znanstvene monografije Zgodovina mesta Kranja in številnih drugih knjig in člankov. Pred drugo svetovno vojno je poučeval zgodovino in zemljepis na srednjih šolah, na kranjski gimnaziji od leta 1925 do 1950, s prekinitvijo med leti 1941–1945. Po drugi svetovni vojni je bil predavatelj na pravni in znanstveni docent na ekonomski fakulteti. V okviru čistk, ki jih je komunistična oblast opravljala na ljubljanski univerzi, je bil leta 1958 prisilno upokojen.

23. september 2015

Objavljen je bil odlok o ustanovitvi javnega Zavoda za turizem in kulturo Kranj, ki je zamenjal prejšnji Zavod za turizem Kranj. S tem

si je pridobil pravico za vpis v register javnih zavodov na področju kulture in dodatne možnosti za razvoj kulturnega turizma.

26. september 2015

Na 24. mednarodnem pokalu Kranja v boksu v športni dvorani na Planini, sta oba pokala za najboljšega boksarja osvojila domača člana Boksarskega kluba Kranj, Andreja Bešter in Peter Aleksandrov. Za najboljšega mladega boksarja na pokalu je bil izbran Jassim Bajrovič.

Konec septembra 2015

V Kranju se je začel 4. mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLJU 2015, ki je privabil številne umetnike iz Slovenije, sosednjih držav, Evrope in drugih celin.

Družba Arriva Dolenjska in Primorska, v lasti nemške skupine Deutsche Bahn, je objavila ponudbo za prevzem Potovalne agencije Alpetour.

5. oktober 2015

Na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport so ob svetovnem dnevu učiteljev podelili nagrade. Nagrado za izjemne dosežke na področju glasbenega šolstva je prejela glasbena pedagoginja Branka Potočnik Krajnik, ustanoviteljica Komornega zbora De profundis Kranj.

6. oktober 2015

Javni gospodarski zavod JGZ Brdo je s slovesnostjo in z odprtjem razstave, ki jo je z udeležbo počastil tudi predsednik države Borut Pahor, obeležil pol tisočletja gradu Brdo pri Kranju.

9. oktober 2015

Ob 20-letnici Galerije Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj so v Kranju predstavili obsežno monografijo Stalna zbirka slovenske umetnosti 20. in 21. stoletja Galerije Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj.

14. oktober 2015

Košarkar Marko Milič iz Kranja je uradno zaključil svojo športno kariero, ki jo je začel pri Košarkarskem klubu Triglav Kranj.

25. oktober 2015

Nepričakovano je umrl Jože Lombar, član Sveta Mestne občine Kranj, predsednik Stranke za napredek krajevnih skupnosti in dolgoletni funkcionar Krajevne skupnosti Trstenik.

30. oktober–1. november 2015

V dvorani Teniškega kluba Triglav v Kranju je potekal obračun v prvi evro afriški skupini Davisovega pokala. Slovenija si je z zmago proti Litvi priborila še sedmo leto nastopanja za preboj v svetovno elito.

5. november 2015

Generalni sekretar Nogometne zveze Slovenije Aleš Zavrl je na Brdu pri Kranju predstavil nov nacionalni nogometni center.

10. november 2015

Kranjski, nakelski in šenčurski župani Boštjan Trilar, Marko Mravljia in Ciril Kozjek so sporočili, da so dela na kanalizacijskih sistemih v vseh treh sodelujočih občinah končana.

14.–15. november 2015

Kranj je dvajsetič zapored gostil finalno tekmo svetovnega pokala v športnem plezanju v športni dvorani na Zlatem polju. Najuspešnejša je bila slovenska športna plezalka Mina Markovič, ki je osvojila tudi svetovni pokal v težavnosti.

16. november 2015

S svečano akademijo v Kongresnem centru Brdo pri Kranju je Šolski center Kranj obeležil 70-letnico izobraževanja. Obiskal jih je predsednik države Borut Pahor.

17. november 2015

Kranjčan Matjaž Loc je na Slovenskem forumu inovacij v Šempetru pri Novi Gorici prejel priznanje Spirita za najboljšo inovacijo – svoje leseno vozilo Lucky 3 in 1, kombinacija poganjalca, skiroja in tricikla v enem.

19. november 2015

V nekdanji stavbi Trgovske šole so odprli prostore delovne skupnosti, poimenovane Kovačnica, namenjene podjetnosti in mladim.

2. december 2015

Na predvečer praznika Mestne občine Kranj je župan Boštjan Trilar podelil nagrado in priznanja Mestne občine Kranj, naziv častnega občana za leto 2015 pa je prejel dr. Peter Vencelj. Veliko Prešernovo plaketo je prejel Boštjan Gunčar za dolgoletno delo in vidnejše uspehe na fotografskem področju. Velike plakete so prejeli:

AURIS – Medobčinsko društvo gluhih in naglušnih za Gorenjsko Kranj (za dolgoletno delo z uporabniki z okvaro sluha), Galerija Prešernovih nagrajencev za likovno umetnost Kranj (za uspešno delo na področju likovne umetnosti in organizacijo razstav) ter Jože Šenk (za dolgoletno delo na področju folklore). Listine o priznanju so prejeli: Tone Kristan (za organizacijo in vodenje Združenja žrtve okupatorjev 1941–1945, Kranj), Zvone Korenčan (za uspehe na področju gorskega reševanja), Kegljaški klub Triglav Kranj (za odlične rezultate in dosežke) in Jože Bizovičar (za uspešno dolgoletno delo na kulturnem področju). Nagrado Mestne občine Kranj za leto 2015 je prejel OpenLab, društvo za razvoj inovativnih idej iz Kranja (za soustvarjanje spodbudnega okolja za mlade).

5. december 2015

Na Brdu pri Kranju sta predsednik države Borut Pahor in ministrica za izobraževanje, znanost in šport Maja Makovec Brenčič podelila zlata priznanja udeležencem mednarodnega programa MEPI. Večina od 97 prejemnikov je bila gorenjskih gimnazijcev, večina iz Gimnazije Kranj.

8. december 2015

Smučarski skakalec Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, je prejel priznanje za najboljšega športnika leta 2015 v Sloveniji.

11. december 2015

Kranjski župan Boštjan Trilar se je v okviru obiska slovenske vlade na Gorenjskem srečal z ministrom za javno upravo Borisom Koprivnikarjem, ministrom za infrastrukturo Petrom Gašperšičem in ministrico za notranje zadeve Vesno Gjörkös Žnidar. Podžupan Boris Vehovec je na Centralni čistilni napravi Kranj sprejel ministrico brez resorja za področje razvoja, strateške projekte in kohezijo Alenko Smerkolj. Direktorica Gorenjskega glasa Marija Volčjak je gostila ministra za Slovence v zamejstvu in po svetu Gorazda Žmavca ter direktorja Mohorjeve družbe iz Celovca Karla Hrena.

13. december 2015

Na tekmi v smučarskih skokih v Nižjem Tagilu v Rusiji je zmagal Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj.

19.–20. december 2015

Prvo dvojno zmago v zgodovini Slovencev sta dosegla brata Peter in Domen Prevc, člana Smučarskega kluba Triglav Kranj, na obeh tekmah svetovnega pokala v smučarskih skokih v švicarskem Engelbergu.

26. december 2015

V Krajevni skupnosti Besnica so odprli obnovljeno pot do slapa Šum.

1. januar 2016

Predsednik vlade Miro Cerar in ministrica za obrambo Andreja Katič sta obiskala Gasilsko reševalno službo Kranj.

5. januar 2016

Na skupščini kranjskega Alpetourja je nova večinska lastnica Arriva Dolenjska in Primorska, d. o. o., pričakovano sprejela sklep o izključitvi manjšinskih delničarjev in postala edina lastnica Alpetourja.

6. januar 2016

Za skupno zmago na novoletni skakalni turneji, ki se je odvijala na štirih skakalnicah, je Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, v Bischofshofnu v Avstriji prejel zlatega orla.

16. januar 2016

Peter Prevc je na avstrijski letalnici Kulm osvojil naslov svetovnega prvaka v poletih, z 244 m pa postavil tudi nov rekord letalnice.

21. januar 2016

Občino Kranj je obiskala britanska veleposlanica v Sloveniji, Sophie Honey. V prostorih Območne obrtno-podjetniške zbornice se je srečala z gospodarstveniki, nato pa si ogledala staro mestno jedro.

26. januar 2016

V podjetju Iskratel v Kranju so v navzočnosti predsednika vlade Mira Cerarja odprli poslovno referenčni center, eno najsodobnejših središč povezovanja gospodarskega okolja in tehnologij.

Kranjskemu županu Boštjanu Trilarju je uspelo združiti politične partnerje v Koalicijo za prihodnost Mestne občine Kranj. V novo koalicijo so vstopile stranke Več za Kranj, Nova Slovenija – Krščanski demokrati, DeSUS, Slovenska ljudska stranka in Lista za razvoj Kranja.

Smučarski klub Triglav Kranj je v Kranju pripravil državno prvenstvo v smučarskih skokih. V odsotnosti nekaterih reprezentantov je v moški konkurenci zmagal Domen Prevc.

V Ledeni dvorani Zlato polje v Kranju so na prvi finalni hokejski tekmi državnega prvenstva za mladince zmagali člani Hokejskega kluba Triglav Kranj, ki so premagali Hokejski klub Olimpija Ljubljana.

Škofjeločan Janez Svolišak, član Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj, je prvič zmagal na tekmi svetovnega pokala v lednem plezanju v Rabensteinu na Južnem Tirolskem, ki je štela tudi za evropsko prvenstvo.

30. januar 2016

Na tekmi svetovnega pokala v smučarskih skokih v Sapporu na Japonskem so zmagali trije člani Smučarskega kluba Triglav Kranj, skakalci: Peter Prevc, Domen Prevc in Robert Kranjec.

Februar 2016

Ob svoji 50-letnici je župnija Kranj Primskovo izdala obsežen zbornik z naslovom Zlati jubilej župnije Kranj Primskovo, 1965–2015.

1.–4. februar 2016

V francoskem Les Contaminesu se je v tekmah za naslov mladinskih svetovnih prvakov v telemark smučanju odlično izkazal Jure Aleš, slovenski reprezentant in član Telemark kluba Kranj, z Brega ob Savi, ki je bil najprej najboljši v sprintu, nato pa je osvojil še zlato medaljo v klasičnem telemarku.

4. februar 2016

Predsednik republike Borut Pahor je v predsedniški palači Gimnaziji Kranj za izjemne dosežke na glasbenem področju vročil jabolko navdiha.

6.–7. februar 2016

Smučarski skakalci Jurij Tepeš, Domen Prevc, Robert Kranjec in Peter Prevc so zmagali na ekipni tekmi za svetovni pokal na Holmenkollnu nad Oslom.

10. februar 2016

Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, je v Trondheimu na Norveškem devetič v sezoni zmagal na tekmi v smučarskih skokih za svetovni pokal.

12.–14. februar 2016

Na letalnici v Vikersundu je najprej z dvema izjemnima poletoma slavil Robert Kranjec, ki je premagal vse tekmovalce, nato pa naslednji dan dosegel še eno zmago, ko je tretje mesto dosegel še Peter Prevc. Slednji je na naslednji, nedeljski tekmi zmagal s skokom 249 metrov.

15. februar 2016

Na Brdu pri Kranju so podelili Bloudkova priznanja, najvišja državna priznanja na področju športa za leto 2015. Med dobitniki plaket je bil tudi Nejc Kuhar, najuspešnejši slovenski neprofesionalni tekmovalni turni smučar in odličen gorski tekač.

23.–25. februar 2016

V romunskem Rasnovu je smučarski skakalec Domen Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, postal svetovni mladinski podprvak, nato pa je mešana ekipa skakalcev in skakalk v postavi Domen Prevc, Nika Križnar, Bor Pavlovčič in Ema Klinec zmagala in osvojila zlato medaljo.

27.–28. februar 2016

V Kranju sta bili na delovnem obisku podžupanja pobratenege mesta Beljak Petra Oberrauner in predstavnica za evropsko politiko v tamkajšnji mestni upravi Lara Neumann. Namen obiska je bil okrepiti gospodarsko sodelovanje in sodelovanje na področju inovativnih tehnologij pri delovanju mestne uprave.

28. februar 2016

Peter Prevc si je z dvema zmagama na tekmah v smučarskih skokih za svetovni pokal v Almatiju zagotovil končno zmago in je osvojil veliki kristalni globus.

1. marec 2016

Ob dnevu civilne zaščite je ministrica za obrambo Andreja Katič na osrednji slovesnosti na Brdu pri Kranju podelila 542 priznanj za izjemno delo na področju zaščite in reševanja. Zlati znak je prejel Jože Derlink, nekdanji predsednik in poveljnik Prostovoljnega industrijskega gasilskega društva Sava, dolgoletni predsednik Gasilske zveze Mestne občine Kranj in predsednik Gasilske zveze Gorenjske. Srebrni znak je prejel dolgoletni predsednik Zveze tabornikov Mestne občine Kranj Danijel Kodrič, bronasti znak pa Uroš Petrič iz Gasilsko-reševalne službe Kranj.

Trije osmošolci Osnovne šole Orehek so se na mednarodnem tekmovanju World Scholar's Cup, ki je v angleščini potekalo v različnih državah, uvrstili na svetovno prvenstvo na Tajskem.

15. marec 2016

V Gorenjskem muzeju sta arheologa dr. Milan Sagadin in dr. Veronika Pflaum predstavila katalog z naslovom V blesku kovinske oprave, ki je dopolnil razstavo dveh poznoantičnih oklepov, ene največjih arheoloških najdb v kranjski zgodovini.

V Ledeni dvorani Zlato polje v Kranju so kadeti Hokejskega kluba Triglav Kranj osvojili pokal državnih prvakov.

16. marec 2016

Umril je Janez Peklenik, akademik, častni občan Mestne občine Kranj.

17.–20. marec 2016

V finalu svetovnega prvenstva v smučarskih skokih na letalnici v Planici je Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, osvojil veliki kristalni globus, mali kristalni globus za seštevek poletov, zmago na novoletni turneji in naslov svetovnega prvaka v poletih. Robert Kranjec, tudi član Smučarskega kluba Triglav Kranj, je dosegel eno zmago.

24. marec 2016

Pevke dekliškega pevskega zbora Gimnazije Kranj so pod vodstvom dirigentke Marjete Oblak na 14. mednarodnem zborovskem tekmovanju v italijanskem mestu Riva del Garda prejele zlato priznanje.

1.–3. april 2016

Kadetinje (igralke do 17 let) Košarkarskega kluba Triglav Kranj so na finalnem turnirju v Celju osvojile naslov državnih prvakinj.

5. april 2016

Banka Slovenije je izdala odločbo, s katero je potrdila, da je Gorenjska banka odpravila ugotovljeni možni kapitalski primanjkljaj in s tem izpolnila zahteve regulatorja.

7. april 2016

Tekaški smučarski klub Triglav Kranj je ob praznovanju 70-letnice pripravil slavnostno akademijo v Veliki dvorani Mestne občine Kranj.

14. april 2016

V ljubljanskem Koloseju so pripravili premiero poljskega celovečernega filma Planet samskih, režiserja in koscenarista Mitje Okorna, Kranjčana, ki se je preselil na Poljsko.

24. april 2016

Na 24. tekmovanju Naša pesem v Mariboru je ženski pevski zbor Carmen manet iz Kranja, z dirigentom Primožem Kerštajnom, v kategoriji ženskih pevskih zborov osvojil zlato plaketo.

25. april 2016

Jaka Primožič, član ekipe starejših mladincev Kolesarskega kluba Sava Kranj, je slavil zmago z osvojitvijo gorskih ciljev na kolesarski tekmi v italijanskem Tržiču.

Konec aprila 2016

Na tekmovanju ekip vodnikov reševalnih psov, ki je potekalo pod okriljem Mednarodne organizacije reševalnih psov v češkem Žatcu, je ekipa Kluba vodnikov reševalnih psov Kranj osvojila prvo mesto.

V finalu državnega prvenstva mladincev v vaterpolu na olimpijskem bazenu v Kranju so naslov državnega prvaka osvojili mladi člani Akademskega vaterpolskega kluba Triglav Kranj.

6. maj 2016

Na Brdu pri Kranju je predsednik Nogometne zveze Slovenije Aleksander Čeferin uradno odprl Nacionalni nogometni center.

7.–8. maj 2016

Igralke v selekciji do 15 let Košarkarskega kluba Triglav Kranj so na finalnem turnirju v Ljubljani osvojile naslov državnih prvakinj.

12. maj 2016

Lions klub Kranj je na Brdu pri Kranju ob 20-letnici pripravil slavnostno akademijo.

14. maj 2016

Ob 25-letnici delovanja Slovenske vojske so v vojašnici Petra Petriča v Kranju odprli nov Muzej osamosvojitvene vojne za Slovenijo na Gorenjskem.

16. maj 2016

Pri Elektru Gorenjska v Kranju so odprli prenovljen distribucijski center vodenja, ki si ga je ogledala evropska komisarka za mobilnost in promet Violeta Bulc.

18. maj 2016

Na Gimnaziji Franceta Prešerna Kranj so pripravili svečano akademijo ob 70-letnici ekonomskega izobraževanja v Kranju in 20-letnici ekonomske gimnazije.

24. maj 2016

Predsednik republike Borut Pahor je podelil državni red za zasluge smučarskemu skakalcu Petru Prevcu, članu Smučarskega

kluba Kranj, Janezu Gorišku in ekipi trenerjev A-representance smučarjev skakalcev.

Bowling klub Kranj je v Slovenski senior ligi dosegel svoj prvi naslov državnega prvaka.

26. maj 2016

V kranjskem Iskraemecu so odprli najnovejšo linijo za proizvodnjo četrte generacije pametnega števca.

Ob uradnem zaključku tekmovalne sezone v smučarskih skokih in nordijski kombinaciji je priznanje za največje število doseženih točk na domačih in FIS tekmovanjih prejel Smučarski klub Triglav Kranj. V 70 letni zgodovini kluba so zmagali štiriinštiridesetkrat.

31. maj 2016

V galeriji Layerjeve hiše v Kranju so odprli razstavo del svetovno znanega kontroverznega uličnega umetnika Banksyja.

7. junij 2016

Predsednik Športne zveze Kranj Tadej Peranovič in predsednik Olimpijskega komiteja Slovenije Bogdan Gabrovec sta podpisala pogodbo o odprtju regijske pisarne OKS –ZSZ Kranj.

11. junij 2016

V kranjskem športnem parku je Atletski klub Triglav Kranj organiziral 22. mednarodni atletski miting Memorial Vučko, na katerega se je prijavilo 842 atletov iz 6 držav.

20. junij 2016

Predsednik države Borut Pahor je na predlog Planinske zveze Slovenije vročil štiri državna odlikovanja. Kranjčan Tomo Česen je bil odlikovan za vsestranski prispevek k razvoju športnega plezanja v Sloveniji in alpinistične dosežke.

1.–2. julij 2016

Na obeh tekmah celinskega pokala v Kranju je zmagal Peter Prevč, član Smučarskega kluba Triglav Kranj.

6.–7. julij 2016

Kranjčan Miha Knific je v Karlovyh Varyh za film Vztrajanje prejel nagrado Eurimages Lab Project Award, namenjeno najbolj obetajočemu filmskemu projektu. Naslednji večer pa je bila v Vovkovem vrtu projekcija njegovega celovečernega filma Štiri stvari, ki sem jih želel početi s tabo.

26. julij 2016

Vrhunska alpinista Aleš Česen in Luka Lindič sta dosegla vrh Gašerbruna IV po tehnično zelo zahtevnem severozahodnem grebenu.

31. julij 2016

V okviru 48. kolesarske prireditve za Veliko nagrado Kranja je Jaka Primožič, član Kolesarskega kluba Triglav Kranj, zmagal v dirki starejših mladincev.

9. avgust 2016

Bolnišnica za ginekologijo in porodništvo Kranj je uspešno prešla prvo mednarodno akreditacijsko presojo po standardih AACI in postala prva bolnišnica na svetu, mednarodno akreditirana s tem standardom na področju porodništva.

13. avgust 2016

Na finalnem turnirju Samsung državnega prvenstva v košarki 3 × 3 v Kranju, sta zmagali kranjski ekipi: moška Perkom Škorci in ženska Rossi Šport Gotiva.

27. avgust 2016

Na pikniku pri kranjskem Domu upokojencev, organiziranem ob zaključku obnovitvenih del v domu, so se zbrali varovanci, svojci in zaposleni. Nagovorila sta jih minister za obrambo Karl Erjavec in kranjski župan Boštjan Trilar, Mateja Žvokelj Igličar, dr. dent. med., pa je donirala defibrilator.

Poletje 2016

Na evropskem prvenstvu v plesno navijaških plesih, ki je bilo poleti v Kopru, so več zmag dosegle plesalke kranjskega plesnega kluba Tinča. Na tekmovanju pod okriljem plesne zveze Slovenije sta bili odlični državni prvakinja Maša Košir in Vanesa Oštir Jarič.

3.–4. september 2016

V športni dvorani Zlato polje je zaplesalo 300 parov na prireditvi Kranj Open, ki je združil licenčno prireditev mednarodne plesne zveze WDSF in hkrati prvi Diamond Cup. Plesne pare iz 30 držav in 21 mednarodnih sodnikov je pozdravil direktor Zavoda za turizem in kulturo Tomaž Štefe.

Na elitnem tekmovanju svetovne karate zveze v Carigradu, t. i. Premier lige, se ja Kranjčanka Tjaša Ristič izkazala z zmago. Zastopala je Karate zvezo Slovenije in Karate klub Kranj.

19. september 2016

V ljubljanski knjigarni Celjske Mohorjeve družbe so predstavili novo knjigo Gorenjske družine v 18. stoletju. Pri pripravi knjige so sodelovali dr. Matjaž Bizjak, dr. Stane Granda, mag. Tone Krampač, dr. Primož Simoniti in dr. Lovro Šturm. Natis knjige je z donacijo omogočil v Kranju rojeni ameriški Slovenec Borut Prah.

26. september 2016

V Kranju se je začel mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLJU, z udeležbo 180 avtorjev iz 16 držav.

Na letni konferenci koordinatorjev programa Eko šola na Brdu pri Kranju je mednarodni okoljski znak Zelena zastava prejel Šolski center Kranj, Srednja ekonomska, storitvena in gradbena šola Kranj.

28.–30. september 2016

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj, je pod pokroviteljstvom Boruta Pahorja pripravil simpozij z naslovom Slovani, naša dediščina, ki so se ga udeležili strokovnjaki iz šestih držav.

1. oktober 2016

Znanstvenika Peter in Tina Kokalj iz Kranja sta na Poljskem prejela zlato medaljo za inovacije. S svojim podjetjem AHA Hyperbarics sta razvila najmočnejšo hiperbarično komoro na svetu AHA Flex.

8. oktober 2016

Na tekmi poletnega državnega prvenstva smučarskih skakalcev v Kranju je zmagal Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj.

23. oktober 2016

Na 51. Borštnikovem srečanju v Mariboru je Prešernovo gledališče Kranj prejelo 3 festivalske nagrade za dramo Thomasa Bernharda Pred upokojitvijo.

14. november 2016

Društvo Gorska reševalna služba Kranj je v prostorih Mestne občine Kranj pripravilo praznovanje svoje 70-letnice. Za jubilej jim je čestital predsednik Gorske reševalne zveze Slovenije Igor Potočnik.

15. november 2016

Smučarska zveza Slovenije je za najuspešnejši klub razglasila Smučarski klub Triglav Kranj. S tem si je priboril že 45. naslov najboljšega kluba v Sloveniji.

16. november 2016

V Osnovni šoli Simona Jenka Kranj, podružnični šoli Goriče, so praznovanje 140-letnice organiziranega šolstva v Goričah obeležili s kulturnim programom v goriškem Domu 28. junija in z razstavo v prostorih šole.

17. november 2016

Ob praznovanju 50-letnice Kranjskih vrtcev so v Prešernovem gledališču v Kranju pripravili akademijo.

18. november 2016

Na slovesnosti ob 20-letnici Telemark kluba Kranj so predstavili člane državne reprezentance za telemark smučanje in strokovni priročnik Roberta Aleša z naslovom Telemark danes.

20. november 2016

Na Gorenjskem regijskem tematskem koncertu Sozvočenja v Baročni dvorani Radovljiške graščine so vse nagrade in priznanja prejeli glasbeni sestavi, delujoči v Kranju. Za najobetavnejši zbor z vzorno sestavo je bil razglašen Mešani mladinski zbor Gimnazije Kranj pod vodstvom Barbare Kušar, za najboljši zbor Gorenjske pa Ženski pevski zbor Carmen manet, pod vodstvom Primoža Kerštajna.

26. november 2016

Nekdanji član Kolesarskega kluba Sava Kranj, Kranjčan Vladimir Kerkez, je na tekmi v Novem mestu postal državni prvak v najmočnejši kategoriji.

27. november 2016

Veliko nagrado 32. slovenskega knjižnega sejma za Knjigo leta je prejel Boštjan Gorenc - Pižama za svoj knjižni prvenec sLOLvenski klasiki I.

Na uvodni tekmi smučarskih skakalcev za svetovni pokal v sezoni 2016/17 v Ruki na Finskem je prvič v karieri zmagal Domen Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj.

1. december 2016

V 97. letu starosti je umrl Ljubo Sirc, ekonomist in pravnik, rojen v Kranju. Iz političnih razlogov je bil leta 1947 aretiran in skupaj z očetom Franjem zaprt, nato pa v Nagodetovem procesu obsojen na smrt. Po izpustitvi iz zapora je zaman iskal službo v domovini, zato je leta 1955 zbežal v Veliko Britanijo.

2. december 2016

Na slavnostni akademiji ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj na Brdu pri Kranju je župan Boštjan Trilar podelil nagrade in priznanja Mestne občine Kranj za leto 2016. Naziv častnega občana je prejel mag. Drago Štefe za uspešno povezovanje gospodarstva s kulturo in aktivno vpetostjo v družbeno življenje Kranja. Nagradi Mestne občine Kranj sta prejela Peter Colnar za 55 let novinarskega in publicističnega delovanja ter glasbenik in likovni ustvarjalec Nejc Slapar za več kot 40-letno odmevno delovanje na likovnem področju. Listine o priznanju Mestne občine Kranj so prejeli: Ivana Jenko za svoje več kot 14 letno prostovoljsko delo v Župnijski Karitas Kranj, Marjan Gantar za družbeno aktivno in humanitarno delo na področju Rdečega križa Kranj, Klemen Markelj za odmevno ozaveščanje in aktivnosti na področju ekologije, Peter Robnik za uspešno društveno delovanje z invalidi paraplegiki in Franc Hafner za aktivno društveno delovanje na območju Krajevne skupnosti Žabnica. Veliko plaketo so dobili mag. Franc Rozman ob 20-letnici uspešnega vodenja Gimnazije Kranj, Odbojgarski klub Triglav Kranj za več kot 50-letno delovanje in Branko Mesec za aktivno medkrajevno delovanje. Veliko Prešernovo plaketo Mestne občine Kranj je prejel Jože Eržen za 45-letno delo na področju likovne umetnosti, Prešernovo plaketo pa pisatelj in umetnik Jasmin B. Frelih.

3. december 2016

Med dobitniki priznanj Planinske zveze Slovenije za prizadevno prostovoljno delo v letu 2016 sta bila Marjan Jožef Ručigaj in Emil Leon Sekne, oba člana Planinskega društva Iskra Kranj.

4. december 2016

Na tekmi smučarskih skakalcev za svetovni pokal v Klingenthalu je Domen Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, zmagal drugič v karieri.

5. december 2016

Ob mednarodnem dnevu prostovoljcev so v Državnem svetu v Ljubljani podelili priznanja. Plaketo je prejel tudi Stane Kalan, aktivni član Rdečega križa Slovenije, Območnega združenja Kranj.

10. december 2016

Na tekmi v smučarskih skokih za svetovni pokal v Lillehammerju, je Domen Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, zmagal tretjič v karieri in ohranil vodstvo v skupnem seštevku svetovnega pokala.

13. december 2016

Slovenski športni novinarji so za najboljšega športnika leta 2016 izbrali smučarskega skakalca Petra Prevca, člana Smučarskega kluba Triglav Kranj, dobitnika velikega in malega kristalnega globusa.

14. december 2016

Na svečani prireditvi ob 80-letnici Združenja učiteljev in trenerjev smučanja Slovenije, so priznanja za pomemben prispevek k razvoju ZUTS Slovenije prejeli tudi dolgoletni učitelji smučanja iz Kranja: Lado Peneš, Filip Egart, Sandi Kristan, Brane Tavčar, Tone Zupančič in Boris Miklavčič.

16. december 2016

V kranjskem športnem parku so svečano odprli prenovljeno športno igrišče.

18. december 2016

Na tekmah v smučarskih skokih za svetovni pokal v Engelbergu je Domen Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj, zmagal četrtič v karieri in ohranil vodstvo v skupnem seštevku svetovnega pokala. Prvič v zgodovini so na eni tekmi nastopili trije bratje, poleg Domna še Peter in Cene.

26. december 2016

Umril je Martin Košir, doma v Goričah. V letih 1963–1967 je bil predsednik Skupščine občine Kranj. Napisal je knjigo Moja pot skozi čas.

28. december 2016

Stavbno zemljišče nekdanje kranjske mlekarne, kjer so načrtovali gradnjo elitne stanovanjske soseske, je na javni dražbi v stečajnem postopku ABCFIN, d. o. o., kupila Družba za upravljanje terjatev bank.

1. januar 2017

Umril je dr. Peter Vencelj, častni občan Mestne občine Kranj.

21. januar 2017

V organizaciji Plavalnega kluba Triglav Kranj je v Kranju potekalo 19. mednarodno tekmovanje Dr. Fig za mlade plavalce v starosti od 8 do 15 let. Udeležilo se ga je rekordnih 554 plavalcev iz štirih držav.

26. januar 2017

Sonček – Gorenjsko društvo za cerebralno paralizo, s sedežem v Kranju, je v Prešernovem gledališču Kranj praznovalo 40-letnico delovanja.

28. januar 2017

Na kranjskem pokopališču so pokopali v Kranju rojenega dr. Ljuba Sirca, častnega občana Mestne občine Kranj. Po pogrebu so v prostorih Mestne občine Kranj pripravili spominsko slovesnost v organizaciji Študijskega centra za narodno spravo, Inštituta dr. Jožeta Pučnika, Zbora za republiko in Mestne občine Kranj.

30. januar 2017

Mestna občina Kranj je uvedla spremembo prometnega režima pri omejitvi vstopa v mestno jedro.

1. februar 2017

Med prejemniki priznanj Planinske zveze Slovenije za leto 2016 so bili med drugimi tudi Kranjčani oziroma člani Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj. Prejemnik najvišjega priznanja za življenjsko delo v alpinizmu je bil himalajec Andrej Štremfelj. Priznanje za najuspešnejšo alpinistko je prejela Tjaša Jelovčan, za najuspešnejšega lednega plezalca Janez Svovljšak, za najperspektivnejši alpinistki Marija Jeglič in Sara Jaklič in za posebne dosežke v alpinizmu Aleš Česen. Priznanja športnim plezalcem za vrhunske dosežke na tekmovanjih sta prejeli Tjaša Kalan in Mia Krامل.

11. februar 2017

Na tekmi svetovnega pokala v smučarskih skokih v Sapporu je zmagal Peter Prevc, član Smučarskega kluba Triglav Kranj.

28. februar 2017

Na Gimnaziji Kranj so med prenovitvenimi deli naključno našli časovno kapsulo, vzdano skrinjico s 120 let starimi dokumenti in predmeti.

1. marec 2017

Ob dnevu civilne zaščite so na Brdu pri Kranju ob prisotnosti predsednika republike Boruta Pahorja in ministrice za obrambo Andreje Katič, podelili 45 priznanj Civilne zaščite 290 prejemnikom, med njimi tudi Kranjčanom Boštjanu Šeficu z Ministrstva za notranje zadeve, Bojanu Jenku iz Podvodne reševalne službe Kranj in Andreju Ostermanu, načelniku Generalštaba Slovenske vojske.

6. marec 2017

V Kranju so odprli prvo pro bono ambulanto za osebe brez zdravstvenega zavarovanja, poimenovano po nekdanjem kranjskem zdravniku Božidarju Fajdigi.

14. marec 2017

Predstavniki Mestne občine Kranj so udeležencem iz Švedske, Irske, Finske, Francije, Italije in Madžarske predstavili projekte poimenovane Pametno mesto, ki so v izvedbi kranjske mestne uprave s partnerji potekali v okviru evropskega projekta ERUDITE, financiranega iz programa Interreg Europe. Predstavili so tudi aktivnosti za pridobivanje mladih talentov, Kovačnice, projekt brezžičnega odprtega omrežja in novo aplikacijo za pametne telefone iKranj.

18. marec 2017

Ob praznovanju 60-letnice Gorenjske turistične zveze v avli Mestne občine Kranju, so predstavili nov zbornik dogodkov in spominov, ki ga je pripravila Mirjam Pavlič.

Na regijskem predizboru za Miss Slovenije, so v Kranju za Miss Gorenjske izbrali Kranjčanko Majo Zupan.

27. marec 2017

Društvo slovenskih izobražencev, Slovenska zamejska skavtska organizacija, Skupnost Sv. Egidija Furlanije – Julijske krajine in družina Nadje Magajna Jevnikar so v Trstu Berti Golob podelili nagrado Nadje Magajna.

April 2017

Slovensko konservatorsko društvo je izdalo monografijo Kranjska župna cerkev sv. Kancijana v Kranju – njeno obličje in pomen.

6. april 2017

Mestna občina Kranj je izvedla enega od ukrepov v sistemu KRskOLESOM. Kupili so 30 koles, ki so jih za uporabnike za začetek namestili na šestih postajah v mestu.

8. april 2017

Akademska folklorna skupina Ozara je ob 65-letnici delovanja v dvorani Krajevne skupnosti na Primskovem pripravila celovečerni koncert.

Vojašnico Petra Petriča v Kranju so ob praznovanju 25-letnice začetka delovanja 310. učnega centra obiskali predsednik republike

Borut Pahor, senator ZDA John McCain, ministrica za obrambo Andreja Katič in načelnik Generalštaba Slovenske vojske Andrej Osterman.

20. april 2017

Na redni konferenci Zveze kulturnih društev Slovenije (ZKDS), so za novo predsednico imenovali Mijo Aleš, dolgoletno organizatorico in voditeljico številnih dogodkov ljubiteljske kulture v Kranju in širše.

Direktor kranjskega telekomunikacijskega podjetja Iskratel, Željko Puljič, je ob praznovanju 70-letnice na novinarski konferenci predstavil uspehe in novo knjigo.

24. april 2017

Po središču Kranja, od Mestne knjižnice do Huj, je pričelo voziti električno vozilo za 5 potnikov in prtljago, imenovano Kranvaj, namenjeno domačinom in turistom v brezplačno uporabo.

5. maj 2017

V Galeriji Mestne občine Kranj so odprli razstavo petih avstrijskih umetnikov, v Galeriji gradu Porcia v koroškem Špitalu ob Dravi pa so gostovali člani Likovnega društva Kranj z razstavo Barva, nosilec podobe.

8. maj 2017

V Narodni galeriji v Ljubljani so podelili nagrade in priznanja Slovenskega konservatorskega društva. Steletovo nagrado za življenjsko delo je prejel arheolog in umetnostni zgodovinar dr. Milan Sagadin, zaposlen v Območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Kranju.

14. maj 2017

Nogometiški Nogometnega kluba Triglav Kranj so si po treh sezonah igranja v 2. ligi zagotovili vrnitev v 1. slovensko nogometno ligo.

15. maj 2017

V nekdanji Jenkovi vili v Kranju so ob prisotnosti donatorja sredstev za nakup objekta, Vincencija Drakslerja, slovesno odprli Materinski dom Gorenjske, ki se je iz Jesenic preselil v Kranj.

23. maj 2017

Potujočo razstavo o prvem slovenskem fotografu Janezu Puharju, avtorice Petre Puhar, s podporo slovenske veleposlanice na Hrvaškem

dr. Smiljane Knez, so odprli v Tehniškem muzeju v Zagrebu. Razstavo je spremljala fotografska serija Opus korozija Vitomirja Pretnarja.

25. maj 2017

V Prešernovem gledališču Kranj so predpremierno predstavili dokumentarni film o zgodovini mesta Kranj z naslovom Kranj, mesto na skali, avtorja Tonija Cahunka.

26. maj 2017

Naslov najboljšega slovenskega skakalnega kluba so že 45. leto zapored osvojili skakalci Smučarskega kluba Triglav Kranj.

Nogometaši Nogometnega kluba Triglav Kranj so prejeli pokal za osvojevo prvo mesto v 2. slovenski nogometni ligi.

1. junij 2017

Gospodarska zbornica je ob Dnevu inovativnosti nagradila najboljše inovacije v regiji. Eno od zlatih priznanj je dobilo kranjsko podjetje Iskraemeco za platformo pametnega električnega števca.

7. junij 2017

Ekipa mladih podjetnikov iz Tehnološkega parka v Kranju (Katarina Lotrič, Luka Orešnik, Goran Ivašič, Timotej Papler in Anja Renko), je v ameriškem San Joseju prejela prestižno nagrado Apple Design Award 2017 za aplikacijo pobarvanko Lake (Jezero).

8. junij 2017

V Kranju se je sestal Svet Gorenjske regije. Direktor Regionalne razvojne agencije Gorenjske BSC Kranj, Rok Šimenc, je župane seznanil s potekom teritorialnega dialoga med regijo in državo glede projektov in razvojnih sredstev za Gorenjsko.

9. junij 2017

Ob 70-letnici delovanja je Mestna knjižnica Kranj pripravila osrednjo slovesnost s slavnostnim nagovorom ministra za kulturo Toneta Peršaka.

15. junij 2017

V Galeriji Prešernovih nagrajencev so odprli razstavo Prešernovi nagrajenci in nagrajenci Prešernovega sklada 1967–2017: Tone Stojko – Portreti. Izdali so tudi obsežno monografijo.

17. junij 2017

Ob praznovanju 70-letnice je Prostovoljno gasilsko društvo Jože

Stanič na Golniku dobilo nov prostor in vozilo, podpredsednik Gasilske zveze Slovenije pa je najzaslužnejšim članom izročil priznanja.

20. junij 2017

Med prejemniki priznanj na natečaju Prostovoljec leta 2016, ki jih je na Brdu pri Kranju izročil predsednik republike Borut Pahor, je bil tudi Kranjčan Primož Mekuč, prejemnik naziva naj mladinski voditelj.

23. junij 2017

Prostovoljno gasilsko društvo Trstenik je ob praznovanju 80-letnice pripravilo slavnostno sejo.

25. junij 2017

Sprireditvijo na Kokrici pri Kranju se je končalo državno prvenstvo v cestnem kolesarstvu, ki ga je ob 60-letnici pripravil Kolesarski klub Triglav Kranj. Državni prvak je postal Kranjčan Luka Mezgec.

2. julij 2017

V Britofu pri Kranju so s sveto mašo, ki jo je vodil ljubljanski pomožni škof dr. Franc Šuštar, počastili 500-letnico posvetitve cerkve sv. Tomaža.

22. julij 2017

Kranjski Ženski pevski zbor Carmen manet, z dirigentom Primožem Kerštajnom, je zmagal na tekmovanju zborovske Evrovizije v latvijskem glavnem mestu Riga. Na tekmovanju, namenjenem ljubiteljskim pevskim zborom držav članic EBU, je sodelovalo 9 držav članic.

11. avgust 2017

S slovesnostjo so zaključili prenovno zdravstvene postaje Stražišče, ki jo je v celoti financiral Zdravstveni dom Kranj. Pridobili so nov program fizioterapije in dve ambulanti iz sosednje tovarne Sava.

4. september 2017

Vozniki avtobusov Skupine Arriva Slovenija so začeli stavkati. Pridružili so se jim tudi zaposleni v kranjskem Alpetourju.

5. september 2017

Ob 100-letnici neodvisnosti Finske so v Mestni knjižnici Kranj odprli razstavo Profinlandia, ki jo je pripravil Finski konzulat pod

okriljem finske ambasade v Bukarešti v Sloveniji. Uvodni nagovor je imel finski ambasador v Budimpešti Petri Tuomi – Nikula.

Ob 25-letnici vzpostavitve diplomatskih odnosov med Japonsko in Slovenijo so v Stebrišni dvorani Gorenjskega muzeja in Galeriji Mestne hiše, ob prisotnosti veleposlanika Japonske v Sloveniji Keiji Fokuda, odprli razstavo likovnih del skupine japonskih umetnikov Ryu. Izbor umetnikov je pripravil vodja skupine profesor Toshihiro Hamano.

7. september 2017

V prostorih Mestne občine Kranj so se sestali člani Razvojnega sveta gorenjske regije in Sveta gorenjske regije ter potrdili poročilo o izvajanju razvojnega regionalnega programa in predloge regijskih projektov v vrednosti več kot 11 milijonov evrov. Seje so se udeležili župani, gospodarstveniki, predstavniki nevladnih organizacij in generalni direktor Direktorata za regionalni razvoj pri Ministrstvu za regionalni razvoj in tehnologijo, Marko Drogenik.

8. september 2017

Na mednarodnem lutkovnem festivalu World Puppet Carnival v Astani v Kazahstanu, sta Petra Stare in Andrej Štular iz lutkovnega gledališča Nebo iz Kranja, prejela nagrado za najboljšo likovno zasnovano lutk v predstavi Zrcalce.

9. september 2017

V Ljubljani so izbirali najlepšo Slovenko za naslov Miss Slovenije za leto 2017. Zmagala je Maja Zupan iz Britofa pri Kranju.

14. september 2017

Naziv Gorenjska gazela 2017 je prejelo računalniško programsko podjetje 3fs iz Kranja. Podelitev je potekala v Šolskem centru Kranj.

18. september 2017

V Gimnaziji Kranj so svečano odprli razstavo ob 120-letnici gimnazijske stavbe. Predstavili so vitrino z dokumenti in predmeti iz vzdane skrinjice, najdene med adaptacijo.

V Športni dvorani Planina v Kranju je potekal tradicionalni 18. karate turnir Kranj Open v organizaciji Karate zveze Slovenije in Karate kluba Shotokan Kranj. Na tekmovanju je nastopilo več kot 200 karateistov iz 38 klubov iz petih držav. Zmagal je kranjski klub.

28. september 2017

Z razstavama v Galeriji Prešernovih nagrajencev Kranj in Mestni knjižnici Kranj se je pričel 6. mednarodni festival likovnih umetnosti

ZDSLJU Slovenije. V naslednjih tednih se je na 17 razstaviščih z deli predstavilo 131 umetnikov iz 21 držav. Podelili so nagrade in priznanja, med njimi je prejel Kranjčan Miha Perčič odkupno nagrado za gorenjskega avtorja.

12. oktober 2017

Pri Gorenjskem glasu so praznovali 70-letnico. Na svečanosti v gostišču Avsenik v Begunjah je prejel posebno priznanje Cveto Zaplotnik, urednik in namestnik odgovorne urednice.

15. oktober 2017

Upokojeni nadškof Alojz Uran je blagoslovil prenovljeno cerkev Sv. Martina v Stražišču pri Kranju.

17. oktober 2017

V Stražišču pri Kranju so obeležili začetek gradnje telovadnice s podpisom direktorja Gorenjske gradbene družbe Branka Žiberne na žogo, ki sta jo z županom Mestne občine Kranj Boštjanom Trilarjem izročila ravnatelj Osnovne šole Stražišče Pavlu Srečniku in predsedniku Krajevne skupnosti Stražišče Juretu Šprajcu.

Ob 20-letnici razdelilnice hrane v Kranju so pripravili slovesnost v prostorih zavetišča za brezdomce v stavbi na Sejmišču. Razdelilnico so obiskali župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar, direktor Centra za socialno delo Kranj Marjan Podbevšek in vodja projekta razdelilnice Božo Bajt.

20. oktober 2017

Na mediacijskem srečanju so občine Medvode, Šenčur in Mestna občina Kranj sklenile poravnavo v več let trajajočem sporu v gradbenem projektu gorenjske komunalne infrastrukture Gorki.

26. oktober 2017

V Gorenjskem muzeju v Kranju so predstavili knjigo 526 folklornih in spominskih pripovedi iz krajev pod Dobrčo, Kriško goro, Storžičem in Krvavcem, poimenovano Pod gorami. Izšla je poleti kot 49. knjiga v zbirki Glasovi v Založbi Znanstveno raziskovalnega centra SAZU v Ljubljani. Gradivo je prispevalo 11 avtorjev, uredil in ilustriral pa je Miha Mohor.

9. november 2017

Francoska veleposlanica v Sloveniji Marion Paradis je v spremstvu atašejeke za sodelovanje na področju francoskega jezika Marie-Laure Canteloube in vodja službe za gospodarske dejavnosti Jean-Lovisa

Polija obiskala Mestno občino Kranj in Osnovno šolo Orehek, kjer so učenci predstavili kulturni program v francoskem jeziku.

10. november 2017

V Kranju so priljubljeni sistem KR6KOLESOM nadgradili s 5 novimi postajami. Na slovesnosti ob novi postaji na Zlatem polju so se zbrali župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar, predsednik komisije Varno kolesarim Andrej Zalokar in predstavnik donatorja MOL Slovenija Uroš Abram.

V rovih pod starim Kranjem so v okviru prireditve Vinska pot jubilejno 10. leto dosegli rekorden obisk, več kot 4500 obiskovalcev. V dveh koncih tedna se je predstavilo 60 vinarjev in ponudnikov kulinaričnih izdelkov.

15. november 2017

Prebivalci vasi Javornik, Pševo, Jošt in Čepulje so dobili kakovostno pitno vodo. Na slovesnosti na Sv. Joštu so se ob zaključku del na novem črpališču zbrali župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar, direktor Komunale Kranj Marko Kocjančič in predsednik Krajevne skupnosti Jošt Janez Rakovec.

21. november 2017

Na podružnici Osnovne šole Simona Jenka Kranj na Trsteniku so pripravili slovesnost ob 20-letnici ponovnega odprtja šole.

29. november 2017

Ob 2. obletnici coworking skupnosti, poimenovane Kovačnica, sta direktor Regionalne razvojne agencije BSC Kranj Rok Šimenc in župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar simbolično odprla nove prostore.

1. december 2017

Ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj je župan Boštjan Trilar na Brdu pri Kranju podelil nagrade in priznanja Mestne občine Kranj za leto 2017. Naziv častnega občana sta prejela dr. Dušan Petrač in dr. Milivoj Veličkovič Perat. Veliko Prešernovo plaketo je prejel pianist Petar Milić za vidne glasbene dosežke, Prešernovo plaketo je prejelo Kulturno društvo Gimnazije Kranj za širjenje glasbene kulture med mladimi in vrhunsko zborovsko petje. Plakete Mestne občine Kranj so prejeli: Športno društvo Rdeči orel Kranj za najbolj uspešen klub v Sloveniji, Boris Margeta za svetovno uspešno delo vaterpolskega sodnika in Gorenjski glas za 70-letno delovanje. Velike plakete Mestne občine Kranj so prejeli: Peter Drinovec za odgovorno delo v

Krajevni skupnosti Vodovodni stolp, Alpinistični odsek Planinskega društva Kranj ob 70-letnici in Nogometni klub Triglav Kranj za vidne dosežke in uspešno delo z mladimi. Listine o priznanju so prejeli: Sandi Murovec za promocijo Kranja kot športnega mesta, Metka Štok za uspešno uveljavljanje na rekreativnem področju, Prostovoljno gasilsko društvo Trstenik ob 80-letnici in Medgeneracijsko društvo Z roko v roki za sožitje in povezovanje. Nagrado Mestne občine Kranj je prejel Kolesarski klub Kranj ob 60-letnici.

2. december 2017

V Kranju so odprli 6. trgovino Fundacije Vincencija Drakslerja, poimenovano Kr Piskr.

4. december 2017

Mestna občina Kranj je bila gostiteljica sklepnega dogodka ob prvem natečaju Branju prijazna občina, namenjenemu spodbujanju branja v lokalnih skupnostih. Certifikat je prejelo 18 slovenskih občin, med njimi tudi Mestna občina Kranj.

7. december 2017

V Gorenjskem muzeju so odprli razstavo in izdali obsežen katalog z naslovom En-ten-tentera: spomini na otroštvo v mestu Kranj, avtorjev Tatjane Dolžan Eržen in Daretja Bežka. Razstavo in katalog so pripravili na osnovi dela študijskega krožka Kranjčani, voditeljice Tatjane Dolžan Eržen, kustosinje Gorenjskega muzeja.

18.–19. december 2017

V Gallusovi dvorani Cankarjevega doma v Ljubljani je Gimnazija Kranj pripravila Veliki božični koncert Povabilo na ples. Dolgoletni direktor in režiser Primož Zevnik ga je zaradi velikega zanimanja publike razdelil na dva termina. V ponedeljek se ga je udeležil tudi predsednik republike Borut Pahor, ki je gimnazijskim glasbenikom pred letom in pol podelil priznanje Jabolko navdiha.

23. december 2017

Na državnem prvenstvu v teku na smučeh v sprintu v prosti tehniki v Planici, sta zmagala Besničana Vesna Fabjan in Luka Prosen.

5. januar 2018

Na loškem gradu je minister za infrastrukturo Peter Gašperšič podpisal z Regionalno razvojno agencijo Gorenjske, župani in predstavniki gorenjskih občin dogovor o sodelovanju pri projektu načrtovanja kolesarskih in drugih poti.

20. januar 2018

V dvorani so pripravili koncertni večer zborovske glasbe, poimenovan Pesem združuje. Nastopili so ameriški zbor Carthage College Choir, APZ France Prešeren Kranj in Mešani pevski zbor Cantemus iz Kamnika.

Plavalni klub Triglav Kranj je 20. leto zapored organiziral mednarodno tekmovanje v plavanju za mlade plavalke in plavalce, tokrat pod naslovom Boštjanov dr. Fig. Sodelovalo je 543 udeležencev iz 25 slovenskih in tujih klubov.

Telemark smučar Jure Aleš z Brega ob Savi je na tekmah v Združenih državah Amerike dosegel prvo mesto v sprintu in tretje v paralelnem sprintu.

25. januar 2018

Na Gimnaziji Kranj so s slovesnostjo, na kateri so vzdali skrinjici s starimi in novimi dokumenti, zaključili praznovanje 120-letnice gimnazijske stavbe.

31. januar 2018

Planinska zveza Slovenije je podelila priznanja posameznikom za vrhunske dosežke. Med drugimi so jih prejeli tudi Kranjčani Aleš Česen za najuspešnejšega alpinista, Janez Svöljšak za najuspešnejšega lednega plezalca, Nejc Kuhar za najuspešnejšega turnega smučarja ter Mia Krampl in Tjaša Jelovčan za vrhunske dosežke na tekmovanjih.

Začetek februarja 2018

V Bolnišnici za ginekologijo in porodništvo Kranj so pričeli obnavljati porodni blok, star več kot 50 let. Obnovili so vse instalacije in notranjo opremo.

16. februar 2018

Na Brdu pri Kranju je predsednik vlade Miro Cerar slovenskim športnikom podelil Bloudkove nagrade in plakete za leto 2017. Bloudkovo plaketo za najuspešnejšega tekmovalca v lednem plezanju je prejel Janez Svöljšak, član Alpinističnega odseka Kranj.

V pritličju kranjskega Nebotičnika so odprli prvo samopostrežno pralnico in sušilnico v Kranju. Lastnik, Kranjčan Tadej Dolenc, jo je poimenoval Žeha na žeton.

20. februar 2018

Karate zveza Slovenije je podelila nagrade in priznanja za leto 2017. Priznanje za najboljšo slovensko karateistko v ženski članski

kategoriji je prejela Tjaša Ristić, članica Karate kluba Kranj, ki so ga razglasili za najboljši slovenski klub v letu 2017.

1. marec 2018

Ob dnevu civilne zaščite so na Brdu pri Kranju podelili nagrade in priznanja najzaslužnejšim na področju zaščite in reševanja v letu 2017. Med številnimi odlikovanci je zlati znak prejel Robert Anžič, vodnik reševalnega psa iz Kranja.

8. marec 2018

Mestna občina Kranj je z namenom oživiti staro mestno jedro pripravila prvo v nizu prireditev poimenovanih Četrтки ob vodnjaku.

10.–11. marec 2018

Igralke Košarkarskega kluba Triglav Kranj so drugič v zgodovini zmagale za pokalno lovoriko.

13. marec 2018

V novozgrajenem krožišču pri sodni stavbi v Kranju so se ob otvoritvi spomenika t. i. blockchain tehnologiji, ki simbolizira povezovanje in odprtost, zbrali državni sekretar vlade Republike Slovenije Tadej Slapernik, župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar in predsednik Bitcoin društva Slovenije Jure Pirc. Postavitev obeležja sta podprli podjetji 3fs in Bitstamp, borza za trgovanje z virtualno valuto bitcoin. Slednji sta ustanovila Kranjčana Damijan Merlak in Nejc Kodrič.

Na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru, s sedežem v Kranju, so ob začetku praznovanja 60-letnice pripravili okroglo mizo z naslovom Retrospektiva fakultete za organizacijske vede in predstavili dogodke v prazničnem letu.

Začetek aprila 2018

Na Kliniki Golnik so predstavili delo Laboratorija za klinično biokemijo in hematologijo ter Laboratorij za respiratorno mikrobiologijo. Oba sta pridobila akreditacijo po mednarodnem standardu ISO 15189.

Pri kranjski mestni upravi so se odločili, da staro mestno jedro Kranja popestrijo z dodatnim projektom, ki so ga poimenovali Srečni petek, in sicer z namenom, da bi prebivalce povabili k nakupovanju v mestu.

7. april 2018

Medobčinsko društvo Sožitje Kranj je ob praznovanju 50-letnice pripravilo osrednjo slovesnost na Brdu pri Kranju. Nagovoril jih je

predsednik državnega sveta dr. Milan Brglez, praznovanju pa se je pridružila tudi varuhinja človekovih pravic Vlasta Nussdorfer.

8. april 2018

V Prešernovem gledališču Kranj se je zaključil 48. Teden slovenske drame s podelitvijo priznanj in nagrad. Drama kranjskega ansambla Stenica, v režiji Jerneja Lorencija, je prejela dve nagradi: veliko Šeligovo nagrado in nagrado občinstva za avtorski projekt.

10. april 2018

Na svetovnem prvenstvu v virtualni izdelavi jekla v kategoriji študentov SteelChallenge v indijskem Mumbaju, v organizaciji Svetovnega jeklarskega združenja (World Steel Association), je zmagal Anže Bajželj iz Hrastja pri Kranju.

14. april 2018

V Kulturnem domu v Predosljah so predstavili knjigo Suha in Sušani, avtoric Mojce Logar, Alenke Erzar Žepič in Marjane Žibert.

17. april 2018

Umrli je Janez Pintar, nekdanji uspešni dirkač in funkcionar pri Avto-moto zvezi Slovenije ter Mednarodni zvezi Alpe-Adria.

20.–22. april 2018

Kranjski olimpijski bazen je gostil Absolutno državno prvenstvo in Mednarodno prvenstvo Kranja v plavanju. Tekmovanje pa je odločalo o uvrstitvi v člansko, mladinsko in kadetsko reprezentanco. Na evropsko prvenstvo se je uvrstila tudi mlada plavalca kranjskega Triglava Tina Čelik.

22. april 2018

Pihalni orkester Mestne občine Kranj je ob praznovanju 120-letnice pripravil slavnostni koncert v Domu krajanov Primskovo. Marca so v Mestni knjižnici Kranj temu posvetili razstavo dokumentov in predmetov.

25. april 2018

Veterani Območnega združenja vojne za Slovenijo Kranj so se v vojašnici Petra Petriča v Kranju srečali na rednem letnem občnem zboru. V počastitev 50-letnice ustanovitve teritorialne obrambe Slovenije je predsednik Anton Rešek podelil bronasto plaketo ZVVS Bojanu Verčiču, Mihi Jagodicu, Alojzu Čimžarju, Petru Slatnarju, Borutu Luževcu in Boru Baldermanu.

V Kranju so se predstavili kandidati stranke Združena desnica za državnozbornske volitve. Predstavili so se tudi gorenjski kandidati stranke SMC.

V Medgeneracijskem centru Kranj so odprli Info točko projekta Sobivamo, v organizaciji Ministrstva za okolje in prostor. Na otvoritvi so pomen Info točke predstavili državna sekretarka ministristva Lidija Stebernak, podžupan Mestne občine Kranj Boris Vehovec in direktorica Ljudske univerze Kranj Mateja Šmid.

4. maj 2018

V Veliki dvorani Narodne galerije v Ljubljani je Slovensko konservatorsko društvo podelilo Steletove nagrade in priznanja za leto 2017. Steletovo nagrado za življenjsko delo je prejela dr. Nika Leben, umetnostna zgodovinarica iz Kranja, zaposlena na Zavodu za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Kranj.

V Kranju so predstavili kandidatno listo stranke Levica za državnozbornske volitve v kranjski volilni enoti.

V Kranju so se predstavili štirje kandidati stranke SDS za državnozbornske volitve, zastopniki južnega dela Gorenjske v 1. volilni enoti: Branko Grims, Bojan Homan, Nataša Jenkole in Jure Ferjan.

4.–12. maj 2018

Vasja Doberlet, član Fotografskega društva Kranj, je imel ob svoji 50-letnici ustvarjanja v Atenah razstavo fotografij in predavanje.

7. maj 2018

Odbor za smučarske skoke in nordijsko kombinacijo je namesto Gorana Janusa imenoval za glavnega trenerja moške A-representance v smučarskih skokih Gorazda Bertoncija iz Stražišča pri Kranju.

9. maj 2018

Hokejski klub Triglav Kranj je ob 50-letnici pripravil slavnostno akademijo. Najzaslužnejšim so podelili priznanja in nagrade.

10. maj 2018

V Kranju so se predstavili kandidati stranke NSi za državnozbornske volitve, predstavniki Gorenjske.

12. maj 2018

Krajevna skupnost Podblica je v sodelovanju z Mestno občino Kranj, Zavodom za turizem in kulturo Kranj in Planinskim društvom Kranj pripravila slovesno otvoritev novih planinskih in sprehajalnih poti.

17. maj 2018

V Letnem gledališču Khislstein so se predstavili učenci 35 slovenskih osnovnih šol v okviru 17. Frankofonskega festivala, ki ga je pripravila Osnovna šola Orehek v sodelovanju s Slovenskim društvom učiteljev francoščine, Francoskim društvom v Sloveniji, Zavodom za šolstvo, Ministrstvom za izobraževanje, znanost in šport, Mestno občino Kranj in Zavodom za turizem in kulturo Kranj. Nagovoril jih je predsednik republike Borut Pahor.

18. maj 2018

Ekipa Liste Marjana Šarca s kandidati 1. volilne enote se je predstavila v Kranju.

23. maj 2018

Na Osnovni šoli Kranj Center so pripravili slovesnost ob 80-letnici šolske stavbe.

28. maj 2018

Svoje kandidate za državnoborske volitve in program je v Kranju predstavila Piratska stranka.

31. maj 2018

V mestnem jedru Kranja so odprli razstavo devetih projektov Mestne občine Kranj in sodelavcev za celostno prenovo in oživitve soseške Planina.

5. junij 2018

Na skupščini Hokejske zveze Slovenije so za predsednika izvolili Matjaža Rakovca.

13. junij 2018

V Domu upokojencev Kranj je župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar odprl nov prizidek z zimskim vrtom.

14. junij 2018

Kranjska mestna svetnica Barbara Gunčar je bila izvoljena za predsednico Stranke za enakomeren lokalni razvoj in podjetnost.

16. junij 2018

Rdeči križ Slovenije, Območno združenje Kranj, je ob 70-letnici neprekinjenega delovanja in 30-letnici pobratenja z Združenjem prostovoljnih krvodajalcev Doberdob v letnem gledališču Khislstein organiziralo slovesno akademijo in podelilo priznanja.

18. junij 2018

Predsednik države Borut Pahor in predsednik upravnega odbora Iskraemeco Ahmed Elsewedy sta v kranjskem Iskraemecu slovesno odprla novo linijo za proizvodnjo števecv za nemški trg.

19. junij 2018

Mestna občina Kranj je s konzorcijem podjetij Petrol, Gorenjske elektrarne in Domplan sklenila javno-zasebno partnerstvo pri energetskem upravljanju in sanaciji 22 objektov v lasti občine.

20. junij 2018

Vaterpolisti kranjskega Triglava so na tekmi vaterpolskega članskega prvenstva v Kranju osvojili naslov državnega prvaka.

12.–15. julij 2018

Ob 60-letnici pobratenja Kranja s francoskim mestom La Ciotat je delegacija, v kateri so bili kranjski župan Boštjan Trilar, podžupan Boris Vehovec, predsednica Komisije za mednarodno in medmestno sodelovanje Sonja Mašič ter predstavniki Društva prijateljev mesta La Ciotat v Kranju, obiskala La Ciotat. Tam sta župana Boštjan Trilar in Patric Boré podpisala Listino 60 let pobratenja z našimi prijatelji iz Kranja.

19.–22. julij 2018

V Kranju so organizirali tradicionalni osrednji gorenjski poletni festival Kranfest v nekoliko spremenjeni obliki. Slovenski trg je gostil državno prvenstvo v odbojki na mivki, na ulicah pa so se odvijale zabavne, kulturne, kulinarične in druge prireditve.

9. avgust 2018

Župan Mestne občine Kranj, Boštjan Trilar, in predsednik uprave Elektra Gorenjske, dr. Ivan Šmon, sta v sistem KRšKolesom predala v uporabo 5 novih kolesarskih postaj, ki so jih dopolnili z električnimi kolesi. Župan je dejal, da je kranjski sistem s 32 električnimi in 48 mestnimi kolesi postal vodilen v Sloveniji.

Slovensko-britanska alpinistična naveza Aleš Česen, Tom Livingstone in Luka Stražar je preplezala prvenstveno smer v severnem ostenju Latoka1 in osvojila 7145 metrov visok vrh v Karakorumu. Opravila je prvi uspešen vzpon s severne strani.

10. avgust 2018

Kranjčanka Zala Urh, članica Šahovskega klub Stari Mayr, je na evropskem prvenstvu za mlade v pospešenem in hitropoteznem

šahu v romunski Oradei osvojila naslov evropske prvakinja v pospešenem šahu za leto 2018.

26. avgust–9. september 2018

V Kranju je potekalo evropsko veteransko prvenstvo v vaterpolu, na Bledu in Kamniku tekmovanja v plavanju, na Jesenicah pa v skokih v vodo.

Vlada Republike Slovenije je dala soglasje za izvedbo celovite energetske sanacije Srednje ekonomske, storitvene in gradbene šole Kranj, vredne milijon evrov.

30. avgust 2018

V Kreuzlingenu v Švici je umrl dobrotnik in častni občan Mestne občine Kranj Vincencij Draksler, rojen na Orehku pri Kranju. V 25 letih je za pomoč ranljivim družbenim skupinam daroval 2,5 milijona evrov.

12. september 2018

Župan Mestne občine Kranj Boštjan Trilar in direktor strateške poslovne enote Poslovni trg pri Telekomu Slovenije, sta podpisala pogodbo za izvedbo sistema pametne aplikacije – Mestna kartica.

13. september 2018

Na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru so s slavnostno akademijo zaznamovali 60 let razvoja organizacijskih znanosti v Kranju. Slavnostni govornik je bil dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru.

19. september 2018

Mestni svet Mestne občine Kranj je potrdil Odlok o občinskem podrobnem prostorskem načrtu za območje EUP Mlaka pri Kranju.

20. september 2018

V Kranju so odprli pisarno Državnega sveta Republike Slovenije, kjer so prebivalci lahko oddali svoje predloge glede problematike, ki je v s pristojnosti Državnega sveta in se pogovorili s svetnikom Igorjem Velovom.

22. september 2018

Alpinist Andrej Štremfelj je na gorniškem festivalu v Ladeku na Poljskem prejel Zlati cepin za življenjsko delo.

Na Trubarjevi domačiji na Rašici so podelili 26. Rožančevo nagrado za najboljšo esejistično zbirko. Prejel jo je Jasmin B. Freljih iz Žabnice za zbirko Bleda svoboda.

24. september 2018

Na kranjski zahodni obvoznici so zaradi varnosti pri obnovitvenih delih, ki so jih pričeli na dotrajanem mostu pri Supernovi, kjer se je zgodilo več nesreč, most nenapovedano popolnoma zaprli za več mesecev.

26. september 2018

Na Brdu pri Kranju je Gospodarska zbornica Slovenije v okviru 16. dneva inovativnosti podelila nacionalna priznanja najboljšim podjetjem in posameznikom na področju inovativnosti. Med 10 prejemniki zlatega priznanja je bil tudi kranjski Iskraemeco za projekt Pravični števec.

27. september 2018

V Kranju se je začel 7. mednarodni festival likovnih umetnosti Kranj – ZDSLU 2018, z naslovom Geometrija – racionalnost pogleda. Na 15 razstaviščih se je predstavilo 128 umetnikov iz 24 držav. Podelili so nagrade in priznanja za najboljša likovna dela. Priznanje za življenjsko delo je prejel Danilo Jejčič, odkupno nagrado Gorenjskega muzeja pa Nejš Slapar.

Konec septembra 2018

Civilna iniciativa za zeleno Stražišče je Mestni občini Kranj poslala zahtevo za javno obravnavo posledic gradnje kanalizacije na območju industrijske cone Laze.

Začetek oktobra 2018

Ob 50-letnici odprtja sedanje šolske stavbe so na Osnovni šoli Franceta Prešerna Kranj pripravili več prireditev.

V skladu s poleti sklenjeno pogodbo o energetski sanaciji javnih objektov v Mestni občini Kranj, so zaključili dela pri prenovi vrta Janina in Podružnični šoli Trstenik.

Kandidature za volitve županov je v Mestni občini Kranj vložilo 8 kandidatov, in sicer Zoran Stevanović (Robert Kranjec in skupina volivcev), Primož Terplan (SMC), Barbara Gunčar (Stranka za enakomeren lokalni razvoj in podjetnost), Robert Nograšek (LMS), Matjaž Rakovec (SD), Ivo Bajec (Eva Bajec in skupina volivcev), Bogomir Šubelj (SNS) in Iztok Purič (Stranka Alenke Bratušek in Več za Kranj).

6. oktober 2018

Kegljačice Triglava so na evropskem prvenstvu v Sarajevu osvojile naslov evropskih klubskih prvakinj.

8. oktober 2018

Kranjski in šenčurski župan Boštjan Trilar in Ciril Kozjek sta podpisala medobčinsko pogodbo za izvedbo projekta Komunalna čistilna naprava Trboje.

V prostorih Mestne občine Kranj je poslanka Državnega zbora Mateja Udovč odprla svojo poslansko pisarno.

9. november 2018

V Gorenjskem muzeju v Kranju so odprli razstavo Grad Khislstein in zgodbe rodbine Khisl. Izdali so tudi katalog.

10. oktober 2018

Umril je Cveto Sever, lutkar in ustanovitelj Lutkovnega gledališča Kranj.

12. oktober 2018

Na mestnem pokopališču v Kranju so pokopali Vincencija Drakslerja, dobrotnika in častnega občana Mestne občine Kranj.

28. oktober 2018

Na 53. Festivalu Borštnikovo srečanje je predstava Naš razred v koprodukciji Prešernovega gledališča Kranj, Mestnega gledališča Ptuj in Mini teatra Ljubljana prejela nagrade za režijo, glasbo in igralski kolektiv.

Konec oktobra 2018

Pred občinsko stavbo na Slovenskem trgu v Kranju so postavili novo polnilno postajo za električna vozila.

Dijaki Gimnazije Kranj in Šolskega centra Škofja Loka so se pod vodstvom Marije in Andreja Štremflja ter predstavnika Nacionalnega urada Mepi odpravili na 11-dnevno odpravo v Nepal, kjer so opravili zlato Mepi stopnjo, dvema šolama in sirotišnici pa podarili 2.600 evrov.

7. november 2018

Javno podjetje Komunala Kranj je s slovesnostjo in podelitvijo nagrade direktorju Marku Kocjančiču obeležilo 60-letnico delovanja.

14. november 2018

V Trbojah so svečano odprli novo čistilno napravo s priključki na kanalizacijo južnega dela Občine Šenčur ter naselij Hrastje in Čirče. Finančno sta jo omogočili Občina Šenčur in Mestna občina Kranj.

18. november 2018

Na lokalnih volitvah za župana sta v Mestni občini Kranj največ glasov dobila Matjaž Rakovec (30,88 %) in Zoran Stevanović (20,50 %). V 33-članski Mestni svet je bilo največ, po 6 svetnikov izvoljenih iz stranke SDS: Branko Grims, Saša Kristan, Bojan Homan, Andreja Valič Zver, Iztok Jenko in Nataša Jenkole ter stranke Zoran za Kranj: Zoran Stevanović, Lea Bidovec, Neven Polajnar, Lea Zupan, Robert Kranjec in Tanja Graonja Krstev. Iz stranke SD je bilo izvoljenih 5 svetnikov: Matjaž Rakovec, Manja Zorko, Janez Černe, Ana Pavlovski in Evstahij Drmota. Iz Stranke Alenke Bratušek in Več za Kranj, so bili izvoljeni 4 svetniki: Boštjan Trilar, Andreja Kert, Boris Vehovec in Damjana Piškur. Prav tako so bili 4 svetniki izvoljeni iz Liste za razvoj Kranja: Igor Velov, Nada Sredojevič, Milan Glamočanin in Sandra Gazinkovski. Iz Liste Marjana Šarca sta bila izvoljena 2 svetnika: Robert Nograšek in Nataša Majcen, iz NSi pa Irena Dolenc ter Albin Traven. V Mestni svet so se uvrstili še Barbara Gunčar (Stranka za enakomeren lokalni razvoj in podjetnost), Tomaž Ogris (Povezane lokalne skupnosti), Ana Štromajer (Levica) in Jožef Rozman (DeSUS).

20. november 2018

Člani Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Kranj so s slovesnostjo in odprtjem razstave v Muzeju osamosvojitve v vojašnici Petra Petriča v Kranju obeležili 50-letnico ustanovitve Teritorialne obrambe.

22. november 2018

Gasilci Gasilsko reševalne službe Kranj so iz reke Save v Kranju dvignili rimski nagrobni kamen, ki ga je med ribolovom odkril Jure Meden. Predali so ga Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območni enoti Kranj.

V Mestni knjižnici Kranj so profesorju Francetu Piberniku ob 90-letnici nekdanji dijaki Gimnazije Kranj pripravili literarni večer.

24. november 2018

Na finalni tekmi članic in članov v športnem plezanju v Športni dvorani na Zlatem polju v Kranju, je v kategoriji težavnosti zmagala Mia Krampl, drugo mesto pa je osvojil Anže Peharc, oba člana Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj.

Kulturno društvo Jožeta Paplerja Besnica je ob zaključku praznovanj 110-letnice društva v domači telovadnici pripravilo svečano akademijo. Predsednik društva Janez Zeni je prejel jubilejno priznanje Zveze kulturnih društev Kranj.

25. november 2018

Zadnji dan Slovenskega knjižnega sejma v Ljubljani so razglasili knjigo leta. Komisija je izbrala 5 nominirancev, obiskovalci pa so največ glasov namenili knjigi Ivan Cankar: Podobe iz življenja, avtorjev Blaža Vurnika in Zorana Smiljanica.

2. december 2018

V drugem krogu lokalnih volitev je Matjaž Rakovec z 68 odstotki premagal Zorana Stevanovića in postal novi župan Mestne občine Kranj.

3. december 2018

Ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj je župan Boštjan Trilar na prireditvi na Brdu pri Kranju podelil nagrade in priznanja za leto 2018. Plaketo Mestne občine Kranj so prejeli: Andrej Zalokar za odgovorno delo pri razvoju kolesarstva, Rudi Zevnik za ohranjanje kulturne dejavnosti in Dečve, pevke folklorne skupine Sava, za ohranjanje slovenske kulturne dediščine. Janja Krašovec je prevzela Veliko Prešernovo plaketo v imenu Akademskega pevskega zbora France Prešeren Kranj, ki jo je prejel ob 50-letnici izjemno kakovostnega zborovskega petja. Veliko plaketo Mestne občine Kranj so prejeli: Rastislav Rastko Tepina za prispevek na področju kulture in prepoznavnosti lajnarjev, Iztok Škofic za uvajanje novih tehnologij na področju informiranja ter Pihalni orkester Mestne občine Kranj ob 120-letnici za doprinos h glasbeni kulturi. Listino o priznanju sta prejela fotograf Andraž Muljavec za prispevek k prepoznavnosti Kranja in člani Prostovoljnega gasilskega društva Mavčiče ob 110-letnici delovanja. Nagrado Mestne občine Kranj je prejel Viljem Brezar za nesebično pomoč pacientom Zdravstvenega doma Kranj. Naziv častnega občana Mestne občine Kranj je bil podeljen Andreju Babiču za doprinos k prepoznavnosti Kranja in razvoju družbenega okolja.

Medobčinsko društvo invalidov Kranj se je preselilo v nove prostore na Trgu Prešernove brigade 10 v Kranj.

6. december 2018

Ob zaključku praznovanja 65-letnice delovanja Gorenjskega muzeja in obletnici rojstva pesnika Franceta Prešerna so v Prešernovi hiši v Kranju odprli razstavo France Prešeren: kranjski kulturni svetnik, avtorja razstave in kataloga Gašperja Peternela, kustosa Gorenjskega muzeja.

17. december 2018

Na 157. mednarodni razstavi Salon de Beaux Arts (Salon lepih umetnosti) v pariškem Muzeju Louvre je kranjska slikarka Maruša Štibelj prejela nagrado žirije. Na razstavi so svoja dela predstavili tudi: Klavdij Tutta, Klementina Golija in Kaja Urh, vsi člani Likovnega društva Kranj.

19. december 2018

Na 1. redni konstitutivni seji sveta Mestne občine Kranj je prisegel novi župan Matjaž Rakovec.

Konec decembra 2018

V Zavetišču za brezdomce na Sejmišču v Kranju so predstavniki Mestne občine Kranj in Centra za socialno delo Kranj obeležili 10-letnico selitve programov razdelilnice hrane, Centra za pomoč, terapijo, socialno rehabilitacijo in reintegracijo zasvojenih ter stanovanjske skupine Katapult, v prenovljeno stavbo na Sejmišču.

15. januar 2019

Krajani Stražišča in Civilna iniciativa za zeleno Stražišče so na zboru krajanov sporočili vodstvu Mestne občine Kranj, da projekt kanalizacije na območju industrijske cone Laze ni ustrezno načrtovan.

29. januar 2019

Umril je Andrej Babič, častni občan Mestne občine Kranj.

30. januar 2019

Direktorica Zdravstvenega doma Kranj Lilijana Gantar Žura je sporočila, da so vsi njihovi zdravniki družinske medicine presegli kvoto največjega dovoljenega števila registriranih bolnikov, zato so zaradi preobremenjenosti prenehali vpisovati nove paciente.

Planinska zveza Slovenije je podelila priznanja za vrhunske dosežke v letu 2018. Priznanje za najuspešnejšega alpinista sta prejela Aleš Česen in Luka Stražar za vzpon prek severne stene Latoka 1, priznanje športnim plezalcem za vrhunske dosežke na tekmovanjih sta med drugimi dobili članici Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj Mia Krampl in Tjaša Kalan, priznanje perspektivnim športnim plezalcem pa Letija Fajfar. Za najuspešnejšega turnega smučarja je bil imenovan Kranjčan Luka Kovačič.

Na 2. seji mestnega sveta Mestne občine Kranj so potrdili mandat Nadi Mihajlovič, ker je bila Matjažu Rakovcu, novemu županu, funkcija svetnika ukinjena.

1. februar 2019

Na mladinskem svetovnem prvenstvu na Slovaškem je Alex Cisar, dijak Gimnazije Franceta Prešerna Kranj, zmagal na moški 7,5 kilometrski šprinterski preizkušnji.

S sklepom Okrožnega sodišča v Kranju se je pričel likvidacijski postopek kranjske tiskarne in knjigovoznice družbe Gorenjski tisk storitve.

4. februar 2019

V Prešernovem gledališču Kranj so pred premierno predstavili film Lepa Vida ali film o hrepenenju, režiserja Boža Grlja in scenaristke Nuše Ekar iz Kranja.

5. februar 2019

Kranjski župan Matjaž Rakovec in direktor podjetja Riko Janez Škrabec sta podpisala pogodbo za izvedbo komunalne infrastrukture v aglomeraciji Britof–Predoslje v sklopu 2. faze projekta Gorki.

8. februar 2019

Galerija Prešernovih nagrajencev v Kranju je pripravila razstavo portretov Prešernovih nagrajencev in tradicionalno srečanje z naslovom Shod muz na kranjskem Parnasi, ki se ga je udeležil tudi predsednik vlade Marjan Šarec.

Minister za izobraževanje, znanost in šport v funkciji ministra za kulturo Jernej Pikalo in župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec sta položila venec na grob pesnika Franceta Prešerna.

13. februar 2019

V prostorih Mestne občine Kranj se je konstituiral Svet gorenjske regije, ki ga je sestavljalo 18 županov gorenjskih občin. Za predsednika so imenovali Matjaža Rakovca, župana Mestne občine Kranj.

17. februar 2019

Na volilnem kongresu Stranke Alenke Bratušek v Ljubljani so predsednici Alenki Bratušek soglasno potrdili še en mandat. Za enega od podpredsednikov so imenovali Ministra za razvoj in evropsko kohezijsko politiko Iztoka Puriča.

1. marec 2019

Ob svetovnem dnevu civilne zaščite so na Brdu pri Kranju podelili priznanja prostovoljcem, na katerih sloni sistem zaščite in reševanja. Med številnimi prejemniki je priznanje prejelo Prostovoljno gasilsko društvo Kranj–Primskovo ob 140-letnici delovanja.

5. marec 2019

Komisija vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč je na novinarski konferenci v Ljubljani predstavila poročilo o rezultatih dela v letih 2015 do 2018. Monografijo o opravljenem strokovnem delu je predstavil predsednik komisije in urednik dr. Jože Dežman.

8. marec 2019

Po več kot 5 mesecih zapore so odprli prenovljen cestni nadvoz pri Supernovi v Kranju.

9.–10. marec 2019

V pokritem olimpijskem bazenu v Kranju je Plavalni klub Triglav organiziral mednarodni plavalni miting, ki se ga je udeležilo 410 tekmovalcev iz 16 držav, med njimi tudi Dmitrij Balandin iz Kazahstana. Miting je svetovna organizacija FINA izbrala za tekmovanje, kjer so plavalci lahko pridobili norme za uvrstitev na olimpijske igre v Tokiu, svetovno prvenstvo v Južni Koreji in evropsko kadetsko prvenstvo v Azerbajdžanu.

12. marec 2019

V Bolnišnici za ginekologijo in porodništvo Kranj so slovesno odprli 5 sodobnih porodnih apartmajev.

15. marec 2019

Srbska banka AIK, v lasti Miodraga Kostića, je sporočila, da je prevzemna ponudba za Gorenjsko banko uspela. Lastništvo je povečala iz 77,68 na 90,11 odstotka.

23. marec 2019

Na finalu svetovnega pokala v smučarskih skokih v Planici se je od tekmovanj poslovil Robert Kranjec, član Smučarskega kluba Triglav Kranj in imetnik medalj vseh velikih tekmovanj v smučarskih skokih. Mesto kapetana je simbolično predal Petru Prevcu.

29.–31. marec 2019

Košarkarski klub Triglav Kranj je v Kranju organiziral zaključni turnir za mladinke. Z zmago so košarkarice Triglava osvojile naslov državnih prvakinj.

Marec 2019

Dekliški pevski zbor Gimnazije Kranj je pod vodstvom Erika Šmida osvojil dve zlati priznanji. Sredi marca je na mednarodnem tekmovanju mladih zborov in dirigentov v Kopru v konkurenci 11 zborov iz 6

držav osvojil zlato diplomu, Erik Šmid pa priznanje za perspektivnega mladega dirigenta. Konec marca je zbor na 30. tradicionalnem pevskem tekmovanju v Veroni, kjer se je pomerilo 18 zborov iz evropskih držav, ZDA in Japonske na zaključni prireditvi prejel najvišje priznanje – zlato diplomu, Erik Šmid pa pokal za najboljšega dirigenta.

Plavalke sinhronega plavanja, članice Plavalnega kluba Triglav Kranj, so na državnem prvenstvu v Kranju in Ljubljani, v kategoriji mlajših mladink osvojile vsa najboljša mesta v različnih kategorijah in dosegle naslov mladinskih državnih prvakinj.

1. april 2019

V Zdravstvenem domu Kranj je 23 zdravnikov družinske medicine (od 34 ambulant družinske medicine) zaradi preobremenjenosti odpovedalo delovno razmerje.

Župan Mestne občine Kranj je za drugega podžupana imenoval Roberta Nograška. Pred tem je to funkcijo opravljal le Janez Černe.

3. april 2019

Predstavniki Mestne občine Kranj so predstavili novosti v uveljavljenem sistemu izposoje koles KRskOLESOM, največjem v državi, v obsegu 25 postaj, 87 običajnih in 58 električnih koles.

V tiskarni Gorenjski tisk storitve (v likvidaciji) so se zadnjič srečali bivši zaposleni. Z zaprtjem tiskarne se je končalo več kot 130-letno obdobje grafične dejavnosti v Kranju.

6. april 2019

Medobčinsko društvo invalidov Kranj je slovesno obeležilo 50-letnico delovanja. Na svečanosti v dvorani na Primskovem je predsednik Zveze invalidov Slovenije Drago Novak podelil priznanja.

8. april 2019

V Prešernovem gledališču Kranj se je zaključil 49. Teden slovenske drame s podelitvijo priznanj in nagrad. Nagrado Slavka Gruma je prejel Nejc Gazvoda za besedilo drame Tih vdih.

27. april 2019

Na Brdu pri Kranju so zaradi temeljite prenove za daljše obdobje zaprli hotel Brdo.

8. maj 2019

Pri županu Mestne občine Kranj Matjažu Rakovcu so predstavniki stroke in politike razpravljali o zaprtih ambulantah in aktualnih težavah družinske medicine v Zdravstvenem domu Kranj.

10. maj 2019

Kranjčanka Erika Povšnar, koordinatorica programa za krepitev zdravja odraslih in programa za priprave na porod in starševstvo v Centru za krepitev zdravja Zdravstvenega doma Kranj, je prejela zlati znak Zbornice zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveze strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, za prispevek k razvoju zdravstvene vzgoje in promocije zdravja.

14. maj 2019

V Kranju so ustanovili lokalni odbor Stranke Marjana Šarca (LMŠ). Za predsednika so izvolili Roberta Nograška.

15. maj 2019

Člana Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj Janez Svolfšak in Miha Zupin sta preplezala 5 kompleksnih prvenstvenih smeri v odmaknjenih gorah Aljaske in opravila tri prve pristope na vrh.

17. maj 2019

V Kranju je začel veljati spremenjen parkirni režim na plačljivih parkiriščih. Po 6 letih se je v sistem javnega parkiranja vrnilo parkirišče pri Delavskem domu na Slovenskem trgu.

18. maj 2019

Akademski pevski zbor France Prešeren iz Kranja je obeležil 50. sezono neprekinjenega delovanja s slavnostnim koncertom v veliki dvorani Slovenske filharmonije v Ljubljani.

19. maj 2019

V srednjih Bitnjah pri Kranju so s slovesno sveto mašo, ki jo je daroval ljubljanski pomožni škof Franc Šuštar, obeležili 400-letnico podružnične cerkve Sv. Uršule.

23. maj 2019

Predsednik republike Borut Pahor in finski predsednik Sauli Niinistö, ki je bil na dvodnevem obisku v Sloveniji, sta na Gorenjskem med drugim obiskala Gimnazijo Kranj, kjer sta se z dijaki pogovarjala o podnebnih spremembah.

24. maj 2019

Vlada je na dopisni seji na predlog Ministrstva za infrastrukturo predčasno razrešila Igorja Velova, državnega in kranjskega mestnega

svetnika, z mesta direktorja Agencije za varnost prometa, ker je s svojim ravnanjem močno škodil ugledu agencije.

3. junij 2019

Župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec in izvršni direktor podjetja VG5 Miha Brlan sta podpisala pogodbo za dozidavo in rekonstrukcijo vrtca in podružnične Osnovne šole Simona Jenka Kranj – Center.

7. junij 2019

V pokritem olimpijskem bazenu v Kranju je Plavalni klub Triglav Kranj podelil nagrade za najboljše plavalce in plavalke v preteklem letu. Za absolutna zmagovalca so razglasili Tino Čelik in Petra Johna Stevensa.

8. junij 2019

Gasilci Prostovoljnega gasilskega društva Kranj-Primskovo so ob navzočnosti ministra za obrambo Karla Erjavca slovesno obeležili 140-letnico društva. Teden dni prej so pripravili slovesno sejo. Zaslужnim članom so podelili nagrade, zahvale in priznanja. Ob pomoči zlatega donatorja, podjetja Gratel, je društvo prejelo novo gasilsko vozilo.

14.–23. junij 2019

Prostovoljno gasilsko društvo Breg ob Savi je ob praznovanju 90-letnice organiziranega delovanja pripravilo slavnostno sejo, parado, tekmovanje, prevzem gasilskega vozila in družabna srečanja.

18. junij 2019

Kranjsko podjetje Iskratel sta z ekipo obiskala Konstantin Noskov, minister za digitalni razvoj, zveze in množične komunikacije Ruske federacije, ter Doku Zavgajev, veleposlanik Ruske federacije v Sloveniji.

4. julij 2019

Na Glavnem trgu v Kranju so pripravili modno revijo in predstavitev izdelkov trgovin Dover, Skrinjica, Venus, E-stilo, Promenada in Kalma's, šiviljske delavnice Fundacije Vincencija Drakslerja ter nekaj samostojnih modnih oblikovalcev. Koordinatorica je bila Tania Mendillo.

5. julij 2019

Po tekmi Celinskega pokala v smučarskih skokih se je od skakalne kariere poslovil Kranjčan Nejc Dežman, član Smučarskega kluba

Triglav Kranj. Leta 2012 je kot prvi Slovenec postal mladinski svetovni prvak v smučarskih skokih.

12. julij 2019

Planinsko društvo Kranj je z odprtjem razstave o zgodovini društva in izobešanem zastav pred Bežkovo vilo pričelo praznovanje 120-letnice ustanovitve Podružnice Slovenskega planinskega društva v Kranju. Izdelali so poseben žig, ki so ga obiskovalci v planinskih postojankah Ledine, Krvavec, Kališče in na sedežu društva lahko odtisnili na spominski kartonček.

15. julij 2019

Na alpinistični odpravi v Karakorum v Pakistanu je v baznem taboru umrl Janez Svolfšak, vrhunski alpinist, član Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj.

16. julij 2019

Zavod za turizem in kulturo Kranj je v sodelovanju s Planinskim društvom Kranj in Krajevno skupnostjo Podblica organiziral 1. nočni pohod na Jamnik.

19.–21. julij 2019

V Kranju se je v organizaciji Zavoda za turizem in kulturo Kranj odvijal osrednji gorenjski poletni festival Kranfest s številnimi koncerti, športnimi, kulinaricnimi, zabavnimi in kulturnimi prireditvami. Na parkirišču Stara Sava so organizirali državno prvenstvo v odbojki.

1. avgust 2019

Med prejemniki zlatih cepinov za svetovne alpinistične dosežke v letu 2019 sta bila dva slovenska alpinista, Kranjčan Aleš Česen in Luka Stražar, ki sta skupaj z Britancem Tomom Livingstonom prva pristopila na karakorumski sedemtisočak Latoka1 po severni strani.

1.–4. avgust 2019

Plavalni klub Triglav Kranj je v pokritem olimpijskem bazenu pripravil odprto združeno državno prvenstvo v plavanju, na katerem je odličen dosežek uspel Tjaši Vozel, članici kranjske Zvezde, in Petji Hribar, članici kranjskega Triglava. Skupaj je nastopilo 322 plavalcev iz 30 klubov iz Slovenije, Italije in Amerike.

3. avgust 2019

Na Kališču so slovesno obeležili 60-letnico planinskega doma

Planinskega društva Kranj s sveto mašo, glasbenim in humorističnim programom.

27. avgust 2019

V Mestni knjižnici Kranj je predsednik republike Borut Pahor izročil Listino o častnem pokroviteljstvu Nacionalnega meseca skupnega branja 2019, ki sta jo v imenu pobudnic prevzela Marko Kravos, predsednik društva Bralna značka Slovenija, in Savina Zwitter, predsednica Bralnega društva Slovenije. Listino je prejela tudi Breda Karun, direktorica Mestne knjižnice Kranj.

Začetek septembra 2019

Na severnem delu ceste Staneta Žagarja so pričeli graditi dolgo pričakovan odsek kolesarske in pešpoti, in pričeli z gradbenimi deli za izvedbo odvodnjavanja.

6. september 2019

Župan Mestne občine Kranj je Andreju Šiferju na koncertu z naslovom 40 let norosti v Letnem gledališču Khislstein podelil Prešernovo plaketo za neprecenljiv doprinos k medkulturnemu in mednarodnemu delovanju na glasbenem področju.

6.–8. september 2019

Kranj je prvič gostil mednarodni ženski košarkarski turnir Kranj 2019 – Memorial Jerneja Gortnarja, ki so ga organizirali v spomin na ustanovitelja, dolgoletnega predsednika in podpornika ženskega košarkarskega kluba ŽKK Triglav Kranj.

10. september 2019

Mestna občina Kranj je zaključila projekt energetske prenove 22 stavb v lasti občine, večinoma vrtcev in šol v javno-zasebnem partnerstvu s konzorcijem Petrol, Domplan in Gorenjske elektrarne.

11. september 2019

V Mestni knjižnici Kranj so ob 200-letnici rojstva podobarja Janeza Vurnika st., 170. obletnici rojstva njegovega sina, kiparja Janeza Vurnika ml. in 135. obletnici rojstva arhitekta Ivana Vurnika odprli razstavo, osredotočeno na njihov kranjski opus, z naslovom Rodbina Vurnik in Kranj. Avtorica idejne zasnove in besedila je bila Petra Puhar Kejžar. Po razstavi je predaval dr. Andrej Smrekar iz Narodne galerije Ljubljana.

12. september 2019

V Zdravstvenem domu Kranj so vsi zdravniki, ki so za 15. september podali odpovedi delovnih razmerij, te preklicali.

14. september 2019

V kranjskem Letnem gledališču Khislstein so podelili priznanja najboljšim športnikom za uspehe v minulem letu, nagrado za življenjsko delo pa je prejel Vojislav Ašanin, ki je pred 40 leti ustanovil karate klub Shotokan Kranj.

17. september 2019

V bližini Šolskega centra Kranj so predali v uporabo novo polnilno postajo za električna vozila in kolesa, izdelano v okviru projekta E-POL. Pri načrtovanju, idejni zasnovi in izvedbi so bili vključeni dijaki in študenti vseh programov Šolskega centra Kranj. Izdelali so unikatno polnilno postajo.

19. september 2019

CIPRA Slovenija, društvo za varstvo Alp, in Center za trajnostni razvoj podeželja sta v Kranju pripravila zaključni dogodek projekta Naj te zapelje zelena mobilnost, kjer so predstavili dobre prakse promocije uporabe trajnostne mobilnosti.

20. september 2019

V razstavnem paviljonu Jugovic v Bitnjah so predstavili knjigo avtorice Brede Konjar z naslovom O Bitnjah, na zahodnem robu Sorskega polja. Odprli so tudi razstavo likovnih del akademskega slikarja Zmaga Puharja.

Z mesta ministra za razvoj in evropsko kohezijsko politiko je odstopil Iztok Purič.

21. september 2019

Več kot 200 tekmovalk in tekmovalcev iz 6 držav se je v športni dvorani na Planini v Kranju udeležilo 20. mednarodnega turnirja v karateju Kranj Open. Člani Karate kluba Shotokan Kranj so osvojili 2 zlati, 4 srebrne in 5 bronastih odličij.

28. september 2019

Ob 25-letnici orgelskega oddelka na Glasbeni šoli Kranj so v župnijski cerkvi Sv. Kancijana in tovarišev pripravili koncert.

3. oktober 2019

V Galeriji Družina v Ljubljani je Kranjčan Božidar Trefalt predsta-

vil svojo knjigo z naslovom Mladost, ki to ni bila. Predstavil je odraščanje v podjetni kranjski družini pred drugo svetovno vojno ter trpljenje v času vojne in v letih po njej.

6. oktober 2019

Plezalka kranjskega Plezalnega kluba FA Lučka Rakovec je v Edinburgu osvojila naslov evropske mladinske prvakinja 2019 v težavnostnem plezanju.

10. oktober 2019

V Prešernovem gledališču so premierno uprizorili dramo Henrika Ibsena Strahovi, v režiji Igorja Vuka Torbice. Nagrado Julija za najboljšega igralca Prešernovega gledališča v pretekli sezoni je prejel Blaž Setnikar.

12. oktober 2019

V pokritem olimpijskem bazenu v Kranju je na mednarodnem mitingu, ki se ga je udeležilo več kot 370 plavalk, zmagala Tjaša Vozel, članica kranjskega plavalnega društva Zvezda. Dosegla je nov državni rekord v disciplini 200 metrov prsno v malih bazenih.

13. oktober 2019

Z blagoslovom in dvigom štirih novih zvonov v zvonik cerkve Sv. Jožefa na Hujah so slovesno zaključili projekt obnove zvonov in sistema zvonjenja v petih cerkvah kranjske župnije.

18.–27. oktober 2019

V Kranju in okolici so ob 150-letnici smrti Simona Jenka pripravili številne kulturne prireditve ter razglasili pet avtorjev pesniških zbirk, ki so jih nominirali za Jenkovo nagrado. Večino dogodkov, nekatere strnjene v t. i. Jenkove dneve, so pripravili Zavod za turizem in kulturo Kranj, Kulturno društvo Simona Jenka – Šmonca iz Mavčič, Zveza kulturnih organizacij Kranj, osnovne in srednje šole. Na Jenkovem grobu v Prešernovem gaju v Kranju so nominiranci brali iz svojih del. V hiši v Tomšičevi ulici v Kranju, kjer je Jenko nazadnje živel, so uredili njegovo sobo. Jenkovo nagrado je za pesniško zbirko Krog prejela Kaja Teržan.

23. oktober 2019

Kranjsko podjetje OpenLab je praznovalo 10-letnico delovanja v okviru tedenskega festivala digitalne inovativnosti mladih, ki ga je podjetje organiziralo v Kranju.

24. oktober 2019

Gorenjski muzej je v gradu Khislstein odprl osrednjo razstavo avtorja Jožeta Dežmana Po sili vojak II – Prisilno mobilizirani Gorenjci in Korošci v nemško vojsko 1943–1945. V treh desetletjih od prve razstave je avtor zbral različne dokumente, spominske zapise in predmete vojakov, zbiralcev ter raziskovalcev.

5. november 2019

Z odprtjem razstave v Layerjevi hiši v Kranju se je pričel festival fotografije Svetlopisani dnevi. Na 14 prizoriščih se je predstavilo 115 avtorjev iz evropskih držav in Slovenije.

V kranjskem vrtcu Janina so obeležili 50-letnico delovanja in stavbe na Kebetovi ulici.

7. november 2019

V Prešernovem gledališču v Kranju so podelili odličja uspešnim nagrajencem 23. slovenske bienalne fotografske razstave Pokrajina 2019, ki so jo odprli v galeriji Mestne hiše v Kranju.

V avli Mestne občine Kranj so s slovesnostjo obeležili 70-letnico Planinskega društva Iskra Kranj. Nekdanji predsednik Marjan Ručigaj je prejel priznanje častnega člana, društvo pa jubilejno listino Planinske zveze Slovenije.

12. november 2019

Ob 100-letnici rojstva filmskega režiserja Franceta Štiglica so se v Kranju zvrstile številne prireditve. V Gorenjskem muzeju so pripravili muzejski večer in razstavo, v Območnem stičišču Zavoda za varstvo kulturne dediščine razstavo in v Prešernovem gledališču predvajanje digitaliziranega filma Tistega lepega dne.

14. november 2019

V Gorenjskem muzeju v Kranju so pripravili Zgodovinski dan o dr. Janezu Bleiweisu ter razstavo Novice in narodno prebujenje.

29. november 2019

V Kranju so uradno odprli prenovljeno krožišče na Primskovem in novo krožišče v Bitnjah.

Konec novembra 2019

Ljudska univerza Kranj je v Stolpu Škrlovec v Kranju pripravila slovesno praznovanje 60-letnice delovanja. Slavnostni nagovor je imel župan Mestne občine Kranj Matjaž Rakovec, zaslužnim predavateljem pa so podelili zahvale.

1. december 2019

Na zadnji tekmi drugega dne prireditve 14. plezalni dnevi si je v športni dvorani Zlato polje v Kranju zmago v težavnosti pripelzala Tjaša Kalan, članica Alpinističnega odseka Planinskega društva Kranj, ki je dosegla naslov državne prvakinja.

3. december 2019

V Prešernovem gledališču Kranj je potekala osrednja prireditev – akademija ob občinskem prazniku Mestne občine Kranj. Župan Matjaž Rakovec je naziv častnega občana podelil zakoncema Mariji in Andreju Štremfelj za dosežke v alpinizmu in gorskem vodništvu. Prešernovo plaketo je prejela Folklorna skupina Sava, delujoča v okviru Kulturnega društva Sava, za prepoznavne uspehe pri ohranjanju ljudskih plesov. Plaketi Mestne občine Kranj sta prejela smučarski skakalec Robert Kranjec za dosežke na področju športa in Ivo Miklavčič, starosta kranjskega gospodarstva. Veliko Prešernovo plaketo so podelili Ireni Jeras Dimovski za prispevek na področju restavracije, likovne dejavnosti in ustvarjanja, ter Gregorju in Primožu Grašiču za razvoj glasbene kulture in širšo prepoznavnost Jazz Kampa Kranj. Velike plakete Mestne občine Kranj so prejeli: Zvonimir Debeljak za prispevek na področju smučarske inovativnosti, Klub en korak več, društvo za pomoč osebam po pridobljeni možganski poškodbi, za razvoj programov za vsakodnevno pomoč in Mestna knjižnica Kranj za inovativne pristope k vzpodbujanju branja vseh starostnih skupin. Listino o priznanju Mestne občine Kranj so prejeli: Bogdan Koci in Jakob Drmota za nesebično pomoč pri reševanju življenj in prvi pomoči pri zastoju srca, Biljana Djaković za doprinos pri delovanju Rdečega križa, Matjaž Jerala za ozaveščanje in aktivno delovanje za ekološko pridelovanje in sožitje z naravo, Prostovoljno gasilsko društvo

Bitnje ob 90-letnici delovanja ter Planinsko društvo Kranj za razvoj planinstva v 120-letnem delovanju. Nagrado Mestne občine Kranj je prejelo Kulturno društvo Brdo za ohranjanje in bogatitev kulturne dediščine.

V vodovodnem jašku pri gasilskem domu v Britofu pri Kranju je eksplodiral plin, pri čemer je 6 oseb, od teh 2 delavca in 4 otroci, dobilo opekline. Zdravili so jih v Kliničnem centru Ljubljana. Iz okoliških hiš so evakuirali 76 oseb.

11. december 2019

V prostorih Mestne občine Kranj so se sestali župani v okviru Sveta gorenjske regije. Seznanili so se s strategijo Regionalne razvojne agencije Gorenjske in potrdili kandidaturu Kranja in Gorenjske za Evropsko prestolnico kulture 2025.

28. december 2019

Kegljaški klub Triglav Kranj je organiziral jubilejni 30. mednarodni turnir za pokal Kranja. V kvalifikacijah je nastopilo 247 tekmovalk in tekmovalcev.

29. december 2019

Anamarija Lampič, članica Smučarskega kluba Kranj, je na novoletni turneji v smučarskem teku Tour de Ski v Lenzerheideju na finalni tekmi v sprintu v prosti tehniki osvojila prvo mesto.

VIRI

- Gorenjski glas s prilogami 2015–2019
- Uradni list Republike Slovenije 2015–2019
- Spletne strani Mestne občine Kranj, javnih zavodov, podjetij, društev in združenj

KAZALO

	5	<i>Matjaž Rakovec:</i> DRAGOCENI DOKUMENT ČASA
	7	<i>Miha Mohor:</i> PRETEKLOST ZA PRIHODNOST
IN MEMORIAM	9	BEBA JENČIČ
	11	JANEZ KOPAČ
ODSTIRANJE PRETEKLOSTI	13	<i>Milan Sagadin:</i> KRANJSKA GROBIŠČA IN PROBLEM KONTINUITETE MED POZNO ANTIKO IN ZGODNJIM SREDNJIM VEKOM
	25	<i>Veronika Pflaum:</i> POZNOANTIČNA LAMELNA OKLEPA Z NAJDIŠČA TOMŠIČEVA 38 V KRANJU
	32	<i>Mira Delavec Touhami:</i> FRANCE PREŠEREN IN JOSIPINA URBANČIČ TURNOGRAJSKA – ZGODBA DVEH SLOVENCEV V KRANJU
	39	<i>Nataša Budna Kodrič, Urška Perenič:</i> LUIZA CROBATH V KRANJU LETA 1844
	48	<i>Gorazd Stariha:</i> MESTNA OBČINA KRANJ V ZAPISNIKIH OBČINSKEGA ODBORA OD 1877 DO 1882
	60	<i>Barbara Kalan:</i> »IZ KRVAVIH ŽRTEV ZA DOMOVINO VZKLILA NAM BODE SREČNA BODOČNOST« – KRANJ V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE
	67	<i>Anja Poštrak:</i> »SAVA JE VAŠ LIST, KI SE POTEGUJE ZA VAŠE PRAVICE!«
	74	<i>Franc Križnar:</i> GLASBA NA POEZIJO SIMONA JENKA
POLITIKA IN GOSPODARSTVO	84	<i>Jože Dežman:</i> KRANJSKI DEMOS
	92	<i>Tatjana Dolžan Eržen:</i> SITARSKI TRGOVCI ZALOŽNIKI V MESTU KRANJ
	99	<i>Monika Rogelj:</i> DRUŽBENI STANDARD IN SOCIALNE RAZMERE ZAPOSLENIH V KRANJU V OBDOBJU OD 1960 DO 1970

- POLITIKA IN GOSPODARSTVO 108 *Andrej Polenec:*
70 LET TELEKOMUNIKACIJ V KRANJU
- 116 *Drago Papler:*
VPLIV ELEKTROENERGETIKE NA INDUSTRIJSKI
RAZVOJ KRANJA
- STAVBNI RAZVOJ IN OKOLJE 127 *Nika Leben:*
ŠEMPETRSKA GRAŠČINA V STRAŽIŠČU PRI KRANJU
- 138 *Maja Avguštin:*
STAVBNI RAZVOJ PAVŠLARJEVE HIŠE V KRANJU
- 146 *Aleš Vodopivec:*
RAVNIKARJEVA ZGRADBA MO KRANJ – TEMELJNO DELO
SLOVENSKE ARHITEKTURE MODERNIZMA
- 151 *Metod Rogelj:*
NATURA 2000 – OBMOČJA V MESTNI OBČINI KRANJ
- KULTURNA PODOBA MESTA 163 *Rok Andres:*
DOGODEK V MESTU – 50 LET TEDNA SLOVENSKE DRAME
- 171 *Marko Arnež:*
GALERIJA PREŠERNOVIH NAGRAJENCEV
KRANJ – KRATEK ORIS
- 178 *Miran Hladnik:*
KRANJSKI LITERATI V ENCIKLOPEDIJAH
- 184 *Primož Zevnik:*
VELIKI SIMFONIČNI ORKESTER GIMNAZIJE KRANJ (2001–2019)
- ŠOLSKE POTI 191 *Renata Pamić:*
DRŽAVNA TEKSTILNA ŠOLA V KRANJU
- 197 *Miha Mohor:*
JOŽE VARL – INOVATIVNI MENTOR
OSNOVNOŠOLSKEGA GLASILA

PODOBE VSAKDANJOSTI

- 207 *Ivan Smiljanić:*
ODSTRANJENA, UNIČENA IN IZGINULA SPOMINSKA
OBELEŽJA NA PROSTEM V KRANJU
- 215 *Judita Lux:*
ARHEOLOŠKE PREZENTACIJE (*IN SITU*) V STAREM
MESTNEM JEDRU KRANJA

ŠPORTNO MESTO

- 224 *Alenka Pipan:*
NEPOPUSTLJIVO POGANJANJE PEDAL ZA NOVE ZMAGE

KRANJČANI DOMA IN PO SVETU

- 231 *Igor Grdina:*
IVAN HRIBAR KOT TEKSTNI AVTOPORTRETIST
- 238 *Valentin Pivk:*
PROF. MIHAEL WURNER – ZAČETNIK STROKOVNEGA
SPREMLJANJA IN RAZLAGANJA VREMENSKIH POJAVOV
NA GORENJSKEM
- 242 *Tadeja Šubic:*
GEOLOG IN PALEONTOLOG PROF. DR. ANTON RAMOVŠ
IN NJEGOVO DELO
- 250 *Darko Torkar:*
RODBINA BRINOVEC – OD TRGOVCEV DO ŠPORTNIKOV
IN STROKOVNJAKOV
- 258 *Tjaša Šoštarič:*
FRANČ KARUN – SLOVENEK, KI JE PREŽIVEL POTOP
TITANIKA

KRONOLOŠKI PREGLED

- 264 *Marija Kos*
KRANJ 2015–2019

KRANJSKI ZBORNIK 2020

UREDNIŠKI ODBOR

Miha Mohor, predsednik
mag. Barbara Ravnik, članica
Nives Križnar, članica
mag. Drago Štefe, član
Natalija Polenec, članica
mag. Marjana Žibert, članica
Nada Bogataj Kržan, članica
dr. Nika Leben, članica
mag. Ana Pavlovski, članica
doc. dr. Drago Papler, član
Mendi Kokot, tajnica

UREDNIKA

Barbara Ravnik

LEKTORIRANJE

Nives Križnar

TEHNIČNO UREJANJE

Marijan Ajdovec

PREVODI POVZETKOV V ANGLEŠČINO

Eva Varl Jerala, s. p., Elingus, prevajanje in izobraževanje, Kranj

SLIKA NA NASLOVNICI

Zmago Puhar, akademski slikar

FOTO V SPOMIN BEBI JENČIČ

Boštjan Gunčar

FOTO V SPOMIN JANEZU KOPAČU

Tina Arh

PRELOM IN OBLIKOVANJE

Nimbus, d. o. o.

TISK

Tiskarna Žnidarič, d. o. o.

UDK

908(497.4 Kranj)(082)

ISSN

0351-9589

NAKLADA

800 izvodov

CENA IZVODA

20,00 EUR

PODATKI O ZBORNIKU TUDI NA:

www.kranj.si; www.kranjski-zbornik.si

Izdala Mesta občina Kranj
Slovenski trg 1
Kranj, november 2020

Milan Sagadin

UDK 903/904(497.4Kranj)

KRANJSKA GROBIŠČA IN PROBLEM KONTINUITETE MED POZNO ANTIKO IN ZGODNJIM SREDNJIM VEKOM

Članek obravnava 3 poznoantična in zgodnesrednjevska grobišča v Kranju (Lajh, župnijska cerkev, križišče Iskra). Z vzpostavitvijo njihove kronologije avtor ugotavlja njihovo zaporedje in delno sočasnost. Primerjave z manjšimi staroslovanskimi grobišči v okolici mesta omogočajo domnevo, da je prišlo do sočasnega pokopavanja staroselcev v mestu in zgodnjih Slovanov v okolici mesta. S tem bi v Kranju lahko prvič pri nas potrdili kontinuiteto poselitve od pozne antike do zgodnjega srednjega veka. Prenos pokopavanja iz manjših vaških grobišč k cerkvi v mestu je lahko posledica vzpostavitve prafarnega sistema v 1. polovici 9. stoletja oz. odsev političnih sprememb po propadu upora Ljudevita Posavskega.

*Dr. Maksimiljan Sagadin, konservator svetnik
SLO, 4000 Kranj, Župančičeva 39
arheolog, umetnostni zgodovinar
e-naslov: sagadin.milan@gmail.com*

Veronika Pflaum

UDK 904(497.4Kranj):623.445.1

POZNOANTIČNA LAMELNA OKLEPA Z NAJDIŠČA TOMŠIČEVA 38 V KRANJU

Arheološke raziskave leta 2005 v Kranju so razkrile del obrambnih struktur poznoantičnega Karnija – odsek obrambnega obzidja in ostanke k njemu prizidane stavbe. Na tleh stavbe odkrita elitna vojaška oprema (skoraj v celoti ohranjena železna lamelna oklepa in železna ost angona) kaže na njeno vojaško namembnost. Stavba je bila zgrajena pozneje kot obzidje, morda po Justinijanovem ponovnem zavzetju teh ozemelj, v sklopu njegovih vojaških gradenj in utrjevanj v sredini 6. stoletja. Uničena je bila v nekem nenadnem dogodku, v katerem so bili zapuščeni oklepa in angona. Zgodilo se je ob zatonu življenja v poznoantičnem Karniju, na prehodu 6. v 7. stoletje, saj znakov obnove stavbe in ponovne obljudenosti na tem mestu v pozni antiki ni. Oklepa sta del skupine naselbinskih najdb poznoantičnih lamelnih oklepov z ozemlja sedanje Slovenije, Balkana in Sredozemlja, ki jih je mogoče povezati z obdobjem vzhodnorimske oz. bizantinske oblasti in so datirani v drugo polovico 6. stoletja in prvo polovico 7. stoletja. Zanesljivo ni mogoče ugotoviti, katera skupina tedanjega karnijskega prebivalstva je uporabljala v Kranju odkrita oklepa in angona.

*Dr. Veronika Pflaum
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42, Gorenjski muzej
e-naslov: veronika.pflaum@gorenjski-muzej.si*

Mira Delavec Touhami

UDK 929Urbančič-Toman J.:930.85(497.4Kranj)*18*
929Prešeren F.:930.85(497.4Kranj)*18*

FRANCE PREŠEREN IN JOSIPINA URBAŃČIČ TURNOGRAJSKA – ZGODBA DVEH SLOVENCEV V KRANJU

Prispevek obravnava čas sredine 19. stoletja v Kranju. V ospredje sta postavljena prva slovenska pisateljica, pesnica, skladateljica in pravljicarka Josipina Urbančič Turnograjska (1833-1854) in največji slovenski pesnik, France Prešeren (1800-1849). Oba sta vsak na svoj način zaznamovala tako kranjski, slovenski kot evropski literarni prostor. Zanimivo je, kako so njune literarne poti med seboj povezane in prepletene. Josipina Urbančič je kot mlada pisateljica sledila Prešernovemu zavzemanju za slovenstvo, zato ni mogla razumeti mačehovskega odnosa Slovencev do Prešernovih del takoj po njegovi smrti. Prispevek predstavlja njuno zgodbo – zgodbo dveh Slovencev, ki sta živelja z veliko predanostjo slovenstvu in slovenskemu jeziku.

*DDr. Mira Delavec Touhami
DE, 67122 Altrip, Parkstrasse 7
e-naslov: delavec.mira@siol.net; mira.delavec@guest.arnes.si*

Nataša Budna Kodrič, Urška Perenič

UDK 929Pesjak L.:94(497.4Kranj)

LUIZA CROBATH V KRANJU LETA 1844

V prispevku je z različnih vidikov prikazano življenje v Kranju v 40. letih 19. stoletja. Natančneje so predstavljeni pomembnejši kranjski meščani. V večini jih v svojem zasebnem intimnem dnevniku iz leta 1844 omenja najstarejša hči ljubljanskega odvetnika Blaža Crobatha, poznejša pesnica, pisateljica, dramatičarka Luiza, poročena Pesjak (1828–1898). Skozi njen dnevnik pred očmi bralca plastično zaživi podeželski Kranj, kjer je večkrat obiskala stričvo družino.

*Nataša Budna Kodrič, univ. dipl. zgodovinarica, arhivistka
SLO, 1000 Ljubljana, Mestni trg 27, Zgodovinski arhiv Ljubljana
e-naslov: natasa.budna-kodric@guest.arnes.si*

*Izr. prof. dr. Urška Perenič, prof. nem. in slov.
SLO, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
e-naslov: urska.perenic@gmail.com*

Gorazd Stariha

UDK 352(497.4Kranj)*1877/1882*

MESTNA OBČINA KRANJ V ZAPISNIKIH OBČINSKEGA ODBORA OD 1877 DO 1882

V drugi polovici sedemdesetih let 19. stol. je občinski odbor še vedno najraje posloval v nemščini in skrbno ravnal z mestnimi financami v okviru skromnih sredstev. To je bil tudi čas velike gradbene aktivnosti Petra Majdiča (mlin), ki je našel svojo priložnost v Kranju po propadu Leopolda Jugovica. Med drugim je mesto izrazilo željo, da bi v Kranju namestili topniško baterijo in predlagalo, da bi moštvo baterije najprej začasno namestili kar pri meščanih, dokler ne bi iz vojašnice izselili najemnikov in jo ustrezno adaptirali. Največja grožnja pa je bil v tem obdobju resen namen oblasti, da po zmagi narodne stranke na deželnozbornih volitvah v Kranju julija 1877 naslednje leto ukine gimnazijo. Ker se je vlada izgovarjala na varčevanje, se je zastopstvo mestne občine zavezalo, da bo občina sama vzdrževala stavbo in letno prispevala za delovanje gimnazije 1.000 gld. Tako je Kranju gimnazijo uspelo obdržati.

*Dr. Gorazd Stariha, arhivski svetnik
SLO, 4244 Podnart, Ovsise 14
e-mail: gorazd.stariha@guest.arnes.si*

Barbara Kalan

UDK 94(497.4Kranj)*1914/1918*

»IZ KRVAVIH ŽRTEV ZA DOMOVINO VZKLILA NAM BODE SREČNA BODOČNOST« – KRANJ V ČASU PRVE SVETOVNE VOJNE

Avstro-Ogrska je 25. julija 1914 razglasila splošno mobilizacijo svojih čet. Čez dva dni so na fronto v Galicijo z železniške postaje v Kranju odšli prvi kranjski fantje in možje. Vojna se je na svoj način dotaknila prav vsakogar v Kranju in prizadela vse sfere mestnega življenja. Kranjčani so se z vojniki sicer srečevali od leta 1915 dalje, toda pravo vojaško življenje se je začelo septembra 1917. Takrat je zaradi priprav na skupno nemško in avstro-ogrsko ofenzivo proti Italijanom koncentracija vojske v mestu močno narasla. Kljub splošnemu pomanjkanju so si Kranjčani prizadevali ostati dobrodelni. Po preboju soške fronte oktobra 1917 so se že začeli ozirati proti letu 1918, ki je prineslo konec prve svetovne vojne, razpad Avstro-Ogrske in novo državo.

*Mag. Barbara Kalan
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42, Gorenjski muzej
e-naslov: barbara.kalan@gorenjski-muzej.si*

Veronika Pflaum

UDK 904(497.4Kranj):623.445.1

TWO LATE ANTIQUITY LAMELLAR SUITS OF ARMOUR FROM THE TOMŠIČEVA 38 ARCHAEOLOGICAL SITE IN KRANJ

Archaeological research carried out in Kranj in 2005 revealed parts of defence structures of the Late Antiquity Carnium – a section of the defensive wall and the remains of a building joined to the latter. The military equipment found on the floor of this building (namely two almost wholly preserved suits of lamellar armour and the iron tip of an angon) attested to their intended use for military purposes. The building was built later than the wall, possibly following the Justinian's reconquest of these territories, probably within the framework of his military construction and fortifications in the middle of the 6th century. However, the building was destroyed suddenly and the armour and the angon were abandoned. This happened in the evening of life of the Late Antiquity Carnium, at the turn from the 6th to the 7th century, as there are neither signs of a restoration of the building nor of people returning to the region in the Late Antiquity. The two suits of armour represent part of the municipal finds of lamellar armour in the territories of today's Slovenia, the Balkans and the Mediterranean, which could be linked with the time period of the East Roman Empire or the Byzantine Empire dating back to the second half of the 6th century and the first half of the 7th century. Nevertheless, it cannot be determined with certainty which group of the Carnian population of that time used the two types of armour and the angon discovered in Kranj.

Dr. Veronika Pflaum

SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42, Gorenjski muzej

e-naslov: veronika.pflaum@gorenjski-muzej.si

Nataša Budna Kodrič, Urška Perenič

UDK 929Pesjak L.:94(497.4Kranj)

LUIZA CROBATH IN KRANJ IN THE YEAR 1844

The article presents life in Kranj in the 1840s from various perspectives. The more important citizens of Carniola are presented in more detail. The majority of them are mentioned in the private diary from 1844 of Luiza (1828-1898), the eldest daughter of the Ljubljana lawyer Blaž Crobath. She later became a poet, writer and playwright, and married Pesjak in 1848. Through her diary, in front of readers' eyes, Kranj comes to life, where she visited her uncle's family several times.

Nataša Budna Kodrič, historian, archivist

Mestni trg 27, Ljubljana Historical Archives, Mestni trg 27, 1000 Ljubljana SLO

e-mail: nataša.budna-kodric@guest.arnes.si

Associate Professor Urška Perenič, professor of German and Slovene

University of Ljubljana Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, SLO

e-mail: urška.perenic@gmail.com

Barbara Kalan

UDK 94(497.4Kranj)*1914/1918*

"OUR BRIGHT FUTURE WILL SPRING FROM THE BLOOD SHED FOR THE HOMETOWN" – KRANJ DURING WORLD WAR I

On 25th July 1914, the Austro-Hungarian Empire declared a general mobilisation of its troops. Just two days later the first of Kranj's boys and men set off from Kranj railway station for the front line in Galicia. The war, in its own way, touched everyone in Kranj and affected all spheres of life in the town. The locals had been encountering soldiers in Kranj since 1915, however, real military life began in September 1917. It was then that the concentration of military forces in the town increased significantly, as they were preparing for the joint German and Austro-Hungarian offensive against the Italians. Despite the general shortages of that time, the people of Kranj strived to remain charitable. Following the breakthrough of the Soča (Isonzo) front in October 1917, they started to look towards the year ahead – the year 1918, which brought the end of World War I, the disintegration of the Austro-Hungarian Empire, and a new country.

Barbara Kalan, MA

The Gorenjska Museum, Tomšičeva ulica 42, 4000 Kranj, SLO

e-mail: barbara.kalan@gorenjski-muzej.si

Milan Sagadin

UDK 903/904(497.4Kranj)

KRANJS' BURIAL GROUNDS AND THE CONTINUITY PROBLEM BETWEEN LATE ANTIQUITY AND THE EARLY MIDDLE AGES

The article discusses three Late antiquity and early medieval burial grounds in Kranj (Lajh, the parish church, and the Iskra intersection). By setting out their chronology, the author has determined the time sequence of the grounds as well as their partial synchrony. The comparisons to some smaller old Slavic burial grounds in the surroundings of the town lead to the presumption that indigenous people were buried in the town at the same time as the early Slavs in the surrounding region. This fact could, for the first time, confirm the continuity of settlements from Late antiquity and the Early Middle Ages in Kranj. Based on the above, transferring the graves from smaller village burial grounds to the church in the town could therefore be a consequence of setting up a pre-parish system in the first half of the 9th century, or a reflection of the political changes that followed the crush of the rebellion led by Ljudevit Posavski.

Dr. Maksimiljan Sagadin, conservator councillor, archaeologist, art historian

Župančičeva 39, 4000 Kranj, Slovenia,

e-mail: sagadin.milan@gmail.com

UDK 929Urbančič-Toman J.:930.85(497.4Kranj)*18*

929Prešeren F.:930.85(497.4Kranj)*18*

Mira Delavec Touhami

FRANCE PREŠEREN AND JOSIPINA URBANČIČ TURNOGRAJSKA – A STORY OF TWO SLOVENIANS IN KRANJ

This article deals with the time of the middle of the 19th century in Kranj when the first Slovene writer, poet, composer and storyteller Josipina Urbančič Turnograjska (1833-1854) and the greatest Slovene poet, France Prešeren (1800-1849), came to the fore. Both marked the Carniolan, Slovenian and European literary space in their own way. It is interesting how their literary paths are interconnected and intertwined. As a young writer, Josipina Urbančič followed Prešeren's commitment to 'Sloveneness' (i.e. a sense of pride in one's country), so she could not understand the harsh attitude of Slovenes towards Prešeren's works immediately after his death. The article thus presents their story - the story of two Slovenes who exhibited great devotion to 'Sloveneness' and the Slovenian language.

Mira Delavec Touhami

Parkstrasse 7, 67122 Altrip, Germany

e-mail: delavec.mira@siol.net; mira.delavec@guest.arnes.si

Gorazd Stariha

UDK 352(497.4Kranj)*1877/1882*

THE MUNICIPALITY OF KRANJ IN THE MINUTES OF THE MUNICIPAL COUNCIL FROM 1877 TO 1882

In the second half of the 19^{70s} the municipal council still preferred to operate in German and handled the city's finances carefully within modest means. This was also a time of extensive construction activity by Peter Majdič (the mill), who found an opportunity in Kranj following the downfall of Leopold Jugovic. Among others, the town expressed a wish to install an artillery battery in Kranj and suggested that the array of batteries be temporarily installed in residential areas until the tenants were evicted from the barracks and the buildings had been adapted accordingly. During this period the greatest threat came from the authority's serious intention to abolish the grammar school in Kranj in the year following victory by the National Party in the provincial elections in Kranj in July 1877. As the government made excuses for austerity, the representatives of the municipality undertook that the municipality itself would maintain the building and annually contribute 1,000 goldinar to the operation of the school. In doing so, Kranj managed to retain its grammar school.

Dr. Gorazd Stariha

Ovsiše 14, 4244 Podnart, SLO, archive counsellor

e-mail: gorazd.stariha@guest.arnes.si

Anja Poštrak

UDK 050(497.4Kranj)*1913/1917*

»SAVA JE VAŠ LIST, KI SE POTEGUJE ZA VAŠE PRAVICE!«

Narodno-napredni časopis Sava je začel izhajati 4. januarja leta 1913 kot protiutež katoliškemu časopisu Gorenjec. Tiskali so ga v tiskarni Sava v Kranju. Izhajal je enkrat tedensko. Odgovorni urednik je bil Lavoslav Mikuš, z začetkom prve svetovne vojne pa ga je zamenjal Ciril Pirč. Pokrival je različne teme. Poročali so tudi o mednarodnih dogodkih, o avstro-ogrski politiki in s pomočjo svojih dopisnikov o dogodkih po Gorenjski. Je vir informacij o tem, kako je potekalo življenje v Kranju, ki je bil sedež okrajnega glavarstva. Tudi Sava je imela poleg časopisa Gorenjec pomembno vlogo v kranjskem družbenem in političnem življenju. Zelo pogosti so prispevki, ki so uperjeni proti klerikalni struji, s katero so se pripravili skoraj o vsaki javni zadevi v Kranju. S prvo svetovno vojno se je vsebina tednika spremenila, obseg se je skrčil. Sava prenehala izhajati 30. junija leta 1917.

Anja Poštrak, univ. dipl. novinarka in zgodovinarica
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva 42, Gorenjski muzej
e-naslov: anja.postrak@gorenjski-muzej.si

Franc Križnar

UDK 78:821.163.6-1Jenko S.

GLASBA NA POEZIJO SIMONA JENKA

Po uvodni razgrnitvi pesniških kvalitet, ki naj bi bile neke vrste indici, zakaj se je določeni skladatelj oziroma avtor odločil za uglasbitev te ali one Jenkove pesmi, sledi v prispevku popis dosegljivega opusa skladateljev in naslovi glasbenih del, napisanih na Jenkovo poezijo. Temu sledita še kratka statistika in pregled značilnih oblik (samospevi in zbori), niso pa redka niti narodno zabavna in celo zabavna (glasbena) dela. Od Jenkovih pesmi je uglasbene največ lirike (40), pa tudi pesmi iz ciklov Obujenke; pesmi o naravi (16) in Obrazi (15, Vabilo), ki je nasploh največkrat zamikal slovenske skladatelje oziroma avtorje (6; B. Ipavec, D. Jenko, J. Kocijančič, G. Krek idr.). Tu so še satirične in osebnoizpovedne pesmi ter domoljubne pesmi: Naprej (5; vse D. Jenko) in Pobratimija (5; D. Jenko, A. Foerster, V. Vodopivec, S. Premrl idr.). Pet uglasbenih Jenkovih pesmi je iz njegovega opusa dodatnih pesmi in le dve sta pesmi iz njegove epike. Prispevek je posvečen 185-letnici pesnikovega rojstva in 155-letnici izida njegove edine pesniške zbirke Pesmi (Ljubljana, 1864/65).

Dr. Franc Križnar, muzikolog in glasbeni kritik
SLO, 4220 Škofja Loka, Reteče 127
e-naslov: franc.kriznar@siol.net

Jože Dežman

UDK 329(497.4Kranj)DEMOS

KRANJSKI DEMOS

Leta 2013 je v Gorenjskem muzeju deloval študijski krožek Kranjski Demos. Posneli smo izjave Vlaste Sagadin, Petra Vencelja, Franca Čebulja, Ivana Štularja, Iva Bizjaka in Andreja Štera. Slednji nam je, tako kot Peter Metlikovič, odstopil tudi bogat arhiv. V kranjski občini je pri volitvah leta 1990 v Demosovih strankah delovalo več kot dva tisoč članov, v samo kampanjo in delovanje pa je bilo aktivno vključenih več sto ljudi. Na prvih volitvah je Demos v občini Kranj zmagal, Vitomir Gros je bil izvoljen za župana. V zbor občin republiške skupščine sta bila izvoljena Ivo Bizjak in Vitomir Gros, v družbeno-politični zbor Rudi Šeligo in Franc Golja, v zbor združenega dela pa Vlasta Sagadin, Ivan Štular, Franc Erce, Janez Remškar in Andrej Šter. Peter Vencelj je bil v prvi vladi RS minister za solstvo in šport.

Jože Dežman
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42, Gorenjski muzej
e-naslov: jdmemores@gmail.com

Tatjana Dolžan Eržen

UDK 674.5(497.4Kranj)

SITARSKI TRGOVCI ZALOŽNIKI V MESTU KRANJ

Proizvodnjo sit iz žime konjskih repov v vaseh med Kranjem in Škofjo Loko so organizirali trgovci založniki. V Kranju so stanovali v svojih hišah: Nikolaj in Ivan Oman na sedanjem Glavnem trgu 21 v sredini in 2. polovici 18. stoletja, Natalis Pagliaruzzi v gradu Khislstein od 1792 do 1836, Aleksander, Anton in Konrad Lokar v polovici sedanje hiše Prešernova 6 od konca 18. do 1867, Rudolf Lokar na Tomšičevi 42 od 1844 do 1858 ter Gašper Prevc in Primož Hudobivnik na sedanjem Glavnem trgu 17 v drugi četrtini 19. stoletja do 1890. Njihove sitarske tovarne so bile v Stražišču. Bili so ugledni meščani, že v 17. stoletju sta bila Jakob in Jernej Olben mestna sodnika, Natalis Pagliaruzzi in Konrad Lokar sta bila dolgoletna župana. Uspešni so bili tudi v sitarstvu, saj so bila sita, ki so jih pošiljali na industrijske-obrtne razstave v cesarstvu in tujini, nagrajena z medaljami in priznanji.

Mag. Tatjana Dolžan Eržen, muzejska svetnica za etnologijo
SLO, 4245 Kropa, Kropa 11
e-naslov: tatjana.erzen@gorenjski-muzej.si

Monika Rogelj

UDK 330.59:308(497.4Kranj)*1960/1970*

DRUŽBENI STANDARD IN SOCIALNE RAZMERE ZAPOSLENIH V KRANJU V OBDOBJU OD 1960 DO 1970

V socialistični Jugoslaviji se je morala gospodarska rast odražati v izboljšanju splošnega družbenega standarda in zviševanju življenjske ravni prebivalstva, kar je bilo v šestdesetih letih podprto z novo gospodarsko politiko. V Kranju je zaradi širjenja industrije in dodatnega zaposlovanja občinsko vodstvo vztrajalo, da so tudi podjetja prispevala dodatna sredstva za gradnjo nujno potrebnih javnih objektov. Podjetja so morala v sklade skupne porabe namenjati tudi sredstva za standard svojih zaposlenih, največ za področja stanovanjske gradnje, izobraževanja, družbene prehrane in regresiranja dopustov. Kljub polni zaposlenosti je določen del prebivalstva prejemal najnižje dohodke. Socialno ogroženim družinam so bile na voljo različne oblike družbene pomoči, kot so bila solidarnostna stanovanja, subvencionirane stanarine, otroški dodatki, štipendije itd.

Mag. Monika Rogelj, univ. dipl. zgodovinarica, muzejska svetovalka
SLO, 4208 Šenčur, Kotna pot 9
e-naslov: monika.rogelj@gorenjski-muzej.si

Andrej Polenec

UDK 621.39:338.45(497.4Kranj)

70 LET TELEKOMUNIKACIJ V KRANJU

V prispevku je opisana zgodovina telekomunikacijske industrije v Kranju, od podjetja Iskra, Iskre elektromehanike, Iskre telekomunikacije do Iskratela zadnjih 30 let, od pionirskih naporov, tehnoloških prelomov, velikih vlaganj v razvoj in proizvodne kapacitete ter seveda vlaganja v trženje, tako na domači trg kot v izvoz. Predstavljen je razvoj od skromnega, a pomembnega začetka proizvodnje ploščatega releja za telefonske centrale leta 1947, do prvih elektromehanskih central v letu 1951, ko se je pojavilo povečanje kapacitet in proizvodnje central za javno telefonijo. Pomemben razvojni korak je bil prehod na računalniško tehnologijo na podlagi tujih licenc in razvoja lastnih sistemov – SI 2000, ki je še danes nosilni program Iskratela. Ustanovitev skupnega podjetja s Siemensom je bil nov korak v razvoju podjetja po programski, organizacijski in marketinški plati. Po izstopu Siemens je Iskratel kot samostojno podjetje nadaljeval z lastnim programom na osnovi domačega znanja. V Sloveniji je postal eno redkih visokotehnoloških podjetij, ki uspešno posluje ob zaostreni konkurenci na svetovnih trgih.

Andrej Polenec, dipl. oec.
SLO, 4000 Kranj, Kalinškova ulica 31
e-naslov: andrej.polenec@gmail.com

Franc Križnar

UDK 78:821.163.6-1Jenko S.

MUSIC TO THE POETRY OF SIMON JENKO

After the introductory unfolding of poetic qualities, which are supposed to be a kind of indication of why a certain composer or author decided to set this or that Jenko song to music, the article follows an inventory of composers' available work and titles of musical works based on Jenko's poetry. This is followed by brief statistics and an overview of typical forms (solo songs and choirs), even national folk and entertaining (musical) works are not uncommon. Of Jenko's songs, the largest number set to music are those from *Lirika* (Lyrics) (40), as well as songs from the *Obujenka* cycles, *Pesmi o naravi* (Poems about Nature) (16) and *Obrazi* (Faces) (15, Invitation), which in general mostly attracted Slovenian composers or authors (6; B. Ipavec, D. Jenko, J. Kocijančič, G. Krek, etc.). There are also satirical and self-confessional songs and patriotic songs: *Naprej* (Onward) (5; all D. Jenko) and *Pobratimija* (Friendship) (5; D. Jenko, A. Foerster, V. Vodopivec, S. Premrl, etc.). Five of Jenko's musical songs are from his opus of additional songs, while only two are songs from his *Epika* (epic). The article is dedicated to the 185th anniversary of the poet's birth and the 155th anniversary of the publication of his only poetry collection *Pesmi* (Poems) (Ljubljana, 1864/65).

Dr. Franc Križnar, musicologist and music critic
Reteče 127, 4220 Škofja Loka, SLO
e-mail: franc.kriznar@siol.net

Tatjana Dolžan Eržen

UDK 674.5(497.4Kranj)

HORSEHAIR TRADERS IN THE TOWN OF KRANJ

The production of horsehair sieves in the villages between Kranj and Škofja Loka was organised by traders. They lived in their own houses in Kranj: Nikolaj and Ivan Oman at today's main square Glavni trg 21 in the middle and the second half of the 18th century; Natalis Pagliaruzzi at Khislstein castle from 1792 to 1836; Aleksander, Anton and Konrad Lokar in one half of the house that today stands at Prešernova 6 from the end of the 18th century until 1867; Rudolf Lokar at Tomšičeva 42 from 1844 to 1858; and Gašper Prevc and Primož Hudobivnik at today's main square Glavni trg 17 in the second quarter of the 19th century until 1890. Their sieve factories were located in Stražišče. The traders used to be prominent citizens. As early as in the 17th century, Jakob and Jernej Olben sat as town judges, while Natalis Pagliaruzzi and Konrad Lokar served as long-standing mayors. In addition, they were also successful in sieve-making; the sieves that they sent to industrial and crafts exhibitions, both in the empire and abroad, often received medals and awards.

Tatjana Dolžan Eržen, MA, museum councillor for ethnology
Kropa 11, 4245 Kropa, SLO
e-mail: tatjana.erzen@gorenjski-muzej.si

Andrej Polenec

UDK 621.39:338.45(497.4Kranj)

70 YEARS OF TELECOMMUNICATIONS IN KRANJ

The article describes the history of telecommunications in Kranj over the last 30 years, from the companies Iskra, Iskra elektromehanika, Iskra telekomunikacije to Iskratel. It covers the pioneering efforts, technological breakthroughs, large-scale investments in development and production facilities, and, of course, investments in marketing, both in the domestic market as well as in terms of exports. The article surveys the development from the humble, though important, beginnings of the production of a flat relay for telephone switchboards in 1947, to the first electromechanical stations in 1951, when the capacities and the production of public call centres increased. The transition to computer technology on the basis of foreign licences and the development of its own SI 2000 systems, which still today remain Iskratel's key programme, were an important step forward. The establishment of a joint venture with Siemens was a new step in the development of the company both in terms of programmes, organisation and marketing. Following the exit of Siemens, Iskratel continued as an independent company with its own programme on the basis of its own know-how. It has become one of the few high-tech companies thriving despite the fierce competition on world markets.

Andrej Polenec, economist
Kalinskova ulica 31, 4000 Kranj, SLO
e-mail: andrej.polenec@gmail.com

Anja Poštrak

UDK 050(497.4Kranj) 1913/1917

"THE SAVA IS YOUR PAPER FIGHTING FOR YOUR RIGHTS!"

The newspaper dealt with different themes, providing news on international events as well as Austro-Hungarian politics. Its correspondents covered the entire Gorenjska region. Furthermore, the newspaper was a source of information about life in Kranj, the seat of the district board. In addition to the Gorenjec newspaper, Sava also played an important role in Kranj's social and political life. Articles were frequently aimed at the conservatives with whom they argued about almost every public issue in Kranj. However, the contents of the weekly paper changed with the onset of World War I and the numbers printed also decreased. Sava closed down on 30th June 1917.

Anja Poštrak, journalist and historian
The Gorenjska Museum, Tomšičeva ulica 42, 4000 Kranj, SLO
e-mail: anja.postrak@gorenjski-muzej.si

Jože Dežman

UDK 329(497.4Kranj)DEMOS

KRANJ'S DEMOS PARTY

In 2013 the Kranj Demos study circle operated in the Gorenjska Museum. Statements by Vlasta Sagadin, Petar Vencelj, Franc Čebulj, Ivan Štular, Ivo Bizjak and Andrej Šter were recorded. The latter, like Peter Metlikovič, also provided the museum with a wealth of material for its archive. In the municipality of Kranj, more than 2,000 members of Demos's parties participated in the 1990 elections, and hundreds of people were actively involved in the campaign and activities. In the first elections, Demos won in the municipality of Kranj, and Vitomir Gros was elected mayor. Ivo Bizjak and Vitomir Gros were elected to the Assembly of Municipalities of the Republic Assembly, while Rudi Šeligo and Franc Golja were elected to the socio-political assembly, and Vlasta Sagadin, Ivan Štular, Franc Erce, Janez Remškar and Andrej Šter to the Assembly of United Labour. Peter Vencelj was the Minister of Education and Sports in the first government of the Republic of Slovenia.

Jože Dežman
Gorenjska Museum, Tomšičeva ulica 42, 4000 Kranj, SLO
e-mail: jdmemores@gmail.com

Monika Rogelj

UDK 330.59:308(497.4Kranj) 1960/1970

SOCIAL STANDARDS AND CIRCUMSTANCES OF EMPLOYEES IN KRANJ FROM 1960 TO 1970

In the socialist Yugoslavia, economic growth had to reflect in a better general social standard and a higher standard of living, which was supported with a new economic policy in the sixties. Due to the expansion of industry and additional employment in Kranj, the municipal leadership insisted that companies also contribute additional financial means for building the necessary public buildings. Companies had to commit resources to the Joint Consumption Fund for the standards of their employees, while the largest amount was allocated for the fields of residential construction, education, food and holiday bonuses. Despite there being no unemployment at that time, a certain percentage of the population received the lowest income. Therefore, various forms of social assistance were available to socially disadvantaged families, such as solidarity housing, subsidised rents, dependent child allowances, scholarships, etc.

Monika Rogelj, MA, historian, museum counsellor
Kotna pot 9, 4208 Šenčur, SLO
e-mail: monika.rogelj@gorenjski-muzej.si

Drago Papler

UDK 621.311:338.45(497.4Kranj)

VPLIV ELEKTROENERGETIKE NA INDUSTRIJSKI RAZVOJ KRANJU

Med obema svetovnima vojnama je nastajajoča industrija v Kranju potrebovala električno energijo, ki jo je od leta 1924 dobavljala Elektrarna Vinka Majdiča. Kranjske deželne elektrarne, ki so iz Hidroelektrarne Završnica povezale električne daljnovode in omrežje mimo Police pri Kranju do Črnuč, so kupljeno Mayerjevo elektrarno iz leta 1898 povezale v elektroenergetski sistem, v katerega se je leta 1937 vključila tudi Majdičeva elektrarna. Elektroenergetika se je odzivala na širitev industrije in gradnjo novih stanovanjskih sosesk v Kranju in posledično na povečano porabo električne energije z izgradnjo visokonapetostnih daljnovodov do novozgrajenih razdelilnih transformatorskih postaj Labore (leta 1959), Zlato polje (leta 1962) in Primskovo (leta 1978), iz katerih so vodili sredjenapetostni kablovodi do transformatorskih postaj. Podjetje Elektro Gorenjska je zagotavljalo zanesljivo in kakovostno dobavo električne energije z vlaganji v tehnološki razvoj in posodobitve distribucijskih objektov in omrežja.

*Doc. dr. Drago Papler, univerzitetni profesor, svetovalec za raziskave, razvoj, kakovost in upravljanje z energijo
SLO, 4000 Kranj, Mlaka pri Kranju, Benedičičeva pot 8
e-naslov: drago.papler@gmail.com*

Maja Avguštin

UDK 719:728.37(497.4Kranj)

STAVBNI RAZVOJ PAVŠLARJEVE HIŠE V KRANJU

Pavšlarjeva hiša na Glavnem trgu 18 v Kranju je ena izmed najpomembnejših hiš v Kranju. Obsežna prenova stavbe je potekala med leti 1989 in 1995. Na podlagi ohranjene fotodokumentacije je razvidno, da je bila prvotna hiša v začetku 16. stoletja pomaknjena navznoter, izven današnje stavbne linije Glavnega trga, in morda celo sestavljena iz dveh enoceličnih objektov. Trditev podpirajo naslikani šivani vogali v notranjosti vhodne veže in prostora nad njo. Ohranjena rega v prostoru nad glavno vežo kaže, da je bila fasada k temu dela objekta prislonjena naknadno. Pavšlarjeva hiša je sestavljena iz dveh samostojnih objektov, ki sta nastala približno istočasno in se v več stoletjih združila v enotno stavbno maso preko razvitih dvorišnih traktov.

*Mag. Maja Avguštin, univ. dipl. umet. zgodovinarica in magistra arh. znanosti
SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva 7, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj
e-naslov: maja.avgustin@zvkd.si*

Metod Rogelj

UDK 502/504:304.3(497.4Kranj)

NATURA 2000 – OBMOČJA V MESTNI OBČINI KRANJU

V Mestni občini Kranj območja Natura 2000 pokrivajo 19,4 % njene površine in varujejo 4 rastlinske, 20 živalskih vrst in 13 habitatnih tipov. Le eno območje ne sega izven občine, ostala pokrivajo tudi dele sosednjih občin. Varovanje kvalifikacijskih vrst in habitatnih tipov ni edina posledica varovanja območij Natura 2000. Prebivalcem Kranja zagotavljajo tudi pomembne storitve: primarno gospodarske, oskrbne, uravnavne, varovalne, rekreacijske, zdravstvene. Z varovanjem kvalifikacijskih vrst tako varujemo tudi koristi, ki nam jih daje narava. V MOK so najbolj izražene primarno gospodarske, oskrbne, preprečevalne in zdravstvene. A dokler nam narava te storitve nudi sama po sebi, se jih pogostokrat ne zavedamo. V primeru njihove odtegnitve so lahko ogrožena človeška življenja in materialne dobrine, storitve za vzpostavitev v prejšnje stanje pa so običajno zelo drage.

*Metod Rogelj
SLO, 4000 Kranj, Britof 396
e-naslov: metod.rogelj@zrsvn.si*

Nika Leben

UDK 719:728.81(497.4Stražišče)

ŠEMPETRSKA GRAŠČINA V STRAŽIŠČU PRI KRANJU

Šempetrška graščina v Stražišču pri Kranju (Schrottenthurn ali Detelova graščina) stoji ob vznožju Šmarjetne gore, ki velja za pomembno arheološko naselbinsko območje. Poimenovana je po bližnji grajski kapeli sv. Petra z romanskim jedrom in antičnimi spolijami. Po Valvasorju naj bi graščino postavili plemeniti Schrotti, med kasnejšimi lastniki pa sta podrobneje predstavljeni rodbini Pagliaruzzi in Vest, ki sta pomembno prispevali k našemu kulturnozgodovinskemu in gospodarskemu razvoju v 19. in 20. stoletju ter njune povezave s plemiškimi družinami v Avstro-Ogrski, zlasti z rodbinama Prandau in Normann na Hrvaškem. Iz njihove zapuščine hrani Državni arhiv v Osijeku Posestno knjigo – Rektificirani štiftni register dobrin Schrottenturna iz leta 1756, ki ga bo potrebno še proučiti. Eno nadstropna graščina ključastega tlorisa sodi med manjše renesančno-baročne grajske objekte na Gorenjskem. Med postopno prenovo je bil na osnovi sondažnih raziskav ter analiz fasadnega ovoja določen okvirni stavbni razvoj z jedrom iz 15./16. stoletja in kasnejšimi prizidavami, zaključenimi z enotno baročno arhitekturno poslikavo na pole v grafitno sivi barvi. Omeniti je treba tudi vrsto ohranjenih renesančnih in baročnih okenskih okvirov, portale, renesančni leseni strop in kasetirana vratna krila z bogatim okovjem.

*Dr. Nika Leben, univ. dipl. um. zgod. in etnologinja
SLO, 4000 Kranj, Lojzeta Hrovata 9
e-naslov: nika.leben@gmail.com*

Aleš Vodopivec

UDK 72(497.4Kranj):929Ravnikar E.

RAVNIKARJEVA ZGRADBA MO KRANJ – TEMELJNO DELO SLOVENSKE ARHITEKTURE MODERNIZMA

Dvoranska stavba Mestne občine Kranj arhitekta Edvarda Ravnikarja, zgrajena med leti 1958–60, je bila že takoj po dokončanju ocenjena kot »najbolj prevratni dosežek petdesetih let in hkrati kvaliteten vrh tega časa«, danes pa velja za najpomembnejše delo slovenske moderne arhitekture. Vendar Ravnikarjeva stavba ni tipičen samozadosten modernističen objekt, ki stoji avtonomno v prostoru, temveč arhitektura s prepoznavno kulturno in krajevno identiteto, saj kljub upoštevanju načel moderne arhitekture izraža domačo tradicijo in značilnosti širšega prostora. V kranjski občinski stavbi je zajeto bistvo Ravnikarjevih arhitekturnih nazorov, ki jih je s svojim pedagoškim delom posredoval tudi številnim generacijam slovenskih arhitektov ter tako postavil temelje za nastanek povsem samosvoje in v evropskem prostoru prepoznavne slovenske veje modernizma.

*Prof. dr. Aleš Vodopivec
SLO, 1000 Ljubljana, Zoisova 12, Fakulteta za arhitekturo
e-naslov: ales.vodopivec@fa.uni-lj.si*

Rok Andres

UDK 792.09(497.4Kranj)*1970/2020*

DOGODEK V MESTU – 50 LET TEDNA SLOVENSKE DRAME

Prispevek je posvečen Tednu slovenske drame ter njegovi 50. obletnici in vlogi, ki jo ima v slovenskem kulturnem in družbenem prostoru. Kratkemu zgodovinskemu orisu nastanka festivala sledijo osrednje novice in spremembe, ki so zaznamovale TSD v polstoletnem delovanju, poudarjena je umetnost v lokalno okolje in pomen festivala za slovensko kulturo. Prek nagrad, ki skozi leta vznikajo na festivalu, se kaže osrednja linija razvoja in rast TSD v platformo, ki ni več samo srečanje, temveč prostor izmenjave mnenj, iskanja novih možnosti in izrazov, rojevanja inovacij, spodbujanja in vzgoje avtorjev ter občinstva, praznovanja in kontinuirane promocije slovenske dramsko-gledališke ustvarjalnosti. Prispevek umesti nagrade in jih vrednoti, izpostavlja pa tudi problematiko, s katero se TSD srečuje že vrsto let ali skoraj od začetka delovanja. S člankom se pridružujemo praznovanju obletnice, ki prek različnih prispevkov želi ovrednotiti pomen TSD in Prešernovega gledališča ter splošno in strokovno javnost opozoriti na pomen, ki ga ima festival, in na potencial, ki ga nosi za slovensko kulturo tudi v prihodnosti.

*Dr. Rok Andres
SLO, 4240 Radovljica, Cesta svobode 3
e-naslov: rokandres@gmail.com*

Nika Leben

UDK 719:728.81(497.4Stražišče)

ŠEMPETER MANOR IN STRAŽIŠČE, KRANJ

The Šempeter Manor in Stražišče near Kranj (Schrottenthurn or Detel's Manor) stands at the foot of Šmarjetna gora, which is considered an important archaeological settlement area. It is named after the nearby castle chapel of St. Peter with a Romanesque core and ancient inscriptions. According to Valvasor, the manor was built by the noble Schrotti, while the Pagliaruzzi and Vest families were among the later owners who made an important contribution to Slovenia's cultural, historical and economic development in the 19th and 20th centuries and their connections with noble families in Austria-Hungary, especially with the Prandau and Normann families in Croatia. The state archives in Osijek keeps the Possession Book from their legacy. The official register of Schrottenthurn's goods from 1756 will need to be further studied. The one-storey mansion with a key-shaped floor plan is one of the smaller Renaissance-Baroque castle buildings in Gorenjska. During gradual renovation, a framework of building development with a core from the 15th/16th centuries was determined on the basis of sonar research and analysis of the façade and later alterations, completed with uniform Baroque architectural paintings on sheet paper in graphite grey. Preserved Renaissance and Baroque window frames, portals, a Renaissance wooden ceiling and coffered door leaves with ornate fittings are also worthy of mention.

Dr. Nika Leben, art historian and ethnologist

Lojzeta Hrovata 9, 4000 Kranj, SLO

e-mail: nika.leben@gmail.com

Aleš Vodopivec

UDK 72(497.4Kranj):929Ravnikar E.

RAVNIKAR'S KRANJ MUNICIPAL BUILDING – A FUNDAMENTAL WORK OF SLOVENIAN MODERNISM ARCHITECTURE

The manor-style Kranj municipal building, designed by the architect Edvard Ravnikar and built between 1958-60, was immediately assessed as »the most revolutionary achievement of the fifties and at the same time the peak of quality of that time.« Today it is considered the most important work of Slovenian modern architecture. However, Ravnikar's building is not a typical self-sufficient modernist building that stands autonomously in place, but rather architecture with a recognisable cultural and local identity, as it expresses the domestic tradition and characteristics of the wider area, despite the principles of modern architecture. The Kranj municipal building captures the essence of Ravnikar's architectural principles, which he passed on to many generations of Slovene architects through his pedagogical work, thus laying the foundations for the creation of a completely independent and recognisable Slovene branch of modernism in Europe.

Professor Aleš Vodopivec

Faculty for Architecture, Zoisova 12, 1000 Ljubljana, SLO

e-mail: ales.vodopivec@fa.uni-lj.si

Rok Andres

UDK 792.09(497.4Kranj)"1970/2020"

AN EVENT IN THE TOWN – 50 YEARS OF SLOVENIAN DRAMA WEEK

The article is dedicated to Slovenian Drama Week and its 50th anniversary and the role it plays in the Slovenian cultural and social space. A short historical outline of the festival is followed by the main new features and changes that have marked Slovenian Drama Week in its half century of operation, with an emphasis on its position in the local environment and the importance of the festival for Slovenian culture. The awards that have emerged at the festival over the years show the central line of development and growth of Slovenian Drama Week into a platform that is no longer just a meeting, but rather a space for exchanging opinions, searching for new possibilities and expressions, giving birth to innovations, encouraging and educating authors and audiences, and the continuous promotion of Slovenian dramatic and theatrical creativity. The article provides context and evaluates the awards, whilst also highlighting the issues that Slovenian Drama Week has been facing for many years, or almost since its inception. The article is a contribution to the celebration of the anniversary, which through various contributions seeks to evaluate the importance of Slovenian Drama Week and the Prešeren Theatre and draw the attention of the general and professional public to the importance of the festival and the potential it carries for Slovenian culture in the future.

Dr. Rok Andres

Cesta svobode 3, 4240 Radovljica, SLO

e-mail: rokandres@gmail.com

Drago Papler

UDK 621.311:338.45(497.4Kranj)

THE INFLUENCE OF ELECTROENERGETICS ON THE INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF KRANJ

During both World Wars, the emerging industry in Kranj needed electricity which had been provided by the Vinko Majdič power plant since 1924. Kranj's Regional Power Plants (Kranjske deželne elektrarne), which connected the electricity interconnection and the network from Polica pri Kranju to Črnuče, integrated the Mayer power plant dating back to 1898 in the electricity system, in which the Majdič power plant was also included. Following the industrial expansion and construction of new residential areas in Kranj, as well as increased electricity consumption, the power sector reacted to these changes by installing high voltage power lines at the newly built Labore (in 1959), Zlato polje (in 1962) and Prmskovo (in 1978) converter transformer stations, from where medium voltage cable routes led to the transformer stations. The supplier Elektro Gorenjska provided reliable and quality electricity by investing in technological development and modernising the distribution facilities and the network.

Assist. Prof. Drago Papler, PhD, university professor, advisor for research, development, quality and energy management

Benedičičeva pot 8, Mlaka pri Kranju, 4000 Kranj, SLO

e-mail: drago.papler@gmail.com

Maja Avguštin

UDK 719:728.37(497.4Kranj)

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF PAVŠLAR HOUSE IN KRANJ

Pavšlar's house, which stands at number 18 Glavni trg (Main Square) in Kranj, is one of the most important houses in Kranj. Extensive renovation of the building took place between 1989 and 1995. Preserved photo documentation shows that the original house was moved inwards in the early 16th century, outside the main building line of the square as it stands today, and perhaps even consisted of two single-celled buildings. The claim is supported by the painted cornerstones inside the entrance hall and the space above it. The preserved gap in the space above the main hall shows that the façade was leant against this part of the building subsequently. Pavšlar's house consists of two independent buildings, which were built at about the same time and have been united into a single building over several centuries through developed courtyard tracts.

Maja Avguštin, art historian and archive scientist

Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia,

Kranj Area Office, Tomšičeva 7, 4000 Kranj, SLO

e-mail: maja.avgustin@zvks.si

Metod Rogelj

UDK 502/504:304.3(497.4Kranj)

NATURA 2000 – AREAS IN THE MUNICIPALITY OF KRANJ

Natura 2000 areas cover 19.4% of the area of the municipality of Kranj and protect four plant species, 20 animal species and 13 habitat types. Only one area does not extend beyond the municipality, while the remainder also cover parts of neighbouring municipalities. The protection of qualifying species and habitat types is not the only consequence of the protection of Natura 2000 sites. They also provide important services to the inhabitants of Kranj: primarily economic, care, regulatory, protective, recreational and health. Protecting qualifying species also protects the benefits provided by nature. In the municipality of Kranj, the most pronounced are primarily economic, care, prevention and health. However, as long as nature itself provides us with these services, we are often unaware of them. In the event of their withdrawal, human lives and material goods may be endangered, and services to restore them to their original state are usually very expensive.

Metod Rogelj

Britof 396, 4000 Kranj, SLO

e-mail: metod.rogelj@zrsvn.si

Marko Arnež

UDK 73/76:069(497.4Kranj)

GALERIJA PREŠERNOVIH NAGRAJENCEV KRANJ – KRATEK ORIS

Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj že 25 let hrani in razstavlja likovna dela tistih umetnikov, ki jih je Republika Slovenija nagradila z najvišjimi priznanji na področju kulturnih dosežkov. S predstavitvami Prešernovih nagrajencev in nagrajencev Prešernovega sklada se je oblikovala tudi stalna zbirka njihovih likovnih del. V času svojega delovanja si je bilo v Galeriji Prešernovih nagrajencev Kranj mogoče ogledati 110 razstav, predstavilo se je 71 umetnikov, v stalni zbirki pa je okrog 1100 del kar 102 nagrajenih avtorjev. Umetniki ali njihove družine so skoraj vsa dela v stalno zbirko podarili. Stalna zbirka Galerije Prešernovih nagrajencev Kranj je tako ena najpomembnejših zbirk sodobne slovenske likovne umetnosti.

Mag. Marko Arnež

SLO, 4000 Kranj, Glavni trg 18, Galerija Prešernovih nagrajencev Kranj

e-naslov: marko.arnez@gpn.si

Miran Hladnik

929(497.4Kranj):821.163.6(031)

KRANJSKI LITERATI V ENCIKLOPEDIJAH

Prispevek obravnava Kranj kot prostor, v katerem so se literati rojevali, umirali, hodili v šolo, službovali in bivali. Popis so pomagali napraviti trije spletni leksikografski viri: Slovenska biografija (SB), Wikipodatki in leksikon Znani Gorenjci in Gorenjke (Gorenjci.si). V natisnjeni obliki so popisi dolgočasni, praktično uporabno vrednost pridobijo na spletu. Poglavje »kranjskih literatov« je postavljeno na Seznam osebnosti iz Mestne občine Kranj na slovenski Wikipediji, ki je sleherniku odprt za sprotno dopolnjevanje, popravke in ustvarjanje gesel, ki še manjkajo. Spomin na te osebnosti krepi tisti del lokalne kulturne identitete, ki jo je oblikovala književnost.

Dr. Miran Hladnik, univ. prof.

SLO, 4245 Kropla, Srednja Dobrava 3e, literarni zgodovinar

e-naslov: miran.hladnik@guest.arnes.si;

https://sl.wikipedia.org/wiki/Miran_Hladnik

Primož Zevnik

373.5:785.11(497.4Kranj)2001/2019*

VELIKI SIMFONIČNI ORKESTER GIMNAZIJE KRANJ (2001–2019)

Veliki simfonični orkester Gimnazije Kranj je v svojih letih delovanja postavil najvišje standarde poustvarjanja. V trinajstih razprodanih koncertih v Gallusovi dvorani je blestel s svojimi interpretacijami klasične in lahke glasbe. Božični koncerti Gimnazije Kranj so postali eden izmed najbolj prepoznavnih kulturnih in glasbenih dogodkov v naši državi. Vse koncerte iz Cankarjevega doma je predvajala nacionalna televizija v svojih najbolj prazničnih božičnih terminih. Orkester je vodil karizmatični dirigent Nejc Bečan, ki je z orkestrom rasel od svojih dijaških dni. Orkester so sestavljali aktualni in bivši dijaki Gimnazije Kranj, v stalni zasedbi pa so bili tudi odlični mladinski vrhunski slovenski glasbeni poustvarjalci. Takratni ravnatelj mag. Franc Rozman je v celoti podpiral moja prizadevanja, ki so tedanji orkester Gimnazije Kranj popeljala na kulturni zemljevid sveta.

Primož Zevnik, prof. slov. jezika in lit. komparativist

SLO, 4000 Kranj, Grintovska ulica 40

e-naslov: primo.zevnik@gmail.com

Renata Pamič

UDC: 373.5(497.4Kranj):677

DRŽAVNA TEKSTILNA ŠOLA V KRANJU

Državna tekstilna šola v Kranju je bila ustanovljena z odlokom Ministrstva za trgovino in industrijo I.Br.4632/VI/929 14. maja 1930 kot tipična strokovna industrijska šola, organizirana po vzoru dveletnih tekstilnih šol v tujini. Vanjo so se lahko vpisali kandidati s 4 razredi srednje ali meščanske šole z zaključnim izpitom. Nastanek šole je povezan z industrializacijo Kranja, ki jo je z gradnjo tekstilnih tovarn, zlasti Jugočeške in Jugobrunne, omogočil tuji kapital in njemu naklonjena mestna oblast. Mestni odbor je tekstilni šoli v Kranju namenil dvonadstropno stavbo v Tomšičevi ulici v mestnem jedru. Gradbena dela je prevzel kranjski stavbenik Josip Slavec in leta 1931 je v šoli stekel pouk. V času vojne 1941–1945 je bila šola zaprta, z nadaljevanjem pouka po vojni pa je šola imela tkalski, predilski in apreturni oddelek. Do druge svetovne vojne so v tekstilni šoli usposobili več kot 200 tekstilnih tehnikov in postali pomembna strokovna baza povojne kranjske tekstilne industrije. Leta 1948 se je šola preoblikovala v triletni tekstilni tehnikum, 1951. leta pa v štiriletno srednjo tekstilno strokovno šolo. Leta 1958 je bila na Primskovem odprta nova šola, zgrajena po načrtih arhitekta Emila Navinška.

Dr. Renata Pamič, univ. dipl. soc. in inž. gradb.

SLO, konservatorska svetnica

e-naslov: renata.pamic@zvks.si; renata.pamic@t--2.net

Miha Mohor

UDK 070.48:373.3(497.4Cerklje)

929Varl J.

JOŽE VARL – INOVATIVNI MENTOR OSNOVNOŠOLSKEGA GLASILA

Šolski listi in glasila so imela na Slovenskem zaradi nacionalno konstruktivne in afirmativne funkcije slovenščine in literature pomembno mesto. Od začetkov sredi 19. pa tja v petdeseta leta 20. stoletja so srednješolcem nudili možnost za preizkušanje na literarnem polju, v osnovnih šolah pa so zanesenjaški učitelji pripravljali predvsem izbere najboljšega šolskega spisa svojih učencev. Po drugi svetovni vojni se je pod političnim vplivom izoblikoval tip informativnega glasila z vse bolj razprto pahljajo publicističnega pisanja. Danes ima pestra literarna in novinarska dejavnost mladih v prvi vrsti pomembno pedagoško vrednost, saj v njej prepoznavamo sodobne načine poučevanja, ki omogočajo učencem razvoj sposobnosti učinkovitega učenja, reševanja problemov in uporabo znanja v novih življenjskih situacijah. Prototip novega osnovnošolskega glasila, ki ga mentorji s svojimi uredništvimi lahko samo še ustvarjalno dograjujejo, so bili Odmevi izpod Krvavca. Od uvedbe osemletke v drugi polovici petdesetih do začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja, jih je z uredniškim odborom svojih učencev na Osnovni šoli Davorina Jenka v Cerkljah snoval in oblikoval učitelj Jože Varl.

Miha Miloš Mohor, prof. slov. jezika in knjiz.

SLO, 4000 Kranj, Šortljeva 24

e-naslov: miha.mohor@gmail.com

Ivan Smiljanič

UDK 725.94(497.4Kranj)

ODSTRANJENA, UNIČENA IN IZGINULA SPOMINSKA OBELEŽJA NA PROSTEM V KRANJU

V Kranju je stalo precej spomenikov, ki so bili iz različnih razlogov odstranjeni z javnih mest. Obravnavani so vsi dokumentirani primeri tovrstnih spominskih obeležij. Dve med njimi, vodnjak z Mestnega trga z napisom v spomin Francu Jožefu in spomenik kralju Petru I. Karadorđeviću, sta bila uničena, pet obeležij pa je bilo odstranjenih, a so ohranjena v skladiščih in zasebni lasti. Zabeleženih je še deset obeležij, pri katerih so vsakršni podatki o njihovi usodi ostali neznanja, precej obsežna pa je tudi skupina tistih, ki so bila nadomeščena z novimi, običajno oblikovno razkošnejšimi različicami, na katerih so bile hkrati popravljene vsebinske napake. Odstranjena obeležja so del krajevne kulturne dediščine, ki opominja na zgodovino mesta, četudi v fizični obliki ne stojijo več na mestnih trgih in ulicah.

Ivan Smiljanič, mag. zgod.

SLO, 1000 Ljubljana, Privoz 11, Inštitut za novejšo zgodovino

e-naslov: ivan.smiljanic@inz.si

Miran Hladnik

929(497.4Kranj):821.163.6(031)

KRANJ'S LITERATI IN ENCYCLOPEDIAS

The article treats Kranj as a place where writers were born, went to school, worked, lived and died. Three online lexicographic sources were used to help compile the inventory: Slovenska biografija (Slovenian Biography), Wikipedia and the lexicon Znani Gorenjci in Gorenjke (Notable Men and Women of Gorenjska) (Gorenjci.si). In printed form, inventories are boring, whereas they gain value when used in practice online. The chapter 'Kranjski literati' (Kranj's Literati) is entered on the list of notable people from the municipality of Kranj on the Slovenian version of Wikipedia, which is open to anyone to update, correct and create entries that are still missing. The memory of these notable people reinforces that part of the local cultural identity shaped by literature.

Dr. Miran Hladnik, literary historian
Srednja Dobrava 3e, 4245 Kropa, SLO
e-mail: miran.hladnik@guest.arnes.si;
https://sl.wikipedia.org/wiki/Miran_Hladnik

Renata Pamić

UDC: 373.5(497.4Kranj):677

STATE TEXTILE SCHOOL IN KRANJ

The State Textile School in Kranj was established by a decree of the Ministry of Trade and Industry I. Br. 4632/VI/929 on 14 May 1930 as a typical vocational industrial school, organised on the model of two-year textile schools abroad. Candidates that had completed four grades of secondary or bourgeois schools and passed a final exam were eligible to enrol. The formation of the school is connected with the industrialisation of Kranj; the construction of textile factories, especially the Južočeske in Jugobrune factories, was made possible by foreign capital and the town's authorities inclination towards them. The municipal council dedicated a two-storey building in Tomšičeva Street in the town centre of Kranj for the textile school. The Carniolan architect Josip Slavec was responsible for overseeing construction, and in 1931 classes began at the school. The school was closed during World War II in the period from 1941–1945. After the war it resumed operation and had a weaving, spinning and finishing department. Up to World War II, more than 200 textile technicians had trained at the textile school and it became an important professional base for the post-war Carniolan textile industry. The school was transformed into a three-year textile technical school in 1948, then in 1951 it became a four-year textile vocational secondary school. A new school was opened in Primskovo in 1958, built according to the plans of architect Emil Navinšek.

Dr. Renata Pamić, sociologist and civil engineer
SLO, conservation advisor
e-mail: renata.pamic@zvksd.si; renata.pamic@t-2.net

Ivan Smiljančić

UDK 725.94(497.4Kranj)

REMOVED, DESTROYED AND LOST MEMORIALS IN KRANJ

Numerous monuments have been removed from public places in Kranj for various reasons. All the documented examples of such memorials are discussed. Two of them, a well from *Mestni trg* (Main Square) with an inscription in memory of Franz Joseph and a monument to King Peter I Karadordevič, were destroyed, while five monuments were removed and are now preserved in warehouses and privately owned. A further ten memorials have been recorded, for which any information about their fate has remained unknown, while the group of those memorials that have been replaced by new, usually more intricate versions, on which errors in their content were simultaneously corrected, is also quite extensive. The removed monuments are part of the local cultural heritage, reminiscent of the town's history, even though they no longer stand in physical form on the town's squares and streets.

Ivan Smiljančić, historian
Institute of Contemporary History, Privoz 11, 1000 Ljubljana, SLO
e-mail: ivan.smiljanic@inz.si

Marko Arnež

UDK 73/76:069(497.4Kranj)

KRANJ GALLERY OF PREŠEREN AWARD WINNERS – BRIEF OVERVIEW

For 25 years, the Gallery of Prešeren Award Winners in Kranj has been storing and exhibiting the works of those artists who have been awarded the highest recognition in the field of cultural achievements by the Republic of Slovenia. By exhibiting Prešeren award winners and recipients of the Prešeren Fund, a permanent collection of their works of art has been established. Since opening, 110 exhibitions have been displayed in the Gallery of Prešeren Award Winners in Kranj, which featured 71 artists, while the permanent collection features around 1,100 works by as many as 102 awarded artists. Artists or their families donated almost all the works to the permanent collection. The permanent collection of the Gallery of Prešeren Award Winners in Kranj is thus one of the most important collections of contemporary Slovenian fine arts.

Marko Arnež
Kranj Gallery of Prešeren Award Winners, Glavni trg 18, 4000 Kranj, SLO
e-mail: marko.arnez@gpn.si

Primož Zevnik

373.5:785.11(497.4Kranj)*2001/2019"

KRANJ GRAMMAR SCHOOL SYMPHONY ORCHESTRA (2001–2019)

The Kranj Grammar School Symphony Orchestra set the highest standards of performance in its years of operation. In thirteen sold-out concerts in Gallus Hall, the orchestra shone with its interpretations of classical and 'easy' music. The Kranj Grammar School's Christmas concerts became one of the most recognisable cultural and musical events in the country. All concerts from Cankarjev dom cultural and congress centre were broadcast on national television during the most festive Christmas periods. The orchestra was conducted by the charismatic conductor Nejc Bečan, who has grown with the orchestra since his days as a student. The orchestra consisted of current and former students of Kranj Grammar School, and the orchestra's permanent ensemble also included excellent young top Slovenian music performers. The then director, Franc Rozman, fully supported my efforts, which took the then Kranj Grammar School Orchestra to the cultural map of the world.

Primož Zevnik, professor of Slovene and literary comparatist
Grintovska ulica 40, 4000 Kranj, SLO
e-mail: primoz.zevnik@gmail.com

Miha Mohor

UDK 070.48:373.3(497.4Cerklje)
929Varl J.

JOŽE VARL – AN INNOVATIVE MENTOR OF THE PRIMARY SCHOOL GAZETTE

School papers and gazettes had an important place in Slovenia due to the nationally constructive and affirmative function of the Slovenian language and literature. From the beginning of the mid-19th century to the 1950s, secondary school students were offered the opportunity to experiment in the literary field, while in primary schools, visionary teachers mainly prepared selections of their pupils' best compositions. After World War II, under the influence of politics, a type of informative gazette was formed with an increasingly open style of journalistic writing. Today, the diverse literary and journalistic activities of young people primarily has an important pedagogical value, as it recognises modern ways of teaching that enable students to develop the ability to learn effectively, solve problems and apply knowledge in new life situations. *Odmevi izpod Krvavca* (Echoes from Beneath Krvavec) was a prototype of the new primary school gazette, which mentors are able to creatively upgrade through editing. From the introduction of the eight-year school in the second half of the 1950s to the beginning of the 1980s, the gazettes were planned and designed by the teacher Jože Varl with the editorial board of his students at the Davorin Jenko Primary School in Cerklje.

Miha Miloš Mohor, professor of Slovene and literature
Šorlijeva 24, 4000 Kranj, SLO
e-mail: miha.mohor@gmail.com

Judita Lux

UDK 930.85:338.48(497.4Kranj)

ARHEOLOŠKE PREZENTACIJE (IN SITU) V STAREM MESTNEM JEDRU KRANJA

Namen prispevka je pregled in predstavitev arheoloških in situ prezentacij v starem mestnem jedru Kranja, ki predstavljajo razvoj poselitve od prazgodovine, preko utrjene rimske in poznoantične naselbine, prihoda Slovanov ter srednjeveškega trga vse do danes, in s tem trdno osnovo za uspešen razvoj turistične ponudbe Kranja. Opisano je njihovo današnje stanje, predvsem pomen in razvojne možnosti v kulturnem turizmu. Ker so bile prezentacije in zaščite izvedene v dolgem časovnem obdobju, njihova predstavitev ne sledi enotnim principom, prilagajale pa so se tudi okolju, v katerem je bila odkrita arheološka dediščina. Ob vsakem spomeniku so predstavljeni tudi predlogi ukrepov, s katerimi bi bistveno izboljšali njihovo stanje in prepoznavnost v okolju.

Judita Lux, arheologinja

SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva 7,

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Center za preventivno arheologijo

e-naslov: judita.lux@zvkd.si

Alenka Pipan

UDK 796.61(497.45)(091)

NEPOPUSTLJIVO POGANJANJE PEDAL ZA NOVE ZMAGE

Kranj ne velja le za gorenjsko prestolnico kulture, temveč tudi športa, kar dokazujejo številni klubi in društva z dolgoletno tradicijo. Kolesarski navdušenci Športnega društva Mladost so 30. junija 1957 ustanovili prvi kolesarski klub na Gorenjskem. S skromnimi sredstvi, a z velikimi pričakovanji, so storili velik korak naprej do vzpostavitve tekmovalnega kolesarstva. Težko je med požrtvovalnimi kolesarskimi delavci izpostaviti samo enega. Večina od tedanjih akterjev je še vedno aktivna v kolesarstvu in klubu. Prav njim gre zasluga, da je kranjski klub znan tako po vrhunskih kolesarjih (Bojan Ropret, Tadej Valjavec, Luka Mezgec, Jan Polanc, Matej Mohorič ...) kot po organizaciji zglednih in odmevnih kolesarskih prireditev. Klub je v kolesarstvu oral ledino na vseh področjih, od organizacije kluba, načina treniranja, servisiranja koles, organizacije dirk do popularizacije kolesarskega športa.

Alenka Pipan

SLO, 4000 Kranj, Prebačevo 4

e-naslov: alenka.pipan@gmail.com

Igor Grdina

UDK 929Hribar I.:821.163.6-94

IVAN HRIBAR KOT TEKSTNI AVTOPORTRETIST

Liberalac Ivan Hribar (1851–1941) ni bil samo najuspešnejši ljubljanski župan, temveč tudi eden od najpomembnejših memoarskih pričevalcev na Slovenskem. Njegovi spomini, ki so izšli v štirih delih v letih 1928–1933, so napisani zelo premišljeno; avtor jih je štel za pomembno gradivo bodočim zgodovinarjem. Svoje videnje preteklosti je proti katoliškemu politiku Franu Šukljetu (1849–1935), ki je prav tako objavil spomine, branil v polemičnih zapisih in pred sodiščem. Hribar se v spominih ni ogibal zanj neprijetnih tem iz javnega življenja; tako je pojasnil svojo svetovalno vlogo pri likvidaciji zavarovalnice Slovenija, ki je pripeljala do velikih izgub. Zelo zadržan pa je bil pri tematizaciji svojega zasebnega življenja; tako v spominih poimensko ni niti omenil svoje prve žene, ki je po pomračitvi uma umrla v ljubljanski ubožnici. Hribar, ki je v javnem prostoru uveljavil visoke moralne in vedenjske standarde (ultimativno jih je potrdil s prostovoljnimi in protestnimi končanjem življenja ob zlomu jugoslovanske kraljevine v vojni proti silam osi), je v odnosu do umobolne soproge presenetljivo pristajal na običajnost svoje dobe. Očitno je bil zagovornik jasne ločitve javne in zasebne sfere življenja.

Prof. ddr. Igor Grdina

SLO, 1000 Ljubljana, Novi trg 2, IKZ ZRC SAZU

SLO, 1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 1, Alma Mater Europaea

e-naslov: igor.grdina@zrc-sazu.si

UDK 929Wurner M.:551.5(497.45)(091)

929Wurner M.:373.5(497.4Kranj)

Valentin Pivk

PROF. MIHAEL WURNER – ZAČETNIK STROKOVNEGA SPREMLJANJA IN RAZLAGANJA VREMENSKIH POJAVOV NA GORENJSKEM

V 220-letni zgodovini kranjske gimnazije – res da je pol stoletja, od 1811 do 1861 ni bilo, pripada prof. Mihaelu Wurnerju spoštljivo mesto. Kot naravoslovca in matematika je bilo njegovo delo posebej namenjeno naravi, njeni spoznavnosti, opazovanju in proučevanju. Rojen je bil v Ljubljani in je bil odločen zagovornik uporabe slovenskega jezika pri pouku v šolah na Slovenskem. Vse prej navedeno je prof. Wurner udeleževal v treh smereh. Prizadevanje za preobrazbo gimnazij v realne in s slovenskim učnim jezikom je dočakal že leta 1871, ko je bila v Kranju ustanovljena nižja gimnazija, prva takšna na Slovenskem. S slovenskimi in hrvaškimi jezikoslovci je sodeloval pri nastajanju naravoslovne in matematične terminologije, kot tudi pri nastajanju večjezikovnih tujih slovarjev. Posebej je treba omeniti prof. Wurnerja kot začetnika strokovnega opazovanja, beleženja in razlaganja vremenskih pojavov na Gorenjskem, za kar je imel opazovalnice na Jesenicah, v Kranju in Ljubljani.

Mag. Valentin Pivk, univ. dipl. fizik in mag. operacijskih raziskav

SLO, 4000 Kranj, Dražgoška 3

e-naslov: valentin_pivk@t-2.net

Tadeja Šubic

UDK 929Ramovš A.:55/56

GEOLOG IN PALEONTOLOG PROF. DR. ANTON RAMOVŠ IN NJEGOVO DELO

Prof. dr. Anton Ramovš je svetovno znan geolog, znanstvenik in raziskovalec z izjemnimi dosežki s področja paleontologije in stratigrafije paleozoika in triasa. Rodil se je 17. decembra 1924 († 1. maja 2011) v Dolenji vasi v Selski dolini. Maturiral je leta 1946 na kranjski gimnaziji, nato pa študiral geologijo in paleontologijo v Ljubljani. Leta 1950 je diplomiral, leta 1956 doktoriral in leta 1970 postal redni profesor na Oddelku za geologijo. Od leta 1971 do 1991 je bil predstojnik Katedre za geologijo in paleontologijo. Poleg znanstvenih dosežkov je izjemno pomembno njegovo pedagoško delo in širjenje splošnega znanja iz geologije in paleontologije slovenskega ozemlja med šolsko mladino in ljubitelji narave. Za svoje delo je med drugim prejel nagrado Borisa Kidriča za življenjsko delo, odlikovan je bil z Redom dela z zlatim vencem, prejel je naslov zaslužni profesor Univerze v Ljubljani in bil častni občan občine Železniki.

Tadeja Šubic

SLO, 4223 Poljane nad Škofjo Loko, Hotavljia 93

e-naslov: tadeja.subic@gmail.com

UDK 929.52Brinovec(497.4Kranj)

Darko Torkar

RODBINA BRINOVEC – OD TRGOVCEV DO ŠPORTNIKOV IN STROKOVNJAKOV

Brinovci so se naselili v Kranju v začetku 20. stoletja. V središču pozornosti prispevka so štirje člani družine, ki so se rodili tik pred 2. svetovno vojno ali med njo. Vsi štirje so bili športniki, vsi štirje so končali študij v Ljubljani, a na različnih fakultetah. Najmlajši, Peter, rojen 1943, in Vlado, rojen leta 1941, sta bila konec 50. in v začetku 60. let med najboljšimi plavalci takratne Jugoslavije. Peter je bil uspešen komercialist, Vlado pa vrhunski zdravnik, dr. med., ki se je specializiral za hepatitis tipa B. Zdenka, rojena 1937, je bila uspešna profesorica na srednji šoli. Najstarejši, Slavko, magister znanosti, rojen leta 1936, je bil športnik, profesor, pedagog, športni delavec in svetnik. V središču njegovega zanimanja sta bili geografija in didaktika pouka geografije, po odhodu v pokoj pa tudi zgodovina vaterpola in aktualni dogodki v tem športu. Vsak od članov družine je na svoj način oblikoval življenje Kranja, njegovo ime pa ponesel ne le po Sloveniji, ampak tudi v tujino.

Darko Torkar, prof.

SLO, 4000 Kranj, Juleta Gabrovška 23

e-naslov: darko.torkar@gmail.com

Alenka Pipan

UDK 796.61(497.45)(091)

CONSTANTLY PEDALLING FOR NEW VICTORIES

Kranj is not only considered Gorenjska's capital of culture, but also of sports, as evidenced by numerous clubs and societies with a long tradition. On 30th June 1957, cycling enthusiasts of *Športno društvo Mladost* (Mladost Sports Association) founded the first cycling club in Gorenjska. With modest means, but with high expectations, they took a big step forward towards the establishment of competitive cycling. It is difficult to single out just one among those involved that made sacrifices, as most of those involved at the time were still active in cycling and the club. It is to their credit that the Kranj club is known both for its top cyclists (Bojan Ropret, Tadej Valjavec, Luka Mezgec, Jan Polanc, Matej Mohorič...) and for the organisation of exemplary and resounding cycling events. In cycling, the club has been a forerunner in all areas, from the organisation of the club, the method of training, servicing bikes, the organisation of races, to the popularisation of cycling.

Alenka Pipan

Prebačevo 4, 4000 Kranj, SLO

e-mail: alenka.pipan@gmail.com

Valentin Pivk

UDK 929Wurner M.:551.5(497.45)(091)
929Wurner M.:373.5(497.4Kranj)

PROF. MIHAEL WURNER – THE FOUNDER OF SPECIALIST MONITORING AND EXPLAINING WEATHER EVENTS IN GORENJSKA

In the 220-year-old history of Kranj Grammar School – even though it is true that it did not exist from 1811 to 1861 – professor Mihael Wurner undoubtedly earned special respect. As a natural scientist and mathematician, he was devoted to natural sciences – observation and the study of nature. Mihael Wurner was born in Ljubljana and was a strong supporter of the use of the Slovenian language in Slovenian schools. His above-mentioned efforts were focused on three areas. The first restructuring of grammar schools and the use of the Slovenian language as a school language, which happened in 1871 when a lower grammar school was established in Kranj, the first of its kind in Slovenia. Furthermore, Wurner cooperated with Slovene and Croatian linguists in standardising the terminology of natural sciences and mathematics and creating multi-language foreign dictionaries. Finally, special attention should be paid to Wurner as the founder of professional observation, recording and explaining weather events in Gorenjska. He used observatories in Jesenice, Kranj and Ljubljana to carry out his work.

Valentin Pivk, physicist and operational researcher

Dražgoška 3, 4000 Kranj, SLO

e-mail: valentin_pivk@t-2.net

Darko Torkar

UDK 929.52Brinovec(497.4Kranj)

THE BRINOVEC FAMILY – FROM SALESPEOPLE TO SPORTSMEN AND EXPERTS

The Brinovec family settled in Kranj at the beginning of the 20th century. The article focuses on four family members who were born just before or during World War II. All four of them were athletes, and all completed their studies in Ljubljana, albeit at different faculties. The youngest, Peter, born in 1943, and Vlado, born in 1941, ranked among the best swimmers in the Yugoslavia of that time. Moreover, Peter was a successful salesman, whereas Vlado was a top medical doctor who specialised in hepatitis B. Furthermore, Zdenka, born in 1937, was a successful professor at a high school. The oldest, Slavko, a Master of Science, born in 1936, was an athlete, professor, teacher, sports technician and councillor. His focus of interest was geography and the didactics of geography lessons. Following his retirement, Slavko also showed great interest in the history of water polo and current events in the sport. Each member of the family contributed to the life of Kranj in their own way. Their names achieved fame not only in Slovenia but also abroad.

Darko Torkar, professor

Juleta Gabrovška 23, 4000 Kranj, SLO

e-mail: darko.torkar@gmail.com

Judita Lux

UDK 930.85:338.48(497.4Kranj)

ARCHAEOLOGICAL PRESENTATIONS (IN SITU) IN THE OLD TOWN OF KRANJ

The aim of the article is to provide an overview of the in situ presentations in the old town of Kranj which represent the development of settlements from prehistory, through the fortified Roman settlement, the arrival of the Slavs, and the medieval square – up until today. All of these provide a sound basis for the successful development of tourism in Kranj today. The article describes the current situation, especially the meaning of the archaeological presentations and their development potential in cultural tourism. As the presentations and the protections were carried out over a long period of time, they are not presented in a uniform way. Moreover, the presentations were adapted to the environment in which the archaeological heritage was discovered. Therefore, proposals for measures that would significantly improve their state and visibility to the general public are presented at each monument.

Judita Lux, archaeologist

Tomšičeva 7, 4000 Kranj, Slovenia, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

(Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia)

Centre for Preventive Archaeology

e-mail: judita.lux@zvks.si

Igor Grdina

UDK 929Hribar I.:821.163.6-94

IVAN HRIBAR AS A TEXTUAL SELF-PORTRAITIST

The liberal Ivan Hribar (1851–1941) was not only the most successful mayor of Ljubljana, but also one of the most important memoirists in Slovenia. His memoirs, published in four parts during the years 1928–1933, were written very thoroughly; the author considered them as important material for future historiographers. In polemic records as well as in court, he defended his vision of the past against the Catholic politician Fran Šukljec (1849–1935). In his memoirs, Hribar did not avoid unpleasant subjects from his public life. For instance, he explained his advisory role in the liquidation of the Sava insurance company that caused great losses. However, he seemed very reserved when writing about his private life. In his works, he did not even mention the name of his first wife who died following mental derangement at an almshouse in Ljubljana. On the one hand, Hribar set high moral and behavioural standards in the public sphere (ultimately confirming these standards by voluntarily ending his life in protest at the break-up of the Kingdom of Yugoslavia in the war against Axis Power). On the other hand, surprisingly, he approved of the norms of his era in his attitude towards his mentally deranged spouse. He was clearly a defender of separation between the public and private spheres of life.

Igor Grdina, professor

Institute of Cultural History, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, SLO; Alma Mater Europaea, Kardeljeva ploščad 1, 1000 Ljubljana, SLO

e-mail: igor.grdina@zrc-sazu.si

Tadeja Šubic

UDK 929Ramovš A.:55/56

A GEOLOGIST AND PALAEOONTOLOGIST, PROF. DR. ANTON RAMOVŠ, AND HIS WORK

Professor Anton was a world-renowned geologist, scientist and researcher who made extraordinary achievements in the palaeontology and stratigraphy of Palaeozoic and Triassic eras. He was born on 17th December 1924 († 1st May 2011) in the village of *Dolenja vas* in the *Selca valley*. Following his graduation at Kranj High School in 1946, he studied geology and palaeontology in Ljubljana. He graduated with a bachelor's degree in 1950, followed by a PhD in 1958. In 1970, Ramovš became a university professor with a permanent contract in the geology department. From 1971 to 1991, he was chief of the Geology and Palaeontology Chair at the faculty. In addition to Ramovš's scientific activities, his teaching work and expansion of general knowledge in the geology and palaeontology of the Slovene area among school children and nature lovers are also of great significance. For his achievements, Ramovš received, among others, the *Boris Kidrič Award for life work* and the *Order of Labour with golden wreath*. Furthermore, he was honoured with the title 'meritorious professor' at Ljubljana University and was named a 'Distinguished Citizen' of the municipality of Železniki.

Tadeja Šubic

Hotavlja 93, 4223 Poljane nad Škofjo Loko, SLO

e-mail: tadeja.subic@gmail.com

Tjaša Šoštaric

UDK 929Karun F:656.085.4

FRANC KARUN – SLOVENEK, KI JE PREŽIVEL POTOP TITANIKA

Prispevek govori o Francu Karunu, rojenem 24. 12. 1872 na Miljah pri Kranju, človeku, ki je s hčerko Manco preživel potop legendarnega parnika Titanic. V želji po boljšem življenju je nekaj časa živel med domovino Slovenijo in Ameriko, ki mu je nudila boljšo prihodnost. Prvič je čez lužo odpotoval leta 1904, nato 1905 in kasneje, 10. aprila 1912, s Titanikom, ki je tragično končal na morskem dnu. Zgodbo o preživetju tega potopa je več, a njegovi potomci imajo za najbolj pristno tisto, ki pripoveduje o mornarju, s katerim sta skupaj pila žganje. Njegova žena in otroci so se leta 1913 vrnili v domovino, malo kasneje pa se jim je pridružil tudi Franc. Prva žena mu je leta 1915 umrla, a se je ponovno poročil. Umrl je leta 1934 in je pokopan v Šenčurju. Njegovi potomci so se srečevali tako v Sloveniji kot v Ameriki.

Tjaša Šoštaric

SLO, 4000 Kranj, Tomšičeva ulica 42, Gorenjski muzej

e-naslov: tjasa.sostaric@gorenjski-muzej.si

Marija Kos

UDK 94(497.4Kranj)(091)

KRANJ 2015–2019

Prispevek vsebuje kratke kronološke zapise odmevnejših dogodkov, povezanih z Mestno občino Kranj in mestno upravo, ki so se zgodili od 1. januarja 2015 do 31. decembra 2019. Kriteriji za izbor lokalnih prireditev so bili dogajanje znotraj občinskih meja, kvaliteta izvedbe, izredni dosežki, število in status udeležencev, tradicija, odmevnost v medijih in javnosti. Od mednarodnih dogodkov so zapisani tisti, na katerih so Kranjčani oz. pripadniki kranjskih društev, ustanov, javnih zavodov ter podjetij dosegli zmage oz. pridobili prve nagrade na državni in svetovni ravni. Nekatere dogodke pa je odlikovala izvrstna organiziranost in udeležba vplivnih osebnosti. Vsi zapisi so opremljeni z datumi in s kratko vsebino, pridobljeni pa so bili iz časopisa Gorenjski glas in s spletnih strani.

Marija Kos, prof. zgodovine

SLO, 4204 Golnik, Goriče 4

E-naslov: marija.kos4204@gmail.com

Marija Kos

UDK 94(497.4Kranj)(091)

KRANJ 2015–2019

The article includes short chronological records of high profile events in connection with the City Municipality of Kranj and its administration, which took place in the period from 1st January 2015 until 31st December 2019. The criteria for the selection of local events were the developments within municipal borders, the quality of execution, extraordinary achievements, number and status of participants, tradition, media visibility and publicity. As regards international events, we have especially noted those, at which individuals from Kranj or members of the Kranj associations, establishments, public institutes and enterprises have achieved or won first awards on national or international levels. Some events excelled in organization and due to the participation of influential people. All records are dated accordingly and accompanied by a brief description of content. Their source was the local newspaper Gorenjski glas and individual websites.

*Marija Kos, history professor
Goriče 4, 4204 Golnik, SLO
e-mail: marija.kos4204@gmail.com*

Tjaša Šoštarič

UDK 929Karun F:656.085.4

FRANC KARUN – A SLOVENE WHO SURVIVED THE TITANIC

The article is about Franc Karun, who was born on 24th December 1872 in Milje, Kranj. Karun was a man who survived the sinking of the legendary Titanic steamship. Wishing to lead a better life, he used to spend time between his homeland of Slovenia and the USA, the latter promising him a better future. He travelled across the ocean for the first time in 1904, then again in 1905, and on 10th April 1912 he was a passenger on the Titanic, which tragically ended its voyage at the bottom of the sea. There are numerous stories about the sinking of the Titanic. However, Franc Karun's descendants consider the story about a sailor with whom he drank brandy to be the most authentic. Karun's wife and children returned to the motherland in 1913; Franc joined them a short time later. Karun's first spouse died in 1915 and he later remarried. He died in 1934 and is buried in Šenčur. His descendants have since met both in Slovenia and the USA.

*Tjaša Šoštarič
The Gorenjska Museum, Tomšičeva ulica 42, 4000 Kranj, SLO
e-mail: tjasa.sostaric@gorenjski-muzej.si*

KRANJSKI ZBORNİK 2020

Kranjski zbornik je knjiga s tradicijo, saj redno izhaja že od leta 1960. Mestna občina Kranj s to periodično knjižno publikacijo sistematično zapisuje svojo zgodovino. Odstiranje in beleženje preteklosti mesta z izjemno življenjsko zgodbo, ki sega vse v peto tisočletje pred našim štetjem, je dragoceno za zgodovinopisje, je doprinos k identiteti mesta in v ponos prebivalcem.

Mestna občina Kranj

ISSN 0351-9589

9 770351 958138